

ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

Σάν πρόλογος

1. Τρία χρόνια δάσκαλος
2. Ἡ ὀρθογραφία μας
3. Ἡ μουσική στὸ σχολεῖο
4. Ἡ μουσική στὰ σχολεῖα
5. Τί διαβάζουν τὰ παιδιά μας
6. Τὰ ἀναγνωστικά μας
7. Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας
8. Διδαχτικά τοῦ Βηλαροῦ ἀνέκδοτα
9. Διὰ τί ἡ Μηλιά δὲν ἔγινε Μηλέα

Α. ΔΕΛΑΜΟΥΖΟΥ

Α. ΔΕΛΑΜΟΥΖΟΥ

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

Μ. ΚΑΔΟΜΟΪΡΗ

Κ^α Μ. ΔΟΓΟΘΕΤΗ

Κ^α Γ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Κ^α Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

Α. Δ.

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

Γ. ΒΙΖΥΗΝΟΥ

Ἐπιθεώρηση: Ἐκπαιδευτικά — Λογοτεχνικά — Γλωσσικά — Μουσικά — Διάφορα — Γλωσσικὲς πενιές κτλ.

Ἀπ' ὅσα ἡμᾶς γράφουν: Τὰ ἀναγνωστικά μας — Γιὰ τὰ βιβλία τῶν παιδιῶν μας — Οἱ ξενόφωνοι καὶ τὰ σχολεῖα μας — Ἡ ὀρθογραφία μας — Ἐνας δάσκαλος γιὰ τὸ σχολεῖο του.

Διάφορα: Ὁ Διαγωνισμὸς μας γιὰ τὸ Ἀλφαβητάριο — Οἱ φεινέες Ὀμιλίες τοῦ Ὁμίλου — Ἡ παιδική μας βιβλιοθήκη κτλ.

ΑΘΗΝΑ

ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ, ΟΔΟΣ ΛΕΚΑ 4
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ ΚΑΙ ΜΠΑΡΤ, ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ "ΕΣΤΙΑΣ", ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 44

Τὸ Δελτίο ἀνταλλάσσεται μὲ τ' ἀκόλουθα παιδαγωγικά, ἐπιστημονικά καὶ φιλολογικά περιοδικά.

- «Παιδαγωγικὸν Δελτίον», Ἑλληνικοῦ παιδαγωγικοῦ Συλλόγου. Ἀθήναι.
«Ἀνατολή», μηνιαῖον παιδαγωγικὸν περιοδικόν. Ἐν Σάμῳ.
«Φῶς», ἐπιστημονικὸν καὶ Παιδαγωγικὸν Περιοδικὸν τῆς Πανελληνίου Ἑνώσεως τῶν δημοδιδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἀθήναι.
«Ἐραμιστής», μηνιαῖον περιοδικὸν τοῦ ἐν Σμύρῃ Ἑλληνο-Γερμανικοῦ Λυκείου Κ. Γιαννίκη.
«Πόντος», μηνιαῖον Περιοδικόν. Δημοσίευμα φιλολογικόν, ἐπιστημονικὸν καὶ παιδαγωγικὸν τοῦ Πόντου. Μερτζιφούν.
«Σάλπιγξ», ὄργανον τῆς Πανελληνίου Ἑνώσεως τῶν δημοδιδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἀθήναι.
«Ἀσπίς», ὄργανον τοῦ παγκρητίου δημοδιδασκαλικοῦ συλλόγου. Χανιά.
«Ἡ Διάπλασις τῶν Παίδων», εἰκονογραφημένον περιοδικὸν διὰ παιδιά κτλ. Ἀθήναι.
«Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος», ἐπιστημονικὸν θεολογικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου).
«Πάντανος», ἑβδομαδιαῖον παράρτημα τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου». Ἀλεξανδρεία.
«Νουμάς», φιλολογικὸν περιοδικόν. Ἀθήναι.
«Παναθήναια», εἰκονογραφημένον δεκαπενθήμερον περιοδικόν. Ἀθήναι.
«Γράμματα», φιλολογικὸν περιοδικόν. Ἀλεξανδρεία.
«Νέα Ζωή», ὄργανον τοῦ ὁμωνύμου Συλλόγου. Ἀλεξανδρεία.
«Χαραυγή», περιοδικὸν δεκαπενθήμερον λογοτεχνικόν. Ἀθήναι.
«Χρονικά», δεκαπενθήμερον φιλολογικὸν περιοδικόν. Κων/πολις.
«Ἀλήθεια», πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ ἡμερησίως. Λεμεσσός.
«Κρήτη», ἑβδομαδιαία πολιτικὴ ἡμερησίως. Χανιά.
«Εὐαγγελισμός», ὄργανον τοῦ ὀρθοδόξου θρησκευτικοῦ Συλλόγου «Ἀνορθώσεως». Κωνσταντινούπολις.
«Ἱερὸς Πολύκαρπος», θρησκευτικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον καθ' ἑβδομάδα. Σμύρνη.
«Βιβλιογραφικὸν Δελτίον». Ἀλεξανδρεία.
«Δελτίον», μηνιαία γεωργικὴ, βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἡμερησίως τῆς ἐν Ἀθήναις Βιομηχαν. καὶ Ἐμπορικῆς Ἀκαδημίας.
«Λαός», ἑβδομαδιαία κορινθιακὴ ἡμερησίως.
«Πανακοθήκη», μηνιαῖον φιλολογικὸν περιοδικόν. Ἀθήναι.
«Φιλία», λογοτεχνικὸν περιοδικόν. Καστελόρριζο.

ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

ΤΟΜΟΣ 3

ΑΘΗΝΑ

1913

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΣΤΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ

ΚΩΣΤΑ ΓΟΥΝΑΡΗ

ΛΟΡΕΝΤΣΟ ΜΑΒΙΛΗ

ΧΡΙΣΤΟ ΜΑΚΡΗ

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟ ΜΑΝΟ

ΦΙΦΙΚΟ ΜΑΤΣΑ

ΠΟΥ ΠΕΘΑΝΑΝ ΓΙΑ ΝΑ ΜΕΓΑΛΩΣΟΥΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τ' ἀκόλουθα λόγια εἶναι παρμένα ἀπὸ τῆ σύντομῃ εἰσαγωγῇ ποῦ ἔκανε ἀπὸ μέρος τῆς Ἐπιτροπῆς δ κ. Δελμοῦζος στὶς φετινὲς ἑμιλίαι τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (1913 - 1914). Ἡ εἰσαγωγὴ αὐτὴ μᾶς δίνει μὲ λίγα λόγια τὴ σχέση τῆς παιδείας μὲ ὅσα μεγάλα ἔγιναν τὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια, τὴ σημασία τοῦ σχολείου γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ πρόγραμμα γιὰ τὴ δράση τοῦ Ὁμίλου.

Τέσσερα χρόνια τώρα ἐργάζεται ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος, καὶ ἡ ἐργασία του θεμελιώνεται στὴν πεποίθησι ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς παράγοντες γιὰ τὴν πρόοδο κάθε τόπου εἶναι καὶ ἡ παιδεία του· ἡ δική μας παιδεία εἶναι μεσαιωνικὴ καὶ μὲ τέτοιον μεσαιωνισμό προκοπὴ δὲ γίνεται.

Καὶ ὅμως σ' ἕνα χρόνο μοναχὰ ὁ τόπος μας πρόκοψε, μεγάλωσε, ἔκανε θαύματα. Ἔτσι μποροῦσε κανεὶς νὰ νομίσῃ πὼς αὐτὰ ποῦ λέει ὁ Ὁμιλος ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ πράγματα. Μὰ ἡ ἀντίθεση αὐτὴ μόνο φαινομενικὴ εἶναι.

Δὲν ἀμφισβητοῦμε βέβαια τὴ μεγάλη σημασία ποῦ ἔχουν τὰ τελευταῖα γεγονότα. Δὲν τὰ χαρακτηρίζομε τυχαῖα, οὔτε δίνομε σ' αὐτὰ μονάχα τὴ σημασία ποῦ δίνει ὁ ἱστορικὸς σὲ πολεμικὰ κατορθώματα ἄλλων λαῶν, τῶν Οὐνῶν π. χ. ἢ τῶν Τούρκων.

Γιατὶ τὸ σπουδαῖο δὲν εἶναι τόσο ποῦ μὲ τὸν πόλεμο μεγάλωσαν τὰ σύνορά μας καὶ φανέρωσε τέτοια ζωτικότητα ἡ φυλὴ μας, ὅσο τὸ ὅτι δείχτηκε πὼς ἡ ζωτικότητα αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ὑπεροχὴ καὶ ἄλλα ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ προτερήματα, στοιχεῖα δηλαδὴ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἀνώτερου πολιτισμοῦ.

Ἄλλὰ μόνο τὰ στοιχεῖα καὶ τίποτε περισσότερο.

Γιατὶ εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς μὲ ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις εἶναι ἀκόμα μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο μας, ὅπως πάλι ἀλήθεια εἶναι πὼς ἐκεῖνο ποῦ ἀνάγκασε τὴ φυλὴ μας νὰ δεῖξῃ τὴ ζωτικότητα καὶ τὰ πλούτη της, ἦταν κυρίως τὸ ἔνστικτο γιὰ τὴν αὐτοσυντήρησίν της.

Χρόνια πολλὰ πλάκωνε τὴ χώρα μας βαρὺς λήθαργος, ὥσπου ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ περιστατικὰ ἔσφιξαν τὸν ἑλληνικὸ λαὸ τόσο ποῦ ξαναξύπνησε τέλος στὴ ζωὴ.

Ὁ λήθαργὸς του ἔχει λόγους πολλούς, μὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαν-

τικότερους είναι και η παιδεία μας, που είχε φαρμακώσει μάλιστα την άπάνω τάξη και την έκαμε να κατακυλήσει — με λιγοστές εξαιρέσεις — «στο πιο βαθύ σκαλοπάτι στου κακού τη σκάλα».

Έτσι παρ' όλα τα εκπαιδευτικά και τ' άλλα ιδεολογικά, πολιτικά και κοινωνικά μας χάλια έγινε, δι, τι μεγάλο είδαμε τώρα τελευταία. Αλλά και η σημασία του είναι, καθώς είπαμε, περιορισμένη και η διάρκειά του υπάρχει κίνδυνος να είναι σύντομη: γιατί κατέχει κανείς μόνο δι, μπορεί να το κατακτήσει κάθε στιγμή.

Γι' αυτό όμως είναι ανάγκη να κρατιέται το έθνος μας στην ίδια, ή σε παρόμοια ζωτική ένταση, κι αυτό πάλι είναι απαραίτητος όρος για να δημιουργηθεί ένας ανώτερος πολιτισμός, πολιτισμός δικός μας, νεοελληνικός. Και η αξία ενός έθνους, ίσως και τα δικαιώματά του στη ζωή, είναι ανάλογα με το βαθμό του πολιτισμού του.

Για να κρατήσουμε όμως τη ζωτικότητά μας σε διαρκή ένταση και για να δημιουργήσουμε κάτι πραγματικά μεγάλο και δικό μας πρέπει να συντρέξουν πολλοί παράγοντες και μέσα σ' αυτούς ένας από τους πιο σημαντικούς είναι και η παιδεία μας.

Γι' αυτό ο Έκπαιδευτικός Όμιλος Σας καλεί σήμερα για νέα συνεργασία με την ίδια πεποίθηση ή σωστότερα την πίστη δι, πραγματική εθνική αναγέννηση θα ιδούμε κυρίως με την πραγματική εκπαιδευτική μας αναγέννηση, κι αυτή πάλι μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο άμα στηριχτεί άπάνω στην εθνική ζωή και την αληθινή ενδήλωσή της.

Με την εκπαίδευση όμως δεν έννοούμε μόνο το σχολείο, μα και όλη την ιδεολογία, που όσο είναι αποτέλεσμα του πρώτου, άλλο τόσο είναι και αίτια στην καταστασή του.

Έτσι βλέπουμε τη σχέση της παιδείας με τα τελευταία γεγονότα, κι αυτός είναι κατά τη γνώμη μας ο μεγάλος προσορισμός της.

Γι' αυτό το σκοπό εργάστηκε ο Όμιλος ως τώρα και έδωσε εκτός από την άρνητική, και θετική εργασία σεβαστή. Απ' αυτή την εργασία — από την εργασία που σχετίζεται άμεσα με τα σχολεία μας — τα προγράμματα δηλ. και την οργάνωσή τους — το επίσημο κράτος υιοθέτησε και τώρα σημαντικό μέρος, και άρκετες απαιτήσεις και συντάσεις μας μπήκαν κιόλας στην πραγματικότητα.

Μα όλα αυτά είναι κάτι έξωτερικό, ή σωστότερα γίνονται έξωτερικά στα χέρια των επισήμων και του διδασκαλικού κόσμου, και ξεφεύγει συνειδητά ή άσυνείδητα ή ψυχή, ή ουσία, ή νέα ιδεολογία,

που μας χωρίζει από το επίσημο σχολείο, είτε ελληνικό το ποίμε, είτε άστικό. — Γι' αυτή την ουσία αισθανόμαστε την υποχρέωση ν' αγωνιστούμε όσπου να επιβληθεί.

Και ο άγωνας του Έκπαιδευτικού Όμιλου θα παρουσιαστή και τώρα όπως και πριν διπλός: γραπτός, με βιβλία δηλ. και περιοδικά, και προφορικός: με συζητήσεις και διαλέξεις: αλλά θα είναι πολυμερέστερος απ' δι, έγινε ως τώρα.

α) Τα εκπαιδευτικά μας και άλλα σχετικά ή και γενικότερα ζητήματα θα εξετάζονται και θα αναπτύσσονται όπως και πριν στο Δελτίο του Όμιλου, που θα εξακολουθήσει να βγαίνει.

β) Η ιδέα δι, πολλοί γονείς που θέλουν να στείλουν τα παιδιά τους στην ίσοπεδωτική μηχανή των δημοτικών σχολείων δε βρίσκουν τα κατάλληλα άναγνωστικά για να τα μορφώσουν στο σπίτι τους: ή αντίληψη άκόμα πως πρέπει να δοθεί και στον τόπο μας το πρότυπο σχολικό βιβλίο, μας άνάγκασε από καιρό να προκηρύξουμε διαγωνισμό για το άναγνωστικό της πρώτης του δημοτικού. Πολλοί ως τώρα έστειλαν άναγνωσματάρια κι έτσι έλπίζουμε τον έρχόμενο χρόνο να τυπώσουμε το πρώτο διδακτικό βιβλίο, την άρχή για δλόκληρη τη σειρά των άναγνωστικών που χρειάζεται κάθε αληθινά εθνικό σχολείο*.

γ) Από καιρό είχε ύποσχεθί ο Όμιλος δι, θα φροντίσει να γραφούν μα σειρά από παιδικά βιβλία για να διαβάζονται από τα παιδιά μας στο σπίτι τους. Την πρωτοχρονιά θα κυκλοφορήσουν 4 τέτοια βιβλία που το περιεχόμενό τους είναι παρμένο από το φυσικό και τον ιστορικό, το δικό μας ιστορικό κόσμο*.

Τέτοια είναι και θα είναι ή δράση του Έκπαιδευτικού Όμιλου με τα βιβλία και τα περιοδικά. Εκτός όμως απ' αυτά μεγάλη σημασία δίνει ο Όμιλος και στην προφορική προπαγάνδα για το σκοπό του. Κι αυτή θα είναι φέτος διπλή:

1) Κάθε Πέμπτη το άπόγεμα 6-8 γίνονται συζητήσεις ειδικές για τους δασκάλους, όπου αναπτύσσονται διάφορα ζητήματα σχετικά με την εκπαίδευσή μας και άλλα γενικότερα θέματα. Σ' αυτές τις συζητήσεις μπορεί να λάβη μέρος και όποιος άλλος ενδιαφέρεται για το σχολείο. Και τέλος:

* Για το Διαγωνισμό μας για ένα Άλφαβητάριο βλέπετε περισσότερα στη σελ. 333. Για την Παιδική Βιβλιοθήκη κοιτάξε στη σελ. 334 και στη σελ. 3 του χρωματιστού έξώφυλλου. Για τις Όμιλίες που έγιναν κτ. στη σελ. 333.

2) Όπως τ' άλλα χρόνια, έτσι και φέτος θά γίνη σειρά από όμι-
λίες με θέματα γενικά εκπαιδευτικά και άλλα που σχετίζονται με
την ιδεολογία του τόπου εν γένει, και πολλοί δήλωσαν κιόλας τα
θέματα για τὰ ὁποῖα θά μιλήσουν*.

Με ὅλα αὐτὰ και ἰδίως με τίς ὁμιλίες ἐλπίζομε πὼς ὁ Ὅμιλος
θά φτιάξη γρηγορώτερα στό σκοπό του κι αὐτός εἶναι — Νά νικήσῃ
ἡ Ἰδέα τοῦ Δημοτικισμοῦ. Νά σεβαστῇ τὸ Ἔθνος τῆ
γλώσσα του, νά τὴν ἀγαπήσῃ και νά τὴν καθιερώσῃ. Νά μορφωθῇ
ὁ λαός μας, Νά μορφωθοῦν και στὸν τόπο μας πλῆθος ἄτομα πού
θυσιάζουν ὄχι μόνο τὴ ζωὴ τους σὲ μιὰ στιγμή, μὰ τὴν ἡσυχία
τους και τὴν ἀνάπασή τους σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ για μιὰ συστημα-
τικὴ ἐργασία σ' ὅλους τοὺς κλάδους. Γιατί ἔτσι μόνο δημιουργεῖται
πολιτισμός, τὸ ὑπέρτερο χρέος κάθε ἔθνους.

Α' ΜΕΛΕΤΕΣ

ΤΡΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Α. ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ

Ἐδῶ και δυὸ χρόνια ὁ πατριωτικὸς τύπος διαλάλησε πὼς στὸ Βόλο λειτουρ-
γοῦσε ἓνα Παρθεναγωγεῖο μαλλιάρῳ, μασονικὸ, ἀνήθικο, ἀναρχικὸ κλπ., κ' ἐπρεπε
νά κλεισῇ. Τὸ διαβόητο αὐτὸ σχολεῖο, πού ἔγινε γνωστὸ με τόσο θόρυβο και τιμῆ-
θηκε με μιὰ λαϊκὴ ἐπανάσταση και με ἐφετικά και ἀρσπαγαγτικά βουλευμάτα,
ἄνοιξε ἀθόρυβα στὰ 1908 με τὸν τίτλο «Ἀνώτερον Δημοτικὸν Παρθενα-
γωγεῖον Βόλου». Τὸ ἔδρασε ὁ δήμος Παγασῶν, ὅσοτερον ἀπὸ σοφὴ εἰσήγγιση
τοῦ δημοτικοῦ συμβούλου κ. Σαρᾶ τση, με τὸ σκοπὸ νά εἶναι ἀνώτερη γενικὴ
πραγματικὴ μόρφωση στὰ κορίτσια τῶν ἀστῶν πού τελειώνουν τὰ ἑξατάξια δημο-
τικά σχολεῖα. Εἶχαν ὀρίσει νά γίνῃ τριτάξιο, ἔρχισε ὁμως μόνο με μιὰ τάξη ἀπὸ
34 κορίτσια, τὸ δεύτερο χρόνο προστέθηκε και ἄλλη, και μόλις εἶχε πάρει τὴν
τελειωτικὴ μορφή του τὸν τρίτο χρόνο ἐκλείσει τὸ Μάρτιο τοῦ 1911¹. Εἶχα τὴν
τιμὴ νά διευθύνω αὐτὸ τὸ Α. Δ. Παρθεναγωγεῖο τρία σχεδὸν χρόνια, ἀπὸ τὴ στιγμή
πού ἀνοιξε ὡς τὴ στιγμή πού καταργήθηκε, και τρία χρόνια δάσκαλος εἶδα κ' ἔμαθα
τόσα πράματα πού ἀξίζε νά γίνουν γνωστά γιατί ἐνδιαφέρουν καθένα πού βλέ-
πει μακρότερα ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον. Και πρῶτα πρῶτα θά ἰδοῦμε:

ΠΩΣ ΠΗΡΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ²

Ὅταν πρωτομπήκα στὴν τάξη μου, βρήκα ἐμπρός μου 25 μαθή-
τριες. Ὅλες κάθονταν με θαυμαστὴ ἡσυχία τὰ χέρια σφιχτοδεμένα
και τὰ μάτια ἀνυπόμονα καρφωμένα ἀπάνω μου ἄλλα ἦταν περίεργα,
ἄλλα φοβισμένα, και ἄλλα ἐρευνοῦσαν εἰρωνικά, ἀν θά μπορούσαν νά
με βάλουν στὸ χέρι. Ἀπὸ τὰ πρόσωπα τὰ πιὸ πολλὰ ὠχρά.

Ἦθελα νά ἰδῶ τί ξέρουν και ἔρχισα νά τίς ρωτῶ για τὰ διά-
φορα μαθήματα, πού εἶχαν κάμει τὸν περασμένο χρόνο στ' ἄλλα
σχολεῖα. Ρώτησα πρῶτα για τὴν Ἱστορία, και μοῦ εἶπαν πὼς εἶχαν
μάθει τὸν Κωσταντῖνο τὸν Παλαιολόγο, τὴν ἄλωση τῆς Κωσταντι-

¹ Ὅποιος θέλει νά ἰδῇ τὸ πανηγυρικὸ κλείσιμο τοῦ σχολεῖου και τὰ ἐπακό-
λουθὰ του, ἔς διαβάση τὸ βιβλίο μου «Σὰν παραμῦθι» Ἀθήνα 1911, και ἓνα
γράμμα μου πού δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου I (1911).

² Τὴν εἰκόνα αὐτὴ τῶν παιδιῶν τὴν ἔδωσα για πρῶτη φορά σὲ μιὰ διάλεξη
πού ἔκαμα τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1911 στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο.

νουπόλεως, τὸν Καραϊσκάκη, τοὺς ἀρματολούς καὶ κλέφτες, τὸν Κολοκοτρώνη, τὸ Λάμπρο Κατσώνη, τὸν Καποδίστρια, τὸ Δράμαλη, τὸν Κανάρη, τὸ Διάκο, τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου κλπ. κλπ.

— «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κἀνάτε;»

Γενικὴ ἀπάντηση: «Ὁχι!»

— «Ἔστω γιὰ πέστε μου τί ξέρετε γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως;»

«Ὅλα τὰ χέρια πετάχτηκαν πρόθυμα. Ἡ μαθήτρια ποὺ ρώτησα, ἐτοιμάστηκε νὰ βγῆ ἔξω τρομαγμένη.

— «Μίλησε, παιδί μου, ἀπὸ τὴ θέση Σου.»

Ἔβαλε τὰ χέρια σὲ στρατιωτικὴ προσοχὴ καὶ ἄρχισε: «Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων χίλια τετρακόσια πενήκοντα τρία τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον τὸν Β' ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος χίλια τετρακόσια... ὅσους μέχρι τοῦδε ἐκυβέρησα τὴν Πελοπόννησον μετὰ τὸν τίτλον τοῦ Δεσποτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἦτο δραστήριος γενναῖος φιλόπατρις καὶ μεγαλόψυχος ἀφῆσας τὸ δεσποτάτον του...». Μετὰ μιά σурτή καὶ λαχανιασμένη ἀπαγγελία, μετὰ τὴν ἀναπνοὴν μισοκοιμημένη ἀφῆνε τὴ γλῶσσαν, τίς κρίσεις καὶ τὰ γεγονότα νὰ τρέχουν σὰ νερό· μόνο ποὺ δὲν ἦταν τὰ γεγονότα ποὺ εἶχα ζητήσει. Εἶπα σὲ ἄλλη μαθήτρια νὰ ἐξακολουθήσῃ, καὶ τόνισα πῶς θέλω νὰ μάθω γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κι' αὐτὴ ὁμῶς πῆρε τὴ μισοτελειωμένη φράση τῆς πρώτης μαθήτριας καὶ ἄρχισε στὸν ἴδιον τόνο· «ἀφῆσας τὸ δεσποτάτον του εἰς τοὺς ἀδελφούς του Δημήτριον καὶ Θωμᾶν ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν ἀρχῇ τοῦ χίλια τετρακόσια σαράντα... καὶ περιεβλήθη τὸ στέμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους· εὗρίσκειτο δὲ τότε ἡ Κωνσταντινούπολις...». Γιὰ κάμποση ὥρα ὅπως τὸ ἀφῆνε ἡ μία ἔτσι τὸ ἀρπαζε ἡ ἄλλη, καὶ θὰ ἐξακολουθοῦσε γιὰ πολὺ αὐτὴ ἡ κωμῶδία, ἂν δὲν τὴν ἐκοβα ἀπότομα. Ρώτησα ποῖος ἦταν αὐτοκράτορας στὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔσαν τὴν πολιορκουσαν οἱ Τούρκοι.

Ἀπάντηση: «Αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔσαν τὴν ἐπολιόρκουσαν οἱ Τούρκοι ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος δραστήριος γενναῖος φιλόπατρις καὶ μεγαλόψυχος ἀφῆσας τὸ δεσποτάτον του εἰς...»

— «Στάσου, παιδί μου, καὶ ν' ἀπαντᾷς μόνο σὲ ὅ,τι Σὲ ρωτῶ.»

Καὶ ὁμῶς οἱ περισσότερες μαθήτριες δὲν μποροῦσαν ν' ἀπαντήσουν στὴν ἐρώτησή μου ἀπ' εὐθείας. Ἡ κάποια λέξη μου τοὺς θύμιζε τὸ σχετικὸ μέρος ἀπὸ τὸ βιβλίον καὶ ἄρχιζαν γραμμὴ, ἢ ἐπεφταν σὲ

ἀμηχανία, ἐτριβαν νευρικὰ τὰ χέρια τους καὶ σῶπαίναν. Ἄν τόχαινε νὰ τοὺς ψιθύριση κάποια συμμαθήτριά τους τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὴν περίοδο, θυμόνταν τὴ συνέχεια καὶ ἀρχίζαν. Ἄδύνατο νὰ ξεκολληθῆ τὸ μυαλό ἀπὸ τὴ φρασεολογία τοῦ βιβλίου.

— «Εἶπατε πῶς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν ἔλεγαν ἄλλοτε Βυζάντιο· γιὰτί τῆς ἄλλαξαν ὄνομα;»

Μιά μαθήτρια: «ἀπὸ τῶν Κωνσταντίνων τὸν μέγαν.»

— «Πότε ἔζησε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας;»

Καμιά ἀπάντηση. Ρώτησα κάποια Ἑλένη πότε γιορτάζει μὸς ἀπαντᾷ: «τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου.»

— «Ποῖος εἶναι αὐτὸς ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος;»

Ἡ μαθήτρια: «Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὴν Κωνσταντινούπολιν...»

— «Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἐκκλησία μας τὸν ἔκαμε ἅγιο, πρὶν ἀπὸ τὸ Χριστὸ ἔζησε ἢ ὕστερα;»

Ἀπὸ πολλὰς εἶχα τὴν ἀπάντηση «πρὸ Χριστοῦ.»

Ἄνοιξα τὸ χάρτη κ' εἶπα νὰ μοῦ δείξουν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀφοῦ πλανηθήκαμε καὶ στὴ Μαδρίτη ἀκόμα, τέλος τὴ βρήκαμε. Τίς ρώτησα τί Γεωγραφία ἔκαναν πέροι, καὶ μοῦ εἶπαν πῶς διδάχτηκαν τὴν Ἀσία, τὴν Ἀφρική, τὴν Ἀμερική κλπ. Ἄφῆσα τίς περιπλανήσεις στὰ ξένα καὶ θέλησα νὰ μάθω, ἂν ξέρουν τουλάχιστο τὸν τόπον τους. Ρώτησα γιὰ τὸ Πήλιο κ' εἶπα νὰ μοῦ δείξουν μετὰ τὸ χέρι τους ποῦ βρίσκεται. Γυρίσαμε κ' ἐδῶ σὲ νότον, ἀνατολὴ καὶ δύση ὡς ποῦ νὰ πετύχωμε τὴ σωστὴ διεύθυνση.

— «Τί εἶναι αὐτοῦ ποῦ δείχνεις;»

Ἀπάντηση: «ἀνατολή, .. δύσις, ὄχι! βορρᾶς!..»

— «Ἀπὸ ποῦ βγαίνει ὁ ἥλιος;»

Μόνο ἔτσι φτάσαμε στὴ ΒΑ διεύθυνση τοῦ Πηλίου.

*

Τὸ κουδούνι χτύπησε διάλειμμα καὶ ὅλες οἱ μαθήτριες βγήκαν ἔξω. Ἄλλες ἄρχισαν τὸ τρέξιμο, τὸ παιγνίδι καὶ τίς κραυγές, καὶ ἄλλες σὲ ὁμίλους ἔλεγαν μετὰ ζωνρότητα τίς ἐντυπώσεις τους γιὰ τὸν καινούριον δάσκαλον. Ἄνοιξα τὸ παράθυρον τοῦ γραφείου κ' ἔριξα μιά ματιὰ στὴν αὐλή. «Ὁ διευθυντής!» ψιθύρισαν τρομαγμένα καὶ ὅλα μονομιάς νεκρώθηκαν. Ἄλλες βιαστικὰ σὰν ἀγριοκάτσικα,

και άλλες σιγά σιγά αποτραβιόνταν σε μέρος που να μην τις βλέπω. Βγήκα έξω, μα τότε ήταν που χάθηκε κάθε ίχνος από κίνηση και ζωή.

*

Τη δεύτερη ώρα θέλησα να μου γράψουν κάποια έκθεση και ρώτησα, αν ξέρουν κανένα παραμύθι μερικές μου είπαν «ο κόραξ και η αλώπηξ». Έβαλα δυο τρεις και το διηγήθηκα, κ' ύστερα άρχισαν όλες να γράφουν. Όλες σχεδόν είχαν πέσει καμπουριασμένες άπάνω στα θρανία, σ' άλλες ή σπονδυλική στήλη λυγίζε σα φίδι, και σ' άλλες ο δεξής ώμος έφτανε το ύψος του αυτιού. Με θαυμαστή επιτηδειότητα έριχναν κλέφτικες ματιές στα πλαγινά και μπροστινά τετράδια των άλλων, φιθύριζαν και ρωτούσαν. Τα ήξερα όλα από τα μαθητικά μου χρόνια, κ' έκανα πώς δεν έδλεπα.

Από τις 25 εκθέσεις που πήρα μόνο μια είναι καλή, σχεδόν χωρίς λάθος, και 4—5 υποφερτές. Έχουν κ' αυτές άκυρολεξίες και άσυνταξίες, όπως: «η αλώπηξ ήθέλησε να λάβη το κρέας — ο κόραξ μετέβη εις μίαν κορυφήν ενός δένδρου ή εις τινα κορυφήν δένδρου τινός — και διά να δείξη δέ ου... — ειπεν εις αυτόν άρμόξεις να γίνης βασιλεύς — ο κόραξ μόνον να έχης φωνήν θα ήσο ο βασιλεύς των πτηνών — τότε θα ήσουν ο βασιλεύς των πτηνών αν είχες μυελόν» κλπ., είναι όμως, όπως είπα, υποφερτές. Τις άλλες τις χαρακτηρίζουν τ' άκλόουθα παραδείγματα:

1. Μίαν φοράν εις Κόραξ άρπάξας κρέας, ανέβη επί τινος δένδρου. Αλώπηξ δέ διελθούσα εκεί, και ιδούσα αυτόν θέλων δέ να άρπάσῃ το κρέας, ειπεν ου είναι το καλύτερον εκ των πτηνών και κατά την μορφήν και κατά του χρώματος των πτερῶν, και αν είχεν φωνήν έπρεπε να εκλεχθῆ βασιλεύς των πτηνών, ο δέ κόραξ κολακευθῆς εκ των λόγων τῆς αλώπεκος και θέλων να δείξη ου έχει φωνήν άνοιξας το στόμα αυτού και φωνάξας τρίς κρᾶ - κρᾶ - κρᾶ, έπεσεν το κρέας ή δέ αλώπηξ τό έρπασεν και έφυγε. [Εὐθαλλία Α. Ζ' τάξη¹].

2. Μίαν φοράν εις κόραξ εκάθητο επί τινος δένδρου κρατών εις το έάμφος κρέας. Μία αλώπηξ ή οποῖα ήτο εκεί ειδεν το κρέας και

¹ Πριν ιδρυθῆ το Α. Δ. Παρθενγωγείο υπήρχαν τρεις τάξεις, Ζ', Η' και Θ', πρόσθετες σ' ένα κοινό εξατάξιο Παρθενγωγείο του Βόλου. Μερικές μαθήτριές μου είχαν τελειώσει την Ζ' απ' αυτές τις τάξεις, όπου διδασκαν ελληνοδιδάσκαλοι και καθηγηταί του Γυμνασίου. Σ' όσες μαθήτριες δεν έχει σημειωθῆ ή τάξη τους θα πῆ πῶς είχαν τελειώσει μόνο το εξατάξιο δημοτικό.

*Όλα τα όνόματα των μαθητριῶν είναι πλαστά.

ήθελεν να τό άρπάσῃ. Ἦρχισε δέ να κολακεύει αυτόν λέγων εις αυτόν ου έχει ωραίαν κεφαλήν και διά τό ωραῖον χρώμα των πτερῶν του και ου τέλος θα έγινετο βασιλεύς εαν είχεν και φωνήν ο δέ κόραξ διά να δείξει ου έχει φωνήν ήνοιξεν τό στόμα του και έφώναξεν κρᾶ κρᾶ ή δέ αλώπηξ ή οποῖα τόσῃν ώραν περιμένεν ήρπασε τό κρέας τό όποῖον έπεσε εις την γῆν ο δέ κόραξ ελυπήθη πολύ. ή δέ αλώπηξ στραφείς προς αυτόν ειπε. πόσον ανόητος είσαι να πιστεύεις ου έχεις όλα αυτά ενῶ δεν είσαι τίποτε. [Μαρία Σχ.]

3. Μίαν φοράν εις Κόραξ είχεν άρπάσῃ όλίγον κρέας τοῦτον ιδούσα μία αλώπηξ ήθέλησεν να λάβῃ τό κρέας του Κόρακος τότε ήρχισεν να κολακεύῃ τον κόρακα και να του λέγει πόσον ευμορφος είσαι, και τί ωραία χρώματα έχεις, εαν είχες όμως και ωραίαν φωνήν θα ήσο βασιλεύς των πτηνών τοῦτο όμως άκούσας ο Κόραξ ήθέλησεν να δείξη ου έχει και ωραίαν φωνήν και ήρχισε να κρᾶξῃ «κρᾶ κρᾶ» τότε όμως πίπτει τό κρέας εκ του στόματός του και τό άρπάζει ή αλώπηξ να τό φάγῃ τότε λοιπόν ή αλώπηξ μετέβη άπέναντι του κόρακος και ήρχισε να περιγελᾶ και να τον λέγῃ ου εινε τό χειρότερον των ζῶων. διότι εαν δεν ήκουεν τας κολακειάς τῆς αλώπεκος δεν θα έπιπτε τό κρέας καταγῆς. [Εὐτυχία Β.]

4. Ἡμέραν τινά εις Κοραξ είχε άρπάξει εν τεμαχιον κρέατος και επήγεν εις ένα δένδρον όπου εκάθεσε να τό φάγῃ. Κάτωθεν του δένδρου επήρξε μιᾶ αλώπ(;)ξ ή οποῖα ήρχεσαι να τον κολακεύῃ και να τον λέγῃ πόσον ωραῖος είσαι; τί ωραῖον χρώμα έχεις; τί ωραῖας πτερυγας έχεις τί ωραῖον σῶμα έχεις μόνον ένα σου λείπει ή φωνή εαν έχεις και αυτήν θα είσω βασιλεύς των πτηνών Ο δέ Κόραξ διά να τῆς δείξη ου έχει φωνήν έκανε κρᾶ κρᾶ κρᾶ και του έπεισε τό τεμάχιον του κρέατος τό ήρπαξε ή Αλώπεκα και ενῶ τό έτροχε τον έλεγε πόσον ανόητος είσαι διά να πιστεύῃς τα λόγια μου ταῦτα ουτιδανός¹ Οὕτω λοιπόν έτιμωρήθη ο Κόραξ διά την άπερισκεψιαν του ταῦτην [Δανάη Σ. Τάξη Ζ'.]

5. Ἡμέραν τινά εις κόραξ είχεν άρπάσει τεμάχιον κρέατος. ανέβη δέ εις τινα κορυφήν δένδρου τινος. κατά τύχην λοιπόν διεβαυεν μία αλώπηξ ή οποῖα μόλις ειδε τον κόρακα προσεπάθει διά των κολακειῶν τῆς να φάγῃ τό κρέας ήρχισε λοιπόν να επαινῆ τον κόρακα και να τον λέγῃ ου έχεις ωραία πτερά ωραῖον και κομψόν σῶμα

¹ «Τότε δέ τό ήρπασεν ή Αλώπηξ και τον περιέτρειεν και του έλεγεν δέ πρόπει να είσαι τόσον ουτιδανός». [Μαρίνα Κλ.]

ἀλλά μόνον φωνήν δέν ἔχεις καλήν καί ἂν εἶχες φωνήν καλήν θά ἦσο βασιλεύς τῶν πιτηνῶν. τότε ὁ κόραξ ἀπαντᾷ φωνήν δέν ἔχω νά χαθῆς περίμενε ὄλιγον θά σέ δείξω. καί πλατύς λάρυνγξ ἀνοίγεις δύο τραχέα κρᾶ! κρᾶ! ἐβγάζει καί παφ! τό κρέας κατά γῆς καί χαπ! ἡ πονηρά τ' ἀρπάζει καί ἀκόμη τρέχει ε' τό βουνό καί ἀφοῦ ἔφαγε τό κρέας. γελόντες λέγει εἰς τό πιτηνόν. μάθε ὦ φίλιτε πιτηνόν ὅτι ἂν εἶχες νοῦν περισσότερο δέν θά ἐπάθηνες αὐτά

Συμπέρασμα

ἐκ τοῦ μύθου Τούτου διδασκόμεθα ὅτι ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ταπεινοθήσεται. [Φαίδρα Δ.]

6. Κόραξ τις ἤρπασεν κρέας καί μετέβη εἰς τὴν κορυφήν ἐνός δένδρου διὰ νά τό φάγῃ μία ἀλώπηξ ἰδοῦσα αὐτόν καί ἐπιθυμοῦσα τό κρέας αὐτοῦ ἦλθεν εἰς τό μέρος ἐνθα ἔκειτο ἡ ἀλώπηξ καί μέ εὐγένειαν πολὺν χαιροῦτᾷ αὐτόν καί τοῦ λέγει καλῶς μᾶς δοῖσες ἐδῶ ἀέρα φίλιτε νά πάρῃς τρελένομαι, ὅταν σε βλέπω πόση κομψότης πόση χάρις τίς ἔχει τόσην ὠραιότητα τίς πτέρυγας ὠραιωτέρας τί κρέμα ἂν εἶχες καί φωνήν θά ἦσο τῶν πιτηνῶν ὁ βασιλεύς φωνήν δέν ἔχω νά χαθῆς θά σέ δείξω περίμενε νά τρελοθῆς ἀφοῦ τό στόμα μου ἀνοίξω καί πλατύς λάρυνγξ ἀνοίγεις δύο τραχέα κρᾶ ἐβγάζει καί παφ τό κρέας καταγῆς καταγῆς καί χαπ ἡ πονηρά τ' ἀρπάζει καί ἀφοῦ ἔφαγε τό κρέας λέγει εἰς τόν κόρακα τās λέξεις ταύτας τελευταίας μάθε ὦ κόραξ ὅτι ἂν εἶχες νοῦν περισσότερο δέν θά ἐπάθηνες αὐτά [Εὔα Δρ.]

7. Ἡμέραν τινά εἰς κόραξ εἶχεν ἀρπάσει τεμάχιον κρέατος καί ἀνέβη εἰς τινα κορυφήν δένδρου υἱός κατά τόχην λοιπόν διέβαιναν ἐκεῖθεν μία ἀλώπηξ ἡ ὁποία μῶλις εἶδεν τόν Κόρακα ἤρπασεν νά τόν κολακεύει καί νά λέγει εἰς αὐτόν. ὦ! πόσον ὠραῖον. κομψόν πιτηνόν εἶσαι τί ὠραίας πτέρυγας ἔχεις καί τί ὠραῖον χρέμα φωνήν μόνον ἂν εἶχες θά ἦσο ὁ Βασιλεύς τῶν ζῴων τότε ὁ Κόραξ διὰ νά ἀποδείξῃ εἰς τὴν ἀλώπηκα ὅτι εἶχεν καί ὠραῖαν φωνήν ἀνοίγει τό ῥάμφος αὐτοῦ καί ἐκβάλλει μίαν δυνατὴν φωνήν κρᾶ τότε πίπτει τό κρέας ἐκ τοῦ στόματός του τότε λαμβάνει αὐτό ἡ ἀλώπηξ καί τό τρώγει ἐνῶ δέ ἐτρογεν αὐτό ἡ ἀλώπηξ εἶπεν εἰς τόν Κόρακα τότε γελώντας λέγει εἰς τόν Κόρακα τās λέξεις ταύτας τελευταίας μάθε ὦ φίλιτε ὅτι ἂν εἶχες νοῦν περισσότερο δέν θά εἶχες πάθει τά πράγματα Ταῦτα.

Συμπέρασμα

ἐκ τῆς ἱστορίας ταύτης συμπερόμενον ὅτι ὁ ὑποθεῖς ἑαυτὸν ταπεινώνειται ὁ δὲ τατηνός ἑαυτὸν ὑποθήσεται. [Φανή Η.]

Ἀπὸ τίς ἑπτὰ αὐτὲς μαθήτρες ἡ Μαρία Σχ. πήρε σὲ λίγο μία ἀπὸ τίς πρώτες θέσεις στὴν τάξη της· οἱ ἄλλες ἀντιπροσωπεύουν τὸ γενικό, ἄς ποῦμε τὸ κέντρο. Οἱ ἐκθέσεις τους μᾶς δείχνουν πρῶτα πῶς ἤξεραν τὰ παιδιὰ τὴν ἐπίσημη γλῶσσα. Τίς ἀνορθογραφίες δέν τίς λογαριάζω καθόλου¹· τίς ἀφησα μόνο καί μόνο, γιατί τὰ σχολεῖα μας ἀκολουθώντας τὴν κοινὴ ἀντίληψη ἀνορθόγραφος = ἀγράμματος ἀφιερώνουν τίς πιὸ πολλές ὥρες τῆς διδασκαλίας στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας. Ἐπειτα βλέπομε στίς ἐκθέσεις τους πόσο εἶχε καταστραφῆ τὸ δῶρο τῆς διηγήσεως, πού τὸ βρῖσκομε τόσο χτυπητὸ στὰ παιδιὰ μας — στὴν προσχολικὴ τους βέβαια περίοδο — καί στοὺς πιὸ πολλοὺς ἀγράμματος· ἐδῶ σαχλότατη σύνδεση: δέ-δέ-δέ ἡ τότε-τότε-τότε, καί σαχλότατες ἐπαναλήψεις. Μὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ἡ σύγχυση τοῦ μυαλοῦ, τὸ χαντάκωμα τῆς προσοχῆς καί ὁ παπαγαλισμός, ὁ ριζωμένος βαθιά. Στίχοι ἀπὸ ποίημα πού εἶχαν μάθει ἄλλοτε, στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου, ὄρμουσιν στὴ μνήμη μερικῶν κι' ἀνακατεύονται, ὅπως εἶδαμε, ἔμμετρα καί πεζὰ χωρὶς καί τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ νά τὸ καταλάβουν², καί χωρὶς νά προσέξουν καθόλου στὸ περιεχόμενο. Ἀνάλογο φαινόμενο θά βροῦμε παρακάτω καί σὲ ἄλλες ἐκθέσεις γιὰ θέματα δυσκολώτερα, μὰ ἐδῶ φαίνεται παράξενο, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἕνα παραμῦθι, γιὰ μιὰ διήγηση ἀπλή.

¹ Μὲ τὴν ὀρθογραφία δέν ἐννοῶ βέβαια καί τὴ στίξη, κόμματα δηλ. καί τελείες, γιατί αὐτὰ δέν εἶναι κάτι τι μηχανικό, μὰ σχετίζονται μὲ τὴν τάξη πού ἔχομε στίς σκέψεις μας.

² Ἄν μποροῦσα νά δώσω φωτοτυπικὰ ἀντίγραφα ἀπὸ τίς ἐκθέσεις, θά ἦταν καλότερα, γιατί ἔτσι θά εἶχαμε πιστότερη τὴν ἀκαταστασία τῶν παιδιῶν: ὀρθογραφία, σθησιματα καί παραγεμισματα στὴ μέση ἀπὸ τίς γραμμές, ἀπάνω, κάτω, δίπλα, παντοῦ. Μόνο τὰ «παροράματα» μποροῦ νά δώσω, κι' αὐτὰ τ' ἀφήνω, γιατί χαρακτηρίζουν κάπως τὴν κατάσταση τῆς προσοχῆς.

³ Μία μαθήτρια, ἡ Σωτηρία Κρ., βάζει στὴ διήγησή της στὴν ἀρχὴ μερικὸς στίχους καί τὸ λέει πῶς εἶναι στίχοι, ἀδιάφορο ἂν δέν ἐκφράζεται σωστά: «... Τότε ἡ πονηρά ἤρπασε τās κολακίας καί τοῦ εἶπεν τόν ἐξῆς στίχον ὦ! τί ἔμορφον | τί πτέρυγας ποικιλοτέρας | τί κρέμα ἂν εἶχες καί φωνήν | θά ἦσο τῶν πιτηνῶν τό τέρας» ἀπὸ δῶ ὅμως καί κάτω ἀνακατώνει πεζὰ καί στίχους χωρὶς κι' αὐτὴ νά τὸ καταλάβῃ: «ὁ Κόραξ εἶπε φωνήν δέν ἔχω νά χαθῆς ἐντὺς τοῦ εἶπε να σέ δείξω περίμενε νά τρελοθῆς ἀφοῦ τό στόμα μου τότε ὁ Κόραξ ἐξέβαλε μίαν τραχίαν φωνήν κρᾶ καί τότε τό κρέας τοῦ ἔπασε κατά γῆς καί τό ἤρπασε ἡ ἀλώπηξ. Ἀφοῦ δέ ἔφαγε τό κρέας γλώσσα εἶπε πρὸς τό πιτηνόν τās λέξεις αὐτὰς τās τελευταίας. Μάθε ὦ φίλιτον πουλί πῶς τῶν εὐπιστων ἡ φυλὴ τρέφει τό γένος τῶν κοράκων».

*

Τὸ Σάββατο τὸ ἀπόγευμα ἔκανα μὲ τὶς μαθήτριάς μου τὸν πρῶτο περίπατο σ' ἓνα ἐξοχικὸ μέρος. Δὲν τὶς ἔβαλα στὴ γραμμὴ, τὶς ἄφησα ἐλεύθερες, μὰ οἱ περισσότερες μὲ ἀπόφευγαν, ὅπως τὸν παλιὸ καιρὸ τὰ παιδιὰ τὸ χωροφύλακα. Λίγες ἔπαιρναν θάρρος, μὰ γρήγορα ἔδλεπα σὲ μερικὲς τὸ θάρρος νὰ γίνεταί. θράσος καὶ ἀναίδεια. Τὶς μάζεψα γύρω μου σὲ κάποιον ὕψωμα καὶ τὶς ρωτοῦσα γιὰ τὰ μέρη ποὺ βλέπαμε, γιὰ τὸν τόπο τους δηλαδή. Μὰ καμιά δὲ θυμοῦμαι νὰ μοῦ εἶπε ποιά π. χ. ἦταν τὰ βουνὰ ποὺ εἶχαν ἐμπρὸς τους, ἢ Γκούρα, τὰ παρακλάδια τοῦ Πηλίου κλπ. Μόνο τὸ Πήλιο ἤξεραν· τ' ἄλλα terra incognita. Τοὺς διάβασα κάποια ἱστορία καὶ προσπάθησα νὰ δώσω στὸν περίπατό μας ὅσο μποροῦσα περισσότερη ζωὴ.

Ὅταν γυρίσαμε σχολεῖο, ζήτησα νὰ συγκεντρώσω τὶς ἐντυπώσεις τους. Τὶ δυσκολία μοῦ παρουσίασε τέτοια ἐργασία τὸ καταλαβαίνει καθένας ὕστερα ἀπ' ὅσα εἶπα παραπάνω. Ρώτησα νὰ μοῦ ποῦν ποῦ πήγαμε.

Μιά μαθήτριά: «Μετέβημεν εἰς τὸν Ἄνω Βόλον εἰς τὴν ὁδὸν Πορταριάς» κλπ.

— «Τὶ εἶδαμε στὸ δρόμο, δταν γυρίζαμε;»

Ἀπάντηση: «καθ' ὁδὸν δταν ἐπιστρέφαμεν... δταν ἐπιστρέφομεν εἶδαμεν δύο παιδιὰ τὰ ὁποῖα» καὶ δῶ κόμπιαζε.

— «Πές το, παιδί μου, ὅπως θὰ τὸ πῆς τὸ βράδυ στὴ μητέρα Σου, ὅπως θὰ τὸ ἔλεγες σὲ μιὰ φιλαινάδα Σου.»

Ἀπάντηση: «Ἦσαν δύο παιδάκια τὰ ὁποῖα ἐκτένιζον ὁ εἰς τὸ ἕτερον...» κλπ. κλπ.

Δὲν ἤθελαν, δὲν μποροῦσαν ν' ἀπαντήσουν ἀπλὰ καὶ φυσικά. Γύρευαν τὴ διατύπωση, δηλ. λέξεις, καὶ δὲ μοῦ ἔλεγαν τίποτα. Κι' αὐτὸ γινόταν, γιὰτὶ ἦταν στὰ θρανία, ἐμπρὸς στὸ δάσκαλο. Ἐξω, ἀν τὶς ρωτοῦσε κάθε ἄλλος, μόνο δάσκαλός τους νὰ μὴν ἦταν, εἶχαν νὰ εἰποῦν τόσα, καὶ θὰ τὰ ἔλεγαν μὲ τὴ χάρη ποὺ διηγοῦνται τὰ παιδιὰ. Στὴν τάξη ὅμως ἐμπρὸς μου ἦταν δεμένα καὶ γλώσσα καὶ μυαλό. Τέλος πάντων ἔβγαλα μὲ τὸ τσιγκέλι μερικὲς ἐντυπώσεις τους, τὶς συγκεντρώσαμε, καὶ τοὺς εἶπα νὰ μοῦ γράφουν ἔκθεση γιὰ τὸν περίπατο ποὺ κάναμε.

*

Πῆρα 22 ἐκθέσεις. Ἄν ἐξαιρέσωμε τὴ μία, ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι οἱ ἴδιες: προχθὲς μετέβημεν εἰς περίπατον μετὰ τοῦ διευθυντοῦ ἡμῶν — διήλθομεν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆδε... ὅλα ὅσα εἶδαν καὶ ἀκουσαν ἦσαν

ὄραϊα ἢ καταπληκτικῶς ὄραϊα ἢ ἀληθῶς μαγεία καὶ ὅλες γύρισαν σχολεῖο κατενχαριστημένα ἐκ τοῦ περιπάτου ἢ κατενθουσιασμένα ἐκ χαρᾶς». Ψάχνω νὰ βρῶ κάθε παιδί στὴν ἔκθεσή του, μὰ δὲ μοῦ παρουσιάζει τίποτα ἰδιαίτερο. Μόλα ταῦτα δύο τρεῖς εἶναι ἐξαιρετικές. Ἡ Αἴνα Α. π. χ. γράφει:

Ἐνθύμιον μαθητικοῦ βίου.

Ἦτο μὴν Ὀκτώμβριος, ὅτε ἀπεφασίσαμεν νὰ διοργανώσωμεν ἐκδρομὴν τινά. Ὁ ἥλιος ἔδριπτε πάνυ ἐνδεῶς τὰς ἀκτῖνας¹ καὶ ἡμεῖς μεθ' ὄλων τῶν συμμαθητριῶν μου καὶ τοῦ διευθυντοῦ ἡμῶν, ἐξεκινήσαμεν. Ἡ ὥρα ἐπιλοίαζεν 3 μ. μ. διήλθομεν διὰ τῆς πλέον κεντρικῆς ὁδοῦ τῆς πόλεός μας, ὅτε εὐρέθημεν μεταξὺ δύο δένδρσοιχιῶν. Τὸ θέαμα ἦτο καταπληκτικῶς ὄραϊον. Ἐκ τῶν δένδρων τὰ φύλλα ἄλλα μὲν ἦσαν πράσινα ἄλλα δὲ κίτρινα καὶ ἔτοιμα νὰ πέσωσιν. Τὸ ἔδαφος ἦτο πλήρες φύλλων πιπτόντων ἐκ τῶν δένδρων καθὼς πάντοτε συμβαίνει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ φθινοπώρου. Ἀπέναντι ἐκεῖτο μικρὸς λοφίσκος καταπράσινος ἐκ τῆς χλόης.

Ἐμείναμεν ἐκεῖ περίπου μίαν ὥραν καὶ ἔπειτα κατήλθομεν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνωμεν καὶ περισσότερον ἕνεκα τῆς βραχύτητος τοῦ χρόνου. Κατερχόμενοι συνητήσαμεν δύο μικροὺς ἀδελφοὺς, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τῆς ἐμφύτου ἀδελφικῆς στοργῆς ὀδηγούμενοι, ἐκαλόπιζεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Τέλος περὶ τὴν 5^{ην} μ. μ. ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἀγαπημένο μας σχολεῖον κατενθουσιασμένα ἐκ χαρᾶς.

Ἄν ἀφήσωμε τὸν κωμικὸ ψευτορομαντισμὸ², ποῦ θὰ χτυπήσῃ πιὸ πολὺ ἀργότερα, δταν γνωρίσωμε τὸν πραγματικὸν χαρακτήρα τῆς Αἴνας Α., βρίσκομε στὴν παραπάνω ἔκθεση μερικὲς σωστὲς παρατηρήσεις. Περιορίζονται βέβαια κι' αὐτὲς σὲ λίγα γενικά γνωρίσματα τῆς φθινοπωρινῆς φύσεως καὶ στὴν εἰκόνα τῶν δύο παιδιῶν, ὅπως γίνεται στίς πιὸ πολλὰς ἐκθέσεις, μὰ εἶναι σωστὲς. Σ' ἄλλες ὅμως δύο μαθήτριάς ὁ ψευτορομαντισμὸς ἔφτασε σὲ τέτοιο σημεῖο, ποῦ

¹ Ἄλλη ὅμως ἔκθεση μᾶς πληροφορεῖ ὅτι: «Τὰ πάντα ἦσαν ὄραϊα, ὁ ἥλιος ζωηρὸς ἔρειπτε τὰς ἀκτῖνας του» [Μαρία Σχ.].

² Κάτι ἀνάλογο ἔχομε στὴν ἀκόλουθη ἔκθεση: «Ἠμέραν τινά, ἐν' ᾧ ὁ οὐρανὸς ἦτο καθαρῶτατος καὶ ὁ ἥλιος λαμπρότατος ἐξήλθομεν μετὰ μεσημβριαν εἰς περίπατον καὶ ἀφοῦ διήλθομεν διὰ καταπρασίων λειμώνων ἐφθάσαμεν εἰς μέρος τι εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν κατεσκαρμένοι ἔδω καὶ ἐκεῖ βράχοι. Ἀφοῦ ἐσταματήσαμεν εἰς τὸ μέρος τοῦτον ὅλοι ἠσυχολήθημεν εἰς τὸ νὰ θαυμάζωμεν τὴν περίεφτον φύσιν, κλπ.» [Αναάνη Σ. πρὸλ. «κόραξ καὶ ἀλώπηξ» σελ. 5].

παραποίησε όχι μόνο το χαρακτήρα και των δύο, μα και το γύρω κόσμο, σάν ποιητής λησμονημένης εποχής.

1. *Πρό των ημερών ξεληθοῦσα μετ' ἄλλων συμμαθητριῶν μου εἰς ἐξοχικόν περίπατον, εὐρέθην ἐν διλήμματι ἐνώπιον τοῦ ἀπέιρου καὶ μαγευτικοῦ ἐκείνου θεάματος ὅπερ ἐπεκτείνεται ἐνώπιόν μας ἀποροῦσα τί νά θαυμάσω, τόν ζοφερόν πέπλον¹ τόν ἐπεκτεινόμενον καθ' ἅπασαν τήν φύσιν ὡς μόνον στόλισμα αὐτῆς κατά τήν φθινοπωρινήν ταύτην ἐποχήν, ἥ τόν ἀντιθέτως πρό ἡμῶν εὐδοκίμενον χλοερὸν τάπητα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦρθον μικρά τινα ἀνθύλλια² καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὡς χρυσαλλίδες πετώουσι ἐπαίζομεν τὰ διάφορα παγνιδιά μας; Ἐξακολουθοῦσαι εἰσέτι τόν περίπατό μας εὐρέθημεν πρό ἐπι ἀξιοθαυμάστου θεάματος: μικρὸς τις παῖς ἐκάθητο μετὰ τῶν μικροτέρων ἀδελφῶν του ἐμπροσθεν τῆς θύρας μικρᾶς ἡλικίας, καὶ μετὰ μεγίστης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας ἐκτενεῖ τὴν κόμην τῆς μικρᾶς του ἀδελφῆς ὡς ἂν ἤθελε πράξει τοῦτο μία καλὴ καὶ ἐπιμελὴς μήτηρ. Συνεχάρομεν τόν μικρὸν παῖδα διὰ τὴν ὄντως ἐξοχὸν προᾶξιν του καὶ ἐπανήλθομεν καταμαγευμένοι ἐκ τοῦ θαυμασίου ἐκείνου περιπάτου, ἐπὶ τῇ μόνῃ εὐτυχίᾳ πεποιθήσει ὅτι μετὰ τινος ἡμέρας ἠθέλομεν ἐπαλάβῃ πάλιν αὐτόν.³ [Σταματίνα Ρτ. Ζ' τάξη].*

2. *Τῷ Σαββάτῳ τῆς παρελθούσης ἐβδομάδος τὴν 3 ὥραν μετὰ μεσημβρίας ἐξῆλθον εἰς περίπατον μετὰ τοῦ Κυρίου Διευθυντῆ καὶ τῆς κυρίας διευθυντρίας⁴ καὶ ὄλων τῶν μαθητριῶν εἰς τοὺς ἀγρούς ἐθαυμάσαμε δὲ τὰ ἄνθη τοῦ ἀγροῦ⁵ τὴν ὡραιότητα αὐτοῦ ἐπήγαμεν ἐκεῖ καὶ ἐκαθήσαμεν ὅπου ἤλθε καὶ ὁ Κύριος Σαράτης καὶ μᾶς ἐδιηγῆθη ὁ Κύριος διευθυντῆς μίαν πολὺ ὡραίαν ἱστορίαν καὶ ἐμῆναμεν πολὺ εὐχαριστήμενοι ὅταν μᾶς ἐτελείωσε τὴν ἱστορίαν ἐπερηπατήσαμεν ὀλίγον εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ ἐφήγαμεν ὅταν ἐκατηθέναμεν καθ' ὁδὸν συντήσαμεν δύο ἀδελφάκια ὅπου ἐκάθητο τὸ ἐν ὄπισθεν τοῦ ἄλλου καὶ τὸ μικρὸν ἐκτενεῖ τὴν ἀδελφὴν του ὅπου ἐλληνοῖσασαμεν κοντὰ καὶ ἴδωμεν αὐτὰ δὲ ἐφοβήθησαν ὀλίγον καὶ ἐφυγον. [Ἀνδρονίκη Ντ.]*

¹ Καὶ ὅμως: «ὁ οὐρανὸς ἦτο καθαρώτατος καὶ ὁ ἥλιος λαμπρότατος» Ἀνάη Σ.

² Παραλλαγή ἀπὸ ἄλλης ἐκθεσῆς: «... ἐν καὶ τὰ ἄνθη ἐπεσαν καὶ τὰ φύλλα ἤρχισαν ἤδη νὰ κινεῖται ἐν τούτοις ἠδὲ χαριστήθημεν τὰ μέγιστα». [Βασιλικὴ Ν].

³ Παραλλαγή: «... ἐν τέλει ἐπιστρέψαμεν εἰς τὴν σχολὴν διαλυθεῖσαι ἡσυχῶς μετὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι ταχέως ἠθέλομεν ἐπαναλάβῃ τὸν διασκεδαστικὸν τοῦτον περίπατον». [Εὐα Α ρ. πρὸβ. «κόραξ καὶ ἀλώπηξ» σελ. 7].

⁴ Πρόκειται γιὰ τὴν δασκάλαν τῆς κοπτικῆς καὶ ραπτικῆς.

Οἱ ἐκθέσεις τῆς Λίνας Α. καὶ τῆς Σταματίνας Ρτ. μετὰ δὲ τὰ κωμικὰ ἐλαττώματά τους ἀναιροῦν μόλα ταῦτα ὅ,τι εἶπαμε σχετικὰ μετὰ τῆ γλώσσα στὴ δοκιμαστικὴ ἐκθεση γιὰ τὸν κόρακα καὶ τὴν ἀλωπού. Γιατὶ καὶ οἱ δύο μαθήτριες γράφουν μὴ καθαρεύουσα «ὕψηλῆν», μετὰ πλούσιο λεκτικὸ καὶ σύνδεση καλὴ. Καὶ ὅμως ἡ εὐρεθεῖσα ἐν διλήμματι τί πρῶτον νὰ θαυμάσῃ εἶχε γράψῃ στὴν πρώτη ἐκθεση ἔτσι:

Ἡμέραν τινὰ εἰς κόραξ ἤρπασε τεμάχιον κρέατος καὶ ἀνέβη ἐπὶ τινος δένδρου διὰ νὰ τὸ φάγῃ, κατὰ τύχην τὸν εἶδε μία ἀλώπηξ καὶ ἤθελε νὰ τοῦ τὸ ἀρπάξῃ ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο ν' ἀνέβῃ ἔβλεπε αὐτόν ἤκουσε δὲ μίαν φορὰν δι' οἱ κόρακες κολακεύονται καὶ ἤρπασε νὰ ἐπαινεῖται ὁ κόραξ διὰ τὰ ὡραῖα του πτερά καὶ δι' εἶχε πολλὰ προτερήματα καὶ δι' ἤξιζε νὰ γίνῃ βασιλεὺς τῶν πτηνῶν ἐὰν εἶχε ὡραῖαν φωνήν τότε ἤνοιξε τὸ στόμα του...

Τὴν ἀπότομη αὐτὴ μεταβολὴ στὴ γλώσσα τὴ βλέπομε στὶς περισσότερες μαθήτριες: ἐξηγεῖται ὅμως, ἅμα συλλογιστοῦμε πῶς ἡ ἐκθεση γιὰ τὸν περίπατο γράφηκε στὸ σπίτι. Οἱ μαθήτριες, τὰ μεγαλύτερα ἀδέρφια τους, ἴσως καὶ οἱ γονεῖς συνεργάστηκαν, βρήκαν βέβαια μεγάλη βοήθεια σὲ πρότυπα ἀπὸ παρόμοιες ἐκθέσεις ποὺ εἶχαν κρατήσει ἢ ἀποθηκέψει στὸ μυαλό τους ἀπὸ τ' ἄλλα σχολεῖα, καὶ ἀπὸ τέτοια συνεργασία βγήκαν οἱ μασκαράτες ποὺ εἶδαμε. Δὲν εἶναι μάλιστα ἀπίθανο νὰ βοήθησαν καὶ σχετικὰ βιβλία, ἀφοῦ ὁ ἀδερφὸς κάποιας μαθήτριας μοῦ παράγγειλε κάποτε, ἂν ἔχω νὰ τοῦ δώσω τυπωμένο ἐπιστολάριο! Τὸ φκιάσιδι ὅμως, ὅπως εἶπαμε, δὲν κρύβεται. Ὅταν εἶπα στὴ Λίνα Α. πῶς φράσεις ὅπως «ὁ ἥλιος ἔρριπτε πᾶν ἐνδεῶς τὰς ἀκτίνας» εἶναι πολὺ σχολαστικὴς, διώρθωσε τὸ πᾶν ἐνδεῶς σὲ μίαν θεομῶς.

Μετριοῦνται στὰ δάχτυλα οἱ μαθήτριες ποὺ ἔγραψαν μόνες τους ὅ,τι ἤξεραν καὶ ὅπως μπορούσαν, καὶ τὰ γραπτά τους ἐπιβεβαιοῦν ὅ,τι εἶπαμε στὴν πρώτη ἐκθεση σχετικὰ μετὰ τὴν προσοχή, τὴ διήγηση καὶ τὴ γλώσσα¹. Μία ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἡ Ἀνδρονίκη Ντ., καὶ στὴν

¹ Μερικὰ παραδείγματα: 1. Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Προχθεσινῆς μας ἐκδρομῆς.

«Κατὰ διαταγὴν τοῦ Κυρίου Διευθυντοῦ καὶ τῆς διδασκαλίσσης τῆς Κοπτικῆς κυρίας Εὐφ. Κ. ἐξῆλθομεν Περίπατον μέχρι τοῦ Ἄνω Βόλου ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν ἔπειτα δὲ ἤλθε καὶ ὁ κύριος Σαράτης ἐκεῖ ἦτο ὀλίγη χλόη καὶ πολλὰ δένδρα ἐλαίων πλήρης καρπῶν ἐκεῖ ἀφοῦ συνηθροισθημεν ὅλοι αἱ μαθήτρια ἤρπασαν νὰ μᾶς διηγῆται ὁ Κ. διευθ. μίαν ἱστορίαν περὶ ἐνός Πελαργοῦ καὶ Σκόληκος. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν ἱστορίαν διελύθημεν ἔπειτα δὲ ἐπιστρέψαμεν εἰς τὸ Σχολεῖον κατὰ

έκθεσή της, καθρεφτίζεται ή εργασία των καθολικών σχολών. Η μαθήτρια του Κυρίου Διευθυντά και της κυρίας Διευθύντριας είχε βγῆ από τὴν 5' τάξη τῆς καθολικῆς σχολῆς τοῦ Βόλου.

*

Ὅλες εἶδαν πῶς δὲν μπορούσαν νὰ μὲ γελάσουν εὐκολα, φρόντισα νὰ τοὺς ἀναπτύξω πόσο κακὸ ἦταν αὐτὸ ποὺ ἔκαναν καὶ πόσο τοὺς ζημίωνα, μὰ τοὺς εἶχε γίνεи ἐσωτερικὴ ἀνάγκη νὰ γελοῦν καὶ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὸ δάσκαλο, καὶ γρήγορα μοῦ ἀπόδειξαν πῶς ἐργασία στὸ σπίτι ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνῃ. Τοὺς ἔδωσα νὰ μοῦ γράφουν στὸ σπίτι μιά ἐκθεση γιὰ τοὺς ἀρματολούς καὶ κλέφτες, θέμα ποὺ τὸ εἶχαμε ἀναπτύξει τρεῖς ὥρες στὴν Ἱστορία καὶ στὰ Νεοελλη-

τὴν ἐπιστροφὴν ἴδωμεν μίαν εἰκόνα ἢ ὁποία παρήστανε ἓνα παιδάκι τὸ ὁποῖον ἐκτένιζε τὴν μικρὰν ἀδελφὴν του ἀφοῦ δὲ παρατηρήσαμεν αὐτὴν καλῶς ἐπιστρέψαμεν εἰς τὸ Σχολεῖον ἔνθα διελυθίκαμεν ὅλαι αἱ μαθήτρια κατὰ εὐχαριστημένα ἐκ τῆς Ἐκδρομῆς μας». [Φαῖδρα Α. πρὸλ. ἐκθ. «κόραξ καὶ ἀλώπηξ» σελ. 6].

2. Ἐντυπώσεις τῆς ἐκδρομῆς.

Ἐτὸ παρελθόν Σάββατον μετέβημεν εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἠδωκαριστήην πάρα πολὺ διότι εἰς τὸ μέρος τὸ ὁποῖον μετέβημεν ἦτο ἐκσταμένος καὶ στολισμένος ἐξ ἑλαιῶν. Ἀφοῦ πρῶτον ἀναπαύθημεν ὀλίγον συνηθροισθημεν ὅλαι αἱ μαθήτρια εἰς ἓν μέρος διὰ νὰ ἀκοῦσωμεν τὸ διήγημα τοῦ διδασκάλου μας τὸ ὁποῖον μᾶς εὐχαρίστησεν πολὺ. Εἰς τὴν ἀρχὴν δὲ τοῦ διηγήματος ἦλθαν ὁ Κοῦ Σαράτης ὅστις ἤκουσε τὸ διήγημα μετὰ μεγάλης προσοχῆς ἐκ τοῦ διηγήματος δὲ τούτου ἐδιδάχθημεν νὰ μὴ εἴμεθα ὑπερήφανοι. Ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἡ διήγησις ἐσκοπήθημεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μετὰ δὲ ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἀναχωρήσαμεν καὶ εἰς τὸν δρόμον συναντήσαμεν δύο παιδία τὰ ὁποῖα ἐκάθητο καὶ τὸ ἓν ἐκτένιζε τὸ ἄλλο καὶ παρίστανε μίαν ὠραίαν εἰκόνα ἔπειτα ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ ἀπ' ἐκεῖ διευθύνθημεν εἰς τὰς οἰκίας μας. Ὅταν τῆς εἶπα νὰ ξαναγράψῃ τὴν ἐκθεσὴ τῆς διωρθωμένη, ἔγραψε γιὰ τίτλο «ἐπιδιόρθωσις τῆς 1ης Ἐκθέσεως». [Βαλαμῆ Μπ.].

3. Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἐκδρομῆς.

Ἐτὸ παρελθόν Σάββατον μετέβημεν εἰς περίπατον μετὰ τοῦ κ. Διευθυντοῦ τοῦ σχολείου μᾶς καὶ τῆς διδασκαλίσης τῆς Κοπτικῆς εἰς ἓν ὠραῖον μέρος ὅπου ἴδωμεν πολλὰ δένδρα τῶν ὁποίων τὰ φύλλα αὐτῶν εἶχον μαρανθῆ. καὶ χλόη ὀλίγη ὑπήρχεν ὡς ἐκ ταύτης τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς εὐχαριστήθημεν πάρα πολὺ. Ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν εἰς ἓν ὠραῖον ὄψιλον μέρος ὅπου ἐδέξαμεν τὰ περίξ π. χ. τὴν πόλιν τοῦ Βόλου τὰ χωρία τοῦ Πηλίου καὶ ἄλλα εὐχάριστα μέρη τὰ ὁποῖα μᾶς ἐμάγευσεν.

Ἐκατόπιν εἶλθεν ὁ κ. Σαράτης, καὶ ὁ κ. Διευθυντῆς μᾶς εἶπεν μίαν ὠραίαν

νικὰ καὶ νόμιζα πῶς τὸ ἔμαθαν. Καὶ ὅμως ἀπὸ τῆς 30 μαθήτριες οἱ 25 ἀντιγράψανε ἀπὸ βιβλία παλαιά, γιὰτὶ στὸ σχολεῖο μας δὲν εἶχαμε βιβλία ἱστορίας. Μὰ σὲ λίγες ἡ ἀντιγραφή εἶναι ἀθῶα, δηλ. πιστή. Οἱ πῖο πολλὰς πλαστογράφησαν τὸ κείμενο, ἄλλες ἀτεχνα καὶ ἄλλες μὲ τέτοια τέχνη, ποὺ χρειάζεται πολλὴ προσοχὴ γιὰ νὰ βγῆ στὴ μέση ἡ πλαστογραφία. Ἀναλύουν τῆς μετοχῆς τοῦ κειμένου ἢ συντομεύουν μὲ μετοχῆς τῆς ἀναλυτικῆς προτάσεις, ἐνώνουν δύο περιόδους σὲ μίαν παραλείποντας μερικὰς φράσεις ἢ καὶ προτάσεις ὁλόκληρες ἀπὸ τὸ κείμενο, ἀναποδογυρίζουν τὴ σειρά ποὺ ἀκολουθεῖ στίς

ἱστορίαν. Ἐπειτα μετέβημεν εἰς διάφορα μέρη καὶ παρατηρήσαμεν πολλὰ ὠραῖα πράγματα. Μετὰ παρέλευσιν δύο ὥρων ἐπιστρέψαμεν. Καὶ ἐνῶ ἐπιστρέφαμεν κατευχαριστημένα καὶ εὐθῆμοι εἶδομεν ἓν ὠραῖον θέαμα. Εἰς ἓν μέρος ἐπὶ ὀλίγης χλόης ἐκάθητο δύο μικρὰ ἀδελφάκια τὰ ὁποῖα ἐδύκνειον τὴν ἀδελφικὴν των ἀγάπην, ὁ μικρὸς ἀδελφός εἶχεν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἓν μικρὸν κτένιον καὶ ἐκτένιζεν τὴν μικρὰν ἀδελφὴν του». [Εὐθαλία Α.] Ὡς ἐδῶ ἡ διαφορά ἀπὸ τὴν πρῶτη ἐκθεση τῆς ἴδιας μαθήτριας [Κόραξ καὶ ἀλώπηξ σελ. 4] εἶναι σημαντικὴ εἶχα συστήσει σ' ὅλες ν' ἀποφεύγουν τῆς μετοχῆς καὶ τῆς μεγάλης περιόδους, καὶ ἡ Εὐθαλία Α. ἀκολούθησε ἐν μέρει τὴν σύστασίν μου. Ἀπὸ ὅσων ὅμως καὶ κάτω, ὅταν προσπάθησε νὰ γράψῃ ἐξωριστὰ τὴν ἱστορίαν ποὺ τοὺς εἶχα διαβάσει, βρῆκε θέμα πρὸ πλοῦσιου, καὶ γιὰ αὐτὸ ἡ γλῶσσα τῆς ἄρχισε νὰ τρικιλιζῆ πρὸ πολὺ π. χ. «Ἡ δὲ μικρὰ οἰκία ἔμεινεν ἔρημος, αἱ δὲ περιπλοκάδα εἶχον εἰσελθῆ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν παραθύρων καὶ ἐχρησίμευσον διὰ σκαπάσματα αὐτῶν. Ἐκεῖ μέσα ἐπῆγεν καὶ κατώκοισεν διὰ ἡσυχίαν του εἰς Πελαργός μετὰ τοῦ συζύγου του καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ» κλπ.

4. Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἐκδρομῆς.

Ἐτὸ παρελθόν Σάββατον κατὰ παραγγελίαν τοῦ κ. Διευθυντοῦ συνηθροισθημεν εἰς τὸ σχολεῖον ὅπως ὑπάγωμεν εἰς περίπατον, εἰς τὰς 2 λοιπὸν μ. μ. . . ἐξεκινήσαμεν καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ὁδὸν Ἄνω Βόλου. . . Καταβαίνοντας ἴδωμεν δύο μικρὰ παιδία τῶν ὁποίων τὸ ἄρρεν ἐκράτει ἐπὶ τῶν γονάτων του τὴν μικροτέραν τοῦ ἀδελφῆν καὶ τὴν ἐκτένιζεν. Μᾶς ἔκαμεν ἐντύποιον μεγάλην ἢ ἀγάπην τῶν μικρῶν ἀδελφῶν. Καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐφθάσαμεν εἰς τοὺς ἑλαιῶνας, ὅπου ἔμειναμεν ἄρκετὴν ὥραν. καὶ ἐδιδασκαδάσαμεν. Μετ' ὀλίγον ἐφθασεν καὶ ὁ ἰατρός κ. Σαράτης, ὅπου ὁ κ. Διευθυντῆς μᾶς διηγήθη μίαν ὠραίαν ἱστορίαν περὶ τοῦ ὄραως καὶ τοῦ λελεκιοῦ, κατόπιν κατήλθομεν διὰ τοῦ ἰδίου δρόμου καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σχολεῖον τὴν 5 ὥραν κατενθουσιασμένοι ἐκ τῆς ὠραίας ταύτης ἐκδρομῆς. [Σελ. 6 α-σ τ ἡ Θ.] Στὴν τελευταία αὐτῆς ἐκθεση συνεργάστηκαν καὶ ξένοι, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σύγκρισιν μὲ ἄλλας ἐκθέσεις τῆς ἴδιας μαθήτριας μὰ ἡ συνεργασία περιωρίστηκε μόνο στὴ φρασολογία, χωρὶς νὰ νοθήσῃ τὴν πρωτοβουλία καὶ τὸν εἰρημὸς στίς σκέψεις καὶ τῆς ἐντυπώσεως τοῦ παιδιοῦ.

μικρές ενότητες το βιβλίο κτλ.¹ Φυσικά τέτοιες εκθέσεις δεν μπορούσα να τις διορθώσω και την άλλη μέρα τους είπα την ανακάλυψή μου και σύστησα να σηκωθούν άπάνω δσες αντιγράψανε. Σηκώθηκαν

¹ α) Το βιβλίο (Ιστορία Βραχνοῦ):

Κατά τούς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας πολλοί ἐκ τῶν Ἑλλήνων, μὴ ὑποφέροντες τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἔζων ἐλεύθεροι. Ὁ Ὀλυμπος, τὸ Πήλιον, τὰ Ἄγραφα, ἡ Ὄσσα καὶ ἄλλα τῆς Ἑλλάδος ὄρη ἐδέχθησαν τοὺς φιλελευθέρους καὶ ἀνδρείους Ἕλληνας. Τὰς κατοικίας των οὗτοι εἶχον εἰς μέρη ἀπρόσιτα καὶ ἄβαστα, εἰς τὰς βράχεις δηλ., εἰς τοὺς βράχους καὶ εἰς τὰ σπήλαια ὠνομάζοντο δὲ αἱ κατοικίαι των λιμέρια.

β) Ἡ Κατίνα Τ. [τάξη Ζ']

Πολλοὶ Ἕλληνες μὴ ὑποφέροντες τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, κατέφυγον εἰς τὰ ἀπρόσιτα καὶ ἄβαστα ὄρη, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο λιμέρια.

γ) Ἡ Βασιλικὴ Ν. [τάξη Ζ']

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας πολλοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων μὴ ὑποφέροντες τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐκεῖ ἔζων ἐλεύθεροι. Εἶχον τὰς κατοικίας των εἰς μέρη ἄβαστα καὶ ἀπρόσιτα, εἰς τοὺς βράχους, εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς διάφορα ἄλλα μέρη. ὠνομάζοντο δὲ αἱ κατοικίαι των λιμέρια.

α) Οὗτοι ἦσαν οἱ περιώνυμοι κλέφται, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐνόουν κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τὸ ὄνομα κλέφτης δὲν εἶχε κακὴν σημασίαν, ἀλλ' ἐσημαίνει τὸν ἀνδρείον καὶ μισότουρκον Ἕλληνα, ὁ ὁποῖος ἔνεκα τοῦ μίσους πρὸς τοὺς Τούρκους ἄφινη καὶ οἰκίαν καὶ γονεῖς καὶ ἔτρεχεν εἰς τὰ ὄρη.

β) Οὗτοι ἦσαν οἱ περιώνυμοι κλέφται, τὸ ὄνομα δὲ κλέφτης δὲν εἶχε κακὴν σημασίαν, ἀλλὰ ἐσημαίνει τὸν ἀνδρείον Ἕλληνα, ὁ ὁποῖος ἔνεκα τοῦ μίσους πρὸς τοὺς Τούρκους ἄφινη καὶ οἰκίαν καὶ γονεῖς καὶ ἔτρεχεν εἰς τὰ ὄρη. [Συνέχεια β*]

γ) Οὗτοι ἦσαν οἱ περιώνυμοι κλέφται, οἵτινες δὲν ὑπετάσσοντο κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τοὺς Τούρκους.

α) Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πολλάκις ἐπεχείρησε διὰ διαφόρων μέσων νὰ ὑποτάξῃ τὰ δυσπότακτα καὶ πτωχὰ ταῦτα τέκνα τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον. Ἐνεκα τούτου ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ ἀπατέλεσεν ἐξ αὐτῶν τάγματα ἔνοπλα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνέθηκε τὴν φύλαξιν τῆς χώρας καὶ τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως. Τὰ τάγματα ταῦτα ὠνομάσθησαν ἀρματολικά τάγματα καὶ οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὰ ὠνομάζοντο ἀρματολῶι. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀρματολικοῦ τάγματος ὠνομάζετο καπετάνος, οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ τάγματος του παλληκάρια καὶ ὁ πρῶτος κατὰ τὴν ἀνδρείαν μετὰ τὸν ἀρχηγὸν πρωτοπαλληκάρων. Τὸ πρωτοπαλληκάρων ἦτο ὑπαρχηγὸς ἢ ὑπασιπότης τοῦ ἀρχηγοῦ.

β**) Ἡ δὲ Ἰψηλὴ Πύλη συνθηκολογήσασα μετὰ τοὺς κλέφτας τούτους συνέστησε τὰ διάφορα ἔνοπλα τάγματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐχορήγησε διάφορα προνόμια καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐπίδρασιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν στρατιωτικὴν φύλαξιν τῶν ἐπαρχιῶν. Τὰ ἔνοπλα ταῦτα τάγματα ὠνομάσθησαν ἀρματολίαια καὶ οἱ ἀποτε-

οὶ περισσότερες, μερικὲς ὅμως ἔμειναν. Αὐτὲς πραγματικῶς δὲν εἶχαν ἀντιγράψει ἀπὸ βιβλίο, μὰ καταλαβαίνομε τί εἶχε γίνει στὸ μυαλό τους, δταν θυμηθεῖμε πῶς ἀπαντοῦσαν στὴν ἀρχὴ στὶς ἐρωτήσεις

λοῦντες αὐτὰ ὠνομάζοντο ἀρματολῶι. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀρματολικοῦ τάγματος ὠνομάζετο καπετάνος, οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ τάγματος του παλληκάρια.

γ) Οἱ Τούρκοι πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ καταστρέψωσι τοὺς κλέφτας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν. Ἐνεκα τούτου ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι μερικὸς κλέφτας τοὺς ὁποῖους διώριζαν νὰ διοικῶσι διάφορα μέρη αὐτῶν. Τὰ μέρη ταῦτα ὠνομάζοντο ἀρματολίαια. Αὐτοὶ δὲ οἱ ὁποῖοι τὰ διώκουν ὠνομάζοντο ἀρματολῶι.

α) Περιώνυμοι ἀρματολῶι ὑπῆρξαν ὁ Μπουκουβάλας, ὁ Βλαχάβας, ὁ Νίκος Τσάρας, ὁ Κατσαντώνης καὶ ἄλλοι. Οἱ ἀρματολῶι ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Τούρκους πασάδες, παρὰ τῶν ὁποίων ἐλάμβανον διατάγας. Πολλάκις ὅμως οἱ πασάδες ἐφθόνουν τοὺς ἀρματολῶς καὶ διὰ τοῦτο μετὰ πάντα τρόπον ἐπαδίωνον τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Τότε οἱ ἀρματολῶι κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐγένοντο πάλιν κλέφται. Διὰ τοῦτο τὰ ὄνοματα ἀρματολῶς καὶ κλέφτης πολλάκις δὲν εἶχον οὐδεμίαν διαφορὰν.

β**) Περιώνυμοι ἀρματολῶι ὑπῆρξαν ὁ Μπουκουβάλας ὁ Βλαχάβας καὶ ἄλλοι. [Ἀφίνει τρεῖς περιόδους καὶ ἀπὸ καὶ καὶ κάτω ἀντιγράφει κατὰ λέξιν.]

γ) Περιώνυμοι ἀρματολῶι ὑπῆρξαν ὁ Βλαχάβας, ὁ Νίκος Τσάρας, ὁ Κατσαντώνης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Πολλάκις οἱ πασάδες ἐφθόνουν αὐτοὺς καὶ προσεπάθουν μετὰ παντοίους τρόπους νὰ τοὺς καταστρέψωσι. Τότε οἱ ἀρματολῶι κατέφυγον πάλιν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐγένοντο πάλιν κλέφται. Διὰ τοῦτο κλέφτης καὶ ἀρματολῶς δὲν ἔχουσι καμίαν διαφορὰν.

α) Οἱ κλέφται ἀδιακόπως ἐγυμνάζοντο εἰς ποικίλας ἀσκήσεις, οἷον εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὸ ἄλμα, εἰς τὸν δίσκον (λιθάρι), εἰς τὴν πάλην καὶ εἰς τὴν σκοποβολὴν. Ὑπέμενον εὐκόλως τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τὸ φῶχος καὶ τὴν ἀϋπνίαν καὶ ἐν γένει πᾶσαν στέρησιν καὶ πᾶσαν κακουχίαν κλπ.

β*) Ἀδιακόπως δὲ οἱ κλέφται ἐγυμνάζοντο εἰς τὸ τρέξιμον, εἰς τὸ πῆδημα, καὶ τὸ πάλαιμα καὶ εἰς τὴν σκοποβολὴν. Ὑπέμενον εὐκόλως τὴν πείναν, τὴν δίψαν καὶ εἰς τὴν ἀϋπνίαν καὶ ἐν γένει πᾶσαν κακουχίαν. [Συνέχεια β**]

γ) Οἱ κλέφται καθημερινῶς ἐγυμνάζοντο ποικίλα γυμνάσματα. Ὑπέμενον εὐκόλως τὴν δίψαν, τὸ φῶχος τὴν ἀϋπνίαν καὶ ἐν γένει πᾶσαν στέρησιν καὶ κακουχίαν. κλπ.

— Μία μαθήτρια μάλιστα, ἡ Φανὴ Η. μετάφρασε τὴν καθαρεύουσα τοῦ βιβλίου σχεδὸν κατὰ λέξιν σὲ δική της δημοτικὴ, γιὰτι τοὺς εἶχα συστήσει νὰ γράφουν ἐπὶ, ὅπως μιλοῦν «Στὰ χρόνια τῶν Τούρκων, πολλοὶ Ἕλληνες ποῦ δὲ μπορούσαν νὰ ὑποφέρουν τὴ σκληριά τῶν τούρκων, πηγαίναν στα βουνὰ καὶ ζοῦσαν ἐλεύθεροι, καὶ τοὺς ὁποῖους τοὺς ἔλεγαν κλέφτες. οἱ τόποι δὲ ποῦ ζοῦσαν ἐλέγοντο λιμέρια. Κλέφτης δὲν εἶναι ὑβριστικὸ ὄνομα, ἀλλὰ ὁ ἀνδρείος Ἕλληνας ποῦ ἄφινη καὶ γονεῖς, καὶ σπῆτι, καὶ πήγαινε στα βουνὰ... Οἱ Τούρκοι ποτὲ δὲ μπορούσαν νὰ νικήσουν τὰ φτωχὰ αὐτὰ παιδιά ἀπ' τὴ φύσι καὶ πολλαῖς φοραῖς δοκίμασαν νὰ τοὺς νικήσουν, ἀλλὰ δὲ μπόρεσαν. γιὰ αὐτὸ ἠναγκάζοντο νὰ φιλιῶνται μαζί τους κλπ. κλπ.»

μου για την Κωνσταντινούπολη κλπ. "Ό,τι είχαν μάθει απ' έξω στα άλλα σχολεία για τους αρμάτωλους και κλέφτες ξαναήρθε τώρα στη μνήμη τους με τόση δύναμη, ώστε νίκησε τη διδασκαλία του σχολείου μας και αποτυπώθηκε στο χαρτί, χωρίς και τὰ ἴδια τὰ παιδιά νὰ τὸ καταλάβουν.

*

Δίδασκα Ἱστορία, γιὰ τίς συμφορὲς π.χ. ποὺ τραβοῦσαν οἱ Ἕλληνες στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς. Προσπαθοῦσα μὲ τὴν κατάλληλη μέθοδο νὰ σκεπτοῦν τὰ παιδιά μόνα τους, νὰ δημιουργήσουν, νὰ συνεργαστοῦν στὸ θέμα ποὺ εἶχαμε. Διαιρούσαμε τὸ θέμα σὲ μικρότερες ἐνότητες καὶ γιὰ κάθε μία, ποὺ τὴν ἔλεγαν ὅσο τὸ δυνατό περισσότερες μαθήτριες, βρῖσκαμε ἓνα σύντομο τίτλο. Στὸ τέλος τοῦ μαθήματος ἀντιγράφανε τὰ παιδιά ἀπὸ τὸν πίνακα στὸ τετράδιο τῆς Ἱστορίας τὴν ἀκόλουθη π.χ. συγκεντρωτικὴ περίληψη: Β'. Τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας α') διαρπαγὴ τῶν Ἑλλ. χωρῶν β') φόροι (χαράτσι κ. ἄ) γ') παιδομάζωμα (τάγμα Γενιτσάρων) κλπ. Ἐπειδὴ ἔλειψαν τὰ βιβλία, προσκολλήθηκαν στίς περιλήψεις. Ὅταν στὸ ἄλλο μάθημα ζητοῦσα νὰ μοῦ ξαναποῦν τὸ ἴδιο θέμα μαθήτριες, ποὺ τὴν περασμένη φορὰ τὸ εἶχαν διηγηθῆ καλοῦται, ἀρχίζαν μὲ τὸν παλιὸ γνωστὸ τόνο: Δεύτερον, Τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας πρῶτον διαρπαγὴ τῶν Ἑλλ. χωρῶν, δεύτερον φόροι χαράτσι καὶ ἄλλα· τρίτον παιδομάζωμα τάγμα γενιτσάρων κλπ. Χρειαζόταν καιρὸς, ἐπιμονή, ὑπομονή, σωστὸς ἀγῶνας γιὰ νὰ λυτρωθῆ τὸ μυαλὸ καὶ ἡ γλῶσσα.

*

Ἄπ' ὅσα εἶπα παραπάνω φάνηκε τί βάθειες ρίζες εἶχε ἀπλώσει ὁ παπαγαλισμὸς, καὶ πόσο ἐμπόδιζε τὴν ἐλεύθερη ὁμιλία καὶ τὴν κανονικὴ σκέψη. Εἶχα δώσει νὰ μοῦ γράψουν — στὸ σχολεῖο πιά — «περὶ σιδήρου», θέμα ποὺ τὸ εἶχε ἀναπτύξει ὁ καθηγητὴς τῶν φυσιογνωστικῶν σὲ δύο ὥρες. Στὸ τέλος κάθε μαθήματος τοὺς ἔδινε συντομώτατη περίληψη, ὄχι σὲ συνεχῆ λόγο, γιὰ νὰ μὴν τὴ μαθαίνουν ἀπ' ἔξω, μὰ σὲ λίγες συγκεντρωτικὲς φράσεις. Καὶ ὅμως οἱ πιδὸ πολὺ ἐκθέσεις εἶναι τυχαῖο ἀνακάρωμα ἀπὸ τῆς γενικῆς γραμμῆς τῆς περιλήψεως καὶ τὴν ἐλεύθερη διήγηση. Μαθήτριες π.χ., ποὺ λίγους μῆνες ἀργότερα ἔδειξαν μοναδικὰ χαρίσματα, γράφουν τώρα:

1. Ὁ σίδηρος εἶνε τὸ πολυτιμότερον μέταλλον. Ἐκ τοῦ σιδήρου

κατασκευάζομεν βελόνες, γραφίδες, ψαλίδια, θερμάστρες, μηχαναί, τηλεβόλα, δοκοί, πλοῖα κλπ. Ὁ Σίδηρος ἔχει εἰδικόν βάρος, 7,5. Ὁ Σίδηρος δέν εὐρίσκεται μόνος ἐν τῇ γῆ ἄλλ' ἠνωμένος μετ' ἄλλων στοιχείων ἦτοι μετὰ θείου καὶ ὀνομάζεται Σιδηροσπυρίτης μετὰ δρυγόνου ἀνθρακικοῦ ὀξέος. Ὁ Σίδηρος ἔχει λάμπην συνοχήν ἐλατιόν τοῦ Σιδήρου, δέν ἀπαντᾷ μεταλλικός ὀξειδιον τοῦ σιδήρου. Ὁ Σίδηρος ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Σίδηρος δέν ἀπαντᾷ καθαρὸς ἄλλ' ἠνωμένος μετὰ ἄλλων σωμάτων κλπ. [Μαρία Σχ. πρβλ. σελ. 5 καὶ σημ. σελ. 9.]

2. Ὁ σίδηρος ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν ζωὴν καὶ διὰ τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ αὐτοῦ κατασκευάζονται τὰ χρησιμότερα ἀντικείμενα, ὡς γραφίδες, ψαλίδες, θερμάστρες, ἀλύσεις πλοίων, γεφύρας. Ὁ σίδηρος εἶναι μέταλλον. Λάμπης, συνοχή ἐλατιόν τοῦ σιδήρου. ὀφθὴν λεπτοκοκκώδη. Δέν ἀπαντᾷ μεταλλικῶς ἄλλ' ἠνωμένος μετ' ἀνθρακος καὶ ἄλλων οὐσιῶν. Ὁ σίδηρος καθαρίζεται εἰς τὴν ὑψικαμινον ὄπου ὁ σίδηρος μεταβάλλεται εἰς ζευστήν κατάστασιν κλπ. [Ζωή Β.]

Μὰ ὅταν πᾶμε σὲ κατώτερες μαθήτριες βλέπομε σύγχυση τραγικὴ: 1. Ὁ σίδηρος εἶναι μέταλλον. Ἐχει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἐκ τοῦ σιδήρου κατασκευάζονται ἀντικείμενα. π.χ. γραφίδες, μάχαιρα, τηλεβόλα, κ.τ.λ. Καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάσθη σιδηρᾷ ἢ λιθνῇ ἐποχῇ, ὁ σίδηρος δέν ἀπαντᾷ μεταλλικός, ἀλλὰ ἠνωμένος μὲ διαφόρους οὐσίας. Λαμβάνεται καὶ τίθεται ἐντὸς ὑψηλῶν καμείνων καὶ ἐξέρχεται ὁ χυτοσίδηρος.

Κάτωθεν δὲ αὐτοῦ θέτουν πολλὴν θερμανοῖν καὶ τίκεται ὁ σίδερος καὶ ἔχουσιν ὑψιλὸς δεξαμινὰς καὶ εἰσέρχεται ὁ χυτοσίδηρος ἐκ τοῦ χυτοσιδήρου κατασκευάζονται διάφορα χυτὰ ἀντικείμενα.

Ὁ χυτοσίδηρος ὑποβάλλομενος εἰς νέαν θερμανοῖν ἀποβαίνει μαλακὸς ὡς ζύμη μίδροι δὲ ἐκ τῆς ζύμης ταύτης κρούονται διὰ βαρῶν σφυρῶν καὶ ἐξέρχεται ὁ σφυρηλάτος.

μᾶς χρησιμεύει διὰ κατασκευὴν βελόνες καρφίτσες κ.λπ. ὁ χυτοσίδηρος ἀπαντᾷ ἐν σχήματι ῥάβδων ἢ εἰς πλάκας.

Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τοῦ σφυρηλάτου εἶναι ὁ χάλυψ κατασκευάζονται γεωργικὰ ἐργαλῆ(;)α ἐλατήρια ψαλίδια. Οὐδέν μέταλλον ἐξεργαζόμενον καθίσταται βαρυντημότερον τοῦ χάλυβος. [Σεβαστῆ Θ. πρβλ. σελ. 13 σημείωση.]

2. Ὁ Σίδηρος εἶναι πολὺ χρήσιμος διότι ἐξ αὐτοῦ κατασκευάζομεν χρήσιμα πράγματα βελόναι, μηχαναί, ψαλίδια, πλοῖα, ἀτμο-

λέβητες, μηχανήματα γεωργικά, άξονας, τροχών. άλύσεις κ. τ. λ. τέλος δ σίδηρος έχει μεγίστην επίδρασην εις τόν άνθρωπον.

Περί καμηνίας του σιδήρου

Τόν σίδηρον τόν θέτουμεν εις μεγάλους καμήνους οι όποιοι είναι πολύ μεγάλοι. —

χυτοσίδηρος

Τόν χυτοσίδηρον τόν λαμβάνομεν διά της θερμάνσεως διά της όποιας γίνεται χυτός και κατασκευάζομεν διάφορα πράγματα.

Σφυρίλατος σίδηρος [Βαλσαμη Μπ. πρβλ. σελ. 12 σημ.]

Και οι δύο αυτές μαθήτριες είναι βέβαια κατώτερες, όπως είπα, από τις δύο προηγούμενες, τη Μαρία Σχ. και τη Ζωή Β., όχι όμως από τις χειρότερες στην τάξη τους. Ύστερα μάλιστα από καιρό πήραν καλή θέση ανάμεσα στις συμμαθήτριάς τους κ' έδειξαν ένα μυαλό φρόνιμο και ταχτοποιημένο· ή πρώτη μάλιστα, ή Σεβαστή Θ., έφτασε κάποτε στη διήγηση την απλότητα των παραμυθιών. Πρέπει ακόμα να προσθέσω ότι ήξεραν ύποφερτά το θέμα που τους έδωσα, όπως βεβαιώθηκα αργότερα, όταν τις ρώτησα για το σίδηρο. Η Σεβαστή Θ. π. χ. μου είπε ποιά ονομάζομε λιθίνη εποχή, ποιά σιδηρά και γιατί κλπ. Η Βαλσαμη Μπ. μίλησε για την καμινεία του σιδήρου σωστά και λεπτομερέστατα. Έδώ όμως σ' αυτή την έκθεσή τους, όπως και σε άλλες, δείχνουν πως ούτε το θέμα κατέχουν, ούτε τη γλώσσα ξέρουν· πήραν μόνο από το στόμα του δασκάλου και την περίληψη σκόρπιες φράσεις μα σωστές και στο περιεχόμενο και στη μορφή τους,¹ κι' αυτές τις κόλλησαν έτσι στην τύχη σε δικά τους γραμματικά και οδσιαστικά παραληρήματα. Και τα τελευταία κυρίως είναι που μάς ενδιαφέρουν, γιατί δείχνουν, προπάντων στη Σεβαστή Θ., όχι μόνο αδυναμία μα σωστή άρρώστια της προσοχής και της βουλήσεως.

Απ' αυτή την άρρώστια έπασχαν, ποιές λίγο ποιές πολύ, όλες σχεδόν οι μαθήτριες. Μερικές συγκρατούν τη προσοχή τους για λίγο, γρήγορα όμως παραλείν. Έτσι π. χ. ή Ευτυχία Β. κατώρθωσε να συγκεντρωθή όπωσδήποτε ως τη μέση του θέματος κ' έγραψε καλούτσικα: «Ο Σίδηρος έχει μεγίστην επίδρασην εις την ζωήν και τόν πολιτισμόν του Ανθρώπου· διότι όπου και άν στρέψωμεν τους οφθαλμούς ήμών δεν είναι δυνατόν, να μη είδομεν τόν Σίδηρον»

¹ Στην έκθεση αυτή καιζει σπουδαίο ρόλο και κάποιο ζήτημα της διδακτικής, που θα το ίδουμε αργότερα σε ιδιαίτερο κεφάλαιο.

ήλοι, βελόναι, πλοία, άλύσεις, άιμολέβητες κ.λπ. πάντα ταύτα είναι Σιδηρά...» από τη μέση όμως και κάτω, και μάλιστα στο τέλος, παράλυσε ή προσοχή της και ή πένα γράφει μονάχη: «Ο Σφυρήλατος σίδηρος εάν τόν θέσωμεν εις θερμανσιν γίνεται μαλακός ως ζύμη μύδροι εκ της ζύμης ταύτης κρούονται διά βαρέων σφυρών είναι εύθραυστος συναικικός συγκρούεται και καταγράφεται άπαντά εις το εμπόριον εις σχήματα θαβδών και πλακών κατασκευάζονται άλύσεις, πλοία άξονες τροχών γεωργικά εργαλεία κλπ.

Ο χάλυψ είναι είδος του Σιδήρου πολυσύνθετος δηλ. αποτελείται από πολλές ούσιαι· σκληρότατος ελαστικότητας λεπτοκοκκώδης και τέλος βάρφεται ή κνανίζουσα χροιά του χάλυβος· κατασκευάζονται μάχαιραι, εργαλεία χειρουργικα, όνοι, ψαλλίδες, όνιον άρότρων κλπ.» [πρβλ. Ευτυχίας Β. «Κόραξ και άλώπηξ» σελ. 5.]

Αν τώρα από περιέργεια θελήσωμε να κατεβούμε πιδ χαμηλά, τότε: «τόν σίδηρον τόν θέτουμεν εντός καμηνείον αυτά τά καμήνεια είναι πολύ μεγάλα όπου θέτουμεν τόν σίδηρον — Τόν χυτοσίδηρον τόν θέτουμεν χήμα εντός των καμηνείων γίνεται χυτός τόν θέτομεν δε εις ό τι σχήμα θέλομεν και λαμβάνει τό αυτό σχήμα κατασκευάζομεν διάφορα καγκ-ελα κλπ.» [Ανδρονίκη Ντ. πρβλ. σελ. 10].

*

Από τις διάφορες εκθέσεις είδαμε πως ήξεραν οι μαθήτριες την έπίσημη γλώσσα του Συντάγματος. Για να φανή όμως καλύτερα πως πετυχαίνουν τα σχολεία μας το μοναδικό σκοπό τους, παίρνω κι' από τα τετράδια των Έλληνικών μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα: Κάναμε το Λουκή Λάρα του Βικέλα, διαβάσαμε κάθε φορά από λίγο, το χωρίζαμε σε μικρές ένότητες, και για κάθε ένότητα βρίσκαμε μαζί με τα παιδιά τόν κατάλληλο τίτλο. Είχαμε προχωρήσει αρκετά, και άρχισα να τους δίνω να εργάζωνται και στο σπίτι μόνες τους. Κάποτε σε εύκολα μέρη έδινα ως δυο σελίδες από το κείμενο, χωρισμένες σε μικρά κομμάτια, ούσαινα να τις διαβάσουν με προσοχή, να προσπαθούν να βρίσκουν για κάθε κομμάτι από ένα τίτλο και να τόν γράφουν στο τετράδιό τους. Έτσι πήρα τίτλους όπως οι ακόλουθοι:

Ο Λουκής επί της πρώρας και παρατηρεί τά περίξ αυτού.—Η άποτροπή των ψαριανών εις δέξιν των φυγάδων.—Η έρευνα του σώματος της Ανδριάνης [θέλει να πή πως ψάχνουν οι ναύτες να βρούν την Ανδριάνα που έπεσε μέσα στη θάλασσα] [Αίνα Α. πρβλ. σελ. 9].

Ὁρμή τῆς Ἀνδριάνας εἰς τὴν οἰκίαν τῆς καὶ προτροπὴ αὐτῆς νὰ φύγῃσι. — Κρουθὴ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ σταύλου τῆς γραιάς. — Μελαγχολικὴ μορφή τῆς Ἀνδριάνας. — Κατάβασις λέμβου εἰς τὴν θάλασσαν πρὸς ἀνέυρεσιν τῆς Ἀνδριάνης, ἀλλὰ ματαίως. [Βασιλικὴ Ν. τάξη Ζ'].

Παρατηρήσεις τῶν ψαρῶν ὑπὸ τοῦ Λουκῆ καὶ ἠγκυροβολισμός αὐτῶν. — Ὁ σταθμός τοῦ πλοίου καὶ παρατήρησις αὐτῶν μήπως ἴδωσι τὴν Ἀνδριάναν. — Ἐῤῥεται ὁ Λουκῆς ὅπως μὴ οἱ πρόγονοί του ὑποστῶσι καὶ αὐτοὶ τὰ μαρτύρια αὐτῶν. [Εὐθαλία Α. πρβλ. σελ. 4 καὶ 13 σημ.].

Ἡ μελαγχολία τῆς Ἀνδριάνας. [Κατίνα Τ.]

Ὁ κίνδυνος ὅστις διέτρεχεν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Λουκῆ. — Πολλῶν οἰκογενειῶν φεγγόντων ἐκ τοῦ χωρίου. — Ἡ ἄφιξις μας παρὰ τὸν μικρὸν λιμένα τῆς Χίου εὐρισκόμενον ὄλιγον μακρόθεν αὐτῆς. [Φανὴ Η. πρβλ. σελ. 6.]

Αἱ ἀναπολήσεις τοῦ Λουκῆ Δάρα περὶ τῶν σκληρῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος. [Γαριφαλιὰ Γ. Ζ' τάξη] ἢ

Αἱ σκέψεις τοῦ Λουκῆ κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν [= ἀναπόλησις τῶν παιδικῶν χρόνων] καὶ τρόμου συγχρόνως κραυγῆς. [Μαριγῶ Ι.]

Εἰσπήδησις τῶν ναυτῶν εἰς τὴν ξηράν. — Ἀντήχησις πυροβολισμῶν ἐπὶ τῶν Τούρκων. — Ἡ ἀποδίβασις τῆς μητρὸς καὶ τοῦ πατρὸς ἐντὸς τῆς λέμβου καὶ εἰς τὸ κατάστρωμα ὄλοι. — Ἡ πλησίασις εἰς τὸν λιμένα. — Ἡ μετάβασις τοῦ Λουκῆ εἰς τὸ χωρίον καὶ ἐπώλει τὸ χαβιάριον μετὰ τοῦ ἀγωγιάτου του Παντελῆ. — Ὁ Λουκῆς μεταβαίνει εἰς τὴν Χίον καὶ ἡ συνάντησις μετὰ τοῦ Ζενάκη. [Μαρία Σχ. πρβλ. σελ. 5 καὶ 17] κλπ. κλπ. κλπ.

Ὅπως εἶπαμε, ἡ Δίνα Α. καὶ ἡ Μαρία Σχ. ἦταν ἀπὸ τίς καλύτερες μαθήτριες τὸ ἴδιο ἢ Γαριφαλιὰ Γ. καὶ ἢ Βασιλικὴ Ν. ἢ τελευταία μάλιστα στίς ἐκθέσεις τῆς γιὰ τὸν κόρακα καὶ τὴν ἀλωπού καὶ γιὰ τὸ σίδηρο δὲν εἶχε σχεδὸν κανένα λάθος. Τῇ Μαριγῶ Ι. θὰ τῇ γνωρίσωμε καλύτερα ἀμέσως παρακάτω.

Κάποτε εἶχα δώσει νὰ διαβάσουν σπῆτι ἓνα δύσκολο καὶ μπλεγμένο παράγραφο ἀπὸ τὸ Λουκῆ Δάρα. Τὴν ἄλλη μέρα ρώτησα ποιὲς τὸν κατάλαβαν, καὶ ὄλες σήκωσαν τὸ χέρι. Ἐπωφελήθηκα αὐτῇ τῇ στιγμή καὶ εἶπα νὰ μοῦ δώσουν στὰ τετράδιά τους τὸ νόημα μὲ ἄλλα λόγια δικὰ τους. Τὸ κείμενο ἔλεγε: «Ὁ νοῦς τοῦ πατρὸς καὶ

τῶν περὶ ἡμᾶς συγγενῶν ἢ φίλων καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ ἦτο ἀποκλειστικῶς προσηλωμένος εἰς τὸ ἔργον μας. Περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τεκταινομένης ἐπαναστάσεως οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐγνωρίζαμεν. Συνησθάνομεθα μὲν ἀορίστως πως καὶ ἡμεῖς, μεθ' ὄλων τῶν τότε Ἑλλήνων, τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὀργασμὸν, ἐβλέπαμεν εἰς Σμύρνην Ἐθροπαίους κρατοῦντας ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν καὶ μετὰ πικρίας ἐνδομύχον ἐμακαρίζαμεν τὰ αὐτόνομα χριστιανικὰ ἔθνη, εἶχαμεν ἀμυδράς τινας ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ νεφελοῦδες τινὰς ἐλπίδας ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, στηριζόμενας κυρίως εἰς τὴν ἐξ Ἄρκτου προσδοκωμένην βοήθειαν, τὰς δὲ ἐορτὰς συναντώμενοι ἐψάλλαμεν καὶ ἡμεῖς τοῦ Ῥήγα τὰ ἔσματα ἀλλὰ βεβαίως οὐδόλω ἐφантаζόμεθα ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς παραμονὰς ἐθνικῆς ἐκρήξεως.» Ἡ Μαριγῶ Ι. μᾶς δίνει τὸ νόημα μὲ τὴν ἀκόλουθη φρασεολογία: «Ὁ νοῦς καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν περὶ ἡμᾶς συγγενῶν ἢ φίλων καὶ τοῦ ἰδίου μου ἦτο ἀποκλειστικῶς ἀφιερωμένος (καρφωμένος, ἀνατεθειμένος) εἰς τὴν ἐργασίαν μας. Περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ παρασκευῆς ἐπαναστάσεως οὔτε τὸ παραμικρὸν ἤξεύραμε καὶ γνωρίζαμε. Ἀντιλαμβανόμεθα (καὶ γνωρίζαμε καὶ παρατηροῦσαμεν) μὲν ἀτάκτως, καὶ (κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον, καὶ ἀσαφῶς) καὶ ἡμεῖς, μεθ' ὄλων τῶν τότε Ἑλλήνων, τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν οὐσκειασμὸν (διοργανισμὸν καὶ ἐνέργειαν) παρατηροῦσαμεν καὶ ἐβλέπαμε εἰς τὴν Σμύρνην Ἐθροπαίους ὑπερηφανομένους (ἀλαζονομένους) καὶ μετὰ πικρίας ἀποκρύφου (ὑπόουλου καὶ κρυφίνου) καὶ εὐρισκομένης εἰς τὰ ἐνδότατα, εὐτυχοῦσαμεν (ἐπαινοῦσαμεν, εὐδαιμονίζαμεν, καλοτυγχίζαμεν) τὰ ἀνεξάρτητα (αὐτοδιοίμητα) χριστιανικὰ ἔθνη, εἶχαμεν σκοτεινὰς (θαμπὰς, δυσδιακρίτους, ἀδυνάτους καὶ ἀσθενεῖς) τινὰς ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ συννεφεοῦδες τινὰς ἐλπίδας ἐθνικῆς ἐγκαταστάσεως (καὶ ἐπαναφορᾶς) στυλωμένας (στερεωμένας) κυρίως εἰς τὴν ἐξ Ἄρκτου προσμενομένην (ἐνδεχομένην, περιμενομένην, ἀναμενομένην, συμπαιγενομένην) βοήθειαν (ὑπεράσπισιν, προστασίαν) τὰς δὲ ἐορτὰς ἀνταγωνιζόμενοι (συνδεόμενοι, συρρέοντες, συρρέομενοι) ἐψάλλαμε καὶ ἡμεῖς τοῦ Ῥήγα τὰ ἔσματα ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐσκεπτόμεθα οὐδ' ὄλωσ ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς παραμονὰς ἐθνικῆς διαρρηξεως (ξεσπάσματος).

Ἡ μαθήτρια αὐτῇ ἦταν ἡ πρὸ γραμματισμένη στῆν τάξη. Εἶχε τελειώσει τὸ σχολαρχεῖο σ' ἓνα μεγαλώνυμο «Πρότυπον Ἰδιωτικὸν Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον τῶν Ἀθηνῶν», ἤξερε ἀπ' ἔξω τῇ γραμματικῇ μὲ ὄλες τίς ἐξαίρεσεις, καὶ κοίταζε τίς ἄλλες συμμαθήτριές

της και τον περίεργο δάσκαλό της με οίκτο και περιφρόνηση. Με τὰ συνώνυμα και τις ισοδύναμες φράσεις, που ἀράδιασε στις παρενθέσεις, μάς δείχνει τί πράμα ήταν ὁ λεκτικός θησαυρός που είχε φορτωμένο στη μνήμη της. Ὁ τρόπος όμως που μεταχειρίστηκε γιὰ νὰ δώση τὸ νόημα, καθρεφτίζει τὴ μέθοδο που ἐφαρμόζουν τὰ σχολεία μας ἀκόμα και στὰ Νεοελληνικά διδασκαλία Νεοελληνικῶν θὰ πῆ τεχνολογία και μετάφραση. Γιατὸ ὅλες οἱ μαθήτριες ἔδωσαν τὸ νόημα με τὸν ἴδιο τρόπο, μεταφράζοντας δηλ. τὸ κείμενο. Μία μάλιστα χώρισε τὴ σελίδα κάθετα σὲ δύο μέρη, και ἀντιγράφοντας στὸ ἓνα τὸ κείμενο ἔβαλε στὸ ἄλλο τὴ μετάφραση.

Με τὴ μετάφρασή τους αὐτὴ ἔδωσαν ἀκόμα ἓνα μέτρο καλὸ γιὰ τὴν ἱκανότητά τους στὴν ἐπίσημη γλῶσσα: «*Περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας και τῆς γενομένης ἐπαναστάσεως οὐδὲ τὸ παραμικρὸν δὲν ἐγνωρίζαμεν. Συνησθανόμεθα και ἡμεῖς ἀορίστως μετὰ πάντων τῶν τότε Ἑλλήνων, ἐκείνοι οἱ ὅποιοι εἶχον ἐπιθυμίαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἐβλέπαμεν εἰς Σμύρνην τοὺς Ἐυρωπαίους κρατοῦντας ὑπεράνω τὴν κεφαλὴν, και μετὰ πικρίας ἐντὸς τῆς καρδίας ἐμακαρίζαμεν τὰ χριστιανικὰ ἔθνη... [Μαρία Σχ.] — «Ἡσθανόμεθα και ἡμεῖς ἄνευ πραγματικότητος τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐπιθυμίαν...» [Εὐδοκία Μ.] ἢ «αἰσθανόμεθα ὁμοῦ ἀορίστως ὅτι και ἡμεῖς μεθ' ὅλων τῶν τότε Ἑλλήνων τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν... εἶχομεν ἀναμφιβόλως τινὰς ἐλπίδας ἐθνικῆς ἐλευθερίας...» [Σαφὼ Πλ.] κλπ.¹*

*

Εἶδαμε παραπάνω πὸς προσπαθοῦσαν οἱ μαθήτριες στὰ γραπτὰ τους νὰ γελάσουν και τὸν ἑαυτὸ τους και τὸ δάσκαλο. Ἡ ἀνήθικη αὐτὴ τέχνη τοὺς εἶχε γίνει, ὅπως εἶπαμε, αἰσθημα και τὴ μεταχειρίζονταν σὲ κάθε περίσταση, ἀδιάφορο ἂν ἦταν ἀνάγκη ἢ ὄχι. Ἐξεταζόταν π. χ. μιὰ μαθήτρια, και οἱ διπλανές της ἢ ἔσες κάθονταν ἀπὸ πίσω, ἤξερε δὲν ἤξερε ἢ συμμαθήτριά τους, ἔπρεπε νὰ ψιθυρίσουν.

¹ Τὰ παραδείγματα αὐτὰ μάς δείχνουν ἀκόμα πὸς καταλαβαίνουν τὰ παιδιά τὰ διδακτικά τους βιβλία γιὰτι ὅλα σχεδὸν τὰ διδακτικά, Γεωγραφία, Ἱστορία κλπ., εἶναι γραμμένα στὴν ἴδια γλῶσσα και στὸ ἴδιο ἔπος, ὅπως και τὸ κείμενο που εἶδαμε.

Γιὰ τὸ ζήτημα πὸς μαθαίνουν τὰ παιδιά μας τὴν ἐπίσημη γλῶσσα πρὸλ. Μ. Τριανταφυλλίδη Ἡ παιδεία μας και ἡ γλῶσσα της. Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεία μας, Δελτίο Ἐκπ. Ὀμίλου 2 (1912) και Α. Δελμούζου Τὸ πρότυπον δημοτικῶν σχολείων και οἱ ἐπικριταί του, Δελτίο Ἐκπαιδ. Ὀμίλου 1 (1911).

Και ὅτι δὲν τις παρακινούσε σ' αὐτὸ ἢ ἀμίλλα και ἢ συνηθισμένη σὲ πολλὰ παιδιά ἀνυπομονησία νὰ δείξουν ὅτι ξέρουν, φαινόταν ἀπὸ τὸν τρόπο που ψιθύριζαν. Ἐνιωθάν πὸς ὅτι ἔκαναν δὲν ἦταν σωστὸ και ζητούσαν νὰ κρυφτοῦν ἀπὸ τὸν κακὸ τους δαίμονα με κάθε μέσο. Με κοίταζαν κατάματα, τὰ χέρια ἦταν σὲ προσοχή, τὸ πρόσωπο ἀκίνητο, και ὅμως ἡ γλῶσσα δούλευε ἢ ἔκαναν πὸς καθαρίζονται με τὸ μαντίλι ἢ με τὸ χέρι, ἢ ἔδιωχναν τάχα κάποια μίγα, ἢ ἔσκυβαν νὰ πάρουν τὸ μολύδι που ἔριχναν ἐπίτηδες κάτω, γιὰ νὰ μιλήσουν πὸ ἐλεύθερα. Ἐπιανα μιὰ που μιλούσε, τῆς ἔκανα παρατήρηση και, ἂν δὲν τῆς ἔκοβα ἀμέσως τὸ βῆχα, μπορούσε δημηγορία δλόκληρη ν' ἀρχίσω, γιὰ νὰ με πείσω ὅτι δὲν ἔκανε τίποτα. Ἡ ἀπάτη ἀδερφωμένη πάντα με τὸ φέμα.

Θυμῶμαι τις πρώτες μέρες στὸ μάθημα τῆς ἱερογραφίας ἔπρεπε νὰ ἱερογραφήσουν φύλλα ἀπὸ κισσό. Εἶχα πει πὸς δὲν εἶναι σωστὸ νὰ βάζουν τὸ φύλλο ἀπάνω στὸ χαρτί και νὰ τὸ ξεσηκώνουν ἢ νὰ παίρνουν μέτρα. Μὰ τὰ λόγια μου πήγαιναν χαμένα. Ἐκοψα μεγάλα τετράγωνα καρτόνια, γιὰ κάθε μαθήτρια ἀπὸ ἓνα, και ἀπάνω σ' αὐτὰ κάρφωνα τὸ φύλλο με μικρὰ καρφιά. Και ὅμως και τότε ἀκόμα μερικὲς ἀντιγράφανε, ἂν και μπορούσαν μόνες τους νὰ ἱερογραφήσουν καλοῦτσικα. Τις ἐπιανα, πάλι τὸ φέμα και ἡ δικαιολογία πρὸς χεῖρα. — Δὲν ὀπῆρχε μαθήτρια που νὰ μὴ λέη ψέμα. Ἀκόμα ὁ σεβασμὸς στὴν ξένη ἰδιοκτησία ἦταν γιὰ ὅλες οὐτοπία, ἴσως και μωρία ἄν μὴ μοναδικὴ ἐξαίρεση ὀπῆρχε. Σχετικὰ παραδείγματα θὰ ἴδουμε σ' ἄλλο μέρος.

*

Μία μέρα στὴν ἀρχὴ τοῦ σχολείου ἔγραψαν οἱ μαθήτριές μου, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν, ποιά ἰδέα και ποῖο ἰδανικὸ εἶχαν γιὰ τὸ φύλλο τους και τί πρόσεχαν νὰ ἴδουν σὲ κάθε γυναίκα. Τοὺς εἶπα νὰ γράψουν δέκα φράσεις που νὰ ἔχουν τ' ὄνομα: ἡ γυνή, σὲ ὅλες τις πτώσεις. Σὲ ὅλες τις μαθήτριες, χωρὶς ἐξαίρεση, ἡ ἔννοια τῆς γυναίκας προκάλεσε τὴν ἔννοια τοῦ ὀραίου και σχεδὸν μόνο μ' αὐτὴ συνδέθηκε: ἡ γυνή εἶναι ὀραία — αἱ γυναῖκες εἶναι ὀραῖαι. — τῆ γυναικὶ ἐδώρησεν ὁ θεὸς τὸ κάλλος. — ὦ γύναι πόσον ὀραία εἶσαι! κλπ. Και ἔταν ἀπὸ τὰ γενικὰ πῆγαν στὰ μερικά, ἀναφέρονε τὸ χρῶμα, τὰ μάτια, τὰ μαλλιά, τὰ παπούτσια και πρὸ πάντων τὰ ρούχα, κι' αὐτὰ πάλι τὰ χαρακτηρίσαν με τὸ ἐπίθετο ὀραῖος: τῆς γυναικὸς τὸ χρῶμα εἶναι ὀραῖον — τῶν γυναικῶν οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι ὀραῖοι —

ὦ γυναῖκα, τί ὠραία κόμη πού ἔχεις! — τῆς γυναικός τὰ ὑποδήματα εἶναι ὠραία — τῆς γυναικός ἢ ἐσθῆς εἶναι ὠραία κλπ. Δυὸ τρεῖς ἐκφράσανε τὴν ἔννοια τοῦ ὠραίου μὲ ἄλλα ἐπίθετα: π. χ. τῆς γυναικός τὸ φόρεμα εἶναι λευκόν — τῆς γυναικός ἢ ἐσθῆς εἶναι πολυτελής — τῶν γυναικῶν τὰ ἐνδύματα εἶναι πολυτελή — τῆς γυναικί τὰ ὑποδήματα εἶναι λευκά — τῆς γυναικός ὁ πῖλος εἶναι μέγας. Δυὸ μαθήτριες πρόσεξαν στὴ γυναῖκα καὶ κάτω καλύτερο ἀπὸ τὰ ροῦχα καὶ τὰ μάτια, τὰ προτερήματά της. Ἄν ὅμως μὲ τὴ λέξη αὐτὴ ἔννοοῦσαν τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴς μερικότητες ποὺ ἀναφέρανε οἱ ἄλλες, τὰ ὠραία δηλ. μαλλιά καὶ τὰ ὠραία παπούτσια, δὲν ξέρω γιατί ἔγραψαν ξερά, ἢ μία: τῆς γυναικός τὰ προτερήματα εἶναι ὠραία, καὶ ἢ ἄλλη: τῆς γυναικός τὰ προτερήματα εἶναι πολλά. Ἴσως ὅμως νὰ μπορούμε νὰ ὑποτάξωμε ἐδῶ τὴς ἀκόλουθες φράσεις ποὺ βρῖσκω σὲ τρία τετράδια: ἢ γυνὴ εἶναι φιλόκαλος — ταῖς γυναῖξιν προσφιλεῖς αἱ καλαὶ ἐσθῆτες — τὴν γυναῖκα δυσκόλως τὴν ἀπατοῦν καὶ ὦ γυναῖκες πόσον ἀξιογάπητοι εἶσθαι! Μὰ τρεῖς μαθήτριες ξέφυγαν σὲ μερικὲς πτώσεις ἀπὸ τὴ γενικὴ ὠραιопάθεια καὶ δανείστηκαν ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη χαρακτηρισμοὺς ὅπως: τῶν γυναικῶν ἢ ζηλοτυπία εἶναι σφοδρά — τῶν γυναικῶν ἢ φλυαρία εἶναι ἀνοπόφορος — τῆς γυναικί μὴ πείθου εὐκόλως καὶ ὦ γυναῖκες λέγετε τὴν ἀλήθειαν! Μία προχώρησε σ' αὐτὸ πῦρ πολὺ κ' ἔγραψε: τῆς γυναικός ὁ νοῦς εἶναι διγνώτερος τοῦ ἀνδρός. Κάτω ἀνάλογο νόμισα πὼς ἤθελε νὰ πῆ καὶ κάποια ἄλλη μὲ τὴ φράση της: τοῦ πατρός αἱ σκέψεις εἶναι περισσότεραι τῆς μητρός, μὰ ὅταν τὴ ρώτησα τί ἔννοοῦσε, ἔλλαξε τὴ λέξη σκέψεις μὲ τὴ λέξη φροντίδες. Πολλὰ ἀπ' ὅσα ἔγραψαν οἱ μαθήτριες γιὰ τὴ γυναῖκα δείχνουν πὼς δὲν πρέπει νὰ μᾶς φανῆ μόνο ἀτομικὴ ἢ γνώμη τῆς Ἀνδρονίκης Ντ.: τῶν γυναικῶν αἱ ἀσχολίαι δὲν εἶναι βάνανσοι!

Τὸ ἴδιο πείραμα ἔγινε καὶ μὲ τὴ λέξη: «πατήρ». Χαρακτηριστικὲς ἀπ' αὐτὸ εἶναι οἱ φράσεις: εἰς τοὺς πατέρας ἀξίζει ἢ ἀσχηρότης — τῶν πατέρων αἱ ἐπιπλήξεις εἶναι δρυμειαί — τοῦ πατρός ἀπουσιάζοντος τὰ παιδιά παίζουν — τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπουσιάζόντων παίζομεν.

*

Ἄπὸ μερικὰ ποὺ εἶδαμε ὡς τώρα φάνηκε ἀκόμα τί ἦταν ὁ δάσκαλος γιὰ τὰ παιδιά. Στὴν ἐκθεση ποὺ εἶχαν γράψει γιὰ τὸν πρῶτο περίπατο μερικὲς μαθήτριες ἀρχισαν ἔτσι: «κατὰ διαταγὴν τοῦ κ. Διευθυντοῦ ἐξήλθομεν εἰς περίπατον». Ἐγὼ τίς εἶχα ρωτήσῃ ἂν

ἤθελαν νὰ πάμε περίπατο, ποῦ καὶ πότε, συνεννοηθήκαμε μαζί, συμφωνήσαμε τὴν ὥρα, κ' ἔτσι πήγαμε. Καὶ ὅμως καὶ τὴ συνεννόηση καὶ τὴ συμφωνία γιὰ τὸν περίπατο, γιὰ τὸ παιχνίδι, μόνο ὡς διαταγὴ μπορούσαν νὰ τὴν καταλάβουν. Ὁ δάσκαλος γι' αὐτὲς νὰ διατάξῃ μόνο πρέπει.

Στὰ 1908 εἶχα κάμει κάποια ἐγχείριση στὸ λαιμὸ μου, ἢ πληγὴ ἦταν ἀκόμα νωπὴ καὶ τὸ στόμα μου στράβωνε ἀρκετά, ὅταν μιλοῦσα. Τὴς πρῶτες μέρες ἔπιασα μαθήτρια ποὺ γυρίζοντας στὴν ἀπέναντί της προσπάθοῦσε νὰ μὲ μιμηθῆ στραβώνοντας τὸ στόμα της. Αὐτὸ ἔγινε μόνο μιὰ φορὰ, μόλα ταῦτα τὸ ἀναφέρω, γιατί ὁ δρᾶστης ἦταν μιὰ ἀπὸ τὴς καλύτερες μαθήτριες.

Τὴ σχέση τοὺς αὐτὴ πρὸς τὸ δάσκαλο τὴν ἐξηγεῖ κάπως τὸ ἀκόλουθο περιστατικόν: κάποτε, στὴν ἀρχὴ ἀκόμα, ἔβαλα μιὰ μαθήτρια νὰ ξαναγράψῃ σπῆτι της καλλιγραφικὰ κάτω ὀρθοσκαλισματα ποὺ μοῦ εἶχε δώσει. Τὴν ἄλλη μέρα μοῦ ἔφερε τὸ γραπτὸ της σὲ ἰδιαίτερο τετράδιο μὲ τὸν τίτλο: «τετράδιον τιμωριῶν τῆς μαθητρίας τάδε». Τὴ ρώτησα γιατί ἔκαμε ξεχωριστὸ τετράδιο καὶ ἂν εἶχε σκοπὸ νὰ τιμωρηθῇ πολλές φορές. Τότε ἔμαθα κάτω ποὺ δὲν τὸ ἤξερα: σὲ ἄλλα παρθεναγωγεῖα κάθε μαθήτρια ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τετράδιο εἰδικὸ γιὰ τὴς τιμωρίες.

*

Στὸ μάθημα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας εἶδαμε ποιά ἦταν ἢ ἔθνικὴ τοὺς μόρφωση. Σχετικὰ μ' αὐτὴ βρῖσκω στίς σημειώσεις μου καὶ τ' ἀκόλουθα χαρακτηριστικὰ:

1. Τὴ δευτέρη μέρα ρώτησα ποιὲς ξέρουν τὸν ἔθνικὸ μας ὕμνο. Ὅλα τὰ χέρια πετάχτηκαν ψηλὰ μὲ προθυμία. Μιὰ δυὸ μαθήτριες μοῦ εἶπαν τὰ δυὸ πρῶτα τετράστιχα: Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη — τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερῆ — σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη — ποῦ μὲ βία μετράει τὴ γῆ — ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη κλπ.

Ἵστερα ἀπὸ τὴν ἀπαγγελία τους, ποὺ μοῦ θύμισε ἠθοποιὸς τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ὅστερα ἀπὸ τὸ ἀνακάτωμα τῶν λέξεων καὶ τὴν ὁμιλολογία πὼς μόνο τὰ δυὸ τετράστιχα εἶχαν μάθει, νόμισα περιττὸ καὶ νὰ δοκιμάσω κἀν, ἂν καταλάβαιναν τί ἔλεγαν. Ρώτησα μόνο ἀπὸ περιέργεια γιὰ τὸν ποιητὴ τοῦ ὕμνου. Ὅλες σὴν ἔλεγον, καὶ ἀργὰ ὁφώθηκε δειλὰ ἓνα χέρι: «ὁ Ραγκαβῆς»!

2. Στὴν ἀρχὴ τοῦ σχολείου ὁ δάσκαλος τῆς ὠδικῆς θέλησε νὰ διδάξῃ τὸ γνωστὸ δημοτικὸ τραγοῦδι: «Ἐσεῖς βουὰ τῶν Γρεβενῶν

και πεσκα του Μετσόβου — λίγο για χαμηλώσετε ...». "Ολη η τάξη επαναστάτησε και δεν ήθελε να τραγουδήση: «τί; βλάχικα θα μάθωμε;».

*

Από τις τριαντατέσσερες μαθήτριες οι περισσότερες ήταν νευρικές. "Αν έκανα σε κάποια παρατήρηση για ένα της λάθος, έσκυβε το κεφάλι, το έκρυβε με τα χέρια της κ' έμεινε έτσι όσο βαστούσε το μάθημα. Τη μάλωνα, αρχίζαν οι λυγμοί και τα κλάματα. Κάποτε, άμα το μάλωμα γινόταν σε αυστηρότερο τόνο, ξεσπούσαν σε νεύρα. Σε μερικές μάλιστα τα νεύρα έφταναν ως τη νευρασθένεια.

*

Τα νεύρα μας πληροφορούν και για τη σωματική τους κατάσταση και το ψυχικό τους σθένος. Είδαμε πως όλες σχεδόν καμπούριαζαν και τα πιο πολλά πρόσωπα ήταν χλωμά. Θυμοίμαι έναν από τους πρώτους περιπάτους. Πήγαμε ως τη ρίζα κάποιου βουνού, είκοσι λεπτά μακριά από την πόλη. Μας συνώδευε και μια κυρία από την Έφορεία του σχολείου. Είπα ν' ανεβούμε στην κορυφή του βουνού, μά όλες κοίταζαν με τρόμο το ύψος, το κωμικό για την ηλικία τους γιατί ήταν 12-14 χρόνων κορίτσια.

— «Τί κοιτάτε; θ' ανεβούμε άπάνω!»

Απάντηση γενική: «Δέν μπορούμε, θα καθίσουμε εδώ με την Κυρία Κ.».

Ανέβηκα καμιά πενηνταριά μέτρα με δυο τρεις μαθήτριες. Φώναξα ν' ανεβούν κ' οι άλλες. «Δέν μπορούμε!».— «Μπορείτε, θ' ανεβήτε! Έλάτε ως εδώ που είμαστε εμείς». — Κίνησαν όλες και ανέβηκαν ως το μέρος μας. Από ψηλά όλα κάνουν πιο πολλή έντύπωση, είδαν εμπρός τους νέον κόσμο, και σε λίγο σκαρφάλωσαν ως την κορυφή του βουνού πιο γρήγορα και από μένα. «Ωραία είναι δώ άπάνω!» — «Τό ξέρω, γιαυτό Σας είπα ν' ανεβήτε».

Τό κατέβασμα ήταν φυσικά δυσκολώτερο. Έτρεμαν να πηδήσουν από μισό μέτρο ύψος, τα έχαναν όλως διόλου όταν έδρισκαν εμπρός τους μεγάλες πέτρες, και αν έπεφτε καμιά, περίμενε τό θάνατο.

*

Τελειώνω με τό χαρακτηρισμό των μαθητριών που έκανα στους γονείς τους τό Νοέμβριο του 1908, όταν τους κάλεσα σχολείο, για

νά τους αναπτύξω τό σύστημα που θ' ακολουθοῦσε τό Α. Δ. Παρθεναγωγείο, και να ζητήσω τη συνεργασία τους. «Τά παιδιά σας είναι πλίνθοι και λίθοι και κέραμοι άτάκτως έρριμένοι. Ξέρουν λίγα άπ' όλα και δέν ξέρουν τίποτα: τίποτα δέν κατέχουν σταθερό και ώρισμένο στο μικρό μυαλό τους άβέβαιες και σκοτεινές έννοιες και παραστάσεις πλέουν μέσα σε χάος. Ο έγκέφαλός τους κακόμαθε και δυσκολεύεται να παρακολουθήση και τον άπλούστερο συλλογισμό. Ο παπαγαλισμός τους έγινε συνήθεια και η αυτοπεποίθηση τους λείπει έντελώς. Η ίδια τραγική σύγχυση, που επικρατεί στις ιδέες τους, υπάρχει και στη γλώσσα τους: οι μαθήτριες, όταν είναι εμπρός μας, δέν ξέρουν καμιά γλώσσα. Τις ρωτούμε, και η ξαναλένε σαχλότατα τις δικές μας φράσεις ή τις φράσεις του βιβλίου, ή προσπαθούν ν' άποδώσουν και, τι πράγματι κατέχουν με φρασεολογία που πληγώνει την καλαισθησία, συχνότατα δέ και τη λογική. Από τους λόγους τους λείπει η συνοχή, τό αίσθημα, η ζωή. Ολη τους την προσοχη τη σπαταλούν για να βρουν κατάλληλες λέξεις, μόνο τό μνημονικό έργάζεται, η ψυχή τους όμως, αν δέν τρέμη από άγωνία, μένει άπαθής. Αν θέλετε τώρα να μάθετε και για τό ήθικό τους, τά παιδιά σας υποκρίνονται διαρκώς και προσπαθούν να μας γελάσουν. Εμπρός μας χάνουν κάθε φυσικότητα, μας φοβούνται, μας νομίζουν ίσως έχθρούς τους: τις πρώτες μάλιστα ήμέρες θαρρούσα πως ήμουν ιεροξεταστής. Αν προσθέσετε σ' αυτό τη γενική τάση για επίδειξη, τό έλεεινόν διάδασμα, την άνυπόφορη κακογραφία και τις άνορθογραφίες, την άνθυγιεινή στάση τους στα θρανία, την κιτρινάδα στα περισσότερα πρόσωπα και τη νευρικότητα πολλών, που σε μερικές προχωρεί συχνά ως τη νευρασθένεια, έχετε πιστή ζωγραφιά από τη σωματική, την πνευματική και την ήθική καχεξία των μαθητριών μας. Ο χαρακτηρισμός αυτός στηρίζεται σε συστηματική μελέτη και παρατηρήσεις του προσωπικού, και ίσως να είναι κατώτερος από την πραγματικότητα. Έξαιρέσεις βέβαια υπάρχουν, δυστυχώς όμως μένουν πάντοτε έξαιρέσεις.»

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΖΩΗ

Η ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΜΑΣ

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

Τὸ γράμμα, ἀποκρίθηκε ὁ γέροντας, εἶναι ζωγράφισμα... Τὸ ἀλά-
βητο κάθε γλώσσας πρέπει νὰ ἔχη τόσα ψηφία, ὅσες εἶναι καὶ οἱ στοι-
χειακῆς του φωνῆς. Τὰ περισσότερα ἢ λιγώτερα δὲ φέρουν ἄλλον κωπο-
σιὸ γράμμα ἀπὸ σύγχυση καὶ σκοτούρα... Ἡ γλώσσα πρέπει νὰ ὀρθο-
γράφεται καὶ μιλιέται. Τέλος ὅσο δὲ λείπουν οἱ πρόβλημα τῶν λογιστά-
των, τὸ Γένος δὲ βλέπει ποτὲ του ἡμέρα.

Βηλαρῶς

Χαίρετε, λοιπόν, θεῖοι τόνοι, ὀξείες, βαρεῖες, περισπωμένες! χαίρετε
ψιλές, δασεῖες, σιγμῆς, μεσοσιγμῆς, ἐρωτηματικῆς, χαίρετε! Ὁ κόσμος
τρέμει τὴ δύναμή σας, καὶ οὐδὲ ποιητῆς, οὐδὲ λογογράφος ἤμπορεῖ νὰ
γράψῃ λέξη, χωρὶς πρώτα νὰ σᾶς ὑποταχθῇ.

Σολωμὸς

Ὁ Ζην καὶ θεοὶ παντες, βγαλετε, σας κτενω, τα πνευματα καὶ τους
τονους απο την νεωτεραν μας ελληνητην γλωσσα...

Φαρδῦς

Πολλῶ μείζονα δυσκολίαν [παρὰ ἢ διγλωσσία μας] παρέχει τοῖς
διδασκομένοις ἢ παρ' ἡμῶν ἀρχαῖοθεν ἐπικρατοῦσα ἰστορικὴ ὀρθογραφία
μετὰ τῶν διαφορῶν διφθόγγων, τῶν μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων,
τῶν ποικίλων τόνων καὶ πνευμάτων, ὀξείας, βαρεῖας καὶ περισπωμένης,
δασείας καὶ ψιλῆς, τῶν ἀπλῶν καὶ διπλῶν συμφώνων κτλ. Ταῦτα ὄντως
βασανίζουσι μέγαν καὶ ἐπὶ μακρῶν τοὺς παῖδας
διδασκομένους καὶ μαθάνοντας ἀπὸ μηχανικῶς, ἀνε οὐδὲν τούτων
αἰσθανομένους ἐν τῇ γλώσσῃ ἢν λαλοῦσι καὶ μαθάνουσι. Καὶ ὁμως περὶ
τῆς μεγίστης ἀληθείας ταύτης πληγῆς οὐδὲν λέγουσιν οἱ νεο-
τερισταὶ [δηλ. οἱ φίλοι τῆς δημοτικῆς].

Κατζίδάνις

Ἐνα ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, μικρὸ μέσα στὰ
σπουδαιότερα, μὰ πρόβλημα πάντα, σοβαρὸ καὶ δυσκολόλυτο, εἶναι
καὶ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας. Ὅλοι μας βλέπομε τὰ στραβά
τῆς, νιώθομε πῶς ἄδικα βασανίζονται μὲ αὐτὴν τὰ παιδιά μας,
γενεῆς δλόκληρες ποὺ πέρασαν καὶ ποὺ θὰ ἔρθουν, καὶ ὅμως αἰσθα-
νόμαστε πόσο ἀδύνατοι εἴμαστε ὁ καθένας μας μπρὸς στὴ δύναμη τὴν
ἀκατανίκητη ποὺ μᾶς ἀναγκάζει νὰ κανονίζομε τὴ γραφὴ τῆς γλώσ-
σας μας σύμφωνα μ' ἕναν τρόπο ποὺ ὄριστηκε καὶ συνηθίζεται ἀπὸ
τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ πρόγονοὶ μας ἦταν ἀκόμη εἰδωλολάτρεις, ποὺ
εἶχαν τοὺς σκλάβους τους, ποὺ ἡ γυναῖκα ἔμενε κλεισμένη σπιτί-
της καὶ ποὺ τόσες καὶ τόσες συνήθειες καὶ ἤθη ἦταν τόσο διαφορε-

τικὰ ἀπὸ τὸ σημερινὸ μας πολιτισμὸ. Θὰ ἔλεγε μάλιστα κανεὶς πῶς
ὅσο μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων ἐνωθε ἡ φυλὴ τὴν ἀλλοίωση ποὺ
μοιραῖα, καὶ ὄχι πάντα μὲ βλάβη τῆς, δοκίμαζε σὲ μερικῆς ἀπὸ τῆς
φυλῆς τῆς τίς πτυχῆς καὶ τίς κοινωνικῆς τῆς ἐκδηλώσεις, μὲ τόσο
πιὸ ἐπίμονη προσήλωση προσπαθοῦσε, σὲ λιγώτερο σπουδαῖα καὶ
περισσότερο τυπικὰ γνωρίσματα, νὰ σταματήσῃ τὸ πέρασμα τοῦ χρό-
νου καὶ νὰ διατηρήσῃ, κιάς ἦταν ἐξωτερικὰ καὶ ἐπιπόλαια, τὴν ἐνό-
τητα καὶ τὴν ὁμοιότητα μὲ τὰ περασμένα.

Στὴν κατάστασι αὐτὴ φυσικὸ ἦταν ἀν ὁ δημοτικισμὸς, ποὺ
ἐπειτα ἀπὸ αἰῶνες πνευματικῆς σκλαβιάς σήμανε γιὰ τὸ ἔθνος μας
μὴ πνευματικὴ ἐπανάστασι, ἀντίκρυζε καὶ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογρα-
φίας, κιάς ἦταν θεωρητικὰ μόνο, μὲ μὴ καινούρια ἀντίληψη. Καὶ ἀλή-
θεια, μαζί μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς βλέπομε τὰ τελευταῖα
δεκαπέντε χρόνια μὴ προσεχτικώτερη καὶ πιὸ μελετημένη προσπά-
θεια γιὰ τὸν κανονισμὸ καὶ τὴν ἀπλοποίηση τῆς πολύπλοκης καὶ
δυσκολομάθητης νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας καὶ ἐπειτα ἀπὸ πολυάριθ-
μες δοκιμῆς, ποὺ συχνὰ ἔγιναν χωρὶς συνοχὴ μεταξύ τους, τελευταῖο
παρουσιάστηκε τὸ νέο βιβλίον τοῦ Βλαστοῦ, Κριτικὰ ταξίδια (Ἀθήνα
1912, σελ. 216. σχ. 8°). Σ' αὐτὸ ὁ συγγραφέας καταργεῖ τὰ πνεύ-
ματα (ἀκολουθήσα, ὁ καιρός), ἀπὸ τοὺς τόνους βασιτὰ μόνο τὴν ὀξεία
(λυπούμαι, θὰ σοῦ πῶ), περιορίζει τὴ χρῆσι τῶν διπλῶν συμφώνων
μόνο στὶς ρίζες (ἐπιρροή, γύφτισα - ἄλλος), μεταγράφει φωνητικὰ τίς
ξένες λέξεις καὶ τίς περισσότερες καταλήξεις (βούλα, κολόνα, γραμέ-
νος, βουνίσιος), παραλείπει νὰ σημειώσῃ τὴν ὑποταχτικὴ καὶ τὴ
(χρονικὴ) ἀξίση (νὰ πείς, συνόδευα) καὶ καταργεῖ τὴν ὑπογραμμμένη.
Τοὺς ὀρθογραφικοὺς αὐτοὺς νεωτερισμοὺς συνοδεύει, στὸ τέλος τοῦ
βιβλίου (σ. 209-214) ἕνα σύντομο κεφάλαιο, «Ὀρθογραφικὸς ἐπίλο-
γος», ὅπου τονίζεται ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμισι
καὶ ἐκθέτονται οἱ λόγοι καὶ οἱ σκέψεις ποὺ ὠδήγησαν τὸ συγγραφέα
σ' αὐτὸ τὸ «ἀσυνήθιστο σύστημα».

Εἶναι ἀλήθεια — ἀλήθεια ποὺ γρήγορα κατάλαβαν ὅσοι συλλογί-
στηκαν τ' ὀρθογραφικὸ μας ζήτημα — πῶς ἀν ἔχη τὰ μεγάλα του
κακὰ ὁ κανονισμὸς τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσας μας σύμφωνα μὲ
τὴν καθιερωμένη βάση, οἱ δυσκολίες, οἱ θεωρητικῆς ἰδίως, πολλα-
πλασιάζονται ὅσο δοκιμάζομε νὰ τὴν κάνωμε ἀπλούστερη καὶ εἶναι
ἀκόμη σωστὸ, πῶς στὴ σημερινὴ μας μεταβατικὴ κατάστασι ἕνα
νέο ὀρθογραφικὸ σύστημα ἔρχεται σάν πρόωρο. Ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως
μέρος, ἡ ἀνάγκη γιὰ κάποια μεταρρύθμισι φανερώνεται ὀλο καὶ

Ἡ δημοτικισμὸς
καὶ ἡ ὀρθογραφία
μας

Μία νέα προσπά-
θεια γιὰ τὴν
ἀπλοποίηση τῆς
ὀρθογραφίας μας

Δυσκολία ἡ ὀρθο-
γραφικὴ μετα-
ρρύθμισι

Τὸ πρόβλημα τῆς
νεοελληνικῆς ὀρ-
θογραφίας

ἀπαιτητικώτερη, και χρέος έχομε ίσια ίσια πρὶν λυθῆ πραχτικά και τελειωτικά τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ νὰ μελετήσωμε ἀπ' ἕλες τις μεριές τῆς ὀρθογραφίας τὸ ζήτημα και νὰ δοκιμάσωμε ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ.

Τ' ὀρθογρ. ζήτημα ἐπειτα ἀπὸ τὴν τελευταία ἐθνικὴ κίνηση ἀκόμη πλεῖ ἐκπαιθεο και σπουδαίο

Τώρα μάλιστα, ἐπειτα ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐθνικὴ κίνηση τῶν τελευταίων μηνῶν, ποὺ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ἀρχισε νὰ ἐρχεται σὲ εἰλικρινέ-στηρη και ἀρτιώτερη ἐπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ τῆς τῶρα ποὺ ἡ πραγματικότητα με τις ἀπαιτήσεις τῆς μᾶς ἔδειξε καθαρώτερα τις ἀνάγκες τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τῶρα ποὺ τὸ νέο κράτος ἔχει νὰ καλοσυλλογιστῇ τὸ πρόβλημα, πῶς γλῆγορα και καλύτερα θ' ἀφομοιώσῃ γλωσσικὰ τοὺς καινούριους ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς ποὺ ἐκλεισε μέσα του, και πῶς με τὴ γλῶσσα του θ' ἀγωνιστῇ —ἀποφεύγοντας τὰ παλιὰ λάθη —κι ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορά του γιὰ τὴ διατήρησή του κι ἐπικράτησή, τὸ μεγάλο μας και διπλὰ ἐθνικὸ ζήτημα, τὸ εκπαιδευτικὸ, παίρνει ἀκόμη μεγαλύτερη σπουδαιότητα παρὰ πρῶτα, και κοντά του κερδίζει και τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα σημασία.

Ἐπιστήμη και Ζωή

Δὲν ἐρχεται λοιπὸν σὲ ἀκατάλληλη ὥρα τὸ βιβλίον τοῦ Βλαστοῦ και δὲν πρέπει νὰ περάσῃ ἀπαρατήρητη ἢ προσπάθειά του γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τῆς ὀρθογραφίας. Γιατὸ θέλησα, πιστὸς στὴν ἰδέα ποὺ κήρυξα στὴν πρώτη μελέτη τῆς σειρᾶς αὐτῆς¹, νὰ ἐξετάσω ἐδῶ ἕνα ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα ποὺ τόση σχέση ἔχει με τὴν Ἐπιστήμη και τὴ Ζωή, και νὰ βοηθῆσω νὰ ξεκαθαριστοῦν τὰ μπερδεμένα και σπουδαία ζητήματα ποὺ μᾶς παρουσιάζονται, ἅμα θελήσωμε νὰ γράψωμε τὴ γλῶσσα μας με κάποια μεθοδολογημένη κι εὐκολοκίνητη ὀρθογραφία. Λογάριαξα νὰ ἐξέταξα ἀργότερα τὸ ζήτημα αὐτὸ διεξοδικὰ σὲ μεγαλύτερη μελέτη· μὰ κι ἔτσι δὲν πειράζει· γιὰ ἐπειτα θὰ μείνῃ τότε ἡ ἀνάγκη ἀπὸ ἕνα μικρὸ σύστημα ὀρθογραφίας γιὰ τις σημερινές μας ἀνάγκες, ἀφοῦ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ κανεὶς μας ὡς τώρα δὲ δούλεψε συστηματικὰ²· ἀκόμη κι ἡ μοναδικὴ ὁμορφὴ μονογραφία γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσας μας ποὺ εἶδε τελευταία τὸ φῶς, γράφηκε ἀπὸ ξένο, τὸν Ὀλλαντὸ van Yzeren³.

Ἀνάγκη ν' ἀνακινήθῃ τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα

Τὸ ζήτημα τ' ὀρθογραφικὸ, πραχτικὸ και θεωρητικὸ μαζί, με ὅλη τὴν ἐπιστημονικότητά του ἐξετάζεται μοιραία ἀπὸ τὸν καθένα, και ἐπειδὴ ἔχει κοινωνικὴ σημασία και κοινωνικὸ χαραχτήρα εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μπορῇ νὰ κριθῇ ἀπὸ μιὰ φωτισμένη κοινὴ γνώμη ὑψωμένη ἀπάνω ἀπὸ τις προλήψεις. Γιατὸ ἐλπίζω πῶς με τὴ μελέτη μου αὐτὴ θ' ἀνακινήθῃ σκόπιμα τὸ πρόβλημα αὐτὸ και θὰ δοθῇ

ἀφορμὴ νὰ συλλογιστοῦμε βαθύτερα τὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση, τὴν ἀνάγκη τῆς, τοὺς σκοποὺς τῆς, τὰ δριά τῆς, τὸν τρόπο τῆς. Κιὰν ἀκόμη δὲν ἔχωμε τὴν ἴδια γνώμη με τὸ Βλαστὸ σὲ ὅλα τὰ καθέκαστα τοῦ δρόμου ποὺ ζήτησε νὰ πάρῃ, θὰ συμφωνήσωμε, πιστεύω, στ' ἀκόλουθα: «... ἦρθε πιά ο καιρὸς νὰ γίνῃ κάποια δοκιμὴ γιὰ ν' ἀπλοποιήσωμε τὴν ἱστορικὴ μας ὀρθογραφία. Τὸ βλέπω πῶς εἶναι πολὺ δύσκολο ἔργο και πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ βασιστεῖ κανεὶς στὴν ἀπόλυτη λογικὴ πέρα πέρα. Τὸ πὸ φρόνιμο μού φαίνεται εἶναι νὰ προσπαθήσωμε νὰ πλησιάσωμε πρὸς τὸ φωνητικὸ γράψιμο σὲ ὅλα τὰ σημάδια ὅπου μπορούμε νὰ τὸ καταφέρουμε χωρὶς ν' ἀναστατώσωμε ριζικὰ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία και με τὸ κέρδος πῶς καθιερώνομε ωφέλιμη ομοιομορφία. Ο καιρὸς μᾶς βιάζει. Δέ θὰ πολυαργῆσει πιά ἡ μέρα ποὺ θὰ μᾶς γυρέφει τὸ αναμορφωμένο σχολιὸ μιά νόμιμη γραμματικὴ και μιὰν ἀπλή και ξεσκελασμένη ὀρθογραφία...» (σ. 211).

Ἡ γνώμη τοῦ Βλαστοῦ

II

Ἀπ' ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης ὁ ἑλληνικὸς ἔχει τὴν ἀρχαιότερη ὀρθογραφία. Ἀφοῦ στὸ τέλος τοῦ 5. π. Χρ. αἰῶνα — ἕνα χρόνο ἀφοῦ ἔφυγαν ἀπὸ τις Ἀθῆνες οἱ τύραννοι — καθιέρωσαν οἱ νέες ἀρχές τὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο κι αὐτοῦ ἡ χρῆση γλῆγορα γενικεύτηκε σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὡς σήμερα, σχεδὸν δύομισυ χιλιάδες χρόνια, ἔπαθε ἡ γλῶσσα μας τις σημαντικώτατες μεταβολές, ἄλλαξε ἡ προφορὰ τῆς σὲ βαθμὸ ποὺ ἔγινε ἀγνώριστη, χάθηκαν οἱ διαφορετικοὶ χρόνοι τῶν φωνηέντων (μακρὰ και βραχέα), ἔλειψαν οἱ διαφορὲς τῶν τόνων, ἡ δασεία και ἡ φιλὴ ἔχασαν τὴ σημασία τους, οἱ ἀρχαῖοι δίφθογγοι ἐξαφανίστηκαν και κατάντησαν μαζί με ἄλλα φωνήεντα στὴν ἴδια προφορὰ, τὰ διπλὰ σύμφωνα ἀπλοποιήθηκαν, κι ὁμοῦς ἐξακολούθησε νὰ γράφωμε ἀκόμη και σήμερα τὴ γλῶσσα μας ὄχι καθὼς σήμερα προφέρομε — λ. χ. Μιτιλίνοι, ἰποδιματοπίον, ἰ γινέκα, κλέο, πέζο, σιμέα — μὰ με τὸν τρόπο ποὺ πρόφεραν οἱ πρόγονοὶ μας δύομισυ χιλιστηρίδες πίσω.

Ἱστορικὴ και φωνητικὴ ὀρθογραφία

Δὲν εἴμαστε οἱ μόνοι ποὺ ἔχομε μιὰ τέτοια ἱστορικὴ, καθὼς λέγουν, ὀρθογραφία· κι ἄλλα ἔθνη με ἱστορία και φιλολογία δὲν κατώρθωσαν οὔτε αὐτὰ ν' ἀποχτήσουν μιὰ ὀρθογραφία φωνητικὴ, ὅπου δηλαδὴ ὁ κάθε ἦχος τῆς γλώσσας τους νὰ γράφεται με τὸ ἴδιο πάντα γράμμα και τὸ κάθε ψηφίον νὰ μὴ διαβάζεται παρὰ

νης γλώσσας, ζήτησαν και της ιστορικής ορθογραφίας την κατάργηση· οι άντρες αυτοί ήταν ο Καταρτζής και ο Χριστόπουλος¹² στο Βουκουρέστι, ο Ψαλίδας^{13α} και ο μαθητής του Βηλαράς στα Γιάννενα· το έθνος που θ' άρχιζε τη «νέα εποχή του πολιτισμού του» με την καθιέρωση της έθνικης του γλώσσας, ήταν σωστό, νόμιζαν, να τη γράφει σύμφωνα με τη νέα της προφορά, και χωρίς κανένα δεσμό με την ιστορία της γραφής. Ένας τους, ο Βηλαράς, όχι μόνο θεωρητικά υποστήριξε τη νέα του φωνητική ορθογραφία, μα και πρακτικά ζήτησε να την εφαρμόσει, γράφοντας σύμφωνα με αυτήν άλλα, και τη «Μηκρη ορμηγία για τα γραμματα και ορθογραφή της Ρομεικής γλώσσας»¹³ (κτ. κι 'Επίμετρο Π γ). Μα ούτε μιμήθηκε κανείς το τολμηρό παράδειγμα του μυαλωμένου Γιαννιώτη γιατρού ούτε και πρόσεξαν τη φωνή του. Το μικρό βασίλειο που με τόσο αίσιους αιώνους είδε το φώς της ζωής νοσταλγούσε τα τολμηρότερα όνειρα, και μαζί με τον καθαρισμό που γλήγορα θα έφερνε τη γλώσσα, καθώς πίστευαν, στις περασμένες μορφές, καθιερώνονταν ακόμη μια φορά, και τώρα επισημότερα και αποτελεσματικότερα, η άρχη της ιστορικής ορθογραφίας. Ούτε να περνούσε κανενός η ιδέα ν' άφηναν την αρχαία ορθογραφία στα καλά καθούμενα, εκεί που όλοι πίστευαν πως όπου και να είναι η γλώσσα θα έφτανε στον Πλούταρχο και στον Ξενοφώντα. Κοντά σ' ένα τέτοιο όνειρο ήταν να συλλογίζεται κανείς τις ορθογραφικές δυσκολίες;¹⁴ Και δεν ήταν ίσια ίσια ή παλιά ορθογραφία που θα βοηθούσε τον καθαρισμό, που θα λιγόστευε την απόσταση και που θα έδειχνε το τέρμα σαν πιδ κοντά; Έτσι νικούσε η ιστορική ορθογραφία πέρα πέρα. Κι άργότερα, όταν άρχισαν να ξυπνούν από το γλωσσικό όνειρο και να λογαριάζουν προσεχτικότερα τις ορθογραφικές δυσκολίες, κανείς δεν έβρισκε για τρειά σέ κάτι που έμοιαζε μοιραίο. Οι λίγοι που νοστάλησαν κάποια άπλοποίηση, είτε έμειναν πλατωνικοί της φίλοι, είτε τολμησαν και να την εφαρμόσουν, γελάστηκαν από τους άνιδεους, πολέμηθηκαν από τους έπιστήμονες, και τα λίγα που έγραψαν λησμονήθηκαν μαζί μ' αυτούς. Έτσι ο Δέφνερ¹⁵, ο Φαρδύς, που έγραφε χωρίς τόνους και πνεύματα¹⁶ (κτ. και 'Επίμετρο Π ε ζ), κι ο Σκυλίτσης, που βάσταξε τη δασεία μόνο, την όξεϊα και την περισπωμένη^{16α} (κτ. 'Επίμετρο Π η).

Στην άρχη του περασμένου αιώνα άρχίζουν οι λόγιοι να κανονίζουν προσεχτικά τη νέα τους γραφομένη, την καθαρεύουσα, σύμφωνα με την ιστορική άρχη την αναγνωρισμένη πιά απ' όλους

κι είναι φυσικό να βρούμε πρώτο στη δουλειά αυτή τον Κοραή και τους φίλους του. Μαζί με τον εξελληνισμό που έκαναν στ' άφθονα στοιχεία που έγραφαν από τη γλώσσα του λαού — σύμφωνα με τη μέση τους όδδ — κοίταζαν να τους δώσουν και την ιστορική τους γραφή (λ. χ. *σικώτιον, παίρνω, κυττάζω ή κοιτάζω*)¹⁷.

Αν πολλοί άνακατώνουν σήμερα ακόμη γλώσσα ζωντανή και γραφή, γλώσσα κι ορθογραφία, δεν είναι παράξενο πως στην εποχή εκείνη, που όλοι πολεμούσαν, με τον τρόπο του ο καθένας, να διορθώσει το κάθε χυδαίο, ζήτησαν και της ορθογραφίας τη βοήθεια για να πετύχουν το ζωντανέμα νεκρών πιά τύπων. Κι αν ο Κρομμύδης, ο ίδιος που παραμόρφωσε και τις δημοτικές παροιμίες για να τις κάνει ελληνικότερες, γράφει, άξιος σ' αυτό μαθητής του Κοραή, τί 'ξέρω' ο βράχος τί 'ναι το σφογγάτον, είκοσιπέντε χρόνια άργότερα γυρεύει ο Σκαρλάτος Βυζάντιος με μια άστεϊα θεωρία να συστηματοποιηθούν οι γραφές αυτές, περιμένοντας ότι με το τ' *δμμάτι* (το μάτι), *δποιος κεν έλθοι* (δποιος κι αν έρθη) και τα τέτοια θα πετυχαίναμε γληγορότερα να φτάναμε με τη γλώσσα μας στ' αρχαία¹⁸. Παιδιάτικα ορθογραφικά τερτίπια των λόγιων του νεογέννητου κράτους, που δεν ξεχάστηκαν όμως ούτε σήμερα¹⁹.

Στόν καιρό που πέρασε από την άπελευθέρωση της Ελλάδας ως σήμερα, η ορθογραφία κανονίζεται διαρκώς σύμφωνα με την ιστορική άρχη, και στ' όνομά της έχουμε παράλληλα με την πρόοδο της νεοελληνικής γραμματικής και τις έτυμολογικές γνώμες καθενός και κάθε εποχής, μια συχνή άλλαγή στις γραφές των νεωτερικών τύπων. Οι καινοτομίες αυτές δε συνωδεύονταν πάντα από το άναγκαίο κύρος, κι ούτε και μπόρεσαν πάντοτε να γενικευτούν και να καθιερωθούν, όλοι όμως, ότι κι αν έγραφαν, και όπως κι αν έγραφαν, έμεναν πιστοί στη μοναδική άρχη, πως η γραφή πρέπει να υποδηλώνει όσο γίνεται την ιστορία του κάθε τύπου.

Στα 1880 ο Σπ. Λάμπρος, στον Πρόλογο των *Romans Grecs*, μας δείχνει πως αντίκρυζε τότε το ζήτημα η νεοελληνική έπιστήμη. Σκοπός της ορθογραφίας μένει, καθώς και στην άρχη του αιώνα, να δείχνει την ιστορία των λέξεων, χωρίς καμιά συλλογή για την πρακτική σκοπιμότητα· για την έτυμολογία όμως και τη σχέση των νεωτερικών φαινομένων με τ' αρχαιότερα πιστεύονταν ακόμη πολλά στραβά²⁰.

Μια άλλαγή όμως έτοιμάζεται στα χρόνια κείνα κι η νέα εποχή είναι ένωμένη με τ' όνομα του Χατζιδάκι. Έπειτα από την έπι-

Βηλαράς

Η ιστορική ορθογραφία καθιερώνεται τελειωτικά

Προσπάθειες για την άπλοποίηση του τονισμού

Κοραής

Σπ. Βυζάντιος

Ιστορική άρχη

Νέα εποχή Χατζιδάκις

δοση που πήραν τότε οι σπουδές της νέας μας γλώσσας σε καινούρια, έντελως επιστημονική βάση, ο άκούραστος έρευνητής της δημοτικής κι αργότερα καθηγητής της γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο, πρώτος στους πρώτους μελέτησε τη γλώσσα μας, έξακριβωσε νόμους και φαινόμενα, άνασκέυασε πλάνες, και σε πάμπολλες λέξεις βρήκε με μεγάλη δξβννοια την έτυμολογία και σωστή γραφή: έτσι σ' έποχή που άρχιζαν και πραχτικά να καλλιεργούν τη λαϊκή γλώσσα ήταν καλεσμένος ο Χατζιδάκις να βοηθήσει τον κανονισμό της ορθογραφίας της και φυσικό ήταν ή γνώμη του, με το κύρος που είχε, να βρίσκει άπλήχηση, αν και σε σχετικά μικρό κύκλο, στους δασκάλους και την κοινωνία.

Ο Χατζιδάκις κράτησε κι αυτός πιστά την ιστορική αρχή, και πολέμησε όλους όσους ζήτησαν να την αφήσουν, ακόμη και στο παραμικρό: νωτέρισε όμως στην επιστημονικότερη βάση που μπόρεσε να δώσει στον κανονισμό της ορθογραφίας, καθώς και στο ριζικό τρόπο που ακολούθησε στην έφαρμογή της ιστορικής αρχής. Με το Χατζιδάκι παίρνει ή ιστορική ορθογραφία την κλασικότερή της, και να πω έτσι, την πιο ορθόδοξη μορφή. Κι επειδή μας παρουσιάζεται σε σύστημα επιστημονικό, καλοσυλλογισμένο, και σαν ιδανικό στο όποιο αποβλέπει ή καθημερινή ορθογραφία, που τις άρχές της άκριτως ζητεί να έφαρμοση, και θεωρητικά συχνότατα υποστήριξε, είναι αναγκαίο να έξεταστή πλατύτερα. Η γνώμη του Χατζιδάκι για τ' ορθογραφικό μας πρόβλημα μπορεί να συνοψιστή έτσι: άπ' όσα σε διάφορες έποχές είπε στ' ακόλουθα:

Η ορθογραφία μας είναι δυσκολώτατη, κι όλα τ' μακρά και βραχεία, τ' πνεύματα κι οι τόνοι, τ' ι, η, υ, υι, οι, ει, η και οι άλλοι δίφθογγοι, τ' διπλά σύμφωνα κι όλα τ' άλλα, μόνο ιστορική σημασία μπορούν να έχουν για μας, και καμιά άλλη ώφέλεια: ιδίως τ' παιδιά βασανίζονται πολύ και για πολλά χρόνια, «μεγάλως και επί μακρόν», να μάθουν πράματα που δεν καταλαβαίνουν και χωρίς καμιά σημασία γιατ' έχει ή ορθογραφία μας «πολλαπλάς δυσχερείας», κι είναι άληθινή «πληγή». Μά όσο λογική κι αν θά ήταν ή άλλαγή της, ακόμη και οι δημοτικιστές δεν τόλμησαν να την πειράξουν. Και άλήθεια: μά και το έθνος φορτώθηκε — σωστά ή στραβά, άδιάφορο — μαζί με την παλιά ορθογραφία τόσες θυσίες και τόσα βάρη δεν είναι πιά δυνατό ν' αφήσωμε την ιστορική αρχή. Μια ριζική μεταρρύθμιση, που θά μας έφερνε στη φωνητική ορθογραφία, και δυνατή να την υποθέ-

Γνώμη Χατζιδάκι για το σημερινό πρόβλημα

Η ορθογραφία μας βασάνο για τ' παιδιά μας

Μά ούτε ριζική μεταρρύθμιση

σωμε, είναι άμφίβολο «αν θά είναι ώφέλιμον εις το έθνος ήμών». Δέ μένει, θά έλεγε κανείς, παρά μια συμβιβαστική λύση, και θά μπορούσαμε, βαστώντας την ιστορική βάση, να δοκιμάσωμε στην καθιερωμένη ορθογραφία τίποτε άπλοποιήσεις που να την κάνουν εύκολώτερη. Μά κι αυτό δέ γίνεται.

Μια και δεχτήκαμε την ιστορική αρχή κάθε προσπάθεια ν' άπλοποιήσωμε είναι άτοπη: την ιστορική αρχή πρέπει να έφαρμοσωμε ως τις τελικές συνέπειες: κάθε άνακίνηση ορθογραφικών νωτερισμών καταντά άσκοπη, και μόνο δυσκολίες μπορεί «να γεννήσει τοις διδασκομένοις νεανίσκοις» που θά μάθουν έπειτα και άρχαία. Γράφοντας λοιπόν παντού κατά την ιστορική ορθογραφία όχι μόνο δέ γινόμαστε ανακόλουθοι, μά κι «αί εκ της ορθογραφίας ταύτης ώφέλειαι» θά «καταστῶσιν όσον όλόν τε καθολικώταται. Τών ώφελειών δέ τούτων ουχι έλαχίστη είναι άναντιλέκτως αύτη, ότι διά της ορθογραφίας καθίσταται τοις ειδήμοσι της άρχαίας έλληνικής καταφανής ού μόνον ή ταυτότης και ή συγγένεια τών νέων λέξεων προς τας άρχαίας αλλά και ο τρόπος καθ' όν άλλαι έγένοντο ή μετεπλάσθησαν». Άλλος λόγος να βαστούμε την ιστορική ορθογραφία είναι πως έτσι είναι «εύκολος ή αναζήτησις και γνώσις εν τοις άρχαίοις λεξικοίς» τύπων καθώς αυτός, αθή, όθρς, πόλις, δάκρυ, που αν γράφαμε λ. χ. άπτός, άβγή, όθης, πόλη, δάκρυ, θά δυσκολευόμαστε να τους ψάχνωμε, ή θά έπρεπε «πρό πάσης αυτών εν τῷ νωτέρω λόγω χρήσεως να συνταχθῶσι λεξικά» με όλες τις άρχαίες λέξεις στην καινούρια ορθογραφία. Μόνο σύγχυση λοιπόν και δυσκολίες θά έχωμε με την άλλαγή. Για μας όμως «έργον της ορθογραφίας τών λέξεων παρ' ήμιν είναι να παριστῶ όσον όλόν τε άκριβέσταται» τις άλλαγές που έγιναν στην ιστορική εξέλιξη²¹.

Οι ορθογραφικές αυτές θεωρίες δείχνουν τ' ίδια προτερήματα, μά και τ' ίδια έλαττώματα, που είναι γνωστά από τη θέση που ο εισηγητής τους πήρε και στο γλωσσικό άγώνα. Δέ δίστασε ν' αναγνωρίσει και να τονήσει, ιδίως όσο ήταν νωτέρος, τις σημαντικές βλάβες που γεννά ή σημερινή κατάσταση, καθώς και τις μεγάλες ώφέλειες που θά έβγαιναν από μια ορθογραφική μεταρρύθμιση. Σε έποχή όμως και περιβάλλον συντηρητικά ακόλουθει κι ο ίδιος τον παλιό δρόμο: και κει που είχε δείξει, στην αρχή, πως αισθάνεται την εκπαιδευτική ιδίως σημασία μιας μεταβολής στην ορθογραφία μας, όχι μόνο δέ ζήτησε καμιά άπλοποίηση, μά και δικαιολογώντας ότι έγινε χρησιμοποίησε την επιστημονική μέθοδο

ούτε κι άπλοποίηση γίνεται

Καλύτερο να έφαρμοσθή ή ιστορική αρχή πέρα πέρα

Τι κερδίζωμε. Έίμαστε συνεπείς: γεννιάμε τις ώφέλειες

αναγνωρίζωμε τις άρχαίες λέξεις

δεν έχωμε να κάνωμε καινούριο λεξικό

Επισκόπηση τών επιχειρημάτων του Χατζ.

για να καταστρώσει ένα σύστημα που εφαρμόζει ως τις τελικές συνέπειες, ενίοτε με τρόπο αρκετά υποκειμενικό, την ιστορική ορθογραφία, που δε σταματά ούτε στους πιο ασυνήθιστους νεωτερισμούς, και που θυσιάζει στο αξίωμα της αυστηρής λογικής συνέπειας και σε άλλες όμορφες θεωρίες κάθε πρακτικότητα κι ευκολία²³.

Απόκρουση κάθε νεωτερισμού

Με τη συντηρητική αυτή θέση — συντηρητική, γιατί διατηρούσε αμετάβλητη την ιστορική αρχή, όχι όμως και πρακτικά συντηρητική, αφού στ' όνομά της γίνονταν διάφορες καινοτομίες — πολέμησε ο Χατζιδάκις όλους τους δοκίμασαν κάποια άπλοποίηση της ορθογραφίας. Και του Σκυλίτση την πρόταση και του Φαρδύ το τονικό σύστημα βρήκε — ιδίως για τους «ιστορικούς» λόγους — όχι σκόπιμα, ούτε εφαρμόσιμα²⁴, και στις άπλοποιήσεις που τελευταία ακολούθησαν ο Ψυχάρης, ο Πάλλης κι άλλοι από τους οπαδούς της δημοτικής δείχτηκε αποκρουστικός. «Όλα αυτά, υποστήριξε, είναι «άμοιρα σήμερον πάσης σημασίας», που «μόνον ματαιόσχαλός τις ή φιλόκαινος δύναται ν' ανακινή». Μόνο μερικοί «κενόσπουδοι» μπορεί ν' αποφασίσουν να γράψουν αφτός, άβγη, και τὰ τέτοια που συνταλούν κι αυτά στο να «διασπάται» ή εθνική «ένότης», που φαίνεται πως είναι «σκοπός της αίρέσεως»²⁴. Και σε «παρελθόντας αιώνας» πρότειναν μερικά όμοια, και βγήκε μάλιστα και το δίστιχο

τό τάφτα γράφεται με φι και τό σταβρός με βήτα
και τό έναζμενίζομαι μ' ένα ζενγάρι ζήτα

μά «και ή καινοτομία αυτή, όπως και τσαυτάι άλλαι, άπεδοκιμάσθη υπό του έθνους, του πιστώως έμμένοντος τοίς καθεστώσι, διό και περιέπεσεν εις λήθην, ής ήτο αξία: ήν άρα περιττόν να επαναληφθή και πάλιν»²⁵. Ούτε είναι δυνατό «ή μακρά παράδοσις της εκκλησίας και των χιλιάδων έγγραμμάτων» να «επιείθετο να επιτρέψη τιαούτην όλοσχερή μεταβολήν του άπ' αιώνας καθεστώτους». Του Χατζιδάκι ή έντελώς αντιδραστική στάση σε κάθε ορθογραφική μεταρρύθμιση χαρακτηρίζεται με τ' ακόλουθα λόγια του: «είναι αντικρυς έθνοφθόρος πάσα πρότασις περι διαφόρου ορθογραφίας της νέας ήμων γλώσσης περι τους τόνους, τὰ πνεύματα, τας διφθόγγους κτλ. κτλ.»²⁶.

Δέν είναι βέβαια εύκολο, ούτε άναγκαίο, να συμφωνήσωμε στις παραπάνω πολεμικές, ούτε να επιδοκιμάσωμε τις κατηγορίες που με τέτοιο τρόπο διατυπώνονται, ακόμη κι αν άναγνωρίζωμε την πρόταση του Σκυλίτση μισερή, και του Ψυχάρη την καινοτομία στο

αφτός, άβγη άτυχη, κι όχι και τόσο δικαιολογημένη έπειτα από την άλλη του συντηρητικότητα. Ούτε μπορεί κανείς ν' άρνηθή πως το σύστημα του Χατζιδάκι παρουσιάζει τη μεγαλύτερη άκολουθία²⁷ και την τελειότερη εφαρμογή της ιστορικής αρχής, κι έχει προτερήματα που θα το έκαναν ιδανικό, αν ο λόγος ήταν για μιá γλώσσα που θα μελετούσαμε μόνο στα λεξικά και σ' επιστημονικές μελέτες. Αν το σύστημα αυτό έχη λάθος, το λάθος του είναι βαθύτερο και γενικό, βγαίνει από τη γενικότερη ψυχολογία με την όποιαν άντικρύζει ο υποστηρικτής του το πρόβλημα της νεοελληνικής ορθογραφίας: κι έπειδή έδω έχομε να κάνωμε όχι τόσο μ' ένα προσωπικό ορθογραφικό σύστημα, μά με τη νεοελληνική ορθογραφία στις βάσεις που την έστησαν οι τελευταίες γενεές, και με την αντίληψη που την εφαρμόζει ή νεοελληνική επιστήμη και σκέψη, σκόπιμο είναι, αν θέλωμε να προσανατολιστούμε στο σημερινό πρόβλημα και να κρίνωμε τη λύση που του δόθηκε, να σταματήσωμε στα επιχειρήματα του Χατζιδάκι, και να δούμε πως ένας από τους άρμοδιότερους οπαδούς της ιστορικής ορθογραφίας ζήτησε να την υποστηρίξη και να την εφαρμόση. Έδω πρώτη φορά παρουσιάζεται τόσο συνειδητά το πρόβλημα με τις δυσκολίες που γεννήθηκαν έπειτα από τη λύση που προτίμησε το έθνος, και δώ πρώτη φορά έτσι καθαρά βρίσκομε διατυπωμένα, μαζί με τη μεγαλύτερη συντηρητικότητα και φανατική πίστη στην παράδοση και στους τύπους της, τέλεια αντιδραστικότητα σε κάθε νεωτερισμό που θ' άπειλούσε να την παραβιάση.

Προτερήματα στο σύστημα του Χ.

Ο Χ. άντικρυσώνει τη σύγχρονη νεοελλ. συντηρητική άντίληψη

Δέν έχει, λέει σωστά ο Χατζιδάκις, ή ορθογραφία μας χρησιμότητα πραγματική κι είναι με όλες της τις δυσκολίες βάσανο και «πληγή» για τὰ παιδιά μας. Μά ποιά άνάγκη τότε να μεγαλώνωμε, και σπρώχνωμε τις δυσκολίες αυτές στο άπροχώρητο, ενώ θα μπορούσαμε με μερικές άπλοποιήσεις και μεταρρυθμίσεις να την κάνωμε σημαντικά εύκολότερη;

Τα προβλήματα

Η ιστορική ορθογραφία, παρατηρεί φωτεινά ο Χατζιδάκις, έχει για μάς σήμερα μόνο ιστορική σημασία. Μά τότε πως ύφώνεται έξαφνα ή έτυμολογική διαφάνεια και τ' άλλα της άσημάντα πλεονεχτήματα σε κύριο κι άπαραίτητο σκοπό της γραφής και προτείνονται οι πιο άβολες κι άχρηστες καινοτομίες;

Έχομε την αρχαία φιλολογία με την ορθογραφία της και δε θέλωμε ή δέν μπορούμε να δημιουργήσωμε καινούρια ορθογραφία για τη νέα μας γλώσσα. Μά ως που θα έξακολουθούμε ν' ακολουθούμε την ορθογραφική παράδοση; Μάσα σ' έναν όλόκληρο λαό που

διψά για παιδεία κι έχει να γράφει τη γλώσσα του, έχουμε και μιὰ μειοψηφία που θά μάθει κι αρχαία ελληνικά. Είναι δίκαιο, είναι έθνικό, ν' αποφεύγουμε σωτήριες άπλοποιήσεις — για παράδειγμα αναφέρω την άπλοποίηση του τόνου — και να θυσιάζουμε δλόκληρο το λαό στους «νεανίσκους» εκείνους, που από τήν κοινωνική τους θέση είναι καλεσμένοι να γνωρίσουν και τὰ θρανία τής κλασικής παιδείας; Και να μὴν υπάρχει τρόπος να ελαττωθούν οι δυσκολίες τής νεοελληνικής ορθογραφίας χωρίς να εμποδιστῆ «ἡ δια τῶν αρχαίων βιβλίων ποικίλη μόρφωσις τῶν ἐπερχομένων γενεῶν», και χωρίς να φοβηθοῦμε πῶς κι ἡ πιὸ καλοπροαίρετη τέτοια πρόταση θά κινδυνεύη ἔξωφρα να χαρακτηριστῆ «ἀντικρυς ἔθνοφθόρος»;²⁸

Ἡ νεοελλ. ορθογραφία σύμφωνη με τὴν ἰδεολογία τῆς φυλῆς

Καθαρὰ μᾶς παρουσιάζεται ἐδῶ τὸ δῆλημα που εἶχε ν' ἀποφασίση ἡ νεοελληνική φυλή, και ξέρομε ποῖο δρόμο ἀκολούθησε σύμφωνα με τὴ συντηρητική της ἰδεολογία. Ἐδῶ θά βροῦμε και τὴν ἀληθινότερη αἰτία, με τὴ μεγαλύτερη πειστικότητα, για τὴν καθιερωμένη ορθογραφία, κι ὄχι στ' ἄλλα ἐπιχειρήματα τῆς πλούσιας συνηγορίας του Χατζιδάκι· αὐτά, καθὼς κι οἱ δυσκολίες που βλέπομε μπρὸς στὴ μεταρρύθμιση, ἔρχονται κάπως ἐκ τῶν ὑστέρων να δικαιολογήσουν τὴ συντηρητική μας θέση. Ἄφησε που ὄλοι οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες και κάθε κοινωνική δράση θά ἔπαυε, ἀν μᾶς σταματοῦσε κάθε τόσο ἡ σκέψη πῶς και πριν ἀπὸ μᾶς κάποιος ἄλλος συλλογίστηκε κάποτε ἢ δοκίμασε τὸ ἴδιο, χωρίς ὅμως να τὸ πετύχει. Σὲ ζητήματα ἄλλωστε με τόση ἀνυπολόγιστη πραχτική σημασία, καθὼς ἡ ορθογραφία μᾶς γλώσσα, ἡ συνέπεια κι ἡ θεωρητική ἀξία τῶν ἐπιχειρημάτων δὲν εἶναι ἀρκετά, ἀκόμη κι εἴταν πλαισιώνονται με γενικώτερους φιλοσοφικούς ἀφορισμούς· ἡ ἀληθινὴ τους πραχτική σημασία θά κριθῆ μόνο ἀπὸ τὴν ἐφαρμογή τους. Τ' ἀκόλουθα δείγματα τῆς ορθογραφίας του Χατζιδάκι, εἶναι παρμένα σχεδὸν ὅλα, ἀπὸ τὰ Μεσαιωνικά και Νέα Ἑλληνικά (τόμ. I 1905, II 1907), ὅπου ὑπάρχουν οἱ περισσότερές του μελέτες, παλιές και καινούριες, για τὴ νέα μας γλώσσα.

Τὰ ἐπιχειρήματα για τὸ καθεστὼς δὲν πρέπει να ὑπερτιμηθοῦν

Δείγματα ἀπὸ τὴν ορθογραφία του Χατζ.

ἀετός, ἐννεάημερα, κοπρεά, κουμαρεά, ξυλεά, Γεώργις, Κοητικεά, ἀγαπητικεά, νεραντζεές· Ρομαιός, παλαιός, δίκαια — γυναικούλλα, ξανθούλλα, παιδούλλα, μικρούλλης, κοντούλλης, μικρούλλικος, φασούλλι — λάθη, σιήθηα, χείληα — ἀγαπᾷ, πετᾷ, περνᾷ, μελετᾷ, δωτᾷ, μιλλᾷ, χτυπᾷ, πουλᾷ φορᾷ, ζητᾷ, ὄωτᾷ, ἀγαπᾷ — θά 'χης, θά 'βγῆ, θά 'νοῆ, τὰ 'νοῆα — ἔμέγω, ἐνιοῦμαι, να ὄθης· γκαρδιακός, γιαλός, ντροπή — δαλί, ἔορη, ἰατρός — ὄχτρος, ὄμορφος — ἀνεθωκατε-

βαίνο, ἀνοιγωκλείνω, στριφωγυρίζω, περνωδιαβαίνο, μεθωκοπῶ, γραφωκοπῶ, γεννωβολῶ, τρεχωκοπῶ (μὰ σφυροκοπῶ, φεγγοβολῶ, ξυλοκοπῶ, πυροβολῶ)· χαμῶγελο — κάμμιά, κάμποσος, κάποιος — Ῥάφτης — τοῖς γυναικες, τοῖς λάσπες, τοῖς φωτιές — κατώγει, ἀνώγει, τσῶφλοι, τὸ φιλεῖ, τὸ φαγεῖ, τὸ ἀποφάγει, τοῦ φιλειοῦ, τοῦ τσῶφλοιου — Σωτήρις, Γεώργις, Ἀντώνις, Καραϊσκάκις, Βασίλεις, μαυρογένις· γέρως, διάκως, Χάρως, δράκως, κοντόγερως, λαγῶς· Κοιάρις, καρβουνιάρις — καβαλλάροιδες, βαρκάροιδες — ψαίλων, σφάιλνω, παραγγέλνω — λαδικῶ — Μᾶρκος, τὸ πᾶχος, ἡ σκάλα, ἡ στράτα· κωλλήγας· μοπιτῖλια, τημάνι, κουφέττο, πετσέττα, κουρέλλι, κουρελλοῦ, κουρελλῆς, κουρελλάκι, κωπέλλα, κωσιτῖζω, λοτταρία, μακαρόνι, τρατταρία, φασσαρία.

Γραφές καθὼς αὐτές, ἐφαρμοσμένες στ' ὄνομα τῆς ἱστορικής ορθογραφίας — ἀν και πάντοτε δὲν μποροῦν με τὴν ἀρχὴ αὐτὴ να δικαιολογηθοῦν ἐπίσης καλά — δὲ βρήκαν πάντοτε μίμηση, εἴτε γιατί δὲ βγήκαν σὲ πλατύτερους κύκλους, εἴτε γιατί ἡ ἀσυνήθιστη κι ἰδιόρρυθμη μορφή τους ἔκανε αἰσθητότερο πόσο ἄσκοπος ἦταν ὁ νεωτερισμός. ἴσως και να μὴ νομίζονταν ὅλες τους τὸ ἴδιο ἀπαραίτητες ἀπὸ τὸν εἰσηγητῆ τους, ἢ και κάποτε να ἦταν παροδικές προσπάθειες για να βρεθῆ ἡ πιστότερη ἐφαρμογὴ τῆς ἱστορικής ἀρχῆς. Εἶναι ἀκόμη φανερό πῶς ἀποφασίζοντας ὁ σοφὸς μὲς ἀπὸ τὸ γραφεῖο του, ξεχνιέται εὐκόλα ἀπὸ τὰ θεωρητικά κι ἐπαγγελματικά, να ποῦμε, ἐνδιαφέροντα²⁹, και δὲ θέλει να θυμηθῆ πῶς οἱ ορθογραφίες δὲν προορίζονται για τὰ στενὰ ὄρια μᾶς φιλολογικῆς διατριβῆς, σήμερα μάλιστα, που ἡ ζωὴ τῶν ἀτόμων καθὼς και τῶν ἔθνων ἔγινε ἀπαιτητικώτερη, δημοκρατικώτερη κι ἐντονώτερη ἀπὸ ἄλλοτε³⁰.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ, τὸ σύστημα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορικής ορθογραφίας, ἰδίως καθὼς ὁ Χατζιδάκις ζήτησε να τὸ ἀνεβάση στὸ «σωστό» του ἰδανικό τύπο, παρουσιάζει τέτοια ἀντίθεση στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης και τῆς ζωῆς, και τόσο ἀμφισβητήσιμη φαίνεται ἡ σκοπιμότητά του, ὅστε ὄχι μόνο διστάζει κανεὶς ν' ἀκολουθήση τὸ Χατζιδάκι στὶς τολμηρότερές του καινοτομίες, μὰ ἀρχίζει ν' ἀμφιβάλλη και για τὴν ἀποδεικτικότητα τῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων· και συλλογίζεται, ἀφοῦ ἔτσι ἢ ἄλλιως πρέπει ν' ἀκολουθήση κανεὶς μερικές ἀρχές, μὴν κι ἡ ἱστορική ἀρχὴ ἡ ἴδια και ὁ τρόπος που γενικὰ σήμερα ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες της, δὲ θέλουν κι αὐτὰ κάποια ἀναθεώρηση.

Ἄμφιβολίες για τὴ σκοπιμότητα τῆς καθιερωμένης ορθογραφίας

Ἡ ὀρθογραφία μεταρρυθμίσθη καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ τῆς σημασίας

Ὅποιος νιώθει τὴ σημασία ποὺ ἔχει γιὰ τὴν εὐημερία ἑνὸς λαοῦ ἢ μὲρψωσὴ του καὶ ἡ παιδεία του, καὶ ὅποιος ξέρει πὼς ἡ ὀρθογραφία εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐφιάλτης τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου, αὐτὸς δὲ θὰ ὑποτιμῆσῃ τὴν ἐκπαιδευτικὴν σημασία ποὺ θὰ εἶχε μιὰ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση, καὶ θ' ἀπορήσῃ πόσο λίγο τὴ συλλογίζονται ὅσοι κρίνουν τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα. Καὶ δὴ πρέπει νὰ δηλολογήσωμε ὅτι τὸ ἐπιστημονικὰ ἀρτιώτερο σύστημα τοῦ Χατζιδάκι δὲν ἔδωσε καμιὰ προσοχὴ στὴν ἐκπαιδευτικὴ αὐτὴ ἀποψη.

Πολύτιμη ἢ γνώμη τῶν δασκάλων

Ἐδῶ ἔπρεπε πρὶν ἀπ' ἑλα ν' ἀκουστῆ ἡ γνώμη τῶν παιδαγωγῶν, καὶ ἀκόμη καλύτερα τῶν δημοδιδασκάλων. Λυπηρὸ ὅμως εἶναι, ἂν καὶ ὄχι καὶ ἀπροσδόκητο γιὰ ὅσους ξέρουν πόσο ἀδιάφορη ἢ μοιρολατρικὴ θέση πήρε ὡς τώρα ἡ ἐλληνικὴ παιδαγωγικὴ σὲ ζητήματα γλωσσικά, πὼς κανεὶς ὡς τώρα δὲ ζήτησε νὰ θυμηθοῦμε στὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας μας τὸ σχολεῖο καὶ τὶς χιλιάδες ἐλληνόπουλα, τὰ σημερινὰ καὶ τ' αὐριανὰ. Μοναδικὴ ἐξαιρέση κάνει ἡ πρόσφατη διαμαρτυρία ἑνὸς παιδαγωγοῦ ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ποὺ σ' ἓνα καλομελετημένον ἄρθρον ἔφερε κατηγορηματικὰ ἀντιρρήσεις γιὰ ἓνα σύστημα ποὺ γεννᾷ «μεγίστην σύγχυσιν» καὶ «ἀβεβαιότητα» στὴ σχολικὴ ὀρθογραφία⁸¹.

Μὲ τὸ Χατζιδάκι, ἂν καὶ ἡ γλωσσικὴ του ἐργασία δὲν ἔγινε δυστυχῶς ὅσο ἔπρεπε γνωστὴ σὲ πλατύτερους κύκλους, πέρασε πιά ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία τὸ στάδιο ἐκείνο τῆς ἀναρχίας ποὺ δοκίμασαν καὶ ἄλλες γλώσσες σὲ περασμένες ἐποχές⁸². Στάθηκε ὅμως στὸ στάδιο τοῦ ιστορισμοῦ, μιὰ μορφή ποὺ καὶ ἄλλες χώρες πέρασαν καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν προσπάθεια ν' ἀποτυπώσωμε ὅσο γίνεται περισσότερο μὲ τὴ βοήθεια τῆς γραφῆς τὴν ἱστορία τῶν λέξεων, σ' ὄνομα πάντα τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς καὶ σὲ βάρος τῆς πρακτικῆς εὐκολίας⁸³. Τὰ προβλήματα ὅμως ἔγιναν ὠριμώτερα καὶ συνειδητότερα, καὶ μαζὶ μὲ τὴ νέα σκέψη ποὺ τὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισε ν' ἀτενίσῃ τὰ προβλήματα τῆς φυλῆς μας, ὁ δημοτικισμὸς ἔφερε καὶ στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας μιὰ νέα ἀντίληψη. Ἡ ἴδια ἰδέα ποὺ ζήτησε ν' ἀποσπᾷ τὴ φυλὴ ἀπὸ τὴν ἀσύμμετρη προσκόλλησιν στὰ περασμένα γιὰ νὰ τὴν ἐναρμονίσῃ στὸ παρὸν καὶ σὲ μιὰ ἐθνικώτερη ζωὴ, δὲν μπορούσε νὰ μὴν ἀναθεωρήσῃ καὶ τὴ λύσιν ποὺ εἶχε δοθῆ στὸ πρόβλημα τῆς ὀρθογραφίας.

Ἄν οἱ ἐπιστήμονες ποὺ θεωρητικὰ μελετοῦν τὴ γλῶσσα μας θεωρητικούς κυρίως λόγους ἀκολουθοῦν στὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας τῆς⁸⁴, μὲ μεγαλύτερη ἀγάπη καὶ λιγώτερη συντηρητικό-

τητα τὸν καταπιᾶσθηκε ὁ δημοτικισμὸς, καὶ ἀπὸ δὴ ἔχομε τὰ τελευ- δημοτικισμὸς
ταῖα χρόνια πολυάριθμες προσπάθειες γιὰ κάποιο ξαλάφρωμα τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας. Δὲ δείχτηκαν ὅμως ἐδῶ οἱ δημοτικιστὲς ἀνεξάρτητοι καὶ τολμηροὶ ὅσο καὶ στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, καὶ, τουλάχιστο στὴν πράξιν, ἀναγκάστηκαν νὰ δειχθοῦν ἐπιφυλαχτικοί, ἀφοῦ εἶχαν νὰ νικήσουν στὸ ζήτημα τῆς γλῶσσας τόσες ἐξωτερικὲς καὶ ἐσωτερικὲς δυσκολίες.

Ἄν τὸ σύστημα ποὺ γιὰ χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀντιπρόσωπο πήρα τὸ Χατζιδάκι εἶχε τοὺς ὁπαδούς του στοὺς ἐπιστημονικοὺς ἰδίως κύκλους, οἱ λογοτέχνες καὶ ἄλλοι φίλοι τοῦ δημοτικισμοῦ προτίμησαν συνήθως τὶς γραφῆς τοῦ Ψυχάρη. Ὁ Ψυχάρης ἀναγνωρίζει τὴν Ψυχάρης
μεγάλην ἐκπαιδευτικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀνάγκην γιὰ μιὰ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἐλπίζει πὼς μπορεῖ μιὰ μέρα νὰ καταστήσῃ ἡ ὀρθογραφία μας φωνητικὴ. Ἀλλὰ κοντὰ στὴν ἀμεσώτερην ἀνάγκην τῆς γλωσσικῆς μεταρρύθμισης καὶ ἕλες τὶς δυσκολίες ποὺ τὴ συνοδεύουν θεωρεῖ κάθε ριζικὴ ἀλλαγὴ στὴν ὀρθογραφία πρόωρη καὶ ἐπιζήμια καὶ προσπαθεῖ, ἀποφεύγοντας τὶς ξενότροπες καινοτομίες τοῦ Χατζιδάκι, ν' ἀπλοποιῆ ὅσο ἐπιτρέπει ἡ ἱστορικὴ βάση, καὶ νὰ μὴ μεγαλῶνῃ τὶς δυσκολίες τῆς χωρὶς λόγο. Στὸ σύνολο ὅμως μένει συντηρητικὸς ἔξω ἀπὸ τὸν κάπως ἀτυχο νεωτερισμὸ αὐτός, ἀβγῆ, ποὺ καὶ ὁ ἴδιος, στὴν ἀρχὴ τουλάχιστο, δὲ νόμιζε καὶ τόσο ἀναπόφευγο, καὶ τοὺς ἀναύξητους ρηματικούς τύπους εἰμωνα, συνόδενα κτλ., βάσταξε γραφῆς ἀναχρονιστικὲς καθὼς θὰ ἴδῃ καὶ δὲ συμπάθησε τὶς κάπως τολμηρότερες καινοτομίες ποὺ δοκίμασαν φίλοι του⁸⁵. Νεωτεριστικὴ ὀρθογραφία ἀκολούθησαν κοντὰ σὲ ἄλλους ὁ Πάλλης, οἱ ἄλλοι
ὁ Εὐρώτας, ὁ Χατζόπουλος, ὁ Φυτίλης, ὁ Βλαστός⁸⁶ (κτ. καὶ Ἐπίμετρο II δ, θ, ι). Περισσότερους ὅμως θὰ βροῦμε πάντα τοὺς δημοτικιστὲς ποὺ, καθὼς ὁ Ψυχάρης, δὲ βγήκαν ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας, ἂν καὶ θεωρητικὰ κηρύχτηκαν γιὰ μιὰ μεταρρύθμιση ἔτσι ὁ Κονεμένος, ὁ Ἀντρέαδης, ὁ Φιλήντας καὶ ἄλλοι⁸⁷.

Αὐτὴ εἶναι σύντομα ἡ ἱστορία τῆς ὀρθογραφίας μας καὶ τῶν δοκιμῶν ποὺ ἔγιναν γιὰ νὰ κανονιστῆ καὶ ν' ἀπλοποιηθῆ. Πρὶν τώρα μελετήσωμε τοὺς δρους μὲ τοὺς ὁποίους σκοπιμώτερα θὰ καταρωθῶναμε αὐτό, καλὸ εἶναι νὰ γνωρίσωμε σὲ τί θέσιν βρίσκεται σήμερον ἡ ὀρθογραφία μας, στὴ γλῶσσα ποὺ γράφομε κάθε μέρα.

IV

Ἡ θέση τοῦ
ἔθνους μας στὴν
ὀρθογραφία τῆς
γλώσσας του

Ἡ θέση ποὺ παίρνει σήμερα τὸ ἔθνος μας ἀπέναντι τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσας του παρουσιάζει μιὰ διαφορὰ ἀρκετὰ σημαντική στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη. Ἄν κανεὶς δὲν πιστεύη πὼς μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση εἶναι σήμερα πραγματοποιήσιμη, ἀρκετοὶ ἐπιθυμοῦν μαζί με τὸν κανονισμό τῆς ὀρθογραφίας μιὰ ἀπλοποίηση ποὺ νὰ τὴν ἔκαναν πιδ εὐκολομάθητη. Μὰ κι αὐτοὶ δὲν ξέρουν καλὰ καλὰ ποιά θὰ ἦταν τὰ δριὰ τῆς, τί θὰ ἦταν σωστὸ καὶ δυνατὸ νὰ καταργηθῇ ἢ ν' ἀλλαχθῇ, ποιά εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὀρθογραφικὴ παράδοση καὶ ποιά ἡ σχέση ὀρθογραφίας καὶ γλώσσας. Λεῖπει ἀκόμη κι ἡ πρωτοβουλία καὶ ἡ συνεννόηση ποὺ θὰ εὐώδωναν μιὰ μεταρρύθμιση με κοινωνικὸ χαραχτήρα καθὼς ἡ ὀρθογραφικὴ. Κοντὰ σ' αὐτοὺς ὅμως εἶναι περισσότεροι ἐκεῖνοι, ποὺ χωρὶς ν' ἀρνιῶνται κι αὐτοὶ πὼς ἡ σχολικὴ μας ὀρθογραφία εἶναι μεγάλο βάρος καὶ βάσανο, τὴ θεωροῦν σὰν κάτι ἱερό, κάτι σὰν τὴν ἴδια τὴν ἀρχαία γλῶσσα, ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ ν' ἀγγιχθῇ. Αὐτὸ γενικὰ κι ὅσο μένομε στὴ θεωρία. Γιατὶ ἅμα κοιτάζουμε καὶ τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, βλέπομε πὼς ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, με ὅλο τὸ φετιχισμό ποὺ δεῖχνομε γιὰ ὅτι βρίσκεται γραμμένο, καὶ με ὅλη τὴ δυσανάλογη θέση ποὺ σὰ γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν Βυζαντινῶν δίνομε τῆς ὀρθογραφίας στὰ σχολεῖα μας, δὲν κατορθώνουν ν' ἀκολουθήσουν τὴν ὀρθογραφία ποὺ θεωρητικὰ παραδέχεται, κι ἀποδείχνει κάθε μέρα πειστικώτατα πὼς ἡ ὀρθογραφία ἡ σχολικὴ εἶναι ἓνα ἰδανικὸ ποὺ ποτὲ δὲ θὰ γίνη δυνατὸ νὰ πάρη σάρκα στὴν πραγματικότητα. Αἴγιοι εἶναι, ἀκόμη καὶ μέσα στοὺς ἀπόφοιτους τοῦ γυμνάσιου καὶ τοῦ Πανεπιστήμιου, ὅσοι ἀληθινὰ ξέρουν νὰ γράφουν χωρὶς λάθη. Κι ἐνῶ δὲν ὑπάρχει λαὸς ποὺ νὰ βασανίζον τὰ παιδιὰ του με τὴν ὀρθογραφία περισσότερο ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ — ὀρθογραφία μαθαίνομε ἔξι κι ἑπτὰ χρονῶν παιδιὰ, κι ὀρθογραφικοὶ κανόνες ἀτέλειωτοι ἀποστηθίζονται κι ὅλας στὴ Β' τοῦ Δημοτικοῦ — κανεὶς λαὸς δὲν εἶναι τόσο ἀνορθόγραφος σὰν καὶ μᾶς, καὶ σὲ κανένα μέρος δὲ διαβάζει κανεὶς τόσα ὀρθογραφικὰ λάθη ὅσα στὴν Ἑλλάδα ἀκόμη καὶ στὶς πιδ «μορφωμένες» κοινωνικὲς τάξεις, καὶ πάμπολλες κυρίες ποὺ γράφουν πολὺ σωστὰ ὅσες ξένες γλῶσσες γνωρίζουν, δὲν μποροῦν νὰ γράφουν χωρὶς ἀνυπόφορα λάθη τῆ γλῶσσας τους. Ὀρθογραφικὰ λάθη βρίσκει κανεὶς καὶ σὲ γράμματα, καὶ σὲ διαφημίσεις κι ἀγγελίες στοὺς τοίχους³⁸, καὶ σ' ἐπιγραφές

Ἡ σχολικὴ ὀρθογραφία ἰδανικὸ ἀνεφάρμοστο

Παντὸ ἀνορθογραφίες

καταστημάτων, καὶ σὲ βιβλία — ἅμα δὲ γράφονται με τὴ βοήθεια εἰδικῶν — καὶ σὲ κάθε εἶδος διαγωνισμοῦ, κι ἀκόμη καὶ σ' ἐπίσημα κείμενα κι ἐγγράφα³⁹. Ὑπάρχουν μάλιστα γραφές, ποὺ ἂν καὶ ἀνῆκουν σὲ κοινότερες λέξεις, εἶναι προωρισμένες, θὰ ἔλεγες, νὰ γράφονται πάντα στραβά, γνωστὲς μόνο σὲ μιὰ περιορισμένη ὀλιγαρχία ἀπὸ δασκάλους, κι ἄλλους μερικοὺς, ποὺ τὸ ἔκαναν κι αὐτοὶ δουλειὰ τους νὰ τὰ θυμοῦνται. Πόσοι εἶναι μεταξύ μας — κυρίες, ἐπιστήμονες, ἐφημεριδογράφοι — ποὺ νὰ ξέρουν ἂν θέλουν ὅζετα ἢ περισπωμένη τὰ θλιψις, τυψις, καρκινος, ἐχινος, θρυλος, στυλος, γυρος, γριφος, σχινος, τυφος, σκα, ξιφος, ριγος, σιφος, λυρα, σφυρα, λυπαι, τρυπα, νικαι, μαζα, πινα, βαθμιδα, σφραγιδα, ἀφιδα, κηλιδα, δραμα, χρισμα, πρισμα, πραγμα, θωραξ, αυλαξ, ποὺ νὰ θυμοῦνται νὰ ἐφαρμόσουν τοὺς κανόνες γιὰ τὴν κατάληξη τῶν συγκριτικῶν στὰ ἐνδοξος, τίμιος, πολύτιμος, καθαρὸς, μικρὸς, δυνατός, ποὺ νὰ ξέρουν ἂν θέλη ὑπογραμμένη ἢ παρωδία καὶ ἡ χασμωδία καὶ τὸ σῶζω ἔσωσα, ἂν παίρνουν κορωνίδα τὰ ταυτίζω ταυτόσημος, ἂν θέλουν δασεῖα ἢ ψιλὴ τόσες καὶ τόσες λέξεις κτλ. κτλ., γιὰ νὰ περιορισθῶ στὶς ἀνορθογραφίες ποὺ συχνότερα ἀπαντοῦμε, καὶ στοὺς τύπους μόνο ποὺ ἔχει βαστάξει ἡ γλῶσσα μας ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ;⁴⁰

Γιὰ ὅλα αὐτὰ ἴσως νὰ φταίη ὡς σ' ἓνα βαθμὸ τὸ σημερινὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα· δὲ θ' ἀρνηθῶ τουλάχιστο πὼς μεθοδικώτερη διδασκαλία θὰ ἔφερνε καλύτερα ἀποτελέσματα⁴¹. Μὰ δὲν εἶναι δίκαιο νὰ φορτώνουμε στοὺς δασκάλους τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση καὶ νὰ κατηγοροῦμε αὐτοὺς, ἂν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν μπορῇ νὰ γράφη σωστὰ μιὰ γλῶσσα ποὺ τὰ ψηφία τῆς καὶ τ' ἄλλα τῆς γραφικὰ σημάδια ἔλαβαν τὴ φωνητικὴ τους σημασία ἐδῶ καὶ δυὸ χιλιάδες χρόνια. Κι ἡ παραμικρὴ σύγκριση με τίς ἄλλες γλῶσσες πείθει πὼς καὶ σχετικὰ κι ἀπόλυτα εἶναι ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία δυσκολώτατη, καθὼς δὲ συχνὰ κι ἄλλοι παραδέχτηκαν, ὑποστηρίζοντας μάλιστα πὼς οἱ ὀρθογραφικὲς μας δυσκολίες εἶναι μεγαλύτερες ἀπὸ τίς γραμματικὲς τῆς ἐπίσημης γραφομένης⁴².

Ἄν τέτοια εἶναι ἡ ὀρθογραφία τῆς σημερινῆς γραφομένης ὡς πρὸς τὰ πολυάριθμα ἀρχαῖα τῆς στοιχεῖα, θὰ δοῦμε τὴν ἀβεβαιότητα νὰ μεγαλώνη ἅμα πρόκειται γιὰ τοὺς νεωτερικὸς τῆς τύπους. Ἐκεῖ ἰδίως παρουσιάζεται ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία ἀκανόνιστη ἀκόμη κι ὅχι ἐνιαία. Αὐτὸ γίνεται γιὰ τίς ἀκόλουθες αἰτίες:

1. Με ὅλο τὸ ἀκαταγώνιστο κύρος τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς, ἂν καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ καιρὸ ἀναγνώρισε τὴν ἐτυμολογία καὶ τὴ γένεση πολλῶν

Φταίει ἡ
ἐκπαίδευσή μας;

Ἡ ὀρθογραφία
μας εἶναι
δυσκολώτατη

Ἡ ἀνορθογραφία
μεγαλύτερη
στοὺς
νεωτερικὲς τύπους

νεωτερικῶν τύπων, οἱ «σωστὲς γραφές» δὲν μπόρεσαν νὰ γενικευτοῦν κι ἀναγνωριστοῦν ἀπὸ τὸ πολὺ κοινό. Ἐξω ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς ἰδίως μελέτες διαβάζει κανεὶς καθημερινὰ σὲ ποιήματα, δηγήματα, χρονογραφήματα, ἐφημερίδες, περιοδικά, βιβλία — ἀκόμη κι ὅσα εἶναι τυπωμένα μ' ἐπιμέλεια καὶ διαλεχτὸ περιεχόμενο — κοντὰ στὶς σωστὲς, τὶς ποικιλώτερες, καὶ παραδοξότερες γραφές, καὶ τὶς πρὸ ἀδικαιολόγητες κι ἀπαρχαιωμένες ὀρθογραφίες λ. χ. *νεῖατα, νηῖατα, νηῖατα, νεῖατα, νιῖατα, νειῖατα, νιάτα, νηῖατα* κτλ. — *βασιληῆς, βασιληῆς, βασιλειῆς, βασιλεῆς, βασιλιῆς, βασιλιάς* κτλ. — *δμορφος, ὄμορφος, ὄμορφος, μορφος* — *πρωιήτερος, πρωιήτερος, πρωιήτερος, πρωιότερος, πρωιότερος, πρωιήτερος* κτλ. — *μαῖζύ, μαῖζῆ, μαῖζῆ, μαῖζι* κτλ. κτλ.⁴³ Ἡ κατάστασις αὐτὴ, ἢ καλότερα ἢ ἀκαταστασία, δείχνει χαρακτηριστικὰ πόσο λίγη ἐπαφὴ ἔχει ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα ἢ ἐπιστήμη μὲ τὴ ζωὴ, πράμα ποῦ θὰ μᾶς ἐξηγήσῃ ὄχι μόνον ὁ ἀτομικιστικὸς κι ἀκοινωνήτος χαρακτήρας τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστήμης, μὰ καὶ ἡ ἔλλειψη κοινῆς γνώμης ποῦ νὰ νιώθῃ τὴν ἀνάγκη νὰ τρέφεται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη.

2. Μερικὰ νεωτερικὰ στοιχεῖα δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐξακριβωμένα ἐτυμολογία, ἢ τουλάχιστον ὄλοι δὲν τὴν ἀναγνωρίζουν, ἢ δὲν ἐφαρμόζουν τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, κι ἔτσι γράφει ὁ καθένας σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο ποῦ ἔμαθε ἢ ποῦ ὁ ἴδιος προτείνει: κοντάζω ὁ Χατζιδάκις καὶ οἱ μαθητὲς του, κοιτάζω, ὁ Ψυχάρης κι οἱ φίλοι του, κοντὰ στὸ παλιότερο *κνιτάζω* πρωιότερα ὁ Χατζιδάκις, πρωιότερα ὁ Ψυχάρης, πρωιότερα ὁ Βερναρδάκης κτλ., *καβαλλάροιδες* ὁ Χατζιδάκις, *καβαλλάρηδες* ὁ Ψυχάρης, *καβαλλάριδες* ἄλλοι, *καβαλάρηδες* μερικοὶ κτλ.⁴⁴

Ὁ καλύτερος καθρέφτης τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας εἶναι τὰ ἐπίσημα ἀναγνωσματάρια τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Μ' ἓνα ἄπλο ξεφύλλισμα πείθεσαι ὄχι μόνον γιὰ τὶς μεγάλες δυσκολίες ποῦ ἔχει τὸ κάθε ἑλληνόπουλο ν' ἀντικρύσῃ ἀπὸ τὶς πρώτες ἐβδομάδες ποῦ ἀρχίζει καὶ πηγαίνει στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο, μὰ καὶ γιὰ τὴ μεγάλη ἀκαταστασία ποῦ βασιλεύει ἀκόμη στὴ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία. Τὴ μεγαλύτερη ἀπόδειξη τῆς ἀκαταστασίας αὐτῆς καὶ τὸ πρὸ ἀσυχώρητο καὶ λυπηρὸ σύμπτωμα βρῖσκομε μέσα στὰ «ἐγκεκριμένα» ἀναγνωστικά, ποῦ βραβευτῆς κι ἐκδότης τους εἶναι τὸ ἴδιο τὸ κράτος. **Εἶναι συνταγμένα καὶ τυπωμένα μὲ τὴ μεγαλύτερη ἀμέλεια, καὶ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας σχεδὸν κανόνας ποῦ νὰ ἐφαρμόζε-**

ται συστηματικὰ καὶ χωρὶς ἐξαίρεση. Μιὰ διεξοδικώτερη ἀνάλυση τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, καθὼς παρουσιάζεται στ' ἀναγνωστικά τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, βρίσκεται στὸ τέλος τῆς μελέτης αὐτῆς (Ἐπίμετρο Ι). Ὅποιος τὴ διαβάσῃ, γιὰ βέβαιο δὲ θὰ διστάσῃ νὰ συμμεριστῇ τὴ γνώμη μου. Δύσκολο νὰ βροῦμε ἄλλο λαὸ, ποῦ τὰ παιδιὰ του νὰ βρίσκουν τόσες δυσοῖωνες δυσκολίες ἀπὸ τὰ πρώτα τους σχολικὰ βήματα. Νὰ μὲν ἄραγε ἢ παραμικρὴ ἀμφιβολία πὼς μαζὶ μὲ τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς ἀπαραίτητη εἶναι καὶ ἡ ἀπλοποίησὴ τῆς, ὥστε νὰ γίνῃ πρὸ γερῆ κι ἀληθινώτερη ἢ λαϊκὴ μόρφωση;

Ἄν αὐτὸς εἶναι σήμερα ὁ ἀπολογισμὸς τῆς ὀρθογραφίας μας πρέπει νὰ συλλογιστοῦμε πὼς μὲ τὸν καιρὸ οἱ δυσκολίες τῆς μεγαλώνουν, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ ἐλπίζουμε πὼς θὰ καλυτερέψῃ τὸ κακό. Κοντὰ στὴν ἐπιστημονικὴ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς μας καὶ τὴν ἐπίδοσι τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας, ὅσο ἀπλώνεται στὴν καθημερινὴ ζωὴ ἢ νέα γραφομένη κι ὅσο ἀπλούστερη γίνεται ἢ τεχνητὴ γλῶσσα, τόσο θὰ πολλαπλασιάζονται οἱ ὀρθογραφικοὶ κανόνες κι οἱ ἐξαίρεσεις τους. Καὶ τὸν ἀντίτυπο πρώτα πρώτα θὰ αισθανθῇ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ποῦ ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξι κι οἱ διδαχτικὲς ἀνάγκες τὸ σπρώχνουν ἀδιάκοπα στὴν ἀπλὴ γλῶσσα. Μὴν ξεχνοῦμε ἀκόμη, πὼς ὅσο ἐφαρμόζουμε τὶς ὀρθογραφικὲς ἀρχὲς ποῦ ἀναγνωρίζουμε σήμερα, θ' ἀναγκασώμαστε συχνὰ νὰ μεγαλώνουμε, χωρὶς πραχτικὸ λόγο, τὶς σημερινὲς δυσκολίες.

Γιατὶ κιὰν ὑποθέσωμε λ. χ. πὼς κι ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ μᾶς δικαιολογεῖ ἅμα πρότιμήσωμε τὸ ἀπλούστερο γεμάτος ἀντὶ γεμάτος, κιὰν ἀποκρούσωμε τὶς ἀμφισβητήσιμες τοῦ Χατζιδάκι γραφές *Βασίλεις, διάκως, γελᾷει*, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι, μένοντας πιστοὶ στὸ σύστημά μας, νὰ γράψωμε *ἀγῶρι* ἀντὶ *ἀγόρι*, *ἀκουμπῶ* ἀντὶ *ἀκουμπῶ*, *παννί*, (ἔτσι καὶ ὁ Ψυχάρης κι ὄλοι οἱ ἐπιστήμονες), ἀφοῦ αὐτὲς οἱ γραφές εἶναι οἱ μόνες ποῦ συμφωνοῦν μὲ τὴν ἱστορία τῶν λέξεων αὐτῶν (*βωρος, ἀγωγος — accumbō — pannus*), πρέπει ἀκόμη νὰ γράψωμε *τραυῶ* ἀντὶ *τραβῶ*, *τραυᾶ*, *τραυήξα*, *τῶρα* ἀντὶ *τῶρα* ἢ *τόρα*, *χτήριο* ἀντὶ *χτήριο*, σύμφωνα μὲ τὶς τελευταῖες δμορφες ἐτυμολογίες τοῦ Χατζιδάκι, καὶ πρέπει καὶ αὔριο νὰ περιμένωμε πὼς καινούριες μελέτες θὰ μᾶς φέρουν σὲ καινοτομίες, ποῦ ἀπὸ πραχτικὴ ἀποψη κάθε ἄλλο μπορεῖ νὰ εἶναι, ὄχι ὅμως σκόπιμες καὶ δικαιολογημένες.

Εἶδαμε πὼς τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν κατορθώνει νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ὀρθογραφία ὅπως θέλησε νὰ τὴν παραδεχτῇ θεωρητικὰ, ἰδίως μὲ τοὺς

Μὲ τὴν ἀπλοποίησιν τῆς γραφομένης μεγαλώνουν οἱ ὀρθογραφ. δυσκολίες

Ἄνακεφαλαίωση

Ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐπισήμων ἀναγνωστικῶν

πνευματικούς του άρχηγούς· είδαμε πώς ή μεγάλη μας άβεβαιότητα στα όρθογραφικά ζητήματα δέν μπορεί να εξηγηθή από την άτελή διδασκαλία· κι είδαμε πώς ή όρθογραφία μας δέν είναι ούτε τέλεια κανονισμένη, ούτε ένιαία, διτι οι όρθογραφικές άκαταστασίες και δυσκολίες παρουσιάζουν τις όδυνηρότερες δυσκολίες στ' αναγνωστικά μας και την παιδεία μας, κι διτι όσο μένουν τά πράματα έτσι, μόνο να χειροτερέψουν·μπορούν.

Να κρατήσωμε
την ιστορική βάση,
μά να δεχτούμε
κάθε δυνατή
άπλοποίηση

Τό συμπέρασμα είναι πώς είναι αναγκαίο κι απαραίτητο να συμφωνήσωμε σ' έναν κανονισμό τής όρθογραφίας μας. Κι αφού για να γίνη αυτό πρέπει να στηριχτούμε σε κάποια βάση και να του δώσωμε ένα σκοπό και μια κατεύθυνση, θα όριζα, σύμφωνα με όσα παραπάνω είδαμε, για βάση τό σύστημα πού σήμερα αναγνωρίζομε, με κάθε άπλοποίηση πού φαίνεται σήμερα κατορθωτή. Έτσι παρουσιάζεται ή όρθογραφική μεταρρύθμιση σαν κάτι αναγκαίο. Πριν όμως εξεταστή με τί τρόπο θα μπορούσαμε να την πετύχωμε, νομίζω καλό σε μερικές θέσεις να ξεκαθαρίσω προλήψεις πού μάς δυσκολεύουν ν' αντικρύζωμε τ' όρθογραφικό ζήτημα όπως πρέπει.

V

Α. Πριν άπ' όλα δέν είναι σωστό να νομίζωμε, καθώς και πολλοί από τους διαβασμένους άκόμη κάνουν, πώς μένοντας σήμερα πιστοί στην ιστορική όρθογραφία γράφομε καθώς έγραφαν οι άρχαίοι. Και πρώτα ποιοί άρχαίοι; Όταν έμαθαν οι άρχαίοι Έλληνες από τους Φοίνικες τή γραφή — κοντά στα 1000 π. Χρ. — κι άρχισαν να μεταχειρίζονται τά φοινικία σήματα Κάδμου, για αιώνες όλόκληρους δέν έγραφαν τά διπλά σύμφωνα (στην Άττική γράφουν και στον 5. αιώνα άλλος άντι άλλος), και δέν είχαν ξεχωριστά ψηφία για τά μακρά η, ω, ούτε για τά φ, χ, ψ. Τά νέα αυτά γράμματα πρωτοχρησιμοποιήθηκαν στην Ίωνία — ίσως στη Μίλητο, τον 8. αιώνα — άργησαν όμως να διαδοθούν και στην άλλη Ελλάδα. Το 8. αιώνα οι νόμοι γράφθηκαν άκόμη στο παλιό άττικό άλφάβητο, πού έγραφε χσ για τό ξ, φσ για τό ψ, ε για τά ε, η και τό (νόθο) ει (λ.χ. έμι άντι ειμί), ο για τό ο, ω και τό (νόθο) ου (λ.χ. τός άντι τούς), και ξεκολούθησε να είναι σε χρήση στις Άθήνες — τουλάχιστον από τό επίσημο κράτος — ως τά 403 π.Χ. (κοίταξε Έπίμετρο ΙΙα), την εποχή δηλαδή πού ένας από κείνους πού είχαν διώξει τους τριάκοντα τυράννους, ό Άρχίνος, σε μά

Η σημερινή μας
όρθογραφία δέν
είναι άρχαία

άξιομνημόνευτη διατριβή σύσταине στους Άθηναίους την ίωνική όρθογραφία, και σύμφωνα μ' ένα της ψήφισμα αποφάσισε ή έκκλησία Ίωνικό άλφάβητο του δήμου — επί άρχοντος Εύκλείδου — αυτήν να δεχτή και τό επίσημο κράτος¹⁵· οι συντηρητικοί κι αντιδραστικοί Άθηναίοι, πού πολεμούσαν στις τέχνες και τον άλλο πνευματικό βίο την ίωνική επίδραση είχαν ξεθυμάνει πιά, και τό νέο άλφάβητο, μαζί με τον πολιτισμό και τό άπλωμα τής παιδείας διαδόθηκε στο χρόνο πού ακολούθησε σε όλην την Ελλάδα.

Μά και πάλι δέν πρέπει να νομίσωμε πώς από τότε κληρονομήταμε άπαράλλαχτα τον τρόπο πού γράφομε σήμερα· για κάμποσο καιρό άκόμη ξεκολούθησε ή νεοκαθιερωμένη ίωνική όρθογραφία να μένη φωνητική. Άμα λ.χ. άρχισε να μίν προφέρεται τό «προσγεγραμμένον» ι (ή σημερινή ύπογραμμένη), έπαυσε και να σημειώνεται. Κιόλας πριν από τά 300 π. Χρ. γράφεται η άντι η και λίγο άργότερα και α, ω, άντι α, ω. Έστερώτερα μόνο ξανασημειώθηκε, χωρίς πιά και να προφέρεται, τό ι. Οι μεσαιωνικοί κώδικες, όπου τό είχαν, τό σημείωναν μικρότερο, ψηλότερα από τό πρώτο φωνήεν, ή χαμηλότερα κι από κάτω, και άργά μόνο συνηθίστηκε να τό ύπογράφουν. Στην εποχή π. Χ. άκόμη, αφού τό ει είχε πάρει την προφορά του ε, με ει συνήθιζαν να γράφουν κάθε ε, κι έγραφαν λ.χ. εχι μόνο εις, νείκος μά και νείκη, πολείτης, Σαλαμείνος, οικτιείρω. Άργότερα μόνο ξανάφεραν τις ιστορικές γραφές, και στους Άλεξαντρινούς γραμματικούς χρωστούμε πολλά από τή σημερινή όρθογραφία. Αυτοί επινόησαν — σε μετακλασική εποχή λοιπόν — και τά σημάδια των τόνων και τά χρησιμοποίησαν μαζί με τά πνεύματα στις φιλολογικές τους εκδόσεις για τους δύσκολους, διαλεχτικούς παλαιότερους ποιητές (λ.χ. Όμηρο, Άλκιμωνα κτλ.). Έξω όμως από τά κείμενα αυτά των γραμματικών, πού είχαν σε κάθε συλλαβή από έναν τόνο (βαρεία όπου δε χρειάζονταν τόνος άλλος), κανένα βιβλίο δε γράφηκε στην άρχαιότητα, ως κι έπειτα από τά χρόνια του Χριστού, με τόνους, και ποτέ δέν τους μεταχειρίστηκαν οι πρόγονοί μας γράφοντας τή γλώσσα τους· ούτε οι επιγραφές, ούτε οι πάπυροι — γραμμένοι άλλωστε με κεφαλαία (άκριβέστερα, στη μεγαλογράμματη γραφή) — δέν τους έχουν, κι άκόμη και τά μεσαιωνικά χειρόγραφα άρχίζουν να έχουν τόνους και πνεύματα μόλις στον 7. αιώνα, πού τά σημείωναν οι λόγιοι, οι μόνοι σχεδόν πού έγραφαν· γενικεύεται όμως ή γραφή τους μόλις από τά 800 μ. Χρ. και κάτω, μαζί με την επικράτηση τής μικρογράμματης γραφής. Οι ειδικότεροι μάλιστα κανό-

Η άρχαία όρθογραφία έμενε φωνητική

Οι τόνοι

νες για τον τοκοσμο και πνευματισμο είναι ακόμη πιο νέοι: τα χειρόγραφα, καθώς και τα παλιότερα βιβλία — μερικά ακόμη και γύρω στα 1800 — σημειώνουν συνήθως τον τόνο και το πνευμα στο πρώτο φωνήεν των διφθόγγων, που είναι και πιο σωστό⁴⁶. Κοντά σ' αυτά είναι μεταγενέστερα, κι όχι αρχαία, τα σημεία για τη στίξη, κόμματα, μεσοστιγμές και τελείες, τα θαυμαστικά κι ερωτηματικά κι ο απόστροφος, καθώς και η συνήθεια να γραφωμε τις λέξεις την καθεμιά χωριστά: οι αρχαίοι δεν τις χώριζαν.

*Άλλο γλώσσα
κι άλλο γραφή και
όρθογραφία

Β. Έπειτα είναι άτοπο ν' ανακατώνωμε, και το λάθος αυτό είναι συχνότατο, γλώσσα και γραφή, νομίζοντας πως μιιά όρθογραφική καινοτομία — έξω από έντελώς εξαιρετικές περιστάσεις — αλλάζει ή πειράζει τη γλώσσα. Γλώσσα είναι συνομιλία, δε μιλούμε και προφέρουμε: όρθογραφία είναι ο τρόπος που το αποτυπώνωμε στο χαρτί. Τη γλώσσα δεν είναι στο χέρι μας να την αλλάξωμε, και να κάνωμε λ. χ. το νερό ύδωρ, τη μουστάρδα άθυρτάκη, το τώρα νυν: μα ή όρθογραφία είναι κάτι ελόγετα συνειδητό που βγαίνει από την κοινή μας θέληση, κι άρκει να συμφωνήσωμε μεταξύ μας για ν' αλλάξη: μπορούμε τότε να γράφωμε τώρα, τώρα ή τώρα, ακόμη και ναιρώ και μουστάρδα, χωρίς ή γλώσσα μας ν' αλλάξη, αφού θα εξακολουθούμε να προφέρωμε με τον ίδιο τρόπο *nero, tora, mustarda*. Έτσι και όταν ο Ψυχάρης έγραφε άφτός, Έβρώπη δεν πείραζε καθόλου τη γλώσσα, κι έτσι έμεινε ή γλώσσα μας ή ίδια και αφού άρχισαν να καθιερώνωνται καινούριες, σωστότερες γραφές, στάβλος (άπό το λατινικό *stadium*) αντί σταύλος, καθγας αντί κανγας, μαζί αντί μαζή μαζή μαζί, μεγαλύτερος κτλ., ή τώρα που άναγνωρίστηκαν για σωστότερες οι γραφές *μεικτός, φιλο-νικία, οίκτιρω*. Μπορεί λοιπόν να μείνη κανείς συντηρητικώτατος στη γλώσσα την ίδια, κι όμως επαναστατώντας στην όρθογραφία να γράφη *ιδωρ* αντί *ύδωρ* - νερό, *τίλι* αντί *τύλη* - μαξιλλάρι, καθώς πάλι μπορεί να μεταχειρίζεται γράφοντας τον τελευταίο και νεώτατο γλωσσικό τύπο, μα να βαστά συντηρητικώτατη όρθογραφία: το *φιλέι, ο Γεώργις*.

Άν τόσο άπόσταση χωρίζη τη γλώσσα άπό την όρθογραφία της, περιττό να προστεθή δε ακόμη λιγώτερο, αν είναι δυνατό, μπορεί να έχη μιιά όρθογραφική μεταρρύθμιση κακή επίδραση στο πνευμα της γλώσσας, τη σαφήνιά της, την όμορφιά της. Αυτά, για να ξαναπώ τα όμορφα λόγια του Γάλλου όπουργού της παιδείας, δε βρίσκονται κρυμμένα μέσα σε όρθογραφικές ιδιοτροπίες, μα στα μεγάλα έργα των ρητόρων και συγγραφέων⁴⁷.

*Έπειτα άπό τα γενικά αυτά καιρός να δοίμε ποιός ο σκοπός της όρθογραφίας, ώστε να έχωμε και το αντικειμενικώτερο μέτρο να έχτιμήσωμε τούτο ή εκείνο τ' όρθογραφικό σύστημα:

Γ. Άφου γράφωμε για ν' αποτυπώσωμε όσο πιστότερα μπορούμε όσα λέμε, καλύτερη όρθογραφία θα είναι εκείνη που με τον απλούστερο τρόπο — με όλα τ' άναγκαία, δε όμως και με περιττά σημάδια — μας βοηθι να πετύχωμε το σκοπό αυτό. Όπου ή όρθογραφία δεν παρακολούθησε τη γλωσσική εξέλιξη κι έγινε ιστορική, φυσικά απομακρύνεται άπό τον ιδανικό αυτής τύπο. Ο αρχικός της όμως σκοπός μένει πρώτος και κύριος: και ή όρθογραφία έχει πάντα έργο — καθώς ειπε κι ο Raumer στους Γερμανούς δασκάλους που ήθελαν να εφαρμόσουν την ιστορική όρθογραφία πέρα πέρα — να έξυπηρετή τα σημερινά πραχτικά συμφέροντα, κι όχι να μας μαθαίνη τα πορίσματα της γλωσσικής έπιστήμης — ή να παρουσιάζη τα περισσότερα πλεονεχτήματα σε φιλολογικές εκδόσεις. Δεν είναι ή όρθογραφία πολυτέλεια και λούσο προωρισμένο για τους λόγιους μόνο ή τους διαδασμένους που έχουν καιρό και διάθεση να μαθαίνουν και να θυμούνται κανόνες, μα για όλο το λαό, για όλοκληρο το έθνος. Καθώς έχει ένα έθνος πολύτιμο δικαίωμα να καταλαβαίνη, να μιλά και να γράφη τη γλώσσα του κράτους του, έτσι έχει δικαίωμα και στην όρθογραφία του: πρέπει αυτή να είναι τέτοια, ώστε χωρίς μεγάλες δυσκολίες να την ξέρη κι ο τελευταίος πολίτης που φοίτησε στο δημοτικό σχολείο: και δε-χρωστά τίποτε ένας όλοκληρος λαός να βασανίζεται και να θυσιάζη άδικα πολυτιμότατη ένέργεια πνευματική, που αφαιρεί άπό τη μόρφωσή του και του αξάνει τις δυσκολίες για τον άγώνα της ζωής⁴⁸. Άν οι ιστορικές γραφές μας βοηθούν να καταλαβαίνωμε καλύτερα την ιστορία της γλώσσας και να μας θυμίζουν άπό που έρχεται και πως άλλαξε μιιά λέξη, αυτή τους ή **ετυμολογική διαφάνεια** δεν έχει να κάνει τίποτε με το σκοπό της γραφής: είναι άναγκαίο μόνο, κι όφέλιμο βέβαια, επακόλουθο στο μεγάλο και δυσκολοδόσταχο βάρος της ιστορικής όρθογραφίας. «Τάχα, ρωτά σωστά ο Χριστόπουλος, ταις λέξαις της γλώσσας ταις έχομεν, δια να ήξεύρωμεν πόθεν παράγονται, ή δια να φανερώνομεν μ' αυτάις τα νοήματά μας; δε παράγονται άπ' όπου θέλουν». Για να ξαναθυμούμαστε όμως την καταγωγή της κάθε λέξης θ' άρκουσε, καθώς ειπε ο Κονεμένος, «να συνταχθή ένα λεξικό, που θα το ονομάζωμε Έτυμολογικό της Γλώσσας κι' όπου εκεί θα εύρισκαμε την

Σκοπός της όρθο-
γραφίας να αποτυ-
πώνη τη λαλιά μας

και να έξυπηρετή
τά πραχτικά συμ-
φέροντα του λαού

*Η ετυμολογική
όρθογραφία έχει
μόνο σχετική αξία

κάθε λέξι γραμμένη κατά τὸ ἀρχαῖο σύστημα καὶ συντροφευμένη με ἔτι ἔχουν εἰπεῖ καὶ ἔχουν ὑποθέσει γιὰ τὴν λέξιν αὐτὴ οἱ κατὰ καιροὺς φιλόλογοι». Στὸ τέλος τέλος, οἱ ἱστορικὲς γραφές, πέρα με εἰ καὶ Ἄιδης, με α καὶ τὴν ὑπογραμμένη κοντά του, με δασεία, δεξιά καὶ α εἶναι σημάδια ποὺ μᾶς κληρονόμησε ἡ παράδοση, χωρὶς καμιά ἀξία ἐσωτερικῆς, καὶ σπουδαία μορφωτικῆς δύναμη⁴⁹, μποροῦμε λοιπὸν στὴν ἀνάγκη νὰ τὰ μεταχειριστοῦμε καὶ παραβαίνοντας τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἂν ἔτσι ἐξυπηρετοῦμε καλύτερα τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους μας, ποὺ εἶναι ἡ summa lex, μποροῦμε ἀκόμη, ἔτι μόνον νὰ μὴν ἐφαρμόσωμε τίς ἐτυμολογικὲς γραφές ὡς τίς τελικὲς συνέπειες, μὰ καὶ νὰ τίς περιορίσωμε στ' ἀπολύτως ἀναγκαῖα⁵⁰.

⁴⁹ Ἀνώτατος οὐθμιστὴς τῆς ὀρθογραφίας δ,τι συμφέρει στὸ ἔθνος

Καμιά ἀνάγκη νὰ εἶναι ἡ ὀρθογραφία λογικὴ καὶ συνεπὴς πέρα πέρα

Παραδείγματα ἀπὸ τὶς ἄλλες γλώσσες

⁵⁰ Ὁ Σύλλογος γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἀμερικὴ

Δ. Κοντὰ ὅμως στὴν τελευταία αὐτὴ ἀλήθεια εἶναι ἀνάγκη γιὰ νὰ ἐπιτιμήσωμε σωστὰ τ' ὀρθογραφικὸ πρόβλημα ν' ἀναγνωρίσωμε καὶ τὴν ἀκόλουθη, ἔτι δηλαδὴ κοντὰ στὴν πραχτικότητα ποὺ πρέπει νὰ ἔχη μιὰ ὀρθογραφία, δὲν ἔχει σπουδαία σημασία ἂν θὰ εἶναι σὲ ὅλα αὐστηρή, λογικὴ καὶ συνεπὴς· πρῶτα πρῶτα ἔρχεται τ. γενικὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, καὶ τὸ αἶτημα τῆς συνέπειας, ὅσο προβάλλεται μὲ θεωρητικὴ μόνη σημασία, δὲν ἔχει καμιά ἀποδεικτικὴ κὴτητα. Σὲ καμιά ἀπὸ τίς γλώσσες τῶν μεγάλων πολιτισμένων ἔθνῶν δὲ θὰ βροῦμε τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ ἐφαρμοσμένη πέρα πέρα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπαίτηση τοῦ Χατζιδάκι «ἀκολούθως, ἦτοι αὐστηρῶς, λογικῶς σκεπτόμενοι νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐπὶ πάντα τὰ δυνατὰ» (Μεσαιων. I, σ. 614) καὶ βέβαια δὲν εἶναι ἀπαραίτητο αὐτὸ γιὰ νὰ φανῆ τὸ «λογικὸν» καὶ «ὠφέλιμον» ἢ «ἐπιβλαβὲς» μιᾶς καινοτομίας καὶ ἐνὸς συστήματος ὀρθογραφικοῦ. Αὐτὸ δὲ θὰ τὸ βροῦμε οὔτε στὰ γαλλικὰ, οὔτε στὰ γερμανικὰ, οὔτε στ' ἀγγλικὰ—ὅλες αὐτὲς οἱ γλώσσες ἔχουν καθὼς ὁμορφα παρατηρεῖ ὁ Κρούμπαχερ «ὀρθογραφία ἱστορικῶς κεχρωματισμένη»⁵¹— καὶ κεῖ ἀκόμη ποὺ δοκίμασαν μιὰν ἀπλοποίηση, οὔτε ριζικὴ ἔγινε συνήθως αὐτὴ, τουλάχιστο ἀμέσως, οὔτε, ὅπου οἱ ἀλλαγὲς ἔγιναν ἠπιώτερες, ἐνεργήθηκαν μὲ ἀκαμπτὴ λογικὴ συνέπεια· χαρακτηριστικὸ παράδειγμα μᾶς ἔδωσε τελευταία ὁ Σύλλογος γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἀμερικὴ, ποὺ ἰδρύθηκε γιὰ νὰ βοηθήσῃ μὲ συστηματικὲς καὶ συνεχεῖς προσπάθειες τὴ βαθμιαία ἀπλοποίηση καὶ τὸν κανονισμὸ τῆς ἀγγλικῆς ὀρθογραφίας, καὶ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ συζητήσιμα καὶ διφορούμενα σιγὰ σιγὰ προχώρησε καὶ σὲ ριζικώτε- ρους νεωτερισμοὺς⁵². Ὅσο γιὰ τὴ γλώσσά μας καὶ τὴν ὀρθογρα-

φία ποὺ σήμερα τῆς συνηθίζομε, οὔτε τοῦ Χατζιδάκι τὸ σύστημα, ^{Τὶ πρέπει νὰ γίνῃ οὐ μᾶς} ποὺ ἐντονώτατά πολέμησε τὴν ἀνακολουθία⁵³, μπορεῖ νὰ ἐφαρμο- στη—ἀπὸ ἀνάγκη ἀναπόδραστη—πέρα πέρα, καὶ στοὺς ξένους ἐπι- στημονες ὅσοι μελέτησαν τὸ ζήτημά μας θὰ βροῦμε κάποια θυσία τῆς συνέπειας στὴν πραχτικότητα⁵⁴. Περιττὸ νὰ προσθέσω πὼς δὲ συνηγορῶ μὲ αὐτὰ γιὰ ἓνα σύστημα ὅπου ὅλα, φωνητικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀρχὴ νὰ «συμφύρωνται», καθὼς λέει ὁ Χατζιδάκις, «οὐδενὶ ξὺν νῶ», οὔτε εἶναι ἀνάγκη «ἢ τάσις πρὸς εὐκολίαν» νὰ μᾶς πᾶν χωρὶς νὰ θέλωμε στὴν «ἀπειλουμένην ἀκολασίαν». Εἶμαι ἔμως γιὰ μιὰ λογι- σμένη ἀλλαγὴ, καὶ αὐτὴ νομίζω τὴν ἀρμοδιώτερη λύση στὴ σημε- ρινὴ κατάστασι καὶ ἀκολασία. Θέλω μιὰ λύση ποὺ νὰ δίνῃ περισσό- τερη βαρύτητα καὶ μεγαλύτερη ἀγάπη στὸ ἀπλωμα ἀληθινῆς παι- δείας καὶ τὴ μόρφωσι ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ, παρά στὸ νὰ σώζονται ὁμορφες ἀρχὲς καὶ νὰ ἐφαρμόζονται δυσκολοκίνητες θεω- ρίες. Ἔτσι, γιὰ νὰ φέρω ἓνα παράδειγμα, δὲ θὰ ἔβρισκα, καθὼς ὅσοι ἀκολουθοῦν πιστὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ, πὼς «γελοῖα καὶ ὄλιως παράλογος εἶναι καὶ ἡ ὀρθογραφία τίς ἄλλες διὰ τοῦ ι, ἀφοῦ οὐδέποτε ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι τὸ ε μεταξὺ συμφώνων τρέ- πεται εἰς ι, ὀρθὴ δὲ διὰ τοῦ οἰ διότι οἱ γυναῖκες, τοῖς γυναῖκες, τ.ἔ. ὁ φθόγγος ι (οἰ) εἰσῆλασεν ἀπὸ τῆς ὀνομαστικῆς εἰς τὴν αἰτιατι- κήν»⁵⁵, ἂν γιὰ πραχτικοὺς λόγους, μὲ ὅλη τὴν ἱστορικὴ μας ὀρθο- γραφία, προκρίνω τὸ ἀπλό, κίχλας γνώριμο τίς, ἀπὸ τὸν ἄσκοπο, δυσκολοκίνητο καὶ βαρὺ νεωτερισμὸ τοῖς λίσπες, τοῖς κοπέλες, τοῖς μικροῦλες.

Ε. Ἄν τώρα ἔχωμε πειστὴ πὼς δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐξακολου- θήσωμε γράφοντας σύμφωνα μὲ τὴν παλιὰ ὀρθογραφία καὶ θέλωμε νὰ βοηθήσωμε μιὰν ἀλλαγὴ, δὲν ὠφελεῖ νὰ κηρυχτοῦμε καὶ νὰ ἐνθουσιαστοῦμε γιὰ μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμισι, λ. χ. τὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία, ἢ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, ἂν πρόκειται νὰ σταματήσωμε στὸν ἐνθουσιασμὸ καὶ τὰ πράματα δείχνουν πὼς αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνε- φάρμοστο. Ἐπιμένοντας μάλιστα σὲ κάτι τέτοιο εἶναι σὰ νὰ μὴ θέλωμε ἀληθινὰ καμιάν ἀλλαγὴ. Ἄν μιὰ καινούρια, ἐπαναστατικὴ ὀρθογραφία δὲν εἶναι δυνατό νὰ καθιερωθῇ σήμερα στὴν Ἑλλάδα, κίαν τὴν κάποια μεταβολὴ τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας ἀπαιτῆ ἢ σημερινὴ πείρα, δὲ μένει παρά νὰ συλλογιστοῦμε μὲ τί τρόπο εἶναι δυνατό νὰ βρεθῇ μιὰ συμβιβαστικὴ λύσι⁵⁶. Γενικὲς γνώμες καὶ παροιμίαι δὲν ἔχουν ποτὲ καθολικὸ κύρος, ποὺ ἄλλοῦ ὅμως θὰ ταί- ριαζε καλύτερα ἔτι κάπου παρατήρησε γιὰ τὴ γλώσσα ὁ Χατζιδά-

⁵³ Πρέπει νὰ ἐπιδιώ- ξομε ἀπλοποιή- σεις ἐφαρμοσίμες

κίς (1892), «ὅπως συνήθως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἢ ἀλήθεια κείται παρ' οὐδετέροις, ἀλλ' ἐν τῇ χρυσῇ μέσῃ ὁδῷ»;

Ἄδύνατο νὰ μείνῃ ἡ σημερινὴ κατάστασις

Ζ. Θὰ ἔλεγε ἴσως κανεὶς: Δὲν μπορούμε νὰ μείνωμε εὐχαριστημένοι ποῦ ἀναγνωρίσαμε πῶς λογικὴ ἀκολουθία δὲν εἶναι ἀπαραίτητη στὴν ὀρθογραφία, καὶ ν' ἀφήσωμε τὰ πράγματα ὅπως εἶναι ἀντὶ νὰ τ' ἀναστατώνωμε μὲ νεωτερισμούς; Μὰ πρέπει νὰ θυμηθοῦμε πῶς καὶ μόνο ἂν ζητήσωμε νὰ κανονίσωμε τὴ σημερινὴ ὀρθογραφία, μιὰ καὶ συνηθίζει διπλὲς καὶ τριπλὲς γραφές καὶ κλείνει μέσα τῆς ἀντιφάσεις, πάντα θ' ἀναγκαστοῦμε, κιὰν ἀκόμη δὲ ζητήσωμε νὰ τὴν κάνωμε ἀπλούστερη, νὰ συμφωνήσωμε στὶς σωστὲς γραφές, ν' ἀποκλείσωμε ἄλλες καὶ νὰ δεχτοῦμε καὶ καινούριες. Ἐπειτα, οἱ νεωτερισμοὶ στὴν ὀρθογραφία, ὅσο κιὰν στὴν ἀρχὴ παραξενοφαινώνται, μὲ τὸν καιρὸ συνηθίζονται. Τὸ εἶδαμε καὶ μεῖς στὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες, ὅπου μερικὲς ἀπὸ τοῦ Χατζιδάκι τὶς καινοτομίες καθὼς λ. χ. τὰ παραθετικὰ σὲ *-ύτερος-ύτατος* διαδόθηκαν μὲ τὰ σχολεῖα, καὶ μᾶς ἔγιναν, σὲ ὅσους ἔτσι τὶς διδασχτήκαμε, φυσικώτατες. Καὶ κάθε τόσο προτείνονται ἀπὸ τὸ Χατζιδάκι καὶ ἀπὸ ἄλλους, γιὰ χάριν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, καινούριες ἀσυνήθιστες γραφές: καὶ σὲ μᾶς λοιπὸν καθὼς καὶ ἄλλοῦ *orthographia quoque consuetudini servit ideoque saepe mutata est*⁵⁷. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι λοιπὸν ἂν εἶναι δυνατὸ ἢ ἀναγκαῖο νὰ δεχτοῦμε καινοτομίες, καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀρνηθοῦμε νὰ κάνωμε ἀκόμη μιὰ φορά κάτι ποῦ καὶ χτὲς καὶ προχτὲς τόσες φορές δοκιμάστηκε, μὰ, τὸ σπουδαιότατο ἐκεῖνο, μὲ τί λόγῳ καὶ σκοπὸ τὶς κάνωμε καὶ πρὸς ποῖα διεύθυνση θὰ γίνουιν. Κριτήριον γιὰ ν' ἀποφασιστῇ ἢ ἀλλαγῇ ἐνός τύπου δὲν πρέπει νὰ εἶναι λοιπὸν μόνο τὸ ἂν ἐμεῖς σήμερον δυσκολευόμαστε ἢ ὄχι νὰ συνηθίσωμε τὴν καινούρια ὀπτικὴ εἰκόνα ποῦ θὰ ἔχωμε μὲ τὴ νέα ὀρθογραφία, μὰ καὶ ἂν αὐτὴ θὰ εἶναι ἀπλή, κανονικὴ, εὐκολομνημόνευτη, ἂν συναρμόζεται σὲ ἀπλό κανόνα κτλ. Ἄμα λ. χ. βλέπομε νὰ προτείνεται, γιὰ λόγους ἐπιστημονικοὺς καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, νὰ γίνῃ τὸ *πανί*, *πανί*, *πανένιος*, *Πανᾶς* κτλ., *παννί*, *παννάκι*, *παννένιος*, *Παννᾶς*, *παλιόπαννο*, *καραδόπαννο* κτλ. καὶ τὸ *πουλί* κτλ. *πουλλί*, *πουλλί μου*, *πουλλάκι*, *πουλλάδα*, *πουλλερικό*, *ἀρχοντόπουλλο*, *βασιλοπούλλα*, *ἐλληνόπουλλο*, *ὀρνιθόπουλλο*, *διαβολόπουλλο*, *παιδόπουλλο*, *πουλλολόγος*, *πουλλόπουλλο*, *Πουλλόπουλλος*, *Δασκαλόπουλλος*, *Ἀρθανιόπουλλος*, *Διαμαντόπουλλος* κτλ., ἐπειδὴ τὸ *πανί* ἔρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸ *pannis* καὶ πειστήκαμε πῶς καὶ τὸ *πουλί* δὲν εἶναι ὁ ἀρχαῖος *πῶλος*,

Κεῖτῆριον τοῦ νεωτερισμοῦ εἶναι ἡ σκοπιμότης

μὰ ὁ *pullus* τῶν «Γραικορρωμαίων», δὲν ἐνθουσιαζόμεστε γιὰ μιὰν ἀσκοπὴ καὶ ἐπιζητήματα ἀλλαγῆς, γιὰ τὴν ὁποία θὰ ξοδέψῃ σήμερον τὸ ἔθνος πνευματικὴ δύναμη, καὶ ἀργότερα θὰ κληρονομήσουιν οἱ αὐριανὲς γενεὲς μιὰν ἀκόμη δυσκολία στὴν ὀρθογραφία τους; καὶ δὲ θὰ ἦταν σκοπιμώτερον τὴν ἴδια ἐνέργεια νὰ κάνωμε γιὰ ν' ἀπλοποιήσωμε ὅπου μπορούμε τὰ διπλὰ σύμφωνα, καὶ ἀντὶ νὰ καθιερώσωμε τὸ *πουλλί* καὶ τ' ἄλλα μὲ τὸ διπλὸ λ, νὰ γράψωμε καὶ *σέλα*, *καβάλα*, *κάρκελο*, *μαξιλάρι*, *βούλα*, *πινέλο*, *τρελός*, *παληκάρι*, *τάληρο*, *μαλί* μὲ ἓνα λ, ἀντὶς τὰ δυὸ ποῦ σήμερον συνηθίζονται, ἂν γιὰ ἄλλους λόγους αὐτὸ φανῇ πῶς μπορεῖ νὰ γίνῃ; Τέτοιες ἀλλαγὲς δὲ θὰ δικαιολογοῦσαν τὸν κόπο μας, καὶ δὲ θὰ ἦταν πῶς δικαιολογημέναι ἀπὸ τὶς μετατροπὲς τοῦ *πουλιοῦ* σὲ *πουλλί*, τῆς *μικρούλας* σὲ *μικρούλλα*, καὶ τῆς *κοπέλας* σὲ *κοπέλλα*, ποῦ γίνονται, καθὼς σωστὰ παρατήρησε ὁ Χατζιδάκις, μόνο καὶ μόνο «ἓνα μὴ φαινόμεθα ἀνακόλουθοι» καὶ «ἓνα αἰ... ὠφέλεια—ποῦ ἔχουν ὅμως καὶ τόσους *μπελάδες*—καταστῶσιν ὅσον οἶόν τε καθολικώταται»;

Η. Καὶ ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ νεοελληνικὲς συνθήκες πρέπει νὰ τονιστῇ ἀκόμη ὁ κοινωνικὸς χαρακτήρας τῆς συμφωνίας μεταξὺ τῶν ὁμόγλωσσων ποῦ λέγεται ὀρθογραφία. Ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία εἶναι τόσο πολὺπλοκο πρᾶμα, ὥστε ἂν καὶ στὰ γενικά καὶ κύρια δὲν μποροῦν παρά νὰ συμφωνήσουιν οἱ ὁπαδοὶ τῆς, θὰ μένουιν πάντα λέξεις δυσετυμολογητὲς, τύποι ποῦ ἂν καὶ ἢ γένεσὴ τους εἶναι φανερὴ, ἢ ὀρθογραφία τους μένει ἀμφισβητήσιμη (ἔδω ὁ Χατζιδάκις *Μεσ. Ι*, σ. 562 ἐφαρμόζει τὴν *τεχνικὴ*, καθὼς λέει, ὀρθογραφία), καὶ ἔτσι ἀναγκαστικά δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συμφωνήσουιν ὅλοι σ' ὅλα. Κι ἀληθινά, ὡς τώρα, ὁ κάθε λόγιος ποῦ γράφει, ζήτησε μὲ τὴν ὀρθογραφίαν του νὰ κυρώσῃ τὶς δικῆς του ἐτυμολογίας καὶ ὀρθογραφικῆς θεωρίας— ἄλλοτε διάβαζε κανεὶς καὶ γραφῆς καθὼς ἀκόμη, *ἴνε*, *ἰξεύρω*— καὶ δὲν εἶναι κάποτε δύσκολο, ἀπὸ ὀρισμέναις γραφῆς νὰ μαντέψῃς τὸ συγγραφέα. Μιὰ καὶ δεχτήκαμε ὅμως πῶς ὀρθογραφία εἶναι συνεννόηση καὶ συμφωνία γιὰ ὀρισμένο σκοπὸ, εἶναι ὀλοφάνερο πόσο ἀντικοινωνικὸ καὶ ἀσκοπο εἶναι ν' ἀκολουθῇ ὁ καθένας τὶς γραφῆς ποῦ νομίζει σωστότερες. Διαφορετικὰ θὰ ἦταν βέβαια ἂν εἶχαμε μιὰν Ἀκαδημία ἢ ἄλλη ἀναγνωρισμένη ἀρχή, ποῦ ν' ἀποφασίζε ἀπὸ περίστασις σὲ περίστασις μὰ καὶ ἔτσι, μιὰ καὶ συμφωνοῦμε στὶς γενικὲς ἀρχῆς τοῦ κανονισμοῦ, σωστὸ θὰ ἦταν νὰ μὴ μεταχειρίζεται πᾶς ὁ καθένας προσωπικῆς τοῦ ὀρθογραφίας⁵⁸.

Ἡ ὀρθογραφία εἶναι κοινωνικὴ συνθήκη

Ἄποιο ν' ἀκολουθῇ κάθε λόγιος δικὸ του σύστημα

Τίνος γλωσσικού τύπου θα ρυθμιστή ή ορθογραφία

Ἀποῦ ξεκαθαρίστηκαν τὰ ζητήματα αὐτά, καιρὸς εἶναι νὰ δοῦμε μὲ τί τρόπο μπορεῖ νὰ ρυθμιστῇ ἡ ὀρθογραφία μας. Μὰ πρῶτα ἔχομε ν' ἀποφασίσουμε γιὰ ποια γλῶσσα πρόκειται, καὶ ποιὸς εἶναι ὁ γλωσσικὸς τύπος ποῦ τῇ γραφτῇ του μορφῇ θέλομε νὰ κανονίσουμε. Γιὰ νὰ λυθῇ δηλαδὴ τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα, πρέπει νὰ καθορίσουμε τὴ θέση μας στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικόν. Αὐτὸ ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν εἰδικὸ καὶ πρακτικὸ λόγον, ποῦ ἀμεσώτατα σχετίζονται γραφῇ καὶ ὀρθογραφία, μὰ καὶ γιὰ τὸ γενικώτερον, πὼς ἡ λύση ποῦ θὰ δώσουμε στ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα κρέμεται ἀπὸ τὴ θέση ποῦ παίρνομε οἱ τωρινοὶ στὰ περασμένα, καὶ τὴ δύναμη καὶ ζωτικότητα ποῦ ἀναγνωρίζομε ἀκόμη στὴν παράδοσιν. Ἐδῶ μᾶς παρουσιάζονται οἱ ἀκόλουθες λύσεις:

[α] Ἀναγνωρίζομε μόνον τὴν καθαρῆς γλῶσσα, ἐπίσημη ἢ ἀπλή, γιὰ γραφτῇ γλῶσσα.

[β] Γράφομε μόνον τὴ δημοτικὴ, καθαρὴ ἢ ὄχι, καὶ αὐτῆς τὴν ὀρθογραφία θέλομε νὰ κανονίσουμε.

Γιὰ δσοὺς παραδέχονται τὴν περίπτωσιν [α] ὀρθογραφικὸ ζήτημα σχεδὸν δὲν ὑπάρχει. Δηλαδὴ ὑπάρχει, μὰ ἡ ἀντιδραστικὴ θέση ποῦ βαστοῦν καὶ στὸ γλωσσικὸ καὶ σὲ ἄλλα γενικώτερα ζητήματα δύσκολα ἀφήνει λύσιν διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν καθιερωμένην. Ἡ μόνη δυνατὴ, καὶ ἀρκετὰ σπουδαία ἀπλοποίηση, θὰ ἦταν νὰ καταργηθῶν τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι (ἢ καὶ ἡ διατήρησιν τῆς ὀξείας), ἴσως καὶ ἡ ὑπογραμμμένη, καὶ νὰ μεταρρυθμιστοῦν ἴσως δυὸ τρεῖς ἀκόμη τύποι. Κάθε ἄλλο θὰ εἶναι δυσκολοεφάρμοστο, καὶ τὸ κυριώτερον, ἀντίθετον μὲ τὸ πνεῦμα τῆς γραφομένης. Ἀκόμη καὶ τοῦ τονισμοῦ ἡ μεταρρύθμισιν μοιάζει σὰν ἀντινομία ποῦ ἀναιρεῖ τὴν καθαρῆς γλῶσσα, καὶ δὲν εἶναι σύμπτωσιν μόνον πὼς σὲ παλιότερα χρόνια βρῆκε ἡ πρότασιν τοῦ Φαρδὸ τέτοια γενικὴ ἀδιαφορία. Καθὼς παρατήρησε ὁ Χατζιδάκις «τὸ ἔθνος... προθύμως ὑπεδύθη εἰς τόσα βάρη καὶ τόσας θυσίας χάριν τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας», καὶ θὰ θεωροῦσε, ἂν ἔπρεπε νὰ συμμεριστῇ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἴδιου, «ἔθνοφθόρον» κάθε πρότασιν γιὰ τὴν παραμικρὴ λοξοδρόμησιν ἀπὸ τῆς συνθησιμένης ὀρθογραφίας. Κι ἔπειτα μὴν ξεχνῶμε πὼς ἡ καθαρῆς γλῶσσα, κατ' ἐξοχὴν γλῶσσα χάρτινη, βαστᾷ συχνὰ στὴ ζωῇ—τὴ χάρτινη—στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας γλῶσσας μόνον μὲ τὴ βοήθειαν γραφικῶν μέσων, τόσο ποῦ χωρὶς τὰ ὀρθογραφικὰ αὐτὰ σημάδια δὲ θὰ μπορούσαμε κἂν νὰ τὰ διακρίνωμε.

Ἔτσι τὸ ἡμεῖς καὶ ὑμεῖς—μοναδικὸ βέβαιον φαινόμενον στὴν ἱστορία

Ἀπὸ τὴν καθαρῆς γλῶσσας ἀνάγκη ἀντίληψιν δύσκολη ἢ μεταρρύθμισιν

Ἡ καθαρῆς γλῶσσας ἀνάγκη ἀντίληψιν δύσκολη ἢ μεταρρύθμισιν

τῶν γλωσσῶν, ποῦ μόνον ἡ νεοελληνικὴ γραφομένη ἦταν γραφτὸ νὰ παρουσιάσῃ—ἡ ἴδια λέξις *imitis* σημαίνει καὶ τὸ ἐγὼ καὶ τὸ εὐ, τὸ α' καὶ τὸ β' πρόσωπον τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας στὸν πληθυντικόν. Ἔτσι καὶ τὰ ἐξ, ἐξ, ἀξ, τὰ εἰς, εἰς, ὕς, ἦς, οἰς, ἰς κτλ., ἔτσι καὶ ὄλα τ' ἄλλα ποῦ ἄμα ἐξωμοιώθηκαν στὴν προφορὰ, σοφὰ ἀντικατάστησε ἡ ζωντανὴ γλῶσσα μὲ διαφορετικὰς μεταξὺ τούτων λέξεις⁶⁹.

Ἀπὸ τὴ μεριά πάλι τῆς δημοτικῆς μᾶς παρουσιάζεται τὸ ἀκόλουθον ζήτημα: Ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ μιᾶν ὀρθογραφία ἀπλή καὶ εὐκολομάθητη μὰ στὴν ἀπλοποίησιν τῆς σημερινῆς ὀρθογραφίας στέκεται ἐμπόδιον: 1) ἡ ἀρχαία γλῶσσα, μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς, καὶ τὴν πάντα ἀξιοσεβαστὴν θέσιν τῆς στὸν ἔθνικόν βίον 2) ἡ ἐπίσημη γλῶσσα μὲ τὴν θέσιν ποῦ ἔχει, καὶ θὰ ἔχη ὅσο βαστοῦν οἱ σημερινὲς ἰδέες, στὸ κράτος καὶ τὸ σχολεῖον, ἀκόμη καὶ τὸ δημοτικόν (ἐδῶ λογαριάζω τὶς δυὸ τελευταίας τάξεις ἀπὸ τὶς ἐξί).

Ἡ μεγάλη δυσκολία λοιπὸν ποῦ παρουσιάζεται α *limine* στὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμισιν, εἶναι ἡ ἀντίθεσιν τῆς ἀρχαίας ὀρθογραφίας μὲ τὶς σημερινὲς παιδαγωγικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀνάγκας. Ἀπὸ τὴ μιᾶ μεριά ἡ ἀρχαία καὶ ἡ ἐπίσημη γλῶσσα μὲ τὶς ἱστορικὰς πιά γραφὰς τούτων καὶ ἡ γενετικὴ γραφῇ ποῦ ἐφαρμοσμένη στὴ σημερινὴ γλῶσσα ἐξωτερικὰ δείχνει τὶς μεγαλύτερες ἀσυνέπειας καὶ δυσκολίας, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ζωντανὴ ἔθνικὴ γλῶσσα μὲ τὰ δικαιώματά τῆς. Ἀπὸ τὴ μιᾶ ἡ ἀνάγκη νὰ ἔχομε ὅσο τὸ δυνατόν λιγώτερες ἀντιθέσεις μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ ἀληθινὰ σεβαστὸν ἀξίωμα μιᾶς ἰδανικῆς ὀρθογραφίας: γράφε δπως ἀκριβῶς προφέρεις· ὁ ἴδιος ἦχος, τὸ ἴδιον γράμμα· λίγοι, εὐκολομάθητοι κανόνες· ὅσο γίνεται λιγώτερες ἐξαιρέσεις. Ἔχομε τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτήσωμε ἀπ' ὄλες τὶς ἐρχόμενες γενεὰς τῶν ἐλληνοπούλων νὰ διακρίνουν τὸ παλιὸ μαρτύριον τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, καὶ αὐτὸ ἀμέσως ἀπὸ τὰ πρῶτα πρῶτα χρόνια ποῦ προσπαθοῦμε νὰ τὰ μορφώσωμε; ἢ θὰ προτιμήσωμε ν' ἀρχίσωμε μὲ μιᾶν ἀπλή ὀρθογραφία, ἀκόμη κἂν ἔτσι ὄχι μόνον δὲ θὰ ἐλαττώνονταν, μὰ καὶ θὰ πολλαπλασιάζονταν οἱ δυσκολίες ἀργότερα, μὲ τὴν ἐπίσημη γλῶσσα καὶ μὲ τ' ἀρχαία; Τί εἶναι προτιμότερον, νὰ μαθαίνῃ τὸ παιδί στὰ δημοτικὰ πὼς ὄλα τὰ ὀνόματα σὲ -ἰδα, -άλυσαιδα, -ἀχιδα, -ἀνιδα, -βαθμιδα, -βιδα, -γαριδα, -καρὰβιδα, -μαριδα, -πατριδα, -συναγριδα, -σφραγιδα κτλ. παίρνουν ὀξεία, καὶ ἀργότερα, μὲ τὴν καθαρῆς γλῶσσα, ἢ μὲ τ' ἀρχαία, νὰ μαθαίνῃ τὶς γραφὰς ἀκτίνος, ἀνιδος, γραφιδος, κηλιδος, νησιδος καὶ τὸν κανόναν τῶν

Ἡ ἀποψη τῆς δημοτικῆς. Τὰ ἐμπόδια στὴν ἀπλοποίησιν

18 εξηρημένων σε -ίς -ίδος που έχουν το δίχρονο μακρό, ή να πελαγώνη από την αρχή με ορθογραφικούς κανόνες που θα ξεχωρίζουν αρχαίους και νεωτερικούς τύπους και θα ορίζουν το χρόνο που είχε στην αρχαία γλώσσα το δίχρονο; Πότε θα σαστίξη το παιδί λιγότερο, και πόσα απ' όλα αυτά τα παιδιά θα μάθουν αργότερα κι αρχαία ελληνικά; Και πώς θα μάθη να τονίξη ο μαθητής του δημοτικού τα βαρύτενα θηλυκά σε α, καμήλα, σκάλα, σκούπα ή καλύτερα καμήλα, σκάλα, σκούπα; και κοντά σ' αυτά, και τ' άλλα βμοια, άράχνα, άρκούδα, κορόνα, κούπα, στάμνα, φλούδα, φάρσα κτλ. και τ' αρχαία λαύρα, σαύρα κτλ., θα διδαχτή γλώσσα με περι-σπωμένη, μοῦσα, μοῖρα, σφύρα κτλ. ή τα ίδια με όξεία — με όξεία; "Αν με περισπωμένη, με ποιού κανόνα τη βοήθεια θα τα θυμάται; κιάν με όξεία, δε θ' άνεκατωθούν στη μνήμη του οι δυο όπτικές εικό-νες; Και πώς θα τονιστούν οι συχνότατοι τύποι καθώς τριβε, τριψε, λυσε, φτυσε, παρε, σκυψε, ντυσε, πλυσε, δυτες, νεροχυτες, τρυπες, λυπες, σκυπες, δικες, σπουργυτες, άξινες, τριφτες, θαλασσοπυχιτες;

"Η λύση

Δυο τρία παραδείγματα παρμένα στην τύχη φανερώνουν του τονισμού το λαβύρινθο και δείχνουν μαζί με τις δυσκολίες που έχει το ζήτημα, τη σφραγίδα της υποκειμενικότητας και τις μοιραίες ατέ-λειες κι αντιφάσεις που θα έχη κάθε προσπάθεια συμβιδιαστική και κάθε μέση λύση. Και όμως, μιá τέτοια λύση είναι για την τωρινή εποχή ή μόνη που συμβιβάζει κάπως την παράδοση με τις σημε-ρινές ανάγκες, ή μόνη λοιπόν που μπορεί και που πρέπει να εφαρμοσθή. "Η λύση που θεωρώ κατάλληλη για τ' ορθογραφικό μας πρόβλημα, βαστώντας τη βάση της καθιερωμένης ορθογραφίας εφαρμόζει την ιστορική αρχή κυρίως μόνο όπου το απαιτεί ή ορθογραφία της αρχαίας γλώσσας, και κει ακόμη μπορεί να την παραβαίνει, άμα δεν έρχεται έτσι σε ριζική αντίθεση με αυτή. Τ' άκόλουθα παραδείγματα θα εξηγήσουν την πρότασή μου καλύτερα:

"Αν δέν αποφασίζωμε σήμερα να γράφωμε *μίλο, πεδί, κέ, πιδό, σιμέα*, αυτό γίνεται γιατί οι αρχαίοι έγραφαν — και πρόφεραν — *μήλον, παῖς, παιδίον, και, πηδῶ, σημαία* και δε νομίζωμε σκόπιμο να δεχτομμε για τη σημερινή μας γλώσσα γραφές τόσο αντίθετες με τις αρχαίες. Τί γίνεται όμως με τύπους καθώς *άγורי, κανέλα, καβαλάρηδες, λιώνω, κοπέλα, μάνα, μικρούλης, μικρούλικος, πανί, πουλί, τσιρότο, φτιάνω* κτλ. που γράφονται ή αρχίζουν σήμερα και γράφονται με τους πολυ-πλοκώτερους τρόπους *άγωρι* κι *αγῶρι, καννέλλα, κανέλλα* και *καννέλα,*

καβαλλάρηδες και καβαλλάροιδες, *λειώνω, κοπέλλα και κοπέλλα, μάνα, μικρούλης, μικρούλικος, πανί, πουλί, τσιρότο, τσιρόττο και τσιρόττο, φτιάνω*; Οι αρχαίοι δέν είχαν τις λέξεις αυτές, κιάν έμεις αποφεύγωμε τους απλούστερους γραφικούς τύπους το κάνωμε όχι για να μην έρθωμε σε σύγκρουση με βμοιους τύπους, μα γιατί ζη-τούμε να εφαρμόσωμε μονοκόμματη την ιστορική αρχή, κι είπαμε: αφού ή γλώσσα μας μοιάζει σε τέτοιο βαθμό με τ' αρχαία, ώστε να είναι άσύμφορη ή ορθογραφική διάσπαση, σωστό κι άπαραίτητο είναι να γενικέψωμε και καθιερώσωμε την ιστορική γραφή για όλα της τα στοιχεία. Και σύμφωνα με την αρχή αυτή προχωρήσαμε ακόμη παρακάτω: *κελαιδῶ* με η, *ήσκιος*, με ή θα πρέπει σύμφωνα με την άγνωστη ορθογραφία να μαθαίνουν τα παιδιά μας. Γιατί όχι *κελαιδῶ, ίσκιος*, αφού είναι εύκολότερα κι απλούστερα, και οι αρ-χαίοι δέν είχαν παρα *κελαιδῶ, σκιά*; Γιατί το *κελαιδῶ* χρωστά το *ι* του στο *αηδόνι* που *κελαιδάει*, και ο *ήσκιος* είναι πάντα αντίθε-τος στον *ήλιο*, που τον γεννάει. Μα αν γράψωμε *ίσκιος, κελαιδήμα* δέν άπλοποιούμε χωρίς να ζημιώσωμε καθόλου την ορθογραφία των αρχαίων λέξεων; κιάν στα παραπάνω παραδείγματα γράφαμε *άγורי, ακόμη, κανέλα, κολίγας, κοπέλα, λιώνω, μικρούλικος, πανί, πουλί, ραβήνος*, κι βμοια άπλοποιούσαμε τόσες και τόσες άλλες λέξεις και τύπους, δε συντελούμε να γίνει ή νεοελληνική μας ορθογραφία πιο εύκολομάθητη; Είναι λοιπόν άνάγκη άπαραίτητη να εφαρμοσθή ή ιστορική ορθογραφία των κλασικών συγ-γραφέων και στους μεσαιωνικούς και νεοελληνικούς τύπους, ή τί άλλο θα μας έμπόδιζε να εφαρμόσωμε έδῶ, όπου γίνεται, μιá άπλοποιημένη ορθογραφία; Μήπως ή ένότητα που βά-σταξε ή γλώσσα μας, και που κάνει τα βρια των εποχών της δυσκο-λόβρετα ή άνύπαρχτα; "Η μή φοβούμαστε μήπως μιá και αφήσωμε την αρχή την ιστορική αργότερα άλλοι τολμηρότεροι προχωρήσουν ακόμη παρακάτω; "Η ακόμη γιατί με όσα με την πρόταση αυτή κατορθώνωμε δε λύνωμε ολόκληρο τ' ορθογραφικό πρόβλημα, αφού άναγκαστικά μένουν περιστάσεις, (καθώς είδαμε στα παραδείγματα *γλώσσα-γλώσσα, μοῖρα-μοῖρα, σαβούρα, μικρούλα, άψίδα-άψίδα, πυξίδα, άλυσιδα*), όπου δέν μπορούμε ν' άπλοποιήσωμε, όσο δέν έννοούμε να πειράξωμε την παράδοση;

Ός προς τους τύπους αυτούς και τον τονισμό τους θα δούμε αργότερα τί μπορεί να γίνει. Άσχετα όμως με τις γραφές που θα ήταν προτιμότερες έδῶ ή γνώμη μου είναι — και την πεποίθηση

Τί θα μπορούσε να γίνει

Τί γίνεται σήμερα σ' όνομα της ιστορικής αρχής

*Αδύνατο να πλο-
ποιήσουμε χωρίς να
πειράξουμε την πα-
λιά ὀρθογραφία

αὐτὴ σχηματίσασα ἔπειτα ἀπὸ ὄριμη σκέψη καὶ ἀφοῦ ζύγισα εἰς τὰ ὑπὲρ καὶ κατὰ — πῶς μιὰ σοβαρὴ προσπάθεια γιὰ τὸν κανονισμό καὶ τὴ μεταρρύθμιση τῆς ὀρθογραφίας σύμφωνα μὲ τὶς μετριοπαθέστερες σημερινές μας ἀνάγκες, δὲν εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ παρὰ ἀνθυσιάζουμε μερικὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ὀρθογραφίας. Ἡ μεταρρύθμιση δὲ θὰ ἐφαρμοστῆ ἄλλωστε μόνο σὲ λέξεις καὶ καταλήξεις ποῦ ἀγνοοῦσε ἡ ἀρχαία, μὰ καὶ σὲ τύπους κοινούς, κι ἀκόμη γενικώτερα, σὲ στοιχεῖα γραφικὰ καθὼς ὑπογραμμένες, τονικὰ σημάδια κτλ. ποῦ ἀνήκουν στὸν ὄργανισμό τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος.

Παράδειγματα.
Ἡ κατάληξη -άδες

*Ὡς πᾶρωμε γιὰ παράδειγμα τὴν κατάληξη (ὄνομ. πληθ.) -άδες. Αὐτὴ εἶναι τριπλὴ στὴ γλῶσσα μας: ἔρχεται: α) ἀπὸ τὴν ἀρχαία -άς (γεν. -άδος), νεοελλ. (λόγιοι τύποι σὲ -άς, νομάς -νομάδες), -άδα (-άδας), καθὼς ἀγελάδες, ἀμάδες, λαμπάδες, δμάδες· β) ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα φωμάδες, βασιλιάδες, καθγάδες· γ) ἀπὸ τὰ ξενικὰ σὲ -άδα (βενετσιάνικο -ada): γλυκάδες, νοστιμάδες, πρασινάδες. *Ἄν σήμερα γράφονται συνήθως οἱ τύποι φωμάδες κτλ. μὲ περισπωμένη, αὐτὸ γίνεται γιὰ τὸ α ἦταν μακρὸ⁶⁰. Μὰ γιὰ τὸ νὰ μὴν ἀποφασίσουμε νὰ βάλουμε καὶ δῶ, καθὼς καὶ σὲ εἰς τὰ ἄλλα -άδες ὀξεῖα, ἀφοῦ ἔτσι δὲν ἐρχόμαστε σὲ ἀμεση ἀντίθεση μὲ τὴν ὀρθογραφία τῶν κλασικῶν συγγραφέων, κι ἔχομε μιὰ δυσκολία λιγώτερο γράφοντας τὴ νέα μας γλῶσσα; θὰ εἶχαμε τότε ὄχι μόνο ἀγελάδες, πρασινάδες, λογάδες, νομάδες κτλ. ποῦ καὶ σήμερον δέξονται, μὰ καὶ βασιλιάδες, βοριάδες, γαλατάδες, γυναικάδες, καθγάδες, καλαμαράδες, κρεμανταλάδες, μασκαράδες, μελάδες, ντολμάδες, παπάδες, παράδες, πασάδες, φαφλατάδες, φωνακιάδες, φωμάδες—κυράδες—δεσποτάδες, πραιματεντάδες, ραφτάδες, ψαλιτάδες—ἀδερφάδες, κορφάδες, μανάδες, νυφάδες, χηράδες⁶¹ κτλ.

*Ἡ κατάληξη
-ήρι -ίρι

*Ἄλλο παράδειγμα. Κοντὰ στ' ἀρχαία ὀνόματα σὲ -ήριον, -ήρι καθὼς βουλευτήριον, δημοπρατήριον, δικαιοτήριον — βαφτιστήρι, κλαδευτήρι, ποτήρι, ποτιστήρι, σκαλιστήρι, τρεχαντήρι ἔχομε μερικὲς ὁμοιές ξένες λέξεις: ἐλιξήριον, κασμήρι, μπακήρι, τσαντήρι, χατήρι. Γι' αὐτὲς δικαιολογημένη γραφὴ θὰ ἦταν μόνο μὲ ι (ἐλιξήριον, κασμήρι), ἔξω ὅμως ἀπὸ τοὺς λίγους ποῦ τὸ πρόσεξαν, οἱ περισσότεροι, γελασμένοι ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ὁμοια, γράφουν -ήριον). *Ἄν τώρα ἀναγνωρίσωμε τὴν ἀνιστόρητη, μὰ πρακτικὰ χρήσιμη γραφὴ μὲ η, ὑποδοηθοῦμε κι ἐνισχύσωμε τὸν ψυχολογικὸ εἰρμό ποῦ ἀθελα μέσα μας εἶλο κάνομε, καὶ γλιτώνωμε μερικὲς ἐξαιρέσεις στὸν κανόνα πῶς εἰς τὰ ὀνόματα σὲ -ήρι γράφονται μὲ η, ὑποτάσσοντας ἔτσι τὴν ἐτυμολογικὴ ἀλή-

Παραετυμολογημέ-
νες γραφές

θεια στὸν ἀνώτατο σκοπὸ τῆς ὀρθογραφίας. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγον προκρίνω τὶς ἀνιστόρητες μὰ συνηθισμένες σήμερον γραφές πολυθρόνα (ἀντὶ πολυθρόνα, *poltrona*), συνάφι, συντριβάνι, (ἀντὶ συνάφι, συντριβάνι), ποῦ σχετίστηκαν μὲ τὸ πολὺ, σύν, συνάφεια, συντριβῶ⁶².

Αὐτὲς εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ ἀρχές ποῦ νομίζω πῶς πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὸν κανονισμό τῆς ὀρθογραφίας τῆς νέας μας γλώσσας. Μὲ τοὺς παρακάτω κανόνες δείχνω συστηματικώτερα — χωρὶς βέβαια τὴν ἀξίωση νὰ δώσω ὀλόκληρον ὀρθογραφικὸ σύστημα, καὶ νὰ ἐξαντλήσω εἰς τὰ σχετικὰ ζητήματα — πῶς θὰ πετύχωμε αὐτὸ κι ὡς σὲ ποῖο σημεῖον νομίζω δυνατό σήμερον ν' ἀπλοποιήσωμε.

Κανόνες νεοελλη-
νικῆς ὀρθογραφίας

VII

1. Κάθε καινούριος φθόγγος ποῦ παρουσιάζεται στὴ γλῶσσα μας οἱ νέοι φθόγγοι γράφονται μὲ τὸν ἀπλούστερον τρόπο, δηλαδή μὲ ι, ε, ο, β, ὀξεῖα (κι ὄχι η, ν, διφθόγγους, ω, υ (στὸ αυ, ευ), περισπωμένη): καθγίζω κι ὄχι γανγίζω, ἔξι κι ὄχι ἔξη, ὁμορφος (ᾠμορφος) ὁμορφιά, Μανόλης (Μανώλης), ἀβγὸ (αὐγὸ) ἀβγολέμονο ἀβγουλᾶς κτλ., κλάμα (κλᾶμα), θάμα (θᾶμα)· βεζίρης κι ὄχι βεζόρης κτλ.⁶³

Οἱ νέοι φθόγγοι
γράφονται μὲ τὸν
ἀπλούστερον τρόπο

2. *Ὅπου ἡ ἐτυμολογία καὶ ἡ γραμματικὴ δὲν μποροῦν νὰ ἐξακριβώσουν πῶς γεννήθηκε ἕνας τύπος, ἢ ὅπου ὑπάρχει ἀμφιβολία ἢ χωροῦν δυὸ ἐξηγήσεις προτιμοῦμε τὴν ἀπλούστερη γραφὴ· αὐτὸ ἐφαρμόζεται καὶ σὲ λέξεις ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ παραδόθηκαν μὲ διπλὴ γραφὴ: Μεταξὺ στὰ καμμά καὶ καμὰ προτιμοῦμε τὸ καμιά, ἀπὸ τὸ μαντήλι καὶ μαντίλι προτιμότερον τὸ μαντίλι, ἀπὸ τὸ Δαυὶδ καὶ Δαβὶδ, ποῦ καὶ τὰ δυὸ τους βρίσκονται στὸς Ο', καλύτερον τὸ Δαβὶδ καλύτερον κρέβατι, σάκος παρὰ κρεββάτι, σάκος, καλύτερον ἀλλιῶς, ἀλλιῶτικα, Ἀράχωβα παρὰ ἀλλοῶς, ἀλλοῶτικα, Ἀράχωβα.

*Ὅπου μποροῦμε
νὰ διαλέξωμε
προτιμοῦμε τὴν
ἀπλούστερη γραφὴ

3. Σὲ ὄλους τοὺς νεωτερικὸς τύπους τῆς γλώσσας μας προτιμοῦμε τὴν ἱστορικὴ γραφὴ, ἀν δὲν ἔχομε ἰδιαιτέρον λόγον νὰ καθιερώσωμε καμῖαν ἄλλη (δὲς κανόνα 5, 6, 4 κ. ἀ.). *Ἔτσι γράφομε:

Γενικὰ δεχόμεθα
καὶ στοὺς νεωτε-
ρικὸς τύπους τὴν
ἱστορικὴ γραφὴ

α) ὁμορφος, πρᾶμα, τάμα, μαγεμένος, φυτεμένος, ἡλιοβασιλεμα, ρεματιά κτλ. καὶ ὄχι ὁμορορφος, πρᾶμμα, τᾶμμα, μαγεμμένος, ἡλιο-
βασιλεμμα κτλ., γιὰ τὸ σὲ ὄλους αὐτοὺς τοὺς τύπους ἔπεσε τὸ πρῶτον σύμφωνα χωρὶς ἴσως νὰ γίνῃ ἀφομοίωση πρὸς τὸ κατοπινὸ μ (δὲς καὶ κανόνα 2).

δ) *ἀιτός, μηλιά, νάτα, πιά, τριανταφυλιά, γριά, ελιά, παλιός, Ρωμύός, ὄριος* κτλ., κι ὄχι *ἀητός, ηγάτα ἢ νειάτα, γρηά ἢ γρηά* κτλ. Γιατί τὰ συμπλέγματα *ja je jo* γεννήθηκαν ἄρα ἐλαττώθηκε τὸ φωνήεν *e* καὶ *i* σὲ ἡμίφωνο *j* — πού ἀπλούστερα καὶ κανονικά γράφουμε *i* — κι ὄχι μὲ τὴν τροπὴ του σὲ κανέναν ἄλλο φθόγγο· ὅσο γιὰ τὶς ἐτυμολογικὲς γραφὲς *εἰαία, μηλιά, γριά, Ρωμαίος* δὲν ἔχουν πραχτικὸ λόγο· (γιὰ τὸ σημεῖο τῆς συνίξεσης δὲς κανόνα 8)⁶⁴.

γ) *ἰόπα, ἰόκανε ἰάδαμε* (ἢ *τόπα, τόκανε, τάδαμε*· δὲς κανόνα 15) κτλ. Ἀφοῦ οἱ συναλοιφὲς αὐτὲς εἶναι καινούριες κι ὄχι ἀρχαῖες δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ σημειώνεται ἡ κράση σύμφωνα μὲ ἀρχαῖα φωνητικὴ καὶ τοὺς ἀρχαίους κανόνες (*ἰόπα, ἰόκανε, ἰάδαμε*· κτ. καὶ κανόνα 1). Ὅμοια ἀδικαιολόγητες εἶναι γραφὲς καθὼς ὁμορφος, ὁμορφιά κτλ. ἀντὶ *ὁμορφος, ὁμορφιά, ὁμορφονιός*.

Τὶς γραφὲς αὐτὲς ἔχουν παραδεχτὴ σήμερα ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ἀντίθετες, καθὼς βασιλεῖς, ηγάτα, ἰόπα, δὲν ἔχουν κανένα λόγο. Στηρίζονται σὲ στραβὲς θεωρίες καὶ παλιωμένες ἐξηγήσεις, ἢ τὶς γέννησε ἡ προσπάθεια νὰ συσχετιστοῦν ἐξωτερικὰ ἡ ὀρθογραφία τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ τὰ ἐντελῶς διαφορετικὰ φαινόμενα τῆς γλώσσας μας τῆς σημερινῆς.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο εἶναι σωστὸ νὰ γράφουμε οἱ γυναῖκες, οἱ ὄρες, οἱ νίκες κι ὄχι ἢ *ὄραις, ἢ νίκαις, ἢ τιμαῖς ἢ τιμαῖς* κτλ., τὶς τιμὲς καὶ ὄχι τῆς τιμαῖς. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο δεχόμαστε καὶ τὶς ἱστορικὲς γραφὲς *γέρω - ἔγωρα - γέρω* κι ὄχι *ἔγωρα - γύρω, ἔγωρα* κι ὄχι *ἔγωρα, σθῆνω ἔσθησα σθῆσιμο* κι ὄχι *σθύνω ἔσθυσα, ἀθγατιζῶ (ὄχι ἀθγατιζῶ), ἀνεβάζω, ἀνεβαίνω (ὄχι ἀναιβάζω, ἀναιβένω), γλιστρῶ (γλιστρῶ), κατεβαίνω (καταβαίνω), πρίγκιπας, πρίγκιπόπουλο, πηλαῶ (πηλαῶ), τρελὸς τρελαίνομαι τρελάθημα (τρελλός) κτλ. κτλ.*

4. Οἱ ξένες λέξεις τῆς γλώσσας μας γράφονται μὲ τὰ ψηφία πού ἔχομε στὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο⁶⁵, καὶ μεταγράφονται φωνητικὰ, δηλαδὴ ὅπως προφέρονται στὴ δική τους γλώσσα, καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν ἐτυμολογία τους καὶ τὴ γραφὴ τους⁶⁶. Ἔτσι γράφουμε τὶς ξένες λέξεις:

α] μὲ ἀπλὰ σύμφωνα, κι ὄχι μὲ διπλά: *ββ, δδ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ* *ρρ, σσ, ττ, φφ*⁶⁷.

β] μὲ *θ*, ὅπου μεταγράφεται ὁ ξένος ἤχος *v*, κι ὄχι μὲ *v*.

γ] μὲ *γκ* κι ὄχι μὲ *γγ*, γιὰ *v*' ἀποδοθῆ ὁ ἤχος *g*, *ng*.

δ] μὲ *ε, ι, ο* κι ὄχι μὲ *αι, η, υ, ω*.

ε] μὲ ὅσο τὸ δυνατὸ ἀπλούστερο τονισμό, σύμφωνα μὲ τοὺς σχε-

Οἱ ξένες λέξεις
μεταγράφονται
φωνητικὰ

τικὸς κανόνες (δὲς παρακάτω), καὶ μὲ φιλή, ἀντὶ δασεία, ὅπου τυχόν ἢ ἀντίστοιχη ξένη λέξη γράφεται μὲ *h*.

Ἀκολουθοῦν παραδείγματα:

α] ἀπλὰ σύμφωνα: *θ*: *ἀβίζο, ραβίνος* — *δ*: *βουδισμός* — *κ*: *ἀκουμπῶ, βούκα, κόνα, κοκεταρία, μπαράκα, μπουκῶνω, ῥοκα σιρόκος, στόκος, ταμπάκος, τραμποῦκος, τσουνάλι* — *λ*: *βούλα, καθάλα, καθαικεύω, κάγκελο, κολάρο, κολέγας, λβελος, μαξιλάρι, πορτοκάλι, πουλί, σέλα, τάλιρο, τροῦλος, φλαγελῶνω* — *μ*: *κομοδίνο, κόμοδος, φλάμουρο* — *ν*: *γούνα, κανέλα, κάνουλα, κολόνα, νονός, πανί, πένα* — *π*: *κάπα, καπέλο, καπούτσα, καπουτσίνος, κούπα* — *ρ*: *ἀμπάριζα, ἀριθάρω, κάρω, μπάρα, οαβούρα, ταράτσα* — *σ*: *ἄσος, γραγκάσα, κάσα, κλασικός, μασόνος, μισεῶ, μπαλάσι, μπουσουλας, πασατέμπο, φασαρία, φουσατό* — *τ*: *βλατί, γάτα, λοταρία, λότο, μπότα, πίτα, βασιλόπιτα, σαῖτα, σκαρλάτος, τρατέρω* — *φ*: *καφές, ραφινάτος, σκούφια* κτλ. κτλ.

Μὲ ἀπλὰ σύμφωνα γράφονται καὶ οἱ ἀκόλουθες καταλήξεις (σὲ ξένες ἢ ἑλληνικὲς λέξεις): *-έλα* (ἀντὶ *-έλλα*): *κανέλα, κασέλα, κοπέλα, μασέλα, μπροστέλα, σαρδέλα, σκουτέλα* — *-έλι, -έλο*: *καπέλο, καπιστέλι, κουνέλι, κουρέλι, παστέλι, πινέλο, τσερέλο* — *-έσα*: *κοντέσα, πριγκιπέσα* — *-έτα*: *μυτινέτα, μπερέτα, δπερέτα, τρομπέτα* — *-έτο*: *καβαλέτο, κλαρινέτο, κουφέτο, παραπέτο, σιλέτο*. — *-ότο*: *βαρελότο, μπισκότο, τσιρότο* — *-ούλα, -ούλης, -ούλι, -ούλικος*: *βαρκούλα, καρδούλα, νυφούλα, νοστιμούλα, χωριατοπούλα, μικρούλης, κοντορεθιθούλης, βαβούλι, φασούλι, μικρούλικος, νοστιμούλικος* — *-πουλος, -πουλο, -πούλι*: *ναυτόπουλο, παιδόπουλο, σπιτόπουλο, θαλασσοπούλι, μαυροπούλι* κτλ.⁶⁸

β] *β, φ* ἀντὶ *v*: *ζεβζέκης, καθγάς, παλάβρα, παλαβός, σιάβλος, Σλάβος, Γεβγελή*: ἄλλωστε σὲ πολλὲς ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς ἡ γραφὴ μὲ *θ* εἶναι ἀπὸ κάθε ἀποψη ἡ μόνη σωστὴ (κτ. κανόνα 1).

γ] *γκ* γιὰ τὸν ξένο φθόγγο (*n*)*g*: *Ἀσιόγκανος, γκέμι, γμιόσα, γκιουβέτσι, γκιολάντα, γμιόνης, γκιζος, γκιρίνα, κάγκελο, καγκελάριος, κίγκλα, μαγκλάβι, (μαγκούρι), μάγκας, μαγκούφης, μέγκλαρος, ξίγκι, οἰγκιά, πάγκος, πονγκί, πρίγκιπας, ρέγκια, τσαγκάρης, φράγκο, Φράγκος*, κτλ.

δ] ἀπλὰ φωνήεντα: *ε*: *τρένο, πορτρέτο* — *η*: *τάλιρο* — *ο*: *κλωταῖα, κολέγας, κοσιζῶ, μόλος, ροδάκινο, ρομάντζο, ρομανικός, ρομανικός, ρόμι, σοβινισμός*.

Μὲ τὰ ἴδια φωνήεντα γράφονται καὶ οἱ ἀκόλουθες καταλήξεις: *-ῖσιος, -ῖσιο* (ἀντὶ *-ήσιος -ήσιο*): *ἀλογῖσιο(s), ἀρνῖσιο(s), βουνῖσιο(s)*,

γαϊδουρίσιο(ς), γουρουνίσιο(ς), μουλαρίσιο(ς), παιδιακίσιο(ς), παλικαρίσιο(ς), πελαγίσιο(ς), ποταμίσιο(ς), προβατίσιο(ς), τραγίσιο(ς) — -όνι: μακαρόνι, καπόνι, παγόνι, τιμόνι — -όνος: βαρόνος, μασόνος — -ότο (άντις· -ώτιο): τσιφώτιο κτλ. — -όρος: λιμαδόρος, λιμοκοντόρος, τορσαδόρος.

ε] με δξεία άντις περισπωμένη: -άδος: κουνιάδος — -άνος: μεγαλοσιάνος, πρωτενουσιάνος, Ρουμάνος, Προβεζιάνος — -άτος: άφράτος, γεμάτος, θροσάτος, μυρωδάτος, τρεχάτος, φευγάτος, χορτάτος — -άτο, -άτα: μαντάτο, καρυδάτο, κισράτο, κυδωνάτο, μαντολάτο κλεφτάτα, τρεχάτα. — -ίνα: καρίνα, κουρίνα, σεντίνα άλογίνα, γερακίνα, λαρίνα, λαίνα, προβατίνα, γαιτρίνα, Κατερίνα, Μαρίνα, Διαμαντίνα, Νικολίνα — -ίνο: κομοδίνο, μαροκίνο — -ίνος: άρλεκίνος, καπουτσιίνος, κολεγίνος, ραβίνος, φίνος.

Ώφέλειες και δυσκολίες

Είναι φανερή ή ώφέλεια που κερδίζουμε με τους κανόνες αυτούς, άπλοποιώντας εύκολάτα την όρθογραφία σε εύκατοστές τύπους συχνούς στη νέα μας γλώσσα. Οι άπλοποιήσεις αυτές εφαρμόζονται χωρίς καμιά δυσκολία τόσο στις ξένες λέξεις που σήμερα πρωτογράφονται, καθώς τρένο, σοφέρ, γκάφα, μπαγατέλα, ντεμοναζέλα — άσχετα φυσικά με το ζήτημα άν είναι σωστό κι άναγκαίο νά πολιτογραφηθούν — όσο και στις μεσαιωνικές ή νεώτερες ξένες λέξεις της γλώσσας μας, σλαβικές, τούρκικες, ιταλικές, άραβικές κτλ. Δυσκολίες στη φωνητική μεταγραφή παρουσιάζουν μερικές από τις παλαιότερες ξένες λέξεις, όπου συχνά έχει ή ιστορική όρθογραφία και πραγματική σημασία, άφου είχαν γραφή τότε οι λέξεις αυτές σύμφωνα με την προφορά τους. Και θά ήταν σωστό νά μήν εφαρμοσθή ο κανόνας αυτός σε πολύ άρχαίους δανεισμούς. Όχι μόνο οι εβραϊκές λέξεις μένουν με την όρθογραφία που κι έκκλησία τους συνηθίζει, άραβών, άλλήλουια, άμην, σάββατο κτλ. με την καθιερωμένη γραφή καλό είναι νά διατηρήσουμε και σε μερικές λατινικές λέξεις, ιδίως όταν και στην επίσημη γραφομένη έτσι συνηθίζονται (καίσαρ, πραιτώριον, Ρωμαίος - Ρωμιάς, ρήγας). Ο κανονισμός είναι δύσκολος και σε πολλά κύρια όνόματα, εθνικά, βαφτιστικά, γεωγραφικά — κι όχι μόνο τα λατινικά — (λ. χ. Κωσταντίνος, Κωστής κοντά στο κοστίτσω, Γαλλία με διπλό λ, Άγγλία που άλλοτε γράφονταν κι Άγκλία) εδώ και σήμερα υπάρχει κάποιος σάλος, με νομίζω καλό για την όρα τουλάχιστο ν' ακολουθήσουμε όσο γίνεται τις γραφές που συνηθίζονται⁶⁹.

Άπλοποίηση σε νεωτεριστικούς τύπους

5. Λέξεις νεωτερικές που έρχονται από τ' άρχαία με που μεταμορφώθηκαν σε μεσαιωνικούς ή νεώτερους χρόνους (ΐσκιος) και που ή φωνητική τους άλλοίωση κρύβει τη σχέση τους με τους προγενέστερους τύπους (άγόρι από το άρχ. άωρος άγουρος, μεσαιων. άγωγρος και νεοελλ. άγουρος νέος), ή που δε σχετίζονται από τους σημερινούς δμόγλωσσους άμεσα με τους προγενέστερους τύπους, άγνωστούς στα γνωστά κλασικά κείμενα (μάννα, φτιάνω, έφτιασα από το εϋθειασα, εϋθειάσα, εϋθειάζω), μπορούν νά γραφούν με τον άπλού-

στερο τρόπο: άγόρι (άντις άγώρι), (ά)γοικώ (άγοικώ), γλιστρίδα (γλιστρίδα), γλιτώνω (γλιτώνω), ΐσκιος (ΐσκιος), κι (κ', κι'),⁷⁰ κόκαλο (κόκαλο), κουκί (κουκιά), κουκούτσι (κουκούτσι), κουλούρι (κουλούρι), κουλός (κουλός), λιώνω (λειώνω), λιμέρι, μάννα, κιάθω ένωθα, ξιπάζω, πασαλείφω, παλικάρι, παπάς, πούλια (πούλεια), στριμώνω, τραβώ (τρανώ), τσόφλιο (τσώφλιο), φτιάνω, χινόπωρο, τίς (άρθρο).

Όρια καθαρά δεν είναι δυνατό νά βάλουμε στην άρχή αυτή· ούτε μπορούν νά καθιερωθούν με την ίδια εύκολία οι τύποι όσοι άνήκουν εδώ. Είναι όμως φανερό πως με την άναγνώριση της πετυχαίνουμε εύκολα σημαντικές ώφέλειες, κι άπλοποιούμε τη γραφή σε κάμποσους από τους συχνότερους νεωτεριστικούς τύπους της σημερινής γλώσσας. Έδώ περιωριστήκα νά όρίσω ένα μικρό κατάλογο από λέξεις που γράφονται κιόλας — άν κι όχι πάντα, ούτε από τους επιστήμονες που ξέρουν ή άναγνωρίζουν την έτυμολογία τους — με την άπλούστερη κι όχι ιστορική γραφή, κι όπου δεν πρόκειται τόσο για καινοτομίες όρθογραφικές στην καθιέρωση της εύκολότερης γραφής, όσο για τη θεωρητική της άναγνώριση. Για νά εφαρμοσθή άργότερα ή άπλοποίηση αυτή σε πολύ πλατύτερο κύκλο, θά πρέπει νά βγη, άφου μελετηθή, ένας μεγάλος κατάλογος με τις λέξεις και τους τύπους, που θά μπορούσαν, σύμφωνα με την άρχή αυτή, ν' άπλοποιηθούν.

Ός εδώ είχαμε όρισμένες λέξεις ή όρισμένους τύπους, που ο κανονισμός κι ή άπλοποίησή τους δεν έπηρέαζαν άμεσα την άρχαία όρθογραφία· τώρα θά μελετήσωμε μερικές γενικώτερες μεταρρυθμίσεις ή κανονισμούς, που αποδέχονται σε όλόκληρο το μηχανισμό της γραφομένης, και σχετίζονται έτσι κάποτε και με την όρθογραφία της άρχαίας και της έπίσημης γλώσσας.

Γενικώτερες μεταρρυθμίσεις

6. Ο ήχος g, έρρινος ή όχι, γράφεται με γγ μόνο στις λέξεις που γράφονταν έτσι και στην άρχαία γλώσσα. Παντού άλλου, είτε άρχαία κληρονομία είναι, είτε σε ξένες λέξεις βρίσκεται, είτε από έλληνικά στοιχεία γεννήθηκε, στη νέα μας γλώσσα γράφεται με γκ. Παραδείγματα:

Με γγ: άγγαρεία, άγγείο, άγγελος, άγγίζω, έγγόνι, έγγραφο, έγγόση, μαγγανεία, παραγγελιά, στραγγίζω, στρογγυλός, συγγενής, συγγραφείας, σφίγγα, σφίγγω, σφουγγαρίζω, σφουγγίζω, φεγγάρι, φέγγω, φθόγγος.

Με γκ: (άρχαίες:) άγκυλιά, άγκυρα, άγκίστρι, άγκύλα, άγκώνας, άναγκάζω, άνάγκη, γαστροώνω, γαστροδικός, γκόρφι, εγκαινιάζω, εγκάρδιος, εγκαταλείπω, εγκέφαλος, εγκλημα, εγκλιση, εγκρίνω, εγκυκλοπαιδικός, εγκυβός, εγκώμιο, θοιγκός, όγκος, πάγκαλος, πάγκοιμος, σύγκαιρος, σύγκαλα, συγκατάθεση, συγκεντρώνω, συγκεφαλαίωνω, συγκινώ, σύγκλητος, συγκοινωνία, σύγκορμος, σύγκριση — (νεώτερες:)

Ἡ ὑπογραμμμένη

10. Ἡ ὑπογραμμμένη δὲ σημειώνεται κι ἀντίς *α, η, ω* θὰ γράψουμε *α, η, ω*.

Α. Στις καταλήξεις ἐδῶ ἔχομε:

1) τοὺς ρηματικούς τύπους τῆς ὑποταχτικῆς σὲ *-ῆς, -ῆ, -ης, -η, -ās, -ā*: νὰ *λόνης, νὰ λύσης, νὰ πῆς, νὰ πῆ, θὰ γελᾶς, θὰ γελᾶ*.

2) τοὺς ρηματικούς τύπους τῆς ὀριστικῆς στὰ περισπώμενα σὲ *-ās, -ā, (-άεις, -άει)*: *γελᾶς, γελᾶ, πετᾶ, ἀγαπάει*.

Β. Στις ρίζες: *ἄδης, ἄσμα, δαδί, κᾶν, λάδι, λαδάς, λαδικό, μουρουλόδο, ξεδόλαδο κτλ.— ληστής, πεζῆ, συνηρημένος κτλ.— ἀθῶος, ἐνόλω, ἐνόσω, ἐνώ, ἐπωάζω, ζῶο, ζωοτεχνία, ἡρώο, κωμωδία, παλινοδία, παρωδία, πλώρη, σώζω, τραγωδία, τῶντι, ὠδικός κτλ.*

Ἡ ὑπογραμμμένη εἶναι ἀπὸ τὰ ἐνοχλητικώτερα κι πιὸ περιττά σημάδια τῆς ὀρθογραφίας μας. Στὰ κεφαλαία συνήθως τὴν παραλείπομε κι σήμερα, ἐνῶ στὴ ρίζα τῶν λέξεων πολλοὶ τὴν ξεχνοῦν ἢ κι ἐπίτηδες δὲν τὴ βάζουν, ἢ τὴ μεταχειρίζονται στραβά: ὄχι μόνο ἐφημερίδες κι ἄλλα ἔντυπα ποὺ δὲν τυπώνονται μὲ τὴν ἀναγκαία προσοχή, μὰ κι τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικά τοῦ κράτους (δὲς Ἐπίμετρο Ικ). Ὅστε μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς λάθος στὴν ὑπογραμμμένη δὲ νομίζεται σήμερα *λάθος* — ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο κι ἰδίως τοὺς μαθητικούς διαγωνισμούς. Γιὰ τὰ συχνότατα αὐτὰ λάθη εἶχε διαμαρτυρηθῆ κιόλας πρὸ 30 χρόνων ὁ Κόντος, μὰ κι δῶ δὲν μποροῦσε νὰ ἔχη ἢ διδασκαλία τοῦ καλύτερο ἀποτελεσμα παρὰ σὲ ἄλλα ὀρθογραφικά κι γλωσσικά ζητήματα¹⁴. Ἡ χρήση τῆς ὑπογραμμμένης δὲν εἶναι κᾶν ἀρχαία κι μόνιμη, κι γιὰ τὸ προτάθηκε τελευταία νὰ τὴ βγάλουν ἀπὸ τ' ἀρχαία κείμενα¹⁵. Τέλος ἄς σημειωθῆ κι τοῦτο, πὼς μὲ τὴν κατάργηση τῆς ὑπογραμμμένης ἀνακουφίζεται κι εὐκολύνεται σημαντικώτατα ἡ ἑλληνικὴ τυπογραφία¹⁶.

Οἱ ἀρχαῖοι
διφθογγοί.

11. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους διφθογγούς βαστοῦμε τοὺς *εξι: αι, αυ, ει, ευ, οι, ου*. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους οἱ τρεῖς καταχρηστικοὶ *α, η, ω*, χάνονται, μιά κι δὲ σημειώνεται πιά ἡ ὑπογραμμμένη, κι ἔτσι μένουν ἀκόμη οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς:

ηυ: δὲν ὑπάρχει πιά στὰ νέα ἑλληνικά, (ἔξω ἀπὸ ἰδιωματικούς ἀῶξημένους ρηματικούς τύπους καθὼς *ἠεκήθηκα*): ἔτσι γράφομε *εὐτόχησα, εὐτυχισμένος, εὐχήθηκα, ἠβρα-βρίσκω*.

ου: δὲν εἶναι διφθογγος στὴ γλῶσσα μας, καθὼς ἦταν κι στὴν ἀρχαία ἀττικὴ ἀγνωστος (γιὰ τὸ ζῶφιο, *Μωυσεῖς* κτ. κανόνα 14).

υι: στὴ θέση τοῦ γράφομε, καθὼς κιόλας μερικοὶ συνηθίζουν: *γιός, μοναχογιός, παραγιός, ψυχογιός, γιόκας, μίγα, μυγίτσα, τυφλόμυγα, μυγοχάφτης, μυγιάζομαι* μὲ *ι* καλύτερα νὰ γραφοῦν κι οἱ παλιότεροι τύποι *μητριός, μητριά, δογιά*. Μὲ *υι* μένει τότε τὸ *υιοθετῶ, υιοθεσία, υιός*, ὅσο κρίνεται ἀναγκαία αὐτὴ τους ἢ φωνητικὴ μορφή.

Οἱ νέοι

Οἱ καινούριοι διφθογγοὶ τῆς γλώσσας μας γράφονται σύμφωνα

μὲ τὴ γένεσή τους. Γιὰ τοὺς τύπους *ελιά, μυλιά, πιά* κτ. κανόνα 36, γιὰ τὶς νεωτερικὲς γραφὲς *ἀλήθια, μιάζω* κτ. παρακάτω.

12. Τὴν ἐκθλίψη σημειώνομε μόνο ὅπου σύμφωνα μὲ τὸν παλιὸ Ἀπόστροφος κανόνα ἐκθλίβεται τὸ τελικὸ φωνῆεν μπρὸς στὸ ἀκόλουθο ἀρχικό: σ' αὐτό, μ' ἔναν. Ὅπου ὅμως γίνεται συγκοπὴ τοῦ τελικοῦ μπρὸς σ' ἀκόλουθο σύμφωνο, νομίζω πὼς μποροῦμε ν' ἀποφύγωμε νὰ τὴ σημειώνωμε. Λοιπὸν: *ἀπ τό, ἀπ τοὺς* (ἢ *ἀπτό, ἀπτούς*), *μὲς στά, ποῦ ἐν τος ποῦ* ἴτος κι *ὄχι ἀπ' τό, μεσ' στά, ποῦ εἶν' τος* κτλ.

Τὸν ἀπόστροφο σημειώνομε ἀκόμη ὅπου γίνεται ἀφαίρεση, δηλαδὴ ὅπου πέφτει τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν σὲ μιὰ λέξη ποὺ ἀκολουθεῖ τελικὸ φωνῆεν. Αὐτὸ ὅμως μόνο σὲ τύπους ποὺ κανονικὰ παρουσιάζονται ἀκέραιοι λ. χ. *ποῦ ἴται τος*, (συνήθως *εἶναι*), *ὄχι ὅμως κι ἔξρω, ἴμπορῶ, ἴνοικιάζω, ἴδεν*.

Ἀπόστροφο δὲ σημειώνομε στὸ σύνδεσμο *κι (καί)*: *κι ἔπειτα, κι ὠστόσο* (δὲς κανόνα 5).

13. Δυὸ λέξεις ποὺ ἔπαθαν στ' ἀρχαία ἢ ἀργότερα συναλοιφῆ *Κράση-κορωνίδα* κι σήμερα ἀποτελοῦν κανονικὰ μιὰ λέξη (*κράση*) δὲν παίρνουν *κορωνίδα*. Λ. χ. *κᾶν, σᾶν, κανεῖς, καμιά, κάποιος, τουλάχιστό* κτλ. *μολαταῦτα, μολονότι* κτλ.

Ἡ *κορωνίδα* δὲ σημειώνεται οὔτε στὶς καινούριες συναλοιφές, *τάλλο, τόφαγα, μούδωσε, ναλλάξω, θάμαστε* (καθὼς κι *ξανᾶμαι* κτλ.), ἀν κι οἱ τύποι αὐτοὶ μποροῦν νὰ γράφονται ὅπου γίνεται σὲ δυὸ λέξεις, τ' ἄλλο, ν' ἀλλάξω, σ' αὐτό. Τὴν *κορωνίδα* μποροῦμε νὰ σημειώνωμε μόνο ὅπου νομίζομε πὼς ἀλλιῶς θὰ γεννιοῦνταν ἀσάφεια¹⁷. (Ἀπὸ τ' ἀρχαία πολὺ λίγες λέξεις μὲ *κράση*, κι *κορωνίδα*, βαστάξαμε στὴ νέα μας γλῶσσα, ὥστε ἡ παράληψή τῆς ἐδῶ δὲ θὰ ἔφερνε ἀντίθεση σημαντικὴ μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς ἀρχαίας).

Γιὰ τὸν τονισμό, τὸ φωνῆεν ποὺ γίνεται ἀπὸ τὴ συναλοιφῆ δὲ *Τονισμός* νομίζεται, καθὼς στ' ἀρχαία, *μακρό*, μὰ ὁ τόνος τοῦ κανονίζεται σύμφωνα μὲ τοὺς γενικούς κανόνες (καν. 31, 32). Καθὼς εἴπαμε παραπάνω (καν. 3 γ) ἡ ὑπογραμμμένη δὲ σημειώνεται.

14. Τὰ διαλυτικὰ μεταχειρίζομαστε μόνο ὅπου εἶναι ἀπαραίτητα¹⁸ *Διαλυτικά* αὐτὸ γίνεται ὅπου τὰ συστατικά τῶν ἀρχαίων διφθογγῶν προφέρονται ξεχωριστά, ἄς εἶναι κι σὲ νεωτερικὸ τύπο, κι δὲ συμβαίνει νὰ ἔχη τὸ πρῶτο φωνῆεν τόνο ἢ πνεῦμα: *βοιδάκι, γαῖδουρί, λειμόνι, προῦποθέτω, χαϊδεῦω*.

Τὰ διαλυτικὰ παραλείπονται (ἀντίθετα μὲ κείνο ποὺ συνηθίζεται σήμερα):

1) Όταν τα φωνήεντα που ζητούμε να διαλύσουμε δεν αποτελούν αρχαίο δίφθογγο: *πρωί, πρόμιος, πρωϊός, ηρωίδα, ηρωϊός, ηρωϊμός, γήϊος, αθηναϊκος, ρωμαϊκος, οίνοποιία* έτσι και το ζώφιο, *Μουσης* (δές κανόνα 11).

2) Άμα το πρώτο φωνήεν ανήκει σε προηγούμενο δίφθογγο: *Βεδούϊνος*.

3) Όταν το πρώτο φωνήεν έχη τόνο ή πνεύμα, κι έτσι φαίνεται πως προφέρομε το δίφθογγο αναλυτικά: *χάιδι, γάϊδαρος, κορούδο, νεράδα, ρολόι, οίμενα, Άυλος*.

^{Ενωτικό} 15. Το σημείο για τη συνίζηση, το «ύφέν», δε σημειώνεται παρά όπου είναι απαραίτητο να δηλώσωμε πως τα δυο φωνήεντα θα προφερθούν μαζί. Σε τύπους όμως καθώς αυτός, *αίπόπουλο, ελιά, ρωμιοπούλα, παλιός, παιδιά, μπάμες, μπάνιο* κτλ., αφού κανονικά προφέρονται με συνίζηση, είναι έντελώς περιττό κι άσκοπο να σημειώνεται το ένωτικό. Σε περιστάσεις όπου τυχαίνει να μη γίνεται ή κανονική συνίζηση, (λ. χ. σε στίχους με αρχαϊκούς τύπους ή σε λόγιες λέξεις), χρησιμοποιούμε, αν θέλωμε, τα διαλυτικά.

^{Μιά ή δυο λέξεις:} 16. Γράφονται σε μιά λέξη κι όχι χωρισμένα, σύμφωνα και με το πνεύμα της γραμματικής, επιρρήματα και σύνδεσμοι που δεν αισθανόμαστε πιά χωριστά τα συνθετικά τους: *αφοῦ, αφοῦτου, γιατί, γιατί, δηλαδή, εϊδεμή, ενόσω, ενῶ, επίσης, κιόλας, μολονότι, προτοῦ, τωόντι, κι ακόμη σχηματισμοί καθώς απαρχής, εξαρχής, διαμιάς, επιτέλους, καλημέρα (καλημερίζω), καληνύχτα, καληώρα, ωστόσο*. Ένωμένα μπορούμε ακόμη να γράφωμε και τα συχνά κιάν (και ἄν, κι ἄν), γιαντό, στόν, στήν κτλ. ἀπτό ἀπτή κτλ. (μά και ἀπ τό δές κανόνα 12).

^{Συλλαβισμός} 17. Δυο ή τρία σύμφωνα συλλαβίζονται δλα με την κατοπινή συλλαβή άμα αρχίζει λέξη της γλώσσας μας από το σύμπλεγμά τους: *λά-σπη (σπέρω), ε-βγήκα (βγαίνω), μά δρ-μή*.

Στο ζήτημα τούτο του χωρισμού των συλλαβών βλέπομε με το διδαχτικώτατο τρόπο πως κάποτε, ίσα ίσα άμα θέλωμε να εφαρμόσωμε και στη νέα νέα γλώσσα έναν κανόνα της αρχαίας ὀρθογραφίας, δεν μπορούμε παρά να έρθωμε σε αντίθεση με την παράδοση. Μιά και τα συμπλέγματα των συμφώνων (είτε στην αρχή, είτε στη μέση των λέξεων) δεν είναι πιά τα ίδια σήμερα καθώς στ' αρχαία, κι αφού και η φωνητική αξία των αρχαίων ήχων άλλαξε, θα ήταν άδικαιολόγητος αναχρονισμός αν ακολουθούσαμε στη σημερινή γραφομένη τον αρχαίο συλλαβισμό στις λεπτομέρειες της εφαρμογής του, που θα ήταν πιά και μεγαλύτερη άρνηση του πνεύματός του. Γιατί να μη χωρίσωμε *ε-βγήκα, ε-βγαλος, ε-βγό*, μιά και λέμε *βγαίνω, βγάσω, βγάλομο* (φυσικά θα συ-

λαβίζωμε πάντα *φρέ-της*, κοντά στο *κακο-φτιασμένος*), και γιατί να μη χωριστή λ. χ. *πη-χτός, φά-σγανο*, αφού λέμε *χτεινός, σγουρός, σόμπος, σάφα*, κι άς μὴν είχαν οι αρχαίοι λέξεις από *χι, σι*; Φυσικά πρέπει να συλλαβίζωμε και *ἀριθ-μός, τά-γμα, δάφ-τη* και *όχι ἀρι-θμός, τά-γμα, δά-φτη*, που χώριζαν οι αρχαίοι έτσι για τα δμοια (με την τότε προφορά) *τμήμα, κμητός, ανέω*. Νομίζω ακόμη πως και γραφές καθώς *λα-γκάδι, ε-μπα* πρέπει να επιτρέπονται, μιά και λέμε *γκρεμίζω, μπαίνο*, αν και δεν είναι δῶ εδκόλο να καθιερωθούν οι γραφές αυτές για κανονικές. Καλό είναι ωστόσο να μείνουν οι κανόνες του συλλαβισμού, αντίθετα με τους αρχαίους, λιγοί και άπλοί, και ως ένα σημείο να υπάρχη — όχι μόνο εδῶ, μά και σε άλλα δευτερεύοντα ὀρθογραφικά ζητηματάκια (κτ. και κανόνες 26, 16) — ελευθερία ώστε να μη βασανίζονται τα παιδιά χωρίς λόγο με δυσκολομη-μόνυτους κανόνες.

Άς δοῦμε τώρα πως θα κανονιστή ή ὀρθογραφία στις κατα- Καταλήξεις λήξεις, και μάλιστα σε μερικούς αναλογικά ἔξομαλισμένους τύπους. Και δῶ πραχτικοί λόγοι θα μάς ὀδηγήσουν ώστε ν' ἀποχτήσωμε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ὀμοιομορφία, σύμφωνα και με την αρχή που ὀρίστηκε στον κανόνα 5. Χωρίς όμως να μπορῶ ν' ἀκολουθήσω εδῶ του Ψυχάρη το ἀφομοιωτικό σύστημα, που γράφει λ. χ. *δάκρι* και πολής ἀντίς *δάκρι*, πολής — οι γραφές αυτές αν και ευκολώτερες, και σωστές από την ἀποψη της νέας γλώσσας είναι για σήμερα άκαιρες και πρόωρες — δεν εφαρμόζω ούτε του Χατζιδάκι τη διδασκαλία, που γράφει *διάκως, Βασιλείς, Δημήτρις, φιλεϊ*, αν και συχνά συμφωνῶ μαζί του στον τρόπο που ἐξηγεϊ τη γένεσή τους⁷⁸.

18. Τα θηλυκά σε -ί γράφονται δλα με η, ὀποια κιάν είναι ή ^{Όνόματα} καταγωγή τους: *νίκη, τιμή, βούση, άνοιξη, πλύση, στύψη, φύση, καλοπέραση, λέξη, ἀπόφαση, καλή, ἀπλή, χρυσή* (δές και καν. 30): *πήχη, εκατοστή*.

Έτσι ἔξομοιώνονται οι αρχαίοι τύποι σε -η (-ή, -ῆ), -ις, υς (-ύς) κι ἀποφεύγωμε την άσκοπη ποικιλία των τύπων *νίκη-βρούσι, λέξι-πήχυν, εκατοσῶ*. Για το παιδί είναι μεγάλη εύκολία να γράφη δλα τα θηλυκά αυτά με η, και άμα άργότερα μάθη και τ' αρχαία, ή διαφορά στην κατάληξη (-ις -υς από -η) δεν το μπερδεύει, ώστε να μεταφέρη και και το η των δημοτικῶν τύπων.

19. Τα θηλυκά επίθετα σε -ιά γράφονται με ει άμα έχουν τ' αντίστοιχά τους στ' αρχαία σε -εία, ή άμα τους μοιάζουν: *βαρεία, γλυκεία, πλατειά, μακρεία, φαρδειά*.

Ἡ γραφή αυτή δεν είναι ίσως για βέβαιο ή σωστότερη ἔτυμολογικά, παρουσιάζει όμως μεγαλύτερη συμφωνία με τους αρχαίους τύπους, που συνήθει και ή καθαρεύουσα, και βοηθεϊ το ξεχώριμα από τους ὀμόηχους οὔδετερους κι ἔμπερηματικούς τύπους (*μακριά*: δές καν. 27). Να είναι όμως το ξεχώριμα αυτό τόσο άναγκαίο για να ὀποδηλώσωμε γραφικά; (δές σημ. 87).

Όλα τ' άλλα θηλυκά επίθετα σε -ιά, γράφονται με ι: (ό Χατζι-δάκις τὰ γράφει σύμφωνα με τὸ σχηματισμὸ τους με ει): ἀγαπητικιά, ἀρραβωνιαστικιά, εὐγενικιά, κακιά, παστρικιά. Με -ιά γράφονται καὶ τὰ οὐσιαστικά βραδιά, θηλιά.

20. Ὁ πληθυντικὸς τῶν ἀρσενικῶν σε -ίδες, τονισμένος κι ἀτονος, γράφεται με η: περιβολόρηδες, καβαλόρηδες, γκριμάρηδες· χατζή-δες, καφετζήδες⁷⁹.

21. Ἀπὸ τὰ οὐδέτερα σε -ί γράφονται με υ τ' ἀρχαία ἢ τὰ ὁμοιά τους: δάκρυ, σιάχνυ, δίχτυ, βράδυ, πολύ, πλατύ, φαρδύ, μακρύ. Ὅλα τ' άλλα γράφονται με -ι (-ί): παιδί, σκαμνί — φιλή, φαγι (ἀπὸ τὸ φιλεῖ(ν), φαγεῖ(ν) κτλ.), τσόφλι (τσώφλοιο), χεῖλι, στήθι, σιαχτί, κανεῖλι, βυσονί, πορτοκαλί.

Ἔτσι καὶ δῶ γιὰ νὰ πετύχουμε τὴ μεγαλύτερη ὁμοιότητα, κανονίζουμε παντοῦ με ι, ἔξω ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τύπους καὶ τοὺς ὁμοίους τῶν τῆς ἀρχαίας γλώσσας ποὺ ὁ κανονισμὸς τους θὰ μᾶς ἔφερνε σὲ ἀντίθεση με τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία⁸⁰.

Παραθετικά 22. Τὰ παραθετικά σε -ότερος, -ότατος, -ώτερος, -ώτατος γράφονται με ο ἢ με ω σύμφωνα με τοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς. Τὰ παραθετικά σε -ύτερος, -ύτατος, (-ύτερα, -ύτατα) γράφονται με υ: φαρδύτερος, μεγαλύτερος, καλύτερα, γλυκύτερος⁸¹.

ῤήματα 23. Οἱ ἀκλιτοὶ ρηματικοὶ τύποι σε -ί (ἔχω) γράφει, πεί, (ἔχει) γραφή, (θὰ εἶχε) μελετηθῆ γράφονται με ἦ ἄμα ἔρχονται ἀπὸ τὸ ἀπαρέμφατο σε -ῆναι (δεθῆναι, ὀμιληθῆναι), καὶ με ει στίς ἄλλες περιστάσεις (γράψει-ν, (εἰ)πεί-ν).

Οἱ γραφές αὐτὲς συνηθίζονται καὶ σήμερα ἀπὸ τοὺς περισσότερους, ὅσοι τουλάχιστον ξέρουν ἢ παραδέχονται πῶς οἱ τύποι αὐτοὶ γεννήθηκαν ἀπὸ τ' ἀντιστοιχὰ ἀπαρέμφατα. Ἄλλοι γράφουν παντοῦ -η, ἢ -η (ἔχω γράφη, ἔχει δεθῆ). Ὅσο βαστοῦμα τὴν ὀρθογραφικὴ διάκριση τῆς ὑποταχτικῆς θὰ λέγης (ἢ θὰ λέγης) κι ἔχι θὰ λέγεις, νὰ πῆς κι ἔχι νὰ πῆς, θὰ μιληθῆ κτλ.), νομίζω προτιμότερο νὰ κρατήσουμε καὶ τίς γραφές ἔχω γράφει, ἔχει δεθῆ. Ἀμα δμως ἀφομοιωθῆ καὶ ἡ γραφή τῆς ὑποταχτικῆς με τὴν ὀριστικὴ (θὰ πῆς, θὰ δεθεῖ), τότε δὲν ἔπαρχει λόγος νὰ μὴ γράφονται κι οἱ ἀκλιτοὶ αὐτοὶ ρηματικοὶ τύποι ὅλοι με ει: ἔχω γράφει, ἔχει γραφεί. Τὸν κανονισμὸ αὐτὸν μπορεῖ νὰ δεχτῆ χωρὶς πρακτικὴ δυσκολία καὶ ἡ καθαρεύουσα⁸².

24. Τὰ ῤήματα σε -ώνω γράφονται με ω. Με ω γράφονται καὶ οἱ τύποι σε -ωμα, -ωτή, -ωτός, -ωνιά, -ωμός: ἰδρωμα, χαμήλωμα, ψῆλωμα, μάλωμα, καλαμωτή, σηκωτός, ἀγκιδωτός· κλειδωνιά, παγωνιά· σκοτωμός, μαλωμός, μαζωμός κτλ.· μὰ ἐρχομός.

Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἱστορικὰ σωστὴ γραφή κι ἔχι με ο, (καρφώνω, ἰδρώνω ξηλώνω, κατὰ τὰ χώνω, σιρώνω) γιατί ὁ μετασχηματισμὸς δηλῶ δηλώνω, ἔγινε

κατὰ τὸ (σιρώνω) σιρώνω, (χώνω) χώνω, ποὺ μαζί τους εἶχαν κοινὸ τὸν ἀόριστο ἐδήλωσα, ἰδρώσα ἰστρώσα, ἔχωσα. Ἡ ἐτυμολογικὴ ὀρθογραφία θ' ἀπαιτοῦσε λοιπὸν ἴσως δυὸ ν: καρφώνω, ξηλώνω, ἰδρώνω κτλ., μὰ τέτοιες γραφές θὰ ἦταν ἀσκοπὸς νεωτερισμὸς· τὴ γραφή -ώνω θεωρῶ προτιμότερη ἀπὸ τὴν -όνω καὶ γιὰ λόγους εὐκολίας, γιατί τὸ ω βρίσκεται καὶ στοὺς τύπους -ωσα, -ωμένος⁸³.

25. Οἱ ρηματικοὶ τύποι σε -ιοῦμαι ἢ -ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται κτλ. γράφονται με ι (κι ἔχι με ει σύμφωνα με τὴ γένεσή τους): ἀγαπιέμαι, φιλιοῦμαι, φιλιέστε.

26. Οἱ ἀόριστα σε -ῖσα γράφονται με η, ἄμα ὁ ἐνεστώτας τους εἶναι σε -ῶ, με ι ἄμα εἶναι σε -ίζω, καὶ με υ (ει, οι), ἄμα εἶναι σε υ (ει, οι): τσαλαπάτησα, χαιρέτησα, λάλησα — βόισα, πότισα, βάφτισα — δάκρυσα, δάνεισα. Στὰ ῤήματα με διπλὸ ἐνεστωτικὸ τύπο γράφεις ἔπως θέλεις καὶ τὸν ἀόριστο (σκόρπισα ἢ καὶ σκόρπησα)· ψήφισα εἶναι ὁ ἀόριστος τοῦ ψηφίζω, ψήφησα τοῦ ψηφῶ· τοῦ χαιρετῶ ὁ ἀόρ. γράφεται χαιρέτησα.

27. Τὰ ἐπιρρήματα σε -ιά γράφονται, καθὼς καὶ τὰ ὁμώνυμά Ἐπιρρήματα τους οὐδέτερα, με ι (κι ἔχι με ει, ποὺ οὔτε σωστὸ δὲν εἶναι) φαρδιά, πλατιά, μακριά, πλατιά.

28. Στὸ ζήτημα τῶν πνευμάτων μένομε, ἔπως εἶναι σήμερα τὰ Πνεύματα πράματα, πιστοὶ στὴν παράδοση. Τὸ ζήτημά τους θὰ λυθῆ μὴ μὲρα μαζί με μὴ ριζικὴ μεταρροθμίσση τοῦ τονισμοῦ· γιὰ τὴν ὥρα προσπαθοῦμε (κτ. καὶ κανόνα 1) μᾶλλον νὰ ἐλαττώνουμε παρὰ ν' αὐξάνουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν τύπων ποὺ παίρνουν δασεῖα. Ἔτσι βάζομε ψιλῆ:

1) στοὺς νεωτερικὸς σχηματισμοὺς ἄμα ἢ φωνητικὴ τους ἀλλοίωσις δὲ μᾶς ἀναγκάζει νὰ τοὺς συσχετίσωμε με τοὺς παλιούς τύπους ποὺ παίρνουν δασεῖα: ἀμάδα (ὀμάδα), ἐμεῖς (ἡμεῖς), ἀλάκερος, ἀψηλός, Ὀθροῖός, (μὰ ἐνωμένος - ἐνώνω).

2) στίς ξένες λέξεις ποὺ στὴ γλώσσα τους ἀρχίζου ἀπὸ η.

3) ψιλῆ παίρνουν ἀκόμη τὸ ἔθροισα (ἔθροισα) - βροῖζω, ἦθρα (ἦθρα) βροῖσκω· στὴ νέα μας γλώσσα οἱ αὐξημένοι αὐτοὶ τύποι σχετίζονται με τύπους ἐνεστωτικὸς ποὺ ἀρχίζου ἀπὸ σύμφωνο, κι ἔτσι μοιάζει τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν σὰν αὐξηση συλλαβικὴ.

Ὅμοιες με τίς παραπάνω ἀρχές θὰ ἐφαρμοστοῦν καὶ στὸ ζήτημα Τόνοι τοῦ τονισμοῦ: θὰ κοιτάζομε νὰ ἔχωμε ὅσο εἶναι δυνατό λίγους, εὐκολομάθητους κανόνες καὶ λίγες περισπωμένες. Οἱ ἀκόλουθοι κανόνες ταχτοποιοῦν τὸν τονισμὸ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ νέα ἰδίως στοιχεῖα τῆς καινούριας γραφομένης· ὅσα ἀρχαία στοιχεῖα μένου ἔξω ἀπὸ τοὺς κανόνες αὐτοὺς διατηροῦν τὸν ἀρχαῖο τονισμὸ.

Περισπωμένη στή
λήγουσα

29. Ἡ τονισμένη λήγουσα παίρνει περισπωμένη:

α] σὲ ἔλους τοὺς ὀνομαστικούς τύπους τῆς γενικῆς τοῦ τελειώ-
νουν σὲ -οῦ, -ῆς, -ᾶς, -ῶν: καλοῦ παπποῦ, τοῦ παιδιοῦ, τῆς διπλῆς
χαρᾶς, αὐτοῦ, σπιτιῶν, ἐχτροῶν.β] σὲ μερικὲς ἀρχαῖες ὀνομαστικὲς ἐν. ἀρσ. σὲ -ῆς, αἰτ. σὲ -ῆ, καὶ
πληθ. ὄνομ. σὲ -εῖς: Περικλῆς, συγγενῆ, συγγενεῖς, τρεῖς.γ] σὲ ἔλους τοὺς ρημαστικούς τύπους μὲ -η, (ῆ), -ω, -ει, -ου, -αι,
-α, (α): νικῶ, σθῆῶ, βρωῶ, ρθῶ, -τρῶς, βρωῆ, πῆ, σθῆεῖ, ἀκοῦς, ρω-
τοῦν, φταῖς, κλαῖς, γελᾶ, γελᾶν, πᾶς πᾶν.δ] στὰ τοπικὰ ἐπιρρήματα μὲ μακρὸ στή λήγουσα αὐτοῦ, ἄλλου,
παντοῦ, ἐκεῖ, ἐδῶ.Ὁξεῖα
στή λήγουσα

30. Ἡ τονισμένη λήγουσα παίρνει ὀξεῖα (ἢ βαρεῖα):

Στὰ ἄρσεν. ὀνόματα σὲ -ης, -ος (ἐξῆ ἀπὸ τὰ Περικλῆς, Μωῦσῆς
κτλ.), σὲ ἄλλες τὶς ἰσοσύλλαβες πτώσεις ὅσες διατηροῦν τὸ ἴδιο φωνῆεν:
νικητῆς, μαθητῆς, παραλῆς, καφετζῆς, θαλασσοῆς, καφετῆς, βυσοῦῆς,
σταχτῆς, λαφρούς, βαρούς.Στὰ ἄρσεν. σὲ -ας, σὲ ἄλλες τὶς πτώσεις: ὁ ψωμάς, τοῦ ψωμά,
τὸν ψωμά, (ψωμάδες κτλ. δὲς καν. 32) βασιλιάς, βασιλιά, ἀλευράς,
ἀμαζάς, βαρελάς, γανωματᾶς, γιουρτζᾶς, γυναικάς, ζευγάς, κοσινιάς,
ρολογάς, ψαρᾶς, μυλωνάς, γαλατᾶς, φεσᾶς, κοιλαράς, καλαμαράς,
κολοκυθᾶς, μαρμαράς, σφουγγαράς, χαλκωματᾶς, χτενάς, φουστανελάς.Στὰ θηλ. σὲ -α, -η, -ου, -ω, (στὴν ὄνομ. κ. αἰτιατ.). καρδιά, ὀκιά,
τιμῆ, μαῖμου, ἀλεπού, Μαριγῶ. ἔτσι καὶ τὰ παλιὰ συνηρημένα ἐπί-
θετα: ἀπλή, χρυσή, διπλή· ἐξαίρεση: γῆ, Ἀθηναῖα, Ναυσικᾶ κτλ.

Σὲ ἄλλα τὰ ἐπιρρήματα σὲ -α: καλά, κακά, σιροβά, δεξιά, ἀριστερά.

Στὰ οὐδέτερα σὲ -α: καλὰ παιδιά, ἀπλά, διπλά, ἀργυρά· ὀξεῖα
παίρνουν καὶ τ' ἄρσενικὰ ἀπλοῖ, χρυσοῖ κτλ.Μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν περιορίζεται στή λήγουσα τῶν ὀνομάτων ἢ περισπω-
μένην σὲ ἐλάχιστο πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάνουμε ἕ ἀρχαῖος τονισμός. Θὰ τονί-
ζουμε τώρα:

ὁ παπᾶς τοῦ παπᾶ τὸν παπᾶ	καφετζῆς καφετζῆ καφετζῆ	νικητῆς νικητῆ νικητῆ	παπποῦς παπποῦ παπποῦ	τῶν νικητῶν * παιδιῶν * τιμῶν κτλ.
ἡ τιμῆ τῆς τιμῆς τὴν τιμῆ	ὀκιά ὀκιάς ὀκιά	ἀλεπού ἀλεπούς ἀλεπού	Ρηγιῶ Ρηγιῶς Ρηγιῶ	

ἐνῶ ἀκολουθώντας τὸν τονισμό πού προτιμοῦν σήμερα οἱ περισσότεροι θὰ γρά-
φομε ἔχι μόνο τοῦ καλοῦ παπποῦ, τῆς διπλῆς ὀκιάς, τῶν παιδιῶν, μὰ καὶ ὁ παπᾶς,
τοῦ παπᾶ, ὁ καφετζῆς, τοῦ καφετζῆ, τοῦ νικητῆ (τὸ νικητῆ), ὁ παπποῦς τὸν παπποῦ,
ἡ ὀκιά, ἡ ἀλεπού τὴν ἀλεπού κτλ.31. Ἡ τονισμένη παραλήγουσα παίρνει περισπωμένη στὶς λέξεις <sup>Περισπωμένη
στήν
παραλήγουσα</sup> πού ἔχουν στήν παραλήγουσα η, ω, ου, ει, αι (δηλαδὴ ἀληθινὸ μακρὸ, <sup>Περισπωμένη
στήν
παραλήγουσα</sup> παραλήγουσα
κι ἔχι δίχρονο α, ι, υ) καὶ στή λήγουσα ε, ο, αι, οι (δηλαδὴ ἀληθινὸ
ἀρχαῖο βραχύ).Ἔτσι κοντὰ στ' ἀρχαῖα οἱ αἰῶνες, μῆνες, οἱ γυναῖκες ἔχομε καὶ
τοὺς αἰῶνες, μῆνες, τίς γυναῖκες, οἱ καὶ τίς μοῖρες, ἀρκοῦδες, φλοῦδες,
καρδοῦλες, βοῦλες, καμῆλες, παπαροῦνες, ναῖσκε, οἱ καὶ τοὺς νησιῶτες,
σιτῆσε, ζοῦνε, τραγουδοῦμε. Ὁ κανόνας αὐτὸς ἐφαρμόζεται καὶ κεῖ
πού ὁ νεωτερικὸς τύπος γεννήθηκε ἀπὸ συγκοπὴ τοῦ παλαιότερου,
πού ὡς τότε κανονικὰ ἔπαιρνε ὀξεῖα· ἔτσι γράφομε: φταῖμε, τρώμε,
φταῖτε, ἀκοῦμε, ξυπνήστε, ἀγαπήστε, δώστε, μαθητρες. Πολλοὶ γρά-
φουν τίς τελευταῖες αὐτὲς λέξεις φταῖμε, τρώμε, δώστε κτλ., μὰ
τόσο ἔχει κρυσταλλωθῆ στὸ μάτι μας ἡ ἀνάγκη τῆς περισπωμένης
στοὺς τύπους μὲ τὸ καθαρὸ μακρὸ (δηλαδὴ η, ω, αι, ου κτλ.) μπρὸς
σὲ καθαρὸ βραχύ, ὥστε ὅσο διατηροῦμε τὴν περισπωμένην στὸ μῆλο,
μῆνες κτλ. εἶναι σκοπιμώτερο νὰ τῆ βάζωμε καὶ στοὺς ἐξωτερικὰ
ἀνάλογους νεωτερικὸς τύπους, ἀν δὲ θέλωμε νὰ πολλαπλασιάσωμε
τίς δυσκολίες τῆς σημερινῆς ὀρθογραφίας.32. Στὶς ἄλλες περιστάσεις βάζωμε στήν παραλήγουσα <sup>Ὁξεῖα στήν
παραλήγουσα</sup> ὅπου
μποροῦμε ὀξεῖα, δίνοντας στὰ δίχρονα τὴν ποσότητα ἐκείνη, πού
σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχαίους κανόνες θὰ ὄριζε ὀξεῖα. (Ἄν σημειώ-
σωμε τὸ ἀρχαῖο δίχρονο μ' ἓνα * ἔχομε δῶ τίς ἀκόλουθες τρεῖς
περιπτώσεις * υ, * *, * *).

Ἡ τονισμένη παραλήγουσα παίρνει λοιπὸν ὀξεῖα:

α] στὰ ὀνόματα μὲ πληθ. σὲ -άδες: καθγάδες, παπάδες, ψωμά-
δες, πρασινάδες, λαμπάδες, κυράδες.β] στὰ ὀνόματα σὲ -άδος -άτος, -άτιο, ἄνος, -ῖνος: κουνιάδος, γεμά-
τος, τρεχάτος, κομιτάτο, πρωτενοουσιάνος, ραβῖνος κτλ. (δὲς κανόνα 4 ε).γ] στὰ θηλυκὰ τὰ νεωτερικὰ σὲ -α (-οῦδα, -οῦλα, -οῦρα κτλ.):
ἀρκοῦδα, φλοῦδα, κοπελοῦδα, μικροῦλα, ροστιμούλα, καρδοῦλα, κα-
μῆλα, κορώννα, κούπα, λεύκα, δούλα, φαγούρα.δ] στὰ οὐδέτερα σὲ -ι: παραμύθι, ποτήρι, ζευγάρι, πεινιάρει,
μικροῦλι, χερούλι, φασούλι, φρούδι κτλ.⁸⁴ε] στὰ ἀριθμητικὰ σὲ -άντα καὶ -ήντα: τριάντα, σαράντα, πενήντα,
ἑξήντα κτλ.

ς] οἱ μετοχές σὲ -όντας: πηδώντας, γελώντας, κρατώντας.

Ὁξεῖα παίρνουν καὶ τὰ ὀνόματα σὲ -ἄκος, -ἄκι: φιλαράκος, μι-
κράκι, φυλλαράκι, παιδάκι.

33. Βαστούμε τὸν ἀρχαῖο τονισμό στὶς λέξεις τοῦ τύπου ἢ γλώσσα τῆς γλώσσας, ἢ μοῖρα, ἢ γυναῖκα τῆς γυναίκας, ὁ κλητῆρας τοῦ κλητῆρα, ὁ ἰδρωτάς, ὁ χειμῶνας κτλ.

Οἱ γραφές αὐτές εἶναι πολὺ μπόσικες, καὶ πολλοὶ σήμερα ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ Ψυχάρη, ποὺ τίς ἀφησε ἐπειτα ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ Ταξιδιοῦ του, γράφουν μαζί του γλώσσα· μὰ ὁ νεωτερισμὸς ἐδῶ θὰ γυννοῦσε περισσότερες δυσκολίες ἀργότερα σὲ κείνον ποὺ θὰ ἔγραφε τὴν καθαρεύουσα, καὶ γι' αὐτὸ προτιμῶ τὸν καλιὸ τονισμό.

34. Γιὰ λόγους εὐκολίας προτιμῶ περισπωμένη ἀντὶς τὴν ὀξεῖα ποὺ συχνὰ κανονικὰ θὰ βάζαμε, σὲ δλους τοὺς ρηματικούς σχηματισμούς:

1) τοῦ τύπου *υ: γελᾶτε, τρεχᾶτε, ἐλᾶτε, πηδᾶμε, τραβᾶμε, χαιρειᾶμε, θυμᾶμαι, θυμᾶσαι, θυμᾶται, θυμᾶστε, πηδᾶνε, πᾶμε, πᾶτε, φᾶμε, φᾶνε, ρουφᾶνε.

2) τοῦ τύπου — * : πῆρα, πῆγα, ἦρθα, εἶχα, εἶδα, ρωτοῦσα, ρικουῦσα, ἀγαποῦσαν, ρωτιοῦνταν, ἀγαπιοῦνταν, βγήκαν, γινήκαν⁸⁵.

⁸⁵ Ἀπὸ τὰ παραπάνω παραδείγματα γίνεται φανερὸ πῶς οἱ νεωτερικοὶ τύποι θὰ τονίζονται σὲ μερικές περιπτώσεις ὅπως γιὰ λόγους πρακτικούς φαίνεται βολικώτερο, καὶ ὅπου ἔτυχε ν' ἀλλάξη—ἀπὸ ἀνάπτυξη, προσθήκη ἢ ἀποκοπή—ἢ σχετικὴ θέση τῶν συλλαβῶν ὁ τονισμὸς κανονίζεται σύμφωνα μὲ τὴν ποιότητα τῶν καινούριων συλλαβῶν καὶ τὴ σχετικὴ τους θέση: γελᾶει ὄχι γελᾶει, ἀκοῦς ὄχι ἀκοῦς, δῶμον ὄχι δῶμον κτλ. (κτ. καὶ κανόνα 31).

Μὲ τοὺς παραπάνω κανόνες, ὅσο κι' ἂν δὲν εἶναι καντοῦ εὐκολο νὰ δριστοῦν τὰ ὅρια τῆς ἐφαρμογῆς τους, κατορθώνεται ν' ἀπλοποιήσωμε λίγο τὴν ὀρθογραφία τῆς νέας μας γλώσσας, ἐνῶ ἄλλως θὰ εἶχαμε μίαν ἀτέλειωτη ποικιλία στὶς γραφές αὐτές: διᾶκος (διᾶκονος), τριᾶνια (τριᾶκοντα, ἰωνικὰ τριῆκοντα), μὰ σαράντα, ἴσως καὶ κελλᾶρε, (λατ. -arum, -arion) κοντὰ στὸ πτεινάρι, ποδάρι (ἀρχ. ἔλλην. ὄποκορ. -ἄριον).

⁸⁶ Ἐγκλιση 35. Ἡ ἐγκλιση σημειώνεται μόνο ὅταν ἔχη φωνητικὴ σημασία, καὶ ὄχι ἱστορικὴ, δηλαδὴ ὅπου πραγματικὰ σήμερα μιλώντας ἐγκλίνομε τὸν τόνο τῆς συνακόλουθης λέξης· ἔτσι οἱ ἄνθρωποι μας, τ' ἀμπελοχώραρά του, βλέποντάς τον, χάρισμά σου, ἀγόρασέ μου το· μὰ τὰ παπούτσια μου, τὸ δῆμο του, ἢ γυναῖκα του, ἢ μοῖρα σου.

Βαστούμε τὴν παραδομένη γραφὴ καὶ σὲ τύπους καθὼς τὰ παιδιὰ τῆς, πὲς μας. Γράφομε ὅμως, χωρὶς νὰ σημειώνωμε ἐγκλιση: δὲ θὰ σοῦ τὸ πῶ, ἂν δὲ θὰ μᾶς τὸ ἔδινες, πῶς νὰ σᾶς τὴ φέρω, ἄς τοὺς τὸ ξηγήσῃ κτλ.

Σημειώνεται ἀκόμη ἢ ἐγκλιση στοὺς νεωτερικούς σχηματισμούς, σύμφωνα μὲ τὴν προφορά, σὲ παραδείγματα καθὼς τ' ἀκόλουθα: ἐγὼ εἶμαι, θὰ ἦτανε, μοῦ ἔδωσε, μοῦ στείλε, τῶρὰ ἦρθε (ὁ π ο υ τονί-

ζομε ἔτσι), πὲς μου το, γράψε μοῦ το, γράφετέ μας το, γράψτε μᾶς το.

Φυσικὰ, στὸ ποῖ, ποῦ στὴν ἀρχαία ἦταν ἐγκλιτικὸ, σήμερα σημειώνωμε πάντοτε τὸν τόνο (δὲ θέλησα ποῖτε), ἀφοῦ σήμερα καὶ τὴ σημασία του ἀλλάξε, καὶ τὸν τόνο του ἔπαυσε νὰ χάνη.

Οἱ κανόνες γιὰ τὴν ἐγκλιση εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀσκοποὺς ποὺ ἔχει ἢ ἐπίσημη γραφομένη· κουράζουν τὸ μαθητὴ χωρὶς λόγο καὶ σπάνιο εἶναι νὰ θυμηθῇ νὰ τοὺς ἐφαρμόσῃ ὅπως πρέπει⁸⁶. Φυσικὰ τὰ λάθη εἶναι συχνότατα καὶ κανονικὰ στὶς ἐφημερίδες. Ἡ ἀπλοποίηση τῶν ἐγκλιτικῶν κανόνων εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴ νέα μας γραφομένη.

36. Σὲ μερικές λέξεις ὁμόηχες μὰ μὲ διαφορετικὴ ἔννοια μεταχειριζόμεστε δυὸ διαφορετικούς τόνους (ὀξεῖα καὶ περισπωμένη, βαρεῖα καὶ περισπωμένη, ἢ βαρεῖα καὶ ὀξεῖα) γιὰ νὰ καταλαβαίνη ὁ ἀναγνώστης εὐκολώτερα τὴ σημασία τους, σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ ἀρχή, ποὺ βλέπομε νὰ ἐφαρμόζεται καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες, στὴν ὀρθογραφία τους. Ἔτσι ξεχωρίζομε τὸ πῶς, ποῦ (ἐρωτηματικὰ), ἀπὸ τὸ πῶς, ποῦ (ἀναφορικὰ), τὸ γιατί καὶ γιὰτί, τὸ μὰ καὶ μὰ, τὸ γὰ καὶ γιὰ, τὸ νὰ καὶ νὰ⁸⁷.

Ὅποιος προσπαθεῖ νὰ ρυθμίσῃ τὰ τονικὰ αὐτὰ ζητήματα νιώθει γλήγορα πόσο δύσκολα συμβιβάζονται οἱ πατροπαράδοτοι ἀρχαῖοι κανόνες μὲ μιὰ λογικὴ, κάπως εὐκολὴ καὶ moderne ὀρθογραφία· ἔτσι μένει τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ τὸ μεγαλύτερο βάσανο τῆς ὀρθογραφίας μας καὶ οἱ χίλιες μικροδυσκολίες ποὺ κρύβει⁸⁸ κάνουν νὰ φαίνεται κάθε κανονισμὸς ποὺ γίνεται ἀπάνω στὴ βάση αὐτὴ πρόσκαιρος καὶ παροδικός. Μόνο ἓνα γι' αὐτὸ ριζικὸ ὑπάρχει: νὰ καταργηθοῦν ὅλοι οἱ τόνοι, ἢ νὰ διατηρηθῇ μόνο ἢ ὀξεῖα. Ὅπως ὅμως εἶναι σήμερα ἢ πνευματικὴ κατάσταση τῆς κοινωνίας μας φοβοῦμαι μήπως δὲν εἶναι σκόπιμο νὰ ἐπιδιώξῃ ὁ δημοτικισμὸς τὴ μεταρρύθμιση αὐτὴ τὴν τόσο ἐθνικὴ, καὶ ἴσως εἶναι καλύτερο νὰ περιμένωμε τὴν πρωτοβουλία ἀπὸ τὸ κράτος, ἀπὸ κανένα συνέδριο ἐκπαιδευτικὸ, ἢ καμὰ ἄλλη μερίδα τῆς κοινωνίας, ποὺ θὰ ἐφάρμοζαν τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση πρώτα στὴν ἐπίσημη γλώσσα, καὶ μὲ λιγώτερο κίνδυνο νὰ δυσφημισθῇ καὶ ὁ ἑαυτός τους καὶ ἢ μεταρρύθμιση ἢ ἴδια. Ἴσως νὰ μὴν ἀργήσῃ ἢ ὄρα αὐτὴ, ἀφοῦ πληθαίνουν ὀλοένα μεταξύ μας ὅσοι δὲ θεωροῦν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας εὐημερία καὶ πρόοδο νὰ διατηροῦμε τοὺς ἀρχαίους τόνους καὶ τὰ πνεύματα. Φτάσαμε ὅμως στὸ σημεῖο ὅπου ἢ ἀντίληψη κι ἢ ἐχτίμησις τοῦ σκοποῦ νὰ μᾶς φέρνῃ εὐκολα καὶ χωρὶς δισταγμὸ ἀπὸ τὴ θεωρία στὴν ἐφαρμογή;

Οἱ τόνοι διακριτικά σημάδια

Οἱ δυσκολίες τοῦ τονισμοῦ

Κατάργηση τῶν τόνων

VIII

Με τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ περάσαμε τὰ ὄρια ἐκείνου ποῦ χωρὶς ριζικώτερη μεταρρύθμιση — χωρὶς νὰ βγοῦμε σημαντικὰ ἔξω ἀπ' ἐτι συνηθίζεται, καὶ χωρὶς νὰ ἐρθῶμε σὲ χτυπητὴ ἀντίθεση μὲ τὴν παλιὰ ὀρθογραφία — μπορούμε σήμερα εὐκολα ν' ἀπλοποιήσωμε. Φυσικὰ ὅμως, ὅσο τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα ἐξετάζεται ἀπὸ τὶς πραγματικὲς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ μας, ἄσχετα μὲ συνήθειες ποῦ εὐκολα δὲν ἀλλάζουν καὶ μὲ τὶς προλήψεις τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀριστοκρατίας, ποῦ τοῦ φόρτωσε καὶ τὴ σημερινὴ ὀρθογραφία, γίνεται φανερὸ πὼς ἡ μεταρρύθμιση θὰ ἔπρεπε νὰ προβῆ ἀκόμη μακρύτερα, ὥστε νὰ προσαρμοστῆ τελειότερα ἢ ὀρθογραφία μας στὴν ἐθνικὴ μας ζωὴ τὴν ἀνάγκη αὐτὴ μαρτυροῦν κοντὰ στ' ἄλλα ποῦ εἶδαμε, οἱ συχνὲς προσπάθειες τῶν τελευταίων χρόνων, ποῦ βρῆκαν μερικὲς φορές, καθὼς λ. χ. στὴν κατάργηση τῆς ὑποταχτικῆς, συχνὸς μμητῆς θὰ ἐξετάσω ἐδῶ σύντομα, τὰ ὄρια τῆς ριζικώτερης αὐτῆς μεταρρύθμισης, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦ τόνου, ποῦ τελευταῖα μελετήσαμε (μαζί μὲ τοὺς τόνους λογαριάζω γιὰ εὐκολία καὶ τὰ πνεύματα).

Διάφορες φορές εἶχαμε τὴν εὐκαιρία σ' αὐτὴν τὴ μελέτη νὰ γνωρίσωμε τὶς ἀνώφελες δυσκολίες ποῦ μᾶς ἐτοιμάζει ἡ ποικιλία τῶν ἀρχαίων τόνων· εἶδαμε ὅτι οἱ ἀνορθογραφίες ἀπὸ λάθη στὸν τονισμό εἶναι οἱ πιὸ συχνὲς, ὅτι οἱ τονικοὶ κανόνες εἶναι οἱ πιὸ δυσκολομάθητοι, ὅτι εἶναι ἀφθονώτατες οἱ λέξεις ποῦ σχεδὸν κανεὶς μας δὲν μπορεῖ νὰ θυμηθῆ τί τόνο χρειάζονται, ὅτι πολλὲς λέξεις γράφονται πιά καθημερινὰ καὶ ταχτικὰ μὲ τὸ στραβὸ τόνο, εἶδαμε ἀκόμη πὼς οἱ ἀρχαῖοι δὲ χρησιμοποιοῦσαν τοὺς δικούς μας τόνους, ἔξω ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους γραμματικούς, ποῦ τοὺς ἤθελαν γιὰ τὶς φιλολογικὲς τοὺς ἐκδόσεις, καὶ ἀκόμη καταλάδαμε στὸ τέλος πόσο δύσκολο εἶναι νὰ μεταχειριστοῦμε μὲ κάποια λογικὴ τὸν ἀρχαῖο τονισμό στοὺς νεωτερικοὺς τύπους τῆς γλώσσας μας, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει καταντήση ἀσκοπη πολυτέλεια, ποῦ χωρὶς λόγο καὶ ὠφέλεια δυσκολεύει σημαντικὰ τὶς δυσκολίες τῆς δὲςκολῆς κιόλας ὀρθογραφίας μας. Ἄν ἔμενε ἀκόμη καμιά ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀνάγκη κάποιας ἀλλαγῆς, ὁ ἀγῶνας ποῦ γίνεται στὰ δημοτικὰ μας σχολεῖα γιὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ νὰ τονίζουν σωστὰ, τὰ φτωχὰ ἀποτελέσματα ποῦ βγαίνουν, καὶ ἀκόμη οἱ ἔντονος, κατηγορηματικὲς καὶ ὁμόφρονες γνώμες ποῦ ἀκούστηκαν γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ μέσα ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν δημοδιδασκάλων, ἄμα τελευταῖα ἀνακινήθηκε τὸ ζήτημα

Ἄνάγκη
γιὰ μεγαλύτερη
ἀπλοποίηση

Οἱ ἀγιάτρευτες
δυσκολίες τοῦ ση-
μερινοῦ τονισμοῦ

αὐτό⁸⁹, πρέπει νὰ μᾶς πείσουν πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ ξαναμελετηθῆ τὸ ζήτημα τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ. (μαζί μὲ τοὺς τόνους λογαριάζω γιὰ εὐκολία καὶ τὰ πνεύματα).

Ἄν τώρα ἐξετάσωμε γιὰ ποιὸν λόγο ἐξακολουθοῦν δλα αὐτὰ, θὰ δοῦμε πὼς δὲν ὑπάρχει σοβαρὸς λόγος νὰ δικαιωνίζεται ἡ σημερινὴ κατάσταση. Δυὸ πράματα στέκονται ὅμως ἐμπόδιο στὴν τονικὴ μεταρρύθμιση, τὸ ἓνα θεωρητικὸ κυρίως ἐπιχείρημα, τὸ δεύτερο πραχτικὴ δυσκολία. Φοβοῦνται δηλαδὴ μήπως ἔτσι χαθῆ ἀπὸ τὴ γλώσσα ποῦ γράφεται ἡ συνοχὴ καὶ ὁμοιότητα ποῦ ἔχει μὲ τὴν ἀρχαία, καὶ ἔπειτα, τόση εἶναι τῆς συνήθειας ἢ δύναμη, ποῦ ἀπὸ μικροὶ βλέπομε κάθε μας λέξη νὰ στολίζεται μ' ἓνα δυὸ ἀπὸ τὰ ποι- κιλότροπα αὐτὰ σημαδάκια, ὥστε δὲν μπορούμε νὰ φανταστοῦμε κὰν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα χωρὶς αὐτὰ, καὶ οὔτε θέλομε νὰ δοῦμε τὶς πραχτικὲς ὠφέλειες ποῦ θὰ μᾶς χάριζε ἡ ἀπουσία τους.

Εἶναι ὅμως καὶ ἡ ὀρθογραφία σὰν τὴ μόδα, καθὼς σωστὰ παρατήρησε ὁ Louis Havet, καὶ δὲν εἶναι δύσκολο ν' ἀγαπήσῃ κανεὶς καὶ μία νέα ὀρθογραφία· καὶ ὁ αἰχμάλωτος τοῦ Chillon, λέει, ἄμα λευτερώθηκε ἀπὸ τὰ δεσμά του καὶ ξαναβγήκε στὸ φῶς δυσκολεύονταν στὴν ἀρχὴ νὰ συνηθίσῃ στὴ ζωὴ, ὅσο ποῦ τὴν ξαναγάπησε. Ἔτσι καὶ ἡ νέα τονικὴ συνήθεια, ἄμα τὴ συνηθίσωμε, θὰ φανῆ ὅμοια σωστὴ, ὁμορφὴ καὶ δικαιολογημένη, ὥστε νὰ μὴν ἔχουν μεγαλύτερη σημασία δλα τὰ ἐπιχειρήματα ποῦ στηρίζονται ἐδῶ ἀπάνω, ὅση πειστικότητα κιὰν ἔχουν σήμερα γιὰ κείνους ποῦ εἶναι συνηθισμένοι νὰ μὴ συλλογίζονται. Περισσότερο δικαιολογημένος φαίνεται ὁ ἄλλος λόγος, καὶ ὁ Χατζιδάκις τὸν ἐμεταχειρίστηκε γιὰ κύριο ἐπιχείρημα, πὼς ὅσο μεγάλα κιὰν εἶναι τὰ καλὰ ποῦ μᾶς ὑπόσχεται ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση καὶ τὰ κακὰ ἀπτὰ ὁποῖα θὰ μᾶς γλιτώσῃ, ἐμεῖς δὲν μπορούμε νὰ τὴν τολμήσωμε ὅσο τ' ἀρχαῖα κείμενα ἐξακολουθοῦν νὰ τυπώνονται ἀπὸ τὸν Teubner καὶ τοὺς ἄλλους ἐκδότες τῶν κλασικῶν συγγραφέων μὲ δλες τὶς περισπωμένες καὶ τὶς δασεῖες στὰ φωνήεντα καὶ τὰ ῥ καὶ τὶς ὑπογραμμένες ποῦ συνηθίζονται σήμερα, γιὰτὶ ἄλλιως θὰ χωριστοῦμε ἀπὸ «τῆς γλώσσῃς ἐκείνης ἣτις θεωρεῖται κοινὸν κτῆμα παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου»⁹⁰.

Εἶναι βέβαια αὐτὸ μιὰ γνώμη ποῦ πιθανὸν νὰ συμμερίζονται καὶ ἄλλοι. Ἄπὸ ἐντελῶς διαφορετικὴ καὶ γενικώτερη ἀποψη κρίνον- τας τὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ ἔλεγα πὼς σὲ ζήτημα μὲ τέτοια ἄμεση σπουδαιότητα γιὰ τὴν ἐθνικὴ παιδεία δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξαρτη- θοῦμε ἀπὸ τὸ ἄν θ' ἀποφασίσῃ ὁ Teubner νὰ νεωτερίσῃ στὸν τονι-

Γιατὶ δὲν τὸν
ἀφήνομε;

Ἡ δύναμη τῆς
συνήθειας

Ἄφοδος
μὴ χωριστοῦμε
ἀπὸ τ' ἀρχαῖα

Ἡ δική μου
ἀποψη

σμό για να παρατήσωμε και μεις τὰ ἐνοχλητικά αὐτὰ σημάδια, οὔτε νὰ περιμένωμε τὴ μεταβολὴ ποὺ γιὰ τὴν ὄρα οὔτε πιθανὴ φαίνεται⁹¹, γιὰ ν' ἀποφασίσωμε μιὰ τόσο σημαντικὴ γιὰ μᾶς μεταρρυθμίση. Ἄφησε ποὺ δὲ φαίνεται και τόσο ἀυταπόδειχτος και βέβαιος ὁ ἰσχυρισμὸς πὼς νεωτερίζοντας στὸ ζήτημα τοῦ τόνου θὰ «ἀποχωρισθῶμεν» ἀπὸ τὴ γλῶσσα ἐκείνη, ποὺ ἄλλοι λαοί, χωρὶς νὰ παραλάβουν τοὺς τόνους τῆς στὴ γλῶσσα τους, και χωρὶς κἀν νὰ ἔχουν τὴν ἴδια γλῶσσα, κατῶρθωσαν μὲ τέτοιο τρόπο νὰ νιώσουν τὶς ὁμορφιές τῆς, ν' ἀγαπήσουν τὴ φιλολογία τῆς και νὰ ζωντανέψουν, ὅ,τι χρῆσιμο βρῆκαν στὰ διδάγματά τῆς. Ἔτσι, ὅσα ἐπιχειρήματα ἄκουσα ὡς τώρα δὲν κατῶρθωσαν νὰ μὲ μεταπείσουν, ὥστε ν' ἀγαπήσω τὴ σημερινὴ τονικὴ χρῆση, και βρίσκω πὼς χρειάζονται ἀποδεικτικώτερες δικαιολογίες γιὰ τὸ σημερινὸ καθεστὼς ἀπὸ ἀφορισμοὺς γενικούς, — κι ἐπικίνδυνους, ἀμα ἀποτείνονται στὴν ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη — σάν τὸν παραπάνω λ. χ. πὼς κάθε πρόταση γιὰ τὴν τροποποίηση τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ εἶναι «ἐθνοφθόρος»⁹².

Ἄμα θελήσωμε ν' ἀπλοποιήσωμε ριζικώτερα τὸ σημερινὸ τονικὸ σύστημα παρουσιάζονται στὴ σειρά οἱ ἀκόλουθες βαθμίδες:

α] καταργοῦμε τὴ βαρεῖα και στὴ θέση τῆς βάζομε ὀξεῖα:

β] καταργοῦμε τὴ βαρεῖα (Σκυλίτσης):

γ] καταργοῦμε περισπωμένη και βαρεῖα: σημειώνομε ἓνα μόνο τόνο σὲ κάθε τονισμένη συλλαβή, μιὰν ὀξεῖα (ἢ κανένα ἄλλο σημάδι) (Πάλλης, Βλαστός κι ἄλλοι):

δ] σημειώνομε τὸν τόνο (ὀξεῖα ἢ ἄλλο σημάδι) μόνο ἀμα τονίζεται ἢ παραλήγουσα ἢ ἡ προπαραλήγουσα (Πάλλης), ἢ σημειώνομε μιὰ ὀξεῖα μόνο στὶς δισύλλαβες και ὑπερδισύλλαβες λέξεις, στὴ συλλαβὴ ποὺ τονίζονται (Φαρδύς).

ε] καταργοῦμε ὅλους τοὺς τόνους: ἓνα διακριτικὸ σημάδι, ὀξεῖα, ἢ ὅ,τι ἄλλο, σημειώνομε μόνο ὅπου εἶναι ἰδιαίτερη ἀνάγκη (Βηλαράς, Φαρδύς). Ἐδῶ ὁ Πάλλης σκέφτηκε, γιὰ νὰ ξεγελαστῇ τὸ μάτι ποὺ συνήθισε νὰ βλέπη σὲ κάθε λέξη μὲ μικρὰ ψηφία κι ἓναν τόνο, νὰ μεταχειριστῇ στὸ τύπωμα ψηφία μὲ ἀρχαιώτερη μορφή, ποὺ μοιάζουν μὲ κεφαλαῖα.

Ὅσο γιὰ τὰ πνεύματα, ἢ παράλειψη τῆς φιλῆς μόνο, μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστῇ στὶς περιστάσεις β και γ (Σκυλίτσης), ἢ κατάργηση φιλῆς και δασείας στὶς κατηγορίες γ, δ κι ε (Φαρδύς, Πάλλης, Βλαστός κτλ.)⁹³ (κτ. Ἐπίμετρο II).

Ἡ ἀξία τους Ἡ περίπτωσι (α) εἶναι ἀσήμαντη: τὴν ἐφαρμόζουν ἄλλωστε και

σήμερα πολλοί, καθὼς πάλι ἄλλοι, σὲ περασμένες δεκαετίες, ἀντικατάσταναν παντοῦ στὴ λήγουσα τὴν ὀξεῖα μὲ τὴ βαρεῖα⁹⁴.

Ἡ πρόταση τοῦ Σκυλίτση (β) στέκεται θεωρητικὰ εὐκόλα, κι ἔχει κάποια ἐπίφαση συντηρητικότητας. Δὲν καταργῶ, λέει ὁ εἰσηγητῆς τῆς, τίποτε μόνο ποὺ δὲ σημειώνεται, ὅ,τι καταλαβαίνεται. Πραχτικὰ ὅμως, κι αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο, εἶναι σὲ πολλὰ κατώτερη ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη περίπτωση.

Τὸ σύστημα τοῦ Βλαστοῦ (γ) μοιάζει γιὰ λογικώτερο, ἀμα ἓνας μόνο τόνος: δεχτοῦμε πὼς καλὸ εἶναι νὰ σημειώνωμε σὲ κάθε λέξη τὴ συλλαβὴ ποὺ τονίζεται, και δὲν εἶναι και τόσο ριζοσπαστικὸ. Γλιτώνομε τοὺς πολὺπλοκούς ὀρθογραφικούς κανόνες, και δὲ μοιάζουν κι οἱ λέξεις φαλακρές, σάν κάτι νὰ τοὺς λείπη, γιὰτὶ τὸ μάτι βρίσκει στὴν καθεμιὰ τῆς τὸν τόνο ποὺ ἀποζητᾷ. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἀκολούθησαν ὡς τώρα και οἱ περισσότεροι ἀπ' ὄσους νεωτέρωσαν στὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ.

Μιὰ ὅμως και φτάσαμε στὸ σημεῖο νὰ πειστοῦμε πὼς ἓνα εἶδος τόνου μᾶς ἀρκεῖ: μῆλο, ναί, ἄλλο, φυσικὸ εἶναι νὰ μᾶς γεννηθῇ ἡ ἀπορία: μὰ εἶναι ἀνάγκη σὲ κάθε λέξη νὰ σημειώνωμε τὸν τόνο τῆς; Κοντὰ στὰ μονοσύλλαβα, ποὺ και σήμερα μένουν ἄτονα (ὀ, ἦ, εἰς), μὴ δὲν ἔχομε κι ἄλλα ποὺ σήμερα τονίζονται, χωρὶς κανένα λόγο περισσότερο (τό, τά, πρὸς); και τί λόγο ἔχει και σὲ ὅλα τ' ἄλλα μονοσύλλαβα ὁ τόνος, ἀφοῦ και νὰ μὴν τὸν ἐσημειώναμε πάλι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ διαβαστοῦν; και σκόπος τοῦ τονισμοῦ εἶναι νὰ ξέρωμε ποῦ θὰ τονίσωμε τὴν κάθε λέξη, δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ παραλείπωμε τὸν τόνο ἀπὸ κάθε τονισμένη λήγουσα, ἀφοῦ ἢ ἀπουσία του θὰ μᾶς ἔδειχνε ἴσια ἴσια πὼς τονίζεται; Οἱ λόγοι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀβάσιμοι⁹⁵, και γι'αὐτὸ βρῆκε κι ἡ περίπτωση (δ) στὸν Πάλλη τὸν ὑπερασπιστῆ τῆς⁹⁶. (Τοῦ Φαρδὸ ἢ τροποποίηση, χωρὶς νὰ εἶναι λιγώτερο σωστὴ ἀπὸ τοῦ Πάλλη τὴ δοκιμὴ, ἔχει και αὐτὴ μαζί τῆς ὅμοια ἐλαττώματα).

Ἐχει ὅμως τὸ σύστημα αὐτὸ κάποιες μικρὲς δυσκολίες, ἰδίως ἀμα πρόκειται ὄχι γιὰ βιβλία ποὺ θὰ διαβάζωνται τυπωμένα, μὰ γιὰ τὴ χρῆση τῶν τόνων στὸ καθημερινὸ γράψιμο. Τὸ νὰ συλλογίζεσαι κανεὶς γράφοντας, ἀν μιὰ λέξη τονίζεται ἢ ὄχι στὴ λήγουσα, ὥστε νὰ τὴν ἐφοδιάσῃ ἢ ὄχι μὲ τόνο, γυρεύει μοῦ φαίνεται, γιὰ καιρὸ τουλάχιστο, κάποια σκέψη και κάποια συνειδητὴ ἀπασχόληση ποὺ σταματᾷ τὸ γράψιμο: κι ἀκόμη, ξενίζει κάπως ἡ ὀξεῖα ποὺ ἔρχεται ἔξαρνα σὲ λέξεις γνώριμες και γνωστὲς μὲ περισπωμένη (γ, δ)⁹⁷.

Ἐκεῖ λοιπὸν ποῦ θὰ ἔγραφε κανεὶς *μήλο*, εἶδα, *ἐκεῖ* (ἢ *ἐκει*) συλλογίζεται: Ποιά ἀνάγκη νὰ ἔχη *κάθε* λέξη ἓναν τόνο; Μήπως γίνεται αὐτὸ στὰ γαλλικὰ ἢ στὰ γερμανικὰ, ἢ τ' ἀγγλικὰ ἢ τὰ ρωσικὰ, ἢ σὲ καμιὰν ἄλλη ἀπὸ τίς γνωστὲς γλώσσες; Ἡ μήπως εἶναι οἱ τονικοὶ νόμοι τῆς γλώσσας μας δυσκολώτεροι; Καλὰ, τὰ μονοσύλλαβα καὶ τὰ δεξότονα θὰ διαβαστοῦν πάντοτε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, κι ἀναγνωρίσαμε πὼς καὶ χωρὶς τόνο διαβάζονται ὅμοια εὐκολα⁹⁸ μήπως ὅμως κι οἱ ἄλλες μας λέξεις, στὴ μεγάλη τους πλειονότητα δὲ διαβάζονται κι αὐτὲς χωρὶς καμιὰ δυσκολία κι ἅμα τοὺς λείπει ὁ τόνος; καὶ πὼς ἄλλως θὰ διαβαστῆ ἅμα τοὺς λείπει ὁ τόνος, ἢ τα μονοσύλλαβα θὰ διαβαστοῦν παντοτε με τον ἴδιο τροπο ἢ ὅτι ἄλλο; Ἄν μερικὲς σπάνιες λέξεις νόμος καὶ νομός, φόρα καὶ φορά, θὰ γεννήσουν ἔτσι ἀσάφεια, ἂν ἔχωμε ὁμόηχες λέξεις (*πῶς-πῶς, γιατί-γιατί*), ποῦ νομίζομε καλὸ νὰ ξεχωρίσωμε μὲ τὴ γραφή, ἢ ἂν στὴ σημερινῇ μεταβατικῇ κατάστασι, δὲν καθιερώθησαν ἀκόμη παντοῦ στὴ νέα μας γραφομένη ἐνιαῖοι τύποι (*ἀνθρώπου-ἀνθρωπου, τελειώσα-τέλειωσα, αἰχμαλώτων-αἰχμάλωτων*) καὶ δῶ ὁ τόνος εἶναι χρήσιμος, μποροῦμε γι' αὐτὲς νὰ βαστάξωμε κάποιον διακριτικὸν σημάδι⁹⁹, καθὼς δὲ καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες γίνεται. Μὰ γιατί νὰ ἐπιμείνωμε νὰ ἔχη *κάθε* λέξη τὸν τόνο τῆς; μήπως γιὰ τοὺς ξένους ποῦ θὰ μάθουν τὴ γλώσσα μας, ἢ γιὰ τὰ παιδιὰ μας, ποῦ δὲν τὴν ξέρουν ἀκόμη καλὰ; Δὲν εἶναι λοιπὸν καλύτερα, ἂν θέλωμε νὰ μεταρρυθμίσωμε τὸ σημερινὸ μας τονισμό νὰ καταργήσωμε ὁλότελα τοὺς τόνους (ε) — ἔξω ἀπὸ τίς περιστάσεις ποῦ εἶδαμε — παρὰ νὰ καθιερώσωμε ἓνα ἄλλο ἀπὸ τὰ μεταβατικὰ συστήματα;

Ὅπως κιὰν εἶναι, τὸ ὅτι μᾶς παρουσιάζονται πολλὲς λύσεις, δὲν εἶναι λόγος μένοντας στὴν παλιὰ συνήθεια νὰ μὴν προτιμήσωμε καμιὰ τους, ἀφοῦ μὲ ὅποιον κιὰν διαλέξωμε ἐξαφανίζομε τίς τονικὲς δυσκολίες. Ὅσο γιὰ μένα ἡ ἀπόφασις δὲ μοῦ φαίνεται δύσκολη. Εὐκολώτερο θὰ φανῆ σὲ πολλοὺς, γιὰ τοὺς λόγους ποῦ εἶδαμε παραπάνω, νὰ περιοριστοῦν στὴν ὀξεῖα, παρὰ ν' ἀποφασίσουν νὰ παρατήσουν *κάθε* τόνο. Ἄμα ὅμως σκεφτοῦμε πὼς ἡ ἀνάγκη νὰ βλέπωμε σὲ *κάθε* λέξη τὸν τόνο τῆς — κι ὅταν ἀρχίζῃ ἀπὸ φωνῆεν, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς — εἶναι ἀπαίτησις μᾶλλον τοῦ καχοσυννηθισμένου ματιοῦ, ποῦ σασιτίζει ὅσο ποῦ νὰ ξεμάθῃ, παρὰ ἀνάγκη βαθύτερη, πραγματικώτερη, ψυχολογικῇ λοιπὸν μόνο κι ὄχι γλωσσικῇ⁹⁹, τότε, νομίζω, θὰ πᾶμε μὲ τὴ γνώμη, πὼς ἂν πρόκειται νὰ διαλέξωμε ἓνα νέο τονικὸ σύστημα, ἀντὶ νὰ βαστάξωμε ἓνα ντόνο (δ) ἢ καὶ νὰ

Προτιμώτερο νὰ καταργηθοῦν τὸνοι καὶ πνεύματα

τὸν σημειώνωμε μόνο στὶς μὴ δεξότονες λέξεις, καλύτερα μιὰ καὶ καλῇ νὰ χειραφετηθοῦμε ὁλότελα, βαστώντας τὸν μόνο γιὰ τίς σπάνιες περιστάσεις ὅπου ἀληθινὰ χρειάζεται (ε)¹⁰⁰.

Γιὰ τὰ πνεύματα, ἅμα συλλογιστοῦμε μὲ ὁμοῖο τρόπο, θὰ δοῦμε πὼς εἶναι περιττὸ νὰ παρατήσωμε τὴν φιλή μόνο, ἀφοῦ ἔτσι θὰ ἔπρεπε νὰ βαστάξωμε τοὺς κανόνες τοῦ πνευματισμοῦ, καὶ πὼς καλὸ εἶναι νὰ συνηθίσῃ τὸ μάτι νὰ μὴ βλέπῃ κανένα πνεῦμα. Δὲν ἔχουν πιά κανένα προορισμὸ οὔτε οἱ δασεῖς, οὔτε οἱ φιλές, καὶ μαζὶ μὲ τοὺς κανόνες γιὰ τὸν τονισμό καὶ τὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα, ἀποτελοῦν οἱ κατάλογοι «τῶν δασυνομένων λέξεων» τὸ ὀπισθοδρομικώτερο καὶ λυπηρότερο κεφάλαιο τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας καὶ διδασκαλίας.

Ἡ κατάργησις τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων (ἢ ὁ περιορισμὸς τοὺς στὴν ὀξεῖα), εἶναι ἡ σημαντικώτατη κι ὠφελιμώτατη ὀρθογραφικὴ καινοτομία στὴν ὁποία μποροῦμε ν' ἀποβλέπωμε. Μὲ μιὰ εὐκολὴ σχετικῶς ἀλλαγὴ καὶ χωρὶς κἂν νὰ ἐρθοῦμε σὲ σοβαρὴ ἀντίθεσις μὲ τὴν ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν (καθὼς λ. χ. ἅμα θὰ γράφαμε τὸ παῖζω *πέζο*), γλιτώνομε ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον σταύρωμα τῶν παιδικῶν βάθρων καὶ τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας. Εἶναι ἀκόμη νεωτερισμὸς, ποῦ καθὼς εἶδαμε ἐφαρμόζεται εὐκολὰ καὶ στὴν ἐπίσημη γλώσσα τὴν ἴδια, χωρὶς καμιὰν ἄλλη θυσία σὲ ἀρχεὺς φιλελευθερώτερες, καὶ μπορεῖ ἔτσι νὰ ἔχη ἄμεση τὴν ἐφαρμογὴ. Καὶ ἀκόμη, εἶναι μιὰ μεταρρύθμισις ποῦ θὰ ἔχη καὶ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ τυπογραφίαν μιὰ σημαντικώτατη ὠφέλεια, ποῦ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ὑποτιμῆσωμε¹⁰¹. Ἄς ἐπιζώμε λοιπὸν πὼς γλήγορα θὰ βρεθῆ ἡ κοινὴ γνώμη ὠριμὴ νὰ ζητήσῃ ἢ δεχτῆ τὴν τονικὴ μεταρρύθμισις. Ὡς τότε καλὸ νὰ δοκιμαστοῦν σὲ μερικὰ βιβλία τὰ διάφορα τονικὰ συστήματα, ὥστε νὰ συνηθίσῃ τὸ μάτι καὶ νὰ γίνῃ πειστικώτερη ἢ σύγκρισις.

Οἱ ὠφέλειες ἀπὸ τὴν τονικὴ μεταρρύθμισις

IX

Αὐτὰ γιὰ τὸ ζήτημα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων. Ἀπὸ τίς ἄλλες δυνατὲς ἀπλοποιήσεις σημειώνω ἀκόμη μερικὲς, ποῦ οἱ περισσότερὲς τους συνηθίζονται κιόλας ἀπὸ πολλοὺς.

Κατάργησις — κι αὐτὸ στὴ γραφικῇ ὑποδήλωσι, ἀφοῦ στὴ γλώσσα ἔχει γίνῃ ἀπὸ καιρὸ — τῆς χρονικῆς αὐξήσεως καὶ τοῦ χρονικοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ: *ορίζω - ορίζα - ορίζα - ορίζηκα - ορίζμενος - προορισμέ-*

Ἄλλες δυνατὲς τροποποιήσεις

Ἡ χρονικὴ αὐξηση

νος - (προορισμός), περιορισμένος, ενόχλησα, κατόρθωσα, προοδευμένος, συνόδευα κτλ. ¹⁰².

Ἡ ὑποταχτική

Κατάργηση τῆς ὑποταχτικῆς. Ὅσοι δηλαδή ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς ταυτίζονται στὴν προφορὰ μὲ τὴν ὀριστικὴν, νὰ μὴ γράφονται μὲ τὴν παλιά τους γραφή, μὰ ὅμοια μὲ τοὺς τύπους τῆς ὀριστικῆς: θὰ παίξομε, θὰ παίξομε, θὰ δέχονται, νὰ γράφεις, νὰ γράφεις κι ἀκόμη νὰ πείς, ἄς μιληθεῖ, ἄς ἰσραθεῖ ζεῖς, ζεῖ, δεσμευτεῖτε, γκρεμιστεῖτε. Σήμερα κίβλας συνηθίζεται τὸ νὰ λεγόμεστε, νὰ δεχόμεστε μὲ ο, καὶ δῶ εἶναι περιττό, νομίζω, καὶ τώρα νὰ προτιμήσωμε τὸ νὰ λεγώμαστε, νὰ δεχώμαστε κτλ.

Τὸ μόνο ἐμπόδιο ποὺ βλέπω γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ὑποταχτικῆς εἶναι πῶς τὰ παιδιά θὰ μπερδεύονται ὅσο ἡ ἐπίσημη γλώσσα ἐξακολουθεῖ νὰ τῆ σημειώνῃ στὴ γραμματικὴ τῆς. Μιὰ ὅμως καὶ φύγη ἀπὸ καὶ, καὶ παύσουν νὰ γράφουν νὰ λέγηται, θὰ δέχησθε, θὰ δηλώνται, θὰ εἶναι δυνατό ν' ἀποφασιστοῦν καὶ γιὰ τὴν καθαρεύουσα οἱ τύποι τῆς ὀριστικῆς ¹⁰³.

Τὰ παραθετικά

Ὁμοιόμορφη γραφὴ γιὰ ὅλα τὰ παραθετικά σὲ -ότερος -ότατος, μὲ ο: ἐνδοξότερος, ζεστότερος, δυνατότερος, λιγότερος, παστρικιώτερος, σαχλότατος, ὁμορφότατος.

Οἱ καταλήξεις

Ἀπλοποίηση σὲ κάμποσες καταλήξεις, καθὼς -οσύνη (ἀντι -οσύνη καὶ -ωσύνη), μένος (ἀντι - μένος καὶ -μμένος), -ισα (καὶ -ησα), -ια (καὶ -εια), -έβω (καὶ -εύω) -οντας (καὶ -ώντας) κτλ. κτλ. ¹⁰⁴.

Τὸ ἡμίφωνο

Θὰ ἔμεινε ἀκόμη νὰ γίνῃ πολὺ πλατύτερη χρῆσις τῆς φωνητικῆς γραφῆς στοὺς νεωτερισμοὺς μας τύπους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ ποὺ διατύπωσα παραπάνω (κανόνας 5), καθὼς κι ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἀπλοῦ ἰστά συμπλέγματα -εια -, -οια - κτλ. (ἀλήθεια, μιάζω, πῶς κτλ). Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖο αὐτό, ἀν καὶ θεωρητικοὶ λόγοι μποροῦν νὰ μᾶς δικαιολογήσουν τὸ νεωτερισμό, πραχτικά δὲν τὸν βρίσκω τόσο σκόπιμο στὴ σημερινὴ μορφή τῆς γλώσσας μας καὶ τῆς ὀρθογραφίας τῆς, γιατί οἱ ὠφέλειές του ἐλαττώνονται κοντὰ στὶς ἀντιθέσεις καὶ ἀντιφάσεις ποὺ θὰ γεννιοῦνταν γι' αὐτὸ τὸν νόμισα πρόωρο κι οὔτε τὸν ἐδέχτηκα στοὺς σημερινούς μου κανόνες ¹⁰⁵. Χρησιμώτερο ἴσως θὰ ἦταν νὰ συλλογιστοῦμε ποιά νέα ψηφία θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἡ ἑλληνικὴ τυπογραφία γιὰ μερικοὺς νεοελληνικοὺς — ἢ ξένους κάποτε — ἤχους, ὥστε νὰ προσαρμοσθῇ τὸ νεοελληνικὸ ἀλφάβητο καλύτερα στὸ σκοπὸ του, μὰ καὶ δῶ γιὰ τὴν ὄρα μόνον γιὰ σκέψεις καὶ δοκιμὲς ὑπάρχει θέσις ¹⁰⁶.

Αὐτὲς εἶναι οἱ κυριώτερες ἀπλοποιήσεις ποὺ μποροῦν ἀκόμη νὰ γίνουν χωρὶς νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας

καὶ χωρὶς νὰ καταστήσῃ ἢ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία ἀμετρη. Γιὰ τὴν ὄρα ὅμως κρίνω καὶ αὐτὲς, μερικὲς τοὺς τουλάχιστο, ἀνεφάρμοστες καὶ πρόωρες, κι οὔτε μ' ἔκανε ν' ἀλλάξω ἰδέα ἢ πραχτικὴ τους ἐφαρμογὴ ἀπὸ τὸ Βλαστό. Πρόωροι εἶναι ἰδίως οἱ νεωτερισμοὶ αὐτοὶ σὲ βιβλία ποὺ βγαίνουν γιὰ παιδιά, καὶ κεῖ βρίσκω καὶ τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση ἀσκοπη, ὅσο δὲν ἀποφασίζεται γενικὰ ἢ καθιέρωσῇ τῆς ἀπὸ τὸ κράτος γιὰ ὅλα τ' ἀναγνωστικά.

X

Δὲ θὰ ἤθελα, μὲ ὅσα τελευταῖα εἶπα ν' ἀρνηθῶ — οὔτε θὰ ὠφελοῦσε ἀλλωστε — κάθε καινοτομίᾳ ποὺ θὰ μπορούσε καὶ στὸ μέλλον νὰ παρουσιαστῇ, κι ἴσια ἴσια νομίζω πῶς ἀπὸ τέτοιες δοκιμὲς δυνατό εἶναι νὰ βγοῦν χρήσιμα διδάγματα, καθὼς καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Βλαστοῦ σήμερα μᾶς ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσωμε καὶ πραχτικὰ τοὺς νεωτερισμοὺς ποὺ προτείνει. Μερικοὶ τοὺς μοιάζουν λίγο πολὺ ὑποκειμενικοὶ καὶ πρόχειροι, κι ὄχι πάντα ὅμοια πραχτικοὶ κάποτε σὰ νὰ προχωρῇ καὶ πολὺ μακριὰ. Ἄλλοῦ ὅμως, καθὼς φάνηκε κι ἀπ' ὅσα παραπάνω εἶπα, μόνον νὰ ἐπιδοκιμάσω μπορῶ τὸ «δοκιμαστικό» του σύστημα ¹⁰⁷, καὶ στὸ νεωτερισμὸ τοῦ τονισμοῦ καὶ τῶν πνευμάτων τὴν κατάργηση ἔχομε ἕνα καλοπρόσδεχτο πείραμα, ποὺ καλὸ εἶναι νὰ τὸ ἀκολουθήσουν καὶ ἄλλοι.

Τὸ Βλαστό εἶχαμε γνωρίσει ὡς τώρα ἀπὸ τὰ σονέτα του, τὰ παραμύθια του στὸν ἴσκιον τῆς συκιάς καὶ τίς κρημνίκες του ἀναποδιές καὶ θ' ἀπορήσουν ἴσως πολλοὶ βλέποντάς ν' ἀνακατάνεται ἕνας ποιητὴς σὲ ζήτημα ποὺ ἀπαιτεῖ κάποια εἰδικότητα. Μὰ δείχτηκε ὡς τώρα πῶς ἀπὸ τὴν πρωτοβουλία τῶν καλεσμένων νὰ ἐργαστοῦν πρῶτοι στὸ ἐθνικὸ αὐτὸ ἔργο δὲν ἔχομε νὰ περιμένωμε πολλὰ, εἴτε γιατί δὲν πολυπροσέχουν τέτοια πραχτικὰ ζητήματα, εἴτε γιατί τοὺς φοβίζουσι οἱ δυσκολίες κι οἱ ἀναπόφευγες ἀτέλειες, εἴτε γιατί δόθηκε ἡ προσοχὴ τους σὲ σημαντικώτερα. Ἄς μὴν ξεχνῶμε ὅμως ἀκόμη, πῶς κι ὁ ποιητὴς, ὅσο κι' ἀνὰ ζῆ στοὺς δικούς του κόσμους, μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ τῆς πραγματικότητος, νιώθει συχνὰ βαθύτερα τίς ἀνάγκες τῆς καὶ μὲ διαίσθησι μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ σοφὸ τοῦ γραφείου, καθὼς δὰ τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ τοῦ Βλαστοῦ ἢ προσπάθεια. Οὔτε εἶναι πρώτη φορὰ ποὺ βλέπομε ποιητὴ νὰ καταπιάνεται ἔργο, ποὺ τόσο λίγο εἶναι δουλειὰ του. Ἄς ἀφήσωμε τὴ Γαλλία, ὅπου ὁ Corneille μαζί μὲ τὸ Βολταίρο βοήθησαν μὲ τοὺς

Οἱ ὀρθογραφ. νεωτερισμοὶ τοῦ Βλαστοῦ

Ὁ ποιητὴς μεταρρυθμιστὴς τῆς ὀρθογραφίας

Ἀνάγκη γιὰ νέα ψηφία

νεωτερισμούς των τῶ ἀπλωμα μίας νέας ὀρθογραφίας, καθὼς καὶ τῆ Σερβία, ἔπου ἡ νέα μεταρρυθμισμένη ὀρθογραφία ἀπὸ λογοτέχνες πρωτογῆκε κι ἀπ' αὐτοὺς πρωτοδοκιμάστηκε. Καὶ σὲ παλιότερα χρόνια ποιητῆς ἔνωσε τ' ὄνομά του μὲ πετυχημένες ὀρθογραφικὲς μεταρρυθμίσεις. Στὴν παλιά Ἑλλάδα, ἂν πιστέψουμε διάφορες ἀρχαῖες μαρτυρίες, ὁ μεγάλος λυρικός Σιμωνίδης εἶναι κείνος ποὺ πλούτισε τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο μὲ χρησιμώτατα ψηφία. Καὶ ἀργότερα, στὴν παλιά Ρώμη, ἂν δὲ βρῆκαν ἀπήχηση τοῦ Λουκίλιου καὶ τοῦ Ἀκκίου οἱ ὀρθογραφικὲς προτάσεις, ὁ Ἑννίος ὄμως, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐπικῆς ποίησης στὸ Λάτιο, σ' ἐποχὴ ποὺ εἶχε κάποια ὁμοιότητα μὲ τὴ δική μας τῆ σημερινή, ἀναγκασμένος ἀπὸ ποιητῆς νὰ γίνῃ καὶ γραμματικός καὶ δάσκαλος, κανόνισε καὶ τὴν κυμαινόμενη ὀρθογραφία, καὶ ἀπ' αὐτὸν ἀρχίζει κι ἡ γραφὴ τῶν διπλῶν συμφώνων, σύμφωνα μὲ τὴν πρόφορὰ τοῦ καιροῦ του. Ὁ Βλαστός σήμερα γυρεύει, σ' ὄνομα πάλι τῆς ἀλλιωτικῆς προφορᾶς ν' ἀπλοποιήσουμε τὰ διπλά θὰ ἔχη ἀραγε ἡ πρότασή του τὴν ἴδια ἐπιτυχία;

Ἦταν μακρὸς ὁ δρόμος ποὺ μᾶς ἔφερε στὸ τέλος τῆς μελέτης αὐτῆς, καὶ τὸ θέμα ἀναγκαστικὰ ἔγινε ἐδῶ καὶ κεῖ ἀνιάρῳ μὰ ζητήματα ὀρθογραφικὰ ποτὲ δὲν ἦταν ξεχωριστὰ τερπνά· κι ἴσια ἴσια ἡ ἀνιάρότητά τους εἶναι ποὺ δικαιολογεῖ τὴν ἀνακίνησή τους καὶ τὴ λύση τους. Καθὼς κάποιος ἔλεγε, συνήγορος τῆς μεταρρυθμισμένης ὀρθογραφίας στὴ Γερμανία, δὲν εἶναι δυνατό νὰ σῆσουμε ἀπὸ τὰ ζητήματά μας τὴν ὀρθογραφία, μὰ κι ὑπάρχει, καὶ νὰ σταματήσουμε τὴν πέτρα ποὺ ἀρχισε καὶ κυλᾷ. Καὶ στὴν κατάστασι ποὺ βρισκείται ἡ ὀρθογραφία μας κάθε βῆμα ποὺ μᾶς φέρνει μπρὸς πρέπει νὰ τὸ ἀναγνωρίζουμε καὶ νὰ τὸ χαιρετοῦμε εὐφρόσυνα. Ἡ μεταρρύθμιση τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας εἶναι γιὰ μᾶς σήμερα ἀνάγκη, ποὺ πρῶτος θὰ αἰσθανθῆ ὁ δημοδιδάσκαλος, ὁ πρῶτος πλάστης τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Δὲ λείπουν βέβαια καὶ οἱ συντηρητικοὶ κι ἀτολμοὶ, ποὺ παίρνουν γιὰ σύμβολό τους τὸ μεσαιωνικὸ «φυλάξεις δὲ ἂ παρέλαβες ἀπ' αὐτοῦ, μῆτε προστιθεῖς ἐπ' αὐτοῖς, μῆτε ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῶν», καὶ ποὺ γιὰ τὴν παραμικρὴ ἀλλαγὴ κι ἀπλοποίηση τρομάζουν καὶ βλέπουν χίλιες δυὸ δυσκολίες, κι ἔχουν ἔτοιμα ἄλλα τόσα ἐπιχειρήματα. Μὰ συχνὰ στοὺς πνευματικὸς ἀγῶνες τὰ ἐπιχειρήματα δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, μὰ τὰ βρισκομε γιὰ νὰ δικαιολογήσουμε τὴ θέση ποὺ ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία καὶ ψυχολογία ἀτομικῆ μοιραία κι ἄθελα παίρνουμε στὸν ἀγῶνα. Δυσκολίες φυσικὰ ὑπάρχουν, κι ὅποιος τυχὸν τίς μάντευε μόνο, θὰ τίς ἐνωσε καλύτερα διαβάζον-

τας τὴ μελέτη αὐτὴ καὶ βλέποντας τίς μοιραῖες τῆς ἀτέλειες. Μὰ μὴν ξεχνῶμε πὼς μιὰ μεταρρύθμιση καὶ τὴ σκοπιμότητά της θὰ Πῶς θὰ κρίνωμε τὰ κρίνωμε ὄχι μόνο, ἀπὸ τίς δυσκολίες καὶ τὰ ἐμπόδια ποὺ ἔχει ἐνὸς νεωτερισμοῦ νὰ νικήσῃ, μὰ πρὶν ἀπ' ὅλα ἀπὸ τ' ἀγαθὰ ποὺ μὲ αὐτὴν θὰ πετύχωμε· ἑλληνικὰ εἶναι ἄλλωστε — καὶ χριστιανικὰ — καὶ τὰ λόγια «ὄπου πλεῖον κόπος, πολὺ κέρδος»· καὶ τὸ κέρδος δὲν εἶναι μικρὸ· ἀποβλέπει ὀλόκληρο τὸ ἔθνος μας καὶ τὴ μόρφωσή του, ὄχι γιὰ λίγα χρόνια, μὰ γιὰ αἰῶνες, γιὰ πάντα. Ἄς θυμηθοῦμε ἀκόμη πὼς οἱ δυσκολίες ποὺ θὰ εἴχαμε νὰ νικήσωμε ἐμεῖς συνηθίζοντας μιὰ νέα μεταρρυθμισμένη ὀρθογραφία, θὰ εἶναι πολὺ μικρότερες γιὰ τὰ παιδιὰ μας, ποὺ ἐξαρχῆς θὰ μάθαιναν μόνο τὴ νέα, χωρὶς τίποτε νὰ ξεμάθουν. Καὶ ἡ κάποια ἀκαταστασία ποὺ θὰ φέρῃ ἡ μεταβατικὴ ἐποχὴ τῆς ἀλλαγῆς θὰ εἶναι πρόσκαιρη καὶ χωρὶς καμιά σημασία ἀπέναντι ἐκείνου ποὺ θὰ κατορθωθῆ. Ἄν ἔτσι φωτεινὰ ἐχτιμήσωμε τὸ σκοπὸ καὶ τ' ἀποτελέσματα μίας νέας ὀρθογραφίας, θὰ βρεθῆ χωρὶς ἄλλο κι ὁ τρόπος νὰ νικηθοῦν οἱ δυσκολίες¹⁰⁸.

Τὸ ζήτημα τοῦ κανονισμοῦ τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, ὅσο κι ἂν μοιάζῃ δευτερεύον, εἶναι κι αὐτὸ σὰν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα πολιτισμοῦ. Τὰ πολλὰ ὀρθογραφικὰ σημάδια ποὺ ἀσκοπα σέρνομε χωρὶς αἰτία στὴ γλώσσα ποὺ γράφομε καὶ στὴν κοινωνικὴ μας ζωὴ, δείχνουν κι αὐτὰ πόσο ὑπερβολικὰ εἴμαστε ἀκόμη δεμένοι μὲ τὸ παρελθόν. Γραφῆς καθὼς ᾿ψάρι καὶ ᾿νά, ποὺ συνήθιζαν ἄλλοτε, ἢ ᾿μυλῶ, ᾿μοσόθυση, ᾿λίγη, ᾿φρύδια, ᾿τύθημε, ᾿ξέρω, ᾿θρόθημε, ᾿γιαλός, ᾿φαρεύω, ἔχετε ᾿γεῖα ᾿ψηλὰ βουνὰ ποὺ ἔχουν σήμερα τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικά, καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ οἱ ὑπογραμμένες καὶ οἱ περισπωμένες καὶ οἱ βαρεῖες καὶ οἱ δασεῖες καὶ οἱ φιλέες, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὰ πιὸ ἀσκοπα σημάδια ποὺ χωρὶς ἀντίστασι μᾶς κληρονόμησε ἡ γραφτὴ παράδοσι τῆς γλώσσας μας, δείχνουν πόσο ἡ ἀτροφικὴ ἀκόμη νεοελληνικὴ σκέψη εἶναι κολλημένη σὲ τύπους νεκροῦς καὶ ἀγονοῦς τῶν περασμένων. Γιαυτὸ τ' ὀρθογραφικὸ, ζήτημα θὰ λυθῆ μόνο παράλληλα καὶ μαζί μὲ τὴ βαθμιαία μεταβολὴ στὶς ἰδέες τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας. Ὅσο περισσότερο αἰσθανόμαστε τὴν ἀσύγκριτη σημασία ποὺ ἔχει μιὰ πλείρια ἐθνικὴ ζωὴ στὸ παρὸν, τόσο θὰ ἐλαττωθοῦν τὰ περιττὰ σημάδια τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, καὶ θὰ περιοριστῆ τῆς παράδοσις ἢ δύναμις σὲ ὅ,τι θὰ αἰσθανθοῦμε γιὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖο. Κι ἅμα φτάσωμε σὲ θέση νὰ ζητήσωμε μιὰ ριζικὴ ἀναθεώρηση στὶς γνώμες μας γιὰ τὸ ζήτημα τῆς νέας μας γλώσσας καὶ τῆς ἀρχαίας τῆς ὀρθογραφίας, ποὺ ἔχει δυὸ ὀλό-

Οἱ δυσκολίες λιγότερες γιὰ τὰ παιδιὰ μας

Ἡ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση ζήτημα πολιτισμοῦ

Τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα θὰ λυθῆ μόνο μὲ τὸν καιρὸ

Ἀνασκόπηση. Χαιρτισμὸς τῆς ὀρθογραφικῆς μεταρρύθμισης

Οἱ συντηρητικοὶ καὶ ἡ ψυχολογία τους

κληρες χιλιάδες χρόνια στη ράχη της, τότε θα σκεφτοίμε όχι μόνο τις δυσκολίες που φυσικά θ' άπαντούν τα παιδιά των νέων Έλλήνων, δσα άργότερα θα ρίχνωνται στη μελέτη των μεγάλων συγγραφέων της αρχαιότητας, μα και τις αντιπαιδαγωγικές ιδιότητες, που από την πρώτη στιγμή της διδασκαλίας αναγκαστικά σκορπίζει ή εθνική γλώσσα, άμα ή όρθογραφία της κρύβει τόσες ανεξήγητες κι ανυπόφορες αντιφάσεις. Σε άλλα μέρη όπου βρέθηκαν σε ανάλογες δυσκολίες άρχισαν να τó νιώθουν. Άμποτε να φανή και για τή νέα Ελλάδα ή μέρα, που μιá ανάλογη πνευματική άκμή θα μάς κάνει δυνατούς με όμοια διορατικότητα κι ενάτένιση τού σκοπού να ζητήσωμε τή θεραπεία του.

Τό κράτος δέν πρόσεξε τ' όρθογραφικό ζήτημα

Τή σχέση της όρθογραφίας με τήν πνευματική κατάσταση της κοινωνίας τή δείχνει, άν όχι άλλο, ή άκαταστασία της, καθώς κι ή έλλειψη κάθε φροντίδας από τó κράτος να ποδηγήσει τόν κανονισμό της και να τή στηρίξει σε γερές, πραχτικές κι εθνικές άρχές. Κιάν και στους γείτονες βρίσκη κανείς διδαχτικά μαθήματα δέ θα ήταν άσκοπο να θυμηθοίμε τó δρόμο που άκολούθησε, με όλες τις άνομοιότητες που φυσικά παρουσιάζει κάθε τέτοια σύγκριση, ή όρθογραφία της ρουμανικής γλώσσας. Και κεί δοκιμάστηκαν διάφορα συστήματα και κεί, στην άκμή τού «καθαρισμού» που εφαρμόστηκε και στη ρουμανική γραφομένη¹⁰⁹, τήν εποχή που κυριαρχούσαν τά λατινοεθνικιστικά ιδανικά, ζήτησαν να εφαρμόσουν και στην όρθογραφία τή συστηματική ιστοριοκετυμολογική άρχή. Μα γλήγορα ή κοινωνία ξύπνησε κι άρνήθηκε ν' άκολουθήσει, και άφου συγγραφείς και λόγιοι ώργανώθηκαν στην «Άκαδημία» τους, και τó ίδιο τó κράτος τήν αναγνώρισε για «εθνική», περιωρίστηκε σημαντικά ή ιστορική άρχή της «λατινικής» όρθογραφίας, ώστόσο στα 1904 μ' ένα γενναίο βήμα παράτησαν κάθε έτυμολογική γραφή, κι έγινε ή όρθογραφία τους έντελώς σύγχρονη και νεωτερική¹¹⁰. Άξίζει να τούς ζηλεύωμε όχι μόνο γιατί επιτέλους κατώρθωσαν κάτι μεγάλο κι όμορφο κι εθνικό, μα και γιατί έμεις δέ θα μπορέσωμε ίσως ποτέ να σπάσωμε τις άλυσίδες που σέρνομε. Χίλια χρυσά νήματα μάς ένώνουν μ' ένα μεγάλο παρελθόν, και είμαστε καταδικασμένοι στην τύχη εκείνων που πολύ αγαπήθηκαν.

Τό ζήτημα τ' όρθογραφικό είναι κοινωνικό κι από μιάν άλλη άποψη. Πώς δέ θα λυθί από τó κράτος, παρ'ό μόνο άμα στην κοινωνία ώριμάσει, τουλάχιστο σ' ένα φωτισμένο της μέρος¹¹¹. Γιατó και δέ νόμισα άπαραίτητο να δώσω σήμερα ένα όλόκληρο σύστημα, που

Διδάγματα από τή Ρουμανία

Τ' όρθογραφικό ζήτημα θα τó λύση άχι τó κράτος, αλλά μιá φωτισμένη κοινή γνώμη

θα ήρχονταν με τήν αξίωση να τó άκολουθήσουν. Πρώτο και κύριο, σύμφωνα με τόν κοινωνικό χαρακτήρα της όρθογραφίας, νομίζω πως είναι να φωτιστ ή κοινή γνώμη και να δοθ ή εύκαιρία κι άφορμές να γεννηθοί και ν' ανταλλαχτοί γόνιμες σκέψεις.

Άς ζητιάση ό καθένας τις προσπάθειες που γίνονται σ' άλλα έθνη. Άς βάλ η χέρι στην καρδιά, κιά ρωτήση τόν εαυτό του, άν ξέρ η ίδιος τήν όρθογραφία της γλώσσας του, σύμφωνα με τó σημερινό μας ιδανικό για τήν «καλή μόρφωση» και καθώς τó κράτος άπαιτεί να διδάσκειται, με όλες τις περισιωμένες και τις δασείες και τις τονικές έγκλίσεις και τις ύπογραμμένες. Άς θυμηθ ή άκόμη όλες τις βαρετές ώρες που πέρασε παιδί, κι όλους τούς κόπους που έκανε για να μάθη απέξω άνούσιους όρθογραφικούς κανόνες και άδικαιολόγητες εξαιρέσεις, από τά τρυφερότερα του χρόνια, μόλις άλλαξε τή ζεστασιά τού σπιτιού με τά σχολικά βάρβα.

Πρώτα περίεργο, όσο και φυσικό! 'Ισια ίσια ή μεγάλη αντίδραση Γιατί ή αντίσταση που βρίσκει στους περισσότερους ή όρθογραφική μεταρρύθμιση μαρτυρεί πόσο είναι σκόπιμη κι άναγκαία. Καθώς σε άλλα θέματα, λ. χ. στην ήθική, οι πολύ ήθικοι χαρακτήρες κι οι έμπαθείς άγώνες στ ης ήθικης τ' όνομα σκεπάζουν τις μεγαλύτερες όρμές, που φροντίζουν ίσια ίσια να προστατευτοί χαρακωμένες πίσω από τ' άκλόνητα ήθικά αξιώματα, έτσι και δώ, άν τó καλοξετάσωμε, από όμοια πηγή βγαίνει ή αντίσταση στην άπλοποίηση της όρθογραφίας. Μιá που βασανιστήκαμε ό καθένας μας στά καλύτερά του χρόνια για να κουτοσμάθη τήν όρθογραφία του, μαζί με τόν κόπο τού στερώνεται με άγάπη ή πεποίθηση πως ατ ή είναι άναγκαίο κι άπαραίτητο στοιχείο για τόν ανθρωπισμό και τή μόρφωση, κι άπαιτούμε πιá απ' όλους, κι από τά παιδιά μας άκόμη, να κάνουν τήν ίδια ακριβώς δουλειά, ώστε να μην πά η δικός μας κόπος άδικα, ό τόσο δυσανάλογος πρòς τó άπόχτημα.

Είδαμε πως ή προσπάθεια για μιá όπως κιάν είναι σύγχρονη όρθογραφία είναι άνάγκη τού πολιτισμού που κατώρθωσαν από τούς γείτονές μας να λύσουν σκόπιμα οι Σέρβοι κι οι Ρουμάνοι. Τελευταία μαθαίνωμε πως μαζί με τούς Τούρκους¹¹² αποφάσισαν κι οι Κινέζοι, που ή συντηρητικότητά τους κι ή προσήλωση στά περασμένα κατάντησε πιá παροιμία, πως κι οι Κινέζοι, που τά τελευταία χρόνια έδειξαν κάποια σαλέματα πρòς τήν εθνική τους αναγέννηση, αποφάσισαν να παρατήσουν τήν άπαρχαιωμένη τους όρθογραφία και στη θέση των χιλιάδων ιερογλυφικών που έχουν στά άλφάβητό τους

'Ορθογραφική μεταρρύθμιση στην Τουρκία και στην Κίνα

να καθιερώσουν ένα νέο, σύγχρονο, ευρωπαϊκό, φωνητικό, με λίγες δεκάδες ψηφία, που βρίσκονται μάλιστα και μερικά παρμένα κατ' εὐθείαν από τὰ ἑλληνικά. Ἀπὸ τοὺς Κινέζους μᾶς χωρίζουν βέβαια πολλές διαφορές, μὰ ἡ ὀρθογραφία μᾶς εἶναι δύσκολη. Καὶ ὅσο κιὰν εἶναι εὐκολώτερη ἀπὸ τὴν παλιὰ κινέζικη, μπορεῖ καὶ πρέπει, χωρὶς βέβαια νὰ καταντήση φωνητικὴ σὰν ἐκείνη, ν' ἀπλοποιηθῆ καὶ νὰ γίνῃ εὐκολώτερη. Εἶναι αὐτὸ χρέος μᾶς πρὸς τὸν ἑλληνικὸ λαὸ πού μπαίνει σὲ καινούρια ζωή, νὰ τοῦ δώσωμε μὲρψωση γερῆ κι ἀληθινή, καὶ ἀφθονα τὰ στοιχεῖα πού θὰ τὸν ἀναδείξουν στὸ συναγωνισμό μὲ τοὺς γειτονέσ του. Γιαυτὸ πρὶν ἀπ' ὅλα χρειάζεται τὴ ζωντανή του γλῶσσα μὲ μιὰν εὐκολομάθητη ὀρθογραφία. Μερικοὶ νεωτερισμοί, λ. χ. ἡ κατάργηση τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων, ὅσο κιὰν στὴν ἀρχὴ φαίνονται παράξενοι κι ἀδύνατοι, ἀρκεῖ νὰ μὴ χάσωμε τὴν ὑπομονὴ διαβάζοντας μερικὲς ὥρες, καὶ βλέπομε, τὸ ξέρουν ὅσοι τὸ δοκίμασαν, ἡ μεταρρύθμιση εἶναι εὐκολώτερη πολὺ ἀπ' ὅτι τὴν πρώτη στιγμὴ φανταζόμαστε. Ἀρκεῖ νὰ νικήσωμε τὴν πρώτη μᾶς δυστροπία καὶ νὰ μὴ σταματήσωμε στὸ πρῶτο, τόσο φυσικὸ ἄλλωστε καὶ δικαιολογημένο ξάφνισμα, ἀρκεῖ νὰ μὴ στρέψωμε νοσταλγικὰ τὴ ματιὰ σὲ δεσμά, πού μόνο ἡ πολύχρονη μαζί τους οἰκειότητα τοὺς δίνει μιὰν ὁμορφιά ἀνύπαρκτη ¹¹³.

Εἶναι σήμερα ἀργά;

Λέγουν πολλοί, δταν ἀκούσουν γιὰ μιὰν ἀλλαγὴ τῆς ὀρθογραφίας μᾶς, «εἶναι πιά σήμερα πολὺ ἀργά» καὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ συμφωνήσουν μὲ κάθε ἀλλαγὴ πού θὰ εἶχε προταθῆ πρὸ ἑκατὸ χρόνων μὰ αὐτὸ εἶναι μόνο ὁμολογία καὶ δικαιολογία ματαιόσχολε τῆς συντηρητικότητάς τους. Ἄν ἡ ἀπλοποίηση ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐπιθυμητὴ κι εὐκολοκατόρθωτη, τόσο τὸ χειρότερο πού δὲν ἔγινε. Ἄν ζοῦσαν τότε, ὅσοι νομίζουν τὸ σήμερα ἀργά, συντηρητικοὶ καθὼς εἶναι, θὰ γύρευαν καὶ τότε ἄλλη πρόφαση, καὶ ἴσως νὰ τὸ ἔβρισκαν πολὺ νωρίς ¹¹⁴.

Ζωὴ κι ἱστορία. Ὅχι τί δὲν ἔγινε, μὰ τί ἔχει νὰ γίνῃ

Ὅπως κιὰν εἶναι, μὲ τέτοια ἀνασκόπηση τῶν περασμένων εἶναι ἀσκοπη, ἀφοῦ ἡ ἱστορία δὲν ξεγίνεται. Ἔθνος μὲ ζωή, μὲ πνευματικὴ κίνηση καὶ σκέψη δὲν ξέρει οὔτε ἀργὰ οὔτε νωρίς, παρὰ μόνο προσαρμογὴ στὶς ἀνάγκες τῆς σημερινῆς. Καὶ τὴν ἱστορία του τὴ μελετᾷ ὄχι γιὰ νὰ δικαιολογῆ τὴν ἀδράνειά του, μὰ γιὰ ν' ἀντλή διδάγματα, ν' ἀποφεύγῃ τὰ λάθη καὶ νὰ προχωρῆ φωτισμένο μπροστά. Ἀργὰ γιὰ ν' ἀπορασίωμε τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας μᾶς θὰ εἶναι μόνο

Ἡ ἐθνικὴ ζωὴ ἄμα ἡ ἐθνικὴ παιδεία σβῆση πίσω ἀπὸ ἀγρονους τύπους, κι ἡ πνευματικὴ κίνηση ματικὴ, νέκρα σαβανώση κάθε ἐκδήλωση τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Τότε

μόνο θὰ μπορούσε ν' ἀληθῆφουν τὰ λόγια τοῦ ν. Υzeren (κτ. σημ. β), πού ἐλπίζει κι αὐτὸς πὼς θ' ἀπλοποιηθῆ μιὰ μέρα ἡ ὀρθογραφία μᾶς: παράβαλαν τὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ σχέση της μὲ τὴ γλῶσσα, μ' ἕνα ρολόι, πού πάντα ἔχει τὴν τάση νὰ πάη πίσω μὰ τὰ ρολόγια πού σταμάτησαν γιὰ καιρὸ, κάποτε δὲν ξανακουρντίζονται.

Νὰ ἔχη φτάση στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία; Ὅχι, βέβαια ὄχι. Καὶ ἂν καὶ στὴν ἀκαταστασία τῆς ὀρθογραφίας μᾶς δὲ μᾶς ἔφταιξε, καθὼς ἄλλου, οὔτε ἡ ἀνύπαρκτη σχεδὸν διαλεχτικὴ ποικιλία τῆς νέας γραφομένης, οὔτε ἡ ἐθνικὴ μᾶς διάσπαση, μπορούμε ὅμως νὰ ἐλπίζωμε, πὼς καθὼς στὴ Γερμανία ἡ ἐθνικὴ ἔνωση κι ἀποκατάσταση, πού συντελέστηκε ἔπειτα ἀπὸ τοὺς νικηφόρους ἀγῶνες τοῦ 1870, εἶχε τὸν ἀντίτυπὸ της καὶ στὴ γερμανικὴ ὀρθογραφία, κι ἐτοίμασε τὸν τελειωτικὸ της κανονισμό καὶ τὴν ἀπλοποίησή της ¹¹⁵, ἔτσι καὶ στὴ νέα μεγαλωμένη Ἑλλάδα, ἡ πνευματικὴ κι ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση, πού θὰ ἔρθῃ νὰ συνεχίση κι ἐπιστεγάσῃ τοὺς ἀγῶνες τοῦ αἵματος πού ἐγκαίνιασαν μιὰν καινούρια ἐποχὴ στὴν ἐθνικὴ ζωή, θὰ σημειώσῃ κι ἕνα νέο σταθμὸ στὴν ἱστορία τῆς ὀρθογραφίας μᾶς, συμφωνότερο μὲ τὸν ἀληθινὸ της σκοπὸ, συμφωνότερο καὶ μὲ τ' ἀληθινὰ συμφέροντα τῆς φυλῆς.

Μόλις ἐκλείσαν ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ἕνας ποιητῆς ^{Ἀπὸ ὄνειρο} τῆς Νέας Ἑλλάδας, ἐκεῖνος πού οἱ συγκαιρινοὶ του ἀνόμαζαν ὁ νέος Ἀνακρέων εἶχε δεῖ ἕνα ὄνειρο. Δυὸ γυναῖκες ζητοῦσαν, καθὼς μᾶς λέει ὁ ἴδιος, νὰ κερδίσουν τὴ συμπάθειά του. Ἡ μιὰ ἦταν «πολύλογη», «ὡς τὸν λαϊμὸν σιθαγμένη ἀρμαθιαῖς γενικαῖς ἀπόλυταις, δοτικαῖς, ἀπαρέμφατα, αὔξησαις, παραύξησαις, διπλασιασμοῦς καὶ ἄλλα τέτοια ἱερογλυφικά» τὴν ἄλλη πάλι μᾶς τὴν περιγράφει «σιωπηλήν, στιγμὴν ζουνάρια, φιλαῖς, δασεῖαις, βαρεῖαις, ὀξεῖαις, περισπωμένας, ζευγάρια βήταις, κάππαις, λάμδαις καὶ τὰ λοιπὰ γράμματα».

Τὶς δυὸ αὐτὲς γυναῖκες ὁ ἀναγνώστης θὰ τίς ἀναγνώρισε βέβαια ἀμέσως, ἂν καὶ ὁ ποιητῆς δὲ φαίνεται νὰ τίς ἔνωσε καθὼς ἦταν «γυμνές» καὶ «μουντζουρωμένες πατόκορφα». Εἶναι οἱ δυὸ μητριές τοῦ ἐθνικοῦ μᾶς σχολείου, ἡ «Μιξοδάρβαρος γλῶσσα» μὲ τὴ γραμματικὴ της, καὶ ἡ «Ὄρθογραφία» της. Γελάστηκε ὅμως ὁ Χριστόπουλος νομίζοντας πὼς ἦταν ὄνειρο ὅσα εἶδε κι ἀκουσε, καὶ εἶναι γιὰ ὅλους μᾶς ἀληθινὰ τὰ λόγια πού μὲ καμάρι τοῦ εἶπαν οἱ γυναῖκες στ' ὄνειρο: «ἀπ' οὐ ἐγεννήθη, τοῦ εἶπαν μιλῶντας τὰ διωρθωμένα ρωμαῖκα τοῦ καιροῦ τους, ἡμεῖς αἱ δὴ ἐντάμα... ἐπιμεληθεῖται

τὸν ἀνεθρέψαμεν μὲ τὸ ἰδικὸν μας γάλα». Μαζί μὲ τὸν ποιητὴ ἢ ἴδια μούτρα περιμέναε καὶ στὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα χιλιάδες καὶ χιλιάδες ἑλληνόπουλα, καὶ αὐτὴ ἢ στραβὴ ἀντίληψη τοῦ κλασικισμοῦ ἦταν μιὰ κατάρρα ποῦ γιὰ καιρὸ ἐπνίξε τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ μας. Ἄργα μόνον καὶ σιγὰ σιγὰ ἀρχισε νὰ θαμποφαίνεται μιὰ ἀλλαγὴ, ὅσο ποῦ καταλάβαμε πιά πὼς νεοελληνικὴ μόρφωση μπορεῖ νὰ πῆ καὶ κάτι ἄλλο παρὰ ἀρχαῖο τυπικὸ καὶ ὀρθογραφία. Ἔτσι ἀρχισέ ἢ ἀρχαία γραμματικὴ νὰ συμμαζεύεται ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο. Ἄν τ' ἀπαρέμφατα καὶ ὁ δὲ δὲ εἶναι πιά κιάλας ἀγνωστα στὴν σημερινὴ γενεά, στὴ γλῶσσα τοῦ σημερινοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου ἀρχισαν νὰ γίνονται ἀραιότερες καὶ οἱ δοτικές, ἢ ἀττικὴ κλίση καὶ οἱ διπλασιασμοί, καὶ νιώθομε τώρα, ἀμα ἀντικρύσωμε τὴ γύρω ζωὴ, πὼς δὲν εἶναι πιά μακριὰ ἢ μέρα ὅπου ἢ ἀρχαία γλῶσσα θὰ περιοριστῆ στὸ κλασικὸ σχολεῖο, γιὰ νὰ μπορέσῃ τέλος ἢ δημοτικὴ παιδεία νὰ γίνῃ ἀληθινὰ ἐθνικὴ. Δὲ θὰ ἔρθῃ ἀραγε καὶ ἢ μέρα τῆς Ὀρθογραφίας, ποῦ ὡς τώρα μὲ τόσο πείσμα ἔμεινε στὴν παλιά της θέση, ἢ «σοβαρὰ καὶ σεμνὴ», «ἢ ἀνέκαθεν τιμηθεῖσα παρὰ τῶν λαμπρῶν θιασῶτων της, καὶ ἐπεξεργασθεῖσα μὲ τοσοῦτους ὕψηλοτάτους, καὶ κριτικότητας κανόνες, διὰ νὰ ἐμπορῶσι νὰ τὴν ἀποκτιῶσιν ἀπαξάπαντες»;...¹¹⁶. Νὰ μποροῦν νὰ τὴν καταλαβαίνουν «ἀπαξάπαντες»,... ὅλοι ὅλοι, ... χωρὶς καμιὰ καμιὰ ἐξαίρεση, ὅλοι ὅσοι ξέρουν γράμματα, — κι ἀφοῦ πιά ἀγράμματοι δὲ θὰ ὑπάρχουν — ὅλος ὁ λαός, ὀλόκληρο τὸ ἔθνος!

Ἄν μιὰ μέρα γίνῃ καὶ αὐτό, τότε θὰ δικαιώσωμε ἴσως τὸν ποιητὴ καὶ στὸ ἄλλο, καὶ θὰ δοῦμε πὼς τ' ὄνειρό του ἦταν ἀληθινὸ, γιατί ἦταν προφητικὸ. Κι ἀλήθεια σὰν κάτι περασμένο γιὰ πάντα καὶ πολὺ μακρινό, σὰν ὄνειρο θὰ φαίνεται τότε καὶ στοὺς δικούς μας ἀπόγονους ἢ «Μιζοβάρβαρος γλῶσσα» καὶ ἢ ἀπαρχαιωμένη τῆς Ὀρθογραφίας, ποῦ γαλούχησαν μιὰ γενεὰ ἀνίκανη νὰ βρῆ τὸ μέτρο καὶ νὰ συμβιδάσῃ τὴν παράδοση μὲ τὴ ζωὴ.

Ἐνα τέτοιο κατόρθωμα θὰ εἶναι καὶ τὸ καλύτερο μνημόσυνο γιὰ τοὺς φωτισμένους ἀντρες, ποῦ ἐνῶ ἐτοιμαζόνταν ἢ Μεγάλῃ Ἐπαναστάσει, αὐτοὶ δούλευαν γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ λαοῦ των. Ἄν δὲν κατῴρθωσαν τότε νὰ τοῦ χαρίσουν γλῶσσα καὶ φιλολογία καὶ πολιτισμό, καὶ νὰ συγκομίσουν τοὺς πλούσιους καρπούς ποῦ ὄνειρευόνταν, ἄς μὴν τοὺς κατηγορήσωμε· εἶχαν ἔρθει πολὺ νωρίς, σὲ καιροὺς ποῦ ἢ δημιουργία ἦταν πρόωρη. In magnis et voluisse sat. Διπλὰ τιμημένοι, ποῦ ἢ σκέψη τους ἀναγκάστηκε

γιὰ νὰ βρῆ τὴν ἀλήθεια, νὰ ἔρθῃ σὲ τέτοια ἀντίθεση μὲ κόσμον ποῦ τοὺς εἶδε σὰν ξένους· ἔδειξαν τὸ δρόμον ποῦ ἀκολουθοῦν ὅσοι ὑστερ' ἀπ' αὐτοὺς βαδίζουν καὶ θὰ βαδίσουν πρὸς τὸν ἴδιον μεγάλο σκοπὸ.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΠΡΩΤΟ

(Ἡ ὀρθογραφία στὸ δημοτικὸ σχολεῖο)

Χαρακτήρισα παραπάνω (κτ. σ. 46) σύντομα τὴν ὀρθογραφία τῶν ἐγκεκριμένων ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου καὶ νομίζω ἀναγκαῖο νὰ δικαιολογήσω ἐδῶ πλατύτερα τὴ γνώμη μου ἐκείνη. Γιὰ νὰ διατηρήσω καλύτερα τὴν ἐνότητα τῆς Μελέτης προτίμησα νὰ παραθέσω ἐκεῖ τὰ συμπεράσματά μου μόνον, κι ἔτσι δίνω ἐδῶ χωριστὰ μιὰ πρόχειρη ἀνάλυση τῆς ὀρθογραφίας τῶν ἀναγνωστικῶν¹¹⁷.

Τὶς παρατηρήσεις μου τίς χώρισα σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο θὰ δοῦμε τίς ὀρθογραφικὲς μας δυσκολίες, καθὼς πρωτοπαρουσιάζονται σ' ἓνα ἑλληνόπουλο ἔξι κι ἑπτὰ χρονῶν, μόλις ἀρχίζει καὶ διαβάζει, ἢ ἀμα πάη σχολεῖο καὶ κἀνὴ τὰ πρῶτα του, δειλὰ ἀκόμη βήματα στὸ Ἄλφαβητάριο. Στὸ δεῦτερο μέρος ἔχομε μιὰ συνολικώτερη καὶ λεπτομερέστερη εἰκόνα ἀπὸ τίς διαφορὲς γραφές ποῦ τὸ κράτος παρουσιάζει στοὺς αὐριανούς του πολίτες μέσα στὰ ἔξι χρόνια ποῦ ὑπόσχεται νὰ τοὺς μορφώσῃ μὲ τὴ δημοτικὴ παιδεία, καὶ μὲ τὸ μοναδικὸ βιβλίον τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου, τὰ ἔξι ἀναγνωσματάρια. Ἀκολουθεῖ στὸ τρίτο μέρος μιὰ σύντομη κριτικὴ τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς. Τέλος, σ' ἓνα τέταρτο μέρος, σὰ σὲ παράρτημα, θέλησα νὰ δώσω ἔπειτα ἀπὸ τόσες θεωρίες καὶ μιὰ μικρὴ εἰκόνα τῆς ὀρθογραφίας ποῦ πραχτικὰ ἀκολουθοῦν οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου στὴν Ἑλλάδα.

A

Κάθε ἑλληνόπουλο ἀρχίζει νὰ μαθαίνει τὴ γλῶσσα του μ' ἓνα ὑποχρεωτικὸ βιβλίον ποῦ ἔχει ἐγκριθῆ ἀπὸ τὸ κράτος «πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου» ἀρχὴ ἀρχὴ βρίσκονται ἐκεῖ στὴ σειρά τ' ἀκόλουθα:

ι α ια ια ω α ὦ ἰ ὦ ἰά ὦ.

Δηλαδή, γιὰ τοὺς τρεῖς (3) πρώτους φθόγγους ποῦ ἔχουν νὰ διαβάσουν τὰ παιδιὰ μας εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ μάθουν ἑπτὰ (7) σημάδια.

Ἀκολουθεῖ ἀμέσως παρακάτω: ζ ω α ζωα ζ ω̄ α ζω̄α
ω̄ά ζω̄α.

Ἔτσι ὁ φθόγγος ο ἀπὸ ω και ω̄ γίνεται τώρα ω̄ στο ω̄ά (πού γιὰ νὰ μὴ διδαχτῆ ἀμέσως ἔτσι, ἔμεινε στο πρῶτο μάθημα στραβο-γραμμένο, χωρὶς τὴν ὑπογραμμένη), κι ἀκόμη ω̄ στο ζω̄α. Κι ἡ ὑπο-γραμμένη, τὸ ι ἐκεῖνο πού γιὰ αἰῶνες οὔτε προφέρουνταν οὔτε γρά-φουνταν, και πού μόλις τὶς τελευταῖες ἑκατονταετηρίδες πῆρε τὴ σημερινή του θέση, τ' ὀρθογραφικὸ αὐτὸ σημάδι, πού πολλοὶ λίγοι σήμερα ξέρουν νὰ τὸ γράφουν ὅπου χρειάζεται—πόσοι μας γράφουν τὸ ζω̄ον ἔτσι, και πόσοι μας ἔγραψαν ποτὲ στὴ ζωή τους τὸ ω̄όν, κιὰς εἶναι και χωρὶς τὴν ὑπογραμμένη;—κι ἀκόμη λιγώτεροι ξέρουν τὴ σημασία του, παρουσιάζεται κιόλας στὴ δευτέρα και τρίτη λέξη πού ὑποχρεώνονται νὰ μάθουν χιλιάδες ἑλληνόπουλα κάθε χρόνο. Ἐννοεῖται πὼς δὲ λείπει ἡ ὑπογραμμένη οὔτε παρακάτω. Γιατὶ ἀκολουθεῖ: ζ η ζ ἦ ζῆ* και παραπέρα: μιῶ, ζητῶ.

Μὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ ὑπογραμμένη πού ἔρχεται τόσο γλήγορα νὰ πάρη τὸ φόρο τῆς ἀπὸ τὴ σκέψη και τὴν προσοχὴ τῶν παιδιῶν μας. Πολὺ γλήγορα, στο ἔχτο μάθημα, παρουσιάζεται και τὸ ρ στὴν ἀρχὴ λέξεων, συνωδευμένο ἀπὸ μιὰν ἀχώριστη δασεία: ρίζα.

Παρακάτω στὴ σελίδα 18, παρουσιάζεται και ὁ δίφθογγος υι: υῖός, μυῖα, ἀγυῖά· λείπουν μόνο ἡ ὀργυῖά και οἱ ἀρπυῖες, γιὰ νὰ ἔχωμε ὀλόκληρη τὴν οἰκογένεια.

Στὸ ἴδιο ἀλφαβητάριο, στὶς δύο πρῶτες σελίδες χρησιμοποιοῦν-ται μετὰ τὴ σειρά τ' ἀκόλουθα γράμματα: ι, α, ω, ζ, η, ν, ρ (ι και η φυσικά γιὰ τὸν ἴδιο ἦχο).

Δὲν ἀρκοῦν ὅμως αὐτὰ τὰ ψηφία γιὰ νὰ σχηματιστοῦν μερικὲς λέξεις. Σύμφωνα μετὰ τὶς ὀρθογραφικὲς ἀπαιτήσεις τῆς γλώσσας μας, πρέπει νὰ προταχτοῦν κάμποσες ἀκόμη τροποποιήσεις τῶν ψηφίων αὐτῶν (πνεύματα, τόνοι, ὑπογραμμένες). Ἔτσι, ἔξω ἀπὸ τὰ δυὸ σύμ-φωνα ζ, ν, πού μένουν πάντοτε τὰ ἴδια, χρειάζονται και χρησιμο-ποιοῦνται και τ' ἀκόλουθα:

ι	ῖ	ί	γιατὸ	νὰ	σχηματιστῆ	τὸ	ῖα	ρίζα
α	ᾶ		»	»	»	»	ᾶά	νά
ω	ῶ	(ῶ)*	ῶ̄	ῶ̄	ῶ̄	»	ῶά	ζω̄α
η	ῆ	(ῆ)*	ῆ̄	ῆ̄	»	»	ῆά	ζω̄η
ρ	ῥ		»	»	»	»	ῥῶ	ῥῶα

* Τὰ ψηφία μέσα στὶς ἀγκύλες δὲ δίνονται ἀκόμη στο ἀλφαβητάριο, μὰ πρέ-πει νὰ τὰ προϋποθέσῃ τὸ παιδί πού θὰ μάθῃ τὰ συνακόλουθα τὸς σημάδια.

Ἔχομε λοιπὸν ὅλες ὅλες 10 λέξεις, πού ἀντιπροσωπεύουν μαζί 6 ἦχους. Ἄν ἀπὸ αὐτοὺς ἀφαιρέσωμε τοὺς ἦχους ν, ζ, γιὰ τοὺς ἄλ-λους 4 ἦχους χρειάζονται 19 σημάδια. Γιὰ τὶς ἴδιες αὐτὲς λέξεις θ' ἀρκοῦσαν 15 σημάδια (ἀντὶ 19), ἂν τὶς γράφαμε σύμφωνα μετὰ τοὺς κανόνες πού ἔβρισκα παραπάνω (μὴ σημειώνοντας δηλαδὴ ἰδιαίτερα τὰ ῶ, ῶ̄, ῆ, ῆ̄), 9 σημάδια ἂν καταργούσαμε τὰ πνεύματα και βαστούσαμε τὴν ὀξεῖα, και ὁ μόνο ἂν ἀφήναμε και τὴν ὀξεῖα (θὰ μᾶς ἔμενε δηλαδὴ ἀκόμη περιττὸ (γιὰ μιὰ φωνητικὴ γράφη) τὸ η, πού θ' ἀντιπροσώπευε κι αὐτὸ, καθὼς τὸ ι, τὸν ἦχο ι).

Δὲ βαστᾶ βέβαια σὲ ὄλο τὸ ἀναγνωστικὸ ἢ ἴδια σχέση μεταξὺ φθόγγων νέων και ψηφίων—οὔτε θὰ ἦταν δυνατό αὐτὸ—μὰ και δὲν τελειώνουν τόσο γλήγορα οἱ δυσκολίες. Ἔχομε παρακάτω στὶς σελ. 5 και 6 τέσσερα (4) νέα γράμματα, πού ἀντιπροσωπεύουν τέσσερις (4) ἦχους, λ, μ, ε, ο. Γι' αὐτοὺς ἔχει τὸ παιδί νὰ μάθῃ τ' ἀκόλουθα σημάδια γιὰ τὶς ἀκόλουθες λέξεις:

σ. 5.	λ	ῥ	λινῆ	μῆλα	
		ῥ	ῥ		λωρί, λινῆ, μῆλα, ῥ, μιῶ,
		ᾶ	μιῶ		ῶμά, μωρά.
		ά	μωρά		

σ. 6.	μ	ε	έ	μέλι	
		ῆ	ῆ	ῆλα	
		ῆ	ῆ	ῆ	μέλι, ῆλα, νερά, μέ, ῆνα, ῆμέ,
		ῆ	ῆ	ῆ	ῆρη, ῆόνη, ῆένω.
		ῆ	ῆ	ῆ	
	ο	δ	δρη		
		ό	μόνη		

Δηλαδὴ γιὰ νὰ διαβαστοῦν 16 νέες λέξεις, ἐκεῖ πού μαθαίνονται 3 νέοι ἦχοι (λ, μ, ε) και τέσσερα καινούρια ψηφία (λ, μ, ε, ο) χρειά-ζονται ἀκόμη 15 νέα διαφορετικὰ σημάδια. Μετὰ τὴν ὀξεῖα μόνο θὰ μᾶς χρειάζονταν μόνο 6 (λ, μ, ε, ε, ο, ὀ), και χωρὶς αὐτὴν μόνο 3 νέα σημάδια.

Τὸ συμπέρασμα μου τὸ εἶπα κιόλας παραπάνω: οἱ δυσκο-λίες τῆς ὀρθογραφίας μας εἶναι μεγάλες και δυστυχῶς εἶναι ὑπο-χρεωμένα τὰ ἑλληνόπουλα νὰ τὶς ἀντικρύσουν ἀπὸ τὰ πρῶτα σχο-λικὰ βήματα.

B

Μέσα στα έφτά βιβλιαράκια που χρησιμεύουν γι' αναγνωστικά στις έξι τάξεις του δημοτικού μας σχολείου¹¹⁸ βρίσκονται και οι ακόλουθες γραφές*.

(α) Αα. ρίφε, κηλίδας, κλίνας, γλαυξ, τρύπας, γλαυκάς, σφριγγέ, σκνίπες... — Αβ. σπουργίται, μύλος, γύπας, πρᾶγμα... — Β. κύπτιον, πρᾶττα... — Γ. κλίνας, κρῖνοι... — Δ. ρίφον, μάλις, γύριν, γύρον, ψύχος, στίφος, τεχνίται, σπίνος, χτύποι, πλύνε, μάζα, δεσμίνας, πυξίδος, τὰ λινᾶ και τὰ βαμβακερά... — Ε. τρίγλαι, σπουργίται, Όλυμπιονικαι, πολίται, λῶσαν, προσπίπτον, κύτος, γύφος, στίλβον, μύρα, ἀναβλῦσαν συναγρίδες... — Γ. ἀξίνας, σφῆραι, ὕλαι, ἔσφος, κληματίδας, μολδνον, ὀδόναι, Έλλανοδίκαι, βακενδύται, σκῦφε (κοντά στο κύπτιον Β, που είναι και λάθος) μίγμα... **

Αα. Νίκος 23, Μάρκος 24, Χρίστος — Αβ. λουλοῦδι 41, νοικοκυρούλα 47, τρεχάτος 22, μυρωδάτο 41, γεμάται 51, καρδερῖναι 59 — Β. Μάρκος, κρεβάτι 24 — Γ. παραμῦθι 156, φουρτούνα 139, μαννούλα 149, Ἰνδιάνον 89, μεμβράνα 75 — Δ. κανδήλι 123, 192, Σοῦλι 187, πεταλοῦδα 82, Μαροῦλα 182, κυρούλα 158, Γκιώνα 58, μαννάδες 185, καπετάνε 186 — Ε. χνοῦδι 154, τραγοῦδι 154, φασούλι 129, σακκοῦλι 129, σουλτανῖναν 74, φαράδες 138, τσελιγκᾶτον 156, Σαββάτο — Γ. Νεοχώρι 97, δροσοῦλα 240, Κούδα 68, ζητιάνο 252, Παπῖνος 251, χιονᾶτο 200, νομάτοι 239.

(β) Αβ. 'μῆατια 10, 'ξυπᾶ 10, 'εἰαπλωτό 10, 'πηροῦσε 10, 'νόχι 11, 'ψηφοῦσε 24, 'σάν 'ερέθηκε 25, 'μπαῖνε 29, 'ς 29, 'πῆγαν 29, 'ξεύρου 34, 'ποῦ 34, 'ντυθῆ 47, 'μσ' 'ς τὸ 48... — Β. καλή 'μέρα, εἰς τὸν δρόμον 'ποῦ πηγαίναμεν, 'δυναμωσε... — Γ. 'μῆατια 6, 141, 'σφαλίση 6, 'ποῦ 7, 51, 52, 107, 161, 'ς 7, 32, 51, 52, 107 'δικός, -ό, 7, 51, 112, 161, 'περήφανο 31, 'γὼ 31, 'μερόνυχτα 31, 'πλάκωσε 32, 'σάν 32, 'λίγος, 'λίγη, 'σκέφθηκε, 'γιαλός, 'εῖρηκε, 'λιγάκι, 'ποῦ-βλεπε, 'λυπήθη, 'κάθισα, 'πῆγαν, 'ψηλά, 'ξέυρεις... — Δ. μσ' 'ς τὸν 32, 48, 'ξέρει 32, 'ξέρεις 85, 'δᾶς 83, 'σάν 85, (σάν 198), 'μάτια 121, 204, 205, 'φθόναγε 91,

* Τὰ κεφαλαία Α, Β κτλ. φανερόνουν τ' αναγνωστικά τῆς Α', Β' κτλ. Δημοτικού. Αα σημαίνει ἀλφαθητάριο, Αβ τὸ ἀναγνωσματάριο τῆς Α' Δημοτικού. Ὁ ἀριθμὸς κοντά στο κεφαλαῖο δείχνει τὴ σελίδα. — Δὲν ἀντιγράφηκαν ουσηματικά δλα τὰ σχετικὰ παραδείγματα, ὅστε κἂν μπορούσα διαβάζοντας τ' αναγνωστικά νὰ προβλέψω πάντοτε τί θὰ μπορούσα νὰ χρειαστῆ. — Ἦταν δύσκολο νὰ ξεχωρίστοῦν τ' ἀληθινὰ τυπογραφικὰ λάθη. Ὅπου ἔμοιαζε τὸ πρᾶμα βέβαιο δὲν τὰ σημείωσα λ. χ. ἐν εἰθῆ λεπίον Δ 43. Φυσικὰ μπορεῖ νὰ βρίσκωνται τέτοια και στὸν κατάλογό μου μὰ με τὴν ἀπροσεξία που εἶναι τυπωμένα τ' αναγνωστικά εἶναι ἀδύνατο νὰ ξέρωμε τί εἶναι ἀμέλεια τοῦ συντάχτη και τί λάθος τυπογραφικό. Ἄλλωστε στ' ἀναγνωσματάρια σχολείου δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχουν τυπογραφικὰ λάθη.

** Κοντά στα παραδείγματα αὐτά, λίγα ἀπὸ πολλὰ, που σχετίζονται με τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ λογαριαστοῦν ἀκόμη και ἄλλα, σὰ θάρρακος, θρίδακας, ἐργάτιδες, πίδακας κτλ., ὅπου τυχαίνα εἶναι νὰ μὴν παρῶσιζονται στο βιβλίο οἱ λέξεις με τὸν τύπο που θὰ εἶχε τὸ δύσκολο τονισμό.

'ζήλεψε 91, 'ψηλά 91, 121, 'ποῦ 91, 122... 'ψηλά 92, 'μῶ 92, 'τοῖμάσου 92, 'π' ἔφτασαν 92, 'κυνήγησαν 92, 'μιλοῦν 153, 'γιάνω 154, 'μπορῶ 154, 'λευθερία 185, 187, 'μσ' 'ς 185, 196, 'μουδιάσαμε 186, 'σφωριάσθηκε 186, 'μίλει 186, 'δγαῖνε 186, 'μσὸδοστη 186, 'ντόθηκ' 197, 'ποῦ 287... 'μέρας 187, 'ς τὰ 'ψηλά 187, 'σῆνα 196, 'λίγο 197, 'περηφάνεια 197, 'δική 197, 'πίσω 198, 'ποθᾶνω 198, 'ς τὴν καρδιά 'μου 198, 'μάτια 204, 205, 'κει 205 — Ε. 'μιλοῦν 9, 'γρηγόρα 10, 'θῆ 13, 'ς 53, 'ψηλά 53, -ή 158, 'ξέρεις 54, 'δικούς 54, 'μοιάζου 54, -εις 158, 'ποῦ 54, 158, 'νόχτα-μέρα 54, 55, νὰ 'εῖρον 55, 'πάνω 55, 139, 'λίγο 89, 'μπρός 90, 'ντροπή 107, 'περηφάνεια 107, 'σάν 107, 163, 'εἰσπέσειλαν 107, εἰν' πλειό 139, ἀπ' τῆς 139, 'φάρια 134, 136, 141, 'φαροκονηγοι 138, 'φαράδες 139, 'φάρους 139, 'φαρική 139, 'φαρικός 140, 'μιλοῦνε 139, 'ξυπνήσαν 139, -α 140, 'μέρα 139, 'εῖρις 139, 'εἰρηγῆσις 139, 'δειπνήσαμε 139, 'γλυκάθηκε 139, 'μάτωσε 140, 'τίναξα 140, 'φοβήθηκα 140, 'ξωτικό 140, 'εἰκαρφωσα 140, 'ποῦχ 140, 'πᾶς 141, 'εἰγῆ 141, 'περήφανα 157, 'εἰαφνου 158, 'ματοθαμμένο 162, 'εἰερασε 163, 'σκόρπιζα 163, 'μάτια 163, 171, 'μιλιὰ 163, 'κιτρίσις 164, 'χλωμάσε 164, 'εῖροντολόγησα 164, 'ζήτησε 170, 'ξέρω 170, 'πέρασαν 170, 'εἰακουστά 170, νὰ 'ποῦμ' ἀπὸ 173, 'πηροῦσαν 174, 'σχορπισμένα 189, 'ξυπνήσω 221, 'πῶ 221 — Γ. 'μπαῖνε 27, 'ρημοκλήσοι 27, 'νοχτώθηκε 27, 'φουσοσε 27, 'πεινοῦσε 27, 'διαζούσαν 27, 'πεθαῖνω 28, 'ποῦς 28, 'ξέρω 28, 'μπορῆς 28, 'κει 28, 'ποῦ 28, 'εῖρήθηκε 28, 'πατοῦσε 28, 'μιλάτε 28, 'σάν 29, 'φάνηκε 29, 'σπλαχνικό 29, 'μπροστά 111, 'ματοθαμμένο 111, 'ματωμένα 113, 'δόντια 113, 'νίκησε 114, 'εἰγῆκε 114, 'περήφανος 114, 'μπρός 114, 'ληφόφυλλα 114, 'ξέρω 114, 'κείνη 114, 'εἰακουστή 115, 'γνώρισαν 119, 'στόλισαν 120, 'λίγη 142, 'φρόδια 142, 'μοιάζου 142, 'ξυπνάει 142, 'μιλιὰ 142, 'μαυρισμένος 142, 'εἰππάσου 151, 'μᾶς 177, 'νόχτα-μέρα 177, 'ξωσμένο 190, 'νόχια 191, 'γιαλοῦ 194, 'θέριασε 195, 'εἰαρήθηκε 195, 'φώρτωσε 196, 'σκατείνιας 200, 'ψηλά 240, 'δούλεσαν 240, 'κῦτταζ' 240.

Αα μάτι* 14 — Αβ. πῆς 48 — Β. σκόρπιος 48, μπορῆτε 24 — Γ. σπλαχνικά 172 — Δ. εἰαχνό 48, εἰαφτέρια 185 — Ε. ματιώνη 54, αὐτὰ 'ν δλα 139, φαρεύουσι 134, φαρική 139, ψηλά 174, γλυτώση 174 — Γ. εἰαεράσης 111.

(ε) Ε. εἰαεακοῦσι 10, γαιώδες 102, καλοσύνη 120, παῖναν 195, ταῦθας 209 — Σ. πῶν 24, χλαμιδοποιίας 135, Ἰμνητοῦ 214 — στόλος (συχνό)¹¹⁹.

(δ) Αα δόσε 14, πρᾶγματα 33 — Γ. κῦτταζε 108, ὁμορφο 112, πῶτρεχες 161 — Δ. εἰμορφη 196, κῦττα 33, κῦτταζε 121, κῦτταζω 48, πῶχει 197, τῶχου 197, τῶλοξανθο 186, εἰγᾶ 197, 122, πλειό 48, πλειὰ 186, φωναις 185, κατάραις 185 — Ε. εἰεμματα 78, εἰεμματα 139, μαγεμένο 140, παλγούς 54, παλγὸ 139, εἰγᾶ 89, γρηὰ 139, σπηλαις 172, τῶχει 53, τῶμορφο 89, τῶνειρο 140, τῶρρις 140, τῶφερ 170, κῦτταζε 171, ἡ Νεράδες 107, ἡ νύχταις 139, μακρὰ 139, πλειὰ 107, Καραδοσσαρά 207 — Σ. κανίλι 151, κῦτταζε 28, κῦτταζου 111, 178, τῶδωσε 27, 29, κῶδινε 22, τῶνα 112, 243, τῶνα 113, ὁμορφοῖο 114, τῶδα 115, ὁμορφία 115, 151, σῶγλυφα 195, πῶχει 199, τῶνειρο 199,

* Σημειῶνω μόνο λίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ, κὶ ἀφήνω δλότελα τύπους καθὼς δὲν (αὐδέν, 'δέν) κτλ.

τώσφιξε 241, ληφόφυλλα 114, ελγά 114, φωναίς 244, ἀδελφαις 111, ἡ παλά-
μαις 113, ἡ κνήμας 113, χτυπαις 244, τῆς λύπης 177, τῆς χαρῆς 175, γονεῖο
115, νηοί 142, μακρὰ 111, ἀγγινάρα 32.

Α6 παλιόπαιδον 16, τομάτες 26, μπάμιες 26, μελιτζάνες 26 — Ε. φωλιά 53,
πανώριο 163 — Σ. λιοντάρι 199, ζηλεμένο 252.

(ε) Γ. κορβέττα 29, κουλλούρα 52, ναυτόπουλο 149, γαρύφαλλον 160. —
Ε. ναυτόπουλα 107, 137, διαβολόπουλα 9, βαρέλιον 103, Ούγγαρια 48,
κάννα 163, μαξιλλάρα 220, φανέλλας 116 — Σ. σιγαρέττων 211, κολώνα 111,
μάννα 248, ταννίνη 161, 173.

πουλί Ε 51, κι ἄλλοῦ συχνότατα.

(Γ) Αα γυρε, σβώνω χήνα 10 — Α6. μακρὰ 18, πανία 31, νοικοκυρούλα 47
— Β. βοδακινέαν 79 — Γ. βοδάκινον κουρέλια 29, ἀκουμπᾶς 32, ἀκουμβήσω
172, ἀκουμπᾶ 114 — Δ. τρελλός 8, κάπα 186, μισόσβυστη 136, καϊμένα 153,
βαρκοῦλας 159, κυρούλα 158, πονιοῦνται 90, βαρειά (ἐπίρρ.) 120, ταχειά 92 —
Ε. καϊμός 32, τραλλή 53, βαθαῖα γηρατειά 89, κοίτσαι 163, κοιτομαι 164,
πάννον 77, πανίων 87, τραβοῦμε 107, γολέτα 151, πάρε 187, βαρειά (οὐδατ.
ἢ ἐπίρρ.) 162, 163 — Σ. καϊμένα 28, καταποτήρας 196, ξιππάσουν 151, βαρειά
111, βαθαῖα 142.

(ε) τραπεζομάνδηλον Α6 35, μανδήλιον Δ 4, μανδήλια Ε 220, σάκκον Ε 69,
σακκοῦλι 129 — (ἀένναον Γ 54).

(η) Ααόρειον Δ 22, Ε 95, Ααρίσης Δ 16, Κηφισός Δ 64, Κηφισίας Γ 213.

Γ. ταξιδεύει 68, ταξιδεύουσι 22, ταξιδιον 72, συνταξιδιώτας 93 — Δ. ταξιδεῶση
22 — Ε. ταξιδίου 111, ταξίδια 8, 18, ταξιδιωταί 18, ταξιδεῦσων 20. — Γ. ταξι-
δίου 69, ταξιδιωτήν 96.

ὀπόξινος Α 163, δξινον Γ 137, δξίνισμα 163 — Ε. φειδωτός 164, Γαλαξεί-
διον 105 — Γ. δξιδιον 226, δξιδιωτή 228.

φιλόνακος Α6 11, ἐφιλοναίαι Α6 13, φιλοναία Δ 89, ἐφιλοναίαι Δ 74, δια-
-ῆ 12, -οῦν 16, φιλοναίικα Α6 14, 16. φιλοναίικα Γ 212.
οἰκτείρω Δ 129.

μάτι Αα 14 μᾶτια Α6 10, γαλανομ- μᾶτια Δ 121, 204, 205, Γ 28,
μᾶτια Γ 200. 112, 151. μᾶτιασες Ε 53.

μαζι Γ 54. μαζὸ Ε 132, 175, 173. Γ 251.

καλοσόνη Ε 120. καλωσόνη Ε 221. Γ 23.

βορριάς Γ 149. βοριάς Α 120. Γ 27, 194.

γάτα Αα 8... Β 74. γατί Αα 8. γάττα Α6 5, 7... Γ 66, 111. γάττος
Α6 9, Β 83, 104.

σκόλλος Αα 25. σκόλλος Α6 14... Β 70... Γ 66,
66, 114, 114. σκυλλί Α6 33, 34.

σκυλλάκι Α6 11, 13... σκυλλάκι Α6 11, 13...

σταδλος Α6 47. Α 14, 78, 180. Γ 6. σταδλου Δ 80.

φίχαλα Β 35. φύχαλα Β 74.

μακρινός Γ 140. μακρινός Α 47. μακρινά Ε 21.

παντοτινά Ε 89.
πορτοκαλλίου Δ 95.
Ισκιος Α6 50.
λειώνει Γ 51,
συνηθίζω (ι) ...

βγαίνει Γ 32. Δ. 121, 185.

μακρὰ Α6 18. Ε 139.

πέργη ... Δ 197.

τοπῆτα Γ 175.

βαλλάντιον Ε 183, Γ 191.

κάθιδρος Γ.

μασσών Γ 123.

συμμεγνύονται Δ 137.

(1) κᾶν Α6 7. Γ 158. Δ. 187 Ε 176.

κάνενα Ε 139.

σᾶν Δ 198.

ταυτοχρόνος Γ 227.

τάνάπαλιν Ε 198. Γ 159.

τουλάχιστον Δ 167, 180. Ε 21 34,
65, 116.

τουδαντίον Δ 55. Ε 21, 85, 125.

προξένητος Δ 112.

προξένησαν Ε 153.

προτίμα Ε 196. προδικάλου Γ 81,

προθύμειτο 222.

τάνάκτορα Δ 54.

τῶνα Γ 111.

θᾶνε Δ 198. νᾶσαι Ε 173. τῶδα Γ 515.

(1) πρό τοῦ Α6 45. Γ 89. Ε 89.

παντοτινά Ε 221.
πορτοκαλέα Δ 193.
ἤσκιο Ε 89, Γ 200.

ἐλυθῶσαν Γ 200.

συνειθίζω Δ 79, συνειθίσει 133, συν ει-
θισμένον Γ 251.

ἔβγαίνει Δ 186. (δὲς καὶ (η).)

βαρειά Δ. 120, 162, 163.

παίρνει Δ 204.

τοπίον Γ 94.

βαλλάντιον Δ 177.

κάθιδρος Δ 164.

μασσῆτα Γ 132, ἀμάσσητος 132, μα-
σῶνται 132.

ἀναμειγμένος Γ 163, ἀναμειγνύεται

Δ 74, 163, ἀναμειξῶς Δ 66, 179,

ἀναμειχθῆ Ε 159, ἀμειχῆ 203, ἀνα-

μειγμένη 35, 100, μίγματα 95,

ἀναμειγμένοι Γ 8, ἀναμειξ 34,

μίγμα 36, σμίγουν 113.

κᾶμποςος Γ 22.

κᾶπου Γ 240.

κᾶτι Γ 66.

κᾶπως Δ 17. Ε. 186.

κᾶποτε Α6 11, Γ 55. Δ 57, 131.

Ε 30, 43, 215. Γ 59.

κᾶνεις Δ 152. Ε 168. κᾶνέν Δ 111.

Γ 202.

ᾶν Γ 32. Α. 85, 186. ᾶν (ι) ...

ταυτοχρόνος Ε 87.

τανάπαλιν Ε 123.

τουλάχιστον Ε 116, 207. Γ 180.

τουδαντίον Ε 115, 128, 146, 204, 206,

213. Γ 163, 179, 202.

προξένησαν Δ 19.

προξένησαν Ε 48.

προυχῶσαι Γ 39, προύχοντας Ε 185.

κακίστες Δ 200.

τάγμασμένο 127.

νᾶνε Γ 111, 115.

προτοῦ Β 97, 104. Γ 42, 59, 74.

Δ 16. Ε 54. Γ 28.

δηλα δὴ Δ 37, 38, 47, 123, 188.

ἐν φ Ε 153, 211. Γ 34, 109, 164, 178, 247.

ἀφ' οὗ Δ 6, 76, 86. Ε 199. Γ 44, 141, 141, 188.

(κ) Αδ. πρωί πρωί 47, πρωίαν 44, 45, πρωίως 48 — Β. πρωίαν 1, πρωί 14, πρωινή 18 — Γ. πρωί 159 — Ε. πρωί 3, Βεδουτινόν 64, ἡρωίδα 157 — Γ. ἡρωικῶς 51. Β. ζυφῖον 89. — Δ. πρωίως 4, 26, πρωίνος 61, πρωίνος 105, πρώιμος 160, πρώιμοι 156, ζυφία 47, οἰκίην 93 — Ε. πρωί 77, πρωίαν 108, 116, 190, ἡρωϊκῶν 106, ἡρωϊκοί 181, ἡρωϊκῶς 189, ἡρωϊκαί 106, σλαυϊκῶν 201, Μάϊον 77, Νεραϊδες 107, ζυφῖων 49, Βεδουτινῶν 65 — Γ. πρωίμως 9, πρωϊώτερον 9, ζυφικά 124, ζυφία 46, Μάϊον 70, Μολδαυίας 186.

(λ) Γ. ἄσμα 19, φδικῶν 20, φά 21, ζυφικά 27, φηλαφᾶ 35, ἀποθνήσκει 56, ἄδει 69, σφζει 72, ληστὰς 92, ληστουθέντα 94, πρῆρα 144, ἀποθνήσκουσι 153, θνήσκε 168, ἔσψα 189, κύκλω 137, ζυφία 170.

ἀκουμπᾶς 32, γύρω 154.

Δ. σφζονται 3, ζφών 7, ζφα 110, φῶν 44, φά 158, φαρῶν 171, κύκλω 24, 60, 51, 94, 100, διασφζομαι 51, ἄσμα 61, Ἀχελφός 64, ἀφου 71, φαρῶν 88, σφους 93, ἐπφασιν 101, καλωδιῶν 150, 151, ἰδία 170, καθαρφου 181, πρᾶος 152, ἀθφα 204.

ζυφῖον 47, 172, πρᾶότητος 80, διασφθῶσιν 93, πρᾶνεται καταπρᾶνεται 98, 200, γύρω τριγύρω 205.

Ε. ζφα 14, 134, 192, ζυφῖων 49, ἐπφαστήρων 50, φτοκία 68, ἐπφασμός 63, ληστρικῶν 65, φσιδᾶς 113, Κφσι 132, σφζεται 144, 164, σφζει 159, σφζονται 215, πρφραν 150, δᾶς 182, κύκλω 165, φδικίην 189, ζυφίην 193, ζφωτχία 209, σφσω 160, σφσσαι 167 (σφσαντα 156, σφση 176, ἐσφθη 177, ἐσφσεν 185, ἐσφθησαν 52), γύρω 139, 163, 164.

ἀγουράλαδον 86, ἐλακολάδου 219, ζωογονεῖ 114, ζωογονήσει 172, πρᾶτατος 147, περισφζοντο 195.

Γ. σφζονται 26, ζυφία 46, θνήσκοντα 49, δηφσεις 91, σφζομένων 118, ζυφικά 124, ἄδοντες 176, πρᾶότητα 218, πρᾶσι 219, φαλμφδαί 219, γύρω 142, τριγύρω 252.

Ἠρωιδᾶς 85, ἐλακολάδου 151, ἐζωογονοῦντο 176, ἐσφσεν 221, ὄξειδωθη 228.

(μ) Γ κ' ἀφφᾶ 33. Ε κ' ἄγια 31. Αδ κ' ἀπό. Γ κ' ἀστράφται 106, κ' ἀκούστηκε 89. κ' ἀφρῖζει 107.

(ν) ἀνάγκας Γ 4, ἐξόγκωμα Γ 34. ἀνάγκη Δ 178.

ἐν-τός Δ 200. βρυχη-θμοῦ Γ 95, αἰ-χμαλώτων Ε 152, ἀτ-μήρης Σ 65.

λυ-γμοῖς Γ 78.

διάταγμα 79, πλῆ-γματα 107.

ἀμυ-γαλέλαιον Γ 151.

(ο) Αδ. ἐνόησαν 6, 43, ἐνόει 32, 33. — Δ. ἐνόησε 70, ἐνόησαν 189. — Γ. ἐνό-

δηλαδὴ Δ 70, 95, 114, 116, 156, 202. Ε 8, 27, 45, 121, 123, 180, 180, 209, Σ 104, 125, 203, 208, 227, 239.

ἐνφ Αδ 4, 24, 26, 35, 39, 42... Δ 109, 188, 199. Ε 36, 39, 44, 51, 68, 84, 121, 152, 187, 220. Γ 64, 84, 95, 95, 100, 145, 183, 232.

ἀφου Αδ 24, 48, 55... Δ 189, 198. Ε 8, 51, 83, 87, 96. Γ 164, 181, 205, 224, 227.

ον 58, ἐνόησαν 235, ἐνόησεν 238. — Ε. ἐνόησαν 31, ἐνόησα 37, ἐνόησες 111, ἐνόησε 69, 177.

Δ. ἐννοῶ 75, ἐννοῶσαν 108. — Ε. ἐννοήσωσιν 28, ἐννοήσῃ 30, ἐννοῶσαν 193, ἐννοήθῃ 195, ἐννοεῖται 205. — Γ. ἐννοήσῃς 170, ἐννοεῖται 240.

Γ

Ἡ πρώτη μας ἐντύπωση διαβάζοντας ὅλες αὐτὲς τίς γραφῆς εἶναι ποὺ βεβαιωνόμαστε πόσο δυσκολομάθητη εἶναι ἡ ὀρθογραφία μας, ἰδίως γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ τὰ παραδείγματα (α), παρμένα στὴν τύχη λίγα ἀπὸ πολλά, δείχνουν πόσους κανόνες, ἐξαιρέσεις κι ἐτυμολογίες πρέπει νὰ μάθῃ τὸ κάθε ἐλληνοπούλο, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ θυμᾶται τὸ «σωστὸ» τόνο στὴν κάθε λέξη. Μὰ καὶ κάτὶ ἄλλο νιώθουμε μὲ τὴν πρώτη ματιὰ ποὺ ρίχνουμε στ' ἀναγνωστικά: πὼς ἔλειψε καὶ ἡ παραμικρὴ φροντίδα νὰ γίνῃ ἡ ὀρθογραφία τους εὐκολώτερη. Ὅχι μόνο οἱ ὑπογραμμένες δὲ λείπουν (m), ὄχι μόνο οἱ περισπωμένες καὶ τὰ διαλυτικὰ βάζονται κι ὅπου θὰ ἦταν περιττὰ (k), μὰ καὶ τὸ ἀρχικὸ ρ συνοδεύεται ἀχώριστα ἀπὸ τὴν δασεία τοῦ (λέω, εἶνα, Ρούμελη, Ρούμελι-Καβάκ, ὄγαϊας) ἅμα δὲν ξεχνιέται ἀπὸ τὸν τυπογράφου, καὶ τὸ ἀρχαῖο σημεῖο γιὰ τὴν ἐκθλίψη δὲ λείπει ἀπὸ καμιά λέξη τῆς μητρικῆς μας γλώσσας, ποὺ ἔτυχε παλαιότερα νὰ ἔχῃ τύπο ἀκεραϊότερο στὴν ἀρχὴ (b). Ἡ ἀρχαιοπρέπεια τῶν γραφῶν αὐτῶν καὶ ἡ εὐλαβητικὴ διατήρησὴ ὀρθογραφικῶν σημαδιῶν χωρὶς σημασία εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα τοῦ νεοελληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ: μάτι, ψάρι, νύχι, ξεύρω, ξυπνῶ, μιλῶ, ψαρεύω, ποῦ, σάν καὶ χίλια ἄλλα τὰ μμάτια τὰ δικά μου Γ 161, δὲν θρόσκω 'ς τὴ δουλειὰ ντροπῆ Ε 89, πάνω 'ς τὰ φύκια ξαπλωτὸς κοντὰ 'ς τὸ περιγιάλι 140, σάν πλαγιάσαμε 140, γλυκάθηκε καὶ τοίμπησε καὶ πιάστηκε 'ς τὰγκίστρι 140, πολὺ πεινοῦσε, διάζονταν νὰ πάη 'ς τὸ ὀρημοκλήσι Σ 27, σάν κείνον ποῦ πεθαίνει 28, κεῖ ποῦ θρόθηκε 29, ποῦ νίκησε καὶ 'ς ὅλα θγήκε πρῶτος 114, σάν κείνον ποῦ ναυάγησε 199. Γιὰ βέβαιο οἱ γραφῆς αὐτῆς, ποὺ τοὺς λείπει κι ὀλότελα ἡ πραχτικὴ σημασία, δὲ θὰ κάνουν τὸ ἐλληνοπούλο νὰ νιώσῃ καλύτερα, καθὼς δὰ τὸ ἀπαιτεῖ καὶ τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα, τὴν ὁμορφιά τῆς γλώσσας τοῦ 120.

Ἐνα ἄλλο ποὺ ἔχει κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ εἶναι πὼς κοντὰ σὲ μερικὰ ἀραιὰ λάθη σὲ λέξεις ἀρχαῖες ἐνεακοσίους, τευθίδας κτλ. (c), ὑπάρχουν ἀφθονώτατα τὰ λάθη στοὺς νεωτερικὸς τύπους τῆς γλώσσας μας (d): ὠμορφος, νεῖός, παληός, ἢ νύχταις.

της χαρές, φωναίς, κτλ. δεν είναι παρά λάθη ασυχώρετα, κι είναι ν' άπορήσει κανείς πώς έπειτα από την έπίδοση των νεοελληνικών σπουδών στην Εύρώπη, κι αφού ο Χατζιδάκις 30 χρόνια τώρα δίδαξε και στην Ελλάδα την ιστορία της μητρικής γλώσσας, το ελληνικό κράτος διατηρεί ακόμη στ' άναγνωστικά του τέτοιες γραφές και θεωρίες, με παλαιοντολογική πιά μόνο αξία, που κοντά στ' άλλα και χωρίς κανένα άλλο κέρδος, δίνουν στο μαθητή άργότερα στραβή αντίληψη για τή γένεση των τύπων της μητρικής γλώσσας. Με τή σημερινή κατάσταση της όρθογραφίας μας είναι βέβαια δύσκολο να έφρμιστή, έξω από ειδικούς, μιá μελετημένη και μεθοδολογημένη όρθογραφία' στ' άναγνωστικά μας όμως δε βλέπει κανείς ούτε την προσπάθεια να στηριχτή ή όρθογραφία τους σε κάποιες άρχές. Άλλοι, καθώς είδαμε, ακολουθούν γραφές παλιωμένες και στραβές (όμορφονειός), άλλοι έξαφνα παρουσιάζονται άπροσδόκητες καινοτομίες (ναυτόπουλλο, κουλλούρα), άλλοτε πάλι, δέχονται τις γραφές που συνηθίζονται, κιás μήν είναι σωστές (γύρε) κάποτε και με μιá συνειδητή, θα έλεγε ο άνίδεος, προσπάθεια για την άπλοποίηση (χήνα κτλ. δες Β f). Γιατί όμως χήνα, καταποτήρας, με δξεία, αφού γράφεται γυνάικα, γιατί Μαρούλα, δροσούλα κοντά στο κυρούλα, νυφούλα, γιατί καρδερίνα με Παπίνος, γιατί πάρε με Νίνος, γιατί κάρνα, βαρέλλια, κορβέττα, σιγαρέττα, με κάρνα κουρέλια, γολέτα, γιατί κολώνα με ω, όχι όμως και με δυο ν, δεν είναι εύκολο να βρούμε την άπάντηση.

Όχι μόνο όμοια γλωσσικά φαινόμενα δεν όρθογραφούνται με τον ίδιο τρόπο, με κι ούτε ή ίδια λέξη γράφεται παντού, ούτε καν στο ίδιο άναγνωστικό, ούτε καν πάντοτε στην ίδια σελίδα με την ίδια γραφή (g): *Αόρισα* με *Κηφισός*, *ταξίδιον*, *ταξιδεύω*, *ταξιδιώτης*, *συνταξιδιώτης* με *δξειδιον*, *Γαλαξειδιον*, *φειδιωτός* μάτι, μάτι και μάτι, γάτα και γατί στο άλφαβητάριο, με και γάττα στο άναγνωστικό της ίδιας χρονιάς γάττα, γάττος στις άλλες τάξεις σκύλος, σκυλλά, σκυλλάκι στην Α', με και σκύλλος στην Α' κι άργότερα Ίσκιος και ήσκιος, συνηθίζω και συνειθίζω, μαζί και μαζί, ψίχαλα και ψύχαλα, στο ίδιο βιβλίο, βοριάς και βορριάς, μακρινός και μακρινός, λιώνω και λυώνω, παντοτινός και παντοτεινός, στο ίδιο βιβλίο, πορτοκάλλιον και πορτοκαλέα, σιάβλος συχνότατα κι έξαφνα και σταύλος.

Άν αυτά γίνονται στις νεωτερικές λέξεις, από την όρθογραφική αυτή πληγή δεν είναι άπαλλαγμένοι και οι άρχαικότεροι τύποι.

Κάθιδρος και *κάθιδρος*, *τοπίον* και *τοπέιον*, *βαλάντιον* και *βαλλάντιον*, *μασσώ* και *μασώ*, *φιλονικώ* και *φιλονεικώ*, *άναμιννώ*, *ανάμεις*, *μῆγμα*, *άναμίζ*, κι έξαφνα κι ένα *συμμειγνόνται*. Στις περιστάσεις πάλι που κι οι δυο άρχαίες γραφές μοιάζουν όμοια σωστές, δεν είναι σπάνιο να προτιμηθή ή πολυπλοκότερη: *μανδήλιον* και όχι *μανδύλιον* (h).

Άν στους παρόμοιους τύπους άπαντούμε τέτοια άδιαφορία για να δοθούν στο μαθητή άν όχι οι σωστότεροι ή οι άπλούστεροι, με τουλάχιστο ένιατοι τύποι, δεν έχομε να περιμένωμε μεγαλύτερη φροντίδα για ζητήματα όρθογραφικά λιγώτερο σημαντικά, με ποδ γιαυτό ίσως τά έπίσημα άναγνωστικά δε θεώρησαν καλό να τά έξαφανίσουν όλότελα καταργώντας τά σχετικά σημάδια.

Ή κορωνίδα θα σημειώνεται ή όχι; Και ποδ; μόνο στις παλιές κράσεις ή και στις καινούριες; και σ' αυτές, μόνο όπου έφαρμόζονται οι παλιοί κανόνες, ή παντού και πάντα; Άδύνατο να έξγη άπ' τ' άναγνωστικά ο παραμικρός κανόνας (i): *κάν*, πάντα με κορωνίδα, *κάνεις*, με συνήθως *κάνεις*, *κάμποσος*, *κάπου*, *κάπως*, *κάποτε*, *κάτι* χωρίς, *σάν*, με συχνότερα *σάν* και *σάν*, *ταυτοχρόνως* με και *ταυτοχρόνως*, *τάνάπαλιν*, με και *τανάπαλιν*, στο ίδιο βιβλίο, τουλάχιστον συχνό, με και τουλάχιστον άκόμη συχνότερο, *τουάντιον* σπάνιο, *τουαντίον* συνηθέστατο, *κακείσος* χωρίς κορωνίδα, με και *τάνάκτορα*, *προυξένησος* με και στο ίδιο βιβλίο *προυξένησος*, *προυχοντας* σε άλλο βιβλίο, με και στο ίδιο και σε άλλα και *προυχοντας*, *προυτίμα*, *προυθυμείτο*, *προυκάλλον* με και *προυχώρει*, κι όλοι αυτοί πάντα οι άρχαίοι τύποι σε νεοελληνικό άναγνωστικό του δημοτικού μας σχολείου.

Τά διαλυτικά θα σημειώνονται ή όχι, όπου και χωρίς να τά σημειώσωμε δεν υπάρχει φόβος να στραβοπροφέρωμε; Ό κοινός νοός θα τά έβρισκε περιττά με γιαυτό ίσως τά θεωρούν τά έπίσημα άναγνωστικά άναγκαία κι άπαραίτητα. Και δώ γίνεται όμως ή έφαρμογή με ιδιαίτερο τρόπο (j). Στην Α' τάξη έχομε άκόμη *πρωί*, *πρωίαν*, *πρωιάς*, χωρίς να κάμουν βέβαια τά παιδάκια λάθος και να διαβάσουν *pro prian*, ή τίποτε όμοιο. Στη Β' έχομε άκόμη *πρωί*, *πρωία*, με ξεμυτιζούν και τά διαλυτικά: *ζωφριον*. Στην Δ' τά διαλυτικά φανερώνονται πιά σε όλη τή γραμμή όχι μόνο *πρωία*, με και *πρωίμος*, με και *ύκκή*, στην Ε' σά να μετάνιωσαν για τά περιττά σημάδια, έχομε όχι μόνο *Βεδουίνους* με και *Βεδουίνους*, *ήρωϊκός* με και *ήρωίδα* και κοντά στις *Νεράιδες* και τó *Μάιο* και τó *πρωί* της Α' και Β', έχομε άκόμη, καθώς και στην Σ' και τó *ζωφριον*.

Ποδ συστηματικά μοιάζει σά να σημειώνεται ή όπογραμμένη,

και με τόσο προσοχή, ώστε να ξαναγεννιούνται όλα τα ζητήματα που υπερδέχον την αρχαία ὀρθογραφία· μα και δὴ δύσκολα είναι να μάθουμε πού και πότε ἀκριβῶς θὰ σημειώνεται. Ἐξω ἀπὸ τις σπάνιες τυπογραφικὲς ἀβλεψίες πού μας τὴν παραλείπουν στὴν ὑποταχτική, μᾶς λείπει κι ὅπου θὰ τὴν περιμέναμε, τὴ βρίσκουμε και καὶ πού δὲν ἔχει θέση, κι αὐτὸ ὄχι πάντοτε, μα πότε ἔτσι και πότε ἀλλιῶς, και ἀκόμη κι ἔτσι κι ἀλλιῶς και σὲ περιστάσεις πού και ἡ ἀρχαία γραφή είναι ἀμφισβητήσιμη. Ἔτσι διαβάζουμε: (κ) *ψηλαφᾶ, μιλᾶ* μα *ἀκουμπᾶς, σῶζει* μα *ἔσωζον, μα και σῶσω, σῶσωσι, κοντὰ στὸ ἔσωσεν, γύρω στὴν Γ', γύρω τριγύρω στὴν Δ', μα γύρω στὴν Ε', γύρω τριγύρω στὴν Σ', πραότητος στὴν Δ', μα πραότητα στὴ Σ'.*

Λεξοῦλες καθὼς *ἐνώ, ἀφοῦ, δηλαδὴ* κτλ. θὰ γράφονται σὲ μιὰ ἢ σὲ δύο λέξεις; Και δὴ δὲν ἔχουν ξεκαθαρισμένη γνώμη τ' ἀναγνωστικά μας (I), ἀφοῦ ἀνάκατα μᾶς παρουσιάζουν ὅλους τοὺς τύπους, χωρὶς δισταγμὸ μάλιστα πλάι πλάι (*ἐνώ* E 152, *ἐν φ* E 153 *ἐνώ* δὴλα δὴ Δ 188, μα *δηλαδὴ* Δ 156, 202 κτλ.), κι οὔτε και τὸ ζήτημα τοῦ συλλαβισμού τὸ θεωροῦν σπουδαῖο (III), ὥστε να τὸ προσέξουν στὸ τύπωμα.

Ἀκόμη και ὁ ἀπόστροφος πού παρακολουθεῖ με τόσο θρησκευτικὴ εὐλάβεια τὴν ἐκθλίψη τῶν φωνηέντων δὲ σημειώνεται προσεχτικὰ και παντοῦ· ἔχομε συχνότατα *ᾠάν, ταχτικώτατα* ᾠού, μα ποτέ, ἂν καλοπρόσεξα, *ᾠέν, ἔχομε, κάποτε και γραφῆς καθὼς εἰν* τῆς (E 173), μπρὸς σὲ σύμφωνο, μα και αὐτὰ ᾠν ὅλα, μπρὸς σὲ φωνήεν, ἔχομε και τις γραφῆς *σπλαγγνικός, μα και σπλαγγνικός, μπορεῖτε* μα και *μπορᾶ, πῆς* μα και *πῆς, ξεφιτέρια, φαικίην, μα φαικοκνηγοί.*

Δὲ θὰ ἦταν βέβαια σῶστον να παραπροσέχη κανεὶς κάθε τέτοια λεπτομέρεια, οὔτε πρέπει να δίνονται στὸ μαθητὴ πολὺ στενόκαρδοι κανόνες· ἕνας διαφορετικὸς συλλαβισμὸς, ἡ γραφή πρὸ τοῦ ἢ προτοῦ δὲν είναι καμιά ἀνάγκη να νομίζονται λάθη. Μα αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς με τὴν ἴδια ἀδιαφορία μποροῦν να τυπώνονται τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικά. Κι ἔπειτα αὐτὰ μᾶς παρουσιάζουν, θὰ ἔλεγε, μιὰ συστηματικὴ καταστρατήγηση στοὺς κανόνες τους, ἢ στὶς στραβογραφίες πού, ταχτικὰ μεταχειρίζονται: Τὸ μόνο στὸ ὁποῖο οἱ συντάχτες τῶν ἀναγνωστικῶν δὲ δείχτηκαν συντηρητικοί, είναι τὰ πνεύματα τῶν διπλῶν ρ, μὲς στὴ λέξη· ἔτσι ἔχομε ἀπὸ τὴν Α' ὡς τὴν Σ' τάξη ταχτικὰ κι ὁμορφα *ἄρρωστος θάρρος, θαρρεῖτε, ἔρριζωμένοι* κτλ. κτλ. ἔξαφνα στὸ Σ' κοντὰ στὸ ἀπορρέουσι 207, ἀπόρροια 207, ἀπορρέουσιν 207 παρουσιάζεται κι ἕνα

ἀπορρέει. Σὲ ὅλα τὰ βιβλία ἔχομε ἀδιάκοπα τις ἀνυπόφορες ἀνορθογραφίες *φωναῖς, κατάραις, ἀδελφᾶς, ἐλῆ, γοῆ, παλῆς, ὁμορφονεὸς τῆς λύπης, ἡ νύχταις*, κι ὅμως αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει να ἔπροβάλουν ἄξαφνα και κάτι σωστὰ *μπάμιες, νεράιδες, φωλιά, λιοντάρι, παλιόπαιδον, πανώριο, ζηλεμένο, ἀκόμη* κι ἕνα *πουλί*, με ἕνα λ, ἔπειτα ἀπὸ τὸ *ναυτόπουλλο, διαβολόπουλλο* κτλ. Με μιὰ λέξη, ἀμα πρόκειται γιὰ τοὺς τύπους κυρίως τῆς νέας μας γλώσσας, δὲν ὁπάρχει οὔτε ἕνας ὀρθογραφικὸς κανόνας, ἔξω ἴσως ἀπὸ τὸ εἶνε (πού σὲ κανένα ἀπὸ τὰ 7 ἀναγνωστικά δὲ βρίσκεται γραμμένο εἶναι) πού να ἐφαρμόζεται πέρα πέρα χωρὶς ἀπροσεξία και χωρὶς ἐξαίρεση. Ἀκόμη και ἡ ὑπογραμμένη σημειώνεται κάπου ἔπειτα ἀπὸ τὴν κράση (ο)¹²¹, κι ἀκόμη κι ὁ ἀπόστροφος, πού με τόσο εὐσέβεια είναι καθισμένος μπρὸς στοὺς νεωτερικὸς τύπους τῆς γλώσσας μας γιὰ να στιγματιστῇ ὁ ἀκρωτηριασμὸς τους, ξεχνιέται κάπου κάπου κι αὐτὸς.

Αὐτὴ είναι ἡ ὀρθογραφία πού τὸ κράτος ἐγκρίνει, βραβεύει και παραδίνει στοὺς αὐριανούς του πολῖτες, κι αὐτὸς ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο τὸ σχολεῖο τὸ ἐλληνικὸ κανονίζει κι ἐξομαλύνει τις δυσκολίες τῆς ὀρθογραφίας μας¹²². Φαίνεται πὼς τὸ κακὸ ἔγινε χειρότερο ἐπειδὴ τὸ κάθε ἀναγνωστικὸ ἔχει ἀπαρτιστῆ ἀπὸ τρία χειρόγραφα, πού ὁ κάθε συντάχτης τους πάλι εἶχε σταχυολογήσει ἀπὸ διάφορα κείμενα, πού τὸ καθένα του εἶχε και διαφορετικὴ ὀρθογραφία. Φυσικὰ ὅμως ὅλα αὐτὰ δὲν μποροῦν να ἐνδιαφέρουν τρίτους, κι ἀκόμη λιγώτερο τις χιλιάδες παιδιὰ πού θὰ μεταχειριστοῦν τ' ἀναγνωσματάρια. Χρέος ἦταν και τοῦ κάθε συντάχτη, χρέος και τῆς ἐπιτροπῆς, χρέος και τοῦ κράτους να μὴν ἐβγουν τὰ ἐγκεκριμένα βιβλία με τέτοια ἀνορθογραφία. Θὰ ἦταν ἴσως πολὺ ν' ἀπαιτήση κανεὶς προσανατολισμὸ κι ἐνημερότητα σὲ μιὰ καλύτερη ἀντίληψη τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, οὔτε είναι τρομερὸ ἐπιτέλους να τυπώνεται λ. χ. γραφῆς καθὼς *κοίτεσαι* E 163, *κοίτωμαι* E 164. Μα δὲν πρόκειται γι' αὐτὸ. Ἡ ὀρθογραφία τῶν ἀναγνωστικῶν μας δείχνει μιὰ πρωτοφανέρωτη βαθυλωνία, δυσσιώγη γιὰ κείνον πού θὰ ἤθελε να κρῖνη ἀπὸ ἐδῶ και τὴν ἄλλη μας παιδαγωγικὴ και πνευματικὴ κίνηση. Οὔτε ὁ μαθητὴς θὰ μπορέση να μάθῃ με πόσα τ γράφεται ὁ γάτος, τὸ γατὶ και τὸ γατάμι, οὔτε κανεὶς δάσκαλος θὰ καταλάβῃ ποτέ ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά ἂν είναι σωστὸ τὸ *μάτι*, τὸ *μάτι*, ἢ τὸ *μάτι*, μιὰ και πείστηκε, πὼς μπορεῖ κι αὐτὸ να γράφεται κοντὰ στὰ *μάτιον, ὀμμάτιον, ὀμμα* κι *ὀφθαλμός*. Ἔτσι μοιραῖα είναι κατα-

δικασμένα τὰ παιδιὰ μας ἀπὸ τὴν Α' τάξη τοῦ Δημοτικοῦ νὰ νιώθουν πὼς ἔχομε ὄχι μόνο γλωσσικὸ μὰ κι ὀρθογραφικὸ ζήτημα, καὶ δὲ θὰ μπορέση ποτὲ ὁ δάσκαλος νὰ ἐξηγήσῃ στὸ μαθητὴ τὴν ἀληθία καὶ τὸ σωστὸ, ἀφοῦ ἡ πολιτεία ἢ ἴδια ἔτσι ἀσυλλόγιστα ἐγκρίνει τὴν ἀναρχία. Αὐτὰ γίνονται σὲ μᾶς. Σὲ ἄλλα κράτη, πρὸ προχωρημένα στὸν πολιτισμὸ, δίνουν μεγαλύτερη φροντίδα καὶ στὸ ζήτημα αὐτό, καὶ παίρνουν ἄλλα μέτρα, ὥστε τὸ σχολεῖο νὰ παρουσιάσῃ στὸ μαθητὴ ὀρθογραφία μελετημένη, ἐνιαία, κι ὅσο γίνεται ἀπλή¹²⁸.

Δ

Οἱ ἀκόλουθες ἐκθέσεις εἶναι ἀπὸ τὴν Γ' τάξη τοῦ Δημοτικοῦ σὲ μιὰ μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλιν, ἢ καλύτερα ἓνα μεγάλο χωριὸ στὴν Πελοπόννησο. Τίς ἔγραψαν οἱ μαθητὲς σπῆτι τους, ἀφοῦ μοῦ δηγήθηκαν οἱ ἴδιοι τὸ θέμα κι ἔγινε καὶ ἡ σχετικὴ συγκέντρωση. Ἐχῶ δεῖ κι ἄλλα γραφτὰ ἀπὸ μαθητὲς ἐλληνικῶν σχολείων, καὶ νομίζω πὼς δὲ θὰ ἦταν ὑπερβολικὸ νὰ πῶ πὼς ἡ ὀρθογραφία στὶς ἐκθέσεις ποῦ πῆρα καθρεφτίζει γενικὰ τὴν ὀρθογραφία ποῦ μαθαίνουν τὰ περισσότερα ἐλληνόπουλα στὸ σχολεῖο καὶ παίρνουν μαζί τους καὶ στὴ ζωῆ. Ἄν τυχόν ἔχομε στὶς πόλεις καλύτερα ἀποτελέσματα, αὐτὸ εἶναι ἀδιάφορο· οὔτε σημαίνει πολὺ, γιὰ τὴ θλιβερὴ εἰκόνα ποῦ βλέπομε, πὼς ἡ γλῶσσα τῶν ἐκθέσεων εἶναι ἀπλούστερη — γύρωφρα ὁ ἴδιος νὰ γραφοῦν στὴ φυσικὴ γλῶσσα τοῦ σπιτιοῦ — ἀπὸ τὴ συνηθισμένη τοῦ σχολεῖου. Γενικὰ, ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ γυρέψωμε ἀπὸ τὸ σχολεῖο μας, νὰ μᾶς μάθῃ τὴν ὀρθογραφία τῆς γλώσσας, καθὼς θὰ τὴ χρειαστοῦμε κι ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Εἰδικώτερα, δὲν παρουσιάζουν πολὺ καλύτερα ἀποτελέσματα καὶ τὰ γραφτὰ στὴν καθαρεύουσα ἢ στ' ἀρχαία, ποῦ ἐξετάζονται παρακάτω, κι ἀκόμη καὶ στὶς ἐκθέσεις ποῦ πρόκειται ἔχομε τίς πρὸ ἀδικαιολόγητες ἀνορθογραφίες (βιμάση τὰ ἄλωνα, εἰς τὴν ἀποθήκειν, τὰς μηχανᾶς, δύο φορῶς, κατ' ὄπην, ἢ σταφῆς, διλαδί, εἰ μὲ τὰ πόδια εἰ μὲ τὸ πειστήριον, σταφῆλει, διαν ὀρμάσι, θὰ ἀρχῆσομε), ἀπ' ὅλους τοὺς μαθητὲς, χωρὶς ἐξαίρεση, σὲ τὸν τύπου ποῦ ἔπρεπε πᾶ νὰ εἶχαν γίνει οἰκτεοὶ μέσα στὰ 5-5½ σχολικὰ χρόνια*.

1. Πὼς κατασκευάζεται ἡ σταφίς. — Τῆ σταφίδα τὴν ἀφίνομεν καὶ ὀρμάζῃ ἔπιτα τὴν τριγᾶμεν πρὶν τὴν τριγῆσομεν ἔχομε ἐτιμάση τὰ ἄλωνα δὲ τὰ ἔχομε περάση μὲ βουλιθία. Ἀφοῦ δὲ τὴν τριγῆσομεν καὶ τὴν ἀπλώσομε τὴν ἀφίνομεν 8 ἕως 10 ἡμέρας τὴν λαγανίζομεν ἔπιτα τὴν ἀφίνομεν 2 ἕως 3 ἡμέρας καὶ ξερένεται καλά· τὴν μαζέ-
δωμεν σορῶ ἔπιτα τὴν σακιάζομεν καὶ τὴν πᾶμε εἰς τὴν ἀποθήκειν καὶ τὴν πουλάμα.

* Σὲ κανένα ἀπὸ τὰ γραφτὰ δὲν εἶδα νὰ γίνεταί προσεχτικὰ ἐσχῆρισμα βαρείας κι ὀξείας· ὄχι μόνο συχνότατα βρίσκειται ἡ ὀξεία στὴ λήγουσα (κτ. σημ. 94) μὰ καὶ συχνὰ ἢ βαρεία στὴν παραλήγουσα καὶ τὴν προπαραλήγουσα. Ἐδοῦσα γι' αὐτὸ στὸ στοιχειοθέτη νὰ βάλῃ παντοῦ ὀξεία. Σὲ μερικὲς ὁμοίως ἐκθέσεις προσπάθησε νὰ διατηρήσῃ τὸν τονισμὸ ποῦ εἶχαν τὰ τετράδια.

Ἡ σταφιδεμπορος ἔχη ἐργάτας τοὺς ὁποῖους τοὺς πληρώνῃ. αὐτῆ Ἀφοῦ τὴν μακινήσομε τὴν ὀρνομεν εἰς τὰς γυναίκας καὶ τὴν διάλέγομεν ἀφοῦ τὴν διαλέσομε τὴν πάνε εἰς τοὺς πατιάδας τὴν πατᾶναι ἢ μὲ τὰ πόδια ἢ μὲ τὴν μηχανῆν Ἀφοῦ τὴν πατίσομε τὴν καρφόνουε τὴν μαρκάρουε καὶ τὴν πέρουε τὰ κάρα καὶ τὴν πάνε εἰς τὴν βάρκαν ἢ βάρκα τὴν πέρουε καὶ τὴν πάη εἰς τὸ καύκη, ἀποκῆ τὴν πέρουε τὸ καύκη καὶ τὴν πάη εἰς τὴν πάτραν ἀπὸ τὴν πάτραν τὴν πέρουε καὶ τὴν πάνε εἰς τὴν ἀγλίαν καὶ κείθεν εἰς τὴν γερμανίαν.

2. Ἡ σταφίδα θὰ ὀρμάση κατ' ὄπην θὰ τὴν τριγῆσομεν θὰ καθαρήσομε τὸ ἄλων κατ' ὄπην θὰ τὴν βουλιθίσομεν κατ' ὄπην θὰ πάρομεν μία μία σταφίδα καὶ θὰ τὴν ἀπλώσομεν, κατ' ὄπην θὰ τὴν λαγανίζομεν κατ' ὄπην θὰ τὴν μαζέδωμεν εἰς σορῶν θὰ τὴν πάρομεν οἱ ἔμποροι καὶ θὰ τὴν κουβαλίσομεν εἰς τὰς μηχανᾶς κοντὰ θὰ τὴν πάρομεν οἱ ἐργάτοιδες καὶ θὰ τὴν καθαρίσομεν αὐτὴν κατ' ὄπην θὰ τὴν ξίξωμεν εἰς τὰς κάσας δύο φορῶς καὶ θὰ τὴν πατίσομε μὲ τὴν πατιτῆ θὰ τὴν καρφώσομεν θὰ τῆς βάλωμε τὴ μάρκα, κατ' ὄπην θὰ τὴν πάρη ἢ βάρκα θὰ τὴν μεταφέρῃ εἰς τὸ πλοῖον τὸ πλοῖον θὰ τὴν πάη εἰς τὰς πάτρας θὰ τὴν πάρη τὸ ἀτιμόπλιον καὶ θὰ τὴν πάη εἰς τὴν Γερμανίαν.

3. Πὼς κατασκευάζεται ἡ σταφίς. — 1) Θὰ ἐτοιμάσομεν τὸ ἄλων μὲ βουλιθία. 2) Θὰ τριγῆσομεν τὴ σταφίδα καὶ θὰ τὴν ἀπλώσομεν ἓνα ἓνα σταφίλη. 3) Καὶ διαν ξεραθῆ θὰ τὴν καθαρίσομεν καὶ θὰ τὴν τριγῆσομεν. 4) Θὰ τὴν συμφωνήσομεν μὲ τὸν ἔμπορον. 5) Θὰ τὴν σακιάσομεν καὶ θὰ τὴν πᾶμε εἰς τὴν ἀποθήκειν.

6) Ὁ ἔμπορος ἀφοῦ τὴν παρῆλθῃ θὰ τὴν περῶσῃ μὲ τὴν μηχανῆ καὶ μὲ τὸ μπουρῶτο. 7) Θὰ τὴν διαλέξωμεν οἱ ἐργάτες. 8) Θὰ τὴν βάλλῃ εἰς τῆς κάσας θὰ τὴν πατηκόσομεν μὲ τὴν μηχανῆ καὶ θὰ τὴν καρφώσομεν. 9) Ἐπειτα θὰ τὴν ζυγιάσομεν θὰ τὴν μαρκάρουε καὶ θὰ τὴν βάλλωμεν εἰς τὸ πλοῖο.

10) Τὸ πλοῖο θὰ τὴν πάη εἰς τὰς Πάτρας. Ἐκεῖ θὰ τὴν παραλάβῃ μεγαλύτερος ἔμπορος. 11) Ἐπειτα θὰ τὴν πάρομεν τὰ πατόρια καὶ θὰ τὴν πάνε εἰς τοὺς διαφόρους Πόλεις τῆς Ἐδρῶνης προπαντὸς εἰς τὴν Ἀγγλία. Ἐδρῶνιδης (τ' ὄνομα τοῦ μαθητῆ).

4. Ἡ σταφίς. — Οταν ἡ σταφίδα οὀρῶσῃ, τὴν τριγᾶμεν καὶ κατόπιν τὴν λαγανίζομεν διλαδί βγάνομεν τὰ κῶσταλα. ἔπειτα τὴν σορῶσομεν, καὶ κατόπιν τὴν σακιάσομεν καὶ τὴν πᾶμε εἰς τὸν ἔμπορον καὶ τὴν πλοῦσομεν. Ὁ ἔμπορος τὴν περῶσῃ ἀπὸ ἓνα μηχανήμα. διὰ νὰ βγοῦνε τὰ ξύλα καὶ τὰ λιθάργιά, κατόπιν τὴν διαλένει ἢ ἐργάτες τὴν πατᾶν εἰμὲ τὰ πόδια εἰμὲ τὸ πειστήριον, τὴν καρφόνῃ τᾶς ζηάζουε καὶ τὴν φορτο εἰς τὰ κάρα καὶ τῆς πέρουε τὸ πλοῖον καὶ τὴν πάη εἰς τὴν πάτραν, ἀπὸ ἐκεῖ τὴν πέρουε τὸ ἀτιμόπλοον καὶ τὴν πάη εἰς ὅλα τὰ μέρη προπαντὸς εἰς τὴν γερμανίαν.

5. Πώς γίνεται η σταφίς. — Όταν ώριμάσουν τα σταφύλια, τα τριγάμε και αφού τακτοποιώσωμεν πρώτα τὰ ἀλώνα ἀπλόνωμεν αὐτὰ ἕνα ἕνα σταφίλει καὶ θὰ τὴν ἀφήσωμεν 10-15 ἡμέρας καὶ θὰ τὴν τρίψωμεν καὶ θὰ τὴν σορδύσωμεν. Λοιπὸν θὰ τὴν πάρωμεν μὲ τὰ ζάμας καὶ θὰ τὴν πάμεν εἰς τὸν Ἐμπορον, ὁδὲ Ἐμπορος θὰ τὴν πάρῃ καὶ θὰ τὴν ἔξει εἰς τὴν μηχανὴν καὶ θὰ τὴν δώσῃ εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ ἀπὸ τοὺς ἐργάτας εἰς τὰς κάσας καὶ τῆς κάσες εἰς τὴν πατητήρα ἢ μὲ τοὺς πόδας μας θὰ τὴν τσουπόσωμεν καὶ θὰ τὴν καρφόσωμεν καὶ θὰ τὴν μα-γαρόσωμεν. Ὁ Ἐμπορος θὰ τὴν σιλήσῃ εἰς Πάτρας ὅπου θὰ τὴν πάρουν μεγαλύτεροι Ἐμποροὶ οἱ ὁποῖοι θὰ τὴν δώσουν εἰς τὰ Ἑθνωπαϊκὰ Βασιλῆα.

6. Ἡ Σταφίς. — Όταν ώριμάσει ἡ σταφίς θὰ τὴν τρυγύσωμεν καὶ θὰ τὴν ἀπλώσωμεν ἕνα ἕνα σταφύλι εἰς τὰ ἀλώνια. Τότε τὰς ἀφήνωμεν 8 ἕως 10 ἡμέρας καὶ ψήνονται. Καὶ ὅτε ψηθοῦν θὰ τὴν τρίψωμεν καὶ ἔπειτα θὰ τὴν σακιάσωμεν καὶ θὰ τὴν υπάγωμεν εἰς τὸν Ἐμπορον. Τότε ὁ Ἐμπορος θὰ τὴν ἔξει εἰς τὴν Μηχανὴν καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς ἐργάτας διὰ νὰ τὴν διαλέξουν. Καὶ ἔπειτα εἰς τὴν πατητήραν καὶ ἔπειτα θὰ τὰς καρφόσωμεν καὶ θὰ τὰς μακαρίσωμεν καὶ ἔπειτα θὰ τὰς υπάγωμεν εἰς τὸ πλοῖον καὶ ἀπὸ τὸ πλοῖον εἰς τὴν Πάτραν.

7. Όταν ώριμάσει ἡ σταφίδα πρῶτον θὰ βουλιθώσωμεν τὰ ἀλώνια καὶ ἔπειτα θὰ ἀρχίσωμεν νὰ τριγάμε καὶ τὴν ρίνομεν εἰς τὸ ἀλόνι καὶ τὴν ἀπλόνωμεν ἕνα ἕνα σταφίλη καὶ ἅμα ξεραθῆ τὴν λαγαρίζωμεν καὶ τὴν φορτόνωμεν εἰς τὰ ζᾶ καὶ τὴν πηγένωμεν εἰς τὴν μηχανὴ καθαρίζουσα καὶ τὴν βάνουσα εἰς τῆς κάσες καὶ ἄλλῃ τὴν πατάνε μὲ τὴν πατητήρα καὶ ἄλλῃ μὲ τὰ πόδια καὶ ἕτερα τὴν κουβαλάνε μὲ τὸ κάρο εἰς τὴν θάλασσα καὶ τὴν πέρνει ἢ βάρκα καὶ τὴν πάη εἰς τὸ καῖνι καὶ τὴν πέρνει καὶ τὴν πάει εἰς τὴν Πάτρα καὶ τὴν παραλαβένουν μεγαλύτεροι ἔμπ-ἄρι καὶ στέλνουν εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς ευρώπης καὶ προπαντὸς εἰς τὴν Ἀσίαν.

8. Ἡ Σταφίς. — Όταν ώριμάσει ἡ Σταφίς θὰ τὴν τρυγύσωμεν καὶ θὰ τὴν ἀπλώσωμεν ἕνα ἕνα σταφίλη εἰς τὸ ἀλόνι. Πρῶτον ἔχωμεν παρασκευάσῃ τὸ ἀλόνι μὲ βούληθα. Καὶ θὰ τὰς ἀφήνωμεν 8-10 ἡμέρας νὰ ψηθῇ καὶ ἔπειτα θὰ τῆς τρίψωμεν καὶ ἔπειτα θὰ τῆς σακιάσωμεν καὶ θὰ τῆς υπάγωμεν εἰς τὸν Ἐμπορον. Ὁ Ἐμπορος θὰ τὴν ἔξει εἰς τὴν μηχανὴν καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ ἀφοῦ οἱ ἐργάται θὰ τὴν διαλέξουν θὰ τὴν πατήσουν ἢ μὲ τὰ πόδια ἢ μὲ τὴν πατητήρα καὶ ἔπειτα τὴν καρφώνουν τὴν ζυγιάζουν τὴν Μακαρίζουν τὴν πέρνουν τὰ καεῖκια. Καὶ τὴν πάνε εἰς τὴν Πάτρα.

9. θὰ εἰτοιμάσωμεν τὸ ἀλόνι ἔπειτα θὰ τὸ περιγράσωμεν μὲ βούληθα καὶ θὰ ἀρχινήσωμεν τὸ τρίγος θὰ τὰ ἀπλόνωμεν ἕνα ἕνα σταφίλη

καὶ διὰν ξεραθῆ θὰ τὴν λαγαρίζωμεν καὶ ἔπειτα θὰ τὴν καθαρίζωμεν καὶ θὰ τὴν μαζέψωμεν. ἔπειτα θὰ τὴν σακιάσωμεν θὰ τὴν φορτώσωμεν καὶ θὰ τὴν φέρωμεν εἰς τὸν Ἐμπορον.

ὁ Ἐμπορος θὰ τὴν περιγράσῃ ἀπὸ τὴν μηχανὴ κοντὰ θὰ τὴν δώσῃ εἰς τὰς γυναῖκες διὰ νὰ τὴν καθαρίσωσιν. Όταν τὴν καθαρίσωσιν θὰ τὴν βάλουν εἰς τὴν κάσα καὶ θὰ τὴν πατήσουν μὲ τὴν πατητήρα ἔπειτα θὰ τὴν καρφόσωσιν θὰ τὴν μακαρίσωσιν θὰ τὴν ζυγιάσωσιν θὰ τὴν βάλουν εἰς τὸ καῖνι καὶ τὸ καῖνι θὰ τὴν πάη εἰς τὴν Πάτρα καὶ εἰς τὴν Πάτρα εἶνε μεγαλύτεροι Ἐμποροὶ καὶ θὰ τὴν στήλουν εἰς τὴν Ἀγκλία.

*

Στὸ ἴδιο μέρος ὑπάρχει καὶ ἕνα Ἑλληνικὸ σχολεῖο, ποὺ εἰς τὴν κάθη του τάξη ἔχει συχνὰ ἑξήντα καὶ ὀγδόντα μαθητῆς. Ὁ σχολάρχης εἶχε τὴν κλωσὴν νὰ μοῦ δώσῃ ἀπὸ τῆς περὶ τὴν ἐξατάσις τῆς Γ' τάξης τὰ πρῶτα δέκα τετράδια, μὰ ἀξῶντα ἀριθμὸ 1-10, καὶ ἀπὸ αὐτὰ σταχυολογήθηκε τὸ ἀκόλουθο ὀρθογραφικὸ ἀπάνθισμα*. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης τὰ λάθη εἶναι πολλὰ, ὅσο καὶ ἀπροσδόκητα γι' αὐτὴν τὴν τάξη. Τὰ συχνότερα ἀπὸ αὐτὰ γίνονται εἰς τὴν ἑποταχτικὴν, εἰς τὴν ἀξέση [ἀπὸ τοὺς 10 γράφουν οἱ 4 χωρὶς ἀξέση, ὀδήγησαν (2) καὶ ὀδήγησαν (2)], εἰς τὰ παραθετικὰ εἰς ὀτερος (εἰς τὸ κείμενον βρισκονται δύο, τὸ προθυμότερος καὶ τὸ ἀθλιώτατος: τὸ α' μόνο μὰ φορὰ τὸ σημαῖωσα στραβογραμμμένο, τὸ β', ἂν καὶ ὁ κανόνας τῶν -ιος εἶναι γνωστότατος βρισκεται στραβογραμμμένο ἀπὸ τοὺς 6 (60%) εἰς τὰ πνεύματα (συχνότερες εἶναι οἱ δασεῖς εἰς τὴν θέσιν τῆς φιλῆς: ὁ 1. μόνο ἔχει: ἡχθέσθη, ὀργισθεῖς, ἐκκλησίαν, ἄστν, ἀπροσδοκῆτως, ἦται, ἰσχυρός: ἄλλοι γράφουν ἰδικούς των, ἄλλους, Ἐλευσίνα κτλ.), εἰς τὸ συλλαβισμὸ, εἰς τὸ ἀνακάτωμα ἀπλῶν καὶ διπλῶν συμφῶνων, εἰς τὴν περίσπαση τοῦ ἰωτακισμοῦ καὶ στοὺς τόνους (μαζὶ καὶ ἡ ἔγκλιση). Οἱ δύο τελευταῖες κατηγορίαι παρουσιάζουν καὶ τὰ πλεονάζοντα λάθη, σπαρμένα ὅχι εἰς ἕνα καὶ δύο, μὰ εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ γραπτὰ: ταπηνοὶ (4 εἰς τοὺς 10), αἰξοῖς κοπιλατῶν (3) καὶ κοπιλατῶν (4), νὰ συμφιλῶσι (2) καὶ συμφιλῶση (1), ἀπροσδοκῆτως (1) ἀπροσδοκῆτως (2) καὶ ἀπροσδοκῆτος (2), ἐπιορκίας σφῆ γυαλῶ, πλείστα, οἰκούντας, λαβῶν, φοιτήσας, νήσος, δώσης, πολὴ κτλ. κτλ.

1. (α. Κείμενον διδαγμένο.) τοιμήσαντος, ὀργηθεῖς, ἀθλιωτάτους, φράσκων τε, κατὰ γε τῶ ἐαντοῦ δυνατὸν διαλάξουν, πέμψας τριήρεις εἰς Λακεδαίμονα ἐπεὶ χορήματα, ἐκκλησίαν, ὦ μηλίσιοι — (β. ἢ Μετάφρασή του:) ὀργηθεῖς — (γ. Ἀδίδαχτο) ἄστν, συνεκάθουτο, οὐ χρεῖ,

* Δὲ σημειώθηκα λάθη λιγώτερον σημαντικὰ, λ.χ. ἅμα λείπει ἡ κορωνίδα ἢ ἡ ὑπογραμμμένη, μικρὰ ἀντὶ κεφαλαία (πέραςαι, ἔφρασον), αὐτοῦ ἀντὶ αὐτοῦ, βαρεῖα ἀντὶς ὄξεια καὶ τ' ἀνάποδο, ἢ ἄλλα ὅμοια.

Ἄς πᾶ ἀκόμη, πῶς τὸ κάθε γραπτὸ δὲ γυμνάζει καὶ μὰ κόλλα μεγάλη, καὶ εἰς τὰ λάθη ποὺ σημειώνω δὲν εἶναι ὅλα περιωριστήρια ν' αντιγράψω τὰ μολυβιασμένα ἀπὸ τὸ δάσκαλο, καὶ πρόσθετα καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα (κυρίως εἰς νεοελληνικὰ κείμενα) ὅσα πῆρε τὸ μάτι μου.

τῷ Θρασυβούλλῳ, ὅσοι δὲ ἐπίστευον μὴ ἰδικικέναι, οἱ ἐρεθ-εντες, τῶν ἐν ἄστει (δασεῖα διωρθωμένη). (δ. ἢ Μετάφρασή του στ' ἀρχαία:) δδήγησαν, ἐρημοί, ἐντόνος — (ε. Θέμα:) Ἀγιοίλαον, πολὺν χάριν, ἐπιέρχεται, ἀπροσδοκίως. — (ζ. ἢ Μεταφορά του στ' ἀρχαία.) ἠχθέσθη, στέλειν, ἀπροσδοκίως — (η. Παρατηρήσεις:) ἦντι, διαλάξεν, διαλάξω, ὥστε ὁ Κύρος νὰ διατηρή (ἦ:) τὴν στολὴν, Καλικρατίδας, ἰσχυρὸς — (θ. Ἐκθεσις:) ἦτο-ἦτο, ἐν μικρὸν κοράσιον, ὦ πάτερ μου, σέφην.

2. α: ἄλλο τί, Κύρον — β: ἄλλο τί, νὰ συμφιλιῶσι τοὺς Ἀθηναίους κτλ. — γ: ἀλλήλλους, εἰλοντο — δ: δδήγησαν — ζ: τῷ Τισσαφέρνη, ἀφνειδίως — θ: Γεώ-ργιος, ὠδήγει.

3. α: ἄλλο τί — β: θὰ πράττει (διωρθωμένο), ὀργίσθη, θὰ φροντίσει, νὰ πείθομαι, διότι κατοικῆτε — γ: ἐντόνος, εἰλοντο, ἐπεμελο-ντο τῶν ἐν ἄστει κτλ. — δ: δδήγησαν, ἐντόνος — ε: Ἀγισήλαος, ἐπή-ρχετο, ἀπρο-οδοκίως — ζ: πλείστα — η: ὠρίζον, διαλάξεν, διαλάττω — θ: φιλελεμμοσύνη-φιλελεμμοσύνη.

4. α: ἄλλο τί, τίς οἶκοι (διωρθωμ.) πείθεσθα[ς] ποιεῖν τε ἐφ' ἃ οἶκοι, ἦντι, Καλικρατήδας, ἀθλιότα[ς], διαλάξεν, Μήλιτον, ἀνάγγη, οἰκόντας — β: νὰ πράττει, Καλικρατήδας, πολάκις, ἐλίπεις, ἐάν σωθῆ καὶ ἐπιστ[ρ]έψῃ, συμφιλιῶση, Μήλιτον, ἀπειεῖ, Μηλίσιου, ἀνάγγη, σάς, πολά — γ: τοὺς ἐναντιῶν, τῆ δ' ἡστεραία, ταπηνοί, συναιδρία, ἀλλήλους, ἐντόνος. ἔλεγον διὸ οὐ χρεῖ, ἀπολύνα τὴν πόλιν, Ἐλευσίνα — δ: ἰδικούς των, ἐπομένειν, ταπηνοὶ καὶ μόντων (μόνοι των), ἀναγγη — ε: λαβῶν, ἀσθενεσταίραν, ἐπιδοκίσας, σύμαχος, λαβῶν, ἐπιέρχεται — ζ: λαβῶν, ἀπελθῆναι (!) τῆς Ἀσίας, σύμαχοι, ἀσθενεσταίραν, ἐκέλευσε τοῖς πρόσθεσι ἀναγγήλειν, οἰδεῖη (εἰδεῖη), ἐπιδοκίσας, λαβῶν, ἐπιέρχεται — η: αἱ αἰεῖς λέξεις, οἶκοι (οἶκοι), Καλικρατήδας, Μήλιτος, ἐνεργητικοῦ οἶκοι εἶναι ἐπίρημα τροπικόν, ἦντι, ὁ φοιτήσας, διαλλάτω, συμαχήση, Μήλιτος, πολεμικά — θ: νὰ ἀνταμίψει, γράϊαν (3 φορές), παρακαλλῶ, νὰ τα δώσης, ἔδοκεν (2 φορές), γράϊα, κάμε τὸ καλὸ καὶ εἴφτω στῶ γυαλῶ.

5. α: τοῖς οἶκοι πείθεσθαι ποιεῖν τε ἐφ' ἃ οἶκοι, ἀθλιότατους, διαλλάξεν, τοῖς οἶκοι — β: διατάσων, περιμήγη, νὰ εἰσθαι — γ: ταπηνή, τεταγ-μένοι, ἐπεποιήκεσαν τι ἄδικον, ἀπολύνα, Ἐλευσίνα, ἐπεμέλλοντο, πραγ-μάτων — δ: ταπηνοί, μεγαλοφόνως, φιλήν (φυλήν), Ἐλευσίνα — ε: σύμαχοι, δι... γνωρίζῃ, ἐπιδοκίσας, πραγ-ματα — ζ: τῷ Τισσαφέρνη, ἐπιδοκίσας, ἀν-ἠγγελε — η: οἶκοι εἶναι ἐπιρρημα τοπικόν, διαλάξεν — θ: εὐσπλαγῆσθη.

6. α: φοιτήσων, ἀθλιότατους, φάσκων τε, Μιλισίων, Μιλιήσιοι — β: νὰ πράττει, περιμήγη, ἀθλιότατοι, θὰ συμφιλιῶσι — γ: ἔνα, ἔριμοι, ἐντόνος, ἀπολύνα, εἰλοντο, ἐρεθέντες, ἐπάρχοις (ἐπάρχους) — δ: ἔριμοι, ὑποχωρίσωσι — ε: Ἀγισήλαον, ἀπέκτησαι, ἀπρο-οδοκίως — ζ: φοιτήσων, φοίτησαι, νήσος, φιλέλην — η: πάτερ.

7. α: φυτήσων, Μιλισίων, Μιλιήσιοι οἶκοι, προθυμοῦτατους — β: φύτησων Μιλισίων, Μιλιήσιοι, νὰ εἰσθαι, (προθυμοῦτατοι) — γ: ἐντόνος, ὑποχωρεῖν Θρασυβούλλῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτῶν, εἰδικικέναι, ἀπολύνα, ἐλλέσθαι, ἐρεθέντες — δ: δδήγησαν — ε: ἐπιδοκίσας, νὰ παρασκευάζονται, ἀπροσδοκίως — ζ: ἐπιδοκίσας, ἀπέκτησαι (:), ἀπροσδοκίως — η: φυτήσων, ἐπίρημα, φύταις, ἔφερον τρεῖς σιγὰς κοπιλατῶν — θ: ἀνταμίωγη, γράϊαν, ὠδήγει, θὰ δώσωμαι (δώσωμε), καλλύτερον, δώσωμαι, δυστυχήν γράϊαν, καλλή, εὐχαριστιθεῖς, καλλήν πράξεν.

8. α: ἄλλο τι εἰπεῖν εἰ (ἦ), ἦκει, Κύρον, ἦντι, ἀθλιότατους, ἔνεκα, φάσκων, σοθῆ διαλάξεν, ἀνά-γκη — β: νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς ἐν τῇ πατριδί ἄρχοντας καὶ νὰ πράττει, Κύρον, (Κύρος), φυτήσεως, ἀθλιότατοι, ἔνεκα, κατοικεῖται, (ε' πληθ. πρ.) — γ: τῆ δ' ὑστεραία, ταπηνοὶ καὶ ἔριμοι, συνεδ-ρία, τεταγ-μένοι, ἀπολύνα, ἦλοντο (εἰλοντο), αἰρεθέντες, τῶν ἐν ἄστει πραγμάτων — δ: ὠδήγησαν, ταπηνοὶ καὶ ἔριμοι, ἄλλους (:), — ε: παρήγγηλεν (εἰς τὸν Ἀγιοίλαον), Ἀγισήλαος (2), πολλήν χάριν, ἐπιδοκίσας — ζ: (ἠγγελε), Ἀγιοίλαῶ, Ἀγισήλαος, πολλήν, ἠγγελε, παρασκευάζεσθαι — η: γραμματικαί, διαλάξεις, ἐξήτη, ἐπίρημα, ἦντι, ἐξήτη, κοπιλατῶν, Καλικρατίδας — θ: ἔδοκεν (2) περισότερον.

9. α: ἄλλο τί, τοῖς οἶκοι, ἀθλιότατους, φάσκων τε, κατὰ γε τῷ ἑαυτοῦ δυνατὸν διαλάξεν, τὰδε, ἐμοὶ μὲν, τοῖς οἶκοι, οἰκόντας — β: νὰ πράττει, ἀθλιότατοι, νὰ συμφιλιῶσι, διὰ χρέμα, νὰ πείθομαι, ἀξίωσι, διότι κατοικῆτε — γ: τῆ δ' ὑστεραία — δ: νὰ πείθονται, ἐπάρχοις (ἐπάρχους) — ε: ἀπροσδοκίως — ζ: ἀναγγεῖσθαι τῷ Τισσαφέρνη, ἀπροσδοκίως — η: οἶκοι, διαλάξεν, τρεῖς σιγὰς κοπιλατῶν — θ: νὰ τὸν ἀμείψει, ὠδηγοῦσαν, θὰ δώσωμεν, ἵνα συντηρεῖ.

10. α: ἄλλο τι εἰπεῖν εἰ τις οἶκει πείθεσθαι ποιεῖν τε ἐφ' ἃ ἦκει ἐλθὼν παρὰ Κύρον ἦτοι μισθὸν (διδασκόμενον), φοιτοῖσων, κατὰ γε τῷ ἑαυτοῦ δυνατὸν διαλάξεν, ἀνάγκη τοῖς ἦκει πείθεσθαι, διὰ τῷ (τὸ) ... πεποιθένα — β: θὰ ἐπιστρέψει, νὰ πείθομαι, νὰ φανῆται, οἱ κατοικοῦντες — γ: ταπηνοί, τοῖς περὶ αὐτῶν, μὴ ἀδικεῖν, ἀπολύνα, ἐψηφῆσαντο, Ἐλευσίνα, οἱ ... ἐρεθέντες ... ἐπεμέλλοντο σὺν τοῖς ἐπάρχοις (ἐπ.) τῶν ἐν ἄστει πραγμάτων — δ: δδήγησαν, ταπηνοί, Θρασυβούλλῳ, νὰ πείθονται, Ἐλευσίνα — ε: παρήγγηλεν, νὰ ἀναγγεῖλωσιν, πολλήν χάριν, ἐπιδοκίσας, ἀπροσδοκίως — ζ: πολλήν χάριν, ἐπιδοκίσας, ἀπροσδοκίως — η: ἦτοι (= ἦντι) εἶνε ἔρημα, σιγὰς κοπιλατῶν — θ: ἀμείψει, εὐχαριστιθεῖς.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

(ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ)

α

Ἡ ὀρθογραφία τῶν Ἀθηναίων στὴν κλασικὴ ἐποχῇ, ὥσπου νὰ καθιερωθῇ τὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο (403 π. X).

Οἱ λέξεις δὲ χωρίζονται ἢ μίᾳ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὑπάρχουν μόνο κεφαλαῖα ψηφία χωρὶς τόνους καὶ χωρὶς ἄλλα σημάδια γιὰ τὴ στίξη. Ἡ δασεῖα εἶναι ξεχωριστὸς ἦχος μὲ ἰδιαιτέρο γράμμα (Η), μὰ ἡ ψιλὴ δὲ σημειώνεται ἢ ὑπογραμμμένη προφέρεται καὶ σημειώνεται μ' ἓνα Ι (τὸ προσγεγραμμένον ι). Τὰ διπλά σύμφωνα δὲ σημειώνονται πάντοτε. Ἀσιτῶν ἀπὸ τ' ἀλφάβητο τὰ ψηφία Η (γιὰ τὸ σημερινὸ μας η), Ξ, Ψ, Ω καὶ στὴ θέσιν τους γράφονται Ε, ΧΣ, ΦΣ, Ο. Τὸ Ε καὶ Ο ἐκφράζουν ἀκόμη καὶ τοὺς διφθόγγους ει, ου ὅταν εἶναι ῥόθοι, ὅπου δηλαδὴ γεννήθησαν ἀπὸ συναίρεση δυὸ ε ἢ δυὸ ο, ἢ ἀπὸ ἀναπληρωτικὴ ἔκταση τοῦ ε καὶ ο.

Τὸ ἀκόλουθο κείμενο εἶναι ἀντίγραφο ἀπὸ ἓνα ψήφισμα τοῦ δήμου Ἀθηναίων ποὺ γράφηκε στὸ τέλος τοῦ 5. αἰῶνα, καὶ ἔχει τὴν ἀπόφαση νὰ κυρι-στοῦν πίσω τὰ χρήματα ποὺ εἶχαν πάρει ἀπὸ τοὺς ναοὺς, γιὰ νὰ τὰ μεταχειρι-στοῦν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Τὸ ψήφισμα αὐτὸ ἦταν γραμμένο, δηλαδὴ σκαλισμένο, καθὼς συνήθιζαν τότε, σὲ μιὰ πλάκα ἀπὸ μάρμαρο ποὺ βρέθηκε στὸ ἱερὸ μῦς ἐκκλησίτσας σὲ Χαρβάτι, πίσω ἀπὸ τὸν Ὑμηττὸ, καὶ ποὺ σήμερα βρίσκεται στὸ Παρίσι, στὸ μουσεῖο. Τὸ κανονικώτερο τῆς δημοσιεύ-τηκε ἀπὸ τὸν Boeck στὸ Corpus Inscriptionum graecarum I, 1, σ. 116, καὶ ἀρχίζει ἔτσι:

ΕΔΟΧΞΕΝΤΕΙΒΟΛΕΙΚΑΙΤΟΙΔΕΜΟΙΚΕΚΡΟΠΙΣΕΡΡΥΤΑΝΕΥΕΜΝΕΞΙΘΕΟΣΞ
 ΔΡΑΜΜΑΤΕΥΕΥΠΕΙΘΕΞΕΡΞΕΤΑΤΕΚΑΛΛΙΑΞΕΙΡΕΑΠΟΔΟΝΑΙΤΟΙΞΘΕΟΙΞ
 ΤΑΧΡΕΜΑΤΑΤΑΟΦΕΛΟΜΕΝΑΕΠΕΙΔΕΤΕΙΑΘΕΝΑΙΑΙΤΑΤΡΙΞΧΙΛΙΑΤΑΛΑΝΤΑ
 ΑΝΕΝΕΛΚΤΑΙΞΠΟΛΙΝΗΑΞΦΞΕΦΙΞΤΟΝΟΜΙΞΜΑΤΟΞΗΜΕΞΑΔΑΡΟΑΠΟΔΙΔ
 ΟΝΑΙΔΕΑΡΟΤΟΝΧΡΕΜΑΤΟΝΑΞΞΑΠΟΔΟΞΙΝΕΞΤΙΝΤΟΞΕΔΟΞΕΦΞΣΕΦΙΞΜΞ
 ΝΑΤΑΤΕΡΑΡΑΤΟΙΞΕΛΛΕΝΟΤΑΜΙΑΙΞΟΝΤΑΝΥΝΚΑΙΤΑΛΛΑΞΕΤΙΤΟΥΤΟΝ...

Ἄν τώρα μεταγράψουμε τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ μὲ τὰ συνηθισμένα μικρὰ ψηφία καὶ χωρίσωμε καὶ τίς λέξεις, γιὰ νὰ διαβάζωνται εὐκολώτερα, ἔχομε τὸ ἀκό-λουθο ἀντίγραφο: (Στὸ μισὸ κείμενο πρόσθεσα τοὺς τόνους καὶ τὴν ψιλὴ, καθὼς τὸ ἔκαμε στὴν ἀναδημοσίευση τῆς ἐπιγραφῆς ὁ Dittenberger στὴ Sylloge Inscriptionum graecarum I, σ. 28.):

Εδοχσεν τει βολει και τοι δεμοι. Κερροπις επρτανευς, Μνεσι-θεος εγραμματαευς, Ευπειθες επσστατς. Καλλιας ειπε: Αποδομαι τοις θεοις τα χρεματα τα οφελομενα, επειδε τει Αθηναιαι τα τριοχιλια ταλαντα ανεγενκται ες πολιν, ηα ερσπεριστο, νομισματος ημεδαπο. Αποδιδοναι δε απο τον χρεματον α ες αποδοσιν εστιν τοις θεοις ερσπερισμενα, τα τε παρα τοις Ελλενοταμιας οντα νυν και ταλλα α εστι τουτον τον χρεματον, και τα εκ τες δεκατες επειδαν πρσθει. Λογισασθον δε ηοι λογισται ηοι τριακοντα ηοιερ νυν τα οφελο-μενα τοις θεοις ακριβς, συναγογες δε τολ λογιστον ε βολες αυτο-κρατορ εστο. Αποδοντον δε τα χρεματα ηοι πρτανευς μετα τες βολες και εχσσαιφροντον επειδαν αποδοσιν, ξετεσαντες τα τε πινακια και τα γραμματεια και εαμ πο αλλοδι ει γεγραμμενα αποφαινοντον δε τα γεγραμμενα ηοι τε ηιερες και ηοι ηιεροποιοι και ει τις αλλος οιδεν

Ταμίαις δὲ ἀποκαμαεύεν τούτον τὸν χρεμάτον ὅταν περ τὰς ἄλλας ἀρχάς, καθάπερ τὸς τὸν ἱερὸν τὸν τῆς Ἀθυναίας. Οὗτοι δὲ ταμευόντων ἐμ πόλει ἐν τοῖ ὀπισθοδόμοι τὰ τὸν θεὸν χρέματα ὅσα δυνατὸν καὶ ὄσιον, καὶ συναυγιόντων καὶ συγγλειόντων τὰς θύρας τὸ ὀπισθοδόμο καὶ συσσεμαινόςσθον τοῖς τὸν τῆς Ἀθυναίας ταμίαις... Καὶ τὸ λοιπὸν ἀναγραφόντων ὅι αἰεὶ ταμίαι ἐς στέλεν... τὰς δὲ στέλας ἐν αἷς ἂν ἀναγράφουσι τὰ χρέματα τὰ ἱερά, θέντων ἐμ πόλει ὅι ταμίαι. Ἐπειδὰν δὲ ἀποδομένα εἰ τοῖς θεοῖς τὰ χρέματα, ἐς τὸ νεόριον καὶ τὰ τεῖχε τοῖς περιῶσι χρῆσθαι χρέμασιν - - -

Τὸ ἴδιο κείμενο ἂν εἶχε γραφῆ ἀργότερα — 150 χρόνια νὰ ποῦμε — στὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο καὶ μὲ τὰ γινώριά μας κεφαλαῖα (γιατὶ τὰ μικρὰ ψηφία δὲν συνηθίζονταν) θὰ ἦταν ἔτσι:

ΕΔΟΞΕΝ ΤΗΙ ΒΟΥΛΗΙ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ κτλ.

Στὴ γραφῆ ὁμοιὰ ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς τῶν σχολείων μας παίρνει τὸ κείμενο αὐτὸ τὴν ἀκόλουθὴ μορφή:

ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ. Κερροπις επρτανευς, Μνησίθεος εγραμμάτευς. Ευπειθες επσστατς, Καλλίας ειπε: Αποδοῦμαι τοῖς θεοῖς τὰ χρέματα τὰ ὀφειλόμενα, επειδὴ τῇ Ἀθηναίᾳ τὰ τριοχιλια ταλαντα ανεγενκται ες πολιν, ἢ εψηφιστο, νομισμα-τος ημεδαποῦ κτλ.

Τῆτοι καθὼς ἵσταμ περ (= ὅταν περ), ἐμ πολει (ἐν πόλει), τολ λογιστον (τῶν λογιστῶν), εαμ πο (ἐάν ποῦ) δὲν εἶναι κυρίως ὀρθογραφικὲς παραξενιές ἢ παραλ-λαγές, μὰ πιστὴ ἀπόδοσι τῶν ἀντίστοιχων ἠχῶν, γιὰτὶ ἔτσι προφέρουνταν τότε οἱ λέξεις αὐτές, καθὼς δὰ λέμε καὶ σήμερα τὸνπατέρα δηλ. τομπατέρα, τὸντραβῶ, τὸνκαρὸ κτλ. κτλ.

Καλὸ εἶναι ἀκόμη νὰ σημειωθῇ πὼς ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἔγραφαν προτοῦ καθιερωθῇ τὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο ἔτσι, σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος εἶχαν στὸν ἴδιο καιρὸ ἀλλιώτικη ὀρθογραφία, σὲ προγενέστερη μάλιστα ἐποχῇ ἦταν τὰ διάφορα ἑλληνικὰ ἀλφάβητα ἀκόμη διαφορετικώτερα. Ἔτσι ἔχομε λ.χ. τὸ ἀκόλουθο δεῖγμα σὲ μιὰ ἀρχαῖα γραφή:

ΙΞΙΙΑΜΟΤΙΦΠΑΜΟΒΒΙΒΜΟΤΕΙ
 ΑΡΙΜΜΤΟΜΜΕΘΕΚΕΚΑΙΤΕΒΟΙΑΚΑΙΚΑΛΛΙΚ
 ΙΟΙΙΟΜΟΒΜΕΡΤΑΥΝΘΑΞΘΙΜΑΖΑΙΑΚΑΞ

Εἶναι γραμμένη βουστροφθόνη, δηλ. ἢ α', γ' σειρά κτλ. διαβάζεται ἀπὸ τὰ δεξιὰ σ' ἀριστερά, ἢ β', δ' κτλ. ἀνάποδα. Μερικὰ τῆς ψηφία ἔχουν ἐντελῶς ἀρχαῖα μορφή, καὶ ἄλλα τῆς λείπουν ὀλότελα, λ.χ. τὸ φ (ΑΠΘΙΤΟΣ= ἀφρι-τος). Τὰ γράμματα τῆς τυπώθηκαν ἀπὸ τυπογραφικὴ ἀνάγκη κανονικώτερα ἀπ' ὅτι βρίσκονται χαραγμένα, καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοσι τοῦ Boeck στὸ Corpus κτλ. I, I, σ. 2.

Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ λέει:

ΛΕΤΟΣΗΥΙΕΗΟΣΑΡΘΙΤΟΣΑΙΕΙ
 ΑΡΙΞΕΤΩΝΞΕΘΕΚΕΚΑΙΤΕΒΟΙΑΚΑΙΚΑΛΛΙΚ
 ΛΕΙΑΚΑΙΑΓΑΣΙΘΕΑΘΥΓΑΤΡΞΩΞΦΙΛΟΙ

δηλαδὴ: Αἰηὸς υἱέ, ὁς ἀφθιτος αἰεὶ εἶ
 Ἀριστων σ' ἔθηκε καὶ τε Βοία καὶ Καλλικ-
 λεια καὶ Ἀγαυθεῖα θυγάτρεις, ὡς φίλοι.

6

Τὸ λατινοϊταλικὸ φωνητικὸ ἀλφάβητο στὴν Κρήτη
στὸ 17. αἰῶνα

Απόσπασμα ἀπὸ τὴν Ἐρωφίλη (γραμμὴν στὸ κρητικὸ ἰδίωμα). Βρίσκειται τυπωμένο στὴν *Erophile tragédie en cinq actes de Georges Chortatzis. Texte du manuscrit autographe du poëte publié pour la première fois par Émile Legrand. Épreuves tirées à vingt exemplaires. Παρίσι 1875.*

α) Ἀπὸ τὸ Intermedio Dephtero: (σ. 30)... misseugussi i stratigi me to Rinaldo, chi erchiete i Armida, chie legi: β) Ἀπὸ τὴν Praxis Triti, Schigni Proti (σ. 32).

α)

Armida

Spudhactica ossou iboro me pethimnia megagli
girisu stu Rinaldomu ti mirismegni agagli,
ghiglies fores ta nostima ghigli na tu fighlisso
ghiglies dhrosses sta meglimu tu pothu na gnorisso.
Ma pianie tuta apu thoro ta cataxeschismena
rugha, chie tuta ta theria pios taghi scotomena?
Ta rugha tu Rinaldomu tuta pos in gnorisso,
chie crino na figie apodho, ogli na tremo arghiso;...

β)

Erophigli monaghi

Ta gieglia me ta claimata, me ti gharan i prica
mnian horan esparthicassi chie amadhi egiegnithica,
giaftos masi girisussi, chie to ena t'alo alassi,
chie opios egiela to taghi, clegi prighu uradhiassi;
giachino ulepo ti ghara chie ego tin edhichimu
pos tha girissi s' ametri prica chie pedomimu;
chie stecome tremamegni sa nacha na perasso
mnia thimomeni thalassa gi agrio chianena dhasso.
Mira cachi chie adidhichi tiragnismegni mira,
pia pathi apu ton Eroti, pies prichies dhen epira?
Potes tus anastenamus gi potes t'oghoimena
ta ghiglimu escolassassi ta poglipricamena!
Potes chi eme t'amatia mu mnian horan estegnossa,
potes glichia ta sfaglissa chi anapapsi mu edhossa?
Sti dhulepsi chi ci caimus micri perrissa ebica,
c'agapis ola ta caca chie pedomes m'eurica.

* Δ. γ. *misseugussi* = μισσεύγουσι = μισσεύουν, *pethimnia* = πεθιμνιά = πειθιμιά, *μινιά* = μιά, *εσπαρθήκασσι* = εσπαρθήκαν, *στεργάσσα* = στεργάσαν, *πρίκα* = πίκρα, *πρίκιες* = πίκριες.

γ

Τοῦ Βηλαρά ἡ φωνητικὴ ὀρθογραφία (1814).

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Βηλαρά γιὰ τὸ σύστημά του, ἀπὸ τὴν Φηλολόγη-
κῆς του Γραφῆς, ποὺ δημοσιεύτηκαν τελευταία ἀπὸ τὸ Βλαχογιάννη στὸ
περιοδικὸ του Προτύλαια I (1900-1908) σ. 186-187.

Παραξενεβομε, φηλε μου! ἀκομα κε σ' τ' αλο το ανοητοτερο
κε παραξενότερο φηλιασμα, οπου κανουν της γλωσσας μας γραφον-
τας τη με την αλοτεσην ὀρθογραφη, η οπηα για τη γλωσα μας την
τορεσην γινεται στραβογραφη: ἐπιδης μεταχηρηζοντε ψηφια περ-
σοτερα ἀπο τες απλες φονες, οπου εχη η γλωσα μας, κε διφθογγικες
αλοτεσνες, οπου τορα δε φανερονουν τηποτες: κε δεν περνουν παρα-
δηγμα απο τους προγονους μας, η οπηα τα προτα 16 ψηφια τα
αβγατησαν κανοντας τα 19, κε για γληγοραδα στο γραφημο επροσ-
θεσαν κε πεντε δηπλα, το η αντης εε, το ω αντης οο, το ξ αντης κο,
το ψ αντης πο, το ζ αντης σδ'... Κε αν δεν τους αρεγη το παρα-
δηγμα τον προγονον μας... ας παρουν παραδηγμα απο τους Μο-
σκοβους, η οπηα απο το παλιο τους τ' αλφαβητο, οπου ηχε 44
ψηφια, ερηξαν 11 κε εμηναν 33' ἐπιδης στην τορεσην Μοσκοβηκη
γλωσα τοσα χηραζοντε κε τοσα ηνε αρκετα για να παραστησουν
καθε απλη φονη της γλωσσας τους.

Κε εμης ληπον, για να γραφομε τη φησηκη μας γλωσα, πρεπη
να ρηξομε το ω και το υ' κε στον τοπο του υ να βαλομε την παλια
δηφθογγη, κε να γενη τ' αλφαβητο μας με 23 ψηφια τα οπηα ηνε
αρκετα... να ρηξομε κε τες παλιες δηφθογγικες κε τρηφθογγικες κε
να μεταχηρηστουμε τες εδικες μας τεσερες κηριες: αι, ει, οι, ουι.
ἐπιδης ακουοντε 'σ αφτες διο φονες διαφορετικες σε μια σηλαβη...
αιος, χαιδεβο, πεται, λειμονι, λει, ελειμοσηνη, ροιδο, ακουι... πεδια,
πιε, αζη, σκολιο, ψομου κε ειση το ι σι' αλφαβητο μας δε χηρησι
μεβη σ' αλο παρα στες δηφθογγικες μοναχα: μας χηραζοντε ακομα
κε τρηα σημαδια, η αποστροφο, η ηποδηαστολη κε ο τονος: κε ο τονος
οχη παντου, αλα μοναχα στα αμφηβολα: *καθος: ἀλα κε ἀλά, πόλη*
κε *πολή, πέδια κε πεδιά...*

Αλ' ημπορη κανης να μου ηπη στη, πως 'μπορομε τορα ν' ἀφη-
κομε την αλοτεσην ὀρθογραφη, 'πουνε με ταπη τοσα ρομεικα
βηβληα τηπομενα και για να ξανατηποθουν με την τορεσην ὀρθο-
γραφη θελουν απηρα εξοδα; Τοντος, αν καλολογαριαζε, αφο δε
θα το ελεγε: ἐπιδης βηβληα ρομεικα δεν εχομε πολα χορια απο
τεσερα, τον Εροτοκρητο, οπου ηνε αλος Ομηρος, τον Χρηστοπουλο,

οπουνε νεος Ανακρεοντας, την Εροφίλη κε τη Βοσκοπουλα, κι' αν ηνε κε αλο κανενα δεν το ηδα. . . Κε αν ξανατηποδουν με την ορθογραφια της γλωσσας μας, οληγα εξοδα χρηαζοντε' τ' αλυ ομος, οπου γκηλιουντε εδο κ' εκη κε οπου λεγοντε ρομεια, χορια απο ρομεια κε εληνηκα ο,τη αλο θελης ηνε' επιηδης απ' αφτα καθε κατεβατο εκη κι' αλη γλωσα η διοτηρης, ηγουν ψεφτοατηκη, Φραντζεζικη κε Ηταληκη. . . Ξανατηπομα δε θελουν, αλ' οποιος ταχη η ασ τα καψη, η ασ τα δοκη να κλουριαζουν τηρη κε χαβιαρη, αν δεν τα θελη για στολη της βηβληθοηκης του.

δ

Τὸ φωνητικὸ σύστημα τοῦ Ἐμιλίου Ἐβρότα (1906).

Ὅμοιο μὲ τὸ σύστημα τοῦ Βηλαρά, μόνο πὸν βαστᾶ τὸν τονισμό (ὀξεῖα καὶ βαρεῖα μόνο), καὶ μεταχειρίζεται τὸ εἰκεὶ πὸν ὁ Βηλαρᾶς προτίμησε τὸ η. Τὸ ἀκόλουθο ποίημα εἶναι ἀπὸ τῆ συλλογῆ Νεκρὰ φιλήματα. Ἐν Ἀθῆναις 1906 σ. 6 ἄ.

Ἡ ἀραχὶ τὸ διάταξε
Κὲ ἰ φαρμακέφτρα Μίρα
Τὶν γλίκα τὸν φιλιὸν ποτὲ
Νὰ μὴν ἰδοῦν δὸ κάτω

Κὲ ὅταν τοῦ γάμου χτίπισαν
Ἀργὰ τὶν νίχτια θίρα,
Στὰ χίλι τους ἀπλόθικε
Γαλίνοι τοῦ θανάτου

Μὰ τόρα, σὰν ψιλὲς κορφὲς
Ἀτάραχι κὲ κίνι
Στὶς σιγαλιὰς τὸ ἀπέραντο
Κρεβάτι πὸν κιμοῦντε

Βγέγουν στὰ ταφομάραμα
Μαζὶ μὲ τὶν σελίνι,
Κὲ αναγελοῦν τὶ μίρα τους
Κι' ἀχορταγα φιλιούντε.

ε

Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ Φαρδὺ πὸν κατάργησε τόνους καὶ πνεύματα (1884).

Ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση, πὸν δημοσιεύτηκαν στὶς δύο του μελέτες Διατριβὴ καὶ Περι ατονου (δὲς σημ. 16).

Μεταχειριζομενος και προβαλλον την ατονον και απνευματιστον γραφην της ελληνικης μας γλωσσης μου φαινεται οτι της αφαιρω μιαν σπουδαιαν δυσκολιαν χωρις ουδαμωσ να την ακρωτηριασω.

Τα σημεια του τονισμού, πνευματισμού... εἶναι εφευρεσεις σχετικως πολυ μεταγενεστερα... η οποια ουδολωσ εξεπληρωσε τον σκοπον δια τον οποιον ελενοσηθη... τα σημεια ταυτα εν τη νεωτερα ελληνικη γλωσση ειναι οχι μονον περιττα αλλα και επιβλαβη... Παν δε το περιττον κατ' αναγκην ειναι και επιβλαβες, και μαλιστα εις ζωσαν γλωσσαν, η οποια χρεωσται να ειναι οσον το δυνατον απλουστερα.

Θεωρω περιττον να ειπω οτι αι γραμματικαι και τα λεξικα της ελληνικης γλωσσης πρεπει να τυπονωνται παντοτε με τους πρεποντας τονους και τα πνευματα των.

Δυνασθε να με αποδειξετε... οτι το εν τριτον της δυσκολιας της γλωσσης μας δεν το παρεχουσιν εις αυτην ο τονισμος των λεξεων:

ζ

Ἡ δευτέρα πρόταση τοῦ Φαρδὺ. Νὰ τονίζωνται μὲ ὀξεῖα οἱ δισύλλαβες μόνο καὶ ὑπερδισύλλαβες λέξεις (1889).

Τὴν ὑποχώρηση αὐτὴ ἔκαμε ὁ Φαρδὺς ἅμα εἶδε τὴν ἀδιαφορίαν πὸν βρῆκε ἢ πρόταση του γιὰ νὰ καταργηθῆ ὁ τονισμός. Στὸ τέλος τῆς δευτέρης του Μελέτης Περι ατονου λέει τ' ἀκόλουθα γραμμένα σύμφωνα μὲ τὴν πρότασή του:

Ο τελευταῖος λόγος μου ἐπὶ του ζητήματος τούτου.

Ἐπρότεινα και υπεστηριξα, εφ' ὅσον μου ἦτο δυνατόν, την ἀφαίρεσιν των τόνων καὶ των πνευμάτων εκ της νεωτέρας ελληνικῆς γλώσσης, και ἀπέδειξα ὅτι η ῥίζα των λέξεων, εκ της ἀφαιρέσεως ταύτης ουδὲν πάσχει. Ἐπειδὴ ὅμως τινὲς νομίζουν ὅτι ἀφαιρουμένων των σημείων του τονισμού, θα ἐπέλθῃ δυσκολία εις την ἀνάγνωσιν, διὰ τούτο, πρὸς ἐξομάλυνσιν παντός προσκόμματος, δύναται να γίνῃ χρῆσις ενός και μόνου σημείου, μίας ὀξείας λόγου χάριν, διὰ την τονιζομένην συλλαβὴν των δισυλλάβων και υπερδισυλλάβων λέξεων... Οὕτω δε, ουδεὶς πλέον ποτὲ θα δύναται να ἀντιτάξῃ τι.

η

Ἡ ἀπλοποίηση τοῦ Ἰσιδωρίδη Σκυλίτση, πὸν καταργοῦσε τὴ βαρεῖα καὶ τὴν ψιλὴν (1886).

Ἀπὸ τὸ ἄρθρο του Αἰ γραφικαὶ προτάσεις, δημοσιευμένο στὸν «Αἰῶνα» 48 (1886) ἀρ. 4816, 6 Νοεμβρίου.

... Ἀπέδειξα ὅτι ἡ ψιλὴ καὶ ἡ βαρεῖα, επειδὴ, και αν λείψωσι, μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν ἄλλων τόνων, τῶν διατηρουμένων, δύναται και να μη σημειῶνται ἐξ οὗ θα ωφεληθῆ τα μέγιστα ἢ τυπογραφικὴ και προ πάντων ἢ εφημεριδογραφία, διότι αἱ κηφέλαι τῆς ἑλλ. στοιχειοθήκης θα ηλαττοῦντο ἀπο 114 εις 54 μόνον... Ἡ μεταρρύθμισις αὐτὴ ουδεν ἔχει το τολμηρόν... Δεν προτείνω κατάργησιν, ἀλλ' ἀπλὴν ἀρσιν δύο σημείων τῆς γραφῆς εκ περισσοῦ τιθεμένων εν αὐτῇ, ἀφοῦ ὅ,τι θέλουν να σημάνωσι τα

σημεία ταῦτα σημαίνεται διὰ τε τῆς ἀπουσίας τῶν καὶ τῆς παρουσίας τῶν ἄλλων σημείων, τούτων διατηρουμένων ἐν τῇ θέσει τῶν... Πᾶσα ἀντίρρησης, ἀφ' ἐαυτῆς, θὰ ἀνηρείτο ὡς ἐδελόκακος ἡ σχολαία... Καιρὸς ν' ἀφαιρέσωμεν τὴν περικεφαλαίαν ἐκείνην ἀπο τῆς κούτρας τῶν ψιλῶν φωνηέντων, καὶ νὰ τ' ἀφίσωμεν ἀληθῶς ψίλα καθὼς θέλουν. Ἀυτὰ το θέλουν· ἕκαστον... κρᾶζει εἰς πάντα γράφοντα. Θέλω νὰ εἶμαι ψιλόν! δηλαδὴ θέλω νὰ εἶμαι ῥᾶζο! κούτρούλικο θέλω νὰ εἶμαι! τίποτε νὰ μὴ φορῶ. Τί βάλεις αὐτὴν τὴν περροῦκα ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι μου; Δὲν μοῦ χρησιμεύει εἰς τίποτε... Καθὼς ἐν τοῖς πνεύμασι, τηροῦντες τὴν δασείαν μόνην, δὲν χάνομεν τὸν τόπον τῆς ψιλῆς, ἀλλὰ μάλιστα χαρακτηρίζομεν αὐτὴν ἐκ τῆς ἀπουσίας τῆς δασείας, οὕτω καὶ ἐν τοῖς τόνοις, τηροῦντες τὴν ὀξεϊαν καὶ τὴν περισπωμένην δὲν χάνομεν τὸν τόπον τῆς βαρείας... Ἡ βαρεία ὅταν λείψῃ θὰ ἦναι μάλιστα ἀυταγγελτοτέρα τῆς ψιλῆς. Δὲν εἶναι δὲ προφανεστάτῃ ἡ ματαιοσπουδία τῆς βαρυτονίας ἰδίως εἰς τὰ βαρυτονούμενα μονοσύλλαβα, *τον, τὴν, το, τους, τας, τά;* *τας προθέσεις συν, με, προς, πρό;* *τους συνδέσμους μεν, δε, καί;* *τὰ ἐπιρρήματα δὲν, πλὴν, ναι, μὴ, γάρ;* *τὰ μόρια θὰ, νὰ κτλ. κτλ.* καθὼς καὶ πλείστας μονοσυλλάβους καὶ βαρυτονουμένας ἄλλας λέξεις;

θ

Τοῦ Πάλλη τὸ τονικὸ σύστημα. Ὁ τόνος (ὀξεϊα) σημειώ-
νεται μόνο ἄμα δὲν τονίζεται ἡ λήγουσα. Ἀπὸ τὰ
πνεύματα δὲ σημειώνεται κανένα (1910).

Ἀπὸ τῆ συλλογῆ τοῦ «Ταμποῦράς καὶ κόπανος», 2 ἔκδ., Τυβίγγη 1910, σ. 60.

Κανάρης

Ὅλη ἡ βουλή τῶν προεστών στο μολο συναγμένη
εἶπε πὼς ὄξω στη στερία τους Τούρκους θὰ προσμένει.

Τότε ἐβγάλα τὸ φέσι

καὶ νὰ μιλῶσα θάρραψα προβάλλοντας στη μέση

«Τίποτα, ἀρχόντοι, δὲ φελα, μονάχα τὸ καράβι».

Σὰ μ' ἀκούσε ἕνα ἄπ' τα τρανὰ καλπῶμα μας, ἀνάβει

καὶ τὸ φαρμάκι χύνει

«Πίος εἶναι ἀφτός, καὶ πὼς τὸν λεν, που συμβουλες μας δίνει;»

Νά τα Ψαρα πὼς χάθησαν. Κι ἐγὼ φωτία στο χέρι

πήρα, καὶ πέρα τράβηξα κατὰ τῆς Χίος τὰ μέρη,

κι εἶπα ἀπο καὶ —δε βάσταξα— με χεῖλια πιφαυμένα

«Νά! πὼς με λεν ἐμένα!»

θθ

Τοῦ Πάλλη ὁ νεωτερισμὸς στὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα.

Λεῖπουν οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ὀλότελα (1910).

Ἀπὸ τῆ Μετάφραση τῆς Νέας Διαθήκης, 2. ἔκδ. 62.

“ Τότε θὰ μιᾶσει ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν με
δέκα κορες ποὺ πήραν τὰ λυχναρία τοὺς καὶ βῆκαν
ν' ἀπαντήσουν τὸ γαμπρὸ, κί εἶταν οἱ πεντε τοὺς ἀσυλ-
λογιστες κί οἱ πεντε γνωστικες. Τῖ οἱ ἀσυλλογιστες σὰν
πήραν τὰ λυχναρία τοὺς, δὲν πήρανε μαζί τοὺς λαδι' οἱ
γνωστικες ὡς τοσο πήρανε μέσα στοὺς λαδολογοὺς λαδι
με τοὺς λυχνοὺς τοὺς μαζί. Κί ἀργώντας ὁ γαμπρὸς,
νύσταξαν ὅλες καὶ κοιμοῦνταν. Κί ἀκούστη τὰ μέσα-
νύχτα φωνὴ Νὰ ὁ γαμπρὸς βγάτε νὰν τὸν ἀπαντήστε.
Τότες οἱ κορες σὴκωθηκαν ὅλες καὶ διορθώσανε τοὺς
λυχνοὺς τοὺς. Κί εἶπαν οἱ ἀσυλλογιστες στῖς γνωστι-
κες Δώστε μας ἀπο τὸ λαδι σας, γιὰτι οἱ λυχνοὶ μας
σβῆνοῦν. Κί ἀπαντήσαν οἱ γνωστικες καὶ λεν ἰσῶς δὲ
σῶσει γιὰ τις διο' πήγαινετε καλύτερα στοὺς ποῦληταδες
κί ἀγοραστε γιὰ τα σας. Κί ἐνῶ πήγαιναν ν' ἀγορασοῦν,
εφτάσε ὁ γαμπρὸς, καὶ μπήκανε μαζί τοῦ στῖς χάρες οἱ
ετοιμες καὶ κλειστήκε ἡ πορτὰ. Κί ἐρχοῦνται ἕστερα κί οἱ
ἄλλες κορες κί ἔλεξαν Ἀφεντὴ ἀφεντὴ, ἀνοιζε μας. Καὶ
ἐκεῖνος ἀποκριθὴ κί εἶπε Ἀληθίνα σας λέω, δὲ σας ζερῶ.
Ξαγγυπνάτε λοιπὸν, τὶ δὲν ζερτε τὴ μερὰ μὴτε τὴν ὠρὰ.

Τὸ σύστημα τοῦ Βλαστοῦ. Μένει ἓνας μόνο τόνος, ἡ ὄξεϊα, σὲ κάθε λέξη· τὰ πνεύματα δὲ σημειώνονται. Ἐφαρμόζονται καὶ ἄλλες σημαντικὲς ἀπλοποιήσεις (1912).

Ἀπὸ τὰ Κριτικὰ Ταξίδια, κεφ. Ο Δράκος τῆς Δημοτικῆς (1912).

Ὁχι. Εμεῖς μικροὶ δὲ θά γίνουμε. Οὔτε τὸ θέμε οὔτε τὸ μπορούμε. Οὔτε εἶναι ἀλήθεια κείνο πού λές πὼς εμεῖς θέμε νά αγνοήσουμε τὸν Ἑλληνισμό καὶ νά βασισοῦμε στὴ Ρωμιούνη καὶ μόνο. Εμεῖς τίποτε δὲν αγνοοῦμε θεληματικά. Ὅλα τὰ θέμε, φτάνει νά εἶναι ἀκόμα ζωντανά. Κι ὅτι εμεῖς ζωντανὸ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαία κι ἀπὸ τὸ Βυζάντιο τὸ ἀκριτικό κι ἀπὸ ὅλη τὴ ρωμαϊκὴ ζωὴ, ὅλα τὰ θέμε γιὰ νά φτειασοῦμε τὴν καινούρια φυλὴ τοῦ ἔθνους. Εσύ μὰς λές πὼς εἶναι ἀργά. Μὰ τί σου φταίμε εμεῖς ἀν ἀκόμα δὲν καλοξυπνησες καὶ παίρνεις τὴ χαραβγὴ γιὰ βασιλεμα; Μὰς λές — μὰς κάνεις τὴν τιμὴ νά μὰς λές — πὼς τὸ δικό μας φῶς εἶναι πολὺ δυνατό γιὰ τὰ σκοτεινιασμένα μάτια τοῦ Ρωμιού καὶ πὼς ἀν ἀναβλέπει καὶ τὸ ἀντικρῖσει θά τυφλωθεῖ. Μὰ τόσο καλὸς ματογιατρός μὰς ἐγίνες πού ξέρεις νά μὰς πεις καὶ πόσο φῶς βαστοῦνε τὰ μάτια τοῦ ἔθνους; Καὶ ποιά ἐπιστήμη ἀλάθεφτη καὶ μαντικὴ σὲ βοήθησε νά κρίνεις — ὦ ζακωθινὴ Κασσάντρα! — πὼς τὸ ἔθνος πρέπει νά μείνει καταδικασμένο σὲ μισοσκοτεῖδο καὶ νά παρακωλαίει μέσα στὶς θολούρες τῆς ψεφτιάς; Γιατί νά χρησιμοδοτεῖς, ὦ Πυθία μας, πὼς ἡ δημοτικὴ θά τὸ ἀφάνιζε τὸ ἔθνος ἢ τουλάχιστο πὼς θά τὸ ζημίωνε σημαντικά, καὶ δὲν ἀποτελειώνεις τὸ χρησιμὸ σου λέγοντας — ἢ τουλάχιστο θά τὸ ἐσωζε;

... Λυπούμαι πού ἀναγκάστηκα νά μιλήσω μὲ τόση ορμητικὴ εὐλικρίνεια. Καθὼς ξήγησα καὶ στὴν ἀρχή, δὲν εἶναι ἀτομικὲς γνώμες γιὰ ὀρισμένα πρόσωπα ἢ βιβλία πού μὲ κάνανε νά βγῶ στο ἀλῶνι. Εἶναι ἡ ἀντίληψη τῆς ἐθνικῆς ζωῆς πού μὰς παρουσίασες, φίλε κύριε*, καὶ πού φοβούμαι ὅτι σὲ αρκετοὺς ἄλλους εἶναι γνώριμη καὶ βολικὴ, εἶναι ἡ ἀπρόσωπη ἀπὴ ἀντίληψη πού μὲ ἔφερε νά σοῦ θυμίσω πὼς τὸ ἔθνος δὲν εἶναι δά τόσο ψόφιο πού τὸ φανταζονται μερικοὶ, καὶ πὼς ἀλήθεια εἶσι νά εἶτανε, πάλι χρεὸς στέκεται κάθε ἀνθρώπου δυνατό καὶ γενναϊοκαρδου νά πολεμαίει ὡς τὸ τέλος γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν πεποιθήσῃ του ἀδιαφορώντας περιφρονητικά ἀν τὰ πράματα τὰ σημερινά κ' οἱ τριγύρω μοιρολάτρες ἀνθρώποι τότε δικαιολογούν ἢ ὄχι.

χ

Ἡ τονικὴ μεταρροῦθμιση σύμφωνα μὲ τὴ δική μου πρόταση.

Τὰ πνεύματα καταργοῦνται, κι ἀπὸ τοὺς τόνους μεταχειρίζομαστε τὴν ὄξεϊα μόνο ὅπου μπορεῖ νά γεννηθῇ ἀσάφεια, εἴτε γιὰτὶ δὴ δύο διαφορετικὲς λέξεις γράφονται ὁμοία, εἴτε γιὰτὶ ἀλλιῶς μένει ἀμφίβολο σὲ ποιά συλλαβὴ θά ἔπρεπε νά τονισθῇ ἡ λέξη.

Τὸ ἀκόλουθο κείμενο εἶναι τὸ ἴδιο τοῦ Βλαστοῦ, Ὁ Δράκος τῆς δημοτικῆς, μὰ μὲ τὴ δική μου ὀρθογρ. Γιὰ τὴ σύγκριση τῶν δύο συστημάτων κτ. σημ. 107.

Ὁχι. Εμεῖς μικροὶ δε θα γίνουμε. Οὔτε το θέμε οὔτε το μπορούμε. Οὔτε εἶναι ἀλήθεια κείνο που λές, πὼς εμεῖς θέμε να αγνοήσουμε τον Ἑλληνισμό και να βασισοῦμε στη Ρωμιούνη και μονο. Εμεῖς τίποτα δεν αγνοοῦμε θεληματικά. Ὅλα τα θέμε, φτάνει να εἶναι ἀκόμα ζωντανά. Κι ὅτι εμεῖς ζωντανὸ ἀπο τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαία κι ἀπο το Βυζάντιο το ἀκριτικό κι ἀπο ὅλη τὴ ρωμαϊκὴ ζωὴ, ὅλα τα θέμε για να φτιασοῦμε τὴν καινούρια φυλὴ του ἔθνους. Εσύ μὰς λές πὼς εἶναι ἀργά. Μὰ τι σου φταίμε εμεῖς, ἀν ἀκόμα δὲν καλοξυπνησες και παίρνεις τὴ χαραυγὴ για βασιλεμα; Μὰς λές — μὰς κάνεις τὴν τιμὴ να μὰς λές — πὼς το δικό μας φῶς εἶναι πολὺ δυνατό για τα σκοτεινιασμένα ματια του Ρωμιου, και πὼς ἀν ἀναβλεψη και το ἀνικρῖσει θα τυφλωθῃ. Μὰ τόσο καλὸς ματογιατρός μὰς ἐγίνες, που ξέρεις να μὰς πεις και ποσο φῶς βαστοῦνε τὰ ματια του ἔθνους; Καὶ ποια ἐπιστήμη ἀλάθευτη και μαντικὴ σε βοήθησε να κρίνεις — ὦ ζακωθινὴ Κασσάντρα! — πὼς το ἔθνος πρέπει να μείνη καταδικασμένο σε μισοσκοτεῖδο και να παρακωλαη μέσα στις θολούρες της ψεφτιάς; Γιατί να χρησιμοδοτης, ὦ Πυθία μας, πὼς ἡ δημοτικὴ θα το ἀφάνιζε το ἔθνος ἢ τουλάχιστο πὼς θα το ζημίωνε σημαντικά, και δεν ἀποτελειώνεις το χρησιμο σου λέγοντας — ἢ τουλάχιστο θα το ἐσωζε;

... Λυπούμαι που ἀναγκαστηκα να μιλήσω με τόση ορμητικὴ εὐλικρίνεια. Καθὼς ξήγησα και στὴν ἀρχη, δεν εἶναι ἀτομικες γνώμες για ὀρισμενα προσωπα ἢ βιβλια που με κάνανε να βγῶ στο ἀλῶνι. Εἶναι ἡ ἀντίληψη τῆς ἐθνικῆς ζωῆς που μὰς παρουσίασες, φίλε κύριε*, και που φοβοῦμαι ὅτι σε αρκετους ἄλλους εἶναι γνωριμη και βολικη, εἶναι ἡ ἀπρόσωπη ἀπὴ ἀντίληψη που με ἔφερε να σου, θυμίσω πὼς το ἔθνος δεν εἶναι δά τόσο ψόφιο που το φανταζονται μερικοι, και πὼς ἀλήθεια εἶσι να ἦτανε, πάλι χρεος στέκεται κάθε ἀνθρώπου δυνατό και γενναϊοκαρδου να πολεμαη ὡς τα τέλος για τὴν ἀλήθεια και τὴν πεποιθηση του, ἀδιαφορώντας περιφρονητικα ἀν τα πράματα τα σημερινα κι οἱ τριγύρω μοιρολάτρες ἀνθρώποι τότε δικαιολογουν ἢ ὄχι.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ (σ. 30). Μ. Τριανταφυλλίδης, Ἐνα βιβλίο γιὰ τὴ γλῶσσα μας. Ἀθήνα 1912, 21 σελ. Πρωτοτυπώθηκε στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαίδ. Ὁμίλου 2 (1912) σ. 41-65.

² (σ. 30). Αἰξικὸ ὀρθογραφικὸ τῆς νέας μας γλῶσσας ἢ ὀρθογραφικὸ σύστημα δὲ βγήκε ἀκόμη. Ὑπάρχουν ὅμως ὀρθογραφ. λεξικά ἢ συστήματα τῆς «ἐλληνικῆς» γλῶσσας, καθὼς τιλοφοροῦνται, μὲ γλωσσικὸ ὄλικὸ ἀπ' τ' ἀρχαία καὶ τὴ σημερινή γραφομένη ἀπὸ τὴ ζωντανή γλῶσσα βρισκί κανεὶς πάρα πολὺ λίγα πράματα, ἀκόμη καὶ ἅμα ρητὰ ἀναφέρεται στὸ λεξικὸ καὶ ἡ «καθωμιλημένη». Σημειῶνω ἐδῶ τὰ ὀρθογραφικὰ βοηθήματα ποῦ ξέρω: Σαλιβέρου, Πρόχειρον ὀρθογραφικῶν λεξικῶν τῆς ἐλληνικῆς γλῶσσας. Ἀθήνα 1913, 14 σελ. + 400 σελ., σχ. 16°. Θὰ ἦταν πολὺ πρακτικὸ, ἀν δὲν εἶχε μερικὰ λάθη, ἐλλείψεις καὶ ἀτέλειαι: (λ. χ. ἐκεῖ ποῦ θὰ θέλαμε νὰ ξέρουμε ἀν τὸ τριβε, τριψε, τριπον, ἔχη ἰ ἢ ἰ, σημειῶνεται μόνο: τριβῶ, τριβον, θὰ τριῶ, τριψα, τριβομαι, τριβόμην, θὰ τριψῶ, τριψόμην). — Καρακατσάνη, Σύστημα Ὀρθογραφίας ἢτοι ἐφαρμογὴ τῶν κυριωτέρων κανόνων τῆς ὀρθογραφίας ἐπὶ φράσεων τῆς ἀρχαίας καὶ καθωμιλημένης γλῶσσας, ἐκδ. 16., Ἀθήνα 1913, 160 σελ. (Μέρος Α') + 92 (Μέρ. Β') + 32 (Μέρ. Γ'). — Ἀποστολίδου, Ὀρθογραφικὸν ἐγκόλιον, Ἀθήνα 1912, 112 σελ., σχ. 32°, λεπτ. 60. Χρήσιμο βιβλιαράκι γιὰ κάμποσες ὀρθογραφικὰς δυσκολίας τῆς γραφομένης. — Ζηκίδου, Λεξικὸν ὀρθογραφικῶν καὶ χρηστικῶν τῆς ἐλληνικῆς γλῶσσας τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας. Ἀθήνα 1899, 72 σελ. + 552 σελ., σχ. 16°. Ὁ συγγρ. καταχωρεῖ «πρὸς ταῖς ἀρχαίας λέξεις καὶ ἐνίας ἐκ τῆς δημόδους, ἄς, λέει, σημειούμεθα διὰ σταυροῦ». Τὸ λεξικὸ αὐτὸ ἔχει περισσότερα πράματα ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ εἶναι τὸ σχετικῶς καλύτερον.

Ἀπὸ τοῦς ἐπιστήμονες ποῦ ἀναγκάστηκαν ν' ἀκολουθήσουν ἕνα σύστημα σέ ὅσα στὴ δημοτικὴ ἢ στὴν καθαρῶδησα ἔγραψαν, βρισκομε συχνὰ στὰ ἔργα τους νόξεις ἢ καὶ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ὀρθογραφία ποῦ ἀκολούθησαν. Σημειῶνω πρῶχειρα τ' ἀξιολογώτερα: Κατζίδακις, Ὀρθογραφικά, ἦτοι περὶ τῆς ὀρθογραφίας τῶν κατὰ συνεκδρομὴν γενομένων λέξεων καὶ τύπων ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῇ, στὰ Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά I, Ἀθήνα 1905, σ. 561-654. κτ. καὶ τὸν Πίνακα πραγμάτων στὸν τόμο II, σ. 753 ἄ. Ὀρθογραφικαὶ σημειώσεις, στὴν Ἑβδομάδα 9 (1892) ἀρ. 17, σ. 8-9. Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἐλληνικῆς ἢ βᾶσανος τοῦ ἐλέγχου τοῦ Ψευδατυκτισμοῦ 1884, σ. 27, 36). Κτ. καὶ τῆς Μελέτης αὐτῆς σση. 16 α, 21-29, 53, 56, 57, 59, 79, 84, 88, 89 κ. ἄ.— Ψυχάρης, Essai de grammaire historique II, σ. 52. Questions d'histoire et de linguistique 1888, σ. 451 (=Ρόδα καὶ μῆλα Α', Ἀθήνα 1902, σ. 80). Ρόδα καὶ μῆλα Β', Ἀθήνα 1903, σ. 369 κ. ἄ. Γ' (Ἀπολογία) 1905, σ. 199-202, 203. Α' 1906, σ. 32-33 καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη. — Συστηματικώτερα μελετὰ ὁ Ψυχάρης, μερικὰ ζήτηματα ὀρθογραφικὰ κρίνοντας τὴν Ἰλιάδα τοῦ Πάλλη σὲ μιὰ βιβλιοκρισία τοῦ: A. Pallis, L'Iliade d'Homère, Revue Critique 35 (1901) ἀρ. 24, 17 Ἰουνίου — Φιλήντας, Γραμματικὴ τῆς Ρωμαϊκῆς γλῶσσας I, Ἀθήνα 1907, σ. 154.

52-53 κτλ. — Πάλλη, Ἡ Ἰλιάδα μεταφρασμένη I, 1892, σ. 3. Γιὰ τὸ Ἀάμπρο κτ. σση. 20.

Ἀπὸ ξενόγλωσσα βιβλία μὲ περιεχόμενον γιὰ τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία κοιταξε ἀκόμη: Thumb, Handbuch der Neugriechischen Volkssprache, 2. έκδ., Στρασβούργο 1912, σ. 16 σελ. καὶ σ. 4.—Pernot, Grammaire Grecque Moderne. Παρίσι, σ. 29 σελ. — Legrand-Pernot, Chrestomathie Grecque Moderne. Παρίσι 1899, σ. 7 σελ.

³ (σ. 30). Καθὼς καὶ σὲ τόσα ἄλλα ζητήματα οἱ ξένοι ἐργάστηκαν πρὶν ἀπὸ μᾶς σὲ θέματα, ποῦ πρῶτα ἡμεῖς ἔπρεπε ν' ἀνοίξουμε τὸ δρόμο, ἔτσι καὶ στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας φάνηκε τελευταία μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ τὸν Ὀλλαντὸ Johannes van Yzeren. Εἶναι μιὰ ὀμιλία ποῦ διαβάστηκε στὸ 6. Συνέδριον τῶν Ὀλλαντῶν φιλόλογων στὸ Leyden (31 Μαρτίου 1910) καὶ τυπώθηκε μὲ ἀσήμαντες ἀλλαγές γερμανικά: v. Yzeren, Zur Geschichte der Griechischen Orthographie, ἀνατύπωση ἀπὸ τὴ Neue Jahrbücher für das klassische Altertum Geschichte und Deutsche Literatur 27 (1911) σ. 89-101. Τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἄρθρον αὐτὸ (σ. 101) δεῖχτει πῶς κρίνει ὁ συγγρ. τὴ σημερινή μας ὀρθογραφικὴ κρίσις: «... Στὰ τελευταία ὅμως 25 χρόνια βρισκί κανεὶς ὄλο καὶ περισσότερο καὶ στὴν Ἑλλάδα τοὺς μυαλωμένους ἄντρες, ποῦ μὲ τὴ γερή τους ἀντίληψιν γιὰ τὴ γλωσσικὴ ἐξέλιξιν καταντοῦν στὴν πεποθησι πῶς ἡ ὀρθογραφία ποῦ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σὲ γενικὴ χρῆσις ἔχει μόνο ἀρχαιολογικὴ ἀξία. Ἐχουν ὅμως γιὰ τὴν ὥρα τόσο πολὺ νὰ κάνουν μὲ τὸν κυριῶς γλωσσικὸ ἀγῶνα, ὥστε δὲν μποροῦν ν' ἀφερωθοῦν στ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα. Κι ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πολλοὶ τὸ νομίζον ἀσκοπο νὰ βασανίζονται δίχως τελετωμὸ μὲ τίς μεγάλας δυσκολίας τοῦ καθωρωμένου συστήματος. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πῶς μένον ὄλο ὅπως ἦταν, ἐνὼ βασιλεύει ἡ τρομερώτερη ἀνακατωσοῦρα σὲ χίλια μικροζήτηματάμα' γιὰ τὸ ἀνακάτωμα αὐτὸ παραπονοῦνται πολὺ οἱ ἐπιστημονικοὶ κύκλοι, καθὼς καὶ οἱ πιστοὶ ὀπαδοὶ τῶν νέων ἰδεῶν στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Γενικὴ εἶναι ἡ ἐπιθυμία γιὰ μιὰ ἐνότητα, συνήθως ὅμως θέλουν τὴν ἐνότητα μὲ βάση τὴν παράδοσι. Ἀκόμη καὶ ὁ Κρούμπαχερ, ποῦ βέβαια εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ὀποψία πῶς συμπαθεῖσι τὴν ἀρχαϊστικὴ κίνησι, νόμιζε πῶς ἡ μοναδικὴ σωτηρία εἶναι νὰ γυρῆσι κανεὶς ὄλο γίνεται συνεπέστερα στὴν ἱστορικὴ ἀρχή, καὶ δὲ δέχτηκε ὄτε τοὺς ἀρκετὰ ἀσήμαντους νεωτερισμοὺς, ποῦ δοκίμασε λ. χ. ὁ Ψυχάρης. Πῶς οἱ δυσκολίες ἐνός ὀρθογραφικοῦ συστήματος ποῦ ζῆ 24 αἰῶνες τῶρα δὲν εἶναι καὶ τόσο σπουδαίες, πῶς καὶ ὄτε οἱ Γάλλοι ὄτε οἱ Ἀγγλοὶ δὲν πολυαισθάνονται τὸ βάρος, καὶ τὰ δυσάρεστα μᾶς ὀρθογραφίας ποῦ παραεἶναι ἱστορικὰ χρωματισμένη, δὲν μποροῦ τὸσο εὐκόλα νὰ τὸ παραδεχτῶ καὶ νὰ συμφωνήσω μὲ τὸ σόφο ποῦ τόσο νεῖρις πέθανε. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως μερικὰ μιὰ ριζικὴ μεταρροθῆσι τῆς ἐλληνικῆς ὀρθογραφίας ὀ απαιτοῦσε τόσο βαθιὰς μεταβολές, ποῦ μὲ τὸ δικίον τοῦ ἀμφιδάλλαι κανεὶς, μὴ δὲν πέρασε ἀπὸ καιρὸ ἢ περιτοαση ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ γίνη αὐτὸ...».

⁴ (σ. 32). Α. χ. ἱστορικὴ ὀρθογραφία ἔχουν καὶ τὰ γερμανικά, καὶ ὄχι βέβαια φωνητικὴ μὴ ἱστορικὴ ἀρχὴ ἐφαρμοζεται σὲ πολὺ μικρότερον βαθμὸν παρὰ στὰ γαλλικά λ. χ. ἢ τ' ἀγγλικά. Ἄν ἀποτύπωναν οἱ Γερμανοὶ στὴ γραφὴ τὴν ἱστορία τῶν σημερινῶν τύπων καθὼς οἱ γελτοῦς τους, δὲ θὰ ἔγραψαν λ. χ. *jungfer* μὲ *juncurawe*.

Ἡ σχέση τῆς ὀρθογραφίας πρὸς τὴ γλῶσσα ποὺ ἀλλοιώνεται φωνητικὰ γίνεται φανερώτερη ἀπὸ τ' ἀκόλουθα: Ἐνῶ ἕνας ἤχος, ἢ ἕνα σύνολο ἀπὸ ἤχους, ἀλλάξαν στὴν προφορά, ἢ γραφικὴ τους εἰκόνα μένει ἀμετάβλητη (Δ), ἢ ἀλλάζει κι αὐτὴ (Β):

Α. α] Τὰ ψήφια ἐξακολουθοῦν νὰ γράφονται, μὰ δὲν προφέρονται: λ. χ. τὸ γαλλικὸ *avons* (προφέρουνταν ἄλλοτε καὶ τὸ *s*, *abons*—καθὼς καὶ σήμερα ἀκόμη, στὴ *liaison*!) ἔτσι καὶ τὸ νεοελλ. ἄλλος (προφ. ἄλος), *Πέμπτη* (προφ. *Πέμη*) ἔτσι θὰ ἦταν καὶ σὲ μᾶς τὸ παιδί, ἀν ἐξακολουθοῦσαμε νὰ τὸ γράφωμε ἀρχαιοτροπιώτερα *παιδίον* ἢ *παιδί*, νὰ προφέρωμε ὅμως *παιδί*. — β] Διαφορετικοὶ ἤχοι κἀναντοῦν ὅμοιοι διατηροῦνται ὅμως τ' ἀντίστοιχα ψήφια, ποῦ ἔτσι ἀποχτοῦν τὴν ἴδια φωνητικὴ ἀξία: λ. χ. ὅλα τὰ νεοελλ. γράμματα *i* (ι, η, υ... οι... ι, ε... ἐνῶ τὰ γαλλικὰ *e, é, é, é, ai, ai*, δὲν ἐξωμοιώθηκαν στὴν προφορά).

Β. α] Τὰ ψήφια δὲ γράφονται, ἅμα δὲν προφέρονται πιά: *παιδί* (*παιδίον*), *ξέσρω* (*ξέσρω*). — β] Ἡ γραφικὴ εἰκόνα ἀλλάζει, ἐνῶ ἕνας ἤχος ἔμεινε σὲ ὠρισμένες περιστάσεις ὁ ἴδιος, γιὰτὶ συνηθέστερα ἀλλάζει, κι ἔτσι πῆρε καὶ τὸ ἀντίστοιχο ψήφιο τὴ νέα προφορά: *ἄντρας* μὰ *δνός*, ὅπου τὸ *δ* βάσταξε στὸ *ἄντρας* τὴν καλιὰ του προφορά (*ντ*). Καὶ ἀκόμη γ] Γιὰ ἀναλογικοὺς λόγους ἀλλάζουν καὶ ψήφια ποῦ δὲν ἀλλάζει ἢ προφορά τους: *ράχη* ἀντὶ *ράχι*, κατὰ τὸ *νίχι*.

⁶ (σ. 32). Ὁ λόγος εἶναι ὁ ἀκόλουθος: Σὲ μᾶς μορεὶ ὁ ἴδιος φθόγγος νὰ γράφεται μὲ διαφορετικοὺς τρόπους (λ. χ. τὸ *e* μὲ τὸ *e, ai, o* μὲ τὸ *o, ω, φ*), μὰ τὸ ἴδιο γράμμα ἀντιπροσωπεύει κανονικὰ τὸν ἴδιο πάντα φθόγγο, (λ. χ. τὸ *i, o, η, τὸ e* πάντα *i* σημαίνουν), ἔξω ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις (λ. χ. ὅταν τὸ *o* προφέρεται καὶ σὰ *ζ* στὸ *σῆνω, σῆνω, Σῆνωρη* ἢ ὅταν τὸ *υ* προφέρεται καὶ σὰ *δ, φ* στὸ *αἶριο, αἶριος*). Ἐνῶ σὲ κάμποσες ἄλλες γλώσσες, ὄχι μόνο ὁ ἴδιος φθόγγος μορεὶ νὰ γραφῆ μὲ πολλοὺς τρόπους, μὰ καὶ τὸ ἴδιο ψήφιο, ἀνάλογα μὲ τις περιστάσεις μορεὶ νὰ κέρη διαφορετικὰς προφορὰς. Στὰ γαλλικὰ λ. χ. τὸ *ent* ἔχει 4 διαφορετικὰς προφορὰς στὸ *quotient, ils châtient, il entretient, entretient-il*. Στ' ἀγγλικά ἀποδίδεται ὁ φθόγγος *i* στὶς ἀκόλουθες λέξεις μὲ 11 διαφορετικοὺς τρόπους: *mete, meet, meat, people, chief, receive, quay, key, aether, Phoebus, marine*, ἐνῶ ἀπὸ ἄλλο μέρος τὸ γράμμα *a* ἔχει 5 διαφορετικὰς προφορὰς στὰ *fate, fall, far, fat, want*, (Κτ. τὸ κεφάλαιο *Anomalies of the english letter system* τοῦ *Mason, English Grammar, 14*. ἐκδ., Λονδίνο 1901, σ. 13-15). Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς, μὰ μεταρρύθμιση ποῦ θὰ καθιέρωνε σὲ μᾶς λ. χ. τὸ *i* γιὰ κάθε φθόγγο *i*, ὅσο δυσκολοφάρμοστη κιὰν εἶναι, καὶ ὅσο παράξενος—στὴν ἀρχὴ τουλάχιστο—τύπος κιὰν θὰ γεννοῖσε, θεωρητικὰ ὅμως εἶναι εὐκόλη κι ἀπλή, καὶ δὲ θὰ ἔφερνε στὴ γραφομένη τὴν ἀναστάτωση καὶ τὸ ἀνακάτωμα ποῦ ὅμοια καινοτομία θὰ ἔφερνε στ' ἀγγλικά ἢ στὰ γαλλικά.

⁶ (σ. 32). Γιὰ ὅσους τυχόν θὰ ἤθελαν νὰ μάθουν περισσότερα γιὰ τὸ τί ζήτησαν καὶ τί κατέρθωσαν ν' ἀπλοποιήσουν σι' ἄλλα ἔθνη σημειώνω τ' ἀκόλουθα βιβλία καὶ φυλλάδια (πληροφορίες γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ κίνηση ἄλλοῦ βρισκεις καὶ παρακάτω, ἰδίως στὶς σημειώσεις ἀρ. 31, 32, 33, 35, 47, 48, 49, 51, 52, 56, 58, κ. ἀ.):

Γιὰ τὰ ρουμανικά: *Academia Româna. Regule Ortografice*. Βουκουρέστι 1904, 22 σελ. Ἀπὸ τὸν πρόλογο (σ. 3-4) τοῦ βιβλίου αὐτοῦ μᾶς ἀναφέρουν τ' ἀκόλουθα: Ὅταν ἰδρῦθηκε, στὰ 1866, ἡ Ρουμανικὴ Ἀκαδημία ἢ πρώτη

εἰδικὴ ἐντολὴ ποῦ τῆς δόθηκε ἦταν «ὁ κανονισμὸς τῆς ρουμανικῆς ὀρθογραφίας». Ἀπὸ τὰ 1867 ὡς τὰ 1869 οἱ μακρινότερες καὶ ζωντανότερες συζητήσεις ποῦ ἔγιναν ἦταν γιὰ τὴν ὀρθογραφία. Σὲ μὰ δευτέρῃ περίοδῳ ἀρχισαν συστηματικὰ νὰ καθιερῶνουν τις ἐτυμολογικὰς γραφὰς στόνομα τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ τυπώθηκε τὸ μεγάλο «Λεξικό» (1871-76), μὰ οἱ λογοτέχνες, οἱ συγγραφεῖς καὶ τὸ κοινὸ γενικώτερα δὲν ἀκολούθησαν τὸ δρόμο αὐτό. Ἄμα στὰ 1879 ὑφώθηκε ἡ Ἀκαδημία σὲ ἐθνικὸ ἴδρυμα ξανάρχισε τὴ συζήτηση γιὰ τὴν ὀρθογραφία (1880-81) αὐτὴν τὴ φορὰ ἄφησαν τὸ ἐκλατινιστικὸ σύστημα γιὰ ἕνα ἱστορικὸ πάντα, μὰ ἀπλοῦστερο* «περιορίστηκαν στὰ ὅρια τῆς ρουμανικῆς ἐτυμολογίας». Καὶ πάλι στὰ 1895 ἀποφασίστηκαν μερικὰς ἀλλαγές.

Μὰ τὸ κοινὸ, οἱ συγγραφεῖς κι οἱ φοιτητές, δὲν ἔμειναν οἱ περισσότεροὶ τοὺς εὐχαριστημένους ζητοῦσαν ὀρθογραφία εὐκολώτερη κι ἀπλοῦστερη, βασισαμένη στὴ φωνητικὴ ἀρχή, καὶ πολλοὶ τοὺς μάλιστα τὴ μεταχειρίζονταν κιάλας. Ἔτσι ἀναγκάστηκε στὰ 1904 καὶ ἡ Ἀκαδημία νὰ κἀνη πάλι ἕνα μεγάλο βῆμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς φιλολογικῆς γραφῆς τῆς ρουμανικῆς γλώσσας. Παράτῃσε ἐντελῶς τὴν ἐτυμολογικὴ ἀρχή, καὶ δέχτηκε νὰ γράφεται ἡ γλῶσσα, καθὼς κιάλας συχὰ γίνονταν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆ φωνητικῆ: οἱ ἤχοι γράφονται μὲ ψήφια ἕνα γιὰ τὸν καθεῖνα τους, κιάς ἔρχεται ὁ ἤχος ποῦ γράφεται ἀπὸ ἕνα ἄλλο, ἀλλοιωμένο φωνητικὰ.

Γιὰ τὰ γερμανικά: *Regeln für die deutsche Rechtschreibung nebst Wörterverzeichnis*. Βερολίνο 1905. Βγαλμένο μ' ἐντολὴ τοῦ πρωσικοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας κτλ. — *Regeln für die deutsche Rechtschreibung* κτλ. Μόναχο. Βγαλμένο ἀπὸ τὸ βαβαρικὸ ὑπουργεῖο, σύμφωνα μὲ τις κοινὰς ἀποφάσεις μὲ τις γερμανικὰς κυβερνήσεις καὶ τὴν Αὐστρία. — Ἡ ἱστορία τῆς γερμανικῆς ὀρθογραφίας βρισκται στὸ ἀξιόλογο βιβλίον τοῦ *Lay, Führer durch den Rechtsschreibunterricht* gegründet auf psychologische Versuche und verbunden mit einer Kritik des ersten Sach- und Sprachunterrichts, 4. ἐκδ., Λίψια 1913, σ. 5-32. Μὰ σύντομη ἱστορικὴ ἐπισκόπηση γιὰ τις τελευταῖες μεταρρυθμίσεις ἔχομε στὸν Πρόλογο τοῦ ὀρθογραφικοῦ λεξικοῦ τοῦ *Duden, Orthographisches Wörterbuch*, 7. ἐκδ., 1906. — Ἐναν κατάλογο μὲ τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα σύμφωνα μὲ τὴ νέα ὀρθογραφία ἔχει τοῦ *K hull, Vornamen-Verzeichnis*, (ἐκδοσὴ τοῦ Γενικοῦ Γερμανικοῦ Γλωσσικοῦ Συλλόγου), συστημένο ἀπὸ τὸ πρωσικὸ ὑπουργεῖο. Στὴ Γερμανία, ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος πρῶτο τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας ἐγκολπώθηκε τὸν κανονισμὸ καὶ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας, κι ἀργότερα μόνο χρησιμοποίηθηκε καὶ στὸς διοικητικοὺς κλάδους ἢ καινούρια—ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη—σχολικὴ ὀρθογραφία. Προηγήθηκαν ὅμως μακρινὰς συζητήσεις καὶ τὰ διάφορα κράτη τῆς αὐτοκρατορίας ἔκαναν πολλὰς συσκέψεις καὶ συνεννοήσεις, ὥσπου συμφώνησαν, στ' Ὄρθογραφικὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου (17-19 Ἰουνίου 1901), καὶ κυρώθηκε ἡ νέα ἐνιαία ὀρθογραφία γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὴ διοίκηση τῆς αὐτοκρατορίας. Στὸ συνέδριον εἶχε στείλει ἀντιπρόσωπο καὶ ἡ Αὐστρία, καὶ ἀργότερα δέχτηκε κι αὐτὴ τις γερμανικὰς μεταρρυθμίσεις. Τὸ ἴδιο κι ἡ Ἑλβετία—ἡ γερμανόγλωσση—ποῦ ἀναγνώρισε καὶ τοὺς τελευταίους νεωτερισμοὺς τῆς ἐπίσημης γερμ. ὀρθογραφίας, δηλαδὴ *ê, z* ἀντὶ *th, ph* σὲ ὅλες τις «γερμανικὰς» λέξεις, *sch* ἀντὶ *ch* στὶς γαλλικὰς, καὶ *t, p* ἀντὶ *th, ph* σὲ ὅλες τις «γερμανικὰς» λέξεις (*Konzert* ἀντὶ *Concert, Konzentration, Tal* ἀντὶ *Thal, Ton, Tor, Träne, Türe,*

Taier, *Efeu* ἀντὶ *Epheu*, *Rudolf*, *Elefant*, *Elfenbein*, *Fasan*. — Γὰρ τις προσπάθειες νὰ κανονιστῇ ἡ γερμανικὴ ὀρθογραφία σὲ παλαιότερες δεκαετηρίδες κτ. στὸ βιβλίον τοῦ Lay, σ. 28 ἀ. — Τὴν ἀπλοποίηση τῆς γερμανικῆς ὀρθογραφίας κυρεῖται ριζικώτερη, ἀλλὰ μὲ πολὺ περιορισμένη ἐνέργεια, ὁ σύλλογος Allgemeiner Verein für vereinfachte Rechtschreibung. Ὁ Σύλλογος βγάξει, μαζί μὲ τὸ Σύλλογο Verein für Altschrift (=τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο), ἕνα μικρὸ περιοδικὸ φύλλο, Reform, μὲ ἐκδότῃ τὸν καθηγητὴ Kewitsch στὸ Freiburg i. B. Ἄλλος Σύλλογος εἶναι καθὼς φαίνεται ὁ Verein für vereinfachte Rechtschreibung.

Γὰρ τὰ γαλλικά: H. Heim, Die amtlichen Schriftstücke zur Reform der französischen Syntax und Orthographie. (Τὰ ἐπίσημα κείμενα γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τῆς γαλλικῆς σύνταξης καὶ ὀρθογραφίας γιὰ τοὺς Γερμανοὺς δασκάλους τῶν γαλλικῶν). Μαρβούργο 1901. — A. Renard, διάφορα ἄρθρα στὴ Revue des Revues τοῦ 1900, ἀρ. 1, 16, 17, 19. — Bréal, Causeries sur l'Orthographe, 2. ἐκδ., 1893. — Havel, Simplification de l'Orthographe et l'esthétique, στὴ Revue Bleue 1899, 23 Νοεμβρ., καὶ ἕνα δημοφ. ἄρθρο, La simplification de l'Orthographe στὴ Revue Bleue 1905, 11 Μαρτ., ποῦ θὰ ἦταν καλὸ νὰ μεταφραστῇ. Στὸν ἴδιον ἀριθμὸ τῆς Revue Bleue βρίσκεται μιὰ σύντομη ἀπάντηση τοῦ καθηγητῆ τῆς γλωσσολογίας Bréal, καὶ μιὰ ἀναφορὰ συγγραφεῶν στὸν Ἰμπουργὸ γιὰ τὴν «Ἰμπερατορικὴ τῆς Ὀρθογραφίας». — Gréard, Note présentée à la commission du Dictionnaire de l'Académie française. Στὴ Γαλλία εἶχαν οὐ διάφορες ἐποχὲς ὀρθογραφικῆς μεταρρυθμίσεως, πάντα μὲ τὴν προσπάθεια νὰ πλησιάσῃ ἡ γραφὴ τὴν προφορὰ. Τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτῆς ἐνέργησε ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία, ἔτσι στὰ 1740, στὰ 1835 καὶ στὰ 1878: ὁ Βικτωρ Οὐγκὸ δημοσίευσεν τὰ ἔργα του σὲ τρεῖς διαφορετικὰς ὀρθογραφίας.

Γὰρ τὰ ἀγγλικά: Hermann Jantzen, Eine Reform der englischen Orthographie στὴν Internationale Wochenschrift für Wissenschaft Kunst und Technik 2 (1908) σ. 879-890. — Simplified Spelling Board Circular ἀρ. 1, 1906 κ. ἀ. καθὼς καὶ τὸ Simplified Spelling Bulletin ποῦ βγάξει ὁ Simplified Spelling Board στὴ Νέα Ἰόρκη Madison Avenue 1. Στὸ δευτέρον αὐτὸ καθὼς καὶ τῆς ἐγκυκλίου βρίσκει κανεὶς κοντὰ σ' ἄλλα καὶ διαφορὰς πληροφορίας γιὰ τὴν ἐργασία καὶ τὴν πρόοδον τοῦ Συλλόγου. Κτ. καὶ τῆς σημ. 52, κτλ. τῆς Μελέτης αὐτῆς. — Στὸ τέλος τῆς Μελέτης (κεφ. X), καθὼς καὶ στίς σημειώσεις 110, 112, βρῖσκεις καὶ μερικὰς πληροφορίας γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴ Βουλγαρία, στὴ Σερβία, στὴν Τουρκία καὶ στὴν Κίνα.

ἢ (σ. 33). Ὁμορφα δαίγματα τῆς «ὀρθογραφίας» ποῦ μεταχειρίζονταν στοὺς πρώτους αἰῶνες μ. Χ. ὅσοι δὲν ἦταν διαβασμένοι βρῖσκομε σ' ἀκόλουθα δύο γράμματα, ποῦ βρέθηκαν σὲ παπύρους (Grenfell καὶ Hunt, The Oxyrhynchus Papyri, Λονδίνο, 9, σ. 259-1, σ. 186) τὸ πρῶτον θὰ γράφηκε στὸν 2. ἢ 3. αἰῶνα μ.Χ., τὸ δευτέρον ἀργότερα (οἱ τόνοι, ἡ στίξις καὶ οἱ ὑπογραμμένες ἔχουν προστεθῆ):

α) Σιθωνίης Τηροῦ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν.

καλῶς πνήσις ἐλθὼν πρὸς αἵμαι ἄχει τὰ πράγματα κατασταλῆ, αἰὼν δ' ἄρα μὴ, μὴ ἀπέλθης εἰς τὸ Σατύρον, αἰεὶ γὰρ ἀκούομεν δι κατὰ μέλλι πρᾶσσει. ἀσπάζεται σοι Σαραπίων.

Αἰροσθέ σοι Τόθι κ.

β) Τῇ ἀδελφῇ Ἑρμείας χαίρειν

Δοιοῦν τί σοι γράψω οὐκ οἶδα, ἀπαίτησον γὰρ σοι αἵμαστον λέγων καὶ οὐκ αἰνα-

κούεις. χεῖρ γὰρ τινα δρώντια αἰαντὸν ἐν δυστυχίᾳ κἄν ἀναχωρῶν καὶ μὴ ἀπλῶς μάχισθαι τῷ δεδομένῳ. μετρίων γὰρ, δυστυχῶν γένεσιν αἰχόντες οὐδὲ οὕτω αἰαντοῖς προσαίχοντες τίως μὲν οὐδ' οὐδὲν οὐδέπω παύραται κἄν ὅσοιτερ μέλι σοι ἀποστῆλόν μοί τινα ἢ Γούσθον ἢ Ἀμμώνιον παραμένοντά μοι ἄχρις ἂν γνῶ πῶς τὰ κατ' αἵμαι ἀποκίθαιται. μὴ ἄρα παρέλκομαι ἢ καὶ εἰργομαι ἐστ' ἂν ὁ θεὸς ἡμᾶς αἰλαίσῃ; καὶ γὰρ Ἑρμείας αἰπείγεται ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἀλλὰ αὐτὸν ἐξιώσας παραμύνην οὐκ αἰδουλήθη, λέγων οὐ ἀναγκαῖόν τι ἔχω καὶ δι' αἰμα ἀνελθεῖν, καὶ νῖός δέ Γεννάδιος οὐκ ὄός τέ ἐστιν προσαιδρεῖν κτήσι, μάλιστα ἐπεὶ ξένης καὶ παρὰ τῇ τάξει ὄντα. τὰ κατὰ σὲ διοίκησον ὡς πρέπει ἔστιν, μὴ τέλειον ἀνατραπῶμεν. οὐ δέδοκται γὰρ ἡμῖν αἶχην τι δυστυχοῦντες. Ἐρρωσέ μοι διὰ παντός

εὐ πρᾶσσομαι.

Τέτοια λάθη ἦταν ἀδύνατα στὸν 4. αἰῶνα π. Χρ., ποῦ ἔγραφαν φωνητικά, καθὼς δηλαδὴ πρόφρασαν. — Ὅμοια διδαχτικά εἶναι καὶ τὰ μαθητικά γυμνάσια στὴ γραμματικῇ, ποῦ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Kenyon στὸ Journal of Hellenic Studies 29 (1909) σ. 29 ἀ.

ἢ (σ. 33). Κτ. Krumbacher, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφραση Σωτηριᾶδου, τόμ. Β'. Ἀθήναι 1900, σ. 546 (πρωτότυπ. σ. 580). — Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς (ἑλλ. μετάφρ.), Ἀθήναι 1905, σ. 62.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς γραμματικούς στὸ Βυζάντιον εἶναι καὶ ὁ Θεόγνηστος, ποῦ ἔζησε στὰ 900, τὸν καιρὸ τοῦ Λέοντα τοῦ Σοφοῦ. Ἀπὸ καιροῦ εἶχε καταγίνει μὲ τὰ ὀρθογραφικὰ ζητήματα καὶ τὰ φιλοσοκνίεζε μὲ κεινούς ποῦ τὸν ἄκουαν — «πάλαι γὰρ μοι, λέει, διαπονουμένῳ τὰ γραμματικὰ καὶ ἐκδότης λέξεως τὸν ἄρμόδιον κανὼνα ἀπὸ τῶν φοιτητῶν ἀπαραιτήτως εἰσπραττομένῳ μοι» — καὶ μὲ τὴ βοήθεια καλλίωτων βιβλίων, καὶ μάλιστα τοῦ Ἡρωδianoῦ (2. αἰῶν. μ. Χρ.) ἔβγαλε στὸ τέλος τοὺς Κανόνες του — «κανόνες κατὰ τοὺς χιλιούς συντεταχώς» — τὸ σύγγραμμά του ἀφιέρωσε στὸν αὐτοκράτορα. Ἀκολουθοῦν παραδείγματα: «Ἡ αὐτὸς διφθογγος ἐν ἀρχῇ λέξεως πρὸ τοῦ γ οὐχ εὐρίσκειται πλὴν τῶν γεγονότων παρὰ τὸ αἰσῶν, ὡς ἔχει τὸ αἰγῆς αἰγείρος. Ἀθηνῶν αἰμαλός αἰγίλιψ διὰ δὲ τοῦ ε ἔργων ἐγείρω». — Πᾶσα λέξις ἀπὸ τῆς κε συλλαβῆς ἀρχομένη, διὰ τοῦ ε φιλοῦ γράφεται οἶον, κερανόος· κεράσιος· κέρας· κέλευθος· κέλευθος· Κένερον· Κένερον ὄνομα τόπου· σσημειῶνται τὸ καινός ὁ σημαίνει τὸ νέον, καὶ τὸ Καινεὺς ὄνομα κύριον, καὶ τὸ καιρός· καιῶσα καὶ ὄσα παρ' αὐτοῖς· καιρίος· ἀκαιρός· . . . Καισαρέν· Καισαρέσια». — «Πρὸ τοῦ χ ἡ αὐτὸς διφθογγος ἐν ἀπλῇ καὶ ἀκινήτῳ λέξει οὐχ εὐρίσκειται· ἔχω λέχος· τὸ πέπαιχα ἐκ κινήσεως τοῦ παῖζω τὸ καιχί κατ' ἐπέκτασιν». Ἀκολουθοῦν ἀκόμη μερικὸι κανόνες ἄλλων γραμματικῶν: «Περὶ τοῦ ἐν ταῖς πλαγαῖς τῶν ὀνομάτων τόνου. Πᾶσα γενικὴ καὶ δοτικὴ μακροκατάληκτος ἐφ' ἑαυτῆς τέλους ἔχουσα τὸν τόνον περισπᾶται, ἐνική τε καὶ δοτικὴ καὶ πληθυντικὴ, καλοῦ καλῶ καλοῖν καλοῖς, τοῦ Φιλητᾶ τῷ Φιλητᾶ τῶν Φιλητᾶν τῶν Φιλητῶν τοῖς Φιληταῖς, τῆς καλῆς τῇ καλῇ τῶν καλῶν ταῖς καλαῖς, ἐμοῦ ἐμῷ ἐμοῖν ἐμῶν ἐμοῖς. Σσημειῶνται ἐν ταῖς ἀντωνυμίαις ἡ ἐμοὶ καὶ σοὶ δοτικὰ ἐξυνόμενα· ἡ γὰρ τοῦ τρίτου οἱ περισπᾶται. Ἰποκείσθω δὲ καὶ τὰ Ἀττικὰ τοῦ νεοῦ τοῦ λεῶ ἐξυνόμενα. . . .» — «Τὰ διὰ τοῦ αἰῶν ὑποκοριστικά παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἑλλήσι συστῆλται τὸ α, ἱππάριον, πλουάριον, φντάριον. Ἡ μέντοι νῦν συνήθηται ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων διαλέκτου πολλὰ ἀπίσταται διὰ τοῦ αἰῶν ἐκτεταμένα, σουδάριον λέγουσα καὶ κελάριον». — «Τὸ ε πρὸ τοῦ ε, ὑποστελλομένων τῶν παρὰ τὴν εξ πρόθεσιν, θέλει δασύνεσθαι, ἔξει, ἐξῆς, ἔξω. Ὀδτως καὶ

τὸ *Ἐξάδιος* (Α 264 [= *Ἰλιάδας* Α] πρὸς τὸν χαρακτήρα ἐχρὴν δασύνεσθαι, χωρὶς εἰ μὴ λέγοι τις διὰ τὴν ἰδιότητα τὸ πνεῦμα μεταπεπτωκίαναι). — «Πᾶν φωνῆεν πρὸ τοῦ χ φιλοῦται, ἔχω, ἄχος, ἠχώ. Τὸ γὰρ ἤχι δασύνεται, ὅτι κατ' ἐπέκτασιν ἔστι τῆς χι. Τὸ δὲ υ καθαρὸν ἐν ἀρχῇ λέξεως παρὰ πᾶσιν Ἕλλησι πρὸ τοῦ χι εἶναι ἀπειρήται. Καὶ τὸ αἴτιον ἐχυρὸν. Πᾶν γὰρ φωνῆεν πρὸ τοῦ χ φιλοῦται καὶ τὸ υ ἐν ἀρχῇ λέξεως δασύνεται, διὸ οὖν κανόνων ἀλλήλους ἀντισταμένων ἐξέφυγεν τὸ υ πρὸ τοῦ χ καθαρὸν εὐρίσκεισθαι». Κτ. [*Ἡρωδιανός*] ἐκδ. Lenz I, σ. 405, 534, 543, 537. Ὁμοίους ὀρθογραφικούς κανόνες εἶχαν ἀκόμη οἱ ἑλληνικὲς γραμματικὲς καὶ στὸν περασμένον αἰῶνα' κτ. λ. χ. Κούμα, *Γραμματικὴ διὰ Σχολεία*, 4, ἐκδ., Ἀθήναι 1845, σ. 192-198. Κτ. ἀκόμη καὶ *Καρακατσάνη*, *Σύστημα ὀρθογραφίας* (δὲς σημ. 2).

⁹ (σ. 33). Τὴν παρατήρηση αὐτὴ ἔκαμε ὁ Κρούμπαχερ Ein serbisch-byzantinischer Verlobungsring, (καὶ στὰ Sitzungsber. d. philol.-philol. u. d. hist. Kl. d. Kgl. Bayer. Akad. d. W.). Μόναχο 1906, σ. 428-434. Στὶς σελίδες αὐτὲς μᾶς δίνει ὁ σοφὸς Βυζαντινολόγος μερικὲς βαδυστόχαστες σκέψεις γιὰ τὴν ὀρθογραφία ποῦ συνήθιζαν οἱ Βυζαντινοί, ἂν καὶ παρατηρεῖ πῶς εἶναι μόνο ἓνα «βιαστικό σκίτσο» μὲ τὴ «γενικὴ ἐντύπωση τῆς πολύχρονης πείρας του», χωρὶς καμιά ἀξιῶση «νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα».

¹⁰ (σ. 33). Γιὰ παράδειγμα τῆς ἀνορθογραφίας ποῦ ἦταν συχνὴ στὰ βυζαντινὰ χρόνια καὶ ἀργότερα, παραθέτω λίγους στίχους ἀπὸ ἓνα χειρόγραφο γραμμένο λίγο ἔπειτα ἀπὸ τὰ 1500. Ἰμπέρτος καὶ Μαργαρώνα εἶναι οἱ ἥρωες τῆς ποιητικῆς ἱστορίας ποῦ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Σπ. Λάμπρο στὴ γνωστὴ συλλογὴ του Collection de romans Grecs, στ. 217-270.

*Εἰς μίαν οὖν τωνημερῶν ὁ ὄλιγος ὁ παῖρς τῆς.
καλὴ τὴν κόρην καὶ ἔρχεται, οἴκει καὶ ἐρωτᾷ τὴν
καὶ λόγους κολακαίματος ἤρξατο νατὴν λέγει
«Γιέ μου, το παιδάκι μου κεφός μου κε ζωὴ μου,
το πῶς οὐ καταδαίχσε ἀνδρα διὰ νὰ πάρῃς,
τὸ εἶναι ὠνδῆμος πανταχοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον,
να τιμιδικνα δοξασθῆς κερσίενα να γένῃς,
ὅτι καὶ ἐμὲν ὁ χρόνος μου συνέχη τοῦ θανάτου,
μιάποθάνο ἀπρακτος καὶ ὄλη μὲ κατακρίνου;
Θέλο ἀπέτασίμερον ναπίοις το θέλημά μου,
να τιμιδικῆς, να δοξασθῆς, πεδί μου, εἰς τὸν κόσμον.
Ριγάδες μὲ ἐμύνησαν θελο νασε πατρεψο
καὶ νὰ χαρῶ καὶ νὰ φρανθῶ καὶ νααπομεριμνίσω
καμὶ μὲχι ὁ λογισμὸς ναερανθῆ ἡμική μου.*

¹¹ (σ. 33). Χωρὶς τὴν τοῦρική καταχρηστικὴν ἐν τῇ Κρήτῃ δὲν ἔξερομε ἂν δὲ θὰ ἦταν σήμερα ἐντελὸς ἀλλιώτικη ἢ ἐξέλιξη τῆς γραφτῆς μας γλώσσας, καὶ ἴσως ἴσως ἢ κρητικὴ ἐπίδραση νὰ φανερώνονταν τότε ὄχι μόνο στὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς μὰ καὶ τῆς ὀρθογραφίας τῆς ἴδιας.

Ἡ ἰδέα εἶναι τοῦ Labaste, στὸ ἄρθρο του Une comédie crétoise inédite, ποῦ δημοσιεύτηκε στὴν Byzantinische Zeitschrift 13 (1904) σ. 396: «Εἶναι βέβαιον πῶς τὸ 17. αἰῶνα τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο κόντεψε ἀπὸ λίγο νὰ πάρῃ τὴ θέση τοῦ ἑλληνικοῦ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ποῦ ἴσως νὰ μὴν ἔμενε ἀδικημένη

ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ... Ἄλλωστε ἡ ὀρθογραφία τῶν καιμένων αὐτῶν [στὴν Κρήτη, ποῦ εἶναι γραμμένα μὲ λατινικὰ γράμματα] μόνο τὴν πρώτην στιγμὴν παραξενεύει». Πρέπει ἄλλωστε νὰ σημειωθῆ, κί εὐκολα βεβαιώνεται καθένας ἀπὸ τὸ δεῖγμα στὸ Ἐπίμετρο (II 6), πῶς τὰ λατινικὰ ψηφία χρησιμοποιήθηκαν σύμφωνα μὲ τὴ φωνητικὴν τους ἀξία στὰ ἰταλικά.

¹² (σ. 34). Γιὰ τὸ Χριστόπουλο μᾶς πληροφορεῖ ἓνας καλιὸς τοῦ ἐκδότης πῶς «ἐσπούδασε νὰ εἰσαῆξῃ νέον σύστημα ὀρθογραφίας», ὅσο γνωρίζω ὅμως δὲ βγήκε τίποτε δικό του τυπωμένο σύμφωνα μὲ τίς ἀρχές του, ὅτε ἔβρω ἂν ἐννοῆ τὴν ὀρθογραφία του, (ἢ μήπως πιθανώτερα τὸ γλωσσικὸν τύπον), γράφοντας στὰ 1811 στὸν Ψαλιδα κοντὰ στ' ἄλλα καὶ τ' ἀκόλουθα: «Τὰ λυρικά μου ἦταν ὅλα ἀπλογραμμένα, ἤγουν χωρὶς τὴν στραβογραφίαν τὴν Ἑλληνικὴν, πλην μὲ τὰ τύπωναν, νὰ κουρεύωνται, καθὼς τὰ βλέπεις' ἄς εἶνε' ἀγάλια καὶ τοῦτο κατορθώνεται» (Ποιήματα, ἐκδ. 1880, σ. 18). Ὁ καινάρης καὶ λογοθέτης στὸ Βουκουρέστι δὲν ἄφηνε μόλαυτὰ εὐκαιρία νὰ πῇ τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία καὶ κρινε καλὸ νὰ βάλω ἐδῶ μερικὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα, ἀπὸ τ' Ὀνειρο, τὴ γνωστὴ εἰσαγωγὴ στὰ Λυρικά του, ὅπου μιλά στὸν ὄπνο του μὲ δυὸ κυρίες, μὲ τὴ δωροθωμένη γλῶσσα καὶ μὲ τὴν ὀρθογραφίαν (Λυρικά, ἐκδ. 1811, σ. 27-29): «... Ἄς εἶναι! ἄς σε ἔχει ἡ παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα' ἴσως αὐτὴ σὲ χρειάζε-ται' ἐμεῖς ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι... διὰ τί ζητεῖς, νὰ σε λατρεύομεν, καὶ νὰ κάτσε-θεύομεν τὸ ἀνθος τῆς ἡλικίας μας, διὰ νὰ σε ἀξιωθοῦμεν, σὲ παρακαλῶ! τί χραι-μεύεις εἰς τὴν γλῶσσαν μας; τοὶ γὰρ χωρὶς ἐσένα δὲν θάμας καταλαμβάνου, ὅταν λαλοῦμεν, καὶ ποῖς ποῖον ὀμιλοῦν, ἀνάμεισά τους καταλαμβάνονται; Ναί, πῶς σοὶ δὲν σε ἤξεύρου, ὅταν συνομιλοῦν, ἀνάμεισά τους καταλαμβάνονται; Ναί, λέγει [ἢ ὀρθογραφία] πλην πῶς χωρὶς ἐμένα θὰ καταλάβετε τὴν λέξιν τῆς γλώ-σσας σας, πόθεν παράγεται; Καὶ τάχα, λέγω, ταῖς λέξιας τῆς γλώσσας ταῖς ἔχο-μεν, διὰ νὰ ἤξεύρομεν πόθεν παράγονται, ἢ διὰ νὰ φανερώνομεν μ' αὐταῖς τὰ νοή-ματά μας; ἄς παράγονται ἀπόπου θέλου' τί μ' ὠφελεῖ, σ' ἐρωτῶ, νὰ ἤξεύρω, κατὰ μας; ἄς παράγονται ἀπόπου θέλου' τί μ' ὠφελεῖ, σ' ἐρωτῶ, νὰ ἤξεύρω, πῶς ὁ Δαίμονας, ὅπου γράφεται μὲ αἰ, παράγεται ἀπὸ τὸ παλαιὸν Δαίμων καὶ τοῦτο ἀπὸ τὸ παλαιότερον Δαίμων; δι' αὐτὸ καὶ μόνον νὰ χάνω τὸν καιρὸν μου; τὸν καιρὸν μου ὅπου πλέον δὲν τὸν εὐρίσκω; ἂν γράψω τὸ τρώγω τρώγο, μήπως γίνεται πίνω; ἢ ἂν γράψω τὸ ἀυριον ἀβριον, μήπως γίνεται σήμερον; ἢ ἂν τὸ ἀντὸς αριῶς, τάχα γίνετ' ἐκείνος; ἢ τέλος ἂν βάνω παντοῦ τὴν ὄξειαν μόνον, δὲν θὰ τονίζει καθὼς ἡ περιτωμένη; τί λοιπὸν σὲ θέλομεν; Καλὰ! λέγει' δὲν βλέ-πεις τοὺς Φραντζέζους; δὲν παρατηρεῖς τοὺς Ἑγκλέζους; ὅπου εἶναι σοφὰ γένῃ, καὶ τόσο μὲ σέβονται; Νὰ νοῦς! λέγω, νὰ μάλαμα! οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, τίσε φαί-νονται; δὲν ἦταν σοφοί; Ἦταν ὅμως εἰδωλοάτραι. Τί λοιπὸν ἀπορεῖς, ἂν καὶ οἱ Φραντζέζοι, κ' οἱ Ἑγκλέζοι ὄντας εἰς πολλ' ἄλλα σοφοί, εἰν' εἰς τοῦτο μάταιοι;»

Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἡ ὀρθογραφία στὸ καιμένο αὐτὸ εἶναι ἡ συνηθι-σμένη τῆς ἐποχῆς, μὲ τίς κανονικὲς γιὰ τότε ἀνορθογραφίας καὶ κάμπουσες ἴσως τυπογραφικὲς ἀπροσεξίτες. Στὴν ἐκδ. τοῦ 1833 ἔχω σημειώσαι, κοντὰ στὴ γραφὴ Ἑγκλέζοι (σ. λγ', λδ', εζ'); τίς ἀκόλουθες: ἐξεφτελλεῖ (νγ'), ἀπαντᾷ σ. 18, φουάϊ 28, γεραῖα 99, καλνᾷ 81, χτυπαῖ 81. Οἱ γραφές αὐτὲς ἔχουν τὸ συμπληρωμὰ τους στὶς γραφές μιάζω, ἀλήθια μερικῶν νεώτερων.

¹³ (σ. 34). Τὴ γνώμη τοῦ Ψαλιδα, τοῦ σοφοῦ δασκάλου στὰ Γιάννενα, ἔχομε σ' ἓνα του γράμμα πρὸς τὸ Ζαμπέλιο, ὅπου τοῦ ἀπαντοῖσε σὲ μερικὰ ρωτή-9

ματα που του είχε κάνει για το ζήτημα της γλώσσας κι άλλα. Το γράμμα αυτό είναι από τα 1812 και δημοσιεύτηκε στην Έστία 7 (1879) σ. 150: «'Αν ή παροίμα λέξη «δευτέραι φροντίδες σοφώτεραι», σοφώτεροι βέβαια θέλει είμεθα και ήμεεις... εάν διορθώσωμεν την γλώσσαν, καθώς απαιτεί ο λόγος. 'Αποβλέπει ο λόγος μου εις την αφαιρέσιν της ὀρθογραφίας, ἀναγκαίας εις την παλαιάν και περιττής εις την νέαν των Γραικῶν γλώσσαν, και πολλῶν ἀκόμη γραμμάτων, ἀχρήστων εις ἡμᾶς...». Και παρατηρεῖ ἀκόμη: «Τὸ φυσικόν τῆς γλώσσας μας κάλλος δὲν στέργει νὰ προσέρχηται κατασχημασμένον ἀπὸ στολισμοὺς ἀνοικειοῦς, οἵτινες ἀφορμῶν φέρουν ἀντὶ εὐπρεπείας. "Ἑλληνες ἦσαν οἱ Ἑλληνες και πρὸ τῆς εὐρέσεως τοῦ η και τοῦ ω" Ἑλληνες θέλουσιν εἶναι πάλιν, ὅχι ἂν τὰ φυλάξουσιν χωρὶς νὰ χρειάζωνται, ἀλλ' ἂν τ' ἀπορρίψουσιν ὡς περιττά». Μὲ κάποιο αἰσθημα θαυμασμοῦ και στοργῆς βλέπομε σήμερα ἔπειτα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια, πῶς λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ Εἰκοσάονα συλλογίζονται κι ἀλληλογραφῶν γιὰ τὰ γλωσσικὰ ζητήματα οἱ φωτισμένοι ἄνθρωποι ποὺ νοσταλγοῦσαν τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους των.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ἐδῶ, πλὴν σὲ κείνους ποὺ θέλησαν νὰ δώσουν στὸ ἔθνος τους μιὰ εὐκόλη ὀρθογραφία, και τ' ὄνομα τοῦ Σοφianoῦ. Ὁ Κερκυραῖος ποὺ 250 χρόνια πρωτότερα εἶχε ἀνακαλύψει κι αὐτὸς τὴ σημασία τῆς δημοτικῆς γλώσσας γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση, εἶχε προσπαθῆσει, ἂν και ὄχι συστηματικῶς, οὔτε μὲ ὀρισμένο πρόγραμμα—τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα δὲν ἦταν ἀκόμη ξεκαθαρισμένο κι ἡ σημασία του ὀλοῦτελα σκοπεασμένη— νὰ κἀνῃ και τὴν ὀρθογραφία της κάπως εὐκολώτερη.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία ποὺ ἀκολούθησε ὁ Σοφianoῦς ἔγραψε τ' ἀκόλουθα ἐκδότης τῆς Γραμματικῆς του Legrand, N. Sophianos, Grammaire du Grec vulgaire et traduction en grec vulgaire du traité de Plutarque, σ. 90. «Sophianos s'était créé un système d'orthographe pour le grec vulgaire, système qui s'était déjà produit dans sa grammaire... Le but qu'il se proposait était, je crois, de rendre, en la simplifiant légèrement, l'orthographe du grec plus accessible au peuple. Les anorthographies ne doivent donc pas être mises sur le compte de l'ignorance...; elles sont le résultat d'un essai malheureux, qui devait nécessairement échouer pour une foule de raisons...». (Τὰ τελευταία λόγια τοῦ Legrand γιὰ τὴν προσπάθεια τοῦ Σοφianoῦ εἶναι ἀτυχε στὴ διατύπωση). Γιὰ περίεργα παραθέτω μερικὲς ἀπὸ τίς γραφῆς τοῦ Σοφianoῦ: (ὁ π ο τ α χ τ ι κ ῆ): νάξτετάσμεν, νὰ ουντάσσει, νὰ διδάσκει, ἄς ξεκαθαρίσωμεν, ἄς γράφει, ἄς ἔχει γραμμένον, ἂν γράφης-η-ωμεν, ἂν ἔχης-η-ωμεν γραμμένον, νὰ γράφεις-ει-ομεν, νάχεις-ει-ομεν, νὰ γράφεις-ει-ομεν*. — (εὐ κ τ ι κ ῆ): ἄμποτε νὰ γράφουσι-οι-ωμεν-αίτε, ἄμποτε νὰ εἶχα γράφοι.—(ὁ π ο γ ρ α μ μ ἔ ν η): μὴ βαυνομήση, ἂν δώση, ἂν γράφης, ἂν γραφθῆς, ἂν γραφθῆ, ἂν γραφῆς, ἂν γραφῆ, πόσω μᾶλλον—κρατεῖουσιν ἂν κρατεῖωμαι—θέλω γράφει, εἶχα γραφθῆ—γραφοῦν, λογάριουσαι, σχολίον (ἴσως ἀπροσεξία), τὰ λόγια του.

* Φαίνεται πῶς ἡ ἀρχαία ὀποταχτικὴ σημειώνεται μόνο ὅπου τὸ μόριο ποὺ πάει μπροστά της εἶναι τὸ ἴδιο ἀρχαῖο: ἂν γράφης, μὰ νάχεις, ἄς γράφει ἂν γραφώμεθα, ἂν γράφωμαι μὰ νὰ γράφομαι, νὰ γραφόμεθα, νὰ γράφονται ἂν κρατῆς μὰ νὰ κρατῆς.

¹³ (σ. 34). Τὸ φωνητικὸ του σύστημα ἐξηγεῖ κι ὀποστηρίζει ὁ ἴδιος ὁ Βῆλαρὰς στὸ κομμάτι ποὺ γιὰ δείγμα τῆς ὀρθογραφίας του ἔβαλε στὸ Ἐπίμετρο (Π γ). Γιὰ τὴν ὀρθογραφία και τὸ σύστημά του μιλά ἀκόμη ὁ Β. στὶς Φηλολογίαις του γραφῆς (Βλαχογιάννη, Προπόλαια σ. 204, 212 κι ἄλλοῦ). Ἀπὸ τὴν ἐκδοση τοῦ 1827 νομίζω ἀκόμη καλὸ νὰ βάλω ἐδῶ τ' ἀκόλουθα σχετικῶς (ἡ γλώσσα του εἶναι «διωρθωμένη» καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸν ἐκδότῃ τίς λίγες λέξεις ποὺ πρόταξα στὴν ἀρχὴ τῆς Μελέτης τίς κανόνισα πρὸς τὴ δημοτικῆ): («Ὁ Λογιότατος ταξιδιότης σ. 222) «... θελὰ σὲ παρακαλέσω, εἶπε τοῦ Γέροντα, νὰ μοῦ φανερώσης τὴ διότις σ. 222) «... θελὰ σὲ παρακαλέσω, εἶπε τοῦ Γέροντα, νὰ μοῦ φανερώσης τὴ γνώμη σου και σὲ τοῦτο, τί λογῆς νὰ ὀρθογράψωμε. — Τὸ γράψιμο, ἀποκριθῆκε ὁ Γέροντας εἶναι ζωγράφισμα ἑνὸς ὀποῦ γράφει, ζωγραφίζει μὰ τὰ ψηφιά ταῖς λέξαις, ὀποῦ παρασταίνουσιν ταῖς ἰδέαις, καθὼς ὁ ζωγράφος ἱστορίζει τὴν εἰκόνα ἐνοῦ εἶδους μὲ ταῖς βαφαῖς τ' ὄρα, καθὼς ὁ ζωγράφος στὸ ἱστορίωμα τῆς εἰκόνας μεταχειρίζεται τῆς βαφαῖς, ὀποῦ χρειάζονται γιὰ νὰ γνωρίση πασένας ὀποῦ τὴν βλέπει, πῶς αὐτὸ παρασταίνει σωστὰ τὸ εἶδος, ὀποῦ ὁ ζωγράφος ἐβουλιόνταν νὰ δεῖξῃ, εἶτι και ἐκεῖνος ὀποῦ γράφει, πρέπει νὰ μεταχειρίζεται τὰ ἀνάλογα ψηφιά, ὀποῦ παρασταίνουσιν τῆς φωναῖς εἰς τὴν λέξη ὀποῦ σημαδεύει, ἂν ὁ σκοπὸς του εἶναι ν' ἀπεικάζῃ καθένας τὸ γραμμένον, και νὰ τὸ διαβάξῃ μὲ εὐκολίαν. Τὸ ἀλφάβητον καθὲ γλώσσας πρέπει νὰ ἔχη τόσα ψηφιά, ὅσες εἶναι κι ἡ στοιχιακαῖς του φωναῖς. τὰ περισσώτερα, ἢ ὀλιγώτερα δὲν φέρουν ἄλλον καρπὸ στὸ γράψιμο ἀπὸ σύγχυσιν και σκοτούραν. ὀρθογραμμένη λέξις εἶναι ἐκεῖνη, ὀποῦ ἡ προφορά, ἀπὸ τὸ ἀφάδιασμα τῶν ψηφῶν της, δὲν παραλλάξῃ ἀπὸ ἐκεῖνην, ὀποῦ συνηθίζεται στὴν ὀμιλίαν. ὀποιος γράφει ἄλλοῶς ἀπὸ ὅτι προφέρει, δὲν ὀρθογράφει. κι ὀποιος γράφει ἄλλοῶς ἀπ' ὅτι κραινει, και προφέρει τὰ γραμμένα ὀαν πῶς δὲν κραινει, κἀνει διπλὸν κι ἀνωφέλευτον κόπον, ζωγραφίζει γαλάξιο τριαντάφυλλο, ὀποῦ δὲν εἶναι στὸν κόσμον, γιὰ νὰ ἔχη χρεῖαν ἀπὸ κόκκινα ματογάλλια γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ, καθὼς θελὰ τὸ ἦβλεπε μὲ γυμνὰ τὰ μάτια στὸ φυσικὸ του χρώμα».

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τοῦ Βηλαρὰ γράφει στὰ 1827 ὁ Π. Πατριάρχης στὴν ἐκδοση τῶν ἔργων τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸν Ἄ. Πολίτη, στὸν Πρόλογο: «ἡ ρομενικὴ γλώσσα... ἐξεδόθη χωρὶς τὸν τρόπον τοῦ γράφειν ὀποῦ ὀνομάζομεν ὀρθογραφίαν, μεταχειριζόμενος μόνον τόσα γράμματα, ὀσα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐκφώνησιν τῆς γλώσσας. Ἄλλὰ φαίνεται ν' ἄλλαξε σκοπὸν ἀπὸ τότε...». Γιὰ τὸ σύστημα τοῦ Βηλαρὰ ἔγραψε ὀμορφα, καθὼς και γενικώτερα γιὰ τὴν ὀρθογραφία μας, ὁ Κόνεμένος, Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας, Κέρκυρα 1878, σ. 50-52. Ἄλλωτῆκα πάλι ἐκρινε τὴν προσπάθεια τοῦ Βηλαρὰ ὁ Χατζιδάκις, καθὼς λ. χ. ἄμα λέει γιὰ τὸ Βερναρδάκη (στὴ Μελέτη, σ. 27) «ἐν τούτοις μὲν φαίνεται ἐν μέρει μόνον ἐραστῆς τῆς ὀρθογραφίας τις ρομεῖκῆς (γρ. τῆς ρομενικῆς) γλώσσας, κατωτέρω δὲ θὰ ἀναφανῆ τέλειος ὀπαδὸς τῆς χυδασιολογίας και μάλιστα τῆς ἐσχάτης». Και λίγα χρόνια πρωτότερα ἔγραψε γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα ὁ Ν. Δραγοῦμης, Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, Ἀθήναι 1879, I, σ. 174. «Αἱ περὶ γλώσσας ὀμως και περὶ ὀρθογραφίας ἰδέαι τοῦ Ἠπειρώτου φιλολόγου ἦσαν πάντῃ ἰδιόρρυθμοι... Ν' ἀποσκορακίζῃ και στοιχεῖα τοῦ ἀλφάβητου και τόνους και πνεύματα, τοῦτο τῆ ἀληθείας τεκμηριῶν παρὰ ὀξόν τι νόημα τῆς κριτικῆς τοῦ ἀνδρὸς δυνάμει». Γιὰ τὸ Βηλαρὰ μίλησε και ὁ Κρόμπιαχερ, Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας ἄλληνικῆς σ. 68. Ἄπ' ὀσα ἔγραψε ὁ Βηλαρὰς εἶναι γραμμένα μὰ τὰ γραμὰτα και ὀρθογραφικὰ τ' ἀκόλουθα, ὀσο ἔβρω: Μῆκρη ὀρμηγνία γιὰ τὰ γραμὰτα και ὀρθογραφικὰ

της Ροματικής γλώσσας, Ζάκυνθος 1857). Η φηλολογικες γραφες του Βηλαρα, στο περιοδικό του Βλαχογιάννη, Προπόλαια, Ἀθήνα 1 (1900-1908) σ. 177 ἀ. (Ἐπάρχουν ἀκόμη και μερικά ἀνέκδοτα στὰ χέρια του Βλαχογιάννη, δὲς Τριανταφυλλίδη, Διδαχτικά βιβλία του Βηλαρά ἀνέκδοτα, στο Δελτίο Ἐκπαίδ. Ὁμήλου 3 (1913), Μερικά ἀπ' αὐτὰ βρίσκονται ξανατυπωμένα στὰ Ἀπαντα Ἰωάννου Βηλαρά, ἤτοι ποιήματα και πεζά τινα, 2 ἔκδ., Ζάκυνθος 1871.

Ἐ Βηλαράς δὲν ἦταν καθὼς φαίνεται ὁ μόνος πού ζήτησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὶς ἰδέες του γιὰ τὴ ριζικὴ μεταρρύθμιση τῆς ὀρθογραφίας. Ὁ κ. Βλαχογιάννης εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μὴ δειξῇ ἕνα βιβλιαράκι μὲ πολλὴ σημασία, Μιχάλοβιτς, Προδιδακτικὸν τῶν γραμμάτων. Ἐρμούπολις 1811. Μαθαίνει τὰ πρῶτα γράμματα στὰ παιδιὰ μὲ φωνητικὴ ὀρθογραφία, και φυσικὰ στὴ δημοτικὴ. Ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει στὸν πρόλογο τὴ σπουδαιότητα πού ἔχει ἡ μεταρρύθμιση αὐτὴ.

¹⁴ (σ. 34). Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα σχετικὰ κίολας πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπαναστασιὴ λέει ὁ συντάχτης μιᾶς γραμματικῆς, Σταματέλος, Γραμματικὴ, Βενετία 1819. Περὶ ὀρθογραφίας, σ. 182-197. Ἀφοῦ σὲ 16 σελίδες προσπάθησε νὰ καταστρώσῃ τοὺς κυριώτερους ὀρθογραφικοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς και ἔφτασε στὸ συμπέρασμα πὼς οἱ πολλοὶ κανόνες «οὐ μόνον μὴδὲν τὸ ὄφελος, ἀλλὰ και βλάβην οὐ τὴν τυχοῦσαν εἰς τὴν ἐπὶ τὰ πρῶτα τῆς Γραμματικῆς ἐπίδοσιν προξενεῖν», προσθέτει: «Δεῖ δὲ τὸν βουλόμενον μετ' ἀκριβείας ὀρθογραφεῖν... Τοιοῦτοι τοῖνον ὄντες, ὅπως ἀν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ὀρθογραφίας γενοίμεθα».

¹⁵ (σ. 34). Κτ. τὴν προσθήκη πού βρίσκεται στὶς σημειώσεις αὐτὲς στὸ τέλος.

¹⁶ (σ. 34). Τὶς ἰδέες του γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴν μεταρρύθμιση ἔγραψε ὁ Β. Φαρδὺ δὲς σὲ δύο ἀξιολογώτατες μελέτες. Διατριβὴ περὶ ατονου και ἀπνευματιστου γραφῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσῃς ὑπο Ν. Β. Φαρδὺ του Σαμοθρακος. Μασσαλία 1884, 10+20 σελ., σχ. 8ο, και Περὶ ατονου και ἀπνευματιστου γραφῆς τῆς νεωτερας ἑλληνικῆς γλώσσῃς καρτερια και ἀποδείξεις... Ἀθήνα: 1889, 68 σελ., σχ. 8ο. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς μελέτες — πού δὲν ὑπάρχουν στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη — εἶναι γραμμένες μὲ χάρη και πειστικότητα, και παρακολουθεῖ μ' ἐνδιαφέρον κανεὶς μέσα τους τὸ φωτισμένο και πολὺμαθο δάσκαλο πού τὰ βάζει μὲ τὸ «σχολαστικὸν και δυσκόλον νουν τῶν γραμματοπαικτῶν εἰσὶ Βυζαντινῶν», και ἀγωνίζεται νὰ πείσῃ τοὺς πατριώτες του γιὰ μιὰ τόσο εὐεργετικὴν μεταρρύθμιση. Στὴ 6' Μελέτῃ ἔχομε τὴν ἀνασκευὴ τῶν — συνήθως ἀστειῶν — ἐπιχειρημάτων πού γράφηκαν ἐναντίον τοῦ Φαρδὺ. Καθὼς μᾶς δηγεῖται ὁ ἴδιος (σ. 5 τῆς 6' Διατριβῆς) δὲ γλίτωσε ἀπὸ κείνο πὸ φοβοῦνταν: «Ἐκ πρώτης ὀψεως του φυλλαδίου μου — λεγῶ ὀψεως και οὐχι ἀναγνώσεως, διότι ἐκ τῶν ὑστερῶν καταδειχθῆνι ὅτι πολλοὶ με ἐπεκρίναν χωρὶς κἄν νὰ ἴδουν το φυλλαδιον μου — και παπαδες, και δασκαλοι, και δὴ και ὀρθογραφοὶ ἐφημεριδῶν λαβροὶ ἐπέπεσον κατ' ἐμου, μὴ κρινόντες ἀξιον οὐδε κἄν νὰ συζητησῶσι σπουδαιως περὶ τοιαυτῆς τιнос βεβήλου υποθέσεως, διότι ἐνομισαν, φαίνεται, ὅτι παρεβλαπτετο αὐτο το ὁμοουσιον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσῃς». Τοῦ ἔλεγον πὼς ἔτσι ἔμοιαζε ἡ γλῶσσα μας μὲ ἄνθρωπο, χωρὶς κεφάλι ἢ χωρὶς πόδια, ὅτι κοντὰ στ' ἄλλα, πνεύματα και τόνοι «επεχουν... και τοπον κοσμηματος... ἀνευ του ὁποιοι ἡ γραφῆ τῆς γλώσσῃς μας καθισταται εἰδεχθεστατη» κτλ. «Ἐπιπαιμοὶ» και κριτικὲς δημοσιεύτηκαν διάφορες (κτ. 6' Διατριβῆς

σ. 6 κ. ἀ.). Νὰ και μερικά χαρακτηριστικὰ λόγια, ἀπὸ τὶς σοβαρώτερες κρίσεις πού τοῦ ἔγιναν: «Ἡ προαίρεσις... νὰ ὑποδείξῃ διευκολύνειν τινα εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς εἶναι ἀγαθὴ, δὲν ἐπιτυγχάνει ὅμως τοῦ σκοποῦ του παντάπασιν... Πλανᾶται... νομίζων ὅτι ἡ δυσκολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσῃς ἔγκειται μόνον και μόνον ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ τῶν λέξεων ἢ δυσκολία ἔγκειται ἐν γένει εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἥτις και μόνη χρησιμεύει... εἰς τὴν σπουδὴν τῆς νέας... Πᾶσα... μεταβολὴ τῆς ὀρθογραφίας οὐδὲ πρέπουσα εἶναι οὐδὲ κατορθωτὴ, οὐδὲ προσθέτει κέρδος τι και εὐκολίαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσῃς». (Βιβλιοκρισία στο Δελτίον Ἑστίας 10 (1885) ἀρ. 425). Ἡ ἀπάντησις τοῦ Φαρδὺ βρίσκεται στο Δελτίο ἀρ. 429. Ἡ ἐπιτροπὴ πάλι τοῦ περιοδικοῦ «Παρνασσός» ἀφοῦ καταχώρισε ἕνα ἄρθρο τοῦ Φαρδὺ μὲ τὴν ὀρθογραφίαν του παρατηρεῖ 10 (1886-1887) σ. 192: «Το ἄρθρον του ελλογιμου κ. Ν. Β. Φαρδὺ καταχωρίζεται ἀνευ πνευματιῶν και τῶν κατα παρακλήσιν αὐτου, παραδόξως ἐπιμανοτος εἰς το δυσχερῶτον τουτο συστημα». Καὶ ρωτᾷ ὁ Φ. (στὴ 6' Μελέτῃ, σ. 17) «Δυσχερῶτον το συστημα μου! Διαιτι; Ἐἴπωσις ὑπαρχει ἄνθρωπος, και ἀπλὴν μονον ἀναγνώσιν γνωρίζων, ὁ ὁποιος νὰ μὴ ἀναγινωσκῃ ὀρθως και νὰ μὴ ἐννοῃ τα γραφομενα μου; Ἡ μὴπως ὁ στοιχειοθετης δαπανα περισσοτερον χρονον δια νὰ συνθεσῃ τα ἀνευ τῶν και πνευματιῶν γεγραμμενα;... Τοιαυτη εἶναι ἡ δικαιοσυνη τῶν πολλῶν: Σε καταδικάζουν χωρὶς νὰ σε κρινουν». Πολλὰ ἀξιόλογα και λογικώτατα ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν κατάργησιν τῶν και πνευματιῶν βρίσκει κανεὶς στὶς δύο μελέτες τοῦ Φαρδὺ (δὲς και Ἐπιμτρο II ε) ἰδίως στὴ Β', σ. 13. Ὁ Φαρδὺς ἔγραψε πολλά, δὲν ἦταν ὅμως πάντα εὐκόλο νὰ καταφέρῃ νὰ τυπώνωνται τ' ἄρθρα του μὲ τὸ σύστημά του. Τὸ περιοδικὸ «Ἑστία» δέχτηκε τὴν ἀξιόλογη μελέτη του γιὰ τοὺς «ἐν Κορινθίᾳ Ἑλληνας» μόνον μὲ τὸν ὄρο νὰ βάλῃ τόνους, και ἄλλως συχνά, καθὼς μᾶς λέει, «τα ατομικα... συμφεροντα παρεβλαφθησαν» «ἐνεκα τῆς ἐπιμογῃς του» τοῦ ἔκαναν ατιμωτικας προσβολας» γιὰτι οἱ μελετες του ἦταν «αιρτικως γεγραμμεναι» (Κτ. 6' Μελ., σ. 69). Μὲ τὸ σύστημά του τύπωσε ὁ Φαρδὺς ἔξω ἀπὸ τὶς δύο ὀρθογραφικὲς του μελέτες και τὴ μελέτη του «Τα Ζγοραφα ὡς κεντρον τῶν σεισμων τῆς Σαμοθρακῆς και λειψανον τεσσαρων νησῶν του Θρακικου πελαγους προ ἀμνημονευτων χρονων καταποντισθῆσαι» στὴ Θρακικὴ Ἐπετηρίδα 1897, σ. 45-54. Γιὰ τὸ Φαρδὺ κοίτα και τὸ σχετικὸ κεφάλαιο στο βιβλίον τοῦ Ἰδα, Σαμοθράκη, Ἀθήνα 1909, σ. 85-95.

^{16a} (σ. 34). Τὶς ἰδέες του γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴν μεταρρύθμιση εἶπε ὁ Σκυλίτσης στὴ μελέτη του «Περὶ ἀρωσεως ματαιοπονίας ἐν τῇ γράφειν, τυπογραφείν και στοιχειοχουτεῖν», πού διαβάστηκε στο Φιλολογικὸ Βύλλογο Παρνασσὸ στὶς 4 Νομβρ. 1886, και τυπώθηκε στ' ὀνύμιο περιοδικὸ 10 (1886-1887) σ. 105-117. Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα εἶχε γράφει στο μεταξὺ και στὸν Αἰῶνα 48 (1886) ἀρ. 4816 τὰ ἐπιχειρήματα του βλέπεις μὰζι μὲ τὸ σύστημά του στο Ἐπιμτρο II η. Τὴ γνώμη τοῦ Σκυλίτση δὲ δέχτηκε κανεὶς, κι ὁ Χατζιδάκις τὴν ἀνασκεύασε στὴν Ἑβδομάδα 3 (1886) σ. 522-523, Μετὰ βαρείας και φιλῆς ἡ ἀνευ αὐτῶν ὁ Σκυλίτσης δημοσίεψε ἀνταπάντησιν «Και φιλῆν και βαρείαν ἀνευ φιλῆς και βαρείας» στὴν Ἑβδομάδα 3 (1886) 548. Τὴ δευτέρη ἐπίκριση τοῦ Χατζιδάκι, Μετὰ φιλῆς και βαρείας οὐχι δ' ἀνευ φιλῆς και βαρείας βλέπεις στὴ σημ. 23. Πρὶν ἀπὸ τὸ Σκυλίτση εἶχε κάνει μιὰ ὁμοια πρόταση στὴ Γερμανία ὁ Α. Meingast, Über das Wesen des griechischen

παραλήγουσα δὲ μὲ πειράζει καθόλου... Μὲ ὅλη μου τὴ δύναμη προσπάθησα λοιπὸν νὰ κάνω τὶς λέξεις, μὲ τὴν ὀρθογραφία, ν' ἀνέθουν στὸ παραλθόν, καὶ ν' ἀνακαινίσω τὰ ἐρείπια ποὺ συχνὰ εἶναι ἀρχαιότερα ἀπ' ὅ,τι θὰ τὸ νόμιζε κανεὶς στὴν ἀρχή... Γιὰ τὸ σύστημα αὐτὸ ἔγραψε κρίνοντας τὰ Romains Grecs ὁ Κρούμπαχερ, Blätter f. d. Bayer. Gymnasial- u. Realschulwesen 17 (1881) σ. 221-223.

Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶναι κοντὰ σὲ ἄλλα καὶ τοῦ ὑφηγητῆ τῆς γλωσσολογίας Δέφνερ τὸ ἄρθρο Ἑτυμολογικὰ καὶ Ὀρθογραφικὰ στὸ Ἀθήναιον 2 (1873) σ. 232-237 κ. παρακάτω. Ὑποστηρίζονται μὲ ἐπιχειρήματα ἐγλωσσολογικὰ «οἱ γραφεὲς ἔτσι, ἀλλύμονον, ἀλλ(α)ή, κινάξω κ. ἄλλοι (Sprachliche Zustände in Hellas, στὴ Neue Hellas) οἱ γραφεὲς εἶχα γράφι, εἶχα στείλι.

Γενικώτερα, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς στὸ γράψιμο τῶν νεωτερικῶν τύπων τῆς γλώσσας μας ἕνας μόνον ἔφερε, ὅσο ἔβρω, ἀντίρρηση, ὁ [Δ. Βερναρδάκης] Ψευδαττικισμὸς ἔλαγχος, Τριῖσι 1884. Λέει ἐκεῖ, πολεμώντας τὶς γραφεὲς τοῦ Κόντου ἐφετινός, παντοινός μὲ ι, πὼς οἱ ὀρθογραφικοὶ τοῦ κανόνος ἔγιναν γιὰ τ' ἀρχαῖα, καὶ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ θέλῃ «νὰ ἐπιβάλλῃ ἀρχαίους ὀρθογραφικούς κανόνους εἰς λέξεις νέας καὶ εἰς γλώσσαν, ἣτις δὲν τοὺς ἀναγνωρίζει» (σ. 352) καὶ προσθέτει λίγο παρακάτω, καθαρώτερα: «δι' ἡμᾶς εἶναι ὅλως ἀδιάφορον ὁποτέρως καὶ ἂν θέλῃ νὰ γράψῃ τις τὰς δημοτικὰς ταύτας λέξεις, διότι, καθ' ὃ προσίπομεν, ἡ σημερινὴ γλώσσα οὔτε ἔχει οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ τοιούτους ὀρθογραφικούς κανόνους διὰ τὰς ἀποκλειστικῶς δημοτικὰς λέξεις. Ἄντι δὲ νὰ συγκρατηθῶμεν μετὰ τοῦ κ. Κόντου τὸν Ἀσώπιον γράψαντα ἄλλοτε μὲν παντοινός ἄλλοτε δὲ παντοινός, λέγομεν ὅτι κάλλιστα ἔπραξε, διότι διὰ τῆς διπλῆς ταύτης γραφῆς ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ γράψῃ τις ὁποτέρως θέλει». Μένει κανεὶς ἀπ' αὐτὰ καὶ ὅσα ἄλλα λέγονται στὸ ἴδιο μέρος μὲ τὴν ἐντύπωση πὼς ὁ συντάκτης τῶν πολεμικῶν τῆς Νέας Ἡμέρας—γιατὶ ἐκεῖ πρωτοδημοσιεύθηκε ἡ μελέτη αὐτὴ—δὲν πρόφτασε νὰ καλοχρηνέψῃ τὶς θεωρίαις αὐτές, ἢ τουλάχιστο νὰ μᾶς τὶς κρυσταλλώσῃ σὲ σύστημά θετικώτερο καὶ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ γλωσσολογικὰς ἀνακρίβειαις. Κάτι σὰ νὰ θέλῃ νὰ πῇ, ποὺ θὰ μπορούσε καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ὁμοίως δὲν εἶναι σωστὸ. Τὴν ἀνασκευή ἔκανε ὁ Χατζιδάκις, Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς, Ἀθήναι, 1884, σ. 22 ἀ., ἰδίως σ. 27.

²¹ (σ. 37). Κοίταξε Χατζιδάκι, Μεσαιωνικά Ι σ. 561. Κτ. ἀκόμη γιὰ τὶς ἄλλες παραπάνω γνώμες: Ἐφημερίς 14 (1887) ἀρ. 29, σελ. 3, στ. 2. «... ἡμεῖς ἀκολουθοῦντες ἀλλοτρίᾳ ἡμῶν χρήσει ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ καὶ τῷ τονισμῷ, ἀνάγκη πολλὰς καὶ ποικίλας νὰ ὑφιστάμεθα δυσκολίας. Ἄλλ' ὁμοίως δὲν δυνάμεθα ἄλλως ἀνάγκη ἢ πάντα νὰ παραλάβωμεν ὅπως μὴ ἐπέβη διάσπασε τῆς γλωσσικῆς ἐνότητος καὶ ἐν τῇ γραφῇ, ἢ ἀσπασθέντες τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνδοκίας καὶ προσδοκίας ὅπως αἱ μεταβολαὶ ὀνομάζονται, ν' ἀφροντιστήσωμεν παντάπασιν περὶ ἱστορικῆς παραδόσεως...». Καὶ στὸ ἴδιο μέρος: «Τὸ ἔθνος ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς εὐκολίας τῶν λύσεων τούτων [τοῦ Βηλαρά καὶ Φαρδύ]. Δὲν διατείνονται ὅτι ἔπραξεν ἄριστα, διότι δὲν θὰ καθίσω δικαστήριον, πιστῶ δὲ ἁπλῶς τὸ γεγονός... Τὸ ἔθνος... προθύμως ὑπεδύθη εἰς τόσα βάρη καὶ τόσας θυσίας χάριν τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας. Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἐξενίκησεν ἢ περὶ τούτου γνώμη τοῦ ἔθνους, ὁμοιογῶς, ὅτι δὲν βλέπω τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς ἀνακινήσεως

τοιούτων ζητημάτων, ἐκτός ἂν τις νομίσῃ, ὅτι σπουδαία ἐπιτελεῖ κοιλίων ἀδιαλείπτως κατὰ Διογένην τὸν πύθον». Ἐβδομάς 4 (1887) (;): «... ἂν ἠκολουθοῦμεν τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα τοῦ Γιάννη Βηλαρά τῆς ρομῆτικῆς γλώσσας [γρ. τῆς ρομῆτικῆς γλώσσας], ἢ ἂν μετεχειρίζομεθα τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον [καθὼς στὴν Κρήτη]... μὰ τὴν ἀλήθειαν ἐγὼ δὲν θὰ ἐλυπούμην πολὺ, ἂν τοῦτο εἶχε συμβῆ. Ἄλλὰ δὲν συνέβη, καὶ θὰ ἔχῃ βέβαια τοὺς λόγους του, λόγους ἱστορικούς ἀκαταγωνίστους, ἢ τουλάχιστον δυσκαταγωνίστους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐμποδίσθη, ἂν καὶ ἡ εὐκολία αὐτοῦ ἦτο φανερά, νὰ ἐπικρατήσῃ, καὶ δι' οὗς ἐνομισθῆ συμφορώτερον νὰ ὑποβαλλώμεθα πάντες ὑπὸ τῶν βαρῶν, ἂν θέλετε, ζυγὸν τῆς παλαιᾶς πολυπλόκου ὀρθογραφίας». Ἀθήνα, 2 (1890), σ. 192: «Ὀυδερμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ διδασκαλία ἐν τοῖς σχολείοις τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσας θὰ ἦτο κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βηλαρά (τὸ καταργήσαντος ὡς γνωστὸν τὴν ὀρθογραφίαν), πολὺ εὐκολωτέρα ἢ νῦν». Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς ὑπὸ Κ. Krumbacher καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γ. Χατζιδάκι, Ἀθήναι 1905 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή) σ. 834: «Ὀυδερμία δ' ἀμφιβολία ὅτι, ἂν κατέσχευεν ἡ τῶν Κρητῶν ἢ ἡ τοῦ Βηλαρά ὀρθογραφία, ἢ ριζικῶς καὶ ἀληθῶς ἀπαλάσσοιεν τὴν γλώσσαν ἡμῶν τοσοῦτου περιττοῦ φορτίου, ἢ διδασκαλία καὶ μάθησις αὐτῆς ἐν τοῖς σχολείοις θὰ ἦτο πολὺ εὐκολωτέρα. Καὶ ὁμοίως πάντα ταῦτα, καίπερ λογικὰ, παρ' οὐδενὸς ἔτυχον ὑποδοχῆς». Ἀπάντησις κτλ. σ. 603: «... Ὀμολογουμένως τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι, τὰ μακρὰ, τὰ βραχέα καὶ τὰ δίχρονα, αἱ ἀφθογοὶ, τὰ πολλὰ ι, (ι, υ, η, οι, ει, η, υι), τὰ διπλᾶ σύμφωνα κλπ. οὐδένα μὲν ἄλλον ἢ ἱστορικὸν λόγον ἔχουσι, δυσκόλον δὲ τὴν μάθησιν τῆς ἡμετέρας γλώσσας καθιστοῦσι... Καὶ ὁμοίως ἂς ἀναλογισθῆ ἕκαστος τί θὰ προέκυπτε, ἂν ἠθέλομεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὸν χρόνον καὶ τὴν δαπάνην τῆς γραφῆς τῶν περιττῶν τούτων, διφθόγγων, φωνηέντων, πνευμάτων, τόνων, κλπ. ὅπως ἔπραξε Γάλλος τις ὑπολογίσας τὴν δαπάνην καὶ τὸν χρόνον τῆς γραφῆς τοῦ ἀφώνου ε καὶ ὅτι ἀπαιτεῖται ἐν δευτερόλεπτον εἰς γραφὴν ἢ στοιχειοθέτησιν ἕκαστου, τότε ἀπόλλυνται 400,000,000 καθ' ἑκάστην, τ. ἔ. πλέον ἢ 6,000,000, ἦτοι 100,000 ὥραι. Ὑπολογισομένης δὲ ἐκάστης ἐργασίμου ὥρας πρὸς πενήντα χρυσὰ λεπτά ἡ Γαλλία, ἀποβάλλει καθ' ἕκαστον ἔτος 18,000,000 φρ...». Ἀπάντησις σ. 797-8: «Ἄν ἀποφασίζαμε νὰ γράψωμεν πόλη, ἀφρός, ἀβγή, [στὴ σελ. 370-371 ὀνομάζονται οἱ τελευταῖες γραφεὲς «ὀρθογραφικὰ παίγνια» «ἔδει πρὸ πάσης αὐτῶν ἐν τῷ νεωτέρῳ λόγῳ χρήσεως» νὰ συντάξωμε καινούρια λεξικά τῆς νέας γλώσσας μὲ τὴν καινούρια ὀρθογραφία. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἀξοκολοιοῦμε νὰ πλουτίσωμε τὴ γλώσσα μας ἀπὸ τ' ἀρχαῖα, καὶ «οὐδεὶς ἐπίσταται τίνες λέξεις θὰ γένηται ἐκαστοτε χρεια νὰ παραληφθῶσιν», θὰ ἔπρεπε νὰ «μεταγραφῆ» «ἅπας ὁ λεξικολογικὸς καὶ τυπικὸς θησαυρὸς τῆς ἀρχαίας γλώσσας» ἔτσι θὰ μπαίνομε σὲ ἀτέλειωτος μελέτες. — Κτ. ἀκόμη, κοντὰ στὴ ἀκόλουθε σημειώσεις καὶ τὶς σχετικὰς παραπομπὰς ποὺ ἀναφέρονται ἐπὶ σημ. 4.

²² (σ. 38). Οἱ ἀσυνήθιστοι ὀρθογραφικοὶ νεωτερισμοὶ τοῦ Χατζιδάκι ποὺ γένουον δυσκολίας στὴν πρακτικὴ τους ἐφαρμογὴ εἶναι κυρίως ἐκεῖνοι ποὺ ζήτησε νὰ καθιερώσῃ στοὺς ἀναλογικὸς σχηματισμοὺς τῆς γλώσσας μας, σύμφωνα μὲ τοὺς ἀκόλουθους κανόνες: «Αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι, ἂν δι' ἀναλογίας, ὕλικῆς ἢ τυπικῆς, ἠλλοιώθησαν καὶ οἱ φθόγγοι... κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ὀρθογραφῶνται ὅπως τὰ πρότυπα καθ' ὃ ἢ ἀλλοίωσις ἐγένετο, ἵνα οὕτω δεικνύηται καὶ ἡ ὁδός, δι' ἣς ἐχώρησε τὸ μεταμορφῶν πνεῦμα» (Μεσαιων. Ι, σ. 568).

«... τὸ μεταβληθὲν, εἴτε φωνήεν, εἴτε τόνος, εἴτε ὁ, τιδῆποτα εἶναι, ὀφείλει νὰ κανο-
νίζεται καὶ παριστάται κατὰ τὸ φωνήεν, τὸν τόνον κττ. τῶν λέξεων ἢ τῶπων
ἐκείνων, οἷς ἀναμφιλύτως συνεξέδραμεν» (Μεσ. Ι σ. 563). Αὐτὸ ὀνομάζει ὁ Χατζ.
«τεχνικὴ ὀρθογραφία», ποὺ συμβιβάζει τὴ δήλωσιν τοῦ ἀρχαίου τύπου, τοῦ
«τέμου» μὲ τὴ δήλωσιν «τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ μεταβολή» (Μεσ. Ι, σ. 562).
«Ἄν δὲ ἐκρίθη συμφέρον, ἵνα πάντα τὰλλα τῶν λέξεων μέρη γράφονται σήμερον
καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ πάλαι, δίκαιον εἶναι νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἀρχὴ αὐτῆ καὶ ἐν
ταῖς καταλήξεσιν...» (Ἄθηνά 12 (1900) σ. 300). «Ὅτι δ' ὁμις πανταχοῦ, ὅπου
διὰ τῆς ἀναλογίας μεταβλήθησαν μὲν ἄλλα, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ φθόγγος τῆς λέξεως,
ὀφείλομεν νὰ ὀρθογραφώμεν τὰς λέξεις συμφώνως πρὸς τὸ ἔτυμον, τοῦτο φαίνε-
ται μοι ἀνεπίδεκτον ἀντιρρήσεως». Σύμφωνα μὲ τὸν τελευταῖο αὐτὸ κανόνα γρά-
φει ὁ Χατζιδάκις *χειλῆα, πεῖζει, τσῶφλοι, φαεῖ, γέρωσι, βρῦσι, Βασίλει, Δημήτρι*
βαρκάρουδες κτλ. (δὲς τὰ παραδείγματα στὴ σελ. τῆς Μελέτης 40-41) ἀκολου-
θώντας τὴν παραπάνω ἀρχή, ὅτι οἱ φθόγγοι ποὺ δὲν περῶχτηκαν ἀπὸ τὴν ἀναλο-
γία πρέπει νὰ μείνουν ὅπως γράφονταν καὶ πρὶν*.

Ὅσο γιὰ τὶς γραφές *Δημήτρι, Σιστήρι* κτλ. κοντὰ στὸ *Δάρβαρι* ποὺ τὶς εἶχε
ὑποστηρίξει πρωτότερα (δὲς σημ. 17), ζήτησε τὴν καθιέρωσή τους πρὶν ἀπὸ τὸ
Χατζιδάκι καὶ ὁ Δέφνερ στὰ Νεοελληνικά Ἐνάλεκτα.

Τὸ σύστημα αὐτὸ δὲ φαίνεται ἐντελῶς «ἀνεπίδεκτον ἀντιρρήσεως». Ὁ ἀνα-
φέρω μόνο μιά πρακτικὴ, μὰ καὶ σπουδαιότατη γιὰ μὲ. Ἐνῶ σήμερα ἔχει ὁ μαθη-
τῆς — ἀρα μαθαίνει τὴ μητρικὴν τοῦ γλώσσα — οὐδέτερα λ. χ. μόνο σέ -ι (παιδί,
χέρι) καὶ σέ -υ (βράδυ, δίχτυ) ποὺ ὁ Ψυχάρης γράφει καὶ αὐτὴ ἀπλοῦστερα μὲ ι,
βράδι, δίχτυ, δίχτυα), θὰ ἔχη μὲ τὸ νέο σύστημα καὶ σέ -ει (φιλεῖ, φιλεῖα, ἀποφά-
γει) καὶ σέ -οι (τσῶφλοι), καὶ ἀρσενικά ἔχι μόνο σέ -ης καὶ -ὺς (δσο τουλάχιστο
βαστοῦμε τὶς γραφές *μακρός, φαρδύς*) μὰ καὶ -ις (Θανάις) καὶ -εις (Βασίλει).
Παρακάτω βλέπομε τὴ γνώμη ἐνὸς παιδαγωγοῦ (σημ. 31) σὲ ἄλλες ἀντιρρήσεις
ἀπάντησε κίβλας ὁ Χατζιδάκις, καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του βλέπετε στὴν σημ. 78.

¹⁸ (σ. 38). Γιὰ τὴν κατάργησιν τῶν τόνων μιλεῖ ὁ Χατζιδάκις
ἄλλοῦ καὶ στὴν Ἐφημερίδα 14 (1887) ἀρ. 28, σ. 3, στ. 2, ὅπου ὑποστηρίζει πῶς
λείποντας οἱ τόνοι θὰ κάνουν «οἱ παῖδες» ἄπειρα λάθη, γιὰ τὸ πλῆθος τῶν «ποι-
κίλων τονίζομένων καὶ ἀγνώστων αὐτοῖς λέξεων τῆς γραφομένης». Τὸ ἐπιχείρημα
αὐτὸ εἶναι ὡς σ' ἕνα σημεῖο δικαιολογημένο καὶ ἐπιβεβαιώνεται τὴ γνώμη πῶς ἀπὸ
τὴν ἀποψὴ τῆς καθαρῆς οὐσίας δύσκολη εἶναι κάθε ριζικώτερη μεταρρύθμιση (δὲς
σ. 56 τῆς Μελέτης). Ὅσο ἄργότερα παραδέχτηκε ὁ Χατζιδ. πῶς οἱ ἀγνώστες
λέξεις τῆς γραφομένης δὲν εἶναι πιά καὶ τόσο πολλές. Διεξοδικώτερα μίλησε ὁ
Χατζιδ. γιὰ τὴν τονικὴν μεταρρύθμιση πολεμώντας τὸ σύστημα τοῦ Σκυλίτση.
Τὴν ἐπίκρισίν του αὐτὴ βρῖσκουμε στὴν Ἑβδομάδα 3 (1886) σ. 522-3 (κτ. σημ. 16^a)
καὶ (τὴν ἀνταπάντησιν) στὴν Ἐφημερίδα 14 (1887) ἀρ. 28 καὶ ἀρ. 29. Ἐκεῖ βρί-

* Ἐφαρμόζοντας τὴν ἴδια ἀρχὴ καὶ ὁ Λάμπρος στὰ τοπωνυμικά σέ -ι ποὺ
γεννήθηκαν ἀπὸ ὀνόματα προσώπων τὰ γράφει μὲ -η κτ. Παρνασσός 1 (1896)
160 ἄ. «Κακῶς κάκιστα γράφεται Χαλκούσι τὸ Χαλκούσι, ἔτι δὲ χεῖρον Καπαν-
δοῖσιον τὸ Καπανδοῖσιον... Πρέπει νὰ γράφονται διὰ τοῦ η, ὅτι προφανῶς προση-
χόμενα ἐκ τῆς γενικῆς τῶν ὀνομάτων εἰς -ης». Ἐτοί γράφει ὁ Λάμπρος *Κομπότη,*
Κασίμη, Μάζη, Περιστέρη, Γρηγόρη, Μπραχάμη, Πικίρη, Παγκράτη, Τατόη,
Κοροπή, Στροφόλη, Χασεκή, Χαϊδάση κτλ. καὶ κοντὰ τὸ Σούλι, *Μενίδι*
κτλ. Μὰ πῶς θὰ ἔγραφε τὶς γενικὲς τοῦ *Τατο(γ)ιοῦ, Περιστεριοῦ* κτλ.;

σκομε (ἀρ. 29) καὶ τ' ἀκόλουθα ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῆς πρότασιν τοῦ Σκυ-
λίτση: 1) οἱ ἀναφορικὲς ἀντωνυμίαι θ' ἀνακαθίστανται μὲ τ' ἄρθρα. 2) ἂν, ὅπως
θέλει ὁ Σκυλίτσης, τονίζονται στὴ λήγουσα ὁσες λέξεις δὲ θὰ σημειώνονται μὲ
τόνο (ἐμπαθῆς καὶ ὀρμητικὸς ἀνηρ εἶπεν οὐ καλοὶ καὶ αγαθοὶ τινες) «οἱ παῖδες θὰ
περιπίπτωσιν εἰς ἀπειρίαν σφαλμάτων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν», γιὰ καὶ πολὺ εὐκί-
νητος εἶναι ὁ τόνος τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς γραφομένης, καὶ μεγάλο τὸ πλῆθος τῶν
«ποικίλων τονίζομένων ἀγνώστων λέξεων τῆς γραφομένης». 3) ὁ ἀποροῦν τὰ παι-
διὰ ὅταν βλέπουν τὴν ποικιλίαν τοῦ τονισμοῦ στὴν ἴδια λέξιν (*χειρ χειρὸς χεῖρα,*
καλὸς καλοῦ καλον), καὶ θὰ ἔχωμε καὶ στὴν ἔγκλιση πολλὰς μπερδεψιές. 4) (ἀρ. 28)
ἀφοῦ ὁ Meingast «εἰ καὶ δι' ἐπιστημονικῶν πειστικῶν λόγων ἠγωνίσθη δὲν κατῶρ-
θωσε νὰ εἰσακουσθῆ παρ' οὐδενός», καὶ ἀφοῦ εἶσι «πειραματικῶς ἀπεδείχθη τὸ
ἀνεπέρμοστον τῆς προτάσεως» βέβαια δὲ θὰ πετύχουν περισσότερο τώρα ὅσα προ-
τείνει ὁ Σκυλίτσης. Στὴν κριτικὴ αὐτὴ δείχνει ὁ Χατζιδάκις ἰδιαίτη φροντίδα
γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν σημασίαν ποὺ πρέπει νὰ ἔχη, καὶ ἔχει ἀληθινὰ ἡ ὀρθο-
γραφικὴ μεταρρύθμιση. Δὲ θὰ βοηθοῦσε ὁμις καλύτερα τὴν ὀρθογρ. ἀπλοποίηση
καὶ τὴ σχολικὴν διδασκαλίαν, ἂν τροποποιούσε στὸ πρακτικώτερον τὴν πρότασιν τοῦ
Σκυλίτση, ἢ πρότεινε λ. χ. νὰ καταργηθῆ ὀλίγετα ὁ τόνος ἢ νὰ περιοριστοῦμε
στὴν ὀξεῖα, ἀντὶ νὰ σταματήσῃ σὲ ἐργασία ἀρνητικὴ καὶ νὰ παραδεχθῆ, ἔχι καὶ
χωρὶς δίκαιον, πῶς «σφόδρα μοι φαίνονται ἀμφίβολοι αἱ πολλαὶ ἐπαγγελλόμεναι
τοῦ καινοῦ τούτου νομίσματος ὠφέλειαι»; Ὅσο γιὰ τὸν τελευταῖο ἐπιχειρημα καὶ
τὴν ἀποτυχίαν ποὺ εἶχε ἡ γνώμη τοῦ Meingast στὴ Γερμανία δὲν εἶναι, νομίζω,
ὁμοία ἢ περισσοτέρη γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἔχει ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση πολὺ ἀμεσώτερη
καὶ ἀσύγκριτα μεγαλύτερη πρακτικὴ σημασία, παρὰ στὴ Γερμανίαν, ὅπου δὲν πρό-
κειται γιὰ τὴ γλώσσα ποὺ καθημερινὰ καὶ παντοῦ γράφεται παρὰ μόνο
γιὰ ἕνα ἰδιώμα ποὺ μαθαίνουν στὰ κλασικὰ γυμνάσια καὶ στὸ Πανεπιστήμιον. (Κτ.
καὶ εἰ, τι λέω παρακάτω στὴ σελ. 40).

²⁴ (σ. 38). Κτ. Χατζιδάκι, Μεσαιων. Ι σ. 609, 614. Ὅμοια ζήτησε ὁ Χατζ.
ν' ἀποκορῆσῃ καὶ κάθε ἄλλη καινοτομία ὀρθογραφικὴ ποὺ προτάθηκε ἀπὸ τοὺς
ὁπαδοὺς τοῦ δημοτικισμοῦ, ἐνῶ ἴσως αὐτοὶ δὲ συμμερίζονταν πάντοτε καὶ τὶς
ἀρχὰς ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ Χατζιδάκις: Ἡ γραφὴ εἶπο ἀντὶ ἦτο εἶναι «ἐσχάτως ἀτο-
πος» καὶ «ἄλογος καινοτομία» (Μεσαιων. Ι, σ. 653) «τὸ τίς ἀντὶ τοῖς εἶναι ὀρθο-
γραφία «γελοία καὶ ὄλως παράλογος» (Παρνασσός 16 (1894) σ. 338).

²⁶ (σ. 36). Κτ. Χατζιδάκι, Μεσαιων. Ι 616. Ἀλλιῶτικα πάλι κρίνει τὸ ἴδιον
ζήτημα ὁ Γεωργακάκης (δὲς σημ. 31) σ. 18. «Αἱ ἀπόπειραι αὐτῶν ἐκτός
μικροῦ καὶ περιορισμένου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων στοιχοῦντων ταῖς ἀρχαῖς αὐτῶν,
παρ' οἷς ἐπεκράτησαν, δύνανται νὰ θεωρηθῶσι, μέχρι τοῦδε τουλάχιστον, ἀποτυ-
χούσαι εἰς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην πολλοὶ καὶ ποικίλοι συνετέλεσαν λόγοι...
Ἴσως εἰς ἀπωτέραν ἐποχὴν στεφθῶσιν ὑπὸ ἐπιτυχίας εἰς τὴν πιθανότητα ταύτην
ἀγνοοῦν ἡμᾶς τὰ ἀλλαχθὺ καὶ ἴδια ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ πολλοῦ συμβαίνοντα...»
Τὴ συνθησιαμὴν σκέψιν στ' ὀρθογραφικὸν ζήτημα δείχνουν καὶ τ' ἀκόλουθα
λόγια τοῦ Χατζιδάκι (Ἐφημερίδα, ὅπου παραπ.): «ὅτι δ' οὕτως [μὲ τὸ σύστημα
τοῦ Σκυλίτση] ἀποχωριζόμεθα ὀπισθόποτα, καὶ ταῦτα ἀνευ ἀνάγκης τινός ἀπὸ
τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων... κατανοεῖ ἕκαστος... Ἵμεῖς ἀπερισκέπτως
θέλομεν νὰ ἀποβάλωμεν ὅσα αἰῶνες ἤδη ἐκύρωσαν, ἵνα οὕτω τοῦ λοιποῦ «ἄγνος
βασίλευσι ἐξελάσας τὸν Δία». Κάθε ἀλλαγὴ ἔχει φυσικὰ τὸν κίνδυνόν τῆς,

αυτό όμως δεν το νομίζω αρκετό για να τρομάζουμε και την αλλαγή. "Αν με όμοιο τρόπο αγιοποιούσε κάθε λαός, ότι οι «αίωνες εκύρωσαν», ποτέ δε θα ήταν δυνατό να δοκιμάσει όχι μόνο μιὰ οποια κιάν είναι ορθογραφική μεταρρύθμιση, μιὰ καμιάν απόλυτως αλλαγή σε καμιά κοινωνική συνθήκη ή εκδήλωση" ενώ ίσια ίσια κάθε πρόοδος είναι αλλαγή, που για να την κάνουμε, πρέπει να έχουμε το θάρρος να θυσιάσουμε συνθήκες αγαπητές και παλιές. "Αν έτσι κατορθώσουμε και ξεκολλήσουμε απ' ετι μιὰ δεσμευία, θα βρεθίη πάντα και ο τρόπος να προσαρμοστούμε στη νέα κατάσταση χωρίς να φοβηθούμε υπερβολικά μήπως εξέλαθη και ο θεός... που μολαυτὸ δε βρισκται πιά στὸν "Όλυμπο.

²⁰ (σ. 38). Κατζίδακι, Γλωσσολογικά Μελέται I, Ἀθήναι 1901, σ. 525 δποσημ. "Ολόκληρη ή σχετική περικοπή είναι έτσι: «... συχνάκις ἀκούομεν διαφόρων εισηγουμένων καινά περί τήν ορθογραφίαν δαιμόνια, ὅσιν τήν κατάργησιν τῆς δασείας, τῆς περισπωμένης, τῆς βαρείας κλπ. κλπ. Ἄγνοοσι δ' ὡς φαίνεται, οὗτοι δι, ἀφοῦ τὰ ἀρχαία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης μνημεία δὲν δύνανται νὰ τυπῶνται και ἀναγινώσκωνται ἄλλως ἢ ὅπως νῦν γίνετα, είναι ἀντικρυς ἔθνοφθόρος πᾶσα πρότασις περί διαφόρου ορθογραφίας τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης περί τούδ τόνου, τὰ πνεύματα, τούδ διφθόγγου κτλ. κτλ. Διότι διαφόρου οὕτω γενομένου και τῷ ἐξωτερικῷ τύπου τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης ἀπό τοῦ τῆς ἀρχαίας οί νέοι θ' ἀναγκάζωνται νὰ μανθάνωσιν ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς σχολείοις και τήν τῆς ἀρχαίας γλώσσης ορθογραφίαν" οὕτω δὲ οὐ μόνον μεγάλως θὰ κοπιῶσιν, ἀλλά και εἰς πλημμυλῆματα περί ταύτην θὰ περιπέτωσι, και τὸ μέγιστον τῆς νέας γλώσσης καταστάσεσ οὕτω διαφόρου τῆς ἀρχαίας, θέλει μεγάλως παρακωλύεσθαι ή διὰ τῶν ἀρχαίων βιβλίων ποικίλη μὲρφωσις τῶν ἐπέρχομένων γενεῶν».

²¹ (σ. 39). Τῆ συνέπεια βρισκομε κυρίως στη διατύπωση και τήν ἐφαρμογή τοῦ συστήματος τοῦ Κατζίδακι, όχι όμως πάντοτε και σε μερικῆς λεπτομέρειας τῆς θεωρητικῆς του δικαιολογίας" ἐκαί φανερόνεται κάποτε και κατά τίς διάφορες ἐποχῆς ἀντιθέσεις περιεργῆς και κάποιες υπερβολῆς στη διατύπωση τῶν ἐπιχειρημάτων, που ξενίζων ἅμα ἔρχονται ἀπό ἐπιστήμονα μέ τήν περιωπή τοῦ Κατζίδακι" ἴσως πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν ἀπό τὸν υπερβολικὸ ζήλο νὰ δοθῆ μεγαλύτερη ἀποδεικτικότητα στὰ ἐπιχειρήματα κάθε φορῆς. "Ἐτσι για παράδειγμα ή κατάργησις τῆς δασείας ή και τῆς φιλῆς, ή κατάργησις τῆς βαρείας ή και τῆς περισπωμένης, ἀφοῦ είναι βέβαιο πὺς θὰ εδεργέτησ ἀμεσώτατα τῆ δημοτικῆ ἐκπαίδευση και τῆ μὲρφωση τοῦ λαοῦ, μπορεί νὰ βλάψουν τόσο τρομερά τήν ἄλλη μὲρφωση τοῦ ἔθνους ή τῶν λογάδων του, ὥστε νὰ ποῦμε μέ κάποιο δικαιο, πὺς ἀκόμη και ή πρότασις νὰ καταργηθοῦν τὰ σημάδια αὐτὰ, είναι «ἀντικρυς ἔθνοφθόρος», δηλαδή καταστρέφουν ὁλοῖσα τὸ ἔθνος;

²² (σ. 40). "Ἐκεῖνο που φαίνεται κυρίως πὺς φοβάται ο Κατζίδακις είναι μήπως ή ορθογραφική μεταρρύθμιση μιὰς κἀνη και χᾶσωμε τήν ἐνότητα μέ τήν ἀρχαία γλώσσα. Γιατί λέει (Ἐφημερίς 14 (1887) ἀρ. 28.) «ἀφοῦ τὰ τῆς γλώσσης ἡμῶν ἔχουσιν ὅπως ἔχουσιν, τ. ἔ. ἀφοῦ δουλεύομεν... τοῖς ἀρχαίοις, και ἐκ τῆς γλώσσης αὐτῶν ἔξαρκώμεθα γλωσσικῶς, τὸ ζήτημα κυρίως δὲν εἶνε, ὁποῖον ἐτέθη [ἀπό τὸ Σκυλίτση], περί δυσκολίας ή εὐκολίας, ἄλλως τε και τοσοῦτον εὐτελοῦς και ἀμφιδύλου, ἀλλά περί ἐνότητος ή διασπασμοῦ τῆς γλώσσης».

Καθαρώτερα ἀκόμη και σάν προγραμματικά διατυπώνεται στ' ἀκόλουθα

λόγια—μέ κάποια σημαντική ὑπερτίμηση τῆς σημασίας που μπορεί νὰ ἔχη για μιὰς σήμαρα ή παράδοση—ή σχέση μας μέ τήν ἀρχαία ὀρθογραφία, και γενικώτερα μέ τὸν ἀρχαῖο πολιτισμό: (Ἀθῆνα 2 (1890) σ. 192): «Οὐδεμία ἀμφιβολία ετι ή διδασκαλία ἐν τοῖς σχολείοις τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσης θὰ ἦτο κατά τὸ σύστημα τοῦτο [τοῦ Βηλαρά] κατά πολὺ εὐκολωτέρα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ή ἐντεῦθεν εὐκολία ἐκρίθη ἀπείρους ἐλάττων τῶν ὠφελειῶν, τὰς ὁποίας ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς νέας πρὸς τήν ἀρχαίαν τὸ ἔθνος περιμένει και ἐπειδὴ δμολογουμένως και ὡς πρὸς τήν ἐπιστήμην και ὡς πρὸς τήν τέχνην και ὡς πρὸς τήν φιλολογίαν και ὡς πρὸς τήν ιστορίαν και τοῦδ πόθους και τὰς ἐλπίδας και τὰς τύχας οἱ Ἕλληνες ὠφειλομεν ν' ἀποβλέπωμεν πρὸς τὸ ἔνδοξον και ἐπίζηλον ἡμῶν παρελθόν, ὡς πρὸς λαμπρὸν πολιτικὸν ἀστέρα, πρὸς ὃν ἀπέδλεψαν πάντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ και εἰς ὃ τοσαῦτα ὠφειλοῦσι, διὰ ταῦτα πάντα δὲν ἐνεκρίθη ή πρότασις αὐτή».

²³ (σ. 41). Κοῖτα Κατζίδακι, Μεσαιων. I. σ. 629. «Τὰ προτεινόμενα [Βασίλειο, Ἀνωίως κτλ.]... θὰ κατισχύσωσιν; τοῦτο είναι ἄλλο ζήτημα ὑπερ μικρὸν μοι διαφέρει. Σκοπὸς μου δὲν είναι... νὰ προσηλυτίσω τινὰς ὑπὲρ τούτου ή ὑπὲρ ἐκείνου, οὐδὲ νὰ φροντίσω νὰ τύχωσι πρακτικῆς ἐφαρμογῆς και χρήσεως τὰ γινωσκόμενα, ἀλλὰ νὰ ἀνεύρω τήν ἐν τῆ ιστορίᾳ ἀρχήν τῶν λέξεων και τύπων και τὸν τρόπον καθ' ὃν προήλθον, ἐξετάζων δ' ἐπειτα τὰ φαινόμενα συλλήβδην τε και καθ' ἕκαστα ν' ἀναζητήσω τοῦδ γενικὸς νόμου, τοῦδ διήκοντασ δι' αὐτῶν, ...». Ἐδῶ μοιάζει σὰ ν' ἀνακατώνωνται κάποιε ἐπιστημονική ἔρευνα και πράξη, ἐτυμολογία και ὀρθογραφία, τήν ἴδια στιγμή που σὰ νὰ ξεχωρίζωνται.

²⁴ (σ. 41). Μέ ὅσα παραπάνω παρατήρησα δὲν ἐλαττώνεται ή μεγάλη σημασία που εἶχαν τήν ἐπιστήμη οἱ ἐτυμολογικῆς και ἄλλες γλωσσικῆς μελέτες τοῦ Κατζίδακι, που τόσο βοήθησαν νὰ καθοριστῆ ή ιστορία πολλῶν τύπων και λέξεων, κι αὐτὸ μάλιστα, σε μιὰ ἐποχή δπου ή γλωσσική ἐπιστήμη μόλις κατορθώνει νὰ σηκωθῆ μέ τὸ κύρος της ἀπάνω ἀπό τίς διάφορες γλωσσολογικῆς ἐρασιτεχνικῆς. Πὺς ἕνα μεγάλο μέρος τῆς — φωτισμένης — κοινῆς γνώμης κρίνει ἀκόμη ζήτηματα γλωσσικὰ και ὀρθογραφικὰ δείχνουν σχετικὰ μέ τίς γραφῆς οἱ πατάτες, οἱ γυναῖκες και τ' ἀκόλουθα λόγια τοῦ Βλάχου (Ἀεξικὸν Ἑλληνογαλλικόν, I. ἔκδ., Ἀθήναι 1897, σ. 11 εἰς.) «... ὡς πρὸς τήν νεοφανῆ ὀρθογραφίαν τύπων τινῶν τῆς δημόδους γλώσσης, ἦν προσπαθεῖ ἀπό τινος νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοῦδ γράφοντασ ή γλωσσολογική, ὡς λέγεται ἐπιστήμη. Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τοῦδ καινοτόμου δόγματος καθ' ὃ, πλην ἄλλων, και αἱ γυναῖκες μεταβάλλονται εἰς ἀνδρας ή εἰς ἀόριστον ὑπαρξιν (οἱ γυναῖκες, τίς γυναῖκες), δμολογεῖ ταπεινῶς ο γράφων ετι δὲν κατῴρθωσε νὰ πεισθῆ.» (Κτ. και σ. 46 τῆς Μελέτης αὐτῆς.). Για τὸ ἄρθρο ἄλλωστε οἱ (γυναῖκες), εἶχε ἀπό νεώτερα ζητησε τῆ σωστῆ γραφή ο Deffner (Sprachliche Zustände in Hellas, σὸ περιοδικὸ Neue Hellas), κι εἶχε δείξει πὺς ὅμοιο φαινόμενο ἀπαντοῦμε και σε ἄλλες γλώσσες (παλαιὰ γερμαν. (ἀρσ. πληθ.) die, (θγλ.) die, (οὔδ.) die μεσ. γερμ. (ἀρσ. θγλ.) die, (οὔδ.) die νέα γερμ. die για τὰ β γένη — ἱταλ. (ἀρσ.) i, (θγλ.) le — γαλλ. les — ἀρχ. ἑλλ. (δουκ.) τῶ, τοῖν). Τῆ γραφή οἱ βρισκομε παλιότερα κιόλας σὸ Σοφιανό, κατακρίνεται όμως και ἀπό τὸν Portius και ἀργότερα ἀπό τὸ Legrand (Σοφιανοῦ Γραμματικῆ, Πα-

ρίαι — Αθήναι 1870, σ. 30.) «*of, au féminin pluriel; orthographe fautive alors en usage pour η. Portios, à la p. 22 de la Grammaire, après avoir correctement écrit ce mot, ajoute avec raison: «Ex his facile colligi potest quam male alii notent in plurali articulum foemininum per of diphthongum, quae soli masculino generi convenire debet».*

²¹ (σ. 42). Σχετικά με τις δυσκολίες που γεννά στη διδασκαλία ή ιστορική μας ορθογραφία, αν καθιερωθή ή ορθογραφία του Χατζιδάκι, παρατηρεί ο Δ. Γεωργακάκης, (Συμβολή εις την διδασκαλίαν της Ορθογραφίας, Έπετηρίς του έν Σύμβουη Έλληνογερμανικού Δυσκείου 1912, σ. 19). «*Η τάσις ή από τινος έπικρατήσασα, τή εισήγησει παρ' ήμιν του σεβαστου μοι και σοφου καθηγητου της Γλωσσολογίας κ. Γ. Χατζιδάκι, τάσις ήτις έπι πολυ και έμε προσελικουσ, να τονίζωμεν και γράφωμεν τας λέξεις έχοντες πρό οφθαλμων ουχι το έκαστοτα ορωμενον, αλλά το πόθεν την αρχήν αυτης έκαστη λέξις έχει, ομολογώ οτι επέφερε, κατά τας έμάς και πολλων συναδέλφων παρατηρήσεις, μεγιστην σύγχυσιν, εις ήν ουκ ολιγον οφείλεται ή περι την ορθογραφίαν άβεβαιότης των πλείστων των νυν μαθητών. Πώς θα δυνηθή μαθητής τις, ιδία των τάξεων του Δημοτικού Σχολείου, να έχη βεβαιότητά τινα περι την γραφήν των εις ης κυρίων ονομάτων, όταν βλέπη οτι του μόν Ιωάννης ή λίγουσα γράφεται διά του η, του δέ Βασίλεις διά του ει και του Δημήτριος διά του ι; Πώς θαποκτήση περαιτέρω βεβαιότητά τινα περι τον τονισμόν της μακρας τονίζομένης παραληούσης προ της βραχείας ληγούσης, όταν μανθάνη μόν διά πολλων παραδειγμάτων, οτι μακρά παραλήγουσα προ βραχείας ληγούσης τονίζομένη περισπάται, βλέπη δ' ειτα *βαλτήρι, μαχαίρι και άλλα ομοια; Έάν το πράγμα φαίνεται ευκολον εις ήμάς, οτινας γνωρίζοντες τους πλήρεις τύπους ευχερώς καθοδηγούμεθα εις την γραφήν των συντετημένων, διά τον μικρόν παιδα το πράγμα είναι άδιανόητον, κατανατ' άληθές βασιανιστήριον, και φέρι αυτον εις θέσιν να νομίξη, οτι πάνθ' οσα μανθάνει ουδεμίαν σημασίαν κέντηνται, άφου δέν έχουσι γενικόν κύρας». (Σωστότητα οσα αναγράφονται εδώ, μά δέν είναι πετυχημένα τα παραδείγματα του τύπου *βαλτήρι μαχαίρι* δες σημ. 84. Όσο για την «άβεβαιότητα» των μαθητών, εξ άφορμής της ορθογραφίας των νεωτερικων τύπων, μικρή άκόμη σήμερα, που ή γλώσσα του σχολείου είναι άκόμη ξερή και αρχαϊκή, δέν μπορεί παρά να μεγαλώση οσο γίνεται ή γλώσσα απλούστερη).**

Γιά το ζήτημα τ' ορθογραφικό δέν έγινε λόγος ουτε στο Πρώτον Έλληνικόν Έκπαιδευτικόν Συνέδριον (Αθήνα 1904) άν και έγινε ιδιαίτερη συζήτηση για τη βελτίωση των διδαχτικων και τη μορφή τους. Μεταξύ ομως στίς προτάσεις που είχαν γίνει ήταν και ή ακόλουθη, από έναν καθηγητή στο Πανεπιστήμιο: «*να ληφθή πών συνταλεστικόν μέσον, όπως από της στοιχειώδους ήδη εκπαίδεύσεως διέπη την διδασκαλίαν ή κατά δύναμιν έπι των αρχαιων προτύπων έρειδομένη καθαρεύουσα ελληνική γλώσσα»* (σ. 208).

Γιά το ζωηρό ενδιαφέρον που έδειξαν στη Γερμανία για τον κανονισμό της ορθογραφίας οι δάσκαλοι και την εργασία που οι ίδιοι έκαναν κτ. Lay, Führer κτλ. σ. 28. Στη Γαλλία παρουσίασε στην Ακαδημία πρό χρόνων (1891) ο Λουδ. Havet μίαν αναφορά υπογραμμένη από 7000 δασκάλους και

δασκάλισσας, που ζητούσαν την άπλοποίηση της γαλλικής ορθογραφίας.

Από γενικότερη παιδαγωγική άποψη για το ζήτημα της διδασκαλίας της ορθογραφίας ελληνικής εργασίες έξρω την αξιολογη μελέτη του Γεωργακάκη (δες ύποσημ. 25) και το άρθρο «*Διδασκαλία ορθογραφίας»* καταχωρημένο στο Παιδαγωγικό Περιοδικό «*Δημοτ. Εκπαίδευσις»* 4 (1904-1906) σ. 251 - 254, 269 - 272.

²² (σ. 42). Στις άλλες καλλιεργημένες γλώσσες ή ορθογραφική άκαταστασία φανερώθηκε ιδίως άμα άρχισε να διαδίνεται ή τυπογραφία. Στη Γαλλία, στο 16. αιώνα «*τόσο κυριανουνταν ή ορθογραφία, ώστε μερικά χρόνια άρκοσαν ν' αλλάξουν όλες τις τυπογραφικές συνήθειες»* κτ. Person στην Εισαγωγή του Du Bellay, La deffense et illustration de la langue francoyse. Παρίσι, 1892 σ. 36.

²³ (σ. 42). Το φαινόμενο του ιστορισμου στην ιστορία της ορθογραφίας είναι δικαιολογημένη ύπερβολή όπου κατανατ' οσοι την κανονίζουν στην εποχή που πρωτοακμάζουν στην πατρίδα τους οι γραμματικές σπουδές. Έλειψε όμως άλλοδ ο στενός δεσμός που είχε ή δική μας γραφομένη με τα παρασμένα, κι έτσι και ή ιστορική αρχή δέν πήρε στην ορθογραφία τους τη σημασία που πήρε στη δική μας, ουτε εφαρμόστηκε πάντα σωστά ή με την ίδια συνέπεια.

Στα Γερμανικά είχε γίνει της μόδας μιά άοστηρή ιστορική ορθογραφία έπειτα από τη συστηματοποίηση της γερμανιστικής, δηλ. της γερμανικής γραμματικής και φιλολογίας. Έπειτα από τους παλιότερους γραμματικούς που κοντά στη χρήση ακολουθούσαν τη φωνητική και λογική ορθογραφία, έρχεται ο I. Grimm, ο πατέρας της γερμανικής γραμματικής, κι εφαρμόζοντας την ιστορική αρχή γυρεύει να πλησιάση ή μορφή της νεογερμανικής γραφομένης στη μέση γερμανική και να παραμεριστούν οι άσυνέπειες και τα λάθη που ως τότε γίνονταν γιατί δέν καλοήξεραν την ιστορική εξέλιξη. Έπρεπε λ. χ. να φύγουν το *e* και το *h* όπου ήταν ορθογραφικά μόνο σημάδια κι όχι οργανικά, και να γράφουν *stihlt, vil, zil (stiehl, viel, ziel)*. Συστηματικότερα ζήτησε να εφαρμοστούν οι ιστορικές γραφές κοντά σε άλλους ο Weinhold, Über die Rechtschreibung 1852 προσάθησε να δείξη με διαφορετικές γραφές παλιές προφορές που είχαν ποιά έξομοιωθή στη συγκαρινή γλώσσα (λ. χ. *essen* (άντι *essen*): *esse*, για τα μεσ. γερμ. *essen*: *esse*), κι άκόμη έγραψε ιστορικά, εκεί που ή νέα προφορά είχε αλλάξει (*Leffel* άντι *Löffel*). Κατά βάθος οι τέτοιες γραφές καλλιεργούσαν την έλπίδα πως σιγά σιγά θα διορθώνονταν ή προφορά ή νέα σύμφωνα με την αρχαιότερη, πως θα έπεφτε ο μεσότηχος μεταξύ νέας και μέσης γερμανικής και θα γίνονταν ευκολώτερη ή μελέτη της γερμανικής αρχαιολογίας. «*Η ιστορική τάση στην ορθογραφία στηρίζεται στη γνώση της παλιάς γλώσσας, την καταλαβαίνουν μόνο οι λόγιοι και πολλαπλασιάζει τις δυσκολίες της γραφής»* γιατί και τη μιμήθηκαν μόνο σε άνώτερες σχολές». Ένας από τους έχτροδς της ο Rudolph von Raumer παρατήρησε: «*Η ιστορική διεύθυνση παραγνωρίζει την αξία της νεογερμανικής γραφομένης, όπως μορφώθηκε και βρίσκεται έτοιμη... Και (διογραμμίζω έγώ), μιά λιγώτερο καλή ορθογραφία είναι προτιμώτερη από μιά τελειότερη, άρκει να συμφωνή δλη ή Γερμανία...»*. Η ιστορική αρχή εφαρμόζεται, μπορούμε να ποΰμε, σήμερα άκόμη στα γερμανικά, σύμφωνα με

τους περιορισμούς του παλιού γραμματικού Adelung: Λογαριάζεται στην ετυμολογική γραφή μόνο η άμεσως προηγούμενη βέβαιη κι από τους περισσότερους αναγνωρισμένη καταγωγή ενός τύπου, και μόνο όσο δεν επηρεάζεται ή προφορά (κτ. Lay, Führer κτλ. σ. 25-27 και το άρθρο Rechtschreibung στο Schmidt, Enzyklopädie der... Unterrichtsschule VI, σ. 863).

Στη Ρουμανία, την εποχή που είν και πρόσκαιρα είχαν νικήσει στην 'Ακαδημία οι ιδέες των εκλατινιστών Laurian και Massim, μαζί με τη γλώσσα είχε εκλατινιστή κι η ὀρθογραφία, με το καθέρωμα γραφών που εικόνιζαν την ιστορία κι ετυμολογία των λατινογενών τύπων. (Κτ. σημ. 6). Για τη Βουλγαρία κτ. σημ. 110.

Σχετικά με την ὀνομασία «ιστορική ὀρθογραφία» ήθελα ακόμη να πω ἐδῶ, πῶς δταν για χάρη της και χατήρι γίνονται τόσες καινοτομίες καθώς σε μᾶς, και ζητείται να καθιερωθούν ἀνιστόρητες γραφές, που ἀγνωστὸ ἐλόκληρη ἡ γραφὴ παράδοση, συλλογίζεται κανείς μὴ δὲν ἔχασε πιά ἡ λέξη τὴ σημασία της; θὰ ταίριαζε περισσότερο να λέγαμε ετυμολογική ἢ γενετική ὀρθογραφία.

¹¹ (σ. 42). Σὲ ἐπιστημονικὸ ἔργο εἶμαι, νομίζω, ὁ πρῶτος πού δοκίμασα στὴν ὀρθογραφία μιὰ μαγαλύτερη ἀπλοποίηση, πού νὰ ἔρχεται σὲ κάποια ἀντίθεση μετὰ τὴν ιστορικὴ ἀρχή, καθώς σήμερα συνθίζεται*. Στὸ βιβλίο Μ. Triandaphyllidis, Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur, Στρασσοῦργο 1909, ἔγραφα στὸν πρόλογο, σ. 14α, τ' ἀκόλουθα γιὰ τὴν ὀρθογραφία: Προσπάθησα πάντοτε — κι ἀπὸ ἕνα ἐπιτόλαιο διάβασμα αὐτὴ ἡ ἐντύπωση θὰ γεννηθῆ — ν' ἀπλοποιήσω τὴν ὀρθογραφία τῶν νεοελληνικῶν, μετὰ ὅλο τὸ δυνατό σεβασμὸ τῆς ιστορικῆς γραφῆς. Καὶ θέλω ἐδῶ νὰ ξεσηκώσω μερικὲς ἀπὸ τίς ἀρχές μου στὸ ζήτημα τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, πού σὲ ἄλλο μέρος θὰ πῶ διεξοδικότερα: α) γιὰ τίς ἀρχαιότερες ξένες λέξεις τῶν Βυζαντινῶν (κυρίως λατινικές) βάσταξα τὴν ιστορικὴ ὀρθογραφία** γραφῆς καθώς κἀντιδότης, κασιτελλάνος, κουρτίνα μετὰ ὀξεία δὲν εἶναι ἀσυνεπείς, ἀφοῦ τὸν καιρὸ πού κἀρθησαν οἱ λέξεις αὐτές εἶχαν πάρει οἱ περισσότερες τουλάχιστο βραχὺ φωνήεν και ὀξεία. Τὰ διπλά σύμφωνα ἀπλοποίησα μόνο στὸ πλάι ἐνός (παλιῶ ἢ δευτερογενούς) συμφωνοῦ (ἀπλικεύω, τούφλα, βλαντί). β) γιὰ τίς νεώτερες μεσαιωνικές ξένες λέξεις βάσταξα τὴ φωνητικὴ γραφὴ ἔγραφα λοιπὸν ε, ο, γιὰ κάθε ε, ο, ἀπλὰ σύμφωνα, παράλειψα τὴ δασεία κτλ. (ἀμπασαδόρος, κανέλα, ὀμάντζι [ἀντὶ ἀμπασαδόρος, κανέλλα, ὀμμάντζι]. γ) στοὺς μεσαιωνικοὺς και νεοελληνικοὺς τύπους ἀπλοποίησα ὅσο μπόρεσα ἔγραφα λ. χ. κακορίζικος, σκουπόραβδον, μ' ἕνα ρ. δ) ὅπου σήμερα μεταχειρίζονται ὅλοι

* Ὅμοιο περίπου σύστημα ἀκολούθησε ὁ Μπούτουρας στὸ τελευταίον του βιβλίου, Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα ιστορικῶς και γλωσσικῶς ἐρμηνευόμενα. Ἀθήνα 1912. Κτ. σελ. 21 και 181-186. «Παρέκδοσις δευτέρα, Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τῶν εἰς -ης κυρίων ὀνομάτων και ἐπωνύμων και περὶ τοῦ ἐπωνύμου Χατζιδάκης».

** Δίσταξα τότε ν' ἀπλῶσω ὡς και στις λατινικές λέξεις τὴν ἴδια ἀπλοποίηση γιατί ἡ μελέτη μου καινὴ ἔχει λεξικογραφικὸ χαραχτήρα, και νόμισα σωστότερο ν' ἀκολουθοῦσα σὲ γραφῆς πού ἔχουν και ιστορικὴ σημασία τὴ χρήση. Γιαυτό ἔγραφα και πούλλος, κοντὰ στὸ συνθιζόμενο πούλι. θὰ μπορούσε ὅμως κανεὶς και δῶ ἀκόμη νὰ πῆ πῶς και σὲ τέτοιες καθαρά ἐπιστημονικές μελέτες χρωστοῦμε πρῶτα πρῶτα νὰ συλλογιστοῦμε γενικώτερος πραχτικούς λόγους.

μιὰ γραφὴ, καθώς πούλι, -πούλος, μικρούλης τὸ βρήκα περιττὸ και ἄσκοπο νὰ γράφωμε στὴ θέση τους τύπους πού εἶναι γιὰ τὸ γλωσσολόγο σωστότεροι.

Οἱ νεωτερισμοὶ αὐτοὶ πού ἔρχονται σὲ τέτοια ἀντίθεση μετὰ τὴν καθιερωμένη ὀρθογραφία και κυρίως τὴ θεωρητικὴ της δικαιολογία φυσικὸ ἦταν νὰ μὴν ἐγκριθοῦν ἀπὸ τοὺς συντηρητικούς ἐπιστημονικούς κύκλους, πού αὐτὴν ἀκολούθησαν και ὑπερασπίζονται. Στὴ βιβλιοκρισία πού ἔγραψε ὁ Χατζιδάκης γιὰ τὸ βιβλίο μου ἐκεῖνο βρίσκεται και ἡ ἐπίκριση τοῦ ὀρθογραφικοῦ νεωτερισμοῦ, ἰδίως ὡς πρὸς τίς ξένες λέξεις (δημοσιεύθηκε στις Indogermanische Forschungen, κι ἔπειτα και ἑλληνικά στὴν Ἀθήνα 23 (1911) σελ. 152-160. Ἐπειδὴ τὸ σύστημα πού ἀκολουθῶ στὴ μελέτη μου αὐτὴ (κτ. ἰδίως σελ. 51-55, 58-61) δὲν εἶναι παρὰ πλατύτερη ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν πού ἐκεῖ διατύπωσα νομίζω καλὸ νὰ βάλω ἐδῶ τίς ἀντιρρήσεις τοῦ Χατζιδάκη θὰ γίνῃ ἔτσι δυνατό νὰ κριθῆ τὸ σύστημά μου ἀντικειμενικώτερα, και ν' ἀκουστοῦν οἱ ἀντιρρήσεις πού και πλατύτερα — ἂν και δὲ διατυπώθηκαν — θὰ γέννησε στοὺς κύκλους πού εἶπα παραπάνω.

Γενικά τονίζει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Χατζιδάκης τὴ σημασία πού ἔχει ἡ διαφορετικὴ ἀντίληψη στὸ ζήτημα αὐτό, (εἶναι «διαφόρου γνώμης ὡς πρὸς τίνα οὐσιώδη ζητήματα τῆς ἐρεύνης»), κι ἀποτρέπει τοὺς ἄλλους νὰ τὸ ἀκολουθοῦν, («βλέπει ἕκαστος ὅτι οἱ ὀρθογραφικοὶ οὗτοι νεωτερισμοὶ δὲν εἶναι ὀρθοὶ νὰ γένωνται ἀποδεκτοί») τὸ σύστημά μου δὲν εἶναι «ἐπιστημονικῶς» σωστό, και εἶναι και «πραχτικῶς και θεωρητικῶς» ἀπαράδεχτο γιὰ τοὺς ἀκόλουθους εἰδικώτερος λόγους:

1) «Οἱ Κύριοι και ἄλλοι τινὲς νησιῶται ἐμφωνοῦσι τὰ διπλά σύμφωνα μέρη σήμερα ἐκρινῶς, ἐν Ἀστυπάλαια μάλιστα ἐκφωνεῖται λι ἀντὶ λλ και ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλία ὁμοίως ἀδ ἀντὶ λλ. Ἀπαγγέλλεται ἄρα πούλλι, πούλι, πούδδι, μικρούλλα, μικρούλια, μικρούδδα». Γιαυτό δὲν εἶναι σωστό νὰ γράφωμε μ' ἕνα λ, κανέλα, κελί κτλ., «ἀφοῦ τοσοῦτοι Ἕλληνες λέγουσι κελλί, κελλάρι, σακελλάριος, σαίτα, Βαλλέτιας κλπ.»

2) Ἐτσι «τὸ ἔτυμον τῶν λέξεων τούτων ἀνευ τινός λόγου ἐπισκοπεῖται, cella - κελλίον - κελλί...» δηλ. τὸ κελί μ' ἕνα λ δὲ σχετίζεται πιά τόσο εὐκολα μετὰ τὴν cella πού ἔχει δύο, και δὲν καλοκαταλαβαίνει πιά κανεὶς ἀπὸ πῶς ἔρχεται.

3) Οἱ μαρτυρίες παλιῶν γραμματικῶν μᾶς πληροφοροῦν πῶς και τότε πολλοὶ τύποι ἐπαύσαν περισπωμένη σύμφωνα μετὰ ὅσα λέει ὁ Ἡρωδιανὸς πρὲς νὰ τονίσωμε σατανᾶς, κασικᾶς και ἔχι σατανᾶς, κασιμάς, κουρτίνα και ἔχι κουρτίνα. Καὶ ἀφοῦ κίελας ὁ Πολύβιος ἔγραψε Λεσιᾶτος, Τορκονᾶτος, Πακάτος, πῶς μπορούμε ἡμεῖς σήμερα νὰ τονίσωμε Πιλᾶτος, δουκάτων κτλ.;

4) Ἄν βάλωμε ὄρια γιὰ τίς ξένες λέξεις, ὥστε ἀνάλογα νὰ κανονίζωμε και τὴν ὀρθογραφία τους θὰ πρέπη κάθε τόσο νὰ ἐξετάζωμε πότε πρωτομπε καν στὴ γλώσσα και ἂν ὅπως ἐνίοτε συμβαίνει, «μὴ δυνώμεθα νὰ ὀρίσωμε τὸν χρόνον τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης; ἢ ἐάν διὰ νέων μαρτυριῶν ἀποδειχθῆ ὅτι λέξεις τις, περὶ τῆς ἐνομιζόμενης ὅτι εἰσῆχθη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, κατ' ἀλήθειαν εἰσῆχθη κατὰ τοὺς πρώτους Βυζαντιακοὺς χρόνους, ἢ τάνταπαλιν, τότε θὰ μεταβάλλωμε τὴν ὀρθογραφίαν τῆς; Φαίνεται. Τοῦ λοιποῦ ἄρα οὐχὶ ἐκ τοῦ ἔτυμου, τοῦ συνήθους και κατὰ κανόνα ἀμεταβλήτου, ἀλλὰ ἐκ τῶν ἡμε-

τέρων σπουδών, των πάντοτε έλλειπών θα εξαρτάται η ὀρθογραφία τῶν λέξεων».

5) Ἐν προτιμήσωμε νὰ γράψωμε τὰ διπλά σύμφωνα καὶ ὄχι τὸ ἓνα, αὐτὸ ταυριάζει καλύτερα μὲ τὸν τονισμό στὴν παραλήγουσα ποὺ ἔχουν οἱ λέξεις αὐτές· «ὁ ἓπι τῆς παραλήγουσας τονισμός φωνούλλα, μικρούλλα, Κοσμέτιος, τρομπέτια, διὰ τῆς γραφῆς τῶν δύο συμφώνων φαίνεται αἰτιολογούμενός πως».

Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ εἶναι σύμφωνα μὲ ὅσα συχνὰ καὶ ἄλλοι ἐγραφε ὁ Χατζιδάκις ὑποστηρίζοντας τὴν παράδοση καὶ ἀρνούμενος κάθε νεωτερισμό· θὰ ἦταν λοιπὸν περιττὸ νὰ προσθέσω τίποτε, ἀφοῦ δόθηκε κιόλας συχνὰ ἡ εὐκαιρία νὰ δεχτῆ ἡ δική μου ἀντιλήψη· ὡστόσο, ἐπειδὴ οἱ τροποποιήσεις μου προτείνονται συστηματικώτερα στὴ Μελέτη μου αὐτὴ καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπίκριση ἐλαίνη ἔχει τίς κυριώτερες ἀντιρρήσεις ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς καὶ τώρα νὰ φέρη, καὶ ἔρχονται ἀπὸ τὸν ἀρμοδιώτερο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ μιλήσῃ στὸ ζήτημα αὐτὸ, κρίνω καλὸ νὰ ξανατονίσω ἐδῶ, ἀπάνω στὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Χατζιδάκι· τὸν τρόπο ποὺ βλέπω τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα. Ἔτσι θὰ εἶναι εὐκολώτερο καὶ στοὺς ἄλλους νὰ κρίνουν:

1) Τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας εἶναι κατ' ἐξοχὴν πρακτικὸ ζήτημα· τὸ πῶς μιλοῦν στὴν Κύπρο, καὶ πῶς προφέρουν στὴ μεσημερινὴ Ἰταλία, ἂν στὴν Ἀστυπάλαια λέν *πουλί, κὶ ἄλλοῦ μικρούλλα*, αὐτὸ εἶναι κυρίως θεωρητικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ ζήτημα, τουλάχιστο δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη ἄμεση σχέση μὲ τὸν κόσμον τὸν πολὺ, καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὸ συλλογιστοῦμε ἅμα ἔχοιμε ν' ἀποφασίσωμε γιὰ τὴν κοινὴ μας γλῶσσα, τὴν ὀρθογραφία τῆς καὶ τὴν ἀπλοποίησίν της. Μὲ τὸ ἴδιο δικαίωμα θὰ πρότεινε τότε ἕνας ἄλλος νὰ γράψωμε φωνιὰ μὰ *μηλιά, ροδακινιά*, ἀφοῦ καὶ οἱ λέξεις αὐτὲς προφέρονται ἀκόμη ἔτσι σὲ μερικοὺς τόπους, καὶ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ παραβλέψωμε ὅτι «τοσοῦτοι Ἕλληνες λέγουσι». Ἔτσι ὁμοίως ὅτε κοινὴ γραφομένη, ὅτε ὀρθογραφία μπορεῖ ποτε νὰ μορφωθῆ*.

2) Ὅτε σκοτιῶνται πολὺ ἡ ἔτυμολογία τοῦ κελιοῦ ἀπὸ τὴν *cella* ἅμα τὸ γράψωμε ἔτσι καὶ ὄχι *κελλί*, μὲ δύο λ,** ὅτε κιὰν ἀληθινὰ «ἐπισκοτεῖται» εἶναι

* Ἀκόμη καὶ πρέπει νὰ εἰπωθῆ. Ἀκολουθώντας τὸν παλιὸ τρόπο, μεταγράφωμε τίς ἰταλικὰς λέξεις σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθογραφία τους στὰ κοινὰ ἰταλικὰ· οἱ περισσότερες τους ὁμοίως ἔρχονται ἀπὸ τὰ βενετσιάνικα, ὅπου συνήθως ἔχουν ἅπλᾳ σύμφωνα, καὶ ὄχι διπλά. Εἶναι τότε σωστὸ νὰ τὰ γράψωμε ἡμεῖς μὲ διπλὰ γιὰ χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς; καὶ θὰ εἶναι ἀκόμη εὐκόλο νὰ φάξωμε κάθε φορά ἂν ἀπὸ τὰ βενετσιάνικα, τὰ γενοβέζικα ἢ τὰ κοινὰ ἰταλικὰ μὰς ἦρθε ἢ τὰδε λέξη, ὥστε ἀνάλογα νὰ τὴν ὀρθογραφήσωμε; Κι εἶναι καὶ σήμερον πάντα δυνατό νὰ βεβαιωθοῦμε ἂν μιὰ λέξη εἶναι ἰταλικὴ ἢ γαλλικὴ, ὥστε νὰ κανονίσωμε ἀνάλογα τὴν ὀρθογραφία της;

(Ἄν' ὅσα λέει ὁ Χατζιδ. στὴς Γλωσσολογικῆς του Μελέτης I 1910, σ. 154 φαίνεται ὅταν καὶ οἱ ἰταλικὰς λέξεις νὰ προφέρονται στὰ μέρη αὐτὰ μὲ διπλὰ. Ἴσως τὸ ζήτημα αὐτὸ νὰ πρέπει νὰ μελετηθῆ καλύτερα· ἀλλὰ πόσο λίγο πρέπει νὰ συλλογίζωμε τέτοια ζήτήματα ἅμα ἔχοιμε νὰ κανονίσωμε τὴν ὀρθογραφία τῆς κοινῆς μας γλώσσας δείχνει ἴσα ἴσα καὶ ὁ ἄλλος τῆς προφορᾶς στοὺς τύπους αὐτοὺς. Τάχα νὰ πρέπει νὰ γράψωμε καὶ μετὶ *κρεμάλλα, καμήλλα, μαυρούλλα* κτλ. (Χατζ., ἴδ. μ., σ. 156) μὲ διπλὰ σύμφωνα, γιὰ νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦμε ἀπ' ὅτι «τοσοῦτοι Ἕλληνες λέγουσι»;

** Οἱ λέξεις *κελλί, κελλάρι, σαίττα, σακελλάριος* δὲν ἔχουν γραφῆ στὴ Μελέτη μου ἐκείνη μὲ ἅπλᾳ, ἀλλὰ μὲ διπλὰ σύμφωνα.

λόγος νὰ ἐνοχληθοῦμε· ἡ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση δὲ γίνεται «ἄνευ λόγου», μὰ ἀκριβῶς γιὰ ν' ἀπλοποιήσωμε, καὶ εἶναι φανερὸ πῶς αὐτὸ τὸ κατορθώσαμε.

3) Οἱ μαρτυρίαι τῶν γραμματικῶν δὲν ἔχουν σημασία, ἅμα δεχτοῦμε πῶς μπορούμε ν' ἀπλοποιήσωμε ἀκόμη κιὰν παραδοῦμε γραφῆς ἱστορικὰ βεβαιωμέναις. Ὁ φαγάς, λέει ὁ Ἡρωδιανός, τὰ ἐπί σκώματος τασσομένα» καὶ ἄλλα, θέλωμε περισπωμένη*· αὐτὸ ὅμως δὲν τὸ νομίζω ἀρκετὸ, γιὰ νὰ τονίζωμε καὶ μετὶ οἱ σημερινοὶ τὰ πολυἀριθμα ὀνόματα σὲ -ας ὁμοία (δὲς σ. 74). Κι ἔπειτα ἀκόμη καὶ ἂν θελήσωμε νὰ μείνωμε πιστότεροι στὴν ἱστορικὴ ἀρχή, μήπως, ἐπειδὴ κιόλας ὁ Πολύβιος μεταχειρίζεται μερικὰ ὀνόματα, κύρια καὶ ἄλλα, μὲ περισπωμένη, ποὺ φυσικὰ τότε προφέρουνταν, πρέπει νὰ θεώσωμε ὅτι καὶ ὅλα τὰ λατινικὰ σὲ -ατος, ποὺ πλημμύρησαν ἀργότερα τὴ γλῶσσα στὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, μῆχαν ὅλα τους, ἢ τὰ περισσότερα, σὲ ἐποχὴ ποὺ ἡ περισπωμένη εἶχε ἀκόμη τὴ σημασία της; **

4) στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας εἶναι κανονικώτατα καὶ ὡς σὲ ὑπερβολή, καὶ ἀκόμη δὲ γίνεται, νὰ «εξαρτάται ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων» ἐκ τῶν ἡμετέρων σπουδῶν» (δὲς σ. 46, 54-55)· στὸν ἴδιο τὸ Χατζ. χρωστοῦμε ποὺ μὰς φώτισε γιὰ τὴν ἔτυμολογία — καὶ τὴν ὀρθογραφία — τῶσαν καὶ τῶσαν λέξεων, καὶ κάθε μέρα μπορούμε νὰ περιμένωμε πῶς «ἂν διὰ νέων μαρτυριῶν ἀποδειχθῆ» μιὰ καινούρια ἔτυμολογία, θὰ πρέπει ν' ἀλλάξωμε καὶ τὴν ὀρθογραφία· *ἰώρα, χτήσιο, ἀρχισα* τίς προάλλες νὰ γράφῃ ὁ Χατζιδάκις καὶ τελευταία καθαίνομε ἀπὸ τὸν Ψάλτη πῶς τὸ σωστὸ εἶναι *σκολαρίκια*, ἀπὸ τὰ *σκολαρίκια*, καὶ ὄχι *σκολαρίκια*, ἀπὸ τὸ *σκόλλης*, καθὼς πιστεύαμε πρὶν μαζὶ μὲ τὸ Χατζιδάκι***.

Καὶ δὲ λοιπὸν, μὲ τὴν παλιά — ἡ συντηρητικὴ, νὰ πῶ — ὀρθογραφικὴ ἀντιλήψη ἀλλάξῃ καὶ ὅσο καὶ ἀλλάξῃ ἀκόμη ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων ἀφοῦ τὸ «ἔτυμον» δὲν εἶναι «συνήθως καὶ κατὰ κανὸνα ἀμετάβλητον», μὰ «εξαρτάται» ἐκ τῶν ἡμετέρων σπουδῶν τῶν πάντοτε ἑλλειπῶν»

* Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν τύπων σὲ -ας καὶ -ἴνα λέει ὁ Ἡρωδιανός τ' ἀκόλουθα (Lentz I, σ. 51, 258): «Ἔτι δὲ περισπῶνται ταῦτα μόνως κύρια ἢ ὑποκοριστικά, *Ἐρμῆς, Ἀργῆς, Αἰγῆς* ποταμός... *Μηνῆς, Ζηνῆς, Μητρῆς, Ὀστρακῆς, Πινακῆς, Λαχῆς*, ἢ ἐπί σκώματος τασσομένα φαγάς *καταφαγάς, δακνῆς* ἢ τὰ ἀπὸ συμβεβηκότος οἶον *τροπῆς*... οὐδέποτε δὲ ἐξύνεται, χωρὶς αἰ μὴ ὄσιν ἀπὸ παθητικοῦ παρακειμένου σύνθετα διὰ μόνου τοῦ τ κλινόμενα οἶον *χαλκοκρῆς καὶ γαλακτοκρῆς καὶ νεοκρῆς*. Ὅθεν τὸ *ἰμάς καὶ ἀνδριάς* ὡς ἐκτεταμένον ἔχοντα τὸ *ας* σημασιούμεθα παραλόγως ἐξύνόμενα. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὅτι Ἡλιόδωρος ἐβούλετο ταῦτα περισπᾶν. Τὸ δ' αὐτὸ ἤξιον καὶ Ἀράκων ὁ Στρατωνικεύς, ἔτι δὲ καὶ Ἱεραννίων». «Τὰ εἰς -να ὑπερδυσύλλαβα φωνήεντι παρατονικεύς, ἔτι δὲ καὶ Ἱεραννίων». «Τὰ δὲ Ἰταλικὰ προπερισπῶνται, *Σαβίνα, Φουμυγνόμενα προπροξύνονται*... Τὰ δὲ Ἰταλικὰ προπερισπῶνται, *Σαβίνα, Φουμυγνόμενα, Ἰουστίνα, Κωνσταντίνα, Πλωτίνια, Τερτίνια* πόλις Ἰταλίας καὶ ποταμὸς δμόνημος» κτλ.

** Αὐτὸ τὸ λέω ἐκ περισσοῦ καὶ γιὰ νὰ ἐξηγήσω μιὰ μου φράση ποὺ παρεξηγήθη· γιὰ τὸ ζήτημά μας ὁμοίως ἔχει αὐτὸ ἐντελῶς δευτερεύουσα σημασία. *** Γιατὸ καὶ πολὺ σωστὰ κὶ ἀληθινὰ εἶναι τὰ λόγια — γράφωμεν ἀπὸ τὸ Χατζιδάκι — ἀφοῦ διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἀρχῆς ταύτης (τῆς ἱστορικῆς) πολλὰ ἐπέβληθη καὶ σήμερον ἀκόμη ἐπέρχονται μεταβολαὶ τῆς γραφῆς· εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον, κανονίζόμενον ἀδιαλείπτως κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν... (Μίσαιων. I, σ. 561). Ἦταν ὅμως οἱ νεωτερισμοὶ οὗτοι περασμέναις ἐποχῆς κάπως εὐκολώτεροι γιὰ τότε διὰβάζαν λιγώτερο.

γιαυτό δε βλέπω να προσέτη η δική μου πρόταση κανένα καινούριο κακό, που ως τώρα να μη συνηθίζονταν. Και ακριβώς γιατί νιώθω πως η αδιάκοπη αυτή αλλαγή της ορθογραφίας μας δεν έχει πρακτική ωφέλεια όσο δε φέρνει και πραγματική εύκολια, είπα (σ. 55) πως δεν πρέπει να εξακολουθήσει αυτό και στο μέλλον, μιά και συμφωνήσαμε σ' ένα σύστημα.

5) καθώς και παραπάνω τόνισα, ξαροί θεωρητικοί λόγοι δεν μπορούν να παίρνουν για μέ ούτε την πρώτη, ούτε τη δεύτερη θέση για την εχτίμηση της ορθογραφίας, όπου πρώτ' απ' όλα έχουμε να κοιτάξουμε να είναι αυτή πρακτική κατά βάθος εδω είναι και ελω' το ζήτημα, και όχι στα διάφορα επιχειρήματα που έρχονται να δικαιολογήσουν μάλλον τη δεσπόζουσα αυτή αντίληψη. "Αμα είναι κανείς συντηρητικός, και θέλει κατ' αρχήν να διατηρηθί με κάθε τρόπο η παλιά κατάσταση και ετι «εύρωσαν οι αιώνας» πάντα θα βρη λόγους για την άποψη του. Θα μπορούσε κανείς στο τέλος να υποστηρίξει με κάποιο δίκαιο πάντα, πως πρέπει να ορθογραφοίμε τόν δυνατόν βασιλέα (ένω προφέρουμε τόν δυνατό) γιατί σε άλλες περιπτώσεις λέμε με ν: τόν κακόν άνθρωπο· αυτό άλλωστε κάνουν οι Γάλλοι που γράφουν λ. χ. *nous voulons donner* χωρίς να προφέρουν τα δυο τελικά s, με *nous avons aimé*, όπου τα προφέρουν, και το επιχείρημα αυτό ακούστηκε εκεί, άμα μερικοί ζήτησαν να μη σημειώνεται πιά το τελικό s όπου δεν προφέρεται. Γίνεται φανερό λοιπόν πως όλα μπορούν να υποστηριχτούν και όλα μπορούν να γίνουν· το τί θα γίνη το αποφασίζει σ' ένα έθνος κάθε φορά κάποια πλειοψηφία, και το ποιά της ψυχολογίας της, το συντηρητικό της ή φιλελεύθερο. Θα ήταν κρίμα μόνο αν σε κοινωνία υπερβολικά συντηρητική, καθώς τη δική μας σήμερα, δε νικούσε ως το τέλος κάποια φιλελευθερώτερη αντίληψη.

⁵⁶ (σ. 43). Για τόν περίφημο πιά νεωτερισμό αυ, εν: αφ, αβ, εφ, εβ λέει τ' ακόλουθα ο Ψυχάρης στα Ρόδα και Μήλα Β', σ. 370: «... Πάντα θάναγκαστοίμε να γράφοιμε βρισκω με β, φτηνός με φ' και άμα σπουδάξοιμε την αρχαία, θα μάθοιμε πως τόν εδρισκω θέλει εδ, πως τόν εύθηρος θέλει εδ' τόν ίδιο τόν μαθαίνοιμε λοιπόν και για την αγγή κτλ.». Για τόν ίδιο κτ. ακόμη και Ρόδα και μ. Γ' σ. 203 και Ροιδού Μελέται (Βιβλιοθ. Φέξη), 'Αθήναι 1918, σελ. 43. Έκει σ' ένα γράμμα του προς τόν Ροιδή εξηγεί ο Ψυχάρης πως τόν αποφάσισε να γράφη άβρισω, άφτός, και λέει κι άλλα γενικώτερα για τ' ορθογραφικό ζήτημα. Για τόν σύστημα τού Ψυχάρη και γενικά για την ορθογραφία μας κοιτά ακόμη Ρόδα κ. μ. Β', σ. 369-370, Ρόδα Γ', σ. 199 ε, 203. Για τόν αφ, εφ κτλ. κτ. και σημ. 73. (Πριν από τόν Ψυχάρη είχε ζητήσει να κανονισή μερικά ορθογρ. ζητήματα και ο Δασκαράτος· κτ. Παρνασσός Ι (1877) σ. 921, καθώς και σημ. 87 της Μελέτης αυτής).

Χαρακτηριστικό είναι πως όμοια με τόν Ψυχάρη ήταν συντηρητικός στήν ορθογραφία κι ο Γάλλος Joachim du Bellay, που βγήκε στο 16. αιώνα υπερασπιστής και συνήγορος της καταφρονεμένης μητρικής του γλώσσας. Διαβάξω στο περίφημο βιβλίο του La defense et illustration de la langue francoise 1549 (τελευταία έκδοση που ξέρω τού E. Person, 1892, στον ιστορικό, σ. 164): «Quand a l'Orthographe, j'ay plus suuy le commun et antiq' vsaige, que la Raison, d'autant que cete nouvelle (mais legitime a mon iugement) facon d'écrire est si mal recuee en beaucoup de

lieux, que la nouveauté d'icelle eust peu rendre l'Oeuvre, non gueres de soy recommandable, mal plaisant, voyre contemptible, aux Lecteurs». Κι άλλου λέει: ο ίδιος για τόν ίδιο ζήτημα: «J'approuve et loue grandement les raisons de ceux qui l'ont voulu reformer: mais voyant que telle nouveauté desplaist autant aux doctes comme aux indoctes, j'aym beaucoup mieulx louer leur iuvention que de la suyre...».

Περίστρο είναι πως κι ο μακαρίτης ο Κρούμπαχερ, που με τέτοια διορατικότητα και οξύνοια ήξερε ν' αντικρούζη τα μεγάλα μας ζητήματα, στο ζήτημα της ορθογραφίας ήταν καθώς και προφορικά μού τόνισα, για την πιστή εφαρμογή της ιστορικής αρχής. Κτ. Το πρόβλημα της νεωτέρας γραφομένης ελληνικής (έλλ. μετάφρ.), 'Αθήναι 1905, σ. 161, όπου αποκορβεί τις γραφές άφτός, μιάξω, αν και σωστά τονίζει την αντίφαση της γραφής αυ, εδ, προς την προφορά αυ, εν*. Νομίζω πως ο Κρούμπαχερ επηρεάζονταν πολύ, καθώς κι οι περισσότεροι γλωσσολόγοι και φιλόλογοι από επαγγελματικούς λόγους· η σκέψη πως θα γίνουν οι φιλολογικές εκδόσεις τών μεσαιωνικών και νεοελληνικών κειμένων τόν έκανε να παραβλέπη ή να υποτιμά τούς γενικούς πρακτικούς λόγους (δες και σημ. 50). "Αυτόσο θυμώμαι που μιά φορά δυσανασχέτησε κάπως άμα τού παρατήρησα πως η ορθογραφία μας άπαιτούσε να τονίσωμε Σλαύος αντί Σλάβος. Φυσικό αυτό να παραξενεύη έναν ξένο που ξέρε από τις άλλες γλώσσες τόν Slaven (Sláven), Slaves (Slávies). Για την αντίληψη τού Κρούμπαχερ κτ. και εσα λέει ο V. Yzeren (σημ. 3).

⁵⁶ (σ. 43). Κιόλας στα 1892 προσπάθησε ν' άπλοποιήση ο Πάλλης την ορθογραφία στή μετάφραση της 'Ιλιάδας: «παραϊτώντας τη χρονική άφηση και τη χωριστή υποταχτική κατάληξη... και γράφοντας... ίωτα παντού όπου ε ή ε μπροστά στα φωνήεντα έγινε τώρα σύφωνο» (Για την έπιπλοισή τού Ψυχάρη κτ. σημ. 2). Στόν πρόλογο της 'Ιλιάδας (I, 1912, σ. 3) βρίσκονται και μερικά όμορφα λόγια για τις ορθογραφικές μας ανάγκες. "Ο Πάλλης είναι από τούς δημοτικούς στες που έπιμονώτερα θέλησαν να βοηθήσουν την άπλοποίηση της ορθογραφίας· για τις τονικές του καινοτομίες (κτ. σημ. 93, 95, 96 κι 'Επίμετρο II θ, 80).

"Ο Εδρώτας (φιλολογικό όνομα τού σχολάρχη Παναγόπουλου), άκολούθησε τόν φωνητικό σύστημα τού Βηλαρά· μά μεταχειρίζεται τόν ε για τόν ήχο ε, και βάσταξε κι έναν τόνο. Κτ. κι 'Επίμετρο II δ.

"Ο Πέτρος Βασιλικός (Κώστας Χατζόπουλος) σέ δηγήματα και άρθρα του που δημοσιεύτηκαν στο Νουμά βάσταξε έναν τόνο κι άκολούθησε κι άλλες άπλοποιήσεις.

Δείγμα της ορθογραφίας τού Φυτίλη έχοιμε στο δράμα του: Νίτσα, Πόλη, 1909, όπου βρίσκονται οι ακόλουθες άπλοποιήσεις: β, φ αντί ν: νεβική, αφτός, μαντέβεις, εφτυχής — άπλοποιούνται τα διπλά σύφωνα: καλιτέχνες, κομένο, δασκάλοια, κόκκινο, σολογιζομαι, ελατόνι — καταργούνται τα πνεύματα: άντρας εφτυ-

* Τόν νεωτερισμό αυτό θεωρεί «έντελώς εσφαλμένον... δια την τεραστίαν σημασίαν της παραδόσεως εν τη ελληνική γλώσσῃ», και λέει πως αντί να γραφή αυ, εφ θα έπρεπε «ή να παραληφθί ή γραφή δουλεύω κ. οβ. εφ. ή καλύτερον ν' άνεχθώσι άπλως την αντίφασιν της ιστορικής γραφής προς την προφοράν». Κτ. ακόμη και στο Πρόβλημα κτλ. σ. 63, όπου μιλά για τόν Βηλαρά και τόν σύστημα του.

χής, όχι — από τους τόνους μένει ή οξεία: εξοχικό οπίτι στο Βόσπορο, χρονά, αφού, φαντασιείς — ο τόνος δὲ σημειώνεται στ' ἄτομα καὶ προκλιτικά: οὐι δεν τονε θέλω, δε μπορώ, ας του το πεί, πως τούγραψες, πώς (καὶ τὸ ἐρωτηματικό) ἀπλοποίηση παρουσιάζουν ἀκόμη τύποι καθὼς: γελόντας, τυπομένα, ἀμυγδαλιτά, καταλαβένεις. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔχουμε καὶ συντηρητικές γραφές καθὼς γυνίος (νι), κῦστερα, κῆγῶ, τούγραφα (μὲ κορωνίδα) — πρῶτῃ πρῶτῃ — νεωτερισμοὺς ἄσκοπους, στὰ ἑγκλιτικά καθὼς γυνάικατου, γυνίσιου, ο ἀντρασιον, τὶς συμβουλέσου, ξαδερφούου* καὶ λάθη τυπογραφικά.

³⁷ (σ. 43). Κονεμένου, Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας, Κέρκυρα, 1873, σ. 48-50. Ἀντρεάδη, Ἡ γλῶσσα μας, Ἀθήνα, 1903, σ. 8, 358. Φιλίππη, Γραμματική τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσας, Ἀθήνα, 1907, σ. 52. Γενικά γιὰ τὴ θέση τῶν δημότικιστῶν κτ. καὶ τὰ λόγια τοῦ van Yzeren στὴ σ. 3.

³⁸ (σ. 44). Ταξιδεύοντας μὲ τὸ ἠλεκτρικὸ τράμ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴ Διασταύρωση στὰ 1909, εἶχα τὴν περιέργεια καὶ τὴν ἕπονη ν' ἀντιγράψω τὶς ἀκόλουθες ἀγγελίες (οἱ τόνοι συνήθως ἐλείπουν): ἕνας ἦνε δ... — εἰδηκὸν νικητοῦτῆτον — κάτοθεν Ἀρσακίον — τὰ ἐνδῆματά σας στοῦ Φοτοῦλου — μιλοῦσε Ἀμερικής — πουλοῦνται κἀτασ — πωλεῖται ρεντινις ἐξαίσιος — Σαντοπολιῶν — καρφεκοπιηον — ἀδιανροχα — ἐπισκευθῆτε — τὸ πλουσιότερον καὶ εὐθυνότερον. Ἄν αὐτὰ βρισκῶνται τυπωμένα μὲ μεγάλα χοντρά γράμματα στὰ πρόθυρα τῆς ἐλληνικῆς πρωτεύουσας μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ πόσα καὶ πόσα γράφονται ἀπὸ τὸ λαὸ μας στὴν ἀνεξέλεχτη καθημερινὴ ζωὴ.

³⁹ (σ. 45). Στὰ τελευταῖα χαρτονομίσματα πού τύπωσε ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα διαβάξαι κανεὶς «ἐκδοσις ἐνάτη» ἀντὶ ἐνάτη, μ' ἕνα ν, λάθος ἄλλωστε πού ταχτικά ἀπὸ πολλοὺς γίνεται. — Τὰ κρητικά νομίσματα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀρμυστίας ἔχουν «Πρίγκηφ Γεώργιος» ἀντὶ πρίγκηφ, μὲ ι, πού θὰ ἦταν τὸ σωστό. — Οἱ πινακίδες ὅλες στὴν ὁδὸ Κηφισιάς γράφουν «Κηφισιάς», μὲ διπλὸ ἀντὶ μὲ ἀπλὸ σ (Κηφισιάς).

⁴⁰ (σ. 45) Τὴν ὀρθογραφικὴ ἀβεβαιότητα πού δείχνουν οἱ νέοι Ἐλλῆνες βεβαίως οἱ σχεδὸν ὅσοι ἐγραψάν γιὰ τὴν ὀρθογραφία μας, καὶ ὁμολόγησαν τὴ νεοελληνικὴ «ἀνορθογραφία». Ἀκολουθοῦν μερικὲς μαρτυρίες:

* Ἀλλὰ τί δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ τοῖς νέοις Ἐλλῆσι, παρ' οἷς οὐ μόνον οὐδεμιὰς φροντίδος ἢ ὀρθογραφία ἀξιοῦται, ἀλλὰ καὶ πολλαπλῶς ἡ παρὶ αὐτὴν ἐπιμέλεια διασύρται ὡς φανερὰ μικρολογία ἤμιστα τοῖς σπουδαῖσι ἀνδράσι καὶ φιλοκάλοισ συγγραφεῖσι ἐμπρέπουσα». Κόντου, Γλωσσικὰ Παραρτήσεις, Ἀθήνα 1882, σ. 155. «Ἐλαχίστην οἱ νέοι Ἐλλῆνες ἢ ὀλιγορίας ἢ καὶ ἀβελτερίας ποιούμενοι σπουδὴν περὶ τοὺς τύπους τῶν λέξεων παντοδαποῖς ἐκάστοτε περιπίπτουσιν σφάλμασιν, ἀλλ' ὀλίγα τούτων εἶναι οὕτως ἀσχερὰ καὶ ἐπονείδιστα, ὡς ἡ διὰ τοῦ διπλοῦ μ ἐκφορὰ τοῦ διακεκομμένου καὶ συγκεκομμένου, οἷον διακεκομμένος καὶ συγκεκομμένος» ἰδ. μέρ. σ. 36. «Βασίλευει ἐν τῇ ἡμετέρῃ γένει ἡ ὀρθογραφικὴ ἀβεβαιότης παρὰ μικροῖς καὶ μεγάλοις, παρ' ἀποφοῖτοις τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων καὶ

* Παρόμοιους τύπους ἀπαντοῖμα συχνὰ σὲ παρασμένες ἐποχές. Ἐτσι λ. χ. βρισκομα πατίδατου, ἀπὸ τὰ μικράτου, πατίδατου, ὀμιλίλου γνώσῶντου, διδουτάστου κτλ. στὸν πρόλογο τῶν ἔργων τοῦ Βηλαρά (1827).

αὐτοῖς πολλάκις τοῖς ἐπιστήμοσι». Γεωργακάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἐπετηρίδα (δὲς σημ. 31) σ. 22. — «Παρὰ τοῖς νέοις Ἐλλῆσι... ἡ ὀρθογραφία... μικροῦ λόγου ἀξία νομιζομένη περιφρονεῖται ἢ δ' ἀκριβῶσις αὐτῆς κρίνεται ἔργον ἴδιον διδασκάλων καὶ καθηγητῶν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας... Ἡ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἐπιμέλεια διασύρεται μικροῦ λόγου ἀξία νομιζομένη» — Ζηκίδου, Λεξικὸν ὀρθογραφικὸν κτλ., σ. 9 εἰς. — Ἀντρεάδη, Ἡ γλῶσσα μας σ. 48. — Ὅμοια παρατηρεῖ δ Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἐλληνικῆς, Ἀθήνα 1884, σ. 36 πῶς τὰ τῆς τεχνητῆς ἡμῶν γλώσσας [ἐννοεῖ τὴν καθαρεύουσα] ἐπειδὴ οὐχὶ σπανίως δι' ἀμαθίαν... ἐκ τῆς ἀρχαίας παρελήφθησαν ἡμαρτημένως εἶτε... εἶτε... εἶτε ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν... δι' αὐτὸ καὶ διορθώσεως συχνὰ ἔχουσι χρεῖαν...» καὶ προσθεῖται ἀκόμη πῶς «ἐπειδὴ εἶναι εὐχρηστα παρ' ὀλίγοις μόνοις... εὐκόλως καὶ ταχέως μεταβάλλονται, εἶταν ἀπαξ ἢ καὶ ἐπανειλημένως ὅπ' ἀνδρῶν ἐχόντων τὸ ἀπαιτούμενον ἐν τῇ ἐπιστῆμῃ: κύρος διδασκῶσι τὰ ληθῆ». Τὰ τελευταῖα αὐτὰ φυσικὰ μόνο *cum grano salis* εἶναι ἀληθινὰ, καὶ πρέπει μᾶλλον νὰ τὰ πάρωμε γιὰ εὐσεβῆ εὐχή. Ὅχι μόνον γιὰ μερικὲς ἀπὸ τὶς δυσκολίες τῆς σημερινῆς μας ὀρθογραφίας εἶναι τέτοιαι πού κανεὶς ἀνδρὸς κύρος δὲν μπορεῖ νὰ τὶς ἐλαττώσῃ, μὰ γιὰτι καὶ καὶ πού θὰ περιμένα κανεὶς τὴν ἀλλαγὴ εὐκολώτερη βλέπει πῶς οὔτε τοῦ Κόντου εἰ ἀφορισμοὶ οὔτε κανεὶς ἄλλου οἱ συμβουλῆς ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα. Ἰδοῦμε λ. χ. πρὸ καιροῦ ὁ Κόντος πῶς «συχνάκις δ'... ἐκφέρονται διὰ διττοῦ συμφώνου λέξεις ὀφείλουσαι δι' ἑνὸς νὰ ἐκφέρονται, οἷον Κηφισιάς, Ἰλισός... Λάμισσα... ἀτίθασος, αἰνυσις... μασσῶ... θουλλῶ, ψιμύθιον, ἐρεννός, ἐνωτος καὶ ἐνενηκόντα... καὶ τούναντιον γράφονται δι' ἑνὸς συμφώνου λέξεις ὀφείλουσαι διὰ διττοῦ νὰ γράφονται, οἷον Ὑμητός, Λυκαβητός...» (Γλωσσ. Παρατηρ., σ. 9 εἰς.) καὶ τριάντα χρόνια ἀκόμη Κηφισιάς, μασσῶ, ἐνεακόσιοι, Ὑμητός (κτ. Ἐπίμετρο I Β σ, κ) καὶ μὲ ὅλες τὶς διδαχῆς τοῦ Κόντου πού καὶ πῶς πρέπει νὰ σημειώνεται ἡ ὑπογραμμῆ (κτ. σημ. 74), διαβάζομε στὰ ἴδια τ' ἀναγνωστικά ἔσωζον, σῶσω, ἔσωσα καὶ ἄλλα διάφορα (κτ. Ἐπίμετρο I Β 1). Ἐδῶ βλέπομε πῶς μαζί μὲ τὸν κόσμον τὸν πολὺ καὶ τὸ ἴδιο τὸ κράτος δὲν καταφέρνει ν' ἀκολουθήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς «ἐπιστῆμης».

Καλὸ ἀκόμη νὰ σημειωθῇ πῶς καὶ στὴν καθημερινὴ ὀρθογραφία, πού εἶναι ὁ καλύτερος καθρέφτης γιὰ δ,τι συνηθίζον νὰ γράφουν οἱ γραμματισμένοι, δὲ φαίνεται ἡ ἐπίδραση τοῦ Κόντου μεγαλύτερη. Ἄν πάρωμε στὴ σειρά τ' ἀκόλουθα ζευγάρια γραφικῶς τύπους πού βρίσκονται στὶς Γλωσσικὰ Παρατηρήσεις θὰ βροῦμε δύσκολα νὰ ἔχη ἀπικρατήσι σημεῖρα ὁ σωστός πολὺ φοβοῦμαι μάλιστα πῶς καὶ ὁ ἀναγνώστης συχνὰ θὰ δυσκολευθῇ νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ: καταχώρισις καταχώρησις, διακεκομμένος διακεκομμένος, ἀνηλεῶς ἀνηλεῶς, τρανώτερος τρανότερος κτλ., χριστιανιστὴν χριστιανιστῆν, ἀκριβότερος ἀκριβότερος, τοῖς στάχεις στάχυν, ἡγεμονία ἡγεμονία, κηδεμονία κηδεμονία, ἀλαζονία ἀλαζονία, εἰρωνία εἰρωνία, κηδεστία κηδεστία, δικτάτορος δικτάτορος, λογιδριον λογιδριον, ἀσινκὸς ἀσινκός, Σαζωνία Σαζωνία, Ἰάσωνα Ἰάσωνα, Σιζουμῶνα Σιζουμῶνα, ἐπερβαλλόντως ἐπερβαλλόντως, βεβαρυνμένος βεβαρυνμένος, βεβαρυνμένος, ἐφειτωδὸς ἐφειτωδὸς, παρσιεφόρος παρσιεφόρος,

¹¹ (σ. 45). Στην όμορφη μελέτη του Γεωργακάκη (κτ. σημ. 31) σ. 22 κ. α., γίνεται λόγος για τον τρόπο που θα καλύτερέψη ή σημερινή κατάσταση γενικότερα για το ίδιο ζήτημα βλ. το βιβλίο του Lay (κτ. σημ. 6).

¹² (σ. 45). Για τις μεγάλες δυσκολίες της νεοελληνικής ορθογραφίας κτ. και τις απόλυτες μαρτυρίες: Ζηκίδου, 'Ορθογρ. λεξικόν, σ. 6-9 ετα. «Η ορθογραφία και μέλιστα της 'Ελληνικής γλώσσης δέν είναι τών ευχερών ούδέ τών παντι ανθρώπιω δυνατών, άν μή τις άσκήση έαυτόν περί ταύτην και προσκτήσεται τάς εις τοϋτο μεγάλας συμβαλλομένας γνώσεις. Τοϋτου δ' ένεκα βλέπομεν και καθηγγητάς έν τή πανεπιστημίη ού μόνον τών άλλων σχολών αλλά και αυτής της φιλολογίας δεινώς έσθ' ότε άνορθογραφούτας και άσυγγνώστους περιπίπτοντας άμαρτήμασιν... Μνημονεύω μόνον τοϋ μακαρίτου Φιλίππου 'Ιωάννου, όστις καιπερ κράτιστος ών έλληναίτης όμως έφωράτο υπό συναδέλφου αϋτοϋ άμαρτάνων δεινώς περί τήν προσφιδίαν και τήν ορθογραφίαν.»—'Αποστολίδου, 'Ορθογραφικόν 'Εγκόλιον, σ. 2: «Παρά πάντων τών περι τά γράμματα και τήν διδακτικήν ασχολουμένων όμοφώνως όμολογείται ότι ή μεγαλύτερα δυσχέρεια της ελληνικής γλώσσης περιορίζεται εις τό ορθογραφικόν αυτής μέρος, καθόσον, ένφ τού συντακτικόν και τό φρασιολογικόν όσημέραι άπλοποιούνται και ό λόγος καθίσταται όμαλότερος, τό ορθογραφικόν και δή ό τονισμός τών λέξεων παραμένει πάντοτε δυσπαρακάμπτου σκόπελος». (Ειδικότερα για τον τονισμό κτ. σημ. 89). —Χατζιδάκι, 'Απάντησις κτλ. σ. 834. «'Ερωτώ, είναι λογικόν, ή μέν δεινότερα, ή της ορθογραφίας δυσκολία να καταλείπηται τηλικούτος θόρυβος;» (Είναι όμως φανερό πως δέν είναι ή ορθογραφική δυσκολία ή μεγαλύτερη, άν μάς επιτρέπεται να συγκρίνωμε πράγματα τόσο άνόμοια). Κτ. άκόμη και τ' άκόλουθα, κάπως υπερβολικά λόγια τοϋ ποιητή της Μέροης: «Πολλή μείζονα δυσκολίαν [παρά ή διγλωσσία μας] παρέχει τοις διδασκομένοις ή παρ' ήμίν αρχαιοθεν έπικρατούσα ιστορική ορθογραφία... 'Αλλ' ό σημερινός 'Ελλην... διά να μάθη όχι τήν γλώσσάν του, αλλά πώς πρέπει να γράψη μίαν μόνον λέξιν, αναγκάζεται πολλάκις υπό τών σχολαστικόν και άκρίτων λογικόν να καταβάλη τόσους κόπους, όσοι θα ήρκουν πολλάκις εις τό να μάθη δλόκληρον μίαν ξένην γλώσσαν. Και ταϋτα πάντα «χάριν της 'Ενάθης»! χάριν της ορθογραφίας, χάριν πράγματος δηλονότι, όπερ σήμερον δι' ήμάς δέν έχει παρά φιλήν τινα και ιστορικήν μόνον αξίαν» (Βερναρδάκης, Ψευδοαττικισμός 'Ελεγχος, Τριέστι 1884, σ. 261). Για τό ίδιο ζήτημα μιλώντας ό άρθογράφος της Νέας 'Ημέρας τοϋ Τριαισιού 19 (1893) 2/14 'Οχτωβρ. αναγνωρίζει πως άκόμη και τό Πανεπιστήμιο βγάξει άνορθογράφους, και συμβουλεύει, για να διορθωθή ή σημερινή κατάσταση, ν' απαιτηθν από τό μαθητή και στο δημοτικό και στο έλληνικό και στο γυμνάσιο ν' αντιγράφη κάθε μέρα «μετά προσοχής και άπταιστώ» μιá ως δυό σελίδες, κι άκόμη και οι τιμηρίες να είναι αντιγραφές.—'Εδώ πιά αλλάζει τό δίλημμα άν πρέπει να ζή κανείς πριν ή να φιλοσοφή, και της φιλοσοφίας τή θέση τήν παίρνει ή ορθογραφία.

Η ορθογραφία μας είναι λοιπόν δύσκολη και καθώς βλέπομε δεύτερη γνώμη δέν υπάρχει. Μόνο που μερικοί κάποτε νομίζουν πως φαίν κυρίως έκείνοι: που κάνουν τά λάθη, σά να ήταν δυνατό ν' απαιτήση κανείς από δλόκληρο λαό που ζή να κάνει πρώτη του φροντίδα ν' απομνημονεύη τοϋς ποικιλότερους και δυσκολοθύμητους κανόνες της νεοελληνικής ορθογραφίας.

Έτσι ειπε ό Κόντος, Λόγιος 'Ερμής 1 (1866) σ. 2: «και περι τά πνεύματα δέ και τοϋς χρόνους και τοϋς τόνους και τό υπογεγραμμένον ιδία και τινα άλλα της ορθογραφίας δέν φαίνεται έν αυτοις [στα βιβλία που διαβάζομε, τά «πρός διδασχην τοϋ έλληνισμού υπάρχοντα»] πολλή φροντίς και άκρίβεια, άμείλεια δέ πολλάκις και όλιγορία άσύγνωστος».

Και όμως, καθώς κι άλλου παρατηρώ, και για τοϋς ξενόφωνους και ξενόγλωσσους που μαθαίνουν τή γλώσσα μας είναι ζήτημα σπουδαίότατο να μην είναι ή ορθογραφία της δύσκαλη. Τι έντύπωση να κάνει στα ξενόφωνα έλληνόπουλα ή ορθογραφία μας με όλα της τά βάρη και στολίδια, μέλιστα έμα τή συγκρίνον με τις άλλες γνώριμές τοϋς γλώσσες; Οι δυσκολίας αλίστες υπάρχουν άκόμη και για γραμματισμένους ξένους και λόγιους κι είναι διδασχικά τά λόγια που έγραψε σ' ένα φίλο του 'Ελληνα ό 'Ολλαντός H. C. Müller, ό γραμματέας τοϋ Φιλελληνικού Συλλόγου στο 'Αμστελδδαμο, που ζητούσε να διαδώση στην πατρίδα του 'Ολλαντία τις νεοελληνικές σπουδές και τή νεοελληνική προφορά: «Είναι δέ μεγάλη δυσκολία ή ορθογραφία και διά τοϋτο παρακαλώ πάντας τοϋς 'Ελληνας φίλους μου να ανακοινώσωσι μοι τήν μέθοδον διά της όποιας αυτοί οι 'Ελληνες ήθη έν τοις σχολείοις δύνανται ν' αποφύγωσι τήν σύγχυσιν τών φθόγγων και έν γένει τήν κακογραφίαν» ('Ακρόπολις, 5 Σεπτ. 1888. Κτ. και 'Ακρόπολη 9 Νοεμβρ. ίδ. χρον.). Θα πη τώρα κανείς: να βρίσκουν οι ξένοι λιγώτερες δυσκολίες στην ορθογραφία τών αρχαίων ελληνικών παρά έμεις στη γλώσσα μας; Αυτό δίχως άλλο' και συχνά παρατηρήθηκε πως οι ξένοι έχουν μεγαλύτερη βεβαιότητα παρά έμεις σ' αυτό τοϋς βοηθί πρώτα ή καλύτερη σχολική τους μόρφωση, κι ή έρασμαική προφορά, που διακρίνει εσα ψηφία έμεις με τή δική μας προφορά άνακατώνομε. 'Επειτα όμως κι ένα άλλο, πως κάνουν πολυ περιωρισμένη χρήση της ελληνικής γλώσσας (ιδίως γράφοντας). Με τό να διαβάσουν λ. χ. μερικές φορές πράγμα, σφραγίδα, νικαί, αϊφνιδίως, διακεκομμένος, ζέφον, τοϋς έντυπώνεται τό γραφτό είθελο τών τύπων αυτών, κι έτσι τό θυμούνται ένώ έμεις, και σωστά να τά μάθαμε στην αρχή, τόσο συχνά διαβάζομε σ' εφημερίδες, βιβλία, γράμματα κτλ. πράγμα, σφραγίδα, αϊφνιδίως, διακεκομμένος, ζέφον, ώστε δέν άργοϋμε να σαστίσωμε, και στην άμφιβολία ή όπτική μνήμη δέ μάς βοηθί πιά σε τίποτε.

¹³ (σ. 46). Τέτοιες κι όμοιες άσύστατες γραφές βρίσκονται άκόμη και σε περιοδικά καθώς τά «Παναθήνια» και τά «Γράμματα» ('Αλεξάνδρεια) στις εκδόσεις τοϋ Φέξη (μεταφράσεις αρχαίων ποιητών κτλ.), μ' ένα λόγο παντού. 'Αναφέρω έδώ μερικά παραδείγματα από τά δυό λεξικά τοϋ Βλάχου (Λεξικόν 'Ελληνογαλλικόν, 1. έκδ., 'Αθήναι 1897) και τοϋ 'Ηπίτη (Λεξικόν 'Ελληνογαλλικόν και Γαλλοελληνικόν της λαλουμένης ελληνικής γλώσσης ήτοι καθαρωούσης και δημώδους, 'Αθήναι 1908), που βγήκαν τά τελευταία χρόνια: (Βλάχος) άγροίλος, άκαταίβατα, άκέρηος, άλλώς, άτρίαστος, άνημιός, άποκηρά, άρημα—('Ηπίτης) άητουφούληα κτλ. Κτ. άκόμη και σημ. 30.

¹⁴ (σ. 46). Κοντά στοϋς λόγους αυτοϋς είναι κι ένας άλλος: 'Αμα ή ορθογραφία έχει τις ρίζες της 2500 χρόνια πίσω, πολλές φορές, σύμφωνα άκριβώς με τοϋς κανόνες και τό πνεύμα της ορθογραφίας αυτής θα πρέπει να νεωτερικη κανείς στη γραφή, κι έτσι να παραθή τήν παράδοση, άν θέλη να της μείνη

πιστός. Αυτό γίνεται λ. χ. στο συλλαβισμό, όπου η διαφορετική φωνητική της σημερινής γλώσσας κάνει αδύνατο να εφαρμόσουμε απaráλλαχτους τους αρχαίους κανόνες (κτ. κανόνα 17) όπου τυχόν δοκιμάστηκε αυτό (κτ. λ. χ. Καρακατσάνη, Σύστημα ορθογραφίας κτλ. σ. 9, 14), γίνεται ελοφάνερο πόσο άστοχο είναι ν' ακολουθούμε κατά γράμμα την αρχαία γραμματική. Το ίδιο έχουμε και στις σύνθετες πιά σήμερα λέξεις (ένω, άφου κτλ.), που θα έπρεπε να γράφονταν με μιά λέξη (κτ. κανόνα 16), κι όμοια πρέπει να κρίνουμε μαρικά τωνακά ζητήματα και άλλα.

Στην καθαρεύουσα μένουν και άλλοι ακόμη τόποι με ορθογραφία διπλή ή αμφίβολη: τουλάχιστο δεν καθιερώθηκε ποτέ μιά ενιαία γραφή, ούτε διδάχτηκε στη γραμματική της λ. χ. ίσως θέλει ή ίσως θέλη (ίσως έρθη), όποιος λέει ή όποιος λέη (όποιος πη), αν πρόκειται (αν πρόκηται), τον γώτσα αν θέλη (αν θέλει κτ. σημ. 119).

⁴⁵ (σ. 49). Οι πληροφορίες που μας ήρθαν για τον Αρχίνο βρίσκονται μαζεμένες στο άρθρο του Hermann Usseneri *lectiones graecae* στο Rheinisches Museum für Philologie 25 (1870) σ. 590-2 για την ορθογραφία που συνήθιζαν οι Άθηναίοι στον 5. αιώνα κι αργότερα βρίσκεις όσα χρειάζονται στο Jannaris, *An historical Greek Grammar*, Λονδίνο 1907, σ. 531. Έκει βρίσκεται μαζί με άλλες αρχαίες πληροφορίες κι η ακόλουθη (από τ' Ανέκδοτα του Bekker, 783, 22) «Άλλα παρ' άλλους είσι χαρακτήρες των στοιχείων. Ος δέ νυν χρώμεθα είσιν Ιωνικοί, είσενέγκαντος Αρχίνου παρὰ Θηβαίους (διάβαζε: παρ' Αθηναίους) φήρισμα τους γραμματιστάς ήγουν τους διδασκάλους παιδεύειν την Ιωνικήν γραμματικήν ήγουν τὰ γράμματα». Όσο για το ζήτημα της ελληνικής ορθογραφίας στην κλασική εποχή, που ήταν φωνητική, κτ. όσα όμορφα λέει στ' όνειρό του ο Χριστόπουλος, Λυρικά, έκδ. 1811, σ. 25-27.

⁴⁶ (σ. 50). Η Διαθήκη, στην παλιά έκδοση του Έρasmus, γράφει έμμι, αυτοϋ, δι, εισέλωσιν, εις, έι τις, και και η περιφημη πολύγλωσση Βίβλος του Ισπανού καρδινάλιου Ερμένεσ στην Άλκαλα (1514-1517) τονίζει — άμα έχει τόνους — συνήθως το πρώτο φωνήεν: έιτα, όυτος, τόντο· μά και έιτα, κάποτε και έιτα όμοια γράφουν και τὰ παλιά χειρόγραφα της Διαθήκης του Tischendorf: *Ιησϋν, άφηγόνμενος, έμϋν, τόνς, τόν, Χαναάνιοι, και του Βατικανού: όνκ, και, αυτόν, όνχ όντως δι, χνός, αυτόνς*. Όμοιες γράφες βρίσκονται ακόμη σε βιβλία νεοελληνικά που βγήκαν πρό εκατό χρόνων (κτ. και σημ. 12, στιχ. 18, 26, 31 σ' ένα κείμενο τυπωμένο με τέτοιες γράφες στα 1811). Όσο για τὰ κεφαλαία οι παλιοί τυπογράφοι, όπου δέ χωροδός πνεύμα και τόνος από πάνω τους, τὰ έβαζαν έπειτα από αυτά, κι όχι άριστερά τους, καθώς σήμερα. Κτ. Eb. Nestle, *Zur griechischen Akzentuation bei Diphthongen*, στο Neues Korrespondenz-Blatt für die Gelehrten und Realschulen Württembergs 11 (1904) 367-371. Ε. Θόμψων (μεταφρ. - Αάμπρου), Έγχειρίδιον ελληνικής και λατινικής Παλαιογραφίας, Άθήνα 1903, σ. 134 α. Kenyon, *Paleography of Greek Papyri*, Λονδίνο 1899, κ. άλλα.

⁴⁷ (σ. 50). Στην εγκύκλιό του προς τους γυμνασιάρχες του κράτους ειπε ο υπουργός για τή Δημόσια εκπαίδευση και τις Καλές τέχνες στη Γαλλία και τ' ακόλουθα λόγια για τή σχέση γλώσσας και ορθογραφίας:

«Η μεταρρύθμιση θέλει μόνο να κάνει σαφέστερη κι ευκολότερη στα παιδιά

και στους ξένους την πρώτη διδασκαλία των γαλλικών, εξαφανίζοντας ανώφελες δυσκολίες... Η συνταχτική μεταρρύθμιση, όπως την πραγματοποιούμε, δε σημαίνει με κανέναν τρόπο πως πρέπει ν' αφιερώνονται λιγώτερες ώρες και λιγώτερες φροντίδες για τή σπουδή των γαλλικών; Τσια τσια. Το πνεύμα μιας γλώσσας, ή ευστροφία της, ή χάρη της και ή σαφήνειά της, δε βρίσκονται κρυμμένες σε ορθογραφικές ιδιοτροπίες τις βρίσκουμε στα έργα των μεγάλων ρητόρων και των μεγάλων συγγραφέων... Ο καιρός που καρζίζουμε με την άπλοποίηση της ορθογραφίας θα χρησιμοποιηθή άφελιμότερα στο διάβασμα και την εξέγηση των διαλεχτών καμένων και στις εκθέσεις, τις μόνας ασκήσεις που είναι ικανές να διδάξουν τις πλούσιες πηγές της γλώσσας και τή χρήση της.

Σας παρακαλώ, κύριε γυμνασιάρχη, να λάβετε τ' αναγκαία μέτρα ώστε ή εγκλιση απόφαση να εφαρμοστή άμέσως. Να τή γνωστοποιήσετε στους κ. κ. επιθεωρητές... της δικαιοδοσίας σας, στους σχολάρχες, στους προέδρους των εξεταστικών επιτροπών, και να φροντίσετε να καταχωριστή το κείμενό της στα δελτία της δημοτικής εκπαίδευσης».

⁴⁸ (σ. 51). Το δικαίωμα του λαού για μίαν απλή κι εύκολο-μάθητη ορθογραφία υποστηρίχτηκε με τ' ακόλουθα λόγια από ένα γερμανικό σύλλογο για την άπλοποίηση της ορθογραφίας (Verein für vereinfachte Rechtschreibung). Ζητούμε, λέει ή προκήρυξη, σύστημα γραφής, το όποιο να ήμπορη εύκολα και καλά να μαθαίνει και να μεταχειρίζεται όχι μόνον ο λόγιος, αλλά και ένας κοινός άνθρωπος από τον λαόν· επειδή ή καθιερωμένη ορθογραφία είναι τέτοια, ώστε να μην ήμπορη να την μάθη κανείς από εκείνους, όσοι δέν είναι εις θέσει να περάσουν όλην την νεότητά των εις τὰ θρανία του σχολείου, και έδω άνήκει ή μεγάλη πλειονοψηφία των συμπολιτών μας από τον λαόν. Η καθιερωμένη μας γραφή δέν είναι παρὰ μιά άδικία που διαπράττουν από άνανδρη ρουτίνα, οι όλγοι, οι όποιοι θα ήσαν εις θέσει να την αλλάξουν ή να υποδοθηθούν την μεταβολήν της, ή καλύτερα όσοι είναι εις θέσει να κρίνουν, έναντίον του μεγάλου πλήθους και των εκατομμυρίων γερμανοπαίδων, τὰ όποια υποχρεώνονται να θυσιάσουν τὰ καλύτερα και ωραιότερα των χρόνια δια να μάθουν και γυμνασθούν εις κανόνες και εξαιρέσεις άβασίμους, αυθαίρετους, άσυνεπείς και άνοήτους... Ζητούμεν να σώσωμεν την νεολαίαν από το σταύρωμα του χειρότερου είδους και να απαλλάξωμεν τον άπείριστον πολίτην από τή ντροπή να φαίνεται άγράμματος, επειδή δέν ήμπορεί να ένθυμηθή τις άνόητες παραξενιές της καθιερωμένης ορθογραφίας (Μ. Τριανταφυλλίδου, *Ενηλασία ή Ισοτέλεια*, I 2, Άθήνα 1907, σ. 329, ύποσημ. 3.). Μπορεί κάποτε, λέει και ο Lay, Führer durch den Rechtschreibunterricht, σ. 3, να κλείνη μιά κακή ορθογραφία το όρόμο σε κείνον που γυρεύει να βρη καλύτερη θέση στη ζωή. Η ορθογραφία βοηθεί να καταλαβαίνωμε ότι γράφηκε... με την ευκολία και βεβαιότητα στη μορφή βοηθώμε άμεσα την έκφραση της ιδέας. Ποσοί δέν παραλείπουν να γράφουν κάτι, από φόβο μην τους ξεφύγουν τίποτε ορθογραφικά λάθη. Κτ. και τ' ακόλουθα λόγια παρμένα από την έκθεση που παρουσίασε στη Γαλλία ο εισαγγητής της Επιτροπής που είχε αναλάβει ν' άπλοποιήση τή διδασκαλία της σύνταξης και ορθογραφίας στα δημοτικά και μέσα σχολεία. «... Η μεταρρύθμιση θα είναι σύρρητική πρώτα πρώτα στα παιδιά,

πού θα γίνει ή εργασία τους λιγώτερο βαρετή και πιο ενδιαφέρουσα' αντί να φορτώνουν τό μνημονικό τους με ανώφελους κανόνες που κοιτάζουν έπίταια να τους ξεχάσουν μία ώρα άρχίτερα, θα μπορούν να διαβάζουν και να έρμηνεύουν πολύ περισσότερα γαλλικά κείμενα. Έπειτα, σε μία εποχή όπου των γαλλικών τό άπλωμα γίνεται όλο και δυσκολώτερο, μπορούμε να ελπίσουμε πως μία συντομώτερη, σαφέστερη και άπλούστερη γραμματική θα βοηθήσει να μεγάλωση ό αριθμός εκείνων που θα μάθουν τή γλώσσα μας...

Σχετικά με τή δική μας όρθογραφία και τήν άπλοποίησή της λέει κοντά σε άλλα ό Άντρεάδης, 'Η γλώσσα μας κτλ., σ. 350: «Υστερα πρέπει να μην ξεχάσουμε πως από τους δικούς μας μονάχα ό ένας θα σπουδάσει τά παλαιά Έλληνικά. Και για να μη δυσκολευτή τάχατες αυτός ό ένας, πρέπει να τραβάμε τό διάβολο με τήν όρθογραφία όί 24 που δέ θα μάθουμε τά παλαιά Έλληνικά;... Πολλοί στο έθνος μας, παραπάνω από ένα εκατομμύριο, δέ μιλάμε Έλληνικά, και πρέπει νάμε πολύ εύκολη ή γλώσσα μας, για να μπορούμε να τή μάθουμε. Πρέπει να μην ξεχάσουμε ακόμη κ' εκείνους που βρίσκονται στο έξωτερικό, και δέ μπορούν όί δυστυχισμένοι μήτε σχολεία νάχουνε και είναι κάπου 500,000 κι αυτοί. 'Η γλώσσα μας πρέπει νάμε πολύ εύκολη... να τή μαθαίνουνε κι αυτοί, και να μη χάσουνε τόν έθνισμό τους...». Για τό σκοπό τής όρθογραφίας κτ. κι όσα όμορφα είπε ό Βηλαράς (σημ. 13 και Έπίμτρο II γ).

⁴⁹ (σ. 52). Δέ θα ήταν άσκημο να θυμηθούμε εδώ τ' άληθινά λόγια του Gaston Paris (Clédat, Grammaire raisonnée, Πρόλογος): «Je suis parfois tenté de dire que si Pascal, La Fontaine, Bossuet, Voltaire, ont si admirablement écrit le français, c'est qu'ils n'avaient pas eu à apprendre la grammaire. Il est vrai qu'ils faisaient tous des «fautes d'orthographe» qui les auraient fait refuser sur deux lignes de leur copie à l'examen primaire le plus inférieur, mais ils avaient peut-être employé à un meilleur usage les heures que nos écoliers consument à apprendre que *corps* veut un *p* (et les maîtres instruits enseignent que c'est parce qu'il vient de *corpus*), mais que *corsage* n'en prend pas; à se mettre dans la tête (je n'ai jamais pu y arriver) les cas ou il faut écrire *fond* ou *fonds*; à distinguer les mots en *ou* ou en *eu* qui «forment leur pluriel» avec un *s* ou un *x*, et à retenir les doubles listes des verbes en *dre* qui prennent un *d* ou un *t* à la troisième personne de l'indicatif». Καί προσθέτει ό Γερμανός Heine που τό σχολιάζει (Die autlichen Schriftstücke der Reform κτλ. σ. 11) «Μέ τέτοια μικρολογήματα σπαταλούμε στα σχολεία μας όλα άνεχτίμητο κεφάλαιο από καιρό, δύναμη και νεύρα μαθητών και δασκάλων, και συλλογίζεται κανείς με πόσες βασανισμένες ώρες πρέπει ν' αποκτήσουν τά παιδιά μας τό μηδαμικό αυτό αγαθό που όνομάζουμε όρθογραφία... Δέν είναι εκείνος ό δάσκαλος ό καλύτερος, που μπορεί να επιδείξει τά καθαρώτερα κι όποδειγματικώτερα τετράδια, με εκείνος που χαιρόνται όί μαθητές του άμα έρχεται τό μάθημά του...» Γνωστό είναι πως κι ό Goethe και ό Schiller συμβουλεύουνταν συχνά τους φίλους τους για να μην τους ξεφύγουν όρθογραφικά λάθη.

⁵⁰ Ίσως αξίζει να παραθέσω εδώ ένα δείγμα τής όρθογραφίας που έγραφε

ό Μεγάλος Φριδερικός (κι είναι γνωστό πως γλώσσα του αγαπημένη και γλώσσα τής αλλαγής του ήταν τά γαλλικά):

«Mon cher Duhan Je vous promais que quand j'aurez mon propre argent en main, je Vous donnerais annuellement 2400 ecus par an, et je vous aimerais toujours encor un peu plus d'asteure (q'à cette heure) s'il me l'est (ni' est) possible.
Frideric P. R.

Potsdam le 20 de juin 1727».

⁵⁰ (σ. 52). 'Η άρχή αυτή είναι καινούρια στα συστήματα τής νοσελληνικής όρθογραφίας, ιδίως άμα αποβλέψουμε στην κατηγορηματική τής και κάπως τολμηρή διατύπωση' με τόν τρόπο όμως που εφαρμόζεται ή ιστορική μας όρθογραφία κατά καθημερινή ζωή ή άρχή μου αυτή παρουσιάζει πολύ μικρότερη αντίθεση. Μά και κοντά στους έπιστήμονες που ακολουθούν ένα ιστορικώτερο σύστημα (λ. χ. τό Χατζιδάκι, Λάμπρο, Πολίτη, Κρούμπιαχερ) βρίσκουμε κάποτε και κεινούς που οά να μη θέλουν ν' αναγνωρίσουν τήν ιστορική άρχή πέρα πέρα. 'Ο Ψυχάρης μεταχειρίζεται κάποτε τίς άπλούστερες γραφές άν και φαίνεται να τίς δικαιολογή με έτυμολογίας που φαίνονται λιγώτερο πιθανές (λ. χ. *πουλί*)' καθαρώτερη είναι δώ ή συμβιβαστική στάση που παίρνει ό Thumb (δές σημ. 54)' γενικά όμως όλοι τους ακολουθούν, μπορούμε να πούμε, τήν ιστορική άρχή. Κι είναι άληθινά δύσκολο για ένα γλωσσολόγο να νομοθετήση ένα όρθογραφικό σύστημα όπου να καταπατιέται, κιάς είναι και για πρακτικούτατους λόγους, ή άλήθεια τής έπιστήμης του' τό γενικό συμφέρον του λαού του τό βλέπει θολά με τήν προοπτική που του δίνει ή ιστορία τής γλώσσας' έτσι όμως καταλαβαίνει κανείς και τό δυσκολοκίνητο και όχι πρακτικό τής όρθογραφίας — ιδίως τής ελληνικής — που αναγκαστικά από έπιστήμονες κανονίζεται και περιμένει να κανονιστή. Πιστός έτσι ό Χατζιδάκις στην ιστορική γραφή βρίσκει τους άπλοποιημένους τύπους *είμου*, *δριζα*, *να γράφεις*, *θα πεις* κτλ. άνιστόρητους, λανθασμένους και γελοούς' κι ό Ψυχάρης, εφαρμόζοντας άλλοι κι άλλιώτικα τήν ίδια ιδέα λέει (στη γαλλική βιβλιοκρισία για τήν όρθογραφία του Πάλλη) για τό *κι δέω κι είναι* που έγραφε ό Πάλλης αντί των *κι δέω κ' είναι* που θέλει ό ίδιος: δέν καταλαβαίνω πως μπορεί κανείς ν' άπλοποίηση διαδίνοντας τήν πλάνη, κάνοντας δηλαδή να γίνεται αδύνατη ή διδασκαλία τής γραμματικής ένότητας των φαινομένων. Γραμματικός θα πρέπει βέβαια πάντα να βοηθήσει τόν κανονισμό τής όρθογραφίας, μά να μην ξεχνά του Κόιντου τά σοφά λόγια *inter vitules grammatici habebitur aliqua nescire* (κτ. και σημ. 35).

⁵¹ (σ. 52). Κρούμπιαχερ, Τό πρόβλημα κτλ., σ. 161. — Σε πολλές γλώσσες με ιστορική όρθογραφία έχει δείχτη σήμερα πως πολλές λέξεις γράφονται άνιστόρητα και στραβά, και όχι σύμφωνα με τους κανόνες που έφισαν τή γραφή των όμοιων λέξεων. Οι Γάλλοι γράφουν *doigt*, άν και ποτέ δέν προφέρθηκε τό *gt* στο τέλος, μόνο και μόνο γιατί όί γραμματικοί που τό κανόνισαν ήθελαν να δείξουν πως έρχεται από τό λατινικό *digitus* *corps* γράφεται με *p* για παρόμοιο λόγο (λατ. *corpus*), όχι όμως και τό *corsage*, που θα έπρεπε να γράφονταν κι αυτό *corpsage* άκόμη καλύτερα όμως θα ήταν *cors* κοντά στο *corsage*. Στα γερμανικά πάλι τό *schwimmen*, *slafen*, *sniden*, *spiln*, *steln* που συνήθίζονταν στο 14. αιώνα, ενώ όλα τους δάουναν τό άρχικό *s* σε *sch*, γράφονται σήμερα *schwimmen*,

schlafen, μὴ ἔχει καὶ *schripin, schein, m̄ spielen, stehlen*. Ἀσυνεπόμενα σημεῖονται τὰ φωνήεντα ποῦ ἔγιναν μακρὰ στὰ νέα γερμανικά: διπλασιάζεται τὸ φωνήεν (*Haar, Schnee*), τοῦ προσθέτου ἕνα *e (viel)* ἢ ἕνα *h (Ruhm, ihm)*, ἢ μένει ὅπως εἶναι (*klar, Rat*). Κτ. ἀκόμη Lay, ὁπ. παραπ., σ. 19-20 καὶ 32, ἀρ. 8.

⁵² (σ. 52). Ὁ πρῶτος κατάλογος ποῦ βγήκε στὰ 1906 γιὰ τὴν ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία, «Οἱ τρακόσιες λέξεις» οὐσταίνε τὴν ἀπλούτερη γραφὴ σὲ τύπους ποῦ συνηθίζονταν ὡς τότε μὲ πολλαπλῆς γραφῆς. (λ. χ. *acknowledgment* ἀντὶ *acknowledgement, altho although, anemia-anaemia, antipyrin-antipyrine, blest-blessed*). Ὁ 6' κατάλογος, στὰ 1908, νεωτέρωσε σὲ λέξεις ποῦ καὶ παλιότερα γράφονταν ἀπλούτερα λ. χ. *alfabet, diafram-diaaphragm, paragraf, gardian, island (island)*. Μὲ τὸν γ' κατάλογον (1909) ἀπλοποιήθηκαν διάφορες κατηγορίες ἀπὸ λέξεις καθὼς *etiquet, omelet, quartet* (ἀντι—ette), *autum, colum, solem* (ἀντι—mn) κτλ. Καὶ τελευταία, στὰ 1913 Μάρτ., προτείνονται τύποι καθὼς *scool, caracter, colera, hai, gin, forgiv, ar, gon* (κτ. τὴν ἐγκύκλιο 25.) τοῦ Simplified Spelling Board).

Καὶ στὴ Γερμανία εἶχαμε ἔπειτα ἀπὸ τὸν κανονισμὸ τοῦ 1880 (κτ. σημ. 6, 115) τὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1901, ποῦ καὶ αὕτη παριστάνει μόνον ἕνα σκαλοπάτι στὴν ἐξέλιξη τῆς γερμ. ὀρθογραφίας, ποῦ μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι τελειωμένη, οὕτως ἔπειτα ἀπὸ τὴ νέα σχολικὴ ὀρθογραφία (Lay, Führer κτλ., σ. 81).

Στὴ Γαλλία, ἕνας ἀπὸ τοὺς θερμοὺς ὑποστηρικτῆς τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας εἶναι ὁ καθηγητῆς τῆς Γλωσσολογίας στὸ Παρίσι Passy ἂν καὶ φίλος ὁμοῦς τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας, ζήτησε καὶ αὐτὸς γιὰ τὴν ὥρα μιὰ ἔχει καὶ πολὺ ριζικὴ μεταρρύθμιση: ἀπλοποιῶνται τὰ διπλά σύμφωνα, ὅπου δὲν προφέρονται σὰ δύο, μερικοὶ φθόγγοι γράφονται σὲ μερικῆς περιπτώσεις φωνητικῶν, ἀντὶ *c* γράφεται *s* κτλ. λ. χ. *En éfe t, ce n'et pas deus degres de force qu'il faudrait distinguer, mais un grand nombre. Les silabes que nous avons reconu come fortes ne sont pas absolument égales entre éles.* (Passy, Les sons du français σ. 47).

⁵³ (σ. 58) Κτ. Χατζιδάκι, Μεσαιωνικά Ι σ. 616. «Ἀλλὰ καὶ ἡ καινοτομία αὕτη [λ. χ. ἀφ'αὐτὸς αὐτὸς], ὅπως καὶ τοσαῦτα ἄλλα, ἀπαδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ ἔθνους, τοῦ πιστῶς ἐμμένοντος τοῖς καθεστώσει... θὰ ἐπιτραπῆ ἡμῖν τοῖς πολλοῖς νὰ μὴ ἀσπαζώμεθα μηδὲ μεταχειρίζομεθα αὐτήν, φρονῶντας ὅτι, ἂν ποτε ἤθελε παρ' ἡμῖν κριθῆ ἀναγκαῖον νὰ ἀποβληθῆ μὲν ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία, εἰσαχθῆ δὲ ἡ κατὰ τὴν νεωτέραν ἡμῶν προφορὰν... ἀναγκαῖως ἔχει ἵνα τοῦτο γένηται οὐχὶ ἀνακολούθως καὶ τμηματικῶς, ἀλλὰ συστηματικῶς καὶ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν ἵνα τοὐλάχιστον τὰ ἔκ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἀφελήματα ἀντιστηκώσωσιν τὰς μελλούσας νὰ προκύψωσι βλάβας, οὐχὶ δ' ἡμιτελῶς ὅπως προτείνουσι τινες, ὅτε τὰ μὲν δὲσκόλα τῆς παραδόσεως οὐδαμῶς αἰρούνται, καὶ δύο συγχρόνως καὶ ἀλλήλοισ ἐναντία συστήματα, τὸ τῆς ἱστορικῆς καὶ τὸ τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας, συμφύρονται οὐδενὶ ἔξεν ἴφ». Κτ. ἀκόμη Μεσ. Ι, 630: «Ἐν παντὶ καὶ πάντοτε ἡ ἀνακολουθία καὶ ταραχὴ εἶναι αἰσχρὸν καὶ φευκτέον. Ἀφοῦ δὲ ἴδιον λογικῶν καὶ σκοπετομένου ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴ δευλιῆ καὶ ὑποχωρῆ ἐνώπιον οὐδενὸς συμπεράσματος τῶν ἀπαξ μετὰ ὄρμον σκέψιν τεθεισῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντοτε καὶ ἐν πάσι νὰ κανονίξῃ τὰς ἑαυτοῦ πράξεις κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτας οὐδενὶ ἄλλῳ πειθόμενος ἢ τῷ αἰροῦντι λόγῳ, καὶ ἀφοῦ οὐδὲ λόγοι πρακτικοὶ ἀλλ' ἀπλῶς συνηθείας κωλύουσι τὴν παραδοχὴν τῆς προτεινομένης

ὀρθογραφίας, δι' αὐτὰ κριθῶ ὅτι εἶναι δυνατὴ ἢ ἀποδοχὴ καὶ μάλιστα πιθανή (πρόκειται γιὰ τὶς γραφῆς *Βασίλεις, Ἀντώνιος* κτλ.).

⁵⁴ (σ. 53) Λέει δὲ Thumb γιὰ τὴν ὀρθογραφία ποῦ ἀκολούθησε, στὸν Πρόλογο τῆς Γραμματικῆς τοῦ (κτ. σημ. 2) τ' ἀκόλουθα περίπου: Προσπάθησα νὰ γράφω σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία, μὰ κοίταξα (δογραμμίζω ἐγὼ) καὶ ν' ἀπλοποιῶ ὅπου μποροῦσα, ἢ νὰ βρῶσκω κάποιο συμβεθεασμὸ μεταξὺ τῆς ὀρθογραφίας ποῦ ἀπαιτεῖ ἡ ἐπιστήμη καὶ κείνης ποῦ συνηθίζεται σήμερα... Ἀπόφυγα γραφῆς ἀσυνήθιστες καθὼς τοῖς ἀντι-ίς, καὶ οὕτως ἀσχητὰ γραφῆς καθὼς -πουλλο, πουλλί, ποῦ θέλει δὲ Χατζιδάκις σωστά γιὰ γλωσσολογικοὺς λόγους... Συχνὰ προσπάθησα ν' ἀπλοποιῶ τὴν ὀρθογραφία, γράφοντας λ. χ. *ἔχω δεθεῖ* (ἀντὶ *δεθη*) κοντὰ στὸ *ἔχω δεοσι, ἔχω δεῖ*.

Φυσικὰ τώρα δὲ Thumb, ὅσο κιὰν τὸ νόμιζε σωστὸ δὲν μποροῦσε ν' ἀπλοποιῆση προβαίνοντας σὲ νεωτερισμοὺς ἀσυνήθιστους, ἀφοῦ δὲ λόγος ἦταν γιὰ μιὰ ξένη γλῶσσα ἄλλου λαοῦ ἔτσι περιωρίστηκε κυρίως στὸ νὰ προτιμῆσῃ τὴν ἀπλούτερη γραφὴν, ὅπου αὕτη κίολας συνηθίζονταν.

Κτ. ἀκόμη Thumb, Mitteilungen στὸν Anzeiger τῶν Indogermanische Forschungen 15 (1903-4) σ. 198-9, ὅπου μιλά γενικὰ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία «... θὰ προτιμοῦσα ἀντὶς φαγεῖ τὸ φαγεῖ, ποῦ εἶναι ἀπλοῦστερο... Μὲ τέτοιες προτάσεις δὲ βγαίνομε ἔξω ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀρχή. Κι δὲ Pernot, Grammaire σ. 30 εἰς., προτιμᾷ, λέει, τὴ γραφὴν *ταίρι*, καὶ ἔχει ταίρι γιὰ ὅμοιο λόγο.

⁵⁵ (σ. 53). Χατζιδάκις, Περνασσός 16 (1894) σ. 338.

⁵⁶ (σ. 53). Κτ. τί εἶπε γι'αὐτὸ δὲ Χατζιδάκις στὴ σημ. 34.

⁵⁷ (σ. 54). Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι τόσο καθαρό, ὥστε νομίζω περιττὸ νὰ πῆ κανεὶς περισσότερα. Σημείωσις καὶ τ' ἀκόλουθα λόγια τοῦ Gabelenz, Sprachwissenschaft σ. 63 (Χατζιδ., Ἀπάντησις σ. 834): «Ὅσα μεζῶν ἢ ἀπόστασις τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ τῶν φθόγγων τοῦ προφορικοῦ λόγου, τοσοῦτε μεζῶν (γρ. μεζῶν) ὄφειλε νὰ εἶναι τὸ πῆδημα, δι' οὗ ἐμελλε νὰ ταχθῆ ἡ ὀρθογραφία παρὰ τὴν ἀληθῆ προφορὰν. Ἀλλὰ πηδῆματα δυσκόλως ἀνέχεται ἡ ἱστορία, καὶ ὅπου διὰ τῆς βίας ἀποσπῶνται ἀπ' αὐτῆς ἀπότομοι μεταβολαί, αὕτη ἐπίσταται νὰ ἐκδικηθῆ». Στὴ Γαλλία εἶδαμε πῶς ὁ γλωσσολόγος Passy ποῦ θὰ ἤθελε τὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία, πρότεινε καὶ αὐτὸς μιὰ συμβεθεαστικὴ λύση στὴ Γερμανία ζήτησε μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση δὲ Frike καὶ δὲ Allgemeiner ferein für fereinfalte Deutse rehtsreibung καὶ βρήκε φίλους ἰδίως στὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἄλλα πάλι κράτη, ἰδίως τὰ μικρότερα, κατῶρθωσαν, καθὼς εἶδαμε (σημ. 6 κτ. καὶ σημ. 110, 112), ν' ἀντικαταστήσουν τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία μὲ τὴ φωνητικὴ. Στὴν Ἑλλάδα ὁμοῦς, ἰδίως στὴ σημερινῇ ἐποχῇ, εἶναι κάτι παρόμοιο ἀνεφάρμοστο. Γι'αὐτὸ ἀπορῶ πῶς δὲ Χατζιδάκις ποῦ ἀνάφερε καὶ τὰ παραπάνω λόγια τοῦ Gabelenz λέει ὅτι «μία μόνη ὑπάρχει θεραπεία» νὰ γλιτώσωμε ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα τὰ «ἀναγκαῖοτάτα καὶ ἀπαραίτητα προϊόντα πάσης ἱστορικῆς ὀρθογραφίας» καὶ αὕτη εἶναι «ἡ ἀποβολὴ οὐμπάντος τοῦ συστήματος τῆς ἱστορικῆς καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ τῆς φωνητικῆς» (Ἀπάντησις, σ. 611) τὴν ἴδια γνώμη ὑποστήριξε μολαυτὰ καὶ ἄλλοι.

⁵⁸ (σ. 55). Ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁμοῦς μέρος νομίζω πῶς δὲν εἶναι σωστὸ καὶ τὸ ἄλλο ποῦ γίνεται σήμερα, ν' ἀλλοζώμε καθε τὸσο καὶ ἀπὸ ἕναν τύπο

ἢ μιὰ λέξη σύμφωνα με τις τελευταίες γλωσσολογικές ανακαλύψεις. Μιὰ και κανονιστὴ ἢ σημερινὴ ὀρθογραφία, δὲ σημαίνει ἂν θὰ καθιερωθοῦν και γραφῆς ἀνιστόρητες ἢ παιδεία και ἢ πνευματικὴ ζωὴ ἐνὸς ἔθνους χρειάζονται ἡσυχία και δὲν πρέπει νὰ ταράσσονται κάθε τόσο χωρὶς λόγο σημαντικὸ ἢ πρακτικὸ σκοπὸ. Και σὲ ἄλλους λαοὺς βρήκαν, ἀφοῦ διαμορφώθηκε ἢ ὀρθογραφία τους, σωστότερες ἑτυμολογίες, και καταλάβαιν πὼς πολλά της γράφονταν στραβά, μὰ δὲ δοκίμασαν, μιὰ και βγήκαν ἀπὸ τὸν ἀργόσχολο μεσαιωνισμό, νὰ σπαταλοῦν πολὺτιμες ἐθνικὲς δυνάμεις γιὰ ν' ἀναστατώνουν τὴν ὀρθογραφία και νὰ καθιερῶνουν νέες γραφῆς «σωστότερες».

Κάποια διαφορὰ παρουσιάζει βέβαια ἢ δικὴ μας γλῶσσα ὡς πρὸς τὸ ἀκόλουθο, ὅτι ἐπειδὴ αὐτὴ βρίσκεται σὲ κάποια ἄμεση ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν ἀρχαία φιλολογία, ἔχει και ἢ ὀρθογραφία της ἄμεση σχέση με καινήν. Ἔτσι λ. χ. μιὰ και γράφεται πιά σ' ἀρχαία κείμενα οἰκίρω κι ὄχι οἰκτεῖρω, μείγμα, ἀνάμεικτος, φιλονεικῶ κι ὄχι μίγμα, ἀνάμικτος, φιλονεικῶ μοιάζει σωστὸ νὰ γράφουμε και μετς τοὺς ἴδιους ἢ ὁμοίους νεοελληνικοὺς τύπους ἀνάλογα (ἔτσι και κρεοπώλης ἀντὶ κρεοπώλης κτλ.) αὐτὰ ὅμως ὅλα εἶναι λεπτομέρειες, κι ὄχι εἶναι πιθανὸ πὼς θὰ ἔχωμε και στὸ μέλλον πολλές ὁμοίες ἀλλαγές.

Σχετικὰ μὲ τὸν κοινωνικὸ χαραχτήρα τῆς ὀρθογραφίας νομίζω καλὸ νὰ πῶ ἐδῶ δυὸ λόγια γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν προσωπῶν. Ταχτικὰ παρατηρεῖ κανεὶς στὴν Ἑλλάδα νὰ παραμορφώνεται συστηματικὰ γιὰ κατῆρι τῶν διαφόρων ὀρθογραφικῶν συστημάτων ὁ τρόπος πὸν ἀρτῶσι στὸν καθένα μας νὰ γράφῃ τὸ οἰκογενειακὸ του ὄνομα. Ὁ Βλαχογιάννης γράφει τὸ Βηλαρὰ Βιλλαρὰ (Προπύλαια Γ (1900-1908) σ. 678), ὁ Χατζιδάκις τὸ Μιστριώτη Μιστριώτη (Γλωσσολογικαὶ Μελέται 1901, σ. 201), τὸν Κόνσολα Κόνσολα, τὸν Ψυχάρη Ψυχάρη — ἀκόμη και τὸν Μπούτουρα Βούτουρα — ὁ Ψυχάρης τὸ Χατζιδάκι Χατζηδάκη, Χατζηδάκη γράφει τὸ Χατζιδάκι και ὁ Μπούτουρας, και σύμφωνα με τὴν ἴδια ἀρχὴ εἶδαν ἔξωφανα τὰ ὀνόματά τους νὰ γίνονται Διαματιόπουλλος, Σταυρόπουλλος, Πουλλόπουλλος, Κωσιόπουλλος κτλ. ἔκεινοι πὸς τὰ συνήθιζαν κι ἐνοοῦν νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ τὰ γράφουν μ' ἓνα λ. Και ὅμως δὲ χωρεὶ ἀμφιβολία πὼς τὸ οἰκογενειακὸ μας ὄνομα εἶναι ἢ πὸς μας ἀναφαίρετη ἰδιοκτησία, και καθὼς εἶναι ἐλεύθερος λ. χ. ὁ Ἀσλάνογλους νὰ γίνεταὶ Ἀσόντιος, Ἀσονταριάν, Ἀσονταριδῆς ἢ Ἀσοντόπουλος, ἔτσι και ἢ ὀρθογραφία του εἶναι — ἔξω ἴσως ἀπὸ τὸν τονισμό και τὴν κατάληξη* — ζήτημα προσωπικὸ, κι ἔχει δικαίωμα νὰ γράφεται ὁ φαρὰς Ψαρρὰς ἢ Ψαρρὰς, ὁ κρασὰς Κρασσὰς, ὁ ραφτόπουλος Ραιτόπουλος, κι ὁ μιστριώτης Μιστριώτης, ὅποιο κι ἂν εἶναι τ' ὀρθογραφικὸ σύστημα πὸς ἂν προκρίνωμε. Κοντὰ σ' ἄλλα ὁ νεωτερισμὸς ἐδῶ χωρὶς τὴ θέληση ἔκεινου πὸς τοῦ ἀνήκει τ' ὄνομα εἶναι κι ἀνιστόρητος, ὅταν λ. χ. γίνεταὶ ὁ Βηλαρὰς Βιλλαρὰς, και δεχνεὶ μόνο τὸν ἀδθαίρετο ἐκδιασμό και τὸν ἀντικοινωνικὸ χαραχτήρα πὸς κρύβουν τέτοιες γραφῆς. Ἔχομε τὸ δικαίωμα

* Ἐννοεῖται πὼς ἢ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία στὴ γραφὴ τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων δὲν μπορεῖ νὰ πῆγῃ ὡς τὸ σημεῖο νὰ πατήσῃ τοὺς γενικώτερους ὀρθογραφικοὺς κανόνες. Ἄν λ. χ. ἢ νέα ὀρθογραφία δεχτῆ πὼς τὸ διπλὸ ρ μετς στὴ λέξη γράφεται χωρὶς τὰ διπλά πνεύματα, τότε εἶναι ἐλεύθεροι οἱ Σαρήδες νὰ γράφονται Σαρηῆς, Σαρής, ἢ Σαρής ὄχι ὅμως Σαρόης.

νὰ κάνωμε τὸν Κοραῖ Κοραῖ γιὰ τὸ λόγο πὼς τ' ὄνομα του ἔρχεται ἀπὸ τὸ Κοραδίνος; (κτ. Χατζιδάκι, Μεσαιωνικά ΙΙ, σ. 69)*.

Ἐλευθερία στὴ γραφὴ τῶν ἐπιθέτων ἀναγνωρίζει κάθε πολιτισμένος λαός. Ποιὸς Γάλλος σκέφτηκε ποτὲ ν' ἀλλάξῃ τὰ ὀνόματα φίλων του ἐπειδὴ ἢ ὀρθογραφία τους δὲν ἦταν σωστὴ; και τί θὰ γίνονταν ἂν ἄρχιζαν στὴ Γερμανία οἱ διάφοροι Meyer, Mayer, Meier, Maier, Meyr, Mayr, Meir, Mair ν' ἀλλάζον τὶς ὀρθογραφίες τους βασιζόμενοι σ' ἑτυμολογικὲς και προγονικὲς μελέτες; «Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα» λέει ὁ Duden, Orthographisches Wörterbuch 1903, σ. 7 εἰς. «δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τ' ἀγγιζώμε, και γραφῆς καθὼς Goethe ἀντὶ Goethe, Bismark ἀντὶ Bismarck μᾶς ξεπνέουν κι εἶναι, νὰ πῶ, ἀνιστόρητες»**.

Ἄλλιώτικα παρουσιάζεται τὸ ζήτημα πὼς θὰ ὀρθογραφοῦμε τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα; ἐδῶ σωστὸ εἶναι ν' ἀκολουθοῦν οἱ κάτοχοι τους τὴ γραφὴ πὸς ὅ' ἀποφασιστῆ γιὰ σωστὴ. Στὴ Γερμανία μάλιστα, ὅπου με φροντίδα σχεδὸν σχολαστικὴ προβλέπονται και τὰ παραμικρὰ, τὸ κράτος ὄφρισε και τὴν ὀρθογραφία τῶν βαφτιστικῶν, πὸς μόνῃ ἐπιτρέπεται σὰ μητρῶα, τοὺς ἐπίσημους κατάλογους κτλ. (γιὰ τὸ βιβλιαράκι με τὸν πίνακα ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ κτ. σημ. 3).

69 (σ. 57). Ἔτσι λ. χ. φέρνει ὁ Χατζιδάκις, Μετὰ βαρείας κτλ., Ἐβδομάς 3 (1885) σ. 522 και τὸ ἀκόλουθο ἐπιχείρημα γιὰ νὰ μὴν ἀπλοποιηθῇ ὁ τονισμὸς καθὼς πρότεινε ὁ Σκυλλίτης: «αἱ ἀναφορικαὶ ἀντωνυμιαὶ ἢ οἱ αἰ θὰ συγγέωνται τότε μετὰ τῶν ἄρθρων, ὥστε ἢ κατάληψις θὰ ἀποβῇ πολλὰκις δυσχερὴς εἰς τοὺς ἀπειροτέρους, π. χ. ἢ θάλασσα, ἢ ἀπὸ τῆς Συρίας μέχρι... ἐκτείνεται, ὀνομάζεται...» τὸ δεύτερο ἢ εἶναι τὸ ἀναφορικὸ ἢ. — Ὅμορφα μιὰ γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ὀνομάτων τῆς νεοελληνικῆς τεχνητῆς γλῶσσας ὁ Βερναρδάκης σὲ μιὰ του παλὰ πολεμικῆ στὴ Νία Ἡμέρα (1886), ἀρ. 554, σελ. 2-3, στῆλ. 8-9: «Ἐάν τῆς γραφομένης γλῶσσας σκοπὸς εἶνε νὰ τὴν ἀναγινώσκωσι μόνον οἱ ἄνθρωποι, ὄχι και νὰ τὴν ἀκούωσι, δύνανται οἱ γράφοντες νὰ γράφουν ὅτι θέλουσιν. Ἄλλ' ἂν μέλλωμεν ὄχι μόνον νὰ γράφωμεν και ἀναγινώσκωμεν, ἀλλὰ και ν' ἀπαγγέλωμεν και ν' ἀκούωμεν τὴν καθαρεύουσαν, ὡς ὀνομάζεται, γλῶσσαν μας, πὼς εἶναι δυνατόν νὰ εἰσάγωμεν εἰς αὐτὴν τοιαῦτα μονοσύλλαβα και μονογράμματα λεξείδια, αὐτὰ εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ και ὁ κράτιστος ἑλληνιστῆς ἀκούων ἀπαγγε-

* Ἄλλιώς βέβαια πρέπει νὰ κρίνωμε τὶς μεταγραφῆς αὐτῆς ἔμα γίνονται ἀπὸ ἔκεινον πὸς εἶναι ὄνομα του ἔκει και ἢ φωνητικὴ ἀλλοίωση μπορεῖ ἐπιτέλους νὰ δικαιολογηθῇ, ὅσο τουλάχιστο ὑπάρχει ἢ προϋπόθεσις πὼς μποροῦμε νὰ τὴν ἐφαρμόσωμε ὄχι μόνο γράφοντας μὰ και στὴ ζωντανὴ γλῶσσα. Ὅμορφα παραδείγματα ἀπ τὰ κεφαλοντικὰ βλέπει στὴ μελέτῃ τοῦ Λορεντζάτου, Κεφαλληνῶν ὀνόματα, στὴ Λαογραφία 2 (1910).

** Γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ὀρθογραφίας τῶν οἰκογενειακῶν ἔγραφε τελευταία ὁ Μπούτουρας, Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα, σ. 183, μὰ κυρίως πολεμὰ τὶς καινοτομίες τοῦ Χατζιδάκι σὲ ὀφρισμένες περιστάσεις ὡς ἀδικαιολόγητες, ἐνῶ παρουσιάζεται ἄλλον συνήγορος κατ' ἀρχὴν στὴν ταχτικὴ αὐτῆ. Στὸ ἴδιο μέρος, σ. 183, κατακρίνει ὁ Μπούτουρας τὶς «ἀτομικὲς θεωρίες» σ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα και τονίζει σωστὰ πὼς ἢ ὀρθογραφία εἶναι «κοινωνικὴ συνθήκη» πὸς δὲν μπορεῖ νὰ τὴν τροποποιῇ ὁ κάθε λόγιος σύμφωνα με τὶς ἰδέες του κτ. ἀκόμη μιὰ του γνώμη στὴ σημ. 111 τῆς Μελέτης αὐτῆς.

λόμενα, εάν δὲν τὰ ἴδια γραμμένα, καὶ μάλιστα ὄχι ὁπλῶς γραμμένα, ἀλλὰ καὶ φέροντα πλήρη καὶ δλόκληρον τὴν ἀποσκευὴν τῶν πνευμάτων, τῶν τόνων, τῶν ὑπογεγραμμένων ἰῶτα κτλ. Καὶ ταῦτα πάντα ἐν ᾧ περιέχει ἡδὴ ἡ ζῶσα γλῶσσα τοιαῦτα λεξείδια συγχεόμενα; Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ἔχομεν τὰ ἐξῆς: εἰ, εἰ (εἰμί), εἰ (εἰμί), εἰ (ἄωρ.—ἦ), ἦ, εἰ (σόνδ.), ἦ (ἐπιφών.), ἦ, ἦ (=ἦν), ἦ (=ἔφη), ἦ (γ' πρ. ἴποτ. τοῦ εἰμί), ἦ, ἦ (δοτ.), ἦ (μορ.), οἰ, οἰ, οἰ, οἰ, οἰ, οἰ (ἐπιφών.), θ—τὸ δλον εἰκοσι καὶ ἑν διάφορα λεξείδια, ἀκατάληπτα καὶ εἰς τὸ σοφωτάτου ἀνδρός τὴν ἀκοὴν σήμερον! Ἐν τῇ καθομιλουμένη ἔχομεν τὰ ἄρθρα ἦ καὶ οἰ, καὶ τὸν διαζευκτικὸν σύνδεσμον ἦ. Τὸ ἔθνος ἐπραξε σοφώτατα, ἀποσκορακίσαν δλα ἐκεῖνα τὰ ἀκατάληπτα λεξείδια, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν σύνδεσμον ἦ μετέπλασεν εἰς ἰὰ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ὁμοιοφώνων ἄρθρων· ἀλλ' ἡμεῖς, ἀφ' οὗ εἴχομεν ἡδὴ τὸ ἦ, οἰ, ἦ, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸ διττὸν ἐξεθάψαμεν τὰς ἀναφορικὰς ἀντωνυμίας ἦ, οἰ, ἦ καὶ τὸ ὑποθετικὸν εἰ, ἄτινα πάντα ἐπὶ μὲν τοῦ χάρτου ἔχουσι καλῶς, καὶ εἰς τὴν ὄρασιν εἶναι καταληπτά, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπαγγελίαν καὶ ἀκοὴν εἶναι κύμβαλα ἀλαλάζοντα, ἔπερ σημαίνει ὅλως ἀχρηστον διὰ γλῶσσαν λογικῶν ὄντων, σοφώτεροι τοῦ ἔθνους, ἐξεθάψαμεν ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ τὸ ἦ [στὴ σημασία παρὰ] μόνον καὶ μόνον ὅπως καὶ τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χρῆσιν αὐτοῦ φθεῖρωμεν, καὶ τὴν ἀσάφειαν τοῦ λόγου ἐτι μᾶλλον αὐξήσωμεν, καὶ εἰς τὴν γλωσσικὴν σύγχυσιν ἐπιθέσωμεν τὸν κολοφῶνα. Καὶ ταῦτα πάντα διατί; Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Κοραῆ μᾶς ἐφαίνετο πτωχὴ καὶ δημοτικὴ, καὶ ἐβρωμοῦσε ῥωμιόσύνῃν, ἐν ᾧ ἡμεῖς μεταβαλόντες τὸ ὄνομα καὶ ἀπὸ Γραικοὶ καὶ Ῥωμιοὶ μετονομασθέντες Ἕλληνες, ἔπρεπε νὰ συμμεταβάλωμεν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἣν ἐλάλει ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ Γραικὸς καὶ ἡ μήτηρ ἡμῶν ἡ Ῥωμιά, νὰ ἐμιλῶμεν δὲ τοῦ λοιποῦ ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες!

Ἄς φροντίσωμεν λοιπὸν τώρα, ὅσας λαλοῦμεν τὴν χαριτόδωρον ταύτην καθαρεύουσαν, καὶ ἀπαγγέλλομεν τὸ ἦ καὶ πάντα τὰ ὅμοια μ' αὐτὸ σκοληρόθρωτα καὶ εὐρωτικῶτα τυμωδωρῆματα εἰ, οἰ, ἦ, ἦ, μετὰ τῶν ζώντων ἄρθρων ἦ καὶ οἰ, καὶ τοῦ διαζευκτικοῦ συνδέσμου ἦ, νὰ ἔχομεν πρόχειρον καὶ ἕνα πίνακα, ἐποῦ νὰ γράφωμεν τὴν λέξιν διὰ νὰ ἐννοῶσιν οἱ ἀκούοντες τί ἐκ τῶν πολλῶν τούτων I λέγομεν, ἢ προφέροντες τὸ I τοῦτο νὰ παριστῶμεν συγχρόνως εἰς τοὺς ἀκρωμένους διὰ μὲν τῆς ἐτέρας χειρὸς τὴν φιλήν διὰ δὲ τῆς ἐτέρας τὴν βαρσίαν. Ἡ μέθοδος εἶναι τοῦ μακαρίτου Ἀχελωΐδου, ὅστις ὑπανεγείρων καθ' ὅν χρόνον ἐλάλει τὸν λίχανον δάκτυλον τῆς χειρὸς, παρίστα δι' αὐτοῦ τὸ ὑπογεγραμμένον ἰῶτα, δηλοῦν διττὸ τὸ θηλυκὸν ὄνομα, ἔπερ ἔλεγε κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἦτο δοτικὴ καὶ ἦτο ὀνομαστικὴ, ὡς ἰμῆ, χαρῆ κτλ. ὄχι ἰμῆ, χαρᾶ κτλ.»

Σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο ζήτημα κτ. καὶ ὅσα νόστιμα λέει ὁ Ψυχάρης, τὸ ταξίδι μου, 1. ἐκδ., 1888, σ. 240-242 καὶ 246-251. Κτ. ἀκόμη καὶ τ' ἀκόλουθα, Φουστάνου, Βιβλιοκρισία ἐπὶ τοῦ νέου ἐν τῇ ἀγγλικῇ γλῶσσῃ Ἰατρικῶς Λεξικοῦ τοῦ Th. L. Stedman (Ἠαράρτημα τῆς «Ἰατρικῆς Προόδου», Ἰανουαρ. 1912), σ. 12. «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δέχεται τοιαύτας ἀπλοποιήσεις ἐν τῇ γραφῇ τῶν λέξεων αὐτῆς· ὁ πλοῦτος δ' ἀκριβῶς τῶν λέξεων αὐτῆς κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἰδίαν κεκανομισμένην γραφὴν τῶν λέξεων, θυνάμει τῆς ὁποίας διακρίνοντα αἱ διάφοροι ἔννοιαι τῶν ὁμοειδῶν καὶ ὁμοιοπροφέρτων λέξεων. Ὁ δ' ἐπιχειρῶν ἐπὶ ἑλληνικῶν λέξεων ἀπλοποιήσεις γραφικὰς ἐπιχειρεῖ ἔργον ἀμαθοῦς ἐπικινδυνότατον ἐκτιθεὶν εἰς δημουργίαν ἀληθοῦς κυκεῶνως λέξεων καὶ ἐννοιών. Τοιαύτας ἀπλοποιήσεις πιθανὸν νὰ δέχεται πᾶσα ἄλλη

γλῶσσα, ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ οὐδαμῶς οὐδέποτε ἐπιτρέπει.» *Habemus confitentem!*

Στὴν ὁμωνυμία τοῦ μὲ τῇ μεσαιωνικῇ (καὶ νεοελληνικῇ) προφορᾷ κατάντησαν πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας γλῶσσας, στηρίζεται τὸ ἀκόλουθον ζήτημα τοῦ Πλανούδη, ἐνὸς λόγιου μοναχοῦ στοῦ 13. αἰῶνα ποῦ ἐργάστηκε φιλολογικὰ γιὰ διδαχτικὸς σκοποῦς· τὸ ζήτημα βρῖσκεται στοὺς κώδικες Vindob. CXVII καὶ Marcian. CDLXXXI, καὶ τυπώθηκε στοῦ βιβλιοράκου τοῦ Treu, Maximi monachi Planudis epistulae, Μπρέσλαου 1890 (καὶ στοῦ περιοδικοῦ Ἑλλάς 2 (1890), σ. 307) καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης *verbis iudit, quae varie scribuntur, eodem sono ab itacisticis enuntiantur.* Ἐρήμην ποτὲ καταδικασθεὶς ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἦεν καὶ οὐχ εὖρον ὄν ἂν ἐροίμην, τίς ποτε χῆρος αἶρετ' ἐμιν. Καὶ δὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνον φέρουσαν ἀγνωθὴν πρὸς ἐμαυτὸν ἔλεγον· εἰ μὴ τίς ἐρεῖ μιν, αἰροίμην ἂν καταδικασθῆς μάλλον ἢ πλανᾶσθαι ἀνήνυτα. Καύματος οὖν ἐπιγενομένου κατὰ γῆς ἐρρίμην καὶ ἀπεγίνωσκον, πῶς ἂν ἐκεῖθεν αἰροίμην, πηγῆν μὲν τοῖ πλησίον οὖσαν αἰσθόμενος μόλις τε πρὸς αὐτὴν εἴρπυσα κάκειθεν αὐθὺς ἀναστάς ὄδοιπόρου, καὶ γὰρ αὐθὺ καὶ πέποικα καὶ ἐρρύμην καὶ ἀνέφουξα καὶ ἐμαυτὸν θανάτου ἐρρύμην, ταῦτα δὲ πάντα οὐκ ἂν μοι συνέβη, αἰ ρύμην ἐβάδιζον πόλεως. Ἐννοεῖται πῶς μιὰ ζωντανὴ γλῶσσα δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη τόσο πολλὰ συνώνυμα, ποῦ μόνο στοῦ χαρτί ξεχωρίζονται.

⁶⁰ (σ. 60). Οἱ ὑποκοριστικοὶ τύποι τῶν κυριῶν σὲ -ās, γεν. -ās (Ἐπαφράς, Ἐπικτᾶς), σχηματίστηκαν στὴν Ἰωνία, κατὰ τὰ ὀνόματα σὲ -ās γεν. -άδος (νομάδος, θεομάδος) σὲ -ās, -άδος (Βοτιάδος, Μηνάδος) ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ τύπου βγγή- καν ἀργότερα οἱ τύποι σὲ -άδες. Κτ. Meyer, Griechische Gramm., σ. 448.

⁶¹ (σ. 60). Κτ. κανόνα 32.

⁶² (σ. 61). Ἐννοεῖται πῶς μὲ αὐτὰ δὲ συνηγορᾷ γιὰ κάθε παρετυμολογῆ- μένη ἄνορθογραφία, ἂν καὶ ὁ ρόλος τῆς παρετυμολογίας εἶναι στὶς γραφές τῶν νεωτερικῶν τύπων μεγαλύτερος ἀπ' ὅτι φανταζόμεστε. Τὸ Λοιδωρῶν (Λιδωρῶν) γράφηκε σὰ νὰ ἔρχονταν ἀπὸ τὸ λιδωρῶν, ἢ Κάρτενα καὶ τὸ Ζιτοῦν παρετυμολογήθηκαν ἐπίσης (Καρτένα, Ζητοῦν) ἢ Ῥωμιλία μάλιστα (ἀντὶ Ῥομιλία, ἀπὸ Ῥομ-ιλί) ἀλλάχτηκε καὶ φωνητικᾶ, σὰ νὰ συγγένευε μὲ τὸ Ῥομανία, Ῥωμῆ, Ῥώμη, Ῥομιλος. (Κτ. καὶ Χατζῆ, οἱ Ῥαούλ, Ῥάλ, Ῥάλαι, Kirchhain 1909, σ. 7 ὑποσημ.).

Ἀπάνω στὶς «ὀρθογραφικὰς» αὐτὰς παρετυμολογίας καὶ γραφές καθὼς βεζύρης, συνάφι, συντέφι, Μόλυθος (στὴ Μυτιλήνη) φυτίλι, συντριβάνι, ξίδι ἀντὶς βεζίρης, σνάφι, συντέφι, Μόλυθος, φυτίλι, συντριβάνι, ξίδι εἶχε γράφει ἕνα ἄμορφος ἄρθρο ὁ Α. Ε[φταλιώτης], Ὑψιλομανία, στοῦ Νοεμβρίου 8 (1910) σ. 235-6. «Πρέπει, λέει, νὰ τριγυρίζουμε δηλαδὴ στοῦ μνημονικοῦ μας, ἀν ἀόριστος καὶ ἀβέβαιος εἰκόνας, κάποιες λέξεις ποῦ μισοφάγγει μέσα τους ἕνα ὑφίλον, καὶ ἔμα μᾶς παρουσιαστῆ ἡ ξενικιά, ἡ ἀσυνήθιστη ἢ λέξη, μᾶς θυμίζει κάποια ὁμοίωξη θεσαυρισμένη λέξη ποῦ στολιζεται μὲ τὸ χαδεμένο ψηφί [τὸ υ]. Ὁ Ἐφταλιώτης ψυχολογεῖ καλὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ, μὰ ἴσα ἴσα γιὰ τοὺς λόγους ποῦ παραπάνω εἶπα, βρῖσκω ὑπερβολικὴ τὴν κατάκρισιν ποῦ τοῦ κάνει.

⁶³ (σ. 61). Αἰὶοῦ ἐρχεται, καθὼς εἶδεις πρῶτος ὁ Φοῦ ἀπὸ τοῦ: τὰ ὠά, ταὼδά, τα(ω)βρά· Μανόλης ἀπὸ τὸ Μανουήλης, Μανούλης. Ὁ βεζύρης μᾶς ἐρχεται ἀπὸ τὰ τούρκικα, καὶ τὸ υ τοῦ ἐξηγεῖ μόνο μιὰ ἀδικαιολόγητη καθα-

ρευουσιάνικη προτίμηση, γιατί φαντάζονται ίσως πώς έτσι γίνεται ελληνικώτερο, (κτ. σημ. 62). Μιά δμοια παραξενιά είναι να γράφουμε σε κάμποσες λέξεις διφθογγικά *au, eu* αντί *av, av*, *ev, ev*· αυτό γίνεται όπου ακολουθεί άλλο σύμφωνο, κι έτσι κατορθώνουμε ν' αποφύγουμε στο χαρτί ένα σύμπλεγμα (*by, vy*) που θα έμοιαζε ανελληνιστο. Οι γραφές αυτές ήταν συχνότατες στα μεσαιωνικά χειρόγραφα, κι ακόμη και στην εποχή του Κοραή φαίνεται πώς ήταν κανονικές και «σωστές». Κτ. λ. χ. Κοραή, *Ατακτα II*, σ. 139: *εγράζω, εγγάλλω η εβγάλλω από το εκβάλλω, κατά μετάθεσιν και έναλλαγὴν τῶν γραμμάτων βάρβαρον*· και IV 1, 141: «οι παρασμένοι χρόνοι, *εὐγαζα, εὐγανα, εὐγάλλα, εὐγασα, εὐγαλα ... εὐγαίνο, εὐγαίνα η ηὐγενα, ηὐγα, εὐγήκα η ηὐγήκα ...*» κτλ. Τις γραφές αυτές βρίσκουμε κι αργότερα, μα λιγώτερο συχνά· λ. χ. στην έκδοση τῶν ἔργων τοῦ Βηλαρά (1827): *εὐγήκα, εὐκεύθηκα, ἔγαν*· *εὐγα* γραφές αργότερα ὁ Τερτσέτης, κτλ. — Για τὰ ξένα καθγάς, *ζεβζέκης* κτ. παραπάνω σ. 63.

⁶⁴ (σ. 62). Ὡς τώρα ἔχομε βαστάξει γενικά τὴ συνήθεια στὴν ὀρθογραφία μας — ἂν και εἶναι ἱστορική — ἕνα ἕνας ἤχος ἀρχίζει και προφέρεται διαφορετικά, νὰ τὸν γράφουμε σύμφωνα μὲ τὴ νέα του ἀξία (δὲς και σημ. 4)· γι'αὐτὸ προτιμότερες εἶναι οἱ γραφές *Ρωμῖος, μηλιά* κτλ., ἐνῶ τὸ *Ρωμῖος, μηλιά* κτλ., θὰ ἔκαναν τὴν ὀρθογραφία μας πιὸ συντηρητική και δύσκολη ἀπὸ κείνο ποὺ εἶναι σήμερα. Γι'αὐτὸ δὲ συμφωνῶ μὲ δσοὺς θέλουν νὰ γράφουμε *νύκτα, σκονί, χονδρός, χτεσινός, φτάνω* κτλ., κιάς προφέρομε *νύχτα, σκονί, χονδρός, χτεσινός, φτάνω*. Κοντὰ στ' ἄλλα θὰ φέρη αὐτὸ και κάποια σύγχυση, γιατί ἡ σημερινή φωνολογία δὲν ἔχει καταστολάξει ἀκόμη, και ὑπάρχουν και περιστάσεις όπου ἀληθινὰ λέμε, και θέλομε νὰ προφέρομε τὰ συμπλέγματα *φθ, χθ, σθ, π* κτλ. Πρέπει, νομίζω, δσο γίνεται νὰ βαστάξωμε τὴν ἀρχὴ πὼς θὰ γράφωμε ὅπως μιλοῦμε, χωρὶς νὰ πολλαπλασιάσωμε τίς περιστάσεις όπου τὸ ἴδιο φηφίθ' ἀντιπροσωπεύη διάφορους ἤχους (κτ. σημ. 4)· σωστὸ νὰ γράφωμε λ. χ. *πυρκαγιά*, καθὼς κι *Διοχύλιος* (ἂν προφέρομε *σχ*)· στοὺς τύπους πάλι *σύμβολο, συμφωνῶ* δικαιολογεῖται ἡ διατήρηση τοῦ *μ*, γιατί προφέρομε ἕνα ἐλαττωμένο ἔρρινο. Ἄλλου, καθὼς λ. χ. στίς λέξεις *σύμπτωμα, σύμπτωση, Πέμπτη* (ὁ *Ψυχάρης* τὰ γράφει μὲ *μτ*), μοῦ φαίνεται προτιμότερο νὰ γράφωμε ἀκόμη τὸ *π*, ἂν και δὲν τὸ προφέρομε.

Ἡ ἰδέα νὰ γράφονται μὲ ἀρχαικώτερη μορφή νεωτεριστικοί τύποι τῆς νέας γλώσσας ἦταν συχνότερη σὲ παρασμένα χρόνια, στοὺς κύκλους ποὺ ἔλπιζαν νὰ διορθωθῇ ἡ γλώσσα *βαθμηδόν*. Ἐτοί μᾶς λέει ὁ Σκ. Βυζάντιος, Δεξικόν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, Ἀθήναι 1835, σ. 9 εἰσ. «Ὅχι μόνον φρονῶ ἀδύνατον τὸ νὰ γράφωμε καθὼς ὁμιλοῦμεν, ἀλλὰ γνωμοδοτῶ μάλιστα και τὸ ἐναντίον, νὰ μὴν ὁμιλῶμεν ὅτε νὰ ἀναγινώσκωμε καθὼς γράφομεν, και μάλιστα παρόντων ἀκροατῶν ἀμαθῶν (sic). Ἐπειδὴ τί πειράζει, ἂν, γράφοντες μὲν, γράφωμεν, καθ' ὑπόθεσιν, διὰ, ἡμεῖς, υἱός, κἄν κτλ. ἀναγινώσκοντες δέ, προφέρομεν γιά, ἐμεῖς, γυιός, κἄν κτλ.».

Συνηθίζονταν οἱ «ὀρθογραφικῆς» αὐτῆς γραφῆς, — ποὺ δὲν ἔχουν γλωσσική σημασία — και ἀπὸ λογοτέχνες καθὼς ὁ Σολωμός, ὁ Βαλαωρίτης κτλ., και αὐτὸ νομίζω πὼς πρέπει νὰ λογαριαστῇ ἕνα πρόκειται νὰ ἐχτημηθῇ ἡ γλωσσική μορφή τῶν δσα ἔγραψαν. Τὰ τελευταία πάλι χρόνια ξαναζωντάνεψε τὴν ἰδέα αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία νὰ συμβιβαστῇ κάπως ὁ δημοτικισμὸς μὲ

τις καθαρευουσιάνικες προλήψεις και συνήθειες. Ἐτοί ἔδωκε και ὁ Κρούμπας *ερ*, τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης Ἑλληνικῆς, 1905, σ. 161 (μετάφραση) τὴν ἀκόλουθη συμβουλή: «θὰ ἦτο δυνατόν εἰρηνικῶς διὰ τινος ἐν τῇ γραφῇ πλάνης, νὰ διαλυθῇ ἡ φιλονικία περὶ τοῦ κατὰ τὴν προφορὰν μὴ ἀκουσμένου τελικοῦ -ν και τινῶν ἄλλων». Μὰ καθὼς εἶπα παραπάνω, ἡ συμβουλή αὐτὴ χωρὶς νὰ εἶναι πάντα πρακτική και ἐφαρμόσιμη καταντὰ κάποτε κι ἐπικίνδυνη. Θὰ τὴ δέχομεν σὲ τύπους καθὼς *σύμπτωμα* ἢ *ἐκτιμῶ* ὅπου ἡ διαφορετική γραφὴ δὲν μπορεῖ τόσο εὐκολὰ νὰ ἐπηρεάσῃ και στραβώσῃ τὴν προφορὰ (καθὼς λ. χ. ἕνα γραφὴ *φθάνω* ἀντὶ *φτάνω*).

⁶⁵ (σ. 62). Πολλοὶ ὡς τώρα ἔκριναν ἀναγκαῖο νὰ χρησιμοποιήσωμε μερικά νὰ φηφίρα στὴ γραφομένη μας γιά ν' ἀποδοθοῦν μερικοὶ νεωτεριστικοὶ ἢ ξένοι φθόγγοι σὲ λέξεις ἑλληνικῆς πιά ἢ και ξένες (λ. χ. κύρια ὀνόματα), αὐτὸ ὅμως δὲν κατορθώθηκε γιά τὸν ἴδιο λόγο ποὺ δὲν πέτυχε ὡς τώρα σὲ μᾶς καμιά γενικώτερη ὀρθογραφική μεταρρύθμιση. Μιά συζήτηση ποὺ εἶχε γίνει ἄλλοτε γιά τὸ ζήτημα αὐτὸ βλέπεις στὴν ἐφημερίδα Ἑλλίς, 1861, ἀρ. 1096, και στὴν Πανδώρα 12 (1862) 142-143 (Περὶ προσθήκης στοιχείων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον), και 13 (1863) 166-167. Στὴν Ἑλιπίδα πρότεινε ὁ ἀρθρογράφος γραφῆς καθὼς *Δύμας* (Dumas), *Κόρης* *δ' ὕ* (D'Eu), *Οδύλων* (Odillon), *Καλδίνης* (Cialdini) κτλ.· οἱ ἄλλοι πρότειναν: *Σατω'πριάν, Τ'οιαλό'ινης, Γαρι'άλδης, Διουμάς*.

⁶⁶ (σ. 62). Λαὸς μὲ τόση ὑπερτροφία στὴν ἀντίληψη τῆς σημασίας ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχη δτι εἶναι γραμμένο και μὲ τέτοια ὑπερίμνηση τῆς γλώσσας τοῦ χαρτιοῦ, φυσικὸ ἦταν νὰ δεχθῇ και στὴ μεταγραφῇ τῶν ξένων λέξεων πιστὸς ὅχι στὴ φωνητική ἀρχὴ μὰ στὸ μεταχαρακτηρισμὸ γράμμα πρὸς γράμμα. Τὸ ζήτημα πὼς θὰ γράφοι στὴ γλώσσα μας οἱ ξένες λέξεις ἀπασχόλησε και τοὺς κοραϊστῆς, μὲ δλη τὴν ἀντιπαθεία τους γιά τίς λέξεις αὐτές, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ τὸ νόμιζαν ἀναγκαῖο νὰ πολιτογραφῆσουν στὴ γραφομένη περισσότερες παρ' ὅτι αργότερα ἔγινε ἀξίζει ἴσως νὰ σημειωθοῦν ἐδῶ τὰ λόγια τοῦ *Δάρδαρι*, στὴν Ἀπλοελληνική Γραμματική 1806, σ. 222. «Ἐάν μιὰ ἐξ ἀρχῆς ξένη λέξις συνθεσθῆται εἰς τὴν κοινήν διάλεκτον και καταλαβάνηται, λέγεται δτι ἠξιώθη τοῦ γραικοῦ πολιτεύματος. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν λέξις πρέπει ὡς μιὰ γνησία κοινή λέξις νὰ γράφηται κατὰ τὴν γραικικὴν προφορὰν... «Αἱ λέξεις *ἀρδράδων, οἰκλος, σάμβατον* εἶναι ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου, και αἱ λέξεις *βέγρα, δηνάριον, κανδήλα, μονέδα, οὐγνία, σούβλα, τίλος, φάβα* εἶναι ἐκ τῆς Λατινικῆς. Ἄλλ' ἠξιώθησαν ἤδη τοῦ γραικοῦ πολιτεύματος· ἄρα πρέπει νὰ γράφονται κατὰ τὴν γραικικὴν προφορὰν. «Αἱ ξένη λέξεις πρέπει νὰ γράφονται μὲ τὰ ἴδια γράμματα, τὰ ὅποια ἔχουσιν εἰς τὴν γλώσσάν των». «Ὅτω γράφομεν τὰς λατινικὰς λέξεις: *ἀσσάριον, κιάσσις, κομμέριον, μεμβράνα, ὀφφίκιον, ῥέδα, ταβέρνα, ἀκουμβῶ, δεφεντεύω* κτλ.».

Ἡ τάση αὐτὴ νὰ γράφωμε τίς ξένες λέξεις καθὼς και στὴ γλώσσα τους γράφονται, γράμμα πρὸς γράμμα κι ὅχι φωνητικά, εἶναι τέτοια ὅστε συχνὰ βλέπει κανεὶς, σ' ἐφημερίδες ἰδίως, τύπους ψυχολογικῶς ἄμορφους, ὅχι ὅμως και γραμματικῶς δικαιολογημένους· *ἐμπροκαίσιον* (τὸ ἀγγλ. *embrocation*, ὅπου τὸ *a* προφέρεται *ε*) *οκαίτικ* (ἀγγλ. *scating*), *χόλλ* (ἀγγλ. *hall*), ἀκόμη και *σωφέ* (γαλλ. *chauffeur*) *Σωπενχάουερ* (*Schoppenhauer*) κτλ.

⁶⁷ (σ. 62). Τα διπλά σύμφωνα ως τώρα άπλοποιούνταν μόνο όπου βρίσκονταν ή κι αναπτύσσονται κοντά τους κι άλλα σύμφωνα: άπλικεύω (μά κι άπτικεύω), τρουλλός - τούρα, φλάμμουρο - φλάμπουρο (έτσι και οι εγχώριες λέξεις γουλλώνω - γουρλώνω, παραγγέλνω, οτέλω, ψέλω). Είναι φανερό πως αυτό γίνεται για να μη φανή ή μορφή των τύπων αυτών ανελληνιστη (μ' όλο το έκκλησία κτλ.). Ένίοτε γράφονται και άπλά β, φ (οκούφια) αντίς τα διπλά, γιατί και αυτά δε συνηθίζονται στ' αρχαία.

⁶⁸ (σ. 63). Από τους τύπους αυτούς που γράφονται στην αρχική τους γλώσσα με διπλό σύμφωνο, ελληνικά συνηθίζονται αρκετοί συχνά και μ' ένα, ιδίως όσοι έρχονται από τα Ιταλικά. Για το ζήτημα αν θα ήταν σωστό να γράφουμε τις ξένες λέξεις μ' ένα ή με δυο σύμφωνα κτ. τή σημ. 34.

⁶⁹ (σ. 64). Το ζήτημα πως πρέπει να μεταγράψουμε στη γλώσσα μας τα ξένα όνόματα είναι αρκετά πολύπλοκο, και θα χρειαζόνταν ιδιαίτερη μελέτη ώστ'όσο δημοίς δυσκολίες έχουν και οι άλλες γλώσσες. «Ο συλλογός μας, λέει σε μιά του προκήρυξη ο συλλογός για την άπλοποίηση της ορθογραφίας στην Αμερική, δε σκοπεύει να κάνει ή να συστήση καμιάν άλλαγή στην ορθογραφία των κυρίων μας ονομάτων, προπάντων των επίθετων. Δέν είναι δουλειά του. Τα γεωγραφικά όνόματα θέλουν συχνά κανονισμό, μα υπάρχουν εταιρείες και σύλλογοι να φροντίσουν γιαυτό». (Circular 14, σ. 4).

Για το ζήτημα πως «θα μεταγράφονται δι' ελληνικής γράφης» τ' «άλλο-γλώσσα γεωγραφικά όνόματα» έδωσε τελευταία προσοχή το ύπουργείο της Παιδείας στην προκήρυξη διαγωνισμού προς συγγραφήν διδακτικών βιβλίων της μέσης εκπαιδευσεως. (Κτ. Παράρτ. Έφημ. Κυβερνήσεως, Τεύχ. Β' 1911, 30 Αύγ., αρ. 128, σ. 624-624α). Για τη μεταγραφή των τοπωνυμιών κι ονομάτων προσώπων κοίτα και όσα ειπε ο Δάμπος στον Πρόλογο του Βερτολίνης, Ρωμαϊκή Ιστορία, 1893, σ. 8-9 εις.

⁷⁰ (σ. 65). Καθώς παρατηρώ και άλλου, εύκολώτερο θα ήταν ν' άποφασίσουμε μερικές άπλοποιήσεις, αν μελετούσαμε πριν ποιά λάθη συνηθίζουν τα παιδιά στα δημοτικά; κι έτσι μαθαίναμε που βρίσκουν τις μεγαλύτερες δυσκολίες. Όσο για τη γραφή του κι (και, κι, κ') πρέπει να πω έδω πως ή έναία γραφή κι μπρός σε όλα τα φωνήεντα (κι έμπρός, κι είπα, κι όμως) που συνηθίζω, δέν είναι βέβαια αν ακριβολογήσαμε σωστή, αφού στην προφορά την ξεχωρίζω το ζήτημα είναι όμως, νομίζω, αν πρακτικά χρησιμότη ή διακρίνωμε γράφοντας τους δυο διαφορετικούς φωνητικούς τύπους. Για βέβαια τα παιδιά εύκολώνονται γράφοντας παντού κι για τον ελαττωμένο και, χωρίς να έχουν να προσέχουν τί είδος φωνήεντα ακολουθούν και ο σύνδεσμος αυτός είναι τόσο συχνός, ώστ'αξίζει, νομίζω, τον κόπο. Ο φίλος μου Α. Δελμούζος με βεβαίωσε μάλιστα, πως στις εκθέσεις του Ανώτερου Παρθενγωγείου στο Βόλο είδε συχνά να το γράφουν παντού κι, αν και είχε διδάξει κι απαιτήσει και τις δυο γραφές κι και κ'. Μένει μιά αντίρρηση: μήπως γράφοντας κι ύστερα, κι έπειτα αντί κ' ύστερα, κ' έπειτα δημιουργήσαμε και στη ζωντανή γλώσσα προφορά που δέν ξέρει αυτό μου έλεγε ο φίλος Π. Βλαστός, μα ο φόβος μου φαίνεται άδικαιολόγητος.

Ός προς το άλλο ζήτημα, αν πρέπει να προτιμήσουμε το κι ή το κ', κτ. Σταματιάδη, Απορίες, στο Νουμά 6 (1908) αρ. 306. Πάλλη, Ο φίλος και,

στο Νουμά 6 (1908), αρ. 290. Ψυχάρη Ρόδα και μ., Ε' 1908 σ. 65-104. Ακολούθως το κι γλιτώνουμε και από τον κόπο να προσθέτουμε κάθε λίγο και λιγάκι τον άπόστροφο. Για παράδειγμα παίρνω τις δυο σελίδες 100 και 101, από το Εύαγγέλιο του Πάλλη (δς σημ. 93), που τυπώθηκε με φηφία ιδιαίτερα ώστε να μην παραφαίνεται πως λείπουν οι τόνοι και τα πνεύματα: δε σημειώνεται ούτε ή κορωνίδα: έτσι έχουμε μοναδικό σημείο τον άπόστροφο, που στις δυο σελίδες παρουσιάζεται 36 φορές: απ' αυτές οι 19 είναι για το κί, κι οι υπόλοιπες 17 γι' άλλες εκθλίψεις (βγάί' (1), κόψ' (2), στ' (2), τ' (7), θ' (1), άπ' (1), σ' (1), (1)): Άλλου πάλι (σ. 77-81) σε πέντε σελίδες (με 31 στίχους την καθεμιά) σημείωσα 58 κί' και 15 άκόμη άλλες εκθλίψεις (λ. χ. τ' ακάθαρο, μ' έξουσία). Είναι αλήθεια πως ο συμπλεκτικός σύνδεσμος παρουσιάζεται στο εύαγγέλιο σε αναλογία μεγαλύτερη παρά άλλου, μα κι έτσι είναι φανερό πως άσκοπο και περιττό είναι να συνοδεύεται από τον άπόστροφο.

⁷¹ (σ. 67). Δέν ξέρωμε για βέβαιο για ποιό λόγο έγραφαν έ, έέ' ίσως γιατί το ε των αρχαίων ήταν ήχηρό, και στην αρχή των πότερων λέξεων, καθώς και μέσα το δεύτερο από τα διπλά, ήταν άηχο' κτ. G. Meyer, Griechische Grammatik, 3. έκδ., Λιψία 1896, σ. 239 ά. (και Brugmann, Griechische Grammatik, Μόναχο 1900, σ. 123, 148-149).

⁷² (σ. 67). Για το καταβόδιο, καταβόδιον κτ. κτ. και Νέα Ήμέρα 1885, αρ. 551, όπου ο Δ. Βερναρόδης υποστηρίζει, χωρίς όμως να πείθει, πως οι γραφές με β είναι και ιστορικά σωστότερες.

⁷³ (σ. 67). Τον καιρό που συνηθίζαν γραφές καθώς εύρα, εύτασε ήταν και οι άνάποδοι τύποι εξεφελίζω (κτ. και σημ. 12) κτ. όχι δ'όποτε άσυνήθιστοι. Άδριο, άφτός έγραφε φυσικά και ο Βηλαράς, κι έπειτα από τον Ψυχάρη (κτ. σημ. 35) ο Πάλλης, ο Βλαστός και άλλοι. Ο Χατζιδάκις πολέμησε τη γραφή αυτή στα Μεσαιωνικά Ι, σ. 609-617 (κτ. σημ. 24).

⁷⁴ (68). Έγραψε ο Κόντος για το ζήτημα τις υπογραμμένες στα 1882 (Γλωσσικαί Παρατηρήσεις, σ. 8 εισαγ). «Όλίγης φροντίδος τα του υπογεγραμμένου ίωτα αξιοούνται υπό των νέων Έλλήνων» εθεν άλλοτε μόν παραλείπεται παρά το προσήκον, οίον κύκλω, διάττοντες, ώόν, ζών, καλώδιον, λαγώδιον, άθώος, πρόην, χηζών κτλ., άλλοτε δε προστίθεται άνευ λόγου, οίον ήει, θρησκεία, λαγός, χαρμωδιά, κληδονομός, θφες, Αθήνησιν, άπεφηνάμην, ήροη, κήν. Ο Ασωπίος φέγει εν τοις Σουτσείοις τον Σοῦτσον γράφοντα μελωδιαν αντί του μελωδιαν και ήδοποιούς αντί του ήδοποιούς, άλλα περιπίπτει και αυτός δημοίς σφάλμασιν, οίον άρκτώας αντί του άρκτώας και Άχελωός αντί του Άχελώος και Κώσι αντί του Κφει και Τρφες αντί του Τρφες. Παρατηρητέον δ' ότι γράφεται συνηθώς ή πρόωρα άπερ ήκιστ' άποδεκτόν διότι ή όρθή γραφή είναι πρόφα...» «Ότι όμως ούτε καν οι μαθητές τηρούν τόσο σωστά την υπογραμμένη πάει κανείς να το νομίσω βέβαιο άμα δή τα δημοία λάθη που βρίσκονται στ' αναγνωστικά τα εγκεκριμένα (κτ. Έπίμετρο I Βι και Γ). Για τ' αποτελέσματα της διδασκαλίας του Κόντου στη νεοελληνική ορθογραφία κτ. και σημ. 40. Για την υπογραμμένη παρατηρεί και ο Βλάχος, Δεξικόν Έλληνογαλλικόν, 1. έκδ., 1897, σ. 11 εις. «... πάν άλλο ή γενική υπήρξεν ή εισαγωγή αυτής, και σήμερα δε σπανίως πλέον και κατ' εξαίρεσιν μόνον παρά των ακριβολογούντων γράφεται ζφόν, λρητής, κ.λ.»

στη φυλακή «έντελως ἀναγράφτος» και και έμαθε «άπλως την τέχνην του αναγινώσκαι και γράφειν», μάθαινε μαζί με τα νέα πράματα και τις νέες γνώμες «και το άρχαιον τυπικόν», κι έτσι είχε φτιάξει το «σύμμεικτον, είπωμεν μάλλον άρχαίον τυπικόν της γλώσσης αυτού». Είναι λοιπόν δυνατό με τέτοια κατάσταση να θέλωμε να χωρίσωμε τη νέα όρθογραφία από την άρχαία;

6) οι νέοι θα γελαστούν από το ή πόλη, ο όφης και ο' άρχισουν να γράφουν όμοια και την άρχαία γλώσσα. Έτσι και σήμερα όσα παιδιά έμαθαν να γράφουν είνε, γράφουν στραβά το άρχαίο άπαρέμφατο είναι.

7) Γράφοντας παντού η «ούδέποτε είναι δυνατόν να επάλθη και επικρατήση μία τις τάξις και έν τι σύστημα». Ένας που έγραφε ή πόλη, ή Κυβέρνηση, ο Παχής κτλ. θα ξεχνάται σε λίγο και θα γράφη και ο όφης, του όφιν, τον όφιν, ο ίχθύς, του ίχθύ... κι έτσι «θα περιπίπτωσιν από άνακολουθίας εις άνακολουθίαν και ούτε την ιστορικήν ούτε την φωνητικήν όρθογραφίαν θα δύνανται να εφαρμόζωσι προσεκτικώς ποτέ».

Μπρός σε όλα αυτά τα καλά που κερδίζομε και τα κακά που αποφεύγομε νομίζει ο Χατζ. πώς δεν πειράζει αν «διασπάται... ή ένότης της κλίσεως, έτε των ονομάτων μιας και της αυτής κλίσεως, ούτω δια ποικίλων τρόπων γραφομένων» (λ. χ. νίκη-πόλι) και νομίζει το κακό αυτό «πολύ μικρότερον της επισοιάσεως και πολλάκις πλήρους και τελείας εξαφανίσεως του έτιμου».

⁷⁹ (σ. 72). Σκέφτηκα πολύ αν δε θα ήταν απλούστερο να γράφονταν όλοι οι πληθυντικοί σε -ίδες, (ήδες, ήδες) με ι (-ιδες, -ίδες) προτίμησα όμως το η γιατί έτσι βαστούμε την ένότητα στο κλιτικό σύστημα, που στον ένικό έχει κίλος η. Μόνο με λετώντας την όρθογραφία παιδιών του δημοτικού θα ήταν δυνατό να βεβαιωθεί κανείς έδω, καθώς και σε πολλά άλλα όρθογραφικά μικροζητηματάκια, ποιά γραφή είναι ευκολότερη. Καφετζίδες, Παυλίδες, Παυλίδαινα, γράφει ο Χατζιδάκις, μα και καβαλλάρις, καφετζής, καβαλλάριδες) το η παντού υποστηρίζει ο Μπούτουρας, Τα νεοελληνικά κύρια κτλ., σ. 186, ενώ ο Thumb γράφει χατζήδες, άράπηδες μα καρaboκυρίδες.

⁸⁰ (σ. 72). Για όποιον γράφει ή πόλη, ο Δημήτριος κτλ. με η στη λήγουσα, είναι κάπως φυσικό ν' αποφασίση τις γραφές το δάκει, το σάχι με ι, καθώς ζήτησε ο Χατζιδάκις' κι έτσι γράφει άληθινά ο Ψυχάοης. Η γραφή αυτή είναι παλιά και διαβάζομε γι' αυτήν τ' άκόλουθα στο Χριστόποστο, Γραμματική, Βιέννη 1805, σ. 82: «Η κοινή συνήθεια τα εις υ οδότερα κλίνει εις την ι κατάληξιν των οδτετέρων της Γ' κλίσεως το βαθί, του βαθιου λέγοντας' καθώς και τ' άρσενικά, ο βαθύς, του βαθυού...». Για τα θηλ. σε -η (άρχ. τριτόκλ. σε -ις) λέει κίλος ο Δασκαράτος, «Δοκίμιον Ποιητικής», Παρνασσός I (1887) σ. 922. «Τα περιτοσύλλαβα λέξη, πόλη, ροίχη κτλ. τα γράφω με η, έπειδή έμεις κλινόυμε της λέξης, της πόλης, της ροίχης κτλ.».

⁸¹ (σ. 72). Για τα παραθετικά σε -ύτερος -ύτατος κτ. Χατζιδάκι, περί των συγκριτικών εις -ύτερος, Μεσαιων. I σ. 577-585. Οι γραφές αυτές πολεμήθηκαν από το Γρ. Βερνερδάκη και άλλους: Ο Ψυχάοης γράφει μεγαλήτερος, καλήτερος κτλ.

⁸² (σ. 72). Για τη γένεση και γραφή των τύπων θέλω γράφει, έχω πει, έχει δεθθ κτ. Χατζιδάκι, Μεσ. I, σ. 585-598, 598-608.

⁸³ (σ. 73). Για την όρθογραφία των ρημάτων σε -ώνω κτ. Χατζιδάκι, Μεσ. I, σ. 631-635.

⁸⁴ (σ. 75). Γράφουν πολλοί με περισπωμένη: παραμύθι, φασούλι, σκαλιστήρι, ποιούστηρι, φρούδι, λουλουδι κτλ. Τις γραφές αυτές νομίζω άποτες και για θεωρητικούς και για πρακτικούς ιδίως λόγους' δηλαδή: 1) πολλαπλασιάζομε τη χρήση της περισπωμένης χωρίς λόγο' ούτε έχει σημασία πώς τα οδότερα έχουν το ι στο τέλος. 2) όταν οι τύποι αυτοί γεννήθηκαν είναι πιθανότατα πώς ή περισπωμένη δεν προφέρουνταν πιά, και δεν έγινε ποτέ να προφέρη άληθινά έλληνικό στόμα φρούδιν, Δημήτριος με περισπωμένη (δες και Χατζιζ., Περί σχηματικών ονομάτων εις -ις -ιν αντί -ιους -ιων στην Αθήνα 12 (1900) σ. 302-303).

⁸⁵ (σ. 76). Οι τύποι αυτοί θα μπορούσαν να γράφονται όλοι με όξεια νόμισα όμως προτιμότερη την περισπωμένη γιατί έτσι εξοικονομούμε καλύτερα και τους παλιούς τύπους γελάτε κτλ. κι έχομε την περισπωμένη πέρα πέρα, μαζί με τ' άλλα παραδείγματα: πηδώ, πηδάς, πηδά, πηδούμε, πηδούν, πηδών, ρωτι(ι)ούμαι, ρωτάσαι, ρωτάται.

⁸⁶ (σ. 77). Κτ. μερικά παραδείγματα στο Έπίμετρο I Δ.

⁸⁷ (σ. 77). Σχετικά με το ζήτημα της λογικής άρχής στην όρθογραφία νομίζω πως πρέπει να προσπαθούμε να ξεχωρίζομε γραφικά όχι κάθε ζευγάρι συνώνυμα, μα μόνο όσες όμοιες λέξεις ή τύπους με ις είναι χρήσιμο ν' αναγνωρίζομε άμέσως, ιδίως άμα θα έπρεπε να διαβαστούν άλλωτικά' γλήγορη αντίληψη και σωστό διάβασμα, αυτό θα είναι λοιπόν ο σκοπός μας. Είναι λ. χ. περιτό να ξεχωριστούν γραφικά το δώ (έδω, έδώ) και δώ (ιδώ), ή το ώς (ως έκεί) και ώς (σύνδεσμος)*, και σε μερικά άκόμη και αν γίνεται διάκριση μπορεί να είναι τυπογραφική μόνο, να εφαρμόζεται δηλαδή μόνο σε όσα τυπώνονται — έτσι και στα γαλλικά τα κεφαλαία φωνήεντα τονίζονται μόνο τυπωμένα. — Μόνο όπου είναι ή ανάγκη πραγματικότερη νομίζω σκόπιμο να επιμένωμε στην διάκριση — και να γυρεύομε να την άκολουθή και ο μαθητής, χωρίς ίσως πάλι να λογαριάζομε στις μικρές τάξεις λάθος την παράδοσή τους. — Έδώ λογαριάζω τους τύπους πως, που, γιατί, για, να, μα καθώς λ. χ. μάς παρουσιάζονται στ' άκόλουθα παραδείγματα:

πως είπες;	μου είπες πως ο ίδιος έφταιγε
μου είπες πως θα ήθελε (πόσο)	μου είπες πως θα ήθελε
καταπώς	καταπώς
μου ξήγησε πως τον κατάφερε	άπόρησε πως μπορούσε
άπόρησε πως μπορούσε	του είπες πως τον αγαπώ
σου είπες πως τον αγαπώ	τον είδα που γύρευε
που βρέσκειται	μου είπες που βρήκε (σε ποιο μέρος)
μου είπες που βρήκε (σε ποιο μέρος)	που να πιστέψη αυτός
που να πιστέψη αυτός	γύρευε να τον πείσω, μα που αυτός
που και που, που που	γιατί το είπες;
γιατί το είπες;	γιατί ήρθες;
γιατί ήρθες;	γιατί έπρεπε
	γιατί ήρθες;

* Οι περισσότεροι γράφουν σήμερα ως έκεί, ως αυτό το μέρος αντί ως, ως σ., Περιτό ήταν και ή διάκριση που πρότεινε ο Δασκαράτος στο «Δοκίμιον Ποιητικής» στα εισαγωγικά λόγια, Παρνασσός I (1887) σ. 921 α.: «Τό άρθρον τοϋς με περισπωμένη. Δεν είναι λάθος. Αποκάτω εις το σχήμα της αιτιατικής δεν είναι παρά δοτική. Την ίδια διάκριση έκαμα και εις τα μας και σας, γράφοντας μάς (=ήμιας) έπεροποιήθηκε, μάς (=ήμιν) έδωσε ένα άνθος, σας (=εμάς) έστειλε όπισω, σας (=εμίν) έστειλε καρπούς».

για πές μου
για να σου πω
για έγω για εού

για τοτο
για να σου πω

να μας' να, πάρε το

να έρθης.

μά το Θεο

μά το παιδί μας τί να έγινε;

Πόσο πρακτικό είναι να ξεχωρίζουμε τις τέτοιες λεξολογίες — για τους τύπους μακριά - μακριά κτ. κανόνα 19 — το ένωσε όποιος προσεχτικά κοίταξε τα παραδείγματα που του παρουσιάζονται κάθε φορά. Οι ακόλουθοι στίχοι, τυπωμένοι έτσι σ' ένα αναγνωστικό του Δημοτικού, δύσκολα θα διαβαστούν σύμφωνα με το νόημά τους: «*Αχ! τα δένδρα εκείνα πούναι, — πού σκιάζουν τα νερά σου, — πού τ' άηδόνια, όπου λαούνε — βράδυ, βράδυ 'ς τη δροσιά σου. 'Ακόμη χειρότερα αν είχαμε κι ένα τρίτο πού, στή θέση του άτοπου όπου. — Πρόβλ. άκόμη: «θαρρώ πώς κατάλαβα πώς το θέλετε και πώς το φανιάζετε...», που καλύτερα είναι: «θαρρώ πώς κατάλαβα πώς το κτλ. (έχτός αν το νόημα είναι: πώς το θέλετε έτσι κι έτσι) ή: «ταν έρθει μεσημέρι μην το ξεχνας, παρακάτω, που τρώμε:» ή (σ. 53 της Μελέτης μου): «γενικές γνώμες και παροιμίες δεν έχουν ποτέ καθολικό κύρος, που άλλου όμως θα ταίριαζε καλύτερα...». Και ο Πάλλης ξεχωρίζει το να-να στή μετάφραση της Κ. Διαθήκης λ. χ. (σ. 81, 1. έκδ.) να απαντήσανε, και να έγινε, να πηγαίνει, να μερικοί, να σ'ας είπα. Κτ. και σημ. 66.*

Ο πρώτος που ξεχώρισε με το διαφορετικό τόνο το πού, πώς και το πού, πώς είναι νομίζω ο Στ. Σταματιάδης (Ε. Γιαννίδης). Η λογική αυτή άρχή βρίσκεται και σε άλλες γλώσσες, στήν ορθογραφία τους, έτσι λ. χ. στα γαλλικά *ou-ou*, ή στα γερμανικά *Moor-Mohr, ihm-im, Wagen-Waagen* κτλ., όπου φυσικά οι διαφορετικές γραφές δεν έχουν ιστορικό λόγο, μα αποβλέπουν μόνο στή μεγαλύτερη σαφήνεια.

⁸⁸ (σ. 77). Για κείνους που μάθαιναν τ' αρχαία ελληνικά με την έρασμακή προφορά, ενώ οι δυσκολίες οι ορθογραφικές ελαττώνονται σημαντικά, οι δυσκολίες από την ποικιλία του αρχαίου τονισμού παίρνουν μεγαλύτερη σχετικώς θέση, ακριβώς επειδή είναι από κείνες που η έρασμακή προφορά άφηνει άνεπηρέαστες κι άλλου όμως κατάλαβαν πια πώς από τέτοια μικροζητηματάκια δεν κρίνεται ή αληθινή μόρφωση. Έτσι διαβάζω στο τελευταίο επίσημο πρόγραμμα των Πρωσικών σχολείων, *Preussische Lehrpläne* σ. 34: «*Αθή τονισμό δεν πρέπει να θεωρούνται σπουδαία*» «*Fehlern gegen die Akzentlehre ist bei der Beurteilung dieser Arbeiten* (δηλ. των μεταφράσεων σ' αρχαία ελληνικά) *eine entscheidende Rolle nicht beizulegen*). Για το ίδιο ζήτημα στήν Ελλάδα κτ. σημ. 93.

⁸⁹ (σ. 79). Για το ζήτημα του νεοελληνικού τονισμού σχετικά με το Δημοτικό σχολείο έδωσε άπορρητή ν' ακούσωμε τή γνώμη πολλών δημοδιδασκάλων ένα άρθρακι που δημοσιεύτηκε στα 1909 με τον τίτλο «*Άνευ τόνων*» από τον Ρ. Παπασωτηρίου (σήμερα τμηματάρχη στο Ύπουργείο της Παιδείας) στήν Έφημερίδα «Σάλπιγγς, Έκπαιδευτική και εθνική έδομαδική έφημερίς όργανον της ένωσης των Έλλήνων δημοδιδασκάλων άμφοτέρων των

φύλων» (άρ. 4, 13 Δεκεμβρ.)*. Το άρθρο αυτό έλαγε κοντά σ' άλλα τ' ακόλουθα:

Ένα από τα μαθήματα που αφήνουν τα παιδιά στο σχολείο άδιάφορα «ώστε δι' άπειλών ποινών αναγκάζουσιν αυτούς οι διδάσκαλοι να προσέχουσιν» είναι και το μάθημα «της γραμματικής της γλώσσας των προγόνων» μαζί με την ορθογραφία της, που «ή διδασκαλία της επιβάλλεται κατά πολλούς τρόπους και διά διαφόρων μέσων». Το Αναλυτικό πρόγραμμα δρίζει: «Α' τάξις: Οι τόνοι, τα πνεύματα**». Β' τάξις: Διάκρισις των λέξεων εις όξυτόνους, παραόξυτόνους, προπαραόξυτόνους, περισπωμένας, προπερισπωμένας. Τονισμός προπαραληγούσης και βραχειών συλλαβών. Γ' Τονισμός παραληγούσης και ληγούσης κτλ». Και προσθέται «Βασανίζετε λοιπόν τα παιδιά διά να μάθωσι πότε θα μεταχειρίζονται κατατρίθετα χρόνον, τον όποιον θα ήθύναντο έπωφελέστερον να χρησιμοποίησωσι και, τό σπουδαιότερον, συνταξείτε εις τό να γεννηθή εις τας ψυχάς των παιδιών βδελυγμία πρό το μανθάνειν. Έπί τέλους νομίζετε ότι επιτυχάνετε του σκοπού άν επιδιώκετε; Κάμνουςι δηλ. όρθην χρήσιν των σημείων... οι άπολυόμενοι από δημοτικού σχολείου; — Βεβαιότατα όχι...» και τελειώνει ο άρθρογράφος προτείνοντας να καταργηθούν οι τόνοι, και αν υπάρχει φόβος μήπως τότε στραβοτονίσουν τα παιδιά μερικές λέξεις, τότε να τυπώνονται τ' αναγνωστικά με μιά τελεία πάνω στο φωνήεν που τονίζεται». Κτ. άκόμη του ίδιου: «Η περί τονισμού των λέξεων διδασκαλία έν τή δημοτικῃ σχολείῳ, στήν ιδ. έφημ., άρ. 8.

Το άρθρο αυτό ακολούθησαν κάμποσα άλλα γραμμένα από διαφόρους δημοδιδασκάλους, σ' ακόλουθα φύλλα της Σάλπιγγας (1909-1910, άρ. 4, 8, 9, 10, 13) Παραθέτω έδώ άπ' αυτά μερικά άποσπάσματα:

«Κατά το στάδιον της διδασκαλικής μου ένεργείας κατείδον και έγώ ότι ή διδασκαλία της Γραμματικής εθδς άπ' άρχής προσκρούει κατά άνυπερβλήτου σκοπέλου, των τριών δηλ. τόνων και της άπεραντολογίας των εις τούτους αναγομένων κανόνων και εξαίρέσεων, οτινες τό τρίτον περίπου της Γραμματικής καταλαμβάνοντας τον μόν διδάσκαλον καταπονούν άσκοπώς έμπνέοντες αὐτῷ την άνίαν, των δέ μαθητῶν την διάνοιαν άποσκοτίζουσιν και τό πνεῦμα αὐτῶν καταμαραίνουσι, εμβάλλοντες εις την ψυχῆν αὐτοῦ βδελυγμίαν και άποστροφῆν πρός τό σχολείον... Φρονῶ όμως ότι ή άποβολή εκ της γλώσσας των δύο τονικῶν σημείων δεν πρέπει να περιορισθῆ μόνον εις τά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, αλλά να είναι καθολική, αφού είναι άποδεδειγμένον τό άσκοπον αὐτῶν. Διότι πλην της ανάγκης της όμοιομορφίας έν

* Τ' άρθρα αυτά τά γνώρισα μόνο άμα άρχισαν τά τυπώνονται οι σημειώσεις της Μελέτης αὐτῆς κι ήθελα και δῶ να εύχαριστήσω τους κ. κ. Κ. Βακανάκη και Σπ. Κόσκο δημοδιδασκάλους στο Ευλόκαстро, που μ' έκαναν να τά προσέξω.

** Το νέο Αναλυτικό πρόγραμμα δρίζει τ' ακόλουθα: «Α' τάξις... Όρθογραφικά άσκήσεις: Διάκρισις και όνομασία των τόνων, των πνευμάτων, και των διαφόρων γραφῶν των φωνηέντων (ε-αι, ο-ω, ι-η-ει κλπ.). Όρθογραφική εξέταση λέξεων και φράσεων της άναγνώσεως, γραφή αὐτῶν από μνήμης. Διάκρισις κόμματος, τελείας στιγμῆς, έρωτηματικού. Τονισμός τῶν σ και ο και της προπαραληγούσης». Έφημερίς της Κυβερνήσεως 1913, άρ. 174, 10 Σεπτ., Α' τεύχος, σ. 585. (= Προγράμματα, Ορολόγια και Αναλυτικά παντός είδους πλήρων δημοτ. σχολείων άρρένων και θηλέων. Αθήναι 1913 σ. 128).

τῆ γραφῆ, (ἵνα μὴ σὺν τῇ διγλωσσίᾳ δημιουργήσωμεν καὶ διγραφίαν) οἱ μὲ ἐν τονικῶν σημεῖον ἐν τῇ σχολείῳ ἐξοικειωθέντες μαθηταὶ θὰ ἀπαντῶσι δυσχέρειαν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ θὰ φαίνονται αὐτοῖς ἀήθεις αἱ λέξεις αἱ μὲ δύο τονικά σημεῖα γεγραμμένα... Τοῦλάχιστον ἐν τῇ μέλλοντι ὀφείλομεν νὰ παραδίδωμεν εἰς τὰς νέας γενεάς βιβλία μὲ ἐν τονικὸν σημεῖον.

Ἄν πιστεύω δὲ ὅτι θὰ εὐρεθῆ τις γλωσσολόγος «ἀγαν πατριώτης», ὅστις θὰ διδῆ ἐν τῇ νεωτερικῇ τούτῳ ξενικὸν δάκτυλον καὶ θὰ ἐγκολάφῃ ἡμῖν τὴν μομφὴν τοῦ ἱεροσούλου τῆς πατρίου ἡμῶν γλώσσης, ἣ ὅποια ὡς γνωστὸν, τὸ πάλαι δὲν εἶχε τόνους». Γ. Παπαδημητρίου (δημοδιδάσκαλος ἀπὸ τὸ Βαλγαρέλι), Περὶ ἀπλοποιήσεως τοῦ τονισμοῦ, Σάλπιγξ 2 (1909-1910) ἀρ. 8, 10 Ἰανουαρίου, σ. 3, στ. 1.

«Τὸ περὶ τονισμοῦ... εἶνε σπουδαιότατον, διότι πλεῖστος χρόνος καὶ κόπος διατίθεται διὰ τὴν ἐκμάθησιν τοῦ ὀρθοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων, ὡς καὶ διὰ τὸ ἕτερον ὁμοίως ἀμφιβόλου ἀνάγκης ζήτημα τοῦ ὀρθοῦ πνευματισμοῦ... ἂν δὲν πρέπη νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου τῶν διχρόνων φωνηέντων καὶ δὴ ἐν τοῖς παραθετικοῖς τῶν ἐπιθέτων...» Καὶ ξακολοῦθε παρακάτω «Ὅτι εἶνε ἀνιαρὸν τὸ περὶ τόνου μᾶθημα καὶ ἀνοῦσιον, καὶ κατ' ἐμὲ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, πολλῶκις δὲ πρόξενον ἀπορρίψεως ἐπὶ μαθητῶν πρὸ πάντων κατὰ τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις ἐν τοῖς κλασσικοῖς λεγομένοις σχολείοις. Ἡ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ τονισμοῦ προκύπτουσα ὀφέλεια διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς κρίσεως καὶ τῆς μνήμης, εἶναι ἀσήμαντος ἀπέναντι τοῦ καταναλισκομένου κόπου καὶ χρόνου, τῆς προκαλομένης ἀνίας καὶ τῆς οὐχὶ σπάνιως ἐπερχομένης ἀπογοητεύσεως καὶ πνευματικῆς προόδου». Τρακάκης, Τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ, Σάλπιγξ ἀρ. 9.

«Πρὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ ἐχῶσιν ἐξοβελισθῆ ἡ βαρεία καὶ περισπωμένη καὶ νὰ μείνῃ μόνῃ ἡ ὀξεῖα. Δυστυχῶς ὁμως τοῦτο δὲν ἐγένετο καὶ γενεαὶ δλόκληροι ἐβασανίσθησαν μὲ τοὺς μικροσκοπικοὺς αὐτοὺς διαβόλους, καὶ κωμῳδαὶ εἰς βάρος τῶν ἀρχαιοτέρων συναδέλφων ἐπαίχθησαν. Ἄλλα κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ. Ἄς φροτίσωμεν τῶρα ν' ἀπαλλάξωμεν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνικαράς διδασκαλίας καὶ τοὺς μαθητὰς μας μαθημάτων οὐ μόνον ἀνωφελῶν ἀλλὰ καὶ βλαβερῶν διὰ τὸ ἀνοῦσιον καὶ ἀχρηστον αὐτῶν. Ἄς ἀφιερώσωμεν δὲ τὰς ὥρας τῶν τόνων εἰς εὐρυτέραν γλωσσικὴν ἀσκήσιν, ἀσκοῦντες τοὺς μαθητὰς μας μᾶλλον εἰς τὸ ἐκθέτειν τὰς ἰδέας τῶν ἢ εἰς τὸ μακρὰ παραλήγουσα κτλ.». Τσιμπέρᾶς, Τὸ ζήτημα τῶν τόνων, Σάλπιγξ, ἀρ. 13.

Στὸ φύλλο ἀρ. 21 (25 Ἀπρ.) τῆς Σάλπιγγος ἰδ. χρόν. καταχωρίζεται καὶ μιὰ πρότασις τοῦ Κατζίδακι, σύμφωνῃ μὲ τὴν παραπάνω γνῶμην τῶν δημοδιδασκάλων, παρμένη ἀπὸ τὰ «Ἑλληνικὰ μελετήματα», ποῦ εἶναι ἀναδημοσίευσιν, ὑποθέτω, ἀπὸ τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Πανεπιστημίου.

⁹⁰ (σ. 79) Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Κατζίδακις, Μετὰ φιλῆς καὶ βαρείας ἡ ἀνευ αὐτῶν, Ἐβδομάς 3 (1886) σ. 523: «ἀναντιλέκτως ἂν τὰ παρὰ τῷ Teubner, Weidmann, Didot ἐκτυπούμενα ἑλληνικὰ βιβλία ἐξετιποδόντο» μὲ ἀπλοποιημένο τόνον καὶ πνεύματα «οὐδαμῶν δυσκολίαν ἔπρεπε νὰ ἐχῶμεν ἡμεῖς νὰ ἀκολουθήσωμεν τῇ αὐτῇ γραφῇ... Ἄλλὰ τῶρα δὲν συμφέρει ν' ἀποχωρισθῶμεν ἡμεῖς τῆς γλώσσης ἐκείνης ἥτις θεωρεῖται κοινὸν κτήμα παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου».

⁹¹ (σ. 80) Ἦθελα νὰ σημειώσω ἐδῶ τὶς προτάσεις καὶ τὴν προσπάθειαν ποῦ ἐγίναν στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπῃ γιὰ νὰ χειραφετηθοῦν οἱ ἀρχαῖες καὶ μεσαιωνικὲς ἐκδόσεις ἀπὸ τὴν παραδομένη ὀρθογραφία καὶ ἰδίως τὸν τονισμό τῆς. Γιὰ τὶς γραφὰς τῶν προκλιτικῶν καὶ ἐγκλιτικῶν σὲ μεσαιωνικὰ κείμενα καθὼς ἐπιπέον, τανὸν, ἀνῆρ δε, ἀνῆρ γαρ, ἀνῆρ σὸν, εὐ τετυκίως κτ. Krumbacher, Ein serbisch-byzantinischer Verlobungsring, Μόναχο 1906, σ. 431, ὑπόσημ. 2. Ὁ νέος βυζαντινολόγος P. Maas στὶς τελευταῖες τοῦ μετρικῆς ἐκδόσεις βυζαντινῶν μεταχειρίζεται ἕνα μόνον τόνον, καὶ αὐτὸν μόνον ὅπου νομίζει πὼς ἀληθινὰ προφέρουνταν τόνους. Κτ. λ. χ. Maas Frühbyzantinische Kirchenpoesie I (Kleine texte für theol. und phil. Vorlesungen und Übungen, Βόνα, 1910, σ. 4. «Ἡ ἀσώματος φθοῖς τῶν Χερουβὶμ | Ἀσιγήτοις σε ἔνομος δοξολογί.» | Ἐξαπτεργα ζῶσα, τὰ Σεραφίμ, | Ταῖς ἀπαύστοις φωναῖς σε ἐπερυνοί. | Τῶν ἀγγέλων δε πάσαι αἱ σιραταὶ | Τρισαγίους σε ἄσμοισιν εὐφημί. | Προ γαρ πάντων ἐπάρχεις ὁ ὢν πατήρ...»

Γιὰ τὸν τονισμό τῶν ἀρχαίων κειμένων, κοντὰ στὴν πρότασις τοῦ Meisingast (δὲς σημ. 16^α) ἔχομε τελευταία τὴν πρότασις τοῦ μεγάλου φιλολόγου καὶ ἑλληνιστῆ στοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, ποῦ νομίζει πὼς «ἕνα μέσο μὲ τὸ ὅποιο μποροῦμε νὰ πετύχωμε ἕνα σπουδαιότατο ἐλάφρωμα στὴ γραμματικὴ» εἶναι «ἡ κατάργησις τῆς διδασκαλίας καθὼς καὶ τῆς γραφῆς τῶν τόνων ἀπὸ τοὺς μαθητὰς». «Ἄδ θὰ ἔπρεπε οὐτε νὰ κἀνῃ κανεὶς λόγο γι' αὐτὰ, πὼς οἱ μαθητὰς δὲν πρέπει νὰ σημειώνουν, ὅτι κανεὶς Ἑλλήνας δὲ σημεῖως ποτέ» μποροῦν λοιπὸν νὰ χρησιμοποιοῦν στὰ βιβλία ποῦ διαβάζουν αὐτὰ τὰ βολικὰ βοηθητικὰ σηματοδῶκα, καὶ ἀπάνω τους νὰ κανονίζωμε καθὼς καὶ οἱ δάσκαλοι τὸ διάβασμα, μὰ πρέπει νὰ ἐξαφανιστοῦν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ σχολείου τ' ἀπόκρυφα τῶν περισπωμένων καὶ τῶν παρασπυμένων, ἡ ἐγκλιση καὶ τ' ἄτονα. Στὴν τελευταία τάξιν τοῦ γυμνασίου μποροῦν νὰ διδάχωνται τὸ σύστημα αὐτό, τὰ γενικὰ γλωσσολογικὰ διδάγματα, καθὼς γίνεται καὶ στὰ λατινικὰ καὶ τὰ γερμανικὰ μὰ ὁ μαθητὴς δὲν πρέπει ποτέ ν' ἀ σημειώνῃ οὕτε ἕναν τόνον, οὕτε ἕνα πνεῦμα... Ἢ φορτωθοῦν βέβαια οἱ καθηγητὰς τῆς φιλολογίας ἕνα βάσανο περισσότερο, ἀμὰ θὰ πρέπη νὰ μάθουν στοὺς φοιτητὰς τοὺς τόνους, ποῦ πρέπει νὰ τοὺς κατέχη ὁ φιλόλογος μὰ γιὰ βέβαιον εἶναι βαρύτερον τὸ βάρος ποῦ θὰ βγάλωμε ἀπὸ τῶν παιδιῶν τὴν ῥάχιν». v. Wilamowitz, Der griechische Unterricht auf dem Gymnasium (Als Manuskript gedruckt), 2. Anlage, Die Lesezeichen der griechischen Schrift, σ. 7, 14. (Γιὰ τὴν λίγη σημασία ποῦ δίνουν σὲ λάθη τονικά στὰ γερμανικὰ γυμνάσια κτ. σημ. 68 τῆς Μελέτης αὐτῆς).

Ἄλλη κάλι ἦταν ἡ πρότασις ποῦ εἶχε διατυπωθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιον στὰ 1900, στὸ Συνέδριον τῶν Ἀνατολιστῶν στὴ Ρώμη, ἐξ ἀφορμῆς τῶν παπύρων, ποῦ εἶχε ἀποφασίσει ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου νὰ ἐκδώσῃ πανομοιότυπα, μὲ νέο εἶδος τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ χωρὶς τονικά σημάδια. Γιὰ τὴν πρότασις αὐτὴ καὶ τὴν σχετικὴ συζήτησιν ἔγραψε τ' ἀκόλουθα ὁ καθηγητὴς Ἀάμπρος, Μικταὶ σελίδες, Ἀθῆναι 1905, σελ. 192-193. «Ἐρωτηθεὶς δὲ ὑπ' ἐμοῦ [ὁ Wilamowitz], ἂν ὁ τοιοῦτος τυπογραφικὸς νεωτερικὸς [στὴν ἐκδόσιν τῶν παπύρων] θὰ ἐπακτάθῃ τυχὸν ἐν τῇ μέλλοντι καὶ εἰς τὰς στερεοτύπους ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὑπέδειξεν, ὅτι καὶ τοῦτο δὲν

είναι αδύνατον να γείνη. Όμολογῶ δέ, ὅτι ἀπεύχομαι τὸ τοιοῦτον, οὐδὲ θεωρῶ αὐτὸ συντελοῦν εἰς τὴν ἐν ἐνότητι γνῶσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Θὰ ἔχωμεν λοιπὸν ἄλλην γραφὴν διὰ τὸν ἀρχαῖον ἐλληνικὸν κόσμον καὶ ἄλλην διὰ τὸν μεταγενέστερον καὶ μεσαιωνικόν; Τοιοῦτος νεωτερισμὸς ἤθελεν ἀντιστοιχῆσαι πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐρασμιακῆς προφορᾶς ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ἐλληνιστῶν γεγραμμένων. Ὁ διχασμὸς θὰ ἤδῃ ἀνέτειλε, τὸ κακὸν θὰ ἐπεδεινότο, ἢ ἐνότις θὰ διασπᾶτο. Καὶ ἐθνικῶς μὲν δὲν συμφέρει εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἢ τοιαύτη εἰσαγωγὴ ἀρχαῖας γραφῆς εἰς τὰ ἐν τῷ σχολείῳ ἀναγνωσκόμενα κείμενα, ὅσον καὶ ἂν ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ἐπιστημονικῶς ὀρθὸς ὁ νεωτερισμὸς. Τοιαύτης δὲ γνώμης εἶναι καὶ ὁ φίλος κ. Krumbacher, μεθ' οὗ ἀντηλλάξαμεν τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου σκέψεις ἡμῶν». Καὶ ὁμοίως φοβοῦμαι μὴ ὑπερισχῶσθαι ποτε ἐν τῷ μέλλοντι ἢ γνώμη τοῦ κ. Wilamowitz...» (κτ. καὶ σημ. 114).

⁸² (σ. 80). Κτ. σημ. 24, 26, 27. Ὡστόσο φαίνεται πῶς ἀπὸ τότε ἄλλαξε εὐτυχῶς καὶ ὁ Χατζιδάκις γνώμη, καθὼς μὲ χαρὰ εἶδα τελευταῖα διαβάζοντας τὴν ἀκόλουθὴν του πρότασιν, δημοσιευμένη 15 χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὴν παλιὰ του πολεμικῆ, στὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Πανεπιστημίου (1909-1910), Ἀθήνα 1911., Ἀκαδημικὰ ἀναγνώσματα περὶ τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου, σ. 85: «Τολμῶ νὰ εἶπω ὅτι, ἐπειδὴ, ὡς γνωστόν, τὰς μεγίστας δυσκολίας εὐρίσκουσιν οἱ μικροὶ μαθηταὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς γραμματικῆς, τ. ἔ. ἐν τοῖς διδάγμασι περὶ πνευμάτων καὶ τόνων, μεθ' ὧν συνάπτονται τὰ περὶ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, τὰ περὶ ἐγκλίσεως κτ., διὰ τοῦτο (ὀπογραμμίζω ἐγὼ) εὐχρῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἂν τὸ διδασκτικὸν τὸ προωρισμένον διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐξετυποῦτο ἀνευ τῶν σημείων τούτων, ἀπλῶς δὲ δι' ἐνὸς σημείου, οἷον σταυροῦ, ἀστερισκοῦ ἢ ἄλλου τινὸς ὀπισθοῦ ποτε διακριτικοῦ, ἀνοσθῆν τῆς τονουμένης συλλαβῆς κειμένου, ἐδηλοῦτο ἢ θέσις τοῦ τόνου. Οὕτω θὰ ἀπηλλάσσοντο οἱ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μαθηταὶ τῶν πλείστων κανόνων περὶ φιλήσας καὶ δασείας, περὶ ὀξείας, βαρείας καὶ περισπωμένης, περὶ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, περὶ ἐγκλίσεως τόνου κλπ., περὶ ὧν, ἐπειδὴ ἐν τῷ προφορικῷ ἡμῶν λόγῳ οὐδὲν τούτων ἔχομεν, οὐδὲν αἰσθάνονται οἱ διδασκόμενοι, ἀναγκάζονται δὲ ν' ἀποστηθίζωσι μηχανικῶς πάντα. Οὕτως ἢ διδασκαλία... θὰ ἀπέβαινε κατὰ πολλὰ εὐκολωτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα».

Τόσο σωστά εἶναι ὅσα προτείνονται ἐδῶ ὥστε ὁ καθένας ποῦ νοεῖ γιὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ μας θὰ ἦταν ἔτοιμος νὰ τὰ ὑποστηρίξῃ μὲ χαρὰ, βέβαιος πῶς ὁ σκοπὸς τους εἶναι μεγάλος καὶ δὲν κρύβει τίποτε ποῦ νὰ ἔχῃ νὰ κἀνῃ μὲ τὸ ἔθνος μας τὴ διάσπασιν καὶ τὸν θάνατον. Κρίμα ποῦ πέρασαν τὰ λόγια αὐτὰ τόσο ἀπαρατήρητα, ἀκόμη καὶ ἀπαρατήρητα παρὰ τοῦ Φαρῶ καὶ τοῦ Σκυλίτση οἱ προτάσεις, ποῦ ἐπιτέλους εἶχαν γεννηθῆ γιὰ μιὰ στιγμὴ κάποιον ὄρθου. Ἴσως ὁμοίως νὰ φταῖν λίγο καὶ ἡ πρότασις ἢ ἔτι, ποῦ εἶναι σὰ νὰ τῆς λείπῃ κάποιον ὀσθῆ, καὶ ἢ σαφῆναι σὲ κείνο ποῦ γυρεύει. Προτείνεται νὰ καταργηθῶν οἱ τόνου ἀπὸ τῆς γλώσσας ποῦ γράφεται σήμερον ἢ ὄχι; Γιατί παρακάτω διαβάζομε πῶς «ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαίδευσως θὰ ἐδιδάσκοντο κατόπιν τὴν χρῆσιν τῶν σημείων τούτων, ὅσοι ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἤθελον φοιτῆσαι εἰς αὐτὰ» μὰ πόσα Ἕλληνοπούλα προορίζονται γιὰ ἐκεῖ; Στὸ δημοτικὸ πηγαίνουν — πρέπει τουλάχιστον νὰ πηγαίνουν — ὅλοι,

οἱ «πολλοί», οἱ πολῖτες τοῦ κράτους μας» νὰ εἶναι κἀν 10% ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ θὰ πᾶν παραπάνω, καὶ μάλιστα σὲ κλασικὰς σχολάς; καὶ οἱ ἄλλοι 90% θὰ γράφουν ἀβριο στὴν κοινωνία μέσα τὸν ἕνα τόνον ποῦ διδάχτηκαν, χωρὶς νὰ νομίζονται ἀγράμματοι; Καὶ τί λόγο θὰ ἔχῃ πᾶ τότε νὰ διατηροῦν οἱ ἄλλοι, ποῦ θὰ ξέρουν τ' ἀρχαῖα, τὸν ἀρχαῖον τονισμό; Ὁ ἀνοῖξιμος λοιπὸν ἕνα καινούριον χάσμα στὴν κοινωνία μας, μὲ διακριτικὸ γνῶρισμα τὴν ὀξείαν ἢ τοὺς τρεῖς τόνους; Μὴ γελοῦμαστε. Ἀπὸ τὸ δῆμοτικὸ ὅ' ἀρχίσῃ τὸ βέβαιον καὶ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση, μὰ vitae non scholae discimus, καὶ ἔτσι δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀποβλέπῃ τῇ γλώσσῃ μας καὶ ἀσχετὰ μὲ τὸ σχολεῖο καὶ αὐτὸ πρέπει ἐξαρχῆς νὰ ἐξακαθαρισθῇ. Ἐχεῖ ἢ ἑλληνικὴ κοινωνία τὴ θέλησιν νὰ παρατήσῃ τὴν ποικιλίαν τοῦ ἀρχαίου τονισμοῦ, καὶ ἔχουν οἱ ἐπίσημοι τὴ δύναμιν καὶ τὴ θέλησιν νὰ τῆς τὴ συμβουλέψουν ἢ νὰ τὴν ἐπιβάλλουν;

Θὰ εἶπε ὁμοίως κανεὶς ἂν ἔπρεπε νὰ κρίνῃ ἐξ ὄψεως πῶς οἱ μεγαλύτερες δυσκολίας σὲ κάθε μεταρρύθμιση εἶναι γραμμένο νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης. Καλὰ καλὰ δὲν ἐξαίστημα ἀκόμη τὸ νετὸ τοῦ Χατζιδάκι καὶ ἕνας ἄλλος καθηγητῆς τῆς φιλολογίας ἔρχεται ν' ἀνανώσῃ τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ νὰ συστήσῃ νὰ μείνωμε πιστοὶ στὴν παράδοσιν τῶν τόνων» εἶναι ὁ Σκυλῆς, Περὶ τῆς προταθείσης ἀπλοποιήσεως τῆς γραφομένης ἐλληνικῆς γλώσσας, Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου, 1912-1913, Ἀθήνα 1913. Ὁ συγγραφέας, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιον, ἀνασκευάζοντας τὶς τελευταῖες προτάσεις τοῦ Χατζιδάκι γιὰ τὴν μεταρρύθμιση τῆς γραφομένης μας καὶ τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ, μιλεῖ διεξοδικὰ καὶ γιὰ τὴν τονικὴν μεταρρύθμιση. Τὴ μελέτη αὐτὴ πρέπει νὰ τὴν προσέξωμε ὄχι μόνον γιὰτὶ μᾶς παρουσιάζεται μὲ μιὰ εὐκρίνεια καὶ μιὰ καλὴ πίστιν ἀσυνήθιστην στοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνας, μὰ καὶ γιὰτὶ ἐκεῖ ποῦ ὡς τῶρα σχεδὸν μόνον ὁ Χατζιδάκις παρουσιάζονταν κάθε φορὰ ἐπικριτῆς σὲ κάθε ὀρθογραφικὴν μεταρρύθμιση, καὶ ἔτσι ἢ συντηρητικὴ ἀποφῆ ποῦ ἀντιπροσωπεύει ἔπαιρνε κάποιον δυσκολοξεχώριστον ὑποκειμενικὸν χρωματισμὸν, τῶρα μποροῦμε νὰ τὴν κρίνωμε λίγο ἀντικειμενικώτερα, μὲ καὶ παρουσιάζεται νῆος συνήγορος — ἂν καὶ τυχαῖα ἐδῶ πᾶ νὰ βρισκῆται ἀντιμέτωπος τοῦ Χατζιδάκι — μὲ πλοῦσιον ἐπιχειρήματα γιὰ τὸ βυζαντινὸν τονισμό. Οὕτε φαντάζομενον γράφοντας τὴ γνώμην μου παραπάνω, πῶς θὰ ἦταν δυνατόν νὰ φανερώνομεν τὴν τελευταία στιγμὴ τόσο πλοῦσιον συνήγορον ὡς ὁμοῦ ἂν εἶναι τέτοια ὥστε νὰ μᾶς ἀλλάξῃ τὴ γνώμην. Ὁ Σκυλῆς ἀποκρούει τὴν παλιὰ πρότασιν τοῦ Βηλαρά, τοῦ Φαρῶ καὶ τῶν ἄλλων, καθὼς ἀνανεώθηκε ἀπὸ τὸ Χατζιδάκι (δὲς σημ. 91), γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς:

1) «Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰς μεγίστας δυσκολίας εὐρίσκουσιν οἱ μαθηταὶ ἐν τοῖς περὶ πνευμάτων, τόνων καὶ χρόνου τῶν φωνηέντων διδάγμασι» πολὺ δυσκολώτερον εἶναι νὰ μαθαίνουσι τὰ διάφορα φωνήεντα καὶ τοὺς διφθόγγους, ποῦ προφέρονται σήμερον ὁμοῖα (λ, χ, η, ι, υ, οι, ει, υι)

2) μὲ τὴν ἀπλοποίησιν τοῦ τονισμοῦ γίνεται μεγαλύτερη ἢ δυσκολία αὐτὴ (τοῦ ἠτακισμοῦ). Ἐπειδὴ «παραλειπομένης πάσης περὶ χρόνου τῶν φωνηέντων διδασκαλίας ταῦτα θὰ φαίνονται ὅλως ἀκατανόητα, παράλογα καὶ ἀκανόνιστα, ἐπομένως δὲ καὶ δυσμαθητότερα ἢ σήμερον».

3) «κατ' ανάγκην λοιπόν» ἂν θέλωμε νὰ νωπερώσωμε στὸ ζήτημα τῶν τόνων καὶ πνευμάτων, πρέπει κι αὐτὰ γὰ «ὀπαχθῶσι» στὸ γενικώτερο ὀρθογραφικὸ ζήτημα.

4) καὶ στὴν Ἄμερικὴ «πρὸ μικροῦ ἔτι», ἢ ὑπὸ τοῦ προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν Ροῦσελτ γενομένη ἀπόπειρα γιὰ ν' ἀπλοποιηθῆ ἡ ἀγγλικὴ ὀρθογραφία ἀπέτυχεν ἐλοσχερῶς καὶ ἀνεκλήθη ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ροῦσελτ.

5) ἂν ἀκολουθήσωμε τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση ποῦ θέλει ὁ Χατζ. θὰ ἔχωμε «ἀναπόφευκτον τὴν κατὰ τὰς δοξασίας τοῦ Βηλαρά γενικὴν ἀνατροπὴν τῆς ὀρθογραφίας» ἐπειδὴ μιὰ καὶ λείφουν οἱ τρεῖς τόνοι καὶ γίνῃ ἔτσι δυσκολώτερη ἢ ἄλλη ὀρθογραφία (ἐπιχείρημα 2), «πάντες οἱ μὴ φοιτήσαντες εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα θὰ γίνωσι πολὺ ἀνορθογραφώτεροι ἢ σήμερον», καὶ αὐτοὶ θὰ κολλήσουσι μὲ τὴν ἀνορθογραφία τους καὶ τοὺς ἄλλους.

6) οἱ λίγοι ποῦ θὰ μαθαίνουν ἀργότερα στὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσως τὸν ἀρχαῖο τονισμό, θὰ δυσκολευτοῦν νὰ ξεμάθωσι τὸν ἕνα τόνο ποῦ διδάχτηκαν πρὶν στὸ δημοτικὸ [λ. χ. ὤμος, ἀντὶ ὤμος, μήλο ἀντὶ μήλο].

7) ὁ Χατζ. λέει πῶς παρατώντας τὸ σημερινὸ τονισμό ἀφήνωμε μόνο «τὰ ὑπὸ μεταγενεστέρων μεσαιωνικῶν λογίων ἐπινοηθέντα ὀρθογραφικὰ ταῦτα σημεῖα» καὶ ξαναγυρνοῦμε σὲ ἀρχαιότερο τύπο γραφῆς. Μὰ ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή. γιὰτι «τὰ σημεῖα ταῦτα, καίπερ ἐν μεταγενεστοῖς χρόνοις εὐρεθέντα, ὄντην ἔσαν σπουδαία τελειοποιήσις τῆς ὀρθογραφίας». Καὶ γι' αὐτὸ κι ὁ Χατζ. δὲ γυρνοῦσι νὰ ξαναγυρίσωμε στὸν ἀρχαῖο τρόπο, ποῦ δὲν εἶχε τόνους, μὰ νὰ σημειώνωμε ἕνα σταυρὸ ἢ ἀστερίσκο, κάτι δηλαδὴ ποῦ δὲν εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι.

8) δὲν ἀρκεῖ ἕνα τονικὸ σημεῖο, ἀφοῦ ἔχομε στὴ σημερινὴ προφορά δύο τόνους (λ. χ. ἀνθρώπος μου), κιὰν πρόκειται νὰ μεταχειριστοῦμε δύο διαφορετικὰ σημάδια, τότε τί κερδίζουμε;

9) γι' αὐτὰ τὰ δύο εἶδη τοῦ τόνου πρέπει νὰ μιλήσῃ ἡ γραμματικὴ.

10) καὶ σήμερα ἀκόμη «ισχύει» ὁ παλιὸς κανόνας, πῶς ἡ μακρὰ λήγουσα κατεβάσει τὸν τόνο ἀπὸ τὴν προπαραλήγουσα, ὄχι μόνο στὴν καθαρῶς ἑλληνικὴν μὰ «πλειστακίως» καὶ στὴ δημοτικὴ «ὄλον Κισάδου, τυράννου, ἀνθρώπου... ἐρχόμουν, κυρία» ἂν ὅμως ἡ γραμματικὴ δὲ μιλήσῃ γιὰ μακρὰ καὶ βραχέα ὄλοι αὐτοὶ οἱ «πολυαριθμότατοι καὶ εὐχρηστοτάτοι τοιοῦτοι τύποι καθίστανται τελείως ἀνεξήγητοι».

11) ἔχομε καὶ στὴ δημοτικὴ καὶ στὴν καθαρῶς ἑλληνικὴν τύπους ὅπου «εἶτε ἐν συνθέσει, εἶτε κατ' ἐκθλιψιν, μετατρέπουσι φιλόν τι ἄφωνα εἰς δασὺ ἕνακι τοῦ ἀκολουθοῦντος δασέος πνεύματος, ὄλον καθημερινός, καθ' ἡμέραν, καθ-εἰς, καθ-έναις, τὰ καθ-ἐκάστα, καθ-εξῆς, καθιέρωσις, καθίδουμα, καθοδηγῶ, κάθιστῶ, καθ' ὄλου, ἐφαρμύζω, ἐφεδρος, ἐφεξῆς, ἐφελκύνω, ἐφευρίσκω, ἐφίσταμαι κτλ.» καὶ οἱ τύποι αὐτοὶ θὰ γίνονταν «ὁμοίως ἀκατανόητοι, ἂν ἐν τῇ γραμματικῇ δὲν ἤθελε γίνεαι λόγος περὶ πνευμάτων».

Στὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ θὰ μπορούσε κανεὶς ν' ἀντιτείνῃ τ' ἀκόλουθα:

1) Ὡς τώρα, κάθε φορά ποῦ ὁ δημοτικισμὸς ζήτησε σύμφωνα μὲ τὸ ἔθνικόν του πρόγραμμα καὶ τὴ γενικώτερη του ἰδεολογία νὰ πετύχῃ κάποια τροποποίησις καὶ ἀπλοποίησις στὴ γραμματικὴ παρουσιάζεται ἔξαφνα ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τὸ συντηρητικὸ κάποιος ἀπὸ τοὺς σοφοὺς κι ἐπιστήμονες καὶ λέει: Καλέ, τί κάνετε; Γιατί τόσοι κῆποι γιὰ τόσο ἀσήμαντο πρᾶμα; Αὐτὸ ποῦ θέλτετε καὶ

καλὰ ν' ἀπλοποιήσετε δὲν ἔχει τίς δυσκολίες ποῦ τοῦ φαντάζεστε καὶ ποῦ νομίζετε πῶς νιώθετε ἄλλοῦ εἶναι αὐτές; δὲν τίς βλέπετε; νὰ τις. Καὶ ἀρχίζει νὰ σὰς περιγράφῃ «τίς μεγάλες» δυσκολίες τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς, ποῦ χωρὶς νὰ εἶναι ποτὲ οἱ ἴδιες δὲν τυχαίαι ὅμως καμιά φορά νὰ εἶναι ἐκεῖνες ποῦ ζητοῦν τὴν ὥρα ἐκείνη νὰ καταργήσουν*.

Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν εἶναι ποιὲς εἶναι οἱ μεγαλύτερες δυσκολίες ποῦ ἔχει ἡ γλῶσσα μας, καὶ τὸ ρῶτημα αὐτὸ καταντᾷ ματαιοσκόλο, ἀφοῦ ποτὲ δὲ θὰ συμφωνήσωμε ὅλοι σὲ αὐτὸ, ὅτε κιὰν συμφωνήσωμε θὰ κατορθώσωμε εὐκολώτερα νὰ τις παραμερίσωμε, ὅτε ἐπιτέλους εἶναι ἀνάγκη μιὰ δύσκολη γλῶσσα νὰ ἔχῃ «μεγαλύτερες» δυσκολίες. Στὴ σημερινὴ περίστασις ἔχομε μιὰ ὁμόφωνη καὶ κατηγορηματικὴ διαμαρτυρία ἀπὸ δασκάλους ποῦ γυρνοῦσι νὰ καταργηθῇ ὁ τονισμὸς, ἢ τουλάχιστο νὰ καταργηθῇ ἡ ποικιλία του, καὶ παραδέχονται καὶ ἄλλοι πολλοὶ πῶς ἐδῶ ἔχομε τὴ μεγαλύτερη, ἢ μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες δυσκολίες τῆς ὀρθογραφίας μας, ἢ τέλος πάντων μιὰ ἀπὸ τίς δυσκολίες τῆς γραμματικῆς μας. Αὐτὸ ἀρκεῖ γιὰ νὰ βοηθήσωμε τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση, ἂν νομίζωμε πῶς γίνεται τὸ τί θὰ γίνουσι οἱ ἄλλες μεγαλύτερες καὶ μικρότερες δυσκολίες — κανεὶς ποτὲ δὲν εἶπε πῶς οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα εἶναι ἡ μοναδικὴ δυσκολία — εἶναι ἄλλος λογαριασμὸς. Ὁ καλύτε-

* Τόσο συχνὰ βλέπομε καὶ ξανακοῦμε τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ, καὶ τόσο χαρακτηριστικὸ εἶναι γιὰ τὴν πολεμικὴν ποῦ γίνεται σὲ κάθε μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια, ὅστε ἀξίζει νὰ τὸ προσέξωμε καλύτερα.

Προτείνει ὁ Σκυλίτσος στὰ 1886 νὰ καταργήσωμε γιὰ εὐκολία τίς φιλές* (δὲς σὴμ. 16α). Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο, τοῦ λέει ὁ Χατζιδάκις ἐδῶ ἔχομε στὴν ὀρθογραφία μας μεγάλες καὶ τρομερῆς δυσκολίες καὶ σὲ μᾶς ἔρχεται μὲ τέτοιες μικροπροτάσεις; «ἀπέναντι τοῦ ὕψους τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν ὁμοιογῶς εἶναι δὲν διακρίνω πλέον τὴν σταγόνα τῆς... εὐκολίας τῆς ἐκ τῆς ἀποβολῆς τῆς φιλῆς καὶ βαρείας προσερχομένης (Ἐφημερίς 14 (1887) ἀρ. 29^ο κτ. καὶ σὴμ. 23, 30).

Πάει ὁ Φαρδύς ν' ἀπλοποιήσῃ τίς τονικῆς δυσκολίες καὶ λέει πῶς ἡ ποικιλία τοῦ τονισμοῦ κάνει γιὰ τὸ ἑλληνόπουλο τὸ τρίτο τῆς δυσκολίας στὴ νεοελληνικὴ γραμματικὴ. Ὅχι, τοῦ λέν οἱ σοφοὶ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ἄλλοι συντηρητικοί, γελάστηκες ἐδῶ καὶ ἀφήσε τοὺς τόνους ἡσυχούς* ἢ μεγάλη δυσκολία δὲν «ἐγκνεται μόνον καὶ μόνον [ποιὸς τὸ εἶπε αὐτὸ] ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ τῶν λέξεων», μὰ «ἐν γένει εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν», καὶ ἡ ὀρθογραφικὴ ἀπλοποίηση δὲν «προσθέτει κέρδος τι ἢ εὐκολίαν» (κτ. σὴμ. 16).

Ἀρχίζει σὲ λίγο ν' ἀπλώνεται ὁ δημοτικισμὸς καὶ ἀφήνουν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἐπίτηδες τὴν καθιερωμένη ὀρθογραφία ἀνέγγιχτη, γιὰ νὰ μὴν πολλαπλασιάσωσι τίς δυσκολίες καὶ γεννήσωσι πρόωρα ἄλλα ζητήματα. Τοὺς βλέπετε, φωνάζει ὁ Χατζιδάκις, τὰ ἐβαλαν μὲ τὴ γλῶσσα, ποῦ καὶ μόνη τῆς θ' ἀπλοποιηθῇ σιγὰ σιγὰ δταν ἔρθῃ ὁ καιρὸς τῆς, καὶ κάνουν πῶς δὲ βλέπουν τίς δυσκολίες τῆς σχολικῆς ὀρθογραφίας ποῦ εἶναι μεγίστη ἀληθῶς πληγὴ (δὲς σὴμ. 21).

Ξαναφανερώνεται τώρα ἡ παλιὰ τοῦ Φαρδύ πρότασις ἀπὸ τῶν κύκλου τῶν δημοδιδασκάλων, φαίνεται πῶς ἴσως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χατζιδάκις θὰ μπορούσε σήμερα νὰ υἱοθετήσῃ τὴν ἀπλοποίησιν τοῦ τονισμοῦ καὶ παρουσιάζεται ἕνας ἄλλος καθηγητὴς ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον, καὶ αὐτὸς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ὁ Σκιας, γιὰ νὰ προλάβῃ τὸ κακὸ ποῦ εἰσπράττειται. Καλὰ τί κάνετε; οἱ τόνοι τὴ σὰς ἐφταιξαν; Ἄλλοῦ εἶναι ἡ μεγάλη δυσκολία, εἶναι στὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα, στὰ ι, η, υ, οι, ει, υι, η, κι αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ μάθῃ τὸ παιδί* τί ὄφελαι νὰ καταργήσωμε τίς δασείας καὶ τίς περισπωμένες, ἀφοῦ θὰ πρέπει πάντα νὰ τοῦ ἐξηγήσωμε πῶς ὦμος γράφεται μὲ ω στὴν ἀρχὴ καὶ ὅμως μὲ ω στὸ τέλος;

ρος όμως τρόπος για να εξακολουθήσουμε να έχουμε όλες τις σημερινές δυσκολίες είναι αν κάθε φορά που θα μπορούσαμε να δοκιμάσουμε μίαν απλοποίηση, αρχίζαμε να λυπούμαστε για τις άλλες, τις μεγαλύτερες, που θα μείνουν αναπλοποιητές.

2) Άλλοτε, λέει ο Σκιας, βάζαμε περισιπωμένη στο μίλο, και μάθαινε το παιδί πώς το η είναι μακρό· τώρα, άμα καταργηθούν οι περισιπωμένες, και δε μαθαίνουν πιά τα παιδιά για μακρά και βραχεία, καθώς είπε ο Χατζιδάκις, όλα τα πυράξενα που έχει σήμερα η ὀρθογραφία μας θα φαίνονται ακόμη πιο παράξενα, και θα μαθαίνονται ακόμη τα η, ι, υ, οι, ει, τὰ ε, αι κτλ. ακόμη πιο δύσκολα.

Εδώ, νομίζω, ανακατώνονται χωρίς λόγο η πρακτική άποψη τής ὀρθογραφίας με κάτι που έχει θεωρητική μόνο σημασία στη διδασκαλία (ίσως να φταίη στην παρεξήγηση αυτή και ο τρόπος που ζήτησε να δικαιολογήσει τη μεταρρύθμιση ο Χατζιδάκις). Η σημερινή ποικιλία του τονισμού στηρίζεται βέβαια στη διαφορά του χρόνου των αρχαίων, και είναι αλήθεια πώς για να τονίσουμε σήμερα σωστά μᾶς χρειάζονται διάφοροι δυσκολοθήμητοι κανόνες με τις εξαιρέσεις τους, που θα λείψουν μόλις μεταρρυθμιστή ο τονισμός. Αυτό όμως δε θα πη πώς γιαυτό δε θα μιλήσουμε ποτέ στο παιδί — στο δημοτικό σχολείο συντομωτάτα βέβαια — για τή σημασία που είχαν στην προγονική γλώσσα τὰ σημερινὰ της φηφία, που ἀπόμειναν σήμερα με ιστορική μόνο σημασία*. Η διδασκαλία όμως αυτή έχει κυρίως θεωρητικό χαρακτήρα από δω ως το σημείο ν' ἀπιστοθόμε να πιστοποιηται και να επιβεβαιώνεται πρακτικά με τή δυσκολοθήμητη ποικιλία του τονισμού κάθε μέρα και στο καθετί από δλόκληρο λαό που γράφει η σημασία που είχε στην αρχαιότητα ο χρόνος προϋποθέτει ἀπόλυτη παραγνώριση τής ὀρθογραφίας και του σκοπού της, κι είναι ἄξιαση που δέν ἔχομε δικαίωμα να θέσωμε στην ἔθνική δημοτική παιδεία. Κι ἔπειτα μήπως είναι ἀλήθεια πώς ἄν γράφωμε λ. χ. *αμμα, μίλο, πολιται*, θα φαίνονται οι τύποι αυτοί «ὄλως ἀκατανόητοι» και «δυσμαθητότεροι» ἀπό πρὶν που γράφονταν ο καθένας τους με μιά περισιπωμένη; Κι ακόμη δέν είναι ίσια ίσια ο ἀρχαῖος τονισμός — μάλιστα, όταν τὸν ἐφαρμόσωμε και στη νέα γραφομένη — που γίνεται συχνότατα ἀκατανόητος και παράλογος;

3) Ὅμοιο ἐπιχείρημα είχε μεταχειριστή ἄλλοτε και ο Χατζιδάκις για να πολεμήσει τὴν ἀπλοποίηση του τονισμού· μα και κεινος φαίνεται πὸς πείστηκε σήμερα ὅτι είναι δυνατό να γίνη η τονική μεταρρύθμιση χωρίς ν' ἀλλάξωμε ριζικώτερα τὴν ὀρθογραφία μας. Ἄλλωστε η «ἄπαγωγὴ» αὐτὴ μὲς ἀλλαγῆς σὲ δυσκολώτερες καινοτομίες που φυσικά δέν μπορούν τόσο εὐκολα να δοκιμαστοῦν είναι ο καλύτερος τρόπος για να μὴ γίνη τίποτε, ὅτε μικρό ὅτε μεγάλο.

* Είναι ἀφάλιμο να συγκρίνη κανείς τὴν ἀντίληψη αὐτὴ που παρουσιάζει ο Ἕλληνας φιλόλογος με τὴν ἑιταλῶς διαφορτικὴ που μᾶς δείχνει ο Wilamovitz, (κτ. τὴν παραπάνω σημείωση). Προτείνει, κ. αὐτό χωρίς να πρόκειται για τὴ γλώσσα του λαοῦ του, ὅτε μὴ γλώσσα που θὰ διδασχτὴ στο δημοτικό, να μὴ γράφουν ο μαθητές τὸς τόνους ὅτε να μαθαίνωνται ο κανόνες τούς, και μόνο στην τελευταία τάξη του γυμνασίου να μαθαίνουν τὰ «γενικά γλωσσολογικά διδάγματα».

4) Για τὴν ἀπόπειρα που ἔκανε ο «πρόεδρος τῶν Ἠνωμένων Πολιτεῶν» στην Ἀμερική και τὴν πανηγυρικὴ τῆς «ἀποτυχία» δέν μπορῶ να κρίνω, γιατί δέν ἔτυχε να μάθω ἀπό πηγὴ ἐξακριβωμένη τίποτε σχετικό. Ἄν ὅμως πρόκειται για τὴν κίνηση που πηγάει ἀπὸ τὸ Simplified Spelling Board και που μέλος του ἴσως να είναι και ο Ρούζβελτ, πάλι δέν είναι δυνατό να είναι σωστές ο παραπάνω πληροφορίες. Ὅτε ο Ρούζβελτ μπορούσε ν' ἀνακαλέσῃ, μὴ κίνηση κοινωνικὴ, ἀφοῦ μόνο μέλος θα είναι στο σύλλογο που ἔπτα (τὸ πολὺ πολὺ να μὴν καθῶρθως να ἐφαρμόσει τὴ μεταρρυθμισμένη ὀρθογραφία στα ἐπίσημα ἔγγραφα), ὅτε ὅσο ἔξω ἔχει ἀποτύχει η προσπάθειά του. Τουλᾶχιστο ἐξακολουθοῦν να βγαίνουν δημοσιεύματά του, καθώς λ. χ. τὸ περιοδικὸ του Δελτίου (Bulletin, κτ. σημ. 6, 52, 117) και τελευταία ἔλαβα ἀπὸ τὴν «Ἐχτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ του Συλλόγου για τὴν Ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία, ἕνα ἔντυπο γράμμα» χρονολογημένο ἀπὸ τὴς 24 Μαρτ. 1913 (A letter to the Signers of the Promise); που ἔχει κοντὰ στάλλα και τὴς ἀκόλουθες πληροφορίες: «... Πενήντα χιλιάδες ἄντρες και γυναίκες ἔχουν ὀγογράψει τὸ δελτάριο κι ἔχουν οὐνανέσει να μεταχειρίζωνται γράφοντας τὸς ἀπλοῦστερους ὀρθογραφικὸς τύπους που σύστησε ο Simplified Spelling Board. Μεταξὺ τῶν ὑπάρχουν πολλοὶ δάσκαλοι στα πανεπιστήμια και τὰ colleges, στα σχολεῖα του κράτους, και στα δημοτικὰ και στ' ἀνώτερα ... Ἡ πλειοψηφία τῶν καλύτερων φιλόλογων και τῶν πρώτων παιδαγωγῶν ἐνώθησαν μαζί μας. Διευθυντές σὲ λύκεια, ἐπίπτες στα μεγάλα σχολεῖα, λόγιοι, γιατροί, δικηγόροι παπάδες, ἔμποροι μᾶς ἔχουν ἔκφρασι σὲ μεγάλο ἀριθμὸ τὴν ἐπιδοκιμασία τους ... Ὅμοια πρόδος ἄρχισε να φαίνεται και στη Μεγάλῃ Βρετανία [δπου ἰδρύθηκε η Simplified Spelling Society] ... Ἰσως ὅλα αὐτὰ να είναι κάπως ὑπερβολικά, μα δέν πρόκειται βέβαια για κίνηση που ἀπέτυχεν ὀλοσχερῶς και ἀνεκλήθη».

5) Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ στηρίζεται στο (2).

6) Ἔχει η γνώμη αὐτὴ κάποια ἀλήθεια· γιατί κυρίως προτείνουν μερικοὶ ἀντὶς ὄξεια ἕνα ἄλλο τονικὸ σημάδι (δὲς σημ. 98) φυσικά ὅμως η δυσκολία ἐξομαλύνεται ὀλότελα ἄν καταργήσωμε ὀλότελα τὸν τονισμό. Ὅσο για τ' ἀρχαῖα, δε νομίζω πὸς η συλλογὴ τους και η κάποια δυσκολία που θα βρισκόμε — ὅσοι μας δηλαδή θα τὰ ἔγραφαν κοντὰ στη μεγάλη πλειοψηφία του ἑλληνικοῦ λαοῦ, που στη ζωὴ του γράφει μόνο τὴ γλώσσα του — μπορεῖ να μᾶς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὴ μεταρρύθμιση. Κι ἔπειτα γιατί να μὴν καταργήσωμε τὸν τόνο κι ὅταν γράφωμε ἀρχαῖα;*

7) Εἶπε ο Χατζιδάκις πὸς ἄν καταργήσωμε τὸς σημερινὸς τόνους ἔξαγορεύσωμε στην ἀρχαῖα ὀρθογραφία, ἀφοῦ και ο ἀρχαῖοι τόνους δέν σημείωναν και ρωτᾶ ο Σκιας: μα τότε λοιπὸν πὸς μᾶς προτείνεις ἐσὺ να καθίζωμε σὲ κάθε λέξη ἀπὸ ἕναν ἀστερίσκο, που ο ἀρχαῖοι δέν τὸν ἔχαν; — Δέν ἔξω ἄν η ἀπορία αὐτὴ είναι δικαιολογημένη η ὄχι· μα είναι ἄντελῶς στραβὸ να κρίνεται η τονικὴ μεταρρύθμιση ἀπάνω σὲ τέτοια βάση. Ἐκείνο που μόνο μπορεῖ σήμερα να ἐνδιαφέρει τὸν ἑλληνικὸ λαό είναι ἄν ο τρεῖς τόνοι και τὰ δύο πνεύματα του χρεῖσ-

* Στη σημ. 91 βλέπεις τὴν πρόταση του Wilamovitz για να καταργηθοῦν ο τόνοι και ἀπὸ τὴς ἀρχαῖες ἐκδόσεις, κι ο Λάμπρος, καθώς εἶδαμε, τρώμαξε, γιατί ἔτσι: θα ἐξαχρίσαν τ' ἀρχαῖα ἀπὸ τὰ μεσαιωνικά που τὰ γράφωμε με τόνους.

ζωνται άμα γράφει, άν με τήν κατάργήσή τους γίνεται ή μόρφωσή του εύκολώτερη, κιάν ακόμη ή κατάργήσή τους θά έκανε τυχόν άδύνατο ή δύσκολο νά μάθαινε κανείς τήν αρχαία γλώσσα. Ποιά είναι τώρα ή παράδοση και ποιά άκριβώς ή αρχαία συνήθεια, αυτά έχουν μόνο θεωρητικό ενδιαφέρον για τους δασκάλους, χωρίς όμως νά τους δίνεται με αυτό τό δικαίωμα ν' απαιτούν τό ίδιο ενδιαφέρον άπ' όλο τό λαό τους, και μάλιστα πραχτικά εφαρμοσμένο στην καθημερινή όρθογραφία.

8) Η γραφή είναι ζωγράφισμα τής λαλιώς μας, όχι όμως και φωτογραφία. Άπειρες χρωμάτωσες και διάφορες στην προφορά δέ σημειώνονται, κι ούτε δυνατό θά ήταν παιδάκι και φιλαράκος δέν έχουν ούτε τό ίδιο άκριβώς κ. ούτε τό ίδιο ακοντά του' για ποιόν όμως λόγο θά τά γράφαμε διαφορετικά; Και όμως φαίνεται νά νοσταλγή κάτι τέτοιο δ κ. Σκιας γυρεύοντας ένα δεύτερο τονικό σημείο για τήν έγκλιση. Μά ποιά ή ανάγκη; Άν βροστάξουμε τόν ένα τόνο, με τό ίδιο τονικό σημάδι θά σηματοδύουμε και τήν έγκλιση, δπου γίνεται πραγματικά (δες κανόνα 35) αν πάλι καταργήσουμε όλους τους τόνους, περιττό μού φαίνεται νά σημειώσουμε και τήν έγκλιση τουλάχιστο μπορούμε νά τήν περιορίσουμε για τις περιστάσεις δπου άλλιώς θά είχαμε άσάφεια.

9) Και δώ θά πούμε δτι και στό άπχειρημα (2): δ δάσκαλος θά κάνει προσεχτικό τό παδί στην έγκλιση και τή φύση της, και θά πάρη μάλιστα τά παραδείγματα από τή ζωντανή γλώσσα, ώστε τά παιδιά νά νιώσουν πώς πρόκειται για κάτι ζωντανό. Αυτό όμως δέ θά πη πώς πρέπει νά εφαρμόζουμε σέ όλη μας τή ζωή στη γλώσσα μας τους άσταίους πιά έγκλιτικούς κανόνες τής αρχαίας γλώσσας, πού με τόσο κόπο και τόσο πενηχρά άποτελέσματα εφαρμόζονται μέσα στό σχολείο κι έξω του' (για τήν έγκλιση δες σημ. 44 και κανόνα 35).

10-11) Και δώ τό ίδιο θά παρατηρήσουμε. Τά φωνητικά ή γραμματικά φαινόμενα λ. χ. μακρά λήγουσα και κατέβασμα τού τόνου (Κισσάδου), δασύ φωνήεν και τροπή τού συμφώνου (καθένας) καθραφτίζονται φυσικά στην όρθογραφία και μάλιστα τήν ιστορική ή σχέση όμως όρθογραφίας και γραμματικής δέν είναι λόγος νά μήν άπλοποιούμε δπου μπορούμε τή γραφή. Η γραμματική θά εξακολουθήση νά μιλή για τά διάφορα φαινόμενα δέν είναι όμως αυτό αίτια νά τής γίνη σκιάδα ή όρθογραφία, τελειοποιημένη πιά σά μνημοτεχνική επιστήμη. Ο δάσκαλος θά εξήγηση μιá φορά τό θ τού καθημερινός και τό φ τού έφαρμόζω, έφεδρος, ακόμη και τού έφέτος, χωρίς όμως και νά τυραννιούνται τά παιδιά με τους άτέλειωτους κατάλογους για τις λέξεις πού παίρνουν δασεία. Για βέβαιον δέν υπάρχει φόδος νά πούν ποτέ καθημερινός ή έπίτος και αυτό θά ήταν δ μόνος λόγος για νά μάς άποτρέψη από τήν άπλοποίηση.

⁹⁹ (σ. 80) Άπ' όσα βιβλία ή άρθρα δημοσιεύθηκαν με μεταρρυθμισμένο τονισμό, άναφέρω πρόχειρα τ' ακόλουθα:

Σύστημα Σκυλίτση: Αι γραφικάί προτάσεις στον Αϊώνα 48 (1886) άρ. 4816 (δες Έπίμετρο Η η), κι όσα άλλα άναφέρονται στη σημ. 16α.

Σύστημα Βλαστού: Φυτίλης (δες σημ. 36). — Χατζόπουλος (δες σημ. 36) — Π. Βλαστός, Φυσική μεταφρασμένη από τ' άγγλικά. Άθήνα 1912 — Π. Βλαστός, Κριτικά ταξίδια. Άθήνα 1912.

Σύστημα Πάλλη: Ταμπουρας και κοπανος τραγούδια, 2. έκδ., Τυβέγγη 1910. — Πάλλη, Ηλιοφέγγαρο, 2. έκδ., Άθήνα 1910.

Σύστημα Φαρδύ: Βηλαρδός (διάφορα, δες σημ. 13). — Φαρδύς (διάφορα, δες σημ. 16). — Πάλλη Η περιφημη ιστορία του Εμπορου της Βενετίας... γραμμένη απο τον Άγγλο ποιητή Γουίλιαμ Σεξπiero και μεταφρασμένη πιστα και ρυθμικα. Αθίνα 1910, 4ο. Με τήν αρχαική γραφή και χωρίς τόνους έβγαλε δ Πάλλη τή Νέα Διαθήκη (μεταφρ., 2 έκδ., 1912) και τήν Ίλιάδα (μεταφρ. 1912).

Ός προς τό ζήτημα τής μορφής πού θά έχη δ ένας τόνος μιá και καταργηθή ή ποικιλία τού σημερινού τονισμού, μερικόν προκρίνουν ένα καινούριο τονικό σημάδι, αντίς τήν όξεία πού άλλιώς θά ήταν φυσικό νά προτιμήσουμε, άφοδ είναι δ συχότερος από τους σημερινούς τόνους" έτσι προτείνει δ Ποριώτης στό Νουμά (δες σημ. 97): «νά μήν είναι ούτε σαν όξεία ούτε σαν βαρεία, ούτε σαν περιποιημένη, παρά κάτι πιό μικρό, σαν τρίγωνη κοκίδα λόγου χάρη, κι όχι σαν τώρα πού έχει ή όξεία μας ύψος όσο και τό γράμμα πού σηματοδύει. Έτσι θά έχουμε, από τυπογραφική έποψη και πιώτερη ώμορφιά και πιώτερη εύκολία». Στιγμή στη θέση τής όξείας προτάθηκε και στη Σάλπιγγα (κτ. και σημ. 94), και δ Χατζιδάκις (δες σημ. 92) προτείνει άστερίσκο ή στιγμή.

¹⁰⁰ (σ. 81) Ο λαός, δ πολλός κόσμος, δέν πολυπροσέχει ούτε σήμερα στη βαρεία, κι ακόμη και σά μαθητές σχολείων βλέπομε ταχτικά νά βάζουν στη θέση της τήν όξεία, ή και τό άνάποδο, νά βάζουν στην παραλήγουσα και προπροκαλήγουσα βαρεία αντίς όξεία (κτ. κι Έπίμετρο Ι Δ) Κάποια άδιαφοροπροκαλήγουσα βαρεία αντίς όξεία (κτ. κι Έπίμετρο Ι Δ) Κάποια άδιαφορία άλλωστε στό μεταχειρίσμα τής βαρείας βρίσκει κανείς κάποτε — ή συχνά; — και στους ίδιους τους δασκάλους. Κτ. και τ' ακόλουθα λόγια ενός δημοδιδασκάλου πού δημοσιεύθηκαν στη Σάλπιγγα 2 (1909-1910) άρ. 10, άμα άνακινήθηκε τό τονικό ζήτημα: Κούκουρας, Η γραμματική, ούτε θεά άλλα δούλη: «Κάλλιστα είναι δυνατόν οι τόνοι νά εκλιπώσιν εκ των λέξεων ή νά αντικτασταθώσιν δι' άλλων στιγμών. Ότε ήμην μαθητής έδιδασκώμενην δτι οι τόνοι είναι τρεις και εις τους θέτοντας όξείαν αντί βαρείας καταλογίζετο λάθος. Ηδη όμως διδάσκω δν διδάσκω, δτι οι τόνοι είναι δύο και εάν τις των μαθητών μου θέτη όξείαν αντί περιποιημένης δέν εξανίσταμαι ούτε θεωρώ τούτο άμάρτημα προκαλούν φωνάς και άπειλάς και τιμωρίας ως άλλοτε έγίνετο». Τήν κατάργηση αυτή τής βαρείας είναι σήμερα πολλοί πού τή θέλουν.

Η κατάργηση τής βαρείας φαίνεται πώς υποστηρίχθηκε και σά πολύ παλαιότερη έποχή. «Άρ' οδν έκλείπει παντελώς ή βαρεία; άλλ' ούκείτι φημι τούτο», διαβάζομε στον Bekker, Anecdota Graeca II, 1816 σ. 689.

¹⁰¹ (σ. 81). Τό ακόλουθο παράδειγμα δείχνει καλύτερα έκείνο πού έννοδ. Στοδ Βλαστού τά Κριτικά ταξίδια, γραμμένα καθώς είπαμε μόνο με όξεία παντού δπου συνηθίζομε και περιποιημένη και βαρεία, έχομε στη σελίδα 152 32 σειρές γαμάτες, με 302 λέξεις. Με τό σύστημα του γλιτώνει δ Βλαστός 76 πνεύματα (15 δασείες, χωρίς νά λογαριαστούν και τά δ στην αρχή λέξης), 24 περιποιημένες (ή 18 αν λογαριάσωμε τό σύστημα του πού ξεφεύγει μερικώς, γράφοντας λ. χ. γλώσσα' περιποιημένη βρίσκεται μόνο 1, στο τροπικό πώς) και 107 βαρείες. Ά τόνος αφήνει μόνο 20 λέξεις πού και μετς συνηθίζομε χωρίς τόνο (ο, η (άρθρο) κτλ., έγκλιτικές). Κάνει όμως έντύπωση μόλις ρίξομε μιá ματιά στο κείμενο πδσο πολλές είναι οι μονοσύλλαβες με τόνο (87). Δέ θά ήταν σκόπιμο, μιá κι άπλοποιήθηκε δ τονισμός ως τό σημείο αυτό, νά παραλείπαμε τόν τόνο και στα μονοσύλλαβα αυτά; Και νά μήν τόν παραλεί-

παμε τότε και σε όλες τις λέξεις με τονισμένη λήγουσα; (στην περίπτωση μας είναι αυτές 106, δηλαδή 19 χωρίς τις τονισμένες μονοσύλλαβες).

Σημειώνω εδώ τα μονοσύλλαβα με περιττό τόνο που βρίσκονται στη σ. 152 (5λα μαζί 87), και σ. 8 (97): και (13 φορές στη σ. 152, και 21 φορές στη σ. 8), να (11-7), με (2-3), με (4-1), αν (1-1), δε(ν) (4-6), τούς (3-9), τη(ν) (9-10), τον (1-2), τοδ (4-4), τα (7-5) των (0-1), τό (4-11), τις (1-4), πού (2-4), πώς (4-1), μη (2-0), πώ (0-1), δώ (1-0), τής (4-0), σε (2-0), προς (1-0), μου (1-0), πει (1-0), πιά (1-1), θά (1-1) κοντά σ' αυτά κι από ένα πώς (1-0), ή (0-1), αν και (0-1).

⁹⁶ (σ. 81) Παίρνω για παράδειγμα μερικές σελίδες από το Παύλη το 'Ηλιοφάγαρο, 2. χιλιάδα, όπου εφαρμόστηκε το σύστημα αυτό. Στόν παρακάτω πίνακα φαίνεται πόσοι τόνοι μένουν άκόμη, πόσοι δε σημειώνονται πιά, (κοντά τους και μερικά έγκλιτικά), πόσα πνεύματα παύουν να σημειώνονται, κι άκόμη τί μας μένει από τις κορωνίδες, τόν άπόστροφο, χωριστά τό κι' (δες σημ. 70).

σελ.	Τόνοι			Πνεύματα (λείπουν)	Κορωνίδα (θαλάχει)	άπόστροφ.	κι'
	σημειώνονται	λείπουν	έγκλιτ.				
9	84	120	1	55	3	—	1
49	113	102	1	47	—	1	2
64	105	100	—	62	—	—	3
97	110	108	—	58	1	2	4
112	103	117	—	50	4	—	5
	515	547	2	262	8	3	15

Οι σελίδες αυτές έχουν από 27 στίχους με 50 γράμματα τόν καθένα, δηλαδή 1950 ψηφία, και οι πέντε μαζί έχουν περίπου 6750 ψηφία και ο μέσος όρος που μας δίνουν είναι ο άκόλουθος: ο τόπος περιορίζεται με το νέο σύστημα σε λιγώτερο από το μισό, ενώ μαζί με τα πνεύματα που γλιτώνουμε, τα τονικά σημάδια περιορίζονται σχεδόν στο τρίτο.

⁹⁷ (σ. 81) Για το τονικό σύστημα το Παύλη δημοσιεύτηκε ένα κριτικό άρθρακι από τόν Κ. Καλλιμάτη (= Ν. Ποριώτη), Τονικό ζήτημα, στο Νουμά 8 (1910) άρ. 407, σ. 141-2. Το σύστημα αυτό δε βρίσκεται «ούτε πολύ άμορφο, ούτε πολύ πραχτικό» για τούς άκόλουθους λόγους: 1) «Οι όξεις πριν από τα κεφαλαία ('Οχι, 'Ελα, 'Αλλα) φαίνονται στο άσυγγήτιστο μάτι σαν τυπογραφικά λάθη, αντίς για φίλες» ο επικριτής προτείνει να «προστεθούνε στην άπλοποιημένη τυπογραφική κάσα έφτά τονισμένα κεφαλαία φωνήεντα». — 2) Οι τόνοι στην παραλήγουσα μόνο και την προπαραλήγουσα μπερδεύουν «ευκολώτερα διαβάξω κείμενο τονισμένο με κεφαλαία, δίχως καθόλου τόνους. Άμα όμως μου βάλουνε μία φορά τόν τυφλοσύρτη, το μυαλό μου άπαιτεί να τονέ βρούχη το μάτι μου παντού όπου πρέπει να τονίσω, γιατί άλλως σκοντάφτει το μάτι μου και μπερδεύεται το στόμα μου... Νομίζω πώς ή πρέπει να λείφουνε όλότελα οι τόνοι και να δουλεύη το μυαλό το άναγνώστη, ή άμα μπή σ' ένεργεια το μηχανικό μέσο, να ένεργή παντού, για να είναι ευκολώτερο και πραχτικώτερο». — 3. Στη γλώσσα μας είναι φυσικώτερος ο τονισμός στην παραλήγουσα και την προπαραλήγουσα, κι έτσι αυτές ίσια ίσια οι συλλαβές θα χρειάζονταν λιγώτερο σημάδεμα ιδιαίτερο. — 4. Γιαυτό καλύτερο να βαστούσαμε σάν τούς Ιταλούς τόν τόνο, «για τή λήγουσα μόνο και τις λέξεις

πού, διπλοτονούμενες ή όχι, γράφονται το ίδιο κ' έχουνε διπλή σημασία». — 5. Έτσι «θα κερδίσαμε άκόμη και για το μέλλο ένα βήμα προς τή γραφή με το λατινικό άλφάβητο που πάει να γίνη πραχτικός, και για το παρό θα τα μπερδεύαμε λιγώτερο στα έγκλιόμενα» (λ. χ. για σας και φεύγω είναι για σας και φεύγω ή για σας και φεύγω;) Συμπέρασμα: φυσικώτερο για τούς Ρωμούς» θα ήταν να βαστούσαμε το σημάδι τοῦ τόνου για τήν τονισμένη λήγουσα: μα «βολικώτερο κι ευκολώτερο, γιατί έντελώς μηχανικό θα εταίνα να μπαίνη το σημάδι τοῦ τόνου στην τονούμενη συλλαβή της λέξης, όπου κιάν είναι».

⁹⁸ (σ. 82) Για τήν περίπτωση πώς-πώς (που θα γράφονταν τώρα πως-πώς) κτ. τή σημ. 87' μα και για τις λέξεις νόμος-νομός, γέρος-γερός κτλ. νομίζω πώς ή άνάγκη να τα ξεχωρίσουμε δεν είναι όσο συχνή και μεγάλη φαίνεται κανείς άρχή κτ. γιατί όσο λέει ο Φαρδύς στη δεύτερη του Μελέτη σ. 45 ά., 50 ά.*. Συχνότερη θα είναι ίδιως σήμερα με τή μεταβατική γλωσσική κατάσταση ή άνάγκη να τονιστούν μερικοί τύποι καθώς άνθρωπου, βοηθα, τελειωσε, δυο, όπου ή θέση τοῦ τόνου δεν είναι μόνιμη, τουλάχιστο δεν καθιερώθηκε ο κοινότερος δημοτικός τύπος. Στο Έπίμετρο II ι, κ βλέπεις και πραχτικά εφαρμοσμένο το σύστημα αυτό από μένα. Άφου άπαίρεσα τούς τόνους από το κείμενο τοῦ Βλαστό τοῦς βάσταξα στις λέξεις που μου φάνηκαν χρήσιμοι και και λ. χ. που είχε ο Βλαστός σε μία σελίδα 107 λέξεις τονισμένες — κοντά τους και 7 άτονες (τρία η (ή), τρία κι κ ίνα κ') — εγώ βάσταξα μόνο 8, δηλαδή ούτε 8%, τις άκόλουθες: Ένα τί (έρωτημ.), Ένα γιατί (έρωτημ.), τέσσερα ή (συνθεσμ.) ένα δυι (συνθ.), και το άνθρωπου. Το γενναιοκαρδου μου φάνηκε περιττό να το σημειώσω άφου μας δόηγει το γλωσσικό αίσθημα, κι από τήν άλλη μεριά πρέπει να συλλογιστούμε, πώς στο γιατί πετυχαίνουμε μία διάκριση που ο Βλαστός δεν κάνει: τόνισα το ότι για να το ξεχωρίσω από τήν άντωνυμία (που συνήθισαμε ετι). Στο ίδιο κείμενο άκόμη άφησα άτονες κάμποσες λέξεις (που, πως, να, οτι, για μα) που οι δμώνυμες τους όμως θα τονίζονταν για διάκριση (κτ. σημ. 87).

⁹⁹ (σ. 82) Φυσικά, άφου από μικροί πάντοτε με τόνους διαβάξωμε δεν είναι δυνατό να μην παραξενευτούμε στην άρχή. Πείθεται όμως πώς οι τόνοι δε χρειάζονται άμα διαβάσης μερικές σελίδες σάν εκείνες που βρίσκονται στο Έπίμετρο II γ, ε, κ' λίγο μόνο να διαβάσης και το μάτι άρχίζει να μην άποζητά τόν τόνο. Αυτό γίνεται άκωπώτερα σε ψηφία όχι σάν τα παλιά και γνώριμα, καθώς μεταχειρίστηκε λ. χ. ο Πάλλης (κτ. Έπίμετρο II θθ), ή στο λατινικό άλφάβητο (6).

¹⁰⁰ (σ. 83) Κρίνω καλό να εξηγήσω εδώ σε ποιές περιστάσεις χρησιμοποιούν το σημάδι τοῦ τόνου σε δυο γλώσσες λίγο γνωστές, τα καταλάνικα και τα προβενσαλικά. Στα καταλάνικα, κάθε λέξη που τελειώνει σε φωνήεν, σε δίφθογγο άξέουσα (που προφέρεται δηλαδή δυνατώτερα το πρώτο της φωνήεν), σε η έπειτα από φωνήεν, σε s έπειτα από φωνήεν ή δίφθογγο φθίνουσα τονί-

* Για να ξεχωρίση ο Φαρδύς δμώνυμα καθώς ή ή, με (συνθ.) με (άντων), εις, εν, εξ κτλ. μεταχειρίζεται (Β' μελέτη σ. 65), το σημείο της υποδιαστολής (.) λ. χ. η, ουτως και η ουτως, — η, άλλως και η άλλως, — τα χορηματα της, εχουσης και αλλα και τα χορηματα της εχουσης και αλλα, — ο εχων, με τον αυτων πάντοτε και ο εχων με τον αυτων παντοτε. Φυσικά στην καθαρεύουσα χρειάζεται πολύ συχνότερα το διακριτικό σημάδι παρά στη ζωντανή γλώσσα (δες και σ. 56-57).

ζεται στην παραλήγουσα: *casa, home, gloria, especies*. Κάθε λέξη που τελειώνει σε δίφθογο φθίνουσα, σε *n* έπειτα από σύμφωνο, σε *s* έπειτα από σύμφωνο ή δίφθογο, σε σύμφωνο άλλο από τό *n* και *s* τονίζεται στη λήγουσα *desmai, esclau, infern, filosof*. Κάθε λέξη που δε συνταιριάζεται στους κανόνες αυτούς σημειώνεται μ' έναν τόνο στην τονισμένη συλλαβή: *δέξια* αν ο ήχος είναι κλειστός και βαρετα αν είναι ανοιχτός: *comparnyó, época, cambía, comprén, artístic, telégraf, catàleg, caractèr*. Βλ. Foulché-Delbosc, *Abrégé de Grammaire Catalane*, Βαρκελόνα 1902, σ. 18.

Και στα προβεντσάλικα έχουμε κάτι όμοιο. Έχει τονίζεται κανονικά ή λήγουσα, έξω από τις περιπτώσεις όπου η λέξη έχει στη λήγουσα *e, i, o* άφωνα, και τότε τονίζεται ή παραλήγουσα. Ο τόνος σημειώνεται αναλόγως στην παραλήγουσα (όμα ή λήγουσα έχει άφωνα) ή στη λήγουσα: *cante* τραγουδής *canté* τραγουδής, *rendes* (tu rends) *rendés* (vous rendez) *redrés* (vous rendrez). Έχουμε ακόμη στα προβεντσάλικα *a, á, ò* και *e, é, è* και *e, i* και *i* όπου οι τόνοι δεν έχουν πάντα όμοια σημασία λ. χ. τὸ *a* γράφεται μόνο στην παραλήγουσα όταν η λήγουσα είναι άτονο *i* λ. χ. *gráci gráce*, (μὰ *ame* άγαπῶ *sabes* ξέρεις, *canta, mando*). Τὸ *i* γράφεται όμα τὸ *i* τονίζεται και δε σχηματίζει δίφθογο με τὸ ακόλουθο φωνήεν: *patrio, marío*. Βλ. Koschwitz, *Gramm. historique de la langue des Félibres* Greifswald 1894, σ. 1. á.

¹⁰¹ (σ. 83). Η ελληνική τυπογραφία έχει σήμερα 212 ξεχωριστά σπιτόπουλα και αν βγάλουμε τὰ διάφορα σημάια για εισαγωγικά, παρενθέσεις, αριθμούς κτλ. μὰς μένουν 177 εκεί που οι ξένες γλώσσες χρειάζονται πολύ λιγότερα (λ. χ. τὰ γερμανικά μόνο 73). Από τὰ 177 αυτά σημάδια έχουμε 24 για τὰ κεφαλαία, 39 υπογραμμένες (τονισμένα και άτονα φωνήεντα), 71 τονισμένα φωνήεντα (με τὰ πνεύματα μαζί), 24 άπλά, 11 πνεύματα, και τόνους, 2 τὰ ρ με πνεύμα και 6 τὰ διαλυτικά (i, ü κτλ.). Αν τώρα καταργήσωμε πνεύματα και υπογραμμένες και βαστάξωμε μὰ *δέξια* και τὸ ρ σκέτο θὰ χρειαστοῦν (39+65+11+6+2)=123 σημάδια λιγότερο, δηλαδή μόνο 54: Τὴν όφέλεια αὐτὴ τῆς τυπογραφίας από τὴν τονική μεταρρύθμιση τὴν τόνισα και ὁ Σκυλίτσης (δὲς *Επίμετρο II* λ), *μόνος αὐτὸς ὄσο ξέρω*.

¹⁰² (σ. 84). Τὴν ἀξέηση τὴν άφησε πρώτος νομίζω ὁ Ψυχάρης — κίολας στο *Ταξίδι του* έγραψε *είμουν* — και τὸν έμμήθησαν ὁ Πάλλης, ὁ Έφτάλιώτης και άλλοι πολλοί. Ο Ψυχάρης *ώστόσο* βαστάξε τὴν υποταχτική, ἐνὸς νομίζω πὼς σε ὄμοιες δυσκολίες σκοντάβουν και τὰ δυό. Τὸ *είμουν* τὸ πολέμησε ὁ Κατζιδάκης (κτ. σημ. 24).

¹⁰³ (σ. 84). Τὴν ὑποταχτικὴν δὲν τὴ σημείωνε φυσικά ὁ Βηλαρᾶς και συχνὰ τὴν άφηναν ἀδήλωτη ὁ Σοφιανός (δὲς σημ. 13) και ὁ Χριστόπουλος. Ο Ψυχάρης τὴ βαστάξε και τὴν υπεράσπισε (στα *Ρόδα* και *Μήλα*), *όμα* ὁ Πάλλης (κτ. σημ. 36) και άλλοι ζήτησαν νὰ τὴν άφήσωμε φυσικά δὲ δέχτηκε τὴν κατάργησή της, *αν και γι' άλλους λόγους, οἷτε ὁ Κατζιδάκης*. Και ὄμως ἡ διατήρηση τῆς υποταχτικῆς στὴν ὀρθογραφία, είναι από τὰ πὸ άσκοπα πράματα που κάνομε σήμερα. Φαίνεται πὼς και οἱ μαθητές σκοντάφουν υπερβολικά, και στο καινούριο πρόγραμμα (δὲς σημ. 89, υποσημ. 2) τῶν Δημοτικῶν σχολείων γίνεται ξεχωριστὴ μνετα για τὸ ζήτημα αὐτό: «Γ' τάξιν... Ὄρθογραφικαί άσκήσεις... Ὄρθογραφική διάκρισις τῶν προσωπικῶν κατα-

λήξεων τοῦ ἐνεστώτος και τοῦ μέλλοντος. "Άλλαι λέξεις μεθ' ἄς αἱ προσωπικαὶ καταλήξεις γράφονται ὅπως και μετὰ τὸ θά (νὰ κτλ.).» σ. 586).

¹⁰⁴ (σ. 84). Στις λέξεις σε -*σύνη* θὰ μπορούσαμε ίσως νὰ περιορίσωμε για τὴν ὄρα τὸ *ω* σε κείνες που μὰς έμειναν από τ' *ἀρχαία* ἀντίς τότε νὰ ἔχη τὸ παιδί νὰ εφαρμόζει έναν κανόνα που δὲν είναι πάντα εύκολος, θὰ εἶχε νὰ μάθη πὼς γράφονται με *ω* ἀντί με *ο*, ἡ τὰδε και τὰδε λέξη που και στ' *ἀρχαία* εἶτοι γράφονταν. Τούδς τόπους σε -*ωντας* τούδς συνήθιζαν μερικοί πρό *έκατο* χρόνων με *ω* (*λέγωντας, δείχνωντας*) φυσικά σήμερα θὰ προτιμούσαμε νὰ γράφωμε με *ο* και τὸ -*ωντας* (*μετρώντας*).

¹⁰⁵ (σ. 84). Πρώτος νομίζω έγραψε *μάζω, ἀλήθια* κτλ. ὁ Πάλλης (δὲς σημ. 36), μὰ ὁ Ψυχάρης δὲν έμεινε σύμφωνος με τὸ νεωτερισμὸ αὐτό, και καθὼς εἶπα ἔχω και γὼ τις ἀμφιβολίες μου. Θὰ έπρεπε νὰ γράφωμε *βοήθια* μὰ *βοήθειά σου* και πολλὰ άλλα τέτοια.

¹⁰⁶ (σ. 84). Βλ. σημ. 65. Για τὴν ὄρα ὄμως μεταχειρίζονται ταχτικά τὸ λατινικό ἀλφάβητο σε επιστημονικές *έκδόσεις* για νεοελληνικά *διαλεχτικά* κείμενα λ. χ. τὰ *τσακωνικά, τὰ καππαδοκικά* κτλ.

¹⁰⁷ (σ. 85). Σημειώνω *έδω* πλάι πλάι τις ὀρθογραφικές διαφορές που παρουσιάζει τὸ *σύστημα* τοῦ Βλαστοῦ και τὸ δικό μου, στο κείμενο που *έβαλα* στο *Επίμετρο*: στον τονισμό ακολουθῶ τούδς κανόνες τῆς Μελέτης: *ρωμαίικη* (Βλαστοῦς) — *ρωμαίικη* (έγώ), *φτιάσωμε* — *φτιάσομε*, *φτιαίμε* *βασιτοῦνε* — *φτιαίμε* *βασιτοῦνε*, *ἀλάθεφτη* *χαραβή* *ἀφτή* — *ἀλάθευτη* *χαραυή* *αὐτή*, *σκοτεινιασμένη* — *σκοτεινιασμένη*, *ὄρισμένα* *εἶτανε* — *ὄρισμένα* *ήτανε*, *ἀναβλέπει* *ἀντικρύσει* *τυφλωθεί* κτλ. — *ἀναβλέπει* *ἀντικρύσει* κτλ.

¹⁰⁸ (σ. 87). Κτ. τί λέει κι ὁ φιλόσοφος Ostwald (στὴ γαλλική μετάφραση τοῦ έργου του), *Doctolle-Ostwald, Esquisse d'une philosophie des Sciences* σ. 98. Για νὰ μιλήσω θετικώτερα και πὸ συγκεκριμένα, *επειδὴ παραπάνω* συνηγόρησα για τὴ μεταρρύθμιση τοῦ τονικού μας συστήματος, *ήθελα* για παράδειγμα νὰ πῶ *έδω* *ἀκόμη* δυό λόγια για τὸν τρόπο που θὰ εφαρμοστὴ ἡ τονική μεταρρύθμιση, *εἴτε* *εἴμαστε* για τὴν κατάργηση ὄλων τῶν τόνων, *εἴτε* θὰ προτιμήσωμε νὰ βαστάξωμε *ένα* τονικό σημάδι.

Ἄμα ἀποφάσιστὴ αὐτό από τὸ κράτος — παράλληλα ἡ και από πριν θὰ δώσουν ίσως τὸ παράδειγμα μερικοί λογοτέχνης — θὰ παύση *ἀμέσως* ἡ *διδασκαλία* τῶν σχετικῶν κανόνων, *δε* θὰ *λογαριάζωνται* τὰ ὀρθογραφικά λάθη, και κοντὰ στ' ἀναγνωστικά τοῦ δημοτικοῦ, που θὰ βγουν στὴ μεταρρυθμισμένη *έκδοση*, θὰ τυπωθοῦν, *μέσα* σε *ὄρισμένα* χρόνια, *ἀς* πούμε 5 ἢ 10, *ὄλα* τὰ σχολικά βιβλία στὴ νέα ὀρθογραφία. Από τότε και μπρός ἡ ὀρθογραφία αὐτὴ θὰ εφαρμόζεται, και στα *έπισημα* *έγγραφα*. Φυσικά ἡ νέα γενεὰ δὲ θὰ δυσκολευτὴ καθόλου νομίζω πὼς και τούδς σημερινούς δὲ θὰ είναι *δύσκολο* νὰ προσανατολιστοῦν στὴ νέα κατάσταση, *μὰ* *έπι* *τέλους* αὐτοί, *αν* βρίσκουν *εύκολώτερο*, *ἄς* *έξακολουθοῦν* νὰ γράφουν *ὅπως* *πρωτόμαθαν*. Αὐτό θὰ είναι πάντα ζήτημα *μιας* *γενεᾶς*, και δὲν μπορεί νὰ *έπηρασή* τὴ σκοπιμότητα ἡ *ὄχι* που *έχει* *μια* *τέτοια* μεταρρύθμιση.

¹⁰⁹ (σ. 88). Για τὸ γλωσσικό καθαρισμὸ στα ρουμανικά *κοίτα* Μ. Τριανταφυλλίδου, *Εσσηλασία* ἢ *Ιστορία* II, Ἄθηναι 1907, σ. 363-368.

¹¹⁰ (σ. 88). Για τὴν ὀρθογρ. μεταρρύθμιση στα ρουμανικά κτ. σημ. 6' για τὴ θέση που βρίσκεται τ' ὀρθογραφικό ζήτημα στὴ Βουλγαρία

βρίσκω τις ακόλουθες πληροφορίες του G. Weigand, Bulgarische Grammatik, Λιψία 1907: «Και στην ορθογραφία είναι όλα ακόμη ακατάστατα» ακολουθήσα την ορθογραφία που είναι όρισμένη για τα σχολεία, που δεν έχει όμως καθόλου γενικευτή. Ο κόσμος είναι ακόμη πολύ προσκολλημένος στην ιστορική ορθογραφία που κληρονομήθηκε από τα παλιά βουλγαρικά» (σ. 4). «Αφού ακόμη δεν καθιερώθηκε η... ορθογραφική χρήση» (σ. 4 εἰς). «Δεν πρέπει να παραξενεύεται κανείς αν σ' ένα τόσο νέο κράτος καθώς η Βουλγαρία δεν πήρε ακόμη η γλώσσα στην προφορά, τον τονισμό και την ορθογραφία ένα όρισμένο κι έναίο κανόνα» (σ. 3).

¹¹¹ (σ. 88). Για τον κοινωνικό χαρακτήρα της ορθογραφίας μίλησα και παραπάνω, σ. 55: κτ. και στα έγγραφα τελευταία ο Μπούτουρας. Τα Νεοελληνικά κύρια ονόματα, Αθήνα 1912, σ. 182. «Οι παλιότερα γενικότερα ορθογραφικά μεταρρυθμίσεις προϋποθέτει αφ' ενός μὲν τέλειον σύστημα ιστορίας της Νεοελληνικής γλώσσας, αφ' ετέρου δὲ ἐπικράτησιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ τούτου συστήματος πορισμάτων...» γιατί «τότε μόνον θὰ ἐννοηθῆ καὶ θὰ ἐφαρμοσθῆ ορθογραφικὴ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ χωρὶς κίνδυνον ἀσυναρτησιῶν ἐπιστημονικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀντιδράσεων... Τῆς ορθογραφικῆς μεταρρυθμίσεως πρέπει νὰ προηγηθῆ ἡ τελεία λύσις τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος καὶ ἐπιστημονικῶς καὶ κοινωνικῶς».

¹¹² (σ. 89). Δὲν ξέρω ἀν καὶ ἄλλοτε δοκιμάστηκε ἡ πέτυχε ορθογραφικὴ μεταρρύθμιση στὰ τούρκικα. Τελευταία ὅμως, μαζί με τὴ λύση τοῦ (τούρκικο) γλωσσικοῦ ζητήματος ζήτησαν τὴ «χρήση, ὅσο τὸ δυνατό, φωνητικῆς ορθογραφίας» ἢ ὄχι μόνο γλωσσικὴ καὶ φιλολογικὴ μὰ καὶ κοινωνικὴ ἔνωση τῆς Νέας Ζωῆς (Γενί - Χαγιάτ) στὴ Θεσσαλονίκη. Κτ. τὸ ἄρθρο τοῦ Risal στὸ Mercure de France, 16 Αὐγ. 1912, συνοψισμένο στὴν ἀλεξανδρινὴ Νέα Ζωὴ 7 (1912) 480-482.

¹¹³ (σ. 90). Εἶπα καὶ παραπάνω μιλώντας γιὰ τὸν τόνο, πὼς κάθε ἀλλαγὴ στὶς γραφικὰς εἰκόνας φυσικὸ εἶναι νὰ μᾶς ξενίσῃ στὴν ἀρχή· μὰ δὲν πρέπει γιὰυτό νὰ βιασοῦμε νὰ κρίνωμε. Εἶναι εὐκλεῖο νὰ συνηθίσῃ κανεὶς καὶ στὴν καινούρια γραφή φυσικὰ ὅσοι θὰ μάθουν ἐξ ἀρχῆς τὴ νέα ορθογραφία δὲ θὰ ἔχουν πιά τὴν ἴδια δυσκολία. Ὡστόσο οἱ περισσότεροι παρασύρονται σὲ μιὰν ἀδικὴ κρίση ἀπὸ τὴν πρώτη τους ἐντύπωση. «Ἐποὶ λ.χ. κρίνοντας κάποιος τελευταία στὴ Νέα Ζωὴ 7 (1911-12) σ. 478 τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση τοῦ Βλαστοῦ λέει πὼς εἶται ἀντὶ νὰ «εὐκολυνθεῖ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφὴ στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη», κατῶρθωσε δὲ συγγραφέας τὸ ἐναντίο «νὰ δυσκολέψῃ δηλαδὴ πολὺ καὶ ἰδίως γιὰ τὸ λαὸ πὸ εἶναι ὀλιγώτερο μὲρφομένως, τὴν ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου του» (κτ. στὴ σμμ. 16 τί λέει: ὁ Φαρδὺς γιὰ νὰ πολεμήσῃ τὴν ἴδιαν ἀντίρρηση). Περισσότερο δικαιολογημένα φαίνονται τὰ λόγια τοῦ Βλαχογιάννη, Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη II, σ. 44 εἰς: «Τοῦ Ἰωάννου Βιλλαρὰ τὸ ορθογραφικὸν σύστημα... κατέστησέ τινα τῶν ἔργων τοῦ ἐξόχου τούτου λογίου καὶ ποιητοῦ ἐν πολλοῖς δυσανάγνωστα καὶ ἀπέκλεισεν ἀπὸ τῆς χρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ». Μὰ καὶ δὴ δὲ μοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ορθογραφία ὁ κύριος λόγος πὸ δὲ διαδόχθη. ὁ Βηλαρὰς· καὶ ὑποθέτω ἀκόμη, πὼς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πὸ τόσο δυσκολεύεται νὰ μάθῃ τὴν ορθογραφία δὲ νιώθει τὴν ἴδια ἀβεβαιότητα μετὰ τοὺς μορφομένους, ἀντικρίζοντας ἕνα σύστημα πὸ ἡ «ἀνορθογραφία» ἔγινε σύστημα.

¹¹⁴ (σ. 90). Δὲν εἶναι ἴσως ἀσχετο μὲν τὴν παρατήρησις αὐτὴ, τὸ ἀκόλουθο περιστατικὸ μοῦ φαίνεται πὼς ἐπιδοκιμάζει τὴν ἰδέα μου, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη συντηρητικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ στὴ φύση τῆς δειχίνεται ἀμέτοχῃ ἢ ἀντιδραστικὴ σὲ πραχτικοὺς ἀφέλιμους νεωτερισμοὺς, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀλλάζει σύμφωνα μετὰ τὴν περιστάσις τὰ ἐπιχειρήματά της. Στὰ 1887 καὶ ἀργότερα πολέμησε ὁ Χατζιδάκις, καθὼς εἶπαμε (σ. 38) τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση, ὑποστηρίζοντας πρὶν ἀπ' ὅλα πὼς δὲν μποροῦμε νὰ σκεφτοῦμε ἕνα τέτοιο πρᾶμα, ὅσο οἱ ἔξιοι τυπώνουν τ' ἀρχαία μετὰ τόνους καὶ πνεύματα, γιὰ νὰ μὴν «ἀποχωρισθῶμεν», καθὼς νομίζει, ἀπὸ τὶς ἀφέλειες πὸ μᾶς δίνει ἡ ἀρχαία γλώσσα. Στὸ μεταξύ, δταν ὁ Wilamowitz παρουσιάστηκε μετὰ τὴν πρότασί του γιὰ τὴν ἐκδόσι τῶν παπύρων, μόλις γεννήθηκε ἡ ὑποψία πὼς ἴσως στὸ μέλλον θὰ εἶχαμε καὶ τὶς σχολικὰς ἐκδόσεις τῶν κλασικῶν χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα, ἕνας ἄλλος ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδεολογίας, πὸ καὶ αὐτὸς ἔχει δεῖξει ἄλλοτε πόσο λίγο ἐνίωθε τὴν ἀνάγκη μιᾶς πραχτικῆς ορθογραφίας, ὁ καθηγητὴς Λάμπρος (δὲς σμμ. 20), ἔγραψε πὼς εὐχεται αὐτὸ νὰ μὴ γίνῃ, γιὰτί ἀν καὶ ἐπιστημονικὰ σωστὸ, εἶναι ἔθνικα ἐπιζήμιον (δὲς σμμ. 91). Τὸ πρόσωπο δὲν εἶναι βέβαια τὸ ἴδιο, καὶ ἔχει καὶ κάποια δικαιολογία τοῦ Λάμπρου ἢ ἀντίρρησης· μετὰ ὅμως δὲν ἀλλάζει τὸ πρᾶμα· καὶ εἶδαμε καὶ παραπάνω (σμμ. 92) πὼς καὶ μετὰ πόση ἐπιτυχία ἐφαρμόστηκε ἡ μέθοδος τῶν «μεγίστων» δυσκολιῶν γιὰ νὰ διακωνίζεται ἡ σημερινὴ κατάσταση.

¹¹⁵ (σ. 91). Πόσο δυσκόλευαν στὴ Γερμανία οἱ διάλεκτοι, πὸ ἀναγκαστικὰ ἐπηρεάζαν τὴ νέα γραφομένη, νὰ μορφωθῆ μιὰ ἑνιαία ορθογραφία, κτ. Lay, δ. π., σ. 13· γιὰ τὴν ἀνακίνησι τῆς ορθογραφίας στὰ 1872 κτ. Lay, σ. 28. Ὁ ὑπουργὸς Falke ἐπιφόρτισε τότε τὸν Rauener, στ' ὄνομα ὄλων τῶν γερμανικῶν κυβερνήσεων, νὰ ἐτοιμάσῃ τὸ σχέδιον γιὰ μιὰ νέα γερμ. ορθογραφία. Οἱ προτάσεις τοῦ Rauener συζητήθηκαν ἔπειτα στὸ Βερολίνο, μὰ ὅσο ἀποφάσισε ἡ ἐπιτροπὴ δὲν τὰ δέχτηκε ἀμέσως τὸ κράτος, καὶ πολεμήθηκαν πολὺ στὸν τύπο καὶ ἄλλο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς τὰ πολέμησε, στὰ 1880, καὶ ὁ περίφημος γλωσσολόγος καὶ καθηγητὴς σήμερα τῆς γερμανικῆς γραμματικῆς στὸ Μόναχο Paul ἀρνήθηκε στὸ σχολεῖο τὸ δικαίωμα τῶν ορθογραφικῶν νεωτερισμῶν, καὶ φοβοῦνταν μήπως γεννηθῆ «χάσμα μεταξὺ σχολεῖου καὶ φιλολογίας». Κι ὅμως στὰ 1899 τυπώνονταν κιόλας τὰ 2/3 ἀπὸ τὰ βιβλία καὶ τὰ 3/5 ἀπὸ τὰ περιοδικὰ στὴν ορθογραφία τοῦ 1880: «ἐνώθησαν οἱ ἐπιθυμίες τοῦ κοινοῦ καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἐμπορίου τῶν βιβλίων, καὶ οἱ ἐκδότες πῆγαν μετὰ τὸ μέρος τῆς νέας ορθογραφίας». Στὰ 1901 ἔγινε ἀκόμη ἕνα βῆμα παραπέρα καὶ ἀκολούθησε ἡ νέα μεταρρύθμιση.

¹¹⁶ (σ. 92). Κτ. Χριστοπούλου, Λυρικά, ἐκδ. 1811, εἰσαγ.

¹¹⁷ (σ. 93). Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ορθογραφίας σχετικὰ μετὰ τὸ σχολεῖο μας ἔγραφα λίγα λόγια στὴ μελέτη Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλώσσα της, 1. Εἰκόνας ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας, 2. ἐκδ., Ἀθήνα 1913, σ. 9 ἀ καὶ σ. 34. (=Δελτίο τοῦ Ἑκπαίδ. Ὁμίλου 2 (1912) σ. 279, 305) Κτ. ἀκόμη γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα τὶς ἐκθέσεις πὸ πῆρε ὁ Δελμοῦδης ἀπὸ τὶς μαθήτριες του, ἀπόφοιτες τῶν ἄλλων σχολεῖων, πὸ τυπώθηκαν στὸ Δελτίο 3 (1913) (καὶ στὴ χωριστὴ Μελέτη «Τρία χρόνια δάσκαλος») σ. 4-6 καὶ ἀ., καθὼς καὶ, ἐπι παρατηρησὶ στὴ σ. 7 ἰδ. μέρ. Ὅμοιος ἐκθέσεις ἔχω πάραι καὶ γὼ πρὸ μερικῶν χρόνων.

Γιὰ νὰ κριθῆ καλύτερα τὸ ζήτημα τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας σχετικὰ μὲ τὸ σχολεῖο μας κρίνω καλὸ νὰ βάλω ἐδῶ τ' ἀκόλουθα λόγια ποὺ ἀκούστηκαν τελευταία στὴν Ἀμερικὴ καὶ μᾶς δείχνουν καὶ πῶς ἐργάζονται ἐκεῖ γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας τους: εἶναι παρμένα ἀπὸ μιὰ ἑξαμηνία ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμιστῇ ἡ ὀρθογραφία στὰ σχολεῖα καὶ ἔγινε ἀπὸ τὸν W. Maxwelle, γενικό ἐπιθεωρητὴ τῶν σχολείων τῆς Νέας Ὑόρκης (δημοσιεύθηκε στὴν 25. ἐγκύκλιο τοῦ Simplified Spelling Board, 25 Μαΐου 1911):

«Κύριε Πρόεδρε, Κυρίες καὶ Κύριοι. Ἀπὸ συνήθεια καὶ ἰδιοσυγκρασία εἶμαι ἐναντίος στὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας. Γιὰ περισσότερο ἀπὸ πενήντα χρόνια συνήθισαν τὰ μάτια μου τὴ συννηθισμένη μορφή τῶν ἀγγλικῶν μας λέξεων. Δὲ μοῦ ἀρέσουν καινούριοι τύποι καὶ μισθὸ τὸ *thru* ἀντὶς τὸ *through*. Γιατί τότε νὰ συνηγορῶ γιὰ τὴ χρῆση ἀπλοποιημένης ὀρθογραφίας στὰ σχολεῖα; Γιὰ τὸ καλὸ ὄλων μας. Γιατί τὸ αἰσθάνομαι καὶ εἶμαι βέβαιος πῶς ἅμα γενικευτῇ ἡ χρῆση τῆς, θὰ βροῦμε πῶς θὰ γίνῃ ἀφορμὴ σὲ μιὰ πολὺ μεγάλῃ ἀτομικῇ καὶ κοινωνικῇ ἀκατάστασι. Μὰ ἀφοῦ πείσθηκα πῶς ἡ ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία εἶναι ἀναγκαῖα στὴν προσωπικῇ καὶ τὴν κοινωνικῇ πρόοδο ἀνάμεσα στὰ πλῆθη τοῦ λαοῦ στὸ μεγάλο ἑτερογενὲς πλῆθος τῆς πόλεως μας, τὸ αἰσθάνομαι ὡς καθήκον ποῦ τὸ χρωστῶ, καὶ ποῦ τὸ χρωστᾷ στὴν κοινωνία τοῦ κάθε ἀνθρώπου ποῦ ἐπιθυμῇ νὰ προκόψουν οἱ πατριῶτες του, νὰ παρατήσω ἀτομικὰς προλήψεις καὶ νὰ ἔβγω συνήγορος γιὰ κείνο ποῦ θὰ βοηθήσῃ τὴν κοινὴ εὐημερία.

Τὸ σπουδαιότερο πρᾶμα ποῦ ἔχει νὰ κάνῃ τὸ ἀμερικάνικο σχολεῖο γι' αὐτὰ τὰ ξένα παιδιά ποῦ προσπαθοῦμε νὰ κάνωμε πολίτες Ἀμερικάνους, ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ γεννημένα ἀμερικανόπαιδα, εἶναι νὰ τὰ μάθωμε νὰ διαβάζουν καὶ νὰ νιώθουν καὶ νὰ καταλαβαίνουν ἐκεῖνο ποῦ διαβάζουν. Ἀνάγνωσις εἶναι τὸ πῶς σπουδαιότερο μάθημα γιὰ τὸν πολὺ κόσμο, ἀφοῦ βρισκόμαστε σὲ μιὰ χώρα ποῦ αὐτοκυβερνιέται. Ἀφοῦ ἔχει νὰ συλλογίζεται γιὰ τὸν ἑαυτὸν καὶ μὲ τίς γνώσεις ποῦ μαζεύει νὰ ὀδηγῇ τὴ σκέψῃ του, πρέπει τὸ παιδί νὰ μαθαίνῃ μιὰ θύρα ἀρχύτερα νὰ ξέρῃ τί λέει ὅτι βρίσκεται τυπωμένο. «Δουλειὰ μᾶς εἶναι, εἶπε ὁ Δρ. Χάρις, ὁ μεγαλύτερός μας παιδαγωγοφιλόσοφος, περισσότερο ναναπτύσωμε τὴν ἰκανότητα παρὰ νὰ δώσωμε ὅλο γνώσεις ποῦ νὰ ἐξαντλοῦν τὸ θέμα. Τὸ τυπωμένο εἶναι ἡ παντοδύναμη λάμπα τοῦ Ἀλαδίνου ποῦ δίνει σὲ τὸν πῶς ἀσήμαντο πολίτη τὴ δύναμη νὰ ρίξῃ μάγια σὲ χρονο καὶ τόπο... Ὑποστηρίζω πῶς μὲ τὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία θὰ κερδίζαμε ἕνα ἢ δύο χρόνια σχολεῖο γιὰ τὸ μέσο ὄρο τῶν παιδιῶν. Εἶναι βέβαιο πῶς τὰ γερμανόπαιδα ξεπάρνοῦν τὰ δικὰ μας τουλάχιστο δύο χρόνια στὴν ἀπόκτηση τῶν σχολικῶν τους γνώσεων... Αὐτὸ γίνεται πρῶτα πρῶτα γιὰ τὸ λόγο ποῦ τὰ γερμανικά ἀπαρτίζονται κυρίως ἀπὸ λέξεις ποῦ γράφονται καθὼς προφέρονται. Δὲν εἶμαι βέβαιος πῶς μὲ τὴν καθαρὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία θὰ κερδίζαμε δύο χρόνια γιὰ τὰ παιδιά μας, γιατί εἶναι καὶ ἄλλοι λόγοι ἔξω ἀπὸ τὴν ἀυθαίρετη ὀρθογραφία ποῦ ἀργοποροῦν τὴν πρόοδο τῶν ἀμερικανόπαιδων στὸ σχολεῖο, ἅμα συγκριθοῦν μὲ γερμανόπαιδα. Μὰ ἔχω τὴν πεποίθησι, πῶς θὰ κερδίζαμε τουλάχιστο ἕνα χρόνο ἂν μεταχειρίζομαστε φωνητικὴ ὀρθογραφία... Τὸ χάσομέρημα, ἂν καὶ κακὸ, δὲν εἶναι τὸ μόνο ποῦ ἡ ἀνεπιστημονικὴ ὀρθογραφία φορτῶναι στὴ ράχη τῶν σχολείων μας. Μιὰ καὶ γίνῃ ἡ ἀπομνημό-

νευσι ἀναγκαῖα σὲ κείνον ποῦ μαθαίνει νὰ διαβάξῃ καὶ νὰ γράφῃ μᾶς κάνει νὰ δουπιστοῦμε στὴ λογικὴ ὡς μέσο γιὰ νὰ μαθαίνομε, καὶ χάνομε τὴν ἐμπιστοσύνη στὰ συμπεράσματα ποῦ βγαίνουν ἀπὸ τὴ σκέψῃ... Μὲ τὸ νὰ κάνῃ καὶ νὰ ξανακάνῃ γελοῖα λάθη τὸ παιδί ποῦ ἔμαθε νὰ κάνῃ ὀρθογραφικοὺς συλλογισμοὺς καὶ ἀναλογίαι, καταστὰ νὰ φοβάται καὶ ἐστὶν συλλογίζεται στὴν ἀριθμητικῇ, γεωγραφίᾳ, ἱστορίᾳ καὶ γραμματικῇ. Ἡ συνήθεια νὰ στηρίζεται κανεὶς ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴ μνήμη γιὰ τὰ ὀρθογραφικὰ ζητήματα, κάνει καὶ συνηθίζει κανεὶς νὰ στηρίζεται ἀπὸ τὴ μνήμη σὲ κάθε ἄλλη σπουδῇ, καὶ ἐστὶ πολὺ σιγὰ προοδεῖ τὰ παιδιὰ στὸ νὰ μαθαίνουν νὰ συλλογίζονται μόνον τους. Ἄν εἶχαμε ἀναγνωστικά, ποῦ κάθε λέξη τους νὰ γράφονταν καθὼς προφέρεται, χωρὶς ὑπερβολή, τὸ καθένα ἀπὸ τίς 700.000 παιδιά τῶν public schools σ' αὐτὴν τὴν πόλιν θὰ προώδεσαν στὶς σπουδὰς τους πολὺ περισσότερο καὶ θ' ἀποχτοῦσαν μεγαλύτερη δύναμη νὰ συλλογίζονται καὶ νὰ ἐνεργοῦν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Θὰ ἦταν χρησιμώτεροι στὸν ἑαυτὸ τους καὶ χρησιμώτεροι στὴν κοινωνία.

«Δὲν πολυπροσέξαμε μὸς φαίνεται τὰ μέσα ποῦ θ' ἀνοίξουν τὸ δρόμο στὴν ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία μέσα στὰ public schools. Σ' ἕνα του ἄρθρου, δημοσιευμένο ἐδῶ καὶ ὀκτὼ χρόνια λέει ὁ καθηγητὴς Brander Matthews πῶς γιὰ νὰ τὸ πετύχῃ κανεὶς πρέπει ν' ἀρχίσῃ μὲ τὴν ἀνατροφή τῆς κοινῆς γνώμης. Κι ἔχει δίχως ἄλλο δικαίον λέγοντας πῶς «μὲ τὸ ἀπλωμα τῶν γνώσεων θὰ λιγοστεύουν οἱ προλήψεις» μὰ ἐστὶ προχωροῦμε πολὺ σιγὰ. Ἴσως νὰ εἶναι αὐτὸ ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ πραγματοποιῇ μιὰ μεταρρύθμιση στὰ μεγάλα μας πανεπιστήμια ποῦ εἶναι πέρα πέρα συντηρητικὰ μὰ τὰ public schools ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ ὀδηγοῦν καὶ ὀχι ν' ἀκολουθοῦν τὴν κοινὴ γνώμη. Μέσα σ' ἕνα πειστικὸ «Γράμμα σὲ Δασκάλους» ποῦ βγήκε τελευταία σὲ μιὰν ἐγκύκλιο τοῦ Simplified Spelling Board ἔδειξε ὁ καθηγητὴς Calvin Thomas πῶς μποροῦν οἱ δάσκαλοι ν' ἀρχίσουν νὰ ὀδηγοῦν τὴν κοινὴ γνώμη, διδάσκοντας καὶ ἐφαρμολογώντας ἀπὸ τώρα ὅτι μιὰ μέρα θὰ παραδεχτοῦν ὅλοι.

Ἄρα μιὰ μεταρρύθμιση ἐμπῆ στὰ public schools, ἂν εἶναι ἀληθινῇ, δεῖ ἀντιπολιτεψικῶς βρῆσαι στὴν ἀρχῇ, ἢ κοινὴ γνώμη στὸ τέλος θὰ ἔρθῃ — εἶναι ὁ κανὼνας — νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ. Τέτοια εἶναι ἡ ἱστορία κάθε μεγάλης μεταρρύθμισης ποῦ καθιερώθηκε στὰ σχολεῖα αὐτὰ τὴν περασμένη μισὴ ἑκατονταετηρίδα. Ὅταν ὁ Horace Mann συνηγόρησε γιὰ νὰ καταργηθῇ ἡ σωματικὴ τιμωρία στὴ Μασαχουσέτη, τὸν καταγγείλαν γιὰ αἰρετικὸ καὶ αἰσθηματῖα. Κι ὅμως χρόνια τώρα θεωρεῖται αὐτὸ παράνομο στὰ σχολεῖα τῆς πόλεως μας, καὶ κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ ξαναγυρίσωμε πίσω ἐσπασε μπρὸς τὴ δύναμη τῆς κοινῆς γνώμης... Ἔτσι θὰ γίνῃ καὶ μὲ τὴν ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία. Τὸ πρῶτο ποῦ ἔχομε νὰ κάνωμε εἶναι ν' ἀσφαλίσωμε ἀπὸ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ νὰ διδάσκειται στὰ σχολεῖα. Ἐκεῖ, ἂν ἀληθινὰ μ' αὐτὴν πραγματοποιηθοῦνται ὅσα πιστεύομε καὶ περιμένομε, ἂν θὰ μᾶς κάνῃ νὰ κερδίσωμε καιρὸ καὶ δουλειὰ μῆς χρόνιάς, γιὰ νὰ μαθαίνῃ κανεὶς νὰ διαβάξῃ καὶ νὰ γράφῃ, ἂν θὰ προετοιμάσῃ τὰ παιδιά μας ν' ἀρματωθοῦν καλύτερα μὲ τὴ δύναμη τῆς σκέψῃ ποῦ χρειάζεται στὸν κάθε πολίτη σὲ μιὰ χώρα ποῦ αὐτοκυβερνιέται, ἂν θὰ βοηθήσῃ τὰ παιδιά μας νὰ μάθουν νὰ συλλογίζονται καὶ ἐστὶ ν' ἀποχτήσουν τὴν πεποίθησι στὸν ἑαυτὸ τους ἂν θὰ κάνῃ ἀπὸ κάθε παιδί ἕνα χρησιμώτερο ἄνθρωπο — γιατί αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ τέλος ποῦ πρέπει ν' ἀποβλέπῃ κάθε σχολικὴ μεταρρύθμιση, — τότε

ή δουλειά του σχολείου θα μορφώσει την κοινή γνώμη, και θα έχει τη βοήθεια και τον ενθουσιασμό των πολιτών από κάθε τάξη και είδος...

Τίποτε δεν μπορεί να κάνει πραγματική πρόοδο στα δημοτικά σχολεία όσο δεν ανάγεται σε μια εύκολομεταχειρίσιμη μορφή διδασκαλίας, μ' άλλα λόγια, όσο δεν μπαίνει μέσα σ' ένα καλό αναγνωστικό. Όσα έγραψαν οι μεγάλοι λογοτέχνες, όσοι βρίσκονται μαζί μας σ' αυτήν την αίθουσα, και καινού που είναι μαζί μας στη σκέψη, ήταν ανεχτίμητο για την έτοιμασία του δρόμου. Πηγαίνουν μπρός μας και ισώνουν το δρόμο. Έκαναν πολύ, μά θα κάνουν ασύγκριτα περισσότερο αν βγάλουν, με όλο το κύρος των μεγάλων τους ονομάτων, ένα αναγνωστικό με άπλοποιημένη ὀρθογραφία, που στη διδαχτική μέθοδο θα ξεπερνά κάθε αναγνωστικό απ' ὅσα πουλιούνται τώρα. Κάθε θρησκεία που έκανε μ' επιτυχία τὸ δρόμο της στον κόσμο, έβαλε τὰ δόγματα της σε μιά κατήχηση γιὰ τοὺς νέους: τὸ καθεστὶ που με επιτυχία μαθαίνεται στο σχολείο έχει τὸ βιβλίο του γιὰ τοὺς δασκάλους και τὰ κείμενά του γιὰ τὸ μαθητὴ. Κι ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι και με τὴν ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία. Θὰ γελάσουν μερικοί... ἄμα ἀκούσουν πὼς ἡ ἔταιρεία αὐτή, που έχει μέλη της τόσα μεγάλα ὀνόματα, λογαριάζει νὰ βγάλῃ ἕνα τόσο ἀσήμαντο φαινομενικὰ πρᾶμα καθὼς ἕνα ἀλφαριθμητὸ κι ἕνα ἀναγνωστικό. Κι ὅπως νὰ ἔχουν ἀρκετὴ μάθηση ὥστε νὰ κρίνουν μ' ἐπισκευα και νὰ μᾶς ποῖν πὼς ὠδινει ὁρος και ἔτεκε μὲν. Μὰ ξεχνοῦν πὼς τὸ ἀναγνωστικό εἶναι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ σημερινοῦ μας πολιτισμοῦ και πὼς ἀπὸ δὴ πρέπει ν' ἀρχίσῃ ὅποιος θέλει νὰ πολεμήσῃ τὴν ἀμάθεια και τὴν πρόληψη.

¹¹⁸ (σ. 96). Ἑλληνικὸν Ἀναγνωσματάριον πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Μέρους πρώτου. Ἀλφαριθμητὸν ἀποτελεσθέν ἀπὸ τῆς Ἀγῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπείας τῶν διδακτικῶν βιβλίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐγκριθέντων ἀναγνωσματάριων... Ἀθῆναι 1910, 34 (+ 12), σελ., σχ. 8ο. — Ἑλληνικὸν Ἀναγνωσματάριον πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Μέρους δευτέρου κτλ. Ἀθῆναι 1910, 63 (+ 12) σελ. σχ. 8ο. Ἑλληνικὸν Ἀναγνωσματάριον κτλ. (γιὰ τὴν Γ' Δημοτικῆς) 176 σελ. — Ἑλληνικὸν Ἀναγνωσμ. κτλ. (γιὰ τὴν Δ'), 208 σελ. — Τὸ ἴδιο γιὰ τὴν Ε', 224 σελ. — Τὸ ἴδιο γιὰ τὴν Γ', 256 σελ.

¹¹⁹ (σ. 97). Θὰ μπορούσαμε νὰ κατατάξουμε ἐδῶ και τὴ χρῆση τοῦ ἀπορηματικοῦ κι ἐρωτηματικοῦ ἂν με ὀριστικῆ, καθὼς ποῖος ἠξέουρει, ἂν ἔχει σήμερον νὰ φάγῃ Γ 44, ἢνα ἀκούσῃ, ἂν ἀπειλεῖται ὑπὸ κινδύνου Γ 116, κρίνει, ἂν πρέπει Ε 86, νὰ ἐξετασθῇ... ἂν ὑπάρχει 211, ἂν δὲ τὸ κοίτασμα εἶνε μικρόν, δὲν ἔχει δηλαδὴ... Ε 180. Ἐδῶ ὅμως ἔχομε, φαίνεται, ὄχι ὀρθογραφικὸ μᾶ γλωσσικὸ λάθος, ἀν πιστοῦμε στὸ ἂν ὑπάρχουσι Ε 211*. Γιὰ τὴ χρῆση αὐτῆ κοίτα τί ἔγραφε ὁ Κατζίδανις στὴν Ἀθῆνᾶ 13 (1901) σ. 479-481 και στὰ Μεσαιωνικά Ι, σ. 653, ὅπου χαρακτηρίζονται «τὰ ὑπὲρ τῆς χρήσεως τῆς ὀριστικῆς ἐν ταῖς φράσεσι ταύταις λεγόμενα» ἔωλα φιλοσοφήματα.

¹²⁰ (σ. 101). Αὐτὸ πολὺ σωστὰ γυρεύει ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά και ἡ τελευταία προκήρυξη τοῦ διαγωνισμοῦ στὸ Παράρτ. τῆς Ἐφημ. Κυβερν. 1912, Τεύ-

* Ἐχομε ὅμως ἄλλοῦ και τὴν ὑποταχτικῆ: ἂν ἡ τύχη βοηθῇ... δὲν ἐπετα, ὅτι κτλ. Ε 97.

χος Β', ἀρ. 208, σ. 1000 κ. ἂ. Πρέπει νὰ συντελέσουν «εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συναισθήματος τῆς γλωσσικῆς ὀρθότητος τῶν μαθητῶν» και «τοῦ συναισθήματος τῆς γλωσσικῆς ὀραιότητος».

¹²¹ (σ. 105). Ἄν τέτοια ἀπροσεξία βασιλεῦσῃ στὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικά ἔμα πρόκειται γιὰ μικροζητηματάκια καθὼς τὰ διαλυτικά, τὶς ὑπογραμμένες, τὴν κορωνίδα κτλ., ἡ «ὀρθογραφία» τους μπερδεύεται περισσότερο ἔμα γίνῃ νὰ συμπέσουν στὴν ἴδια λέξη διὸ ἀπὸ τὰ σημάδια αὐτά. Ἐτσι ἔχομε γῆνε με ὑπογραμμένη και χωρὶς κορωνίδα, και θάνε γῆσαι, ἴδω με κορωνίδα μὰ χωρὶς ὑπογραμμένη ὄν με κορωνίδα και χωρὶς ἀπόστροφο, ὄν χωρὶς κορωνίδα και με ἀπόστροφο, ζῶψιον και ζῶψιον, ζῶικὸ και ζῶικὸ, τῶνα και τῶνιασμένο.

¹²² (σ. 105). Γιὰ νὰ εἶμαστε δίκαιοι πρέπει νὰ παρατηρήσωμε πὼς τὸ κράτος φρόντισε γιὰ τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας τῶν ἀναγνωστικῶν — τουλάχιστο δοκίμασε νὰ φροντίσῃ — περισσότερο ἀπ' ὅτι θὰ φαντάζονταν κανεὶς ἔπειτα ἀπ' ὅσα εἶδαμε. Καταχωρίζω ἐδῶ μερικά διατάγματα και προκηρύξεις διαγωνισμῶν (γιὰ τὴ στοιχειώδη και μέση ἐκπαίδευση), ὅπου γίνεται λόγος και γιὰ τὴν ὀρθογραφία: τὰ σχετικὰ χωρία εἶχαν τὴν καιρῶσὴν νὰ μοῦ τὰ ὑποδείξουν ὁ κ. κ. Φ. Γεωργαντᾶς και Γ. Δροσίνης, τμηματάρχες στὸ Ἰπουργεῖο τῆς Παιδείας.

«Τὰ νεοελληνικά ἀναγνώσματα... θὰ παρατίθενται ἀμετάβλητα, ἐπιτροπομένη μόνον... τῆς μεταβολῆς τῆς ὀρθογραφίας». Ἐφημερ. τῆς Κυβερν. 1907, 12 Ἰουλ. ἀρ. 139, τεύχ. Α', σ. 569. Προκήρυξις διαγωνισμοῦ... διδακτικῶν... μέσης ἐκπαίδευσως. — «Ἡ ἐπιτροπεία οὐδὲν δύναται νὰ μεταβάλλῃ ἐν τῇ κειμένῃ τῶν ἐγκειμένων βιβλίων, πλὴν τῆς ὀρθογραφίας, ἢν ἀφομοιοὶ καθ' ὄν τρόπον ἐγκρίνει, ἢνα μὴ ἐν τοῖς διαφόροις βιβλίοις φέρονται διαφόροι γραμμῆνοι τυποὶ ἢ λέξεις». Διάταγμα 9 Ἀπρ. 1909, Ἐκτελ. Νόμου ΓΤΑΕ', Περὶ συγγραφῆς και ἐκτυπώσεως διδακτικῶν βιβλίων. Ἀρθρ. 5. — «Ἡ καθιστώσα ὀρθογραφία θὰ τηρητῆ ἀσθηρῶς, ἐπιτροπομένη μόνον τῆς παραλείψεως τῆς ὑπογεγραμμένης μέχρι τῆς διδασκαλίας τῶν καταχρηστικῶν διφθόγγων». Προκήρυξις Διαγωνισμοῦ πρὸς συγγραφὴν διδακτικῶν βιβλίων τῆς Δημοτικῆς ἢ στοιχειώδους ἐκπαίδευσως. Παράρτ. τῆς Ἐφημερ. τῆς Κυβερν. 1912, τεύχ. Β', ἀρ. 208, σ. 1004. — «Τὰ νεοελληνικά ἀναγνώσματα θὰ περιέχωσιν ἐκλογὰς τεμαχίων πρωτοτύπων ἔργων Ἑλλήνων λογογράφων και ποιητῶν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19' αἰῶνος... και δημῶδη ἔσματα. Τὰ τεμάχια ταῦτα θὰ παρατίθενται ἀμετάβλητα και ἐπιτροπομένη μόνον... τῆς μεταβολῆς τῆς ὀρθογραφίας». Παράρτημα τῆς Ἐφημ. τῆς Κυβερν. τεύχ. Β', 1911, ἀρ. 128 (30 Ἀύγ.), σ. 619.

Καθὼς βλέπομε συνήθως τὸ κράτος μιλεῖ γιὰ τὴν ὀρθογραφία, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ μᾶς πῇ πὼς ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ἀλλάξωμε. Μὰ εἶναι αὐτὸ ἀρκετό; Δὲν εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ἐπιβάλλεται, τουλάχιστο ὡς σ' ἕνα σημεῖο, ὁ κανονισμὸς τῆς; Ὅσο γιὰ τὸν τρόπο που χρησιμοποιήθηκε ἡ ἀδεα αὐτή, τὸν καιρῶσάμε παραπάνω: συνήθως μένει ἡ γραφὴ που ἔτυχε νὰ ἔχῃ ὁ κάθε συγγραφέας, βαλμένη κι ἀπ' αὐτὸν συνήθως στὴν τύχη, και σπάνια μόνο ἔχει «κανονιστῆ», καθὼς λ. χ. όταν ἔπειτα ἀπὸ διάφορα πουλιὰ και -πούλια παροσιάζονται τὰ διαβολόπουλα στὸ γνωστὸ δῆγμα τοῦ Κοραῆ γιὰ τὸν Παπατρέχα διαβολόπουλα.

Ἄν αὐτὴ εἶναι ἡ φροντίδα που δείχνει τὸ κράτος γιὰ τὴ σχολικὴ ὀρθογραφία, ἕνα παράδειγμα ἀκόμη γιὰ νὰ φανῇ πόσο ἀλλιώτικα φαντά-

ζεται τῆ σημασία τῆς δημοτικισμοῦ. Ὡς τώρα ένας μόνο διαγωνισμὸς ἔχει γίνει ἀπὸ δημοτικιστὲς γιὰ τὴ σύνταξη ἑνὸς ἀναγνωστικοῦ τῆς ζωντανῆς γλώσσας, καὶ ἡ κρίση του τυπώθηκε στὸ Νοεμῶ 4 (1906) ἀρ. 197. Τὸ ἕνα ἀπὸ τ' ἀναγνώσματα ἦταν γραμμμένο σὲ σημαντικὰ ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία, πὺ ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως τῆ βροῆκε πρόωρη τ' ἀναγνωστικὰ ὅλα κρήκαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ὀρθογραφίας τους, καὶ γιὰ καίνο πὺ βραβεύτηκε σημειώθηκαν ἰδιαίτερα τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη πὺ χρειάζονταν διόρθωμα: πανί γρ. παννί, κόχη γρ. κόχη, χαίρη γρ. χαίρη, φέτα γρ. φέτα, πίτα γρ. πίτα, ἀγόρι γρ. ἀγόρι, βαρέλι γρ. βαρέλλι, σάιτα γρ. σάιτα, λουλούδι γρ. γρ. λουλούδι, φίδι γρ. φίδι, ἀλεύρι γρ. ἀλεύρι, κουκούτσι γρ. κουκούτσι, καλοκαίρι γρ. καλοκαίρι, φλώρι γρ. φλώρι, φλαμουρι φλαμουριά γρ. φλαμουρι φλαμουριά, ἀνώφλι καὶ κατώφλι γρ. ἀνώφλι καὶ κατώφλι, κ' ἀγάλια γρ. κὶ ἀγάλια, μανούλα γρ. μανούλα, κίττα γρ. κίττα. Κριτὲς ἦταν ὁ Ψυχάρης, ὁ Πάλλης καὶ ὁ Ἐπριλιώτης. — Ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴν ὀρθογραφία ἔδειξε καὶ ὁ «Διαγωνισμὸς γιὰ τὴ γλώσσα» πὺ προκήρυξε ὁ Ψυχάρης (κτ. Ρόδα κ. Μ. 1903, σ. 310). Τέλος μὲ ὁμοια φροντίδα τυπώνονται τώρα καὶ τὰ βιβλία γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου.

¹²² (σ. 106). Γιὰ τὴ διοικητικὴ καὶ σχολικὴ ἀναγνώριση τῆς νέας ὀρθογραφίας ὅπως κανονίστηκε καὶ ἀπλοποιήθηκε τελευταία στὴ Βαβαρία φρόντισε τὸ κράτος μόλις ἀποφασίστηκε ἡ καινοτομία, μὲ τὶς ἀκόλουθες δύο ὑπουργικὲς δηλώσεις πὺ δημοσιεύθηκαν στὸ ἐπίσημο διοικητικὸ φύλλο. Ἡ πρώτη, ὑπογραμμμένη ἀπ' ὅλους τοὺς ὑπουργοὺς, παρεχτοῦ τῆς Παιδείας, ὄριξε πὺς ἀπὸ τὴν 1 Ἰανουαρίου 1903 θὰ καθιερώνονταν ἡ νέα ὀρθογραφία σὲ ὅλη τὴ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τῆς Βαβαρίας ἡ δεύτερη, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, ὄριξε τὴν εἰσαγωγὴ τῆς στὰ σχολεῖα μαζί μὲ τὸ νέο σχολικὸ ἔτος. Ἐγκαίρως ἔπρεπε κάθε δημοτικὸ σχολεῖο νὰ προμηθευτῆ τὸ βιβλιαράκι μὲ τοὺς κανόνες καὶ τὸ λεξιλόγιο τῆς νέας ὀρθογραφίας — κόστιζε 15 λεπτά, καὶ 25 δεμένο — καὶ τὰ σχολικὰ βιβλία ἔπρεπε νὰ ξανατυπωθοῦν σύμφωνα μὲ τὴ νέα ὀρθογραφία, πρὶν περάσουν τέσσερα χρόνια. Γιὰ τὸν πρῶτο χρόνο δὲ ὁ ἀπαιτοῦσαν στὶς εἰσαγγεῖες ἐξετάσεις τῶν σχολείων γιὰ τὴ μέση ἐκπαίδευση ἀπὸ τοὺς ἀπόφοιτους τῶν δημοτικῶν τὴν καινούρια ὀρθογραφία. Περισσότερα βλέπει στὴν Bekanntmachung, Die einheitliche Gestaltung der deutschen Rechtschreibung betreffend, στὸ Regeln für die deutsche Rechtschreibung, 5. ἔκδ., Μόναχο, σ. 1-4. Ἀπὸ τὴν Zeitschrift des allgemeinen deutschen Sprachvereins 26 (1911) σ. 78 μαθαίνομε ἀκόμη πὺς τελευταία δόθηκε ἐντολὴ σὲ ὅλες τὶς γερμανικὲς ἀρχὲς νὰ μεταχειρίζονται στὶς ἀναφορὲς τους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τὴ νέα ὀρθογραφία. Πὺς καὶ στὴ Βουλγαρία προσπάθησε τὸ σχολεῖο νὰ βοηθήσει τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας, τὸ εἶδαμε στὴ σσημ. 109.

= Προσθήκες =

Στὴ σσημ. 15. Στὴν ἐποχὴ μεταξὺ 1875 καὶ 1880 εἶχε γράψει ὁ Δέφνερ προτεινόντας τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας μας, ἡ πρότασή του ὅμως πολεμήθηκε ἀπὸ τοὺς κριτικοὺς. Δυστυχῶς δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ τί ἔγραψε, κὶ οὐτὰ ὁ ἴδιος θυμοδνταν νὰ μοῦ δώση περισσότερες πληροφορίες.

σημ. 18. Στὰ δείγματα τῆς ὀρθογραφίας τοῦ Βυζαντίου μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ τ' ἀκόλουθα ἀπὸ τὸ Λεξικὸ του (ἔκδ. 1835, σ. 324 α' στήλη): «τὸν ἀγαπᾷ ὅαν τὰ μμάτια του, τὸν κνιτάζουν ὁσ' θεῶ, ὁσ' φουντούκια, ὁσ' μερα, μεγάλο καὶ πολέτιμο».

σημ. 20. Ὁ Κρουμπάχερ, στὴν κριτικὴ του τῆς ὀρθογραφίας τοῦ Ἀάμ-πρου βρῖσκει πὺς αὐτὴ 1) γεννᾷ στραβὲς ἰδέες καὶ 2) εἶναι ἀσκοπη.

σημ. 65 (ἢ 104). Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόδοση τῶν ξένων ἤχων στὴ γλώσσα μας πρέπει νὰ σημειωθῆ πὺς γιὰ τυπογραφικὸς ἰδίως λόγους δὲ θὰ ἦταν καλὸ νὰ χρησιμοποιοῦν ξένα στοιχεῖα, πὺ παρουσιάζουν κατὶ ξενότροπο κοντὰ στὰ συνηθισμένα τὰ δικὰ μας. Νὰ προτιμῆση τότε κανεὶς τὶς κουκκίδες ἀπάνω στὰ γυνθριάμας δ, γ κτλ.; Δὲν ἔξρω ἀν αὐτὸ θὰ ἦταν πραχτικὸ ἄμα γράφη κανεὶς, ὅστοςο δὲν παρᾶζει νὰ θυμηθοῦμε ἔδῳ καὶ τὸ σύστημα πὺς ἐφαρμόστηκε ἀπὸ τὸν Κούλουριώτη. Ἀλθανικὸν Ἀλφαβητάριον κατὰ τὸ ἐν Ἑλλάδι ἐμιλοῦμενον ἄλθανικὸν ἰδίωμα ἐκκαθαρισθὲν καὶ ἐπιδιορθωθὲν... Ἀθήνα 1882, σ. 8 εἰς. Ἀντὶ νὰ μεταχειριστῆ λατινικὰ στοιχεῖα ἢ νὰ ἐπινοήση νέα γιὰ τοὺς νέους ἄλθανικοὺς ἤχους προτιμῆσε νὰ μεταχειριστῆ τὰ ἴδια νοελληνικὰ ψηφία, μὰ ἀνάπεδα, δηλ. ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τ' ἀριστερά («παρέλαβον αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον φοινικικὸν βουστροφῆδον ἀλφάβητον τοῦ Κάδμου κατὰ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ φάσιν... Ἀντέστρεψε ἕνα τῶν στοιχείων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἄλλεπιόντων»).

σημ. 89. Ὁ κ. Ἡλ. Βλάχος διευθυντὴς Δημοτικοῦ Σχολεῖου στὴν Ἀθήνα εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δώση τὶς ἀκόλουθες πληροφορίες: Τὸ τονικὸ ζήτημα συζητήθηκε στὸ συνέδριο τῶν δημοδιδασκάλων στὸ Γύθαιο, μὲ ἐπιθεωρητὴ τὸν κ. Προφαντόπουλο, στὶς ἀρχὲς τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ΒΤΜΘ' καὶ συμφώνησαν στὸ τέλος πὺς ἔξω ἀπὸ λιγοστὲς περιστάσεις καθὼς Χίος-Χίος οἱ τόννοι δὲ χρειάζονται, καὶ πὺς πρέπει ν' αντικατασταθοῦν, ἢ μ' ἕναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἢ μὲ μιὰ κουκκίδα. Καὶ γιὰ τὰ πνεύματα ἀποφάσισαν πὺς εἶναι περὶτὰ.

σημ. 93. Τελευταία ἐπιχείρησε τὴν κατάργηση τῆς φιλῆς μόνο, ὁ ἀρχαιολόγος Β. Λεονάρδος (κτ. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, περιὸδ. 3., 1913, σ. 106).

= Λάθη =

	ἀντὶ	διάδαζε
σ. 46 περιθώριο	ἐπισημίων	ἐπισημίων
σ. 64, στ. 4	ταρῶτιο	ταρῶτιο
σ. 145, στ. 1 ἀπὸ κάτω	συνήθους	συνήθους

Ἡ Μελέτη αὐτὴ θὰ βγῆ καὶ χωριστὰ, συνωδευμένη ἀπὸ πίνακα ὀνομάτων καὶ πίνακα ὀρθογραφικῶ.

Η ΤΕΧΝΗ ΜΟΥ ΚΙ ΟΙ ΠΟΘΟΙ ΜΟΥ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

M. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗ

Τὴν παιδαγωγικὴ σπουδαιότητα τῆς μουσικῆς νομίζω πὼς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν ἐξετάσω ἐδῶ· εἶναι ἀποδειγμένη καὶ ἀναγνωρισμένη ἀπὸ τοὺς καλὺτεροὺς παιδαγωγούς, δικούς μας καὶ ξένους· στὴν Εὐρώπῃ ἡ μουσικὴ στὸ σχολεῖο, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ὠδική, διδάσκεται μὲ τόση τουλάχιστο πρόσοχὴ μὲ ὅση καὶ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας ἢ τῆς γεωγραφίας· στὰ δικά μας σχολεῖα ἡ μουσικὴ ἢ δὲ διδάσκεται ὁλόκληρα ἢ ἂν διδάσκεται, αὐτὸ γίνεται συχνὰ μόνον καὶ μόνον μὲ τὸ σκοπὸ νὰ μάθουνε τὰ παιδιὰ ἕνα δυὸ φευτοτραγουδάκια γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦνε σὲ καμιὰ μαθητικὴ «ἐπίδειξη»· ἔπειτα ὅσοι διδάσκουνε τὸ μάθημα αὐτὸ στὰ σχολεῖα μας ἢ δὲν ἔχουνε σοβαρὴ μουσικὴ μόρφωση ἢ κι ἂν ἔχουνε τοὺς λείπει ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωση στὸ ἔργο· τὸ θεωροῦνε σὰ νὰ τοὺς κατεβάξῃ τὴ μουσικὴ ἀξία καὶ δεινότητα. Ὑπάρχουν, τὸ ξέρω, κι ἐξαιρέσεις, μὰ εἶναι λιγοστὲς κι ἐμποδίζονται ἀπὸ τὴ ρουτίνα τῶν «σχολικῶν ἐπιδείξεων» ποὺ φέρνουνε ἀποτελέσματα ὄχι πολὺ διαφορετικά. Μὰς λείπουνε ἀκόμη καὶ οἱ εἰδικοί μουσικοδασκάλοι. Οἱ μουσικοδασκάλοι ἐκεῖνοι ποὺ μαζὶ μὲ τὴν ἀπαιτούμενη μουσικὴ μόρφωση θὰ ἔχουνε καὶ τὴ θέληση καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ νὰ μεταδώσουνε στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν μας τὴν ἀγάπῃ στὴ μουσικὴ γενικά, καὶ ἰδιαίτερα στὸ τραγούδι, ποὺ θὰ τὰ μάθουνε νὰ δροσιζοῦνε τὴν καρδιά καὶ τὴν ψυχὴ τοὺς στὶς ἀγνότερες μουσικὲς πηγές, στὶς ἐθνικὲς καὶ στὶς ξένες.

*

Κατὰ τὴ γνώμῃ μου ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς στὰ σχολεῖα μας πρέπει νὰ εἶναι διπλός. Ὁ πρῶτος βέβαια θὰ εἶναι ὁ παιδαγωγικὸς καὶ ἠθοπλαστικὸς σκοπὸς ποὺ ἔχει ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς καὶ στὰ ξένα σχολεῖα· ὁ δεύτερος ὅμως πρέπει νὰ εἶναι πὼς νὰ διατηρήσωμε καὶ νὰ καλ-

λιεργήσωμε τὸ ἐθνικὸ μουσικὸ αἶσθημα στὰ παιδιὰ μας*. Σήμερα ὄχι μόνον τὸ παραμελοῦμε αὐτὸ, μὰ κι ἀφήνομε χωρὶς καμιάν ἀντίδραση νὰ διαδίνωνται στὸ πολὺ κοινὸ, στὶς πολιτεῖες τουλάχιστο, λογίων λογίων εὐκολοτραγουδίστα ξένα τραγούδια ἀπὸ ἐπιθεωρήσεις καὶ ὀπερέτες, ποὺ τοῦ χαλαροῦνε σιγὰ σιγὰ τὸ ἀγνὸ τοῦ ἐθνικὸ μουσικὸ αἶσθημα.

Ὅπως γίνεται σήμερα ἡ μουσικὴ ἀγωγή στὰ σχολεῖα μας μοῦ φαίνεται πὼς οὔτε τὸν πρῶτο καθαρὰ παιδαγωγικὸ σκοπὸ κατορθώνει οὔτε τὸ δεύτερο, τὸν ἐθνικὸ· χρειάζεται μιὰ ριζικὴ ἀναμόρφωση σὲ βάσεις πρὸ ἐπιστημονικῆς, μὰ καὶ πρὸ πάντων πρὸ ἐθνικῆς· νὰ προσεξοῦμε τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς στὴν Εὐρώπῃ**, νὰ μελετήσωμε καὶ τὰ δικά μας μουσικὰ ζητήματα καὶ τίς ἰδιαίτερες μουσικὲς καὶ παιδαγωγικὲς συνθήκες μας καὶ νὰ σχηματίσωμε ἕνα δικὸ μας μουσικοπαιδαγωγικὸ σύστημα μ' ἐπιστημονικὴ κι ἐθνικὴ βάση***.

*

Κάθε τέτοια ἀναδιοργανωτικὴ ἐργασία πρέπει ν' ἀρχίσῃ μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴ διδασκαλία τῆς ὠδικῆς στὰ σχολεῖα μας ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο ὡς τὸ γυμνάσιο (συμπεριλαμβανόμενο), μὲ ἀρκετὲς ὥρες τὴν ἑβδομάδα γιὰ κάθε τάξη (τουλάχιστο δυὸ)****. Ἀλλὰ

* Τὰ εὐρωπαϊκὰ σχολεῖα ἐξυπηρετοῦνε θαυμάσια καὶ τὸ δεύτερο αὐτὸ σκοπὸ, λ. χ. στὰ γερμανικὰ σχολεῖα δὲ δίνουνε σχεδὸν τίποτε ἄλλο ἀπὸ γερμανικὴ μουσικὴ, δημοτικὴ ἢ συνθετικὴ· αὐτὸ γίνεται τόσο φυσικὰ κι αὐτόματα, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ, ὥστε νὰ μὴν καταλαβαῖνωμε τὴ συστηματικὴ προσπάθεια ποὺ γίνεται.

** Νὰ τὸν μελετήσωμε, νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ αὐτὸν ὄχι ὁμῶς καὶ νὰ τὸν ἀντιγράψωμε στὰ τυφλά· δὲν ὑπάρχει τίποτε χειρότερο ἀπὸ τὸν παθητισμὸ, καὶ μάλιστα σὲ ζητήματα τέχνης. Καὶ τὸ τελειότερο ξένο σύστημα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ βλάψῃ ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ, ὅταν μεταφωτεῖται· ἔτσι ἀψυχα κι ἀμελέτητα.

*** Ἡ Μελέτῃ μου αὐτὴ δὲν ἔχει τὴν ἀξίωση πὼς λύει τὸ ζήτημα· θέλει μόνον νὰ δώσῃ μιὰ ὄψη, χωρὶς νὰ νομίζω πὼς ὅτι λέω ἐδῶ εἶναι ἀλάθητο. Ὑποθέτω πὼς ἄλλοι εἰδικώτεροί μου στὰ παιδαγωγικά θὰ εἶχανε πολλὰ νὰ παρατηρήσουν καὶ νὰ συμπληρώσουν· κι ἔτσι θὰ μποροῦσε ἡ Μελέτῃ μου αὐτὴ νὰ χρησιμεύῃ γιὰ βάση στὴ σχολικὴ μουσικὴ ἐκπαίδευση, ἀφοῦ συμπληρωθοῦνε τὰ κενὰ καὶ διορθωθοῦνε οἱ ἀλλεῖψεις τῆς.

**** Γεαυτὸ τὸ ζήτημα κοίταξε ὅσα σοφὰ λέει τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμιλοῦ, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ Δελτίο του 2 (1912) σ. 229 ἀ. Στὸ τέλος τῆς Μελέτης μου αὐτῆς βλέπετε κι ἕνα σημεῖωμα τοῦ παιδαγωγοῦ μας κ. Α. Δελμούζου γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δώσῃ ὁ κ. Μ. Τριάνταφυλλίδης.

και με την υποχρεωτική διδασκαλία δε θα κατορθώσωμε μεγάλα πράματα όσο δε μορφώσωμε κατάλληλο προσωπικό και βλη διδασκαλίας.

Αυτά τα δυο είναι τα σπουδαιότερα μέσα για την επιτυχία του σκοπού μας: ο δάσκαλος είναι ο στρατιώτης το όπλο ή βλη μας χρειάζονται και καλοί στρατιώτες και καλά όπλα.

*

Κατά τη γνώμη μου μπορούμε να χρησιμοποιηθούμε στη διδασκαλία της ωδίκης και δασκάλοι (ιδιαίτερα δημοδιδάσκαλοι) και μουσικοί επαγγελματικοί: για να είμαστε όμως βέβαιοι πως τόσο οι δημοδιδάσκαλοι όσο κι οι μουσικοί κατέχουν τις γνώσεις που χρειάζονται στο σκοπό μας καλά, νομίζω πως θάπρεπε, για να πάρη κανείς το δικαίωμα της διδασκαλίας, να περνάη από μια μόνιμη επιτροπή διορισμένη από το υπουργείο της παιδείας*. Η επιτροπή αυτή αφού εξέταζε πρώτα τη γενική παιδαγωγική μόρφωση του εξεταζόμενου θα ζητούσε για να βεβαιώση τη μουσική του ικανότητα τ' ακόλουθα:

1) να κατέχη τέλεια τη θεωρία της μουσικής (ρυθμικές διαιρέσεις, διαστήματα, κλίμακες) καθώς και στοιχεία αρμονίας (τρίφωνες συγχορδίες, συγχορδίες της δεσποζούσης με 7^η, απλή έναρμόνιση δοσμένης εύκολης μελωδίας κτλ.).

2) σολφαϊσμός (solfège)**.

3) καλή και καθαρή μουσική γραφή.

4) να κατέχη αρκετά καλά ένα μουσικό όργανο κατάλληλο για συνοδεία τραγουδιών***.

5) να διδάξη πραχτικά μπροστά στην επιτροπή ένα τραγούδι

* Επιτροπή από δυο μουσικούς κι έναν παιδαγωγό. Θα ήθελα την επιτροπή μόνιμη, και θα ήθελα να μην εξαρτάται παρά μόνο από το υπουργείο της παιδείας, μακριά και ψηλότερα από κάθε επήρεια δασκαλικών ή μουσικών κύκλων.

** Ο σολφαϊσμός, δηλαδή το τραγουδιστό διάβασμα μιας μελωδίας χωρίς τη βοήθεια από κανένα όργανο, είναι αναγκαίος στο δάσκαλο, κι έξω από τον βοηθάει πολύ στη διδασκαλία δείχνει και κατά πόσο ο δάσκαλος έχει καλό αυτί.

*** Κατά τη γνώμη μου αυτή το όργανο πρέπει να είναι το πιάνο ή το αρμόνιο. Υπάρχουν αρκετοί, θαρρώ, που προτιμούν για όργανο συνοδείας των σχολικών τραγουδιών το βιολί και στο περσινό Υπόμνημα του Εκπαιδευτικού Όμιλου προς το Υπουργείο της Παιδείας, δρίζεται πως οι μαθητρες στο Λιδασκαλείο «μαθαίνουν υποχρεωτικά ένα όργανο, προπάντων βιολί» (Δελτίο 2 (1912) σ. 262). Μα το βιολί είναι αδύνατο να χρησιμοποιηθή για να συνοδέψη τραγούδια και μάλιστα σχολικά: 1) γιατί καθώς είναι όργανο κυρίως

της έκλογής του κι ένα άλλο άγνωστό του, που θα του δρίζη ή επιτροπή*.

Μόνο με τέτοιες εξετάσεις, αυστηρές και δίκαιες, θ' αποφύγωμε το άστοχο να διδάσκη τη μουσική στα σχολεία μας ο πρώτος τυχόν δημοδιδάσκαλος που ξμαθε το μουσικό πεντάγραμμο ή ο πρώτος τυχόν πιανίστας, κοντραμπασίστας ή και στρατιωτικός σαλπιστής, καλοί και άξιοι στον κλάδο τους μά χωρίς καμιά ειδικότητα για τη σχολική μουσική**.

*

Αν ύστερούμε πολύ στο προσωπικό διδασκαλίας, στη βλη διδασκαλίας βρισκόμαστε ακόμη πιο πίσω μπορούμε να πούμε πως σχεδόν όλότελα δεν έχομε. Υπάρχουνε κάτι συλλογές με μεταφρασμένα, γερμανικά τα περισσότερα, τραγούδια, μά ούτε η έκλογή τους ούτε η μετάφραση ανταποκρίνονται στο φυσικό παιδαγωγικό

μόνοφωνο δύσκολα μπορεί να δώση την αρμονική βάση που το σημερινό μας μουσικό αίσθημα γυρεύει, ως είναι κι από το πιο απλό και παιδικό τραγούδι. 2) εξ αιτίας της δυσκολίας του συντονισμού του (intonation). Στα χέρια μέτρων έκταλεστών, όπως θα είναι βέβαια οι περισσότεροι μουσικοδασκάλοι, το βιολί, με τα φάλτσα και τους κρατονισμούς που θα δίνη, θα καταστρέψη μάλλον την ακοή των μαθητών παρά που θα τη διορθώνη. Όσο για την ιδέα να εισαχθή το μαντολίνο καθώς άκουσα κάτι τέτοιο, για το Αρσάκειο νομίζω, τη θεωρώ απλούστατα άστυα.

Το πιάνο είναι το «κατ' έξοχήν» αρμονικό όργανο, το καταλληλότερο για κάθε είδος συνοδεία. Έχει για προτέρημα, σπουδαιότατο για το σκοπό μας, τον καθαρό τόνο, αφού δεν τον παράγει ο έχτελεστής, όπως στο βιολί ακόμη κι ένας μέτριος έχτελεστής φτάνει ναχνη μόνο γερό ρυθμικό αίσθημα, μπορεί λαμπρά να συνοδέψη ένα παιδικό τραγούδι. Το μόνο κακό του πιάνου για το σκοπό μας αυτόν είναι πως είναι ακριβό. Όσα σχολεία θα δυσκολευόντανε το οικονομικούς λόγους να προμηθευόντε πιάνο θα μπορούσανε στην ανάγκη να το αντικαταστήσουνε με μικρό αρμόνιο (ζήτημα από 70-300 δρ.).

Το αρμόνιο έχει απάνω κάτω τα ίδια προτερήματα με το πιάνο, και μπορεί ο κάθε πιανίστας με πολύ μικρή τριπή να παίζη στο αρμόνιο, όσο του χρειάζεται για τη συνοδεία σχολικών τραγουδιών.

* Θα μπορούσε να ζητηθή και η απλή αυτοσχέδια συνοδεία στο πιάνο μιας γνωστής μελωδίας είναι όμως αρκετά δύσκολο και γι' αυτό μπορεί στις αρχές τουλάχιστο να παραβλεφθή.

** Η επιτροπή θα πρόσχε πολύ να μη δημιουργηθή από περισσή επιείκεια ένα proletariat μουσικοδασκαλούς, που θα κατέβαζε σιγά σιγά από την ανάγκη της βιοπάλης και τους καλούς στο επίπεδο των μέτρων, καθώς κοντεύει να γίνη σήμερα και με τους δασκάλους του πιάνου.

σκοπό μας*. Μας χρειάζεται δημιουργία υλικού διδασκαλίας συστηματική, επιστημονική και με βάση τον εθνικό μας μουσικό χαρακτήρα.

Το υλικό που θάπρεπε να δημιουργήσωμε το διαιρώ σε τρεις κατηγορίες: 1) πρωτότυπα παιδικά τραγούδια από Έλληνες συνθέτες 2) δημοτικά τραγούδια κατάλληλα για παιδιά και 3) ξένα παιδικά τραγούδια μεταφρασμένα ελληνικά και κατάλληλα για ελληνόπουλα.

Την πρωτότυπη δημιουργική ελληνική εργασία θεωρώ σπουδαιότερη για τη φυσική διαπαιδαγώγηση των παιδιών μας: το παιδικό που ζητούμε από ένα παιδικό τραγούδι σε λιγοστά δημοτικά μας τραγούδια θα το απαντήσωμε, και το ελληνικό που ζητούμε από ένα ελληνικό παιδικό τραγούδι βέβαια δε θα το βρούμε σ' ένα ξένο παιδικό τραγούδι, όσο αριστοτεχνικό κι αν είναι. Γιαυτό νομίζω πως η πρώτη μας δουλειά, αν θέλωμε ν' αποκτήσωμε το μουσικοπαιδαγωγικό μας υλικό, πρέπει να είναι το πως θα

* Μία συλλογή που τώρα τελευταία βγήκε (Γ. Χωραφά, Αθήναι 1912, σελ. 64, σχ. 8^ο) παρουσιάζει κάποιαν απόπειρα για παιδαγωγικότερη εργασία με το να παίρνει και δημοτικά τραγούδια καθώς κι άλλα πρωτότυπα ελληνικά δυστυχώς και η συλλογή αυτή δεν είναι ακόμη έσπινη που μας χρειάζεται. Μέσα σε καλά παιδικά τραγούδια βρίσκεις κι άλλα πολύ μέτρια καθώς και καθάρια μονωδικά (άλλο μονωδικό solistique, κι άλλο μονόφωνο χορικό), ανάλληλα για παιδιά, που πρέπει να είναι χορωδιακά. Στη συλλογή αυτή λείπει η συνοδεία πράμα πολύ άπραχτο για το σκοπό μας. Στη Γερμανία υπάρχουν βέβαια πολλές παιδικές συλλογές χωρίς συνοδεία, μα αυτές ή έχουνε τραγούδια που δε χρειάζονται συνοδεία, ή είναι ξανατυπώματα της μελωδίας από μεγάλες συλλογές με συνοδεία για οικονομική εύκολια των παιδιών. Έχω μπροστά μου και τις συλλογές Μάλτου, Δέλλιου και Πρωίτου (Φήμιος και Δαρμασινός) ή τελευταία είναι συλλογή από δημοτικά τραγούδια κι εκκλησιαστικά άσματα και θα μας χρησίμευε πολύ αν ή μεταγραφή ήτανε πιστή και ή έναρμόνιση πιο επιστημονική. Η συλλογή του κ. Μάλτου (Μελπομένη, ήτοι συλλογή εκλεκτών παιδικών ασμάτων, Τεύχ. 1., Όδησός 1887, σελ. 28), μας δίνει τα πιο άπαρχαιωμένα ξένα παιδικά τραγούδια σε μία φριχτή μετάφραση τα περισσότερα, μ' ένα σωρό λάθη στην άπαρχαιότητα και μίαν άνυπόφορη καθαρεύουσα έχει μάλλον αρχαιολογική αξία σήμερα. Η συλλογή του κ. Δέλλιου (Συλλογή εκλεκτών χορωδιών δια τας άνωτέρας τάξεις των παρθενωγείων, Αθήναι 1911, σελ. 28), έχει το προτέρημα πως είναι προσεχτικότερη μετάφραση στη δημοτική και δώ όμως βρίσκει κανείς κάμποσα λάθη μουσικής άπαρχαιότητας. Η συλλογή—δεν έχει κι αυτή παρά μόνο ξένα τραγούδια—είναι άρκετά μεγάλη σε όγκο, δυστυχώς όμως τα καλά και χρήσιμα για το σκοπό μας τραγούδια είναι λιγοστά, ιδίως τα ευκολότερα (είναι πολλά τα τρίφωνα, κι αυτά κατάλληλότερα για μεγάλες γυναίκες χορωδίες).

ένθαρρύνωμε τη δημιουργία ελληνικών παιδικών τραγουδιών από τα παιδικότερα και απλούστερα ως τα συνθετώτερα για μαθητές και μαθήτριες από το νηπιαγωγείο ως το γυμνάσιο και το άρσάκειο.

Γιά να εύκολύνωμε τη δημιουργία αυτή θάπρεπε ν' αφήσωμε άπόλυτη έλευθερία στην καλλιτεχνική εργασία μ' ένα μόνο περιορισμό: τον ελληνικό χαρακτήρα. Το πως θα δώση ο συνθέτης τον ελληνικό αυτό χαρακτήρα δε θα το καθορίσω εδώ: αν και στη δημιουργία και την τεχνοτροπία μου την άτομική έχω άποκρυσταλλώσει δλότελα αυτό το πως, παραδέχομαι πως πολλοί δρόμοι βγάζουνε στη Ρώμη, φτάνει νάχη κανείς την πίστη, τη δύναμη και τη θέληση να φτάση.

Έκείνο μόνο που πρέπει εδώ να τονίσω είναι πως το ελληνικό αυτό στη μουσική δημιουργία ούτε ανάγκη είναι μα ούτε και σωστό να περιοριστή σε μιá δουλική μίμηση του δημοτικού μας τραγουδιού καθώς πολλοί νομίζουνε: το σπουδαίο είναι ο συνθέτης να κατορθώση να δείξη στη δημιουργία του την ελληνική ψυχή. Ένα μέσο (μαζί με πολλά άλλα) είναι καμιά φορά κι η μίμηση στο χαρακτήρα του δημοτικού μας τραγουδιού δεν είναι όμως το μόνο: το κύριο είναι να κλείση μέσα του την Ελλάδα*.

*

Τα δημοτικά μας τραγούδια, άγνά και καθάρια μεταγραμμένα, πρέπει να παίξουνε κι αυτά μεγάλο και σπουδαίο ρόλο στην παιδική μουσική διδασκαλία: αυτά θα διατηρήσουνε, θα τονώσουνε και θ' αναγεννήσουνε** το εθνικό μουσικό αίσθημα των παιδιών μας και θα μείνουνε πάντα ή άγνότερη μουσική άμβροσία που θα μπορούσαμε να τους προσφέρωμε.

* Πως μόνο η μίμηση του δημοτικού τραγουδιού δεν κάνει ελληνική μουσική το άποδείχνουνε οι ξένοι που μεταχειρίστηκαν ελληνικά θέματα χωρίς γιαυτό να πη κανείς πως γράφουνε κι ελληνική μουσική (λ. χ. ο Glazounov που έγραψε δυο εισαγωγές σ' ελληνικά θέματα και οι δυο είναι όμως χαρακτηριστικά ρωσικές).

** Στα χωριά το εθνικό μουσικό αίσθημα μένει άχάλαστο άκόμη, στις πολιτείες όμως, και ιδιαίτερα στην Αθήνα, είναι πιά δυστυχώς πολύ χαλασμένο από τις διάφορες επηρεώσεις, όσπερες κτλ.: Ένα παιδάκι εδώ στην Αθήνα λ. χ. θα τραγουδήση ευκολότερα κι άκοπώτερα κάτι γραμμένο στο ευρωπαϊκό τονικό σύστημα παρά στο ελληνικό: το αντίθετο συμβαίνει εύτυχώς ακόμα στα χωριά, και χρειάζεται εργασία μεγάλη για ν' αναγυμνήθη στις χώρες και να διατηρηθή στα χωριά, πριν και κει χαλάση.

Χρειάζεται όμως μεγάλη προσοχή στην έκλογή των δημοτικών τραγουδιών που θα δώσουμε στα σχολεία μας: πολλά, τα περισσότερα μάλιστα από τα δημοτικά μας τραγούδια τραγουδάνε πάθη και ψυχολογικές καταστάσεις μεγάλων. Πρέπει πολύ να προσέξουμε ώστε τα τραγούδια που θα διαλέξουμε να είναι τόσο στην ποίηση όσο και στη μουσική κατάλληλα για παιδιά, ούτε βρίσκω σωστό ν' αλλάξουμε την ποίηση και να την κάνουμε παιδική, γιατί αυτό θα είχε συνέπειες πολύ κακές για τη δημοτική μας μουσική και ποίηση: θα δημιουργούσαμε τεχνητές παραλλαγές, που καθώς θα βοηθιούνταν από το σχολείο επικρατούσαν και θα παραγκωνιάζανε το πρωτότυπο.

Έπειτα τραγούδια με καθαρό μονωδιακό χαρακτήρα δεν μπορούν να μας χρησιμεύουν: όσο κι αν είναι όμορφα τα σχολικά τραγούδια πρέπει να έχουν καθαρό χορωδιακό χαρακτήρα, και δεν είναι ούτε μουσικοπαιδαγωγικά, ούτε κι αισθητικά σωστό ένα μονωδιακό τραγούδι να το μετατρέπη κανείς σε χορωδιακό μονόφωνο βάζοντας τα παιδιά να το τραγουδάνε όλα όμαδι*. Τραγούδια με μεγάλες ρυθμικές δυσκολίες ή δυσκολίες συντονισμού (intonation) θάπρεπε ή ολότελα να μην τα παραδεχτούμε ή να τ' αφήσουμε για τις ανώτερες ωδικές τάξεις. Μας χρειάζεται και μια σχολική συλλογή από δημοτικά τραγούδια διαλεγμένα με μεγάλη προσοχή, με μιάν απλούστατη, αλλά καλά έναρμονισμένη συνοδεία: τότε το ελληνικό δημοτικό τραγούδι θα πιάσει την ίδια θέση στη σχολική μουσική εκπαίδευση που έχει στη Γερμανία στο γερμανικό Volkslied.

*

* Όσο ύλικό κι αν μας έδιναν τα δημοτικά τραγούδια και οι Έλληνες συνθέτες δε θα μπορούσαμε να περιφρονήσουμε και την ξένη σχολική μουσική παραγωγή. Πρώτο γιατί με πολλά χρόνια το δικό μας μουσικοπαιδαγωγικό ύλικό, όση εργασία κι αν καταβάλαμε, δε θα έπαρκε ποσοτικά στις σχολικές ανάγκες, και δεύτερο γιατί υπάρχουν τόσα ξένα αριστουργήματα (στο είδος τους), που θα ήταν παράλογος σοβινισμός να τα παραγκωνίσουμε και δώ όμως χρειάζεται μεγάλη προσοχή, τόσο στην έκλογή όσο και στη

* Μονόφωνο χορωδιακό: τραγούδι γραμμένο για να τραγουδιέται από πολλούς όμαδι το ίδιο μονωδιακό για να τραγουδιέται από ένα μόνο. Δεν αποκλείω όμως τραγούδια ανάμεικτα από όλα και χορωδιακά τέτοια μπορούν πολύ να χρησιμεύουν.

μετάφραση. Τραγούδια με πολύ τονισμένο τον έθνικό τους χαρακτήρα, είτε στη μουσική τους τεχνολογία είτε και στην ποίηση τους ακόμα θάπρεπε ν' αποκλειστούν, καθώς και μελωδίες δυσκολότερες για το δικό μας μουσικό χαρακτήρα.

Δεν πρέπει να ξεχνούμε και πως το ξένο σχολικό μουσικό δεν αποτελείται μόνο από αριστουργήματα: βρίσκεται κι αρκετή, πάρα αρκετή μάλιστα, σαβούρα. Η έκλογή μας πρέπει να περιοριστεί μόνο στα καλύτερα: τα μέτρια και τα κατώτερα ούτε μας χρειάζονται, ούτε θα μας ωφελήσουν.

Σπουδαιότερο ζήτημα είναι και η μετάφραση των ξένων αυτών τραγουδιών που θα διαλέξουμε: πρέπει να γίνει με μεγάλη προσοχή κι ευσυνειδησία. Λάθη στον τονισμό ή στην προσωδία, χασμωδίες κτλ. καταστρέφουν το τραγούδι και δυσκολεύουν μαθητή και δάσκαλο: η μετάφραση πρέπει να είναι και μουσικά και φιλολογικά τέλεια. Πώς η μετάφραση πρέπει να είναι και μουσικά και φιλολογικά είναι ανάγκη ούτε να συζητηθεί, πιστεύω αφήνω που είναι η αναγνωρισμένη ποιητική μας γλώσσα, αφήνω και τους παιδαγωγικούς λόγους που συντρέχουν και τονίζω εδώ πως και για μουσικούς λόγους καθαρία τεχνικούς ή καθαρεύουσα είναι αδύνατο να χρησιμεύει για μουσική γλώσσα*.

*

* Όλο αυτό το ύλικό θάπρεπε να βγεί σε διπλές φτηνές εκδόσεις: την πρώτη με συνοδεία πιάνου για τους δασκάλους και τη δεύτερη, φτηνότερη, χωρίς τη συνοδεία για τα παιδιά.

Για να μαζευτεί όλο το απαιτούμενο αυτό ύλικό θα περάσουν βέβαια χρόνια ακόμη. Μια καλή αρχή θα ήταν κι ένα γερό βοήθημα στη σχολική μας εκπαίδευση, αν κατορθώναμε να σχηματίσουμε για την ώρα τρεις μικρές συλλογές από 15-25 τραγούδια την καθεμιά: μια με τραγούδια πρωτότυπα ελληνικά**, μιάν άλλη με δημοτικά

* Πρώτο απ' όλα για φιλολογικούς λόγους: τα πολλά τα ν στο τέλος τα πολλά τα -ις, γενικά τα πολλά τα ι, τα εσθ, τα φσ κι ένα σωρό άλλα είναι αντιμουσικώτατα και δυσκολεύουν φοβερά το τραγούδι, έπειτα λόγια σαν το θρεί, αϊς, εξανδραποδισθέντων, κύον κι άπειρα άλλα.

** Το Ώδειον 'Αθηνών βράβεψε πρόσφατα 13 σχολικά τραγούδια που προσέχως έλπίζω να βγούν. Το ίδιο έκδεται και μια καλή συλλογή από δημοτικά τραγούδια. Από αυτή κι από τις άλλες γνωστές θα βρούσαμε άμεσα αρκετό ύλικό για τη συλλογή μας αυτή.

τραγούδια και μιὰ τρίτη μὲ κατάλληλα ξένα, μεταφρασμένα. Γιὰ τὴν πρώτη θὰ ὠφελοῦσε διαγωνισμός ἢ και πρόσκληση στοὺς Ἑλληνες συνθέτες νὰ συνεργαστοῦνε. ἢ δεύτερη και τρίτη θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἀπὸ μιὰ ἐπιτροπὴ και μὲ τὴ συνεργασία ἐιδικῶν*. Στις ἐκδόσεις αὐτὲς καλὸ θὰ ἦταν νὰ γίνῃ ἢ ἀκόλουθη διαβάθμιση τῆς δυσκολίας τῶν τραγουδιῶν: πολὺ εὐκολα (νηπιαγωγεῖο), εὐκολα (δημοτικὸ σχολεῖο), δυσκολοῦταικα (ἑλληνικὸ σχολεῖο) και δύσκολα (γυμνάσιο).

*

Κοντὰ στ' ἄλλα θὰ χρειαζόντανε και μιὰ ριζικὴ μεταβολὴ στὸν τρόπο ποὺ διδάσκεται ἢ ὠδικὴ στὰ σχολεῖά μας: πρέπει νὰ γίνεταί μὲ τρόπο ποὺ τὸ παιδί νὰ θεωρῇ αὐτὸ τὸ μάθημα τὴν πιὸ εὐχάριστὴ του διασκέδαση και φυγαγωγία, νὰ διδάσκεται τίς ἀπαραίτητες θεωρητικὲς γνώσεις ἀκοπα και χωρὶς καμιὰ περιττὴ σχολαστικότητα: πρέπει νὰ θυμᾶται ὁ δάσκαλος πάντα πῶς ὁ σκοπὸς τῆς μουσικῆς στὰ σχολεῖά μας εἶναι καθαυτὸ πραχτικὸς γιαυτὸ και ἢ διδασκαλία του πρέπει νὰ βασίζεται πάντα στὴν πράξη. Στὸ νηπιαγωγεῖο καθὼς και στίς πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ ἐννοεῖται δὲ χρειαζέταί καμιὰ θεωρητικὴ ἐξήγηση: ἀρκεῖ ἢ πράξη και τὸ αὐτὸ τοῦ μικροῦ μαθητῆ**. παραπάνω βέβαια πρέπει νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς νὰ διαβάξῃ χωρὶς λάθος στὸ κλειδί τοῦ σὸλ: ἀργότερα σολφαῖσμός. Στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο νὰ ἐξακολουθήσῃ γερά ὁ σολφαῖσμός και στοιχεῖα θεωρίας (κλίμακες και διαστήματα). Στὸ γυμνάσιο περιττὸ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἢ θεωρία, ἀφοῦ στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο πρέπει νὰ ἔχῃ μάθει ὁ μαθητὴς ὅσα τοῦ χρειαζόνταν: καλύτερα νὰ τελειοποιήταί στὸ σολφαῖσμό και τὴ χορωδία γενικὰ παρά νὰ χάνῃ τὸν καιρὸ του σὲ περιττὲς πιὰ γι' αὐτόν, θεωρητικὲς γνώσεις στὸ γυμνάσιο θὰ μπορούσε νὰ διδαχτοῦνε και τραγούδια τρίφωνα ἢ τετράφωνα ἀσυνόδευτα (à capella).

Τὸ μάθημα τῆς ὠδικῆς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ γίνεταί μὲ σκοπὸ τὴ δημόσια ἐπίδειξη: εἶναι πολὺ βλαβερό νὰ δίνωνται τραγούδια δυσανάλογα γιὰ τὴ μουσικὴ δύναμη τῶν παιδιῶν και νὰ κοπανιῶνται

* Δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἀναφέρω τ' ὄνομα τοῦ κ. Ψάχου ἐιδικώτατου και πολὺτιμου γιὰ τὴ δημοτικὴ μας μουσικὴ, καθὼς και τοῦ κ. Ποριώτη και τῆς κ. Παπαδημητρίου (στὴν Ὀθησό) γιὰ τὴ μεταφραστικὴ ἐργασία.

** Ἀπλούστατες ἀκουστικὲς ἀσκήσεις θὰ ἦταν ἀπαραίτητες ἀκόμα κι ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο: νὰ γίνωνται ὁμως μὲ τόση ἀπλότητα ποὺ νὰ φαίνωνται στὸ παιδί ὡς παιχνίδια.

δλάκεροι μῆνες μόνο και μόνο γιὰ νὰ κάμουνε φιογούρα δάσκαλος και σχολεῖο: τὰ παιδιὰ μπορούνε, και πρέπει, νὰ τραγουδᾶνε δημόσια πάντα ὁμως τραγούδια ἀνάλογα στὴ μουσικὴ τους δύναμη και χωρὶς νὰ τοὺς παίρῃ αὐτὸ ὑπερβολικὸ κόπο και καιρὸ.

Ὁ δάσκαλος δὲν πρέπει νὰ εἰρωνεύεται ἢ νὰ μαλώνῃ παιδιὰ ποὺ φαλτσάρουν ὄχι ἀπὸ ἀπροσεξία παρά ἐπειδὴ δὲν ἔχουνε καλὸ αὐτί*. δὲν πρέπει ὁμως και ν' ἀφήνῃ νὰ τοὺ ξεφεύγουν τὰ φάλτσα αὐτὰ: ἀλίμονο στὸ δάσκαλο ποὺ τὰ παιδιὰ θὰ νομίσουν πῶς δὲν ἀκούει: ἔχασε ὅλη τὴν ἐπιβολὴ του και τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν παιδιῶν στὴ μουσικὴ του ἱκανότητα.

*

Ἄν αὐτὰ ὅλα μπορούσαν νὰ ἐφαρμοστοῦνε στὰ σχολεῖά μας ὑποθέτω πῶς θὰ εἴχαμε σὲ πέντε δέκα χρόνια μιὰ μουσικὴ ἀντιση ἀφάνταστη: θὰ μαθαίναμε ν' ἀγαπᾶμε και νὰ νιώθωμε τὴ μουσικὴ, τὸ ἔθνικό μας τραγούδι θὰ χυνότανε παντοῦ σὲ καλύβες και σὲ παλάτια, ταλέντα κρυμμένα ὁ ἐμπνευσμένος δάσκαλος θὰ τὰ βοηθοῦσε νὰ γνωριστοῦνε, νὰ σπουδάσουνε εἰδικώτερα και ν' ἀναδειχτοῦνε: τὸ νεκρωμένο μουσικὸ ἔθνικό μας αἶσθημα θ' ἀναστηθῇ και θὰ καρποβολήσῃ**.

Τοῦ Σταυροῦ 1913.

Τὸ σημεῖωμα τοῦ κ. Δελμούζου γιὰ τὸ ὅποιο μίλησα παραπάνω εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

Ἡ ΜΟΥΣΙΚΗ Ἡ ΣΩΣΤΟΤΕΡΑ Ἡ ΒΑΙΚΗ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΑΣ

Α'. Ὁ σκοπὸς τῆς μουσικῆς στὰ σχολεῖα. Ἡ ὁδία τῆς μουσικῆς και ἢ ἐπίδρασή της στὴ μὀρφωση και τὴν ἠθική και καλαισθητικὴ ἀνύψωση κάθε ἀνθρώπου. Ἡ ἐπίδρασή της στὸ παιδί, ἐπομένως ἢ ἀναγκαιότητα τοῦ μαθηματος αὐτοῦ στὰ σχολεῖα μας, ὄχι μόνο στὰ δημοτικὰ μὰ και στ' ἀνώτερα.

* Μεγάλῃ προσοχῇ χρειαζέταί σὲ παιδιὰ στὴ μεταβατικὴ κατάσταση τῆς φωνῆς τους (mutation): αὐτὰ καλύτερα νὰ μὴν τραγουδᾶνε ἄλλοτελα τὴν ἐποχὴ αὐτῇ.

** Δὲν ὑπάρχει λόγος, πῶς μόνο ἢ φωνητικὴ μουσικὴ πρέπει νὰ διδάσκεται ὑποχρεωτικὰ στὰ σχολεῖά μας: παράλληλα ὁμως μὲ τὴ φωνητικὴ σύμφωνο μὲ τὸ σκοπὸ μας θὰ ἦταν νὰ ἐνθαρρύνωμε, ὅσο κι ὅπου εἶναι δυνατὸ τὴν προαιρετικὴ διδασκαλία τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς: ἔτσι λ. χ. στὰ γυμνάσια θὰ σχηματίζωμε σιγά σιγά και μικρὲς ὀρχήστρες (μάλιστα μικρὲς μπάντες). Στ' Ἀρσάκεια θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποστηριχτῇ ἢ προαιρετικὴ διδασκαλία τοῦ πιάνου και τοῦ βιολιῦ.

Μουσική, οργανική και φωνητική μαζί, είναι αδύνατο να διδαχτεί σε σχολείο γιατί ή πρώτη διδάσκεται μόνο άτομικά και όχι ομαδικά έτσι μένει ή διδασκαλία της ωδίκης, δηλ. του τραγουδιού. Σκοπός της να μορφώσει το αυτί και τη φωνή των παιδιών, και να συντελέσει στη μόρφωση του καλλισητικού συναισθήματος, του ήθικου κόσμου, του χαρακτήρα

Β'. Μέσα για την επιτυχία του σκοπού. Για να πετύχει το σκοπό του το μάθημα της ωδίκης χρειάζονται:

α) Ο δάσκαλος να έχει γενική μουσική μόρφωση, και ειδικά να μπορεί να τραγουδή ο ίδιος και να συνοδεύη το τραγούδι του μ' ένα όργανο (πιάνο, άρμόνιο ή βιολί) άκόμη να ξέρη να γράφη και να διαβάξη τη μουσική.

β) Το τραγούδι που θα διδαχτεί να είναι ώρατο και ως ποίημα και ως σκοπός, και ν' ανταποκρίνεται στην πνευματική και την ψυχολογική κατάσταση του παιδιού, καθώς και στην ικανότητα των φωνητικών του οργάνων. Το μικρό παιδί θέλει λόγια, ρυθμό και σκοπό άπλά, εύκολα, γεμάτα κίνηση και ζωή. όσο μεγαλύτερα μπορεί να αισθανθή και να τραγουδήσει συνθετώτερα τραγούδια τόν έφηβο συγκινεί ο ζωηρός ρυθμός το ίδιο με τόν άργό και μελαγχολικό. Λόγια, σκοπός και ρυθμός για να έχουν επίδραση πρέπει να συγκινήσουν, και για να συγκινήσουν την ψυχή, πρέπει να βγαίνουν από την ψυχή, να είναι δηλαδή άληθινά και αυθόρμητα. Με έλο τόν κοσμοπολιτισμό της ή μουσική έχει πάντα έθνικό χαρακτήρα, και ο Ρώσος αισθάνεται βαθύτερα τη ρωσική μουσική ο Γάλλος τη γαλλική κλπ. Γιαυτό και μετς θα αισθανθούμε βαθύτερα και θα συγκινηθούμε πιο πολύ με τη δική μας μουσική, με τη μουσική που βγαίνει από την έθνική ψυχή.

Γ'. Η κατάσταση των σχολείων μας σχετικά με το μάθημα της ωδίκης.

α) Διδάσκεται μόνο στα δημοτικά σχολεία, και μάλιστα από δασκάλους αυτοδίδακτους: το τραγούδι σπανιώτατα συνοδεύεται από όργανο, και ή διδασκαλία του γίνεται πραχτικά και μηχανικά χωρίς άνάγκωση και γραφή.

β) Τα τραγούδια που δίνονται στα παιδιά δέν ανταποκρίνονται στους όρους που είπαμε δηλ. και ως ποιήματα είναι αντιποιητικά και πρόστυχα ή άνόητα, και ως σκοπός άσχημα και ακατάλληλα. Άίγες εξαίρεσεις γίνονται έδω και κετ με δημοτικά τραγούδια που διδάσκονται σε λίγα σχολεία: μα και σ' αυτά δέν γίνεται καμιά έπιλογή και συχνά συμβαίνει να διδάσκουν οι δάσκαλοι στα παιδιά δημοτικά τραγούδια που ούτε το περιεχόμενό τους μπορούν να καταλάβουν, ούτε το ρυθμό και το σκοπό τους να αισθανθούν και να τραγουδήσουν. (Έδω πρέπει να γίνη άρκετή έργασία: να ζητηθούν πληροφορίες από διάφορα σχολεία τί τραγούδια διδάσκουν, αν τα τραγούδια αυτά ταιριάζουν με την ηλικία των παιδιών κλπ.).

Δ'. Τι πρέπει να γίνη. α) Να γενικευτή το μάθημα της ωδίκης σε κάθε είδος σχολείο όχι επαγγελματικό. Στα δημοτικά να προχωρούν τα παιδιά τόσο, ώστε να διαβάζουν άπλά τραγούδια γραμμένα στο χαρτί με τη σημαντική τους: το ίδιο και στ' άστικά σχολεία και στα γυμνάσια. Στις 2-3 τελευταίες γυμνασιακές τάξεις να εξαίρονται από το μάθημα της ωδίκης όσοι μαθηταί δέν μπορούν να παρακολουθήσουν και όσοι πάλι θέλουν να σπουδάσουν κι όργανο

νική μουσική να τους δίνονται τα μέσα για το σκοπό τους. Κάθε άνώτερο σχολείο πρέπει να έχει το κόρο το δικό του. Μουσικές συναυλίες από μαθητάς με ταλέντο σε ιδιαίτερες ώρες για όλους τους μαθητάς κάθε σχολείου είναι πολύ συντελεστικές για να μορφώσουν το μουσικό συναισθήμα: το ίδιο συναυλίες με φτηνή είσοδο από ειδικά σωματεία προωρισμένες για τα παιδιά.

β) Οι ώρες για την ωδική να γίνουν 3 κάθε βδομάδα στα δημοτικά σχολεία και δυό στα άστικά και τα γυμνάσια.

γ) Να τονιστή όπως πρέπει το μάθημα της ωδίκης στο διδασκαλείο της δημοτικής Έκπαιδευσεως και να γίνη όποχρωστικό και ένα όργανο. Οι καλύτεροι και οι πιο προικισμένοι άπ' αυτούς τους δασκάλους θα μπορούν τότε να διδάσκουν ωδική και στ' άστικά σχολεία και στα γυμνάσια, έκτός αν δοθή το μάθημα αυτό στ' άνώτερα σχολεία σε ειδικούς: οι ειδικοί πρέπει πάντως να προετοιμάζονται και για τη σωστή μέθοδο της διδασκαλίας, ν' άποχτούν δηλαδή σχετική παιδαγωγική μόρφωση κι ικανότητα.

δ) Πώς θα δοθούν ώρατα τραγούδια στα παιδιά και που θα βρεθούν τέτοια τραγούδια είναι δουλειά των ειδικών. Ο κ. Καλομοίρης που έχει γράψει σχετικά, μπορεί καυτηριάζοντας τα σημερινά τραγούδια να δώση και να όποδειξη άλλα είτε δημοτικά είτε άτομικά μα έμπνευσμένα.

Ευλόκαστρο 28/7/1913.

Α. Δελμούζος

Υ. Γ. Στο όπόμνημα που έστειλε το Μάρτιο του 1912 ο Έκπαιδευτικός Όμιλος στο Κ. Ε. Συμβούλιο της Δημοτ. Έκπαιδευσεως γράφομε άρκετά για τη μουσική στα δημοτικά σχολεία και τα διδασκαλεία.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

ΜΕΛΠΩΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗ

Ἡ διδασκαλία τῆς Μουσικῆς στὰ σχολεῖα θεωρήθηκε πάντα σὰν κάτι δευτερεύον ποὺ δὲν ἀξίζει μεγάλη φροντίδα καὶ προσοχή. Τὸ ἔδρυμα ποὺ συγκεντρώνει τίς μουσικὲς προσπάθειες ὅλες ἦταν καὶ εἶναι τὸ Ὡδεῖο. Ὡς ἓνα βαθμὸ εἶναι σωστό, γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος σκοπὸς του, ἐνῶ τὸ σχολεῖο φροντίζει γιὰ τὴ γενικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ ξεχωρίση κανεὶς ποιὰ καὶ πόση εἶναι ἡ σημασία τῆς μουσικῆς στὴ γενικὴ αὐτὴ μόρφωση κ: ἀνατροφή, καὶ ἂν ἐπομένως ἀξίζη τὸν κόπο νὰ δώση κανεὶς μεγαλύτερη προσπάθεια ἀπὸ τίς ἐπιπόλαιες καὶ ντιλετάντικες μεθόδους ποὺ μεταχειρίζονται συνήθως.

Τὸ Ὡδεῖο εἶναι βέβαια ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἐτοιμάση τοὺς εἰδικούς, καὶ ποὺ θὰ καταγίγη ἀποκλειστικά μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ μουσικὴ τους μόρφωση, μὰ εἶναι ἄραγε ἡ μουσικὴ καμωμένη μόνο γιὰ τίς ἑκατοντάδες ποὺ φοιτοῦνε στὰ Ὡδεῖα; Ἄν ναι, τότε καταντᾶ σὰ μιὰ πολυτέλεια τῆς ἀνατροφῆς, ποὺ δίνεται μόνο σὲ ὄσους σπουδάζουν στίς Μουσικὲς σχολές—ἐξαιρῶ βέβαια ἐκείνους ποὺ θὰ ἐπιδοθοῦν τελειωτικά μὲ τὴ μουσικὴ.— Καὶ προβάλλει τώρα ἡ ἐρώτηση: πρέπει ἡ ἐπίδραση τῆς μουσικῆς ν' ἀποκλεισθῆ γιὰ τὸ πολὺ πλῆθος, ποὺ δὲν πηγαίνει στὰ Ὡδεῖα; Εἶναι ἢ δὲν εἶναι εὐεργετικὴ ἡ καλλιέργειά της γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ;

Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι ἄρκετὰ σοβαρὸ ὥστε ν' ἀπασχολήση τὴν παιδαγωγικὴ. Ξέρομε τί βαρύτητα καὶ σημασία ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι στὴ μουσικὴ· κανένα δὲ λογάριζαν ἀληθινὰ μορφωμένο, ἂν δὲν ἦταν τελειωμένη καὶ ἡ μουσικὴ του ἐκπαίδευση. Ἀκόμα περισσότερο: ἡ μουσικὴ ἦταν στενὰ ἐνωμένη μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ κ: ἔκλεισε μέσα της σχεδὸν κάθε μορφή κ: ἐξωτερικευση τῆς τέχνης.

Σήμερα γιὰ ποιοὺν σκοπὸ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ μουσικὴ; Φοβοῦμαι πὼς ἡ διδασκαλία της στὴ σημερινὴ ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ ἔχει ἐντελῶς ἐξωτερικὴ θέση. Γιὰ τ' ἀγόρια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι μιὰ ἀσχολία ποὺ θὰ τὰ κρατῆ ἀργότερα στὸ σπίτι: γιὰ τὰ

κορίτσια εἶναι κάτι ἀκόμα πιὸ γελοῖο: εἶναι ἓνα λούσο γιὰ τὰ σαλόνια κ: ἓνα μέσο γιὰ ν' ἀρέσουν. Πόσοι συλλογίζονται σήμερα νὰ μεταχειριστοῦν τὴ μουσικὴ ὡς μέσο ἀνατροφῆς γιὰ νὰ ἐπηρεάσουν βαθύτερα τὸ παιδὶ καὶ νὰ καλλιεργήσουν τὴν εἰσθησὶα του; Κι ἀκόμα ἡ μουσικὴ μᾶς φέρνει κοντότερα στὴν αἰώνια ἀνθρώπινη ψυχὴ, ποὺ ἀνέκαθεν ζήτησε τὴν ἔκφραση καὶ τὴν ἐξωτερικευσὴ της στὴν τέχνη τοῦ ἤχου σὰν κάτι λιγώτερο ὠρισμένο ἴσως ἀπὸ τὸ λόγο ἢ τὸ χρῶμα, μὰ καὶ γι' αὐτὸ ἴσως πιὸ βαθύ, πιὸ ἐσωτερικὸ, πιὸ δικό της.

Ἔτσι πλαταίνει ἡ σημασία τῆς μουσικῆς καὶ παίρνει τὴ θέση ποὺ τῆς ἀξίζει, κ: ὅταν συλλογιστοῦμε τὴ μουσικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ, δὲν τὴ βλέπομε πιά σὰ μιὰ ἀσχολία παραστικὴ τῶν παιδικῶν του χρόνων, παρὰ ὡς μέσο γιὰ νὰ ὁμορφύνωμε καὶ νὰ καλλιεργήσωμε τὴν ψυχὴ τους. Ἄν λοιπὸν καταντᾶ τὸ ζήτημα αὐτὸ νὰ ἔχη γενικὴ παιδαγωγικὴ βαρύτητα, γιατί ἀποκλείομε τὴν ἀληθινὴ μουσικὴ ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας καὶ βάζομε στὴ θέση της κάτι ποὺ βέβαια δὲν ἀξίζει αὐτὸ τ' ὄνομα; Τὰ συνηθισμένα ἐπιχειρήματα τῶν ἀρμόδιων εἶναι πὼς τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο δὲν ἔχουν καιρὸ γιὰ μουσικὴ μελέτη, πὼς κ: αὐτὸ ποὺ γίνεται εἶναι πολὺ ἂν λογαριάσωμε πὼς σκοπὸς τῶν σχολείων κτλ. κτλ. Θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἀπαντήση κανεὶς πὼς δὲν περιμένει ἀπὸ τὰ σχολεῖα τεχνικὴ τελειότητα καὶ εἰδικὴ μουσικὴ μόρφωση, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει λόγος τὸ λίγο ποὺ διδάσκεται νὰ διδάσκεται στραβὰ καὶ νὰ στραβῶνῃ ἡ ἰδέα τῆς μουσικῆς στὴν παιδικὴ ἀντίληψη. Τὸ σχολεῖο μπορεῖ νὰ κάνῃ πολλὰ καὶ νὰ ἔχη ὠραία καὶ πλούσια ἀποτελέσματα, ἂν θελήσῃ νὰ ἐφαρμόσῃ ἓνα πρόγραμμα μελετημένο. Τὸ σχολεῖο πρέπει:

α') νὰ δώση στὸ παιδὶ τὰ τραγούδια του, ποὺ θὰ τὰ μεταχειρισθῆ ἀθρόμητα σὲ κάθε περίσταση λυπητερὴ ἢ χαρούμενη τῆς ζωῆς του.

β') Νὰ τοῦ μάθῃ ἀρκετὴ θεωρία, ὥστε νὰ καταλάβῃ σὲ τί βάση στερεότατη, μαθηματικὴ, πανέμορφη στὴν ἀπλότητά της, στηρίζεται ὁλος ἐκεῖνος ὁ πλοῦτος τῶν ἤχων, ποὺ θαρρεῖς πὼς πήγασε ἀθρόμητα ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ μουσικοῦ, χωρὶς νὰ σκλαβωθῆ μὲ κανόνες καὶ δῆθεν περιορισμούς. Αὐτοὺς τοὺς κανόνες νὰ τοὺς καταλάβῃ τὸ παιδὶ ὄχι ξερά, παρὰ νὰ νιώσῃ τὴν ὁμορφιά τους, κ: ἔτσι ν' ἀναπτύχτοῦν οἱ μουσικὲς του γνώσεις σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοὺς φωνηνοὺς ποὺ ὀρίζουν τὴν τέχνη τοῦ ἤχου.

γ') Νὰ φτάσῃ στὴν μουσικὴ φιλολογία καὶ παραγωγή

και να οδηγήσει προσεκτικά το παιδί ανάμεσα στους θησαυρούς της μορφώνοντας και καλλιεργώντας το μουσικό του γούστο*.

Πρέπει όμως να τονιστεί και πάλι, πώς δεν είναι δουλειά του σχολείου ή ειδική μουσική μόρφωση ούτε οι γνώσεις οι προχωρημένες, που πρέπει να τις δώσει ένα 'Οδείο' αυτό για τους μεμφιμοιρους και κείνους που γυρεύουν δυσκολίες. 'Ας πάρουμε για πρόχειρο παράδειγμα δυο κήπους: 'Ο ένας δεν είναι παρά 'ανθόκηπος' σκοπός του μόνος ή καλλιέργεια και ή φροντίδα των λουλουδιών· ο άλλος έχει και δέντρα όπωροφόρα και χορταρικά και λουλούδια. 'Από τον πρώτο κήπο περιμένουμε όλων των ειδών τα τριαντάφυλλα, τα κιά παράξενα και σπάνια και πλούσια, που θέλουν φροντίδα ακατάπαυτη, δοκιμές πολλές και κόπο αλόγαριστο. Μά δεν είναι λόγος το μοναδικό και συνηθισμένο είδος τριαντάφυλλα που θα μας δώσει ο δεύτερος κήπος, να μην είναι μυρωμένο, δροσερό και γλυκοχρωματισμένο. Αυτά λοιπόν ζητούμε απ το δεύτερο κήπο· να μας δώσει λουλούδια δροσερά, όχι πολύπλοκα είδη αλλά μυρισμένα, και το κυριώτερο, λουλούδια της πατρίδας, βασιλικό, θυμάρι και λεβάντες, γιασουμιά, μυρτιές και ροδοδάφνες. Για να πετύχει ο σκοπός αυτός χρειάζονται προγράμματα μελετημένα και κυρίως 'άνθρωποι ζωντανοί που θα τα εφαρμόσουν**.

Θά εξετάσουμε αποκλειστικά το πρόγραμμα του Παρθεναγωγείου της Δρέσδης αφήνοντας τις άλλες πόλεις που επισκέφτηκα, γιατί το σύστημα του είναι το τελειότερο απ' όσα είδα. 'Η εξέταση αυτή δε θα χρησιμεύσει μόνο σαν απλή παρατήρηση· το ίδιο σύστημα, πάντα με μερικές παραλλαγές, μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε σχολείο γενικά· το φέρνω λοιπόν σαν παράδειγμα και σαν κάτι αξίο να το μιμηθεί κανείς. Πριν παρακολουθήσωμε τί γίνεται:

* Δεν είναι υπερβολικές οι απαιτήσεις αυτές ούτε αδύνατες, και θα δομε παρακάτω πώς στο Παρθεναγωγείο του κράτους στη Δρέσδη κατορθώθηκε να εφαρμοστεί ολόκληρο το πρόγραμμα αυτό με αποτελέσματα άπισταστα.

** Λέγω κυρίως 'άνθρωποι ζωντανοί γιατί συλογίζομαι ένα από τα Παρθεναγωγεία που επισκέφτηκα στη Δρέσδη. 'Επειτα από μετριώτατη εργασία ελόκληρων χρόνων πήραν τον καθηγητή που έχουν ακόμα τώρα. Τα θαυμάσια αποτελέσματα της παιδαγωγικής του δράσης έγιναν άφορμή να παρατηρήσω τι μπορεί να κάνει ένα άτομο, όταν έχει να ξεδέσει ένθουσιασμό. 'Ο καθηγητής αυτός βέβαια δεν ήβρε άνηρή τη μουσική κατάσταση του παρθεναγωγείου, αλλά μ' επιμονή ανεξάντλητη παρουσίασε σχέδια στο ύπουργείο, έτρεξε, φρόντισε, ώπου ψηφίστηκαν τα καινούρια προγράμματα, που έβαλε αυτός σε πράξη με θαυμαστή επιτυχία.

στις διάφορες τάξεις, δε δομε ποιδ σκοπό αναγνωρίζει το τυπωμένο πρόγραμμα του κράτους στη διδασκαλία της μουσικής. Μεταφράζω τις λίγες γραμμές που όρίζουν το σκοπό της διδασκαλίας: «Νά ξυπνήσει στο παιδί ή χαρά του τραγουδιού, να νιώσει τη μουσική, και να καλλιεργηθεί το μουσικό του γούστο. Κοντά σ' αυτά να τελειοποιηθεί και να του εξευγενιστεί ή φωνή και να δυναμώσουν τα φωνητικά του όργανα. Νά του μορφωθεί το αυτί και να κατορθώσει να νιώθει γρήγορα και με βεβαιότητα τις διάφορες σχέσεις των τόνων. Νά συνηθισή να προφέρει σωστά, να τραγουδή καθαρά, άρμονικά και έκφραστικά. Νά μπορεί να διαβάσει τραγούδια όχι πολύ δύσκολα. Νά κατέχει τα λόγια και τη μουσική μιας πλούσιας συλλογής από τραγούδια δημοτικά και έκκλησιαστικά. Νά γνωρίσει τις κυριώτερες φόρμες της μουσικής, και τα έκφραστικά της μέσα καθώς και τις έξαιρετικές μουσικές φυσιογνωμίες από την ιστορία των νεώτερων χρόνων».

Σ' αυτές τις λίγες γραμμές ειπώθηκαν όλα, χαράχτηκε ένα πλούσιο πρόγραμμα, κι ανοίχτηκε μπροστά στο δάσκαλο ώραιότατο στάδιο εργασίας. Μπορεί να φανή την πρώτη στιγμή πολύ απαιτητικό το πρόγραμμα αυτό, μά δεν είναι. 'Αν το συνοψίσουμε θα δομε τις τρεις μεγάλες διαιρέσεις που ώρισαμε και παραπάνω: α') το τραγούδι, β') θεωρία και στοιχειώδης άρμονία, γ') μουσική φιλολογία. Τα λόγια τα περισσότερα δείχνουν πώς θα πετύχει ο δάσκαλος τον τριπλό αυτό σκοπό.

Και τώρα δε κοιτάξωμε πώς μοιράζεται αυτή ή εργασία στις 10 τάξεις του παρθεναγωγείου. Στις δυο μικρότερες, 10η και 9η, είναι ώρισμένες δυο μισές ώρες, στην 8η και 7η από δύο ώρες την εβδομάδα, στην 6η, 5η και 4η από μια ώρα και στις τρεις πάλι τελευταίες από δυο*.

Μιά χαρά ήταν ή διδασκαλία σ' όλες τις τάξεις.** Στις μικρότερες τα παιδιά διάβαζαν νότες χωρίς τη βοήθεια του πιάνου,

* Θα προτιμούσα από την 8η κι άπάνω να μένουν οι ώρες της διδασκαλίας οι ίδιες· δε μ' άρρασει ή άφαιρέση της μιας εβδομαδιαίας ώρας από τις τρεις μεσαίες τάξεις, 6η, 5η και 4η.

** 'Ο ίδιος αυτός καθηγητής παίρνει τα παιδιά από την 9η κι έτσι σχεδόν αρχίζει κι αποτελείνει τη σχολική μουσική τους εκπαίδευση. Το μέσο αυτό είναι λαμπρό· τα παιδιά πέφτουν άμέσως σε καλά χέρια, και αποφεύγουν τις αρχάριες εκείνες δασκάλισες, που είναι τις περισσότερες φορές έντελώς άνικανες για μουσική διδασκαλία.

σχημάτιζαν σκάλες, ώνόμαζαν τὰ διαστήματα και λίγο λίγο, από τάξη σε τάξη, έφταναν στους νόμους τής άρμονίας, χωρίς μεγάλες λεπτομέρειες, μά φωτεινά, στερεά και εύκολα.

Όσο για τὰ τραγούδια ήταν απόλαυση να τ' άκούη κανείς. Η σοφή έκλογή του καθηγητή απόφευγε όσο μπορούσε δια έκείνα τὰ τραγούδια με τὰ «κουνελάκια», τὰ «βουναλάκια» κτλ. Τὰ μικρά έλεγαν όμορφα και άπλά τραγούδια. Στις μεγάλες τάξεις μεταχειρίζονταν τή γερμανική φιλολογία του τραγουδιού, τήν άσύγκριτη σε πλοΰτο: Schubert, Schumann, Brahms, Mendelssohn και τόσους άλλους: τήν τμητική όμως προτίμηση είχαν τὰ δημοτικά τραγούδια και μερικά έκκλησιαστικά (Choräle). Με αυτόν τον τρόπο το γερμανόπαιδο γνωρίζει τήν ψυχή τής φυλής του και με τὸ τραγούδι επικοινωνεί μαζί της, άρχίζοντας από τὰ πρώτα δημοτικά τραγούδια και τελειώνοντας στον πλοΰτο των έθνικώ ενός Schumann και Schubert. Έτσι πλαταίνει ή σημασία του τραγουδιού.

Είπαμε πώς τὰ παιδιά μαθαίνουν στο σχολείο τραγούδια για να μπορούν να τὰ μεταχειρίζονται — άκόμα και άμα μεγαλώσουν — σε στιγμές τής λύπης ή τής χαράς. Μά κοντά σ' αυτόν τὸ σκοπό, βλέπω και ένα δεύτερο: τὸ τραγούδι ένώνει τούς ανθρώπους μιας φυλής, αν βέβαια δέν είναι σχολαστικό ή ξένη μετάφραση. Μου έτυχε συχνά περίπτωση σαν ήμουν έξω, να τὸ παρατηρήσω. Στη Γενέδη, σε ώρισμένες περιστάσεις, σε μιὰ γιορτή, σχολική έκδρομή, άκόμα και έκδρομή μεγάλων, οι Έλβετοι μ' ένα στόμα και μιὰ ψυχή τραγουδούν τὸ Salut glaciers sublimes και χίλια άλλα. Οι Γερμανοί πάλι με κοινό ένθουσιασμό θά πούν τή Loreley, Tannenbaum, και άλλα παρόμοια. Και τήν ώρα που τραγουδούν έτσι, δλοι μαζί, αισθάνονται μιὰ χαρά και μιὰ δύναμη νύθοντας πώς είναι τὰ παιδιά μιας φυλής, που τὰ ένώνει τὸ τραγούδι τὸ κοινό.

Τί τραγούδια μαθαίνουν τὰ έλληνόπουλα στα σχολεία μας; Εσφυλλίζω μερικά προγράμματα και βλέπω τίτλους τραγουδιών. Πρωτ' άπ' όλα, γιατί να όρίζονται τὰ τραγούδια σαν κάτι ώρισμένο και άμετάβλητο; Αύτὰ άφήνονται στη διάθεση του δασκάλου που πρέπει να υποθέσουμε πώς ξέρει να διαλέξη.

Νά και μερικοί από τούς τίτλους των τραγουδιών: *ανθόλλιον, οι άλιεις, ὃ ελευθερία μητερ των λαων, ὃ ναύτης εν τρικυμία* κτλ. Υπάρχουν και μερικά φυσικά και άβιαστα, μά είναι δαση μέσα στην έρημο. Δημοτικά τραγούδια σχεδόν καθόλου. Τὰ παιδιά δέ θά τραγουδήσουν βέβαια σε καμιά σχολική γιορτή *ὃ ναύτης εν τρικυμία*, ούτε ξεφανα

οι πρόσκοποι μας θά μπορέσουν να περπατήσουν τραγουδώντας κανένα από κείνα τὰ κρύα έμβατήρια.

Πού είναι ὁ πλοΰτος των δημοτικών μας τραγουδιών; και άκόμη, γιατί δέ διδάσκονται πολλά που μπήκαν στην έθνική ψυχή, όπως τὸ *Μαύρη είναι ή νύχτα στα βουνά, Ὁ Γεροδήμος, Ὁ λυγρόν και κοπερόν σπαθί μου, Ἡ Ἀμυγδαλιά (Μιά κόρη με δλόξανθα σγουρά μαλιά), Μιά βοσκοπούλα οδοπλασμένη, Ἡ Ξανθούλα και τόσα άλλα που είναι και έλληνικά και ώρατα;*

Θά έπρεπε άκόμη κοντά στα δημοτικά και έθνικά να ποΰμε τραγούδια να κάνουμε δικά μας τὰ λίγα έλληνικά που έχουν γραφή, άρχίζοντας από τὰ τραγούδια του κ. Καλομοίρη, που με τήν πατριωτική όρμη που τον χαρακτηρίζει άνοιξε τὸ δρόμο τής έλληνικής μουσικής*.

Βέβαια ή φιλολογία μας του τραγουδιού δέν είναι άκόμη άρκετή για να γεμίση τὸ πρόγραμμά μας, ούτε και αν ήταν θά ήμουν τής γνώμης, ν' αποκλειστούν τὰ ξένα άριστουργήματα: κάθε άλλο. Χρειάζεται μόνο προσοχή στις μεταφράσεις**.

Θά ήθελα άκόμη να γνωρίσουν τὰ παιδιά τὰ ξένα δημοτικά τραγούδια και από τις σύγχρονες μουσικές σχολές, θά έπίμενα περισσότερο στη ρωσική, που μου φαίνεται σαν πιο κοντά στην ψυχή μας.

Αύτὰ λίγο σύντομα για τὸ τραγούδι, τὸ πρώτο και σπουδαιότερο μέρος στο σχολικό μας πρόγραμμα. Για τ' άλλα δυὸ μέρη, δηλαδή τή θεωρία και τή μουσική φιλολογία δέ θά μιλήσωμε ξεχωριστά: ή θεωρία είναι κάτι που διδάσκεται σπανιότατα ή πολύ άσχημα, ένῶ ή μουσική φιλολογία είναι κεφάλαιο άγνωστο έντελώς. Θά έμενε να πη κανείς δυὸ λόγια για τὸ τὸ διδασκαλεῖο και για τήν οργανική μουσική, που εκεί είναι υποχρεωτική.

* Έπειδή ὁ λόγος για έλληνικά τραγούδια, θέλω ν' αναφέρω ένα μικρὸ τραγούδι του κ. Μ. Βάρβογλη, «Ὁ Ἀγωιάτης», Ποίηση Σ. Σκίπη, που άκουσα τελευταία: είναι έλληνικώτατο στην έμπνευση και πρωτότυπο στη μελωδία και στο μουσικό γράψιμο.

** Μιά έργασία μοναδική στο είδος της έκανε ή κ. Σ. Παπαδημητρίου, που έχει μεταφράσει τὰ τραγούδια που μελοποίησαν ὁ Schubert και ὁ Schumann, τραγουδεί έκτακτα ή ίδια, γράφει, ξέρει τὰ γερμανικά τόσο, όσο για να μη τέλεια στην όμορφιά του πρώτοτυπου, και έτσι με τὰ προσόντα αύτὰ, που είναι τόσο δύσκολο να βρεθοΰν ένωμένα, έκανε κάτι ξεχωριστό. Μόλις τυπωθή ή συλλογή αύτή, θά έπρεπε άμέσως να χρησιμοποιηθή στο ὄρειο και στα σχολεία μας.

Τὸ Διδασκαλεῖο στὴ Δρέσδη εἶναι πεντατάξιο καὶ ὑποχρεωτικό ὄργανο γιὰ τὰ πέντε αὐτὰ χρόνια εἶναι τὸ πιάνο. Τὸ πιάνο εἶναι καμωμένο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, καὶ θὰ δοῦμε ἀμέσως γιατί τὸ προτιμοῦν ἀπὸ κάθε ἄλλο ὄργανο, π. χ. τὸ βιολί*.

Τὸ βιολί εἶναι βέβαια ἓνα ὄργανο ἰδανικὰ ὠραῖο καὶ σὰ νὰ ταιριάξῃ περισσότερο στὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ, δὲν εἶναι ὅμως τ' ὄργανο ποὺ πρέπει γιὰ τὰ σχολεῖα. Ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τοῦ πιάνου εἶναι ἀναμφισβήτητη. Σὲ πέντε χρόνια, ποὺ ὀρίζει τὸ διδασκαλεῖο γιὰ νὰ μάθῃ κανεὶς ἓνα ὄργανο, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ζητήσωμε ἀπὸ τὶς ἀπόφοιτες τοῦ διδασκαλείου τεχνικὴ τελειότητα καὶ σιγουράδα, ἰδίως ὅταν τὸ κυριώτερο μάθημά στὰ διδασκαλεῖα δὲν εἶναι βέβαια ἡ μουσικὴ. Θὰ μπορούσαν ὅμως νὰ εἶναι μορφωμένες παιδαγωγικὰ καὶ νὰ μεταχειρίζωνται τ' ὄργανό τους γιὰ τοὺς παιδαγωγικοὺς τοὺς σκοποὺς.

Τὸ τραγούδι εἶναι βέβαια ἡ μουσικὴ ἐξωτερικέωση ποὺ πρέπει περισσότερο νὰ καλλιεργῆται στὰ σχολεῖα· τὸ τραγούδι ὅμως πρέπει νὰ συνοδεύεται, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συνοδεύεται ἀπὸ βιολί. Μὲ τὸ πιάνο λοιπὸν συνοδεύεται τὸ τραγούδι τῶν μαθητριῶν, ἀδιάφορο ἂν εἶναι λίγες ἢ χορὸς ἐλόκληρος ἢ σόλο. Μὲ τὸ πιάνο μποροῦν νὰ χορεύουν καὶ νὰ διασκεδάσουν τὰ παιδιά. Στὸ πιάνο τοὺς ἐξηγεῖ ἡ δασκάλισσα καλύτερα τὴ θεωρίαν, τοὺς δείχνει χεροπιαστὰ τὰ διαστήματα καὶ κάθε λεπτομέρεια, ἐνῶ στὸ βιολί δὲν μπορεῖ, ἀφοῦ οἱ νότες δὲν εἶναι ὅλες ἐκεῖ κι ἐπομένως καὶ τὰ διαστήματα δὲν εἶναι σχηματισμένα. Καὶ τὸ σπουδαιότερο: στὸ πιάνο μπορεῖ ὁ μουσικός νὰ δείξῃ στὸ μαθητὴ του καθεὶ, νὰ τὸν μυήσει σὲ ὅλους τοὺς μουσικοὺς κόσμους, ὄπερα, συμφωνία, musique de chambre, τραγούδια, ἐνῶ στὸ βιολί δὲν εἶναι δυνατό. Τὸ πιάνο εἶναι καὶ ὀρχήστρα, καὶ γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ μεταφέρῃ κανεὶς στὰ κόκαλά του ἀπάνω κάθε εἶδος σύνθεση καὶ μουσικὸ ἔργο. Ἐτσι ὁ μαθητὴς ἀπλώνει τὶς γνώσεις του σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς μουσικῆς κι ὄχι μόνο στὴ στενὴ περιοχὴ τοῦ ὄργανου ποὺ σπουδάζει.

Ἄν μιὰ μαθήτρια θέλῃ νὰ σπουδάσῃ εἰδικὰ βιολί, πάλι τὸ πιάνο δὲν τῆς εἶναι ἀχρηστο· σὲ κανένα ὠδεῖο δὲ θὰ πετύχῃ στὶς ἐξετάσεις ὁ μαθητὴς τοῦ βιολιοῦ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ παίξῃ δίχως λάθος ἓνα

adagio τοῦ Beethoven. Καὶ κοντὰ σ' ὅλα αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα ποὺ κάνουν τὸ πιάνο τὸ χρησιμώτερο παιδαγωγικὸ ὄργανο, δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῇ πὼς τὸ πιάνο, παιγμένο ἀληθινὰ ὠραῖα καὶ τραγουδιστὰ, εἶναι μιὰ βαθύτατη καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυση. Ὅλα μᾶς κάνουν λοιπὸν νὰ τὸ προτιμήσωμε γιὰ ὑποχρεωτικὸ ὄργανο τῶν σχολείων, καὶ αὐτοὶ βέβαια οἱ λόγοι ἐκάναν καὶ τὰ ξένα παρθεναγωγεῖα νὰ τὸ διαλέξουν μέσα στ' ἄλλα ὄργανα.

Αὐτὸ λόγια ἀκόμα γιὰ τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας. Τὸ συχνότερο παίρνουν στὰ παρθεναγωγεῖα δασκάλισσες ἐντελῶς ἀνάξιες νὰ νιώσουν τὸ ἔργο τους καὶ τὸ σκοπὸ του. Μαθαίνουν στὰ παιδιά τὸ χειρωνακτικὸ μέρος τοῦ πιάνου, μὲ τὸ μολύδι στὸ χέρι, ἔτοιμες νὰ σημειώσουν τὸ παραμικρὸ λάθος, καὶ δὲν καταλαβαίνουν πὼς οἱ ἴδιες κάνουν λάθος πολὺ σημαντικώτερο, μὲ τὸ νὰ στενεύουν καὶ νὰ περιορίζουν τὴ μουσικὴ διδασκαλία. Κι αὐτὸ ἀκόμα τὸ χειρωνακτικὸ μέρος τὶς περισσότερες φορές τὸ διδάσκουν στραβά, μὲ μέθοδο κακὴ, χωρὶς καμιὰ βάση. Τὴν ἡμέρα ποὺ τὰ σχολεῖα καὶ τὰ παρθεναγωγεῖα μᾶς θὰ προσέξουν ὅλες αὐτὲς τὶς ἐλλείψεις καὶ θὰ διορίσουν μουσικοὺς μὲ ἀξία κι ἐνθουσιασμό, ἡ γενικὴ μόρφωση τῶν σχολείων μᾶς θάχῃ κάνει ἓνα μεγάλο βῆμα πρὸς τὴν πρόοδο καὶ τὸν πολιτισμὸ.

* Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς (Δελτίο Ἰουλίου 1912) μέσα στὸ σοφὸ τοῦ πρόγραμμα γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν κοριτσιῶν, δείχνει μιὰ προτίμηση στὸ βιολί λέγοντας πὼς «στὸ Διδασκαλεῖο θὰ μαθαίνουν ὑποχρεωτικὰ ἓνα ὄργανο, πρὸ πάντων βιολί». Αὐτὸ εἶναι ὄχι μόνο συζητήσιμο, μὰ καὶ σφαλῆρο.

ΤΙ ΔΙΑΒΑΖΟΥΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ

ΓΑΛΑΤΕΙΑΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ *

Όλοι ξέρομε ότι λίγα πράγματα συγκινούν τόσο την ευαίσθητη ιδιοσυγκρασία του παιδιού όσο το βιβλίο. Το παιδί με το βιβλίο ζή μοναχό του, σκέπτεται μοναχό του, αυτενεργεί και βγάζει το συμπέρασμα του, όπως το δέχεται ο χαρακτήρας του ο ατομικός, το δικό του εγώ, ή δική του ψυχή.

Για να το υποστηρίξω αυτό δεν έχω παρά να θυμηθώ τα δικά μου παιδικά χρόνια: τα σαββατόβραδά μου και τις κυριακές, που τις περνούσα μ' ένα βιβλίο πάνω στα γόνατα, σκυμμένη ώρες δλόκληρες στις τερπνές του ιστορίες και τα παραμύθια. Ήταν ή εύτυχία μου οι ώρες αυτές, έπειτ' από το βαρετό άμε κι έλα του σχολείου.

Γιατί θέμα δε θέμα, το σχολείο πάντα στάθηκε αντιπαθητικό στο παιδί. Το πρόγραμμα που του κοπανά κάθε χρόνο τα ίδια μαθήματα το βαριέται: ή δασκάλα είναι αυστηρή και παράξενη και τά θέλει όλα σε τάξη, οι συμμαθήτριες οι πιο πολλές γκρινιάζουν.

Το σχολείο είναι ή φυλακή. Το ανυπόταχτο πνεύμα του παιδιού δεν είναι εύκολο να περιοριστή μέσα στους τέσσερεις τοίχους μιας κάμαρας, όπου όλα είναι τάξη, μέθοδος, αυστηρότητα κι επίκριση και είναι αυτό τόσο φυσικό, τόσο σωστό! Βέβαια το σχολείο δεν είναι αγαπητό στο παιδί. Πρώτο γιατί δεν του δίνεται εκεί μέσα ή έλευθερία που άπαιτεί ή φύση του, και δεύτερο γιατί, ότι του δίνεται, του δίνεται στη μορφή ενός καθήκοντος, μιας υποχρέωσης. Και ξέρομε έμεις οι μεγάλοι πως δεν μπορεί να είναι ποτέ διασκεδαστική ή ιστορία που είμαστε υποχρεωμένοι να διαβάσωμε.

Στο σχολείο έμεινα έντεκα χρόνια. Λοιπόν, τίποτα άλλο δεν ξεχωρίζει φωτεινό και χαροπό στη θύμησή μου από το μακρύ αυτό διάστημα, εκτός από τις κωμωδίες που παριστάναμε στις εξετάσεις στο τέλος του χρόνου. Αυτές ήταν μια μεγάλη ψυχική γιορτή για

* Διαβάστηκε στον Έκπαιδευτικό Όμιλο στις 4 Δεκεμβρίου 1913. Την αντίληψη του Έκπαιδευτικού Όμιλου γενικά για το ζήτημα αυτό βλέπει ο αναγνώστης παρακάτω, στο άρθρο «Η παιδική μας Βιβλιοθήκη».

δλα τα παιδιά. Έπειτα από το βαρύ λήθαργο που μας είχε καταδικάσει το μαθητικό πρόγραμμα δέκα δλάκαιρους μήνες, ή κωμωδία με τις παρδαλές φορεσιές και τά νόστιμα λόγια μας έδινε τον άέρα το δροσερό, και τη ζωηρότητα που όλα στο σχολείο ανεξαιρέτως μας είχαν στερήσει.

Τότε ήταν πανηγύρι! Παίρναμε τά μέρη μας, τ' αποστηθίζαμε γρήγορα γρήγορα, μπαίναμε στην ψυχή του προσώπου που υποκρινόμαστε, και τόσο καλά την καταλαβαίναμε, που ή δυστυχισμένη ή δασκάλα, άπορούσε πως, ενώ δεν μπορούσαμε ποτέ, μ' όλες τις δασκαλίες της, να μάθωμε πόσα κάνουν δύο και δύο, τώρα έννοούσαμε και τις πιο λεπτές άποχρώσεις μιας ψυχολογίας. Έ, λοιπόν, ενώ στη θύμησή μου δεν άπόμεινε τίποτα από τη ζωή του σχολείου, στην ψυχή μου ζωηρότατα ζουν ακόμα και με συγκινούν ακόμα τά ώραία λόγια, και τά ευγενικά φυσικά των ήρωίδων που έπαιζα.

Η Μυλωνού του ώραίου μύλου, που δε θέλησε να πουλήση το μύλο της στον άρχοντα ούτε με το πιο βαρύ χρυσάφι, γιατί ήταν κτήμα της γενιάς της, και είδε να γεννηθούν και να πεθάνουν όλοι οι αγαπημένοι της, που πέθανε εκεί ο πατέρας της, και που και αυτή θα πέθαινε κάποτε ναουρισμένη από το νερό το γαργάρισμα και του τροχού το γλυκό κρότο, μου έδωσε να αισθανθώ τόσα όσα δε μου έδωσαν οι τόμοι τά βιβλία που κούβαλουμε πρωί και βράδυ στην τάξη μια δλάκαιρη ζωή. Και αυτό καθώς πολύ άργότερα κατάλαβα γιατί ή μυλωνού του ώραίου μύλου δεν είχε το ξερό καλούπι της διδασκαλίας, και δε με μάθαινε ν' αγαπώ το καθετί που μου έμπιστεύτηκαν οι πρόγονοί μου θέλει μύλος είναι αυτό, θέλει εθνικά ιδανικά, με λόγια άψυχα και τυπικά.

Έτσι όταν τον ίδιο καιρό ένας Γάλλος πλοίαρχος του πολεμικού ναυτικού — ήταν ή εποχή των όστερων πιά Κρητικών άγώνων — προσκάλεσε το σχολείο στο καράβι να φιλέψη τά παιδιά γλυκά, μου είπε προσφέροντάς μου μια δλομέταξη μομπονιέρα: «Είδετε τί σας κάνουν οι Τούρκοι; Έλάτε με τη Γαλλία που είναι ένα κράτος μεγάλο και θα σας φέρη ώραία πράματα στον τόπο», εγώ του άποκρίθηκα έτοιμη να βάλω τά κλάματα, πως ή Κρήτη είναι της Ελλάδας και πως έμεις την αγαπούμε την Ελλάδα μας κι ός είναι μικρή, κι ός είναι φτωγή, είναι όμως μάνα μας αυτή και θέμα να πάμε μαζί της!

Ποιός ξέρει, ίσως ή χαροπή μυλωνού, να είχε κάμει το θαύμα της. Με τον πλέον ώραιον τρόπο μου δίδαξε κάτι που τ' όμολογώ

δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ μοῦ μάθουν οἱ ἑλληνικὲς ἱστορίαι παλαιῶν καὶ νεωτέρων χρόνων, ποὺ παπαγάλιζα ἀκατάπαυτα στὸ σχολεῖο.

*

Ἔτσι ἂν μοῦ ἀνάθεταν ποτὲ ν' ἀνοίξω ἓνα σχολεῖο, νὰ τ' ὀργανώσω ἐγὼ, νὰ διαλέξω ἐγὼ τὰ βιβλία του, νὰ καλέσω ἐγὼ τοὺς δασκάλους του, μ' ἓνα λόγο νὰ τὸ κάμω ὅπως ἐγὼ τὸ φαντάζομαι, βέβαια πὼς τὸ σχολεῖο αὐτὸ θὰ ἦταν πολὺ πρωτότυπο καὶ ὀλιωσιδίου ὄξω ἀπὸ τὸ νόμο.

Ποῖο θὰ ἦταν τὸ σύστημά μου; ποῖος ξακουστός παιδαγωγὸς θὰ μοῦ δάνειζε τ' ἀχνάρια του; Δὲν ξέρω μπορεῖ κανεὶς... Ἔνα μόνον ξέρω, πὼς σ' αὐτὸ τὸ μέγα ἔργο, ὀδηγητὴ κύριο θάχα τὴν ἀγάπη μου γιὰ τὰ παιδιά, καὶ τὴν ἀπειρὴ συγκίνηση νὰ ξέρω τὸν ἑαυτὸ μου πλάστη καὶ δημιουργὸ τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Μὲ τὴν ἀγάπη μου καὶ τὴ συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς μου, εἶμαι βέβαιη, θάφτανα ὥστε τὰ παιδιά βγαίνοντας ἀπὸ τὰ χέρια μου νὰ ἦταν καλύτερα ἀπ' ὅσο εἶναι σὰ βγαίνουν ἀπὸ τὰ διάφορα σχολεῖα τὰ ἐπίσημα καὶ τίς διάφορες εὐρωπαϊκὲς δασκάλες, καὶ ξέρω ἀκόμα τὸν ἀνελέητο πόλεμο ποὺ θὰ κήρυσσα σὲ ὅλα τὰ βιβλία ποὺ διαβάζουν σήμερα τὰ παιδιά μας: μιὰ μεταρρύθμιση, ἓνα ξερίζωμα, ἓνα σκούπισμα κάθε φυλλάδας φριχτῆς ποὺ φέρνει τὴ σφραγίδα τοῦ ἐγκριμένου.

Ἐπειδὴ ὅμως κανένας δὲ μοῦ ἀναθέτει ὅμοια ἐντολὴ θὰ πασκίσω ἐδῶ, ὅσο μπορῶ πὶδ ἄπλᾶ καὶ πὶδ σύντομα νὰ πῶ ὅσα σκέπτομαι πάνω σ' αὐτὸ τὸ μεγάλο ζήτημα τοῦ παιδικοῦ βιβλίου, ποὺ τόσο εἶναι παραμελημένο σ' αὐτὸν τὸν τόπο· νὰ πῶ τὴν ἀστοργία καὶ τὴν ἐπιπολαιότητα ποὺ χαρακτηρίζει ὅλα ὅσα δίνονται γιὰ διάβασμα στὸ παιδί θέλει ἀπὸ τὸ κράτος εἶναι αὐτά, θέλει ἀπὸ ἰδιωτικὲς πρωτοβουλίες.

*

Ἰσα μὲ τώρα οἱ συγγραφεῖς μας—κι ἔχομε δόξα τῷ θεῷ ἀμέτρητους—δὲ μᾶς ἔδωσαν τίποτε ἄλλο ἀπὸ ρομάντζα, δράματα, ἐπιθεωρήσεις: κανένας δὲ μᾶς ἔδωσε τὸ μυθιστόρημα, τὸ παραμῦθι, τὸ διήγημα τοῦ παιδιοῦ. Τὸ αἶτιο δὲν τὸ ἐξετάζω. Ἰσως νὰ τὸ θεώρησαν κατώτερο εἶδος τέχνης καὶ νὰ μὴ καταδέχτηκαν νὰ τὸ μεταχειριστοῦν ἴσως καὶ νὰ μὴν τὸ συλλογίστηκαν ποτέ. Ὅμως τὸ συμπέρασμα μένει πάντα τὸ ἴδιο. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα λείπει τὸ βιβλίο γιὰ τὰ παιδιά. Ἄν βγάλωμε τὰ βιβλία τῆς κ. Δέλτα ποὺ φάνηκαν τώρα τελευταία, ὅλα τ' ἄλλα βιβλία ποὺ διαβάζουν τὰ

παιδιά μας εἶναι μεταρράσεις ἀπὸ ξένα ἔργα. Καὶ ναὶ μὲν ἂν τρέξωμε σὲ περασμένα χρόνια θὰ βροῦμε κάποιους ἀπομονωμένους τόμους μὲ παιδικὰ διηγήματα γραμμένους ἀπὸ τὸν Κουρτίδη, Βικέλα, Ἄρσ. Παπαδοπούλου, Ξενοπούλου, γιὰ νὰ ἀναφέρω τοὺς πὶδ φανήσιμους, ἀλλὰ αὐτὸ βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ πλούσια παιδικὴ βιβλιοθήκη, καὶ πρὸ πάντων θὰ διστάση κανεὶς νὰ τὴν πῆ καὶ καθαρῶς παιδικὴ βιβλιοθήκη. Ἡ παιδικὴ βιβλιοθήκη λοιπὸν ποῦναι κατωμένη ἀπὸ Ἑλληνες συγγραφεῖς λείπει ἐντελῶς, καὶ κείνη ποὺ ἔχομε ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὀνόματα ξένων συγγραφέων.

Εἶπα παραπάνω γιὰ τὴν ἀδιαφορία τῶν συγγραφέων μας στὸ εἶδος αὐτὸ τῆς τέχνης. Ἄλλὰ δὲν εἶμαι βέβαιη καὶ ἂν αὐτὸ ἔρχεται ἀπὸ τὴν κακὴ ἀντίληψη ποὺ ὑποβιάζει τὸ παιδικὸ βιβλίο σὲ κατώτερη εἶδος φιλολογίας, ἢ ἂν τὸ ἐναντίο δὲν εἶναι ἓνας εὐγενικὸς δισταγμὸς γιὰ κάτι πολὺ σοβαρὸ καὶ πολὺ σπουδαῖο, ποὺ ἴσως οἱ συγγραφεῖς μας νομίζουν πὼς δὲ θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ τὸ καταπιαστοῦν. Ἰσως νὰ λὲν καὶ οἱ ἴδιοι: Ρομάντζα κακὰ μποροῦμε ἐπιτέλους νὰ κάνομε ὅσα θέμε, ἀλλὰ κακογραμμένα παιδικὰ βιβλία δὲ μᾶς ἐπιτρέπεται μὲ κανένα τρόπο νὰ γράψωμε! Καὶ θὰ ἔχουν δίκιο. Γιατί γιὰ νὰ γράψωμε ἓνα βιβλίο ποὺ νὰ μιλή στὴν παιδικὴ ψυχὴ, δὲ σώνει νὰ πλάσωμε τίς περιπέτειες καὶ νὰ τίς ἐνώσωμε. Πρέπει ὁ μῦθος ὁ ἴδιος νὰ εἶναι βγαλμένος ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, ἀπὸ τὸ πὶδ ἐκλεχτὸ καὶ τὸ πὶδ ἀγνὸ τῆς καρδιᾶς μας: πρέπει προπάντων νὰ μᾶς συγκινή ἑμᾶς τοὺς ἴδιους βαθιά. Τίποτα τὸ ψεύτικο καὶ τίποτα τὸ ἀναίσθητο καὶ τὸ πλαστὸ δὲν μπορεῖ ν' ἀνεχτῆ ἢ εὐαίσθητη καρδιὰ τοῦ παιδιοῦ: ὅτι ἀκριβῶς πρέπει νὰ συμβαίνει καὶ μὲ τὴ συναναστροφή μας μὲ τὸ παιδί, ποὺ ὡς λέει ἡ Staël: αὐτὸς μόνον ποὺ μπορεῖ νὰ παίξῃ μὲ τὰ παιδιά, εἶναι σὲ θέση νὰ τὰ διδάξῃ κατὰ τὴν γίνῃ ὁ ἴδιος παιδί εἶναι ὁ πρῶτος ὀρος στὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐννοεῖ ἓνα ψεύτικο παιδιάρισμα, δὲν ἐννοεῖ λόγια καὶ φερσίματα ποὺ νὰ προδίνουν τὸ μεγάλο ποὺ συγκατεβαίνει νὰ κἀνῃ τὸ μικρὸ: αὐτὰ τὸ παιδί τὰ καταλαβαίνει καὶ τὰ σιχαίνεται εὐθύς. Ἀκριβῶς τὸ ἴδιο πρᾶμα γίνεται καὶ μὲ τὸ βιβλίο. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ γράψῃ τὸ βιβλίο γιὰ τὰ παιδιά πρέπει πολὺ νὰ τ' ἀγαπᾶ, νὰ τὰ παρακολουθῆ μὲ τρυφερότητα καὶ νὰ αἰσθάνεται σὰ νὰ εἶναι ὁ ἴδιος, τίς ἀπειρες γωνίτες τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Τολμῶ μάλιστα νὰ πῶ, πὼς γιὰ νὰ συντροφιάσωμε ἓνα παιδί καὶ νὰ τοῦ μορφώσωμε ὅσο μποροῦμε τὴ ψυχὴ του, δὲ σώνει διόλου νὰ ἔχομε ὅπ' ὄφει ἓνα παιδαγωγικὸ σύστημα: πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ τὸ ἀγαποῦμε πολὺ τὸ

παιδάκι αυτό. Το παιδί υπακούει σ' αυτόν που ξέρει πώς το αγαπά και το ξέρει πάντα. Ένας παιδαγωγός σοφά μορφωμένος δε σημαίνει πώς θα βγάλει από τα χέρια του καλούς χαρακτήρες. Πάντα όμως κάτι θα κάμει μια μητέρα που με τα δάκρυα στα μάτια παρακαλεί το άταχτο παιδί της: να γίνει καλό για χατήρι της αγάπης της...

Και για να γυρίσω πάλι στο βιβλίο, και στη φιλολογική αξία που πρέπει να έχει, σφάλει όποιος νομίζει πώς το παιδί μπορεί να παρατρέξει τις λεπτομέρειες ενός έργου, και να καταγίνει μόνο με τις μεγάλες γραμμές, που θα του δώσουν οι χοντρές περιγραφές των γεγονότων. Το παιδί σταματά στο καθετί, αισθάνεται το καθετί, ζη όλες τις περιπέτειες του ήρωα και παρακολουθεί και τις πιο μικρές του ψυχικές κινήσεις μ' ενδιαφέρον και συγκίνηση.

*

Αυτά γενικά για το παιδικό βιβλίο. 'Επειδή όμως κοντά σ' αυτό υπάρχει κι ένα άλλο είδος έντυπο, το παιδικό περιοδικό, που έχει τον ίδιο μορφωτικό σκοπό, και είναι με τη μορφή του πολύ ευχαιρότερο στο παιδί και πλησιέστερα στη φαντασία του, επειδή δεν περιορίζεται σε ώριμο περιεχόμενο μα απλώνεται σε ποικιλία θεμάτων, ως δούμε και αυτό πώς το μεταχειριστήκαμε, πώς το παρουσιάσαμε και τί δώσαμε στα παιδιά να ωφεληθούν απ' αυτό αλλά, πρό πάντων να εξετάσωμε πώς υπηρέτησε εθνικά την ιδέα την ελληνική.

Δηλαδή τη στιγμή που όλα τα παιδιά στην Ευρώπη έχουν πληθθος δικά τους περιοδικά με αφάνταστη πολυτέλεια τυπωμένα, με εικόνες που θα στόλιζαν ακόμα και σαλόνια, που μέσα στην πιο τερπνή ύλη τους δίνουν να διδαχθούν άπειρα πράγματα και πρό πάντων να μαθαίνουν την ιστορία του έθνους τους, τα μεγαλεία του, τις δόξες του, τα τρανά κατορθώματα των προγόνων, τους λέν κάθε πράγμα που θα συντελέσει ώστε τα παιδιά αυτά να έχουν ψηλά την ιδέα της πατρίδας, να είναι περήφανα γι' αυτήν, έμεις έχομε έστω κι ένα μόνο που να εξυπηρετεί και σέ μας με τον ίδιο τρόπο τις πνευματικές και τις εθνικές ανάγκες των παιδιών μας σύμφωνα με τη δική μας ελληνική ιδεολογία; Που νάμαστε σίγουροι πώς μ' αυτό θα γίνει το παιδί μας καλύτερο από κάθε άποψη, από κάθε καθαρά ελληνική άποψη; Όχι! Τα περιοδικά μας τα παιδικά που φάνηκαν από τον καιρό της 'Εφημερίδας των Παίδων του Καλαποθάκη (1868) δυστυχώς δεν μπόρεσαν να συγκεντρώσουν όλα μαζί τα καλά στοιχεία που θα τα έκαναν άρτια. 'Επειδή δεν είναι πολλά αυτά τα

περιοδικά θα μιλήσω για καθένα χωριστά, και θα προσπαθήσω ν' αποδείξω πώς συχνά δεν αρκεί η θέληση για ν' ακολουθήσουν ένα πράγμα το σκοπό του, και ότι σ' αυτό ανάγκη να βοηθήσουν πολλοί παράγοντες που φαίνονται δευτερεύοντες, ενώ είναι ίσως οι μόνοι που θα ώδηγοῦσαν στην έπιτυχία του σκοπού αυτού.

Θα πάρω την ίδια την 'Εφημερίδα των Παίδων. 'Η 'Εφημερίς των Παίδων άρχισε να εκδίνεται με θαυμάσιο μορφωτικό πρόγραμμα, αν λογαριάσει κανείς το ύλικό που πλούτιζε τις σελίδες της, ήθελε δηλ. να μπάση το παιδί πρώτα απ' όλα στο φυσικό κόσμο. Ν' ανοίξει τα μάτια του παιδιού στα φυτικά και τα ζωικά βασίλεια, να φέρη την ψυχή του να συγκοινωνήσει άμεσα με όλα τα πάντα. Και ακόμα μακρότερα. Έδινε στο παιδί να γνωρίσει και τους ξένους λαούς: τα ήθη και τα έθιμά τους, τα προϊόντα των διάφορων τόπων: όλα τα περίεργα και τα φανταστικά ώρατα από τα πιο μακρινά μέρη. Το κατάφερε όμως; Όχι. Γιατί; γιατί όλα αυτά δίνονταν ξερότατα, κομμάτια παρμένα από συγγράμματα φυσιογνωσίας, φυσικής ιστορίας, ζωολογίας, κοσμογραφίας. Γιατί το παιδί διαβάζοντας όλα εκείνα τα περίεργα, δεν αισθανόταν καμιά συγκίνηση, δεν έδλεπε μπροστά του ζωντανά και κινούμενα τα ζώα, τα λουλούδια και τα φυτά. 'Η φύση, ο μεγάλος αυτός δάσκαλος κι έξευγενιστής της ψυχής μας, έμεινε νεκρή, δίχως ζωή, δίχως κίνηση, έπομένως δίχως ενδιαφέρον. Από τη μεριά λοιπόν αυτή η 'Εφημερίς των Παίδων δεν έδωσε μ' όλη την καλή της θέληση τίποτα. Γιατί παράβλεψε το μεγαλύτερο παράγοντα για την έπιτυχία της: τη φιλολογική, την άριστοτεχνική διατύπωση του φυσικού κόσμου. Γιατί από το πρόγραμμα της παράβλεψε τη τέχνη, παράβλεψε το αισθημα. Και είναι γνωστό πώς δίχως αυτά τίποτα, άπολύτως τίποτα δε γίνεται. Δεν έδωσε όμως ούτε από τη μεριά την εθνική τίποτα στα παιδιά, και η λέξη 'Ελλάδα δε φάνηκε ποτέ στις σελίδες της. Έκανε μόνο κατάχρηση στη συμβουλή να προσεύχωνται τα παιδιά, κι έφερνε για έπιχείρημα την ύλική άμοιβή που φτάνει πάντα κι άλάθευτα απ' αυτήν. Πουθενά όμως δεν έλεγε στο παιδί, ότι ναι μόνον η προσευχή είναι ένα καθήκον και μια ύποχρέωση και μια παρηγοριά κι ένα καταφύγιο στον άνθρωπο, μα ότι είναι άνάξιο για τον άνθρωπο, αντί να κοιτάζει με τη δύναμή του και τη δραστηριότητα να νικά τις άναποδιές της ζωής, να τ' αφήνη όλα στο έλεος του Θεού, να σταυρώνη τα χέρια και να παρακαλή να του βολέψη εκείνος τις δουλειές του.

*

Πολύ πιο ύστερα, στα 1879, φάνηκε και η Διάπλασις τῶν Παίδων. Αὐτὴ ἔμως λιγότερο ἀσχολήθηκε μὲ τὴ φύση. Ἔδωσε ἀπ' ἀρχῆς στὰ παιδιὰ διηγήματα καὶ μυθιστορήματα παρμένα ἀπὸ τὴ ζωὴ, ποιήματα, δραμᾶτια, κωμωδίες. Ἔδωσε πραγματάκια διασκευαστικά καὶ ἀγαπητὰ στὸ παιδί, χωρὶς ἔμως καμιά ὀρισμένη μορφωτικὴ κατεύθυνση. Ἀλλὰ καὶ ἡ Διάπλαση καθὼς καὶ ἡ Ἐφημερίδα τῶν Παίδων, παράλειψε συστηματικὰ στὸ πρόγραμμά της τὴν ἐθνικὴ ἑλληνικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ. Σὰ νὰ ἦταν ὄργανο προπαγάνδας γιὰ τὴ διάδοση ξένων μυθιστορημάτων, διηγημάτων, ξένων ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἢ σὰν ἡ Ἑλλάδα νάταν κατοικημένη ἀπὸ ἑλληνόφωνα ἐγγλεζᾶκια, φραντζεζᾶκια ἢ ἔτι ἄλλο, χρόνια τώρα δίνει στὰ παιδιὰ μας τὰ ἔργα ἀπὸ συγγραφεῖς ξένους ποὺ ἂν συχνὰ εἶναι ὠραῖα, ἔμως δὲν εἶναι ἑλληνικά. Πουθενὰ μιὰ ἑλληνικὴ παράδοση, ἓνα δημοτικὸ τραγούδι, μιὰ ἱστορία ἑλληνικῆς οἰκογένειας, μιὰ ἥρωικὴ πράξη ἑνὸς ἑλληνόπουλου. Τὴν ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος διαδέχεται ἡ ἱστορία τῆς Μαρίας Ἀντουανέτας, καὶ τοὺς Τρεῖς μικροὺς Σωματοφύλακες, ἡ ἱστορία κανενὸς Τζόκερ· τὰ μικρά μας γνωρίζουν ἔτσι ὅλα τὰ γλέντια τῆς αὐλῆς τοῦ Λουδοβίκου XVI, γνωρίζουν ἂν θέτε ἀκόμα τὴν Ἀφρικὴ καὶ ὅλες τὶς βλέψεις τῆς Γαλλίας στὸ Μαρόκο καὶ στὸ Τούνεζι, γνωρίζουν ὅλες τὶς ἀρχοντικὲς συνήθειες ποὺ ἔχουν οἱ παλιὲς οἰκογένειες τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ γιὰ τὴ μεγάλη μας Βυζαντινὴ ἱστορία, γιὰ τὸ ἱερὸ Πάλατιο καὶ τὴν Ἁγία Σοφία δὲν ἔχουν εἶδση.

Καὶ ἔμως ἓνα περιοδικὸ στὴν Ἑλλάδα κατ' ἐξοχὴν ἐθνικιστικὸ σκοπὸ ὀφείλει νὰ ἔχη. Ὅλα τ' ἄλλα στοιχεῖα τῆς μόρφωσης τὸ ἑλληνόπουλο μπορεῖ νὰ τὰ βρῆ καὶ σὲ ξένα περιοδικά, τὴν ἑλληνικὴν τοῦ ὑπόστασις ἔμως, τὴ συναίσθησις πὼς εἶναι Ἕλληνας καὶ τὴν ὑπερηφάνεια ποὺ πηγάζει ἀπὸ αὐτὴ τὴ συναίσθησις μόνο μέσα ἀπὸ τὸν τόπο τοῦ θὰ τὴν ἔχη. Ἀπὸ τὰ βιβλία, τὰ μυθιστορήματα, τὰ τραγούδια τὰ ἑλληνικά, ὅλες οἱ ἄλλες ἰδεολογίες εἶναι ξένες παράσιτες, καταστρεπτικὲς, φαρμάκια γιὰ τὴν ψυχὴ μας. Ἀλλὰ μήπως ἡ Διάπλαση μίλησε στὰ παιδιὰ γιὰ τὰ πλησιέστερά τους; Γιὰ τὴ γλῶσσα τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας ἢ γιὰ τὶς ἀρχοντικὲς συνήθειες τοῦ τίμιου ἑλληνικοῦ σπιτιοῦ; Γιὰ αὐτὸ δὲν ἔχω παρὰ ν' ἀναφέρω ὅτι ἡ Διάπλαση τῶν παίδων, πρὶν νὰ κηρυχθῆ στὴν Τουρκία τὸ σύνταγμα, ἀπόφευγε νὰ γράφῃ ἔστω καὶ τὴ λέξη Ἑλλάδα γιὰ νὰ μὴν τυχὸν ἐμποδισθῆ ἢ κυκλοφορήσῃ τοῦ φύλλου ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία. Ἐφερναν δὲ τὸ ἀστεῖο ἐπιχείρημα ὅτι καλύτερα τὰ ἑλληνόπουλα νὰ δια-

βάζουν τὴ Διάπλαση ἔστω καὶ χωρὶς τὴν Ἑλλάδα παρὰ νὰ μὴν τὴ διαβάζουν διόλου. Καὶ τὸ ἐπιχείρημα τὸ νόμιζαν ἀρκετὸ, καὶ μάλιστα, ποῖος ξέρει, μπορεῖ καὶ νὰ θαυμάζαμε γιὰ τὸ πραξικόπημα.

Δὲ βρέθηκε ἔμως κανένας νὰ βγῆ νὰ πῆ τί τερατώδες ἦταν αὐτὸ ποὺ γινόταν. Κανεὶς δὲ συλλογίστηκε πὼς μὲ τέτοια Διάπλαση ὄχι μόνο κανένα καλὸ δὲν ἐθαίνε, μὰ καὶ ἡ ζημία δὲν ἦταν μικρὴ. Μήπως δὲν ὑπῆρχαν ἐλεύθερα ἑλληνόπουλα; ὅλα ἦταν σκλαβωμένα; Καὶ ἀφοῦ ἦταν κι ἐλεύθερα, ἦταν δικία, γιὰ νὰ μὴ μεταχειριστῶ πικρότερη ἐκφραση, νὰ στεροῦνται αὐτὰ τὴν ἐθνικὴ τους ἀγωγή γιὰ τὸ χατήρι τῶν σκλαβωμένων, ποὺ ἦταν τὰ δυστυχισμένα ὑποχρεωμένα νὰ τὴ στεροῦνται.

Ποῖα λοιπὸν ἡ ὠφέλεια, ἂν δὲν ἦταν ἡ καθαρῶς συμφεροντολογικὴ; Καὶ μὲ ποῖο ἐπιχείρημα θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ δικαιολογήσῃ ἡ Διάπλαση τὴν ταχτικὴ τῆς αὐτῆ; Ταχτικὴ ποὺ βίασταξε δεκάδες χρόνια, ἀφοῦ τὸ σύνταγμα τὸ τούρκικο θεσπίστηκε μόλις ἔδω καὶ τέσσαρα πέντε χρόνια;

Γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν ἑλληνικὴν; ὦ δά, δὲν ἀξίζε τὸν κόπο. Πάντα στὰ σκλαβωμένα μας μέρη εἶχαμε τὰ σχολειὰ μας, ποὺ ὕψωναν τὴν ψυχὴ μας στὴν ἰδέα τοῦ ἔθνους καὶ ποτὲ δὲν ἀπόλειψαν οἱ δάσκαλοι τοῦ γένους, ποὺ μὲ τὴ φωτιὰ καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς ψυχῆς τους, κρατοῦν στὴν καρδιά μας ἀγγιχτὴ τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τὰ παιδιὰ μας δὲν ξέρουν τίποτε γιὰ τοὺς μεγάλους θρόλους τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, τὸν Ἀκρίτα καὶ τὸ Μαρμαρωμένο Βασίλειο. Δὲν ξέρουν οἱ μικροὶ ἀναγνώστες τῆς Διάπλασης γιὰ τὸ παιδομάζωμα, τὴ φριχτὴ αὐτὴ δυστυχία ποὺ πλάκωνε τὸ ἑλληνικὸ σπῆτι, καὶ τὸ βύθιζε σὲ πένθος σκληρότερο καὶ ἀπὸ τὸ πένθος τοῦ θανάτου· δὲν ξέρουν γιὰ τὸ κρυφὸ σκολεῖο, γιὰ τὰ ὅσα ὑπόφεραν κι ἔλπισαν οἱ Ἕλληνες· δὲν ξέρουν τίποτε γιὰ τὸ Εἰκοσιένα. Καὶ ἂν δὲ γινόταν τὸ σύνταγμα, καὶ ἂν ὁ Φαῖδων δὲ μιλοῦσε στὰ παιδιὰ, ἔστω καὶ μὲ χρονογραφικὴ ἐπιπολαιότητα, γιὰ τὶς νῆες μας τὶς τωρινές, τὰ ἑλληνόπουλα οὔτε τώρα δὲ θὰ μάθαιναν ἀπὸ τὴ Διάπλαση τῶν Παίδων τί ἔγινε στὴν Ἑλλάδα! Εἶμαι καὶ γὼ μιὰ παλιὰ ἀναγνώστρια τῆς Διάπλασης. Διάβασα λοιπὸν ὅλα τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἰουλίου Βέρν, ἔλυσα ὅλα τὰ ἀινίγματα καὶ τοὺς γρίφους, ἔμως ἀπόμειναν μακριὰ ἀπὸ τὸν ἐθνισμὸ μου· ἓνα συστηματικὸ ξεστράτισμα, ἓνα παραπλάνημα τοῦ νοῦ μου καὶ τῆς καρδιάς μου σὲ τόπους ξένους, σὲ ξένες συνήθειες. Τὰ βουνὰ ποὺ μὲ γοήτευαν δὲν ἦταν τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδας, ἡ θάλασσα ποὺ ὄνειρευόμουν δὲν ἦταν ἡ γαλανὴ ἑλληνικὴ

μας θάλασσα, και σαν ή καρδιά μου χτυπούσε από την αγάπη στην πατρίδα ήταν γιατί θυμόμουν τον ήρωισμό της «Μαρουσίας» και του «Πυρειοπώλη». Και χρειάστηκα να είμαι γεννημένη σ' ένα σπίτι καθαρά ελληνικό, καθαρά και ακέρια δωσμένο στ' όνειρο της ελληνικής μεγάλης πατρίδας για να γίνω ε,τι είμαι τώρα.

Αλλά τάχα, θεέ μου, έκτός από τη φιλολογική ύλη της Διάπλασης, δε θα είχε κανείς να παρατηρήσει και άλλα άτοπα εκεί μέσα που πολύ λίγο βέβαια συντελούν στη μόρφωση των παιδιών; Και είναι αυτά τα άτοπα ή συστηματική ύφαρπαγή της παιδικής πεντάρας και τα άσκηση μέσα που βάζονται σ' ενέργεια γιαυτό. Αν ανοίξωμε ένα φυλλάδιο, οποιο νάναι, της Διάπλασης, σ' αυτό θα δούμε: Δώσετε μια δεκάρα για ν' αλλάξετε ψευδώνυμο. Αυτό που έχετε δεν είναι καλό... Δώσετε μια δεκάρα για να δημοσιευτή ή φωτογραφία σας... Μια άλλη ακόμα για να μη τὸ κυβόλεξό σας... Και ακόμα μερικὲς άλλες για να δῆτε τυπωμένο τὸ διήγημά σας... Ἡ, αν θέλετε να λάβετε μέρος στα μικρά μυστικά, έσωκλείσετε στο γράμμα σας ένα 20λεπτο γραμματόσημο. Ἡ, αν θέλετε να παρασημοφορηθῆτε με τὸ σῆμα της Διάπλασεως, φέρτε φρ. 2... Διδάσκειται δηλ. τὸ παιδί πὼς σ' αὐτὸν τὸν κόσμο όλα αγοράζονται με τὸ χρῆμα, ένα σπίτι καθὼς και μια ἠθική αξία, ένα ἀμάξι ἀπαράλλαχτα καθὼς κι ένα παράσημο.

Αλλά τὸ κακό δεν περιορίζεται ὡς ἐδῶ. Ἐχομε και τὰ περίφημα ξεσπάθωματα. Τὸ παιδί που ἀναλαβαίνει να γίνῃ σ' ένα μέρος ὁ κομματάρχης τοῦ περιοδικοῦ που κυνηγᾷ τοὺς συνδρομητές, τοὺς βγάζει λόγο, κάνει στην ἀνάγκη και τὸν μπράβο. Ἡ μικρογραφία δηλαδή ἀπὸ μιὰ φαυλοκρατική διοίκηση. Τὸ ρουσφέτι, ἡ ρεκλάμα, ἡ βία, όλες οἱ παλιές ἀμαρτίες μεταφυτεμένες και στα παιδιά. Οἱ ίδιες ιδέες, τὰ ίδια ταπεινά μέσα για τὴν ἐπικράτηση. Κι ἔχομε στὸ ὕστερο (φύλλο 31 Αὐγούστου, περίοδος Β', τόμος 20), παιδιά που αγοράζουν ψευδώνυμα ψεύτικα για να πετύχουν στὸ ἀξίωμα...

Αλλά ἄς τὰ ποῦμε με τὴ σειρά καλύτερα. Ἄς ανοίξωμε για τὸ ξεσπάθωμα τὸ πρώτο τυχόν φυλλάδιο. Μοιάζει με τοὺς τοίχους της Ἀθήνας σὲ παραμονές ἐκλογῶν: «Ψηφίσετε τὰ ψευδώνυμα: Διάβολο ξειδάτο, Διαβόλου κέρατο, Ἀρχιμαέστρον τῶν γαιδάρων, Ἀρχικουμπούρα, Λόρδον της Λόρδας». Για ν' ἀποχτήσουν τὰ παιδιά αὐτὰ τὰ εὐγενικά ὀνόματα πλήρωσαν πρέπει λοιπὸν να ὑποστηριχτοῦν! Ἀντιγράφω καλύτερα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Διάπλαση τοὺς δρους της αὐτοῦς (Ἀριθ. 38, 1 Αὐγούστου, 1913 σελ. 307):

«Οὐδὲν ψευδώνυμον ἐγκρίνεται ἢ ἀνανεοῦται ἀν δὲν συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ δικαιώματος φρ. 1. Τὰ ἐγκρινόμενα ἢ ἀνανεούμενα ἰσχύουν μέχρι της 30 Νοεμβρίου 1913». Και παρακάτω: «Οὐδεμία πρότασις δημοσιεύεται ἐὰν δὲν συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ ἀντιτίμου ὡς ἐξῆς: Διὰ τὰς πρώτας τρεῖς προτάσεις ἐκάστου φύλλου λεπτὰ 25. Διὰ τὰς ἐπὶ πλέον τοῦ αὐτοῦ φύλλου λεπτὰ 5 ἢ λέξεις. Προτείνουν μόνον οἱ ἔχοντες ψευδώνυμον ἰσχύον διὰ τὸ ἔτος τοῦτο, πρὸς τοὺς ἔχοντας ψευδώνυμον ἐπίσης ἰσχύον διὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Προτάσεις με ὀνόματα, ἢ με ψευδώνυμα κατηργημένα δὲν δημοσιεύονται».

Με ἄλλους λόγους, ἀν ἕνα καημένο παιδάκι που ἔχει κάθε Σάββατο τὰ 10 λεπτὰ που χρειάζονται για ν' αγοράσῃ τὸ φυλλάδιο, δὲν ἔχη να πληρώνη κάθε τόσο τοὺς ὑπέρογκους φόρους που ἀπαιτεῖ και τύχη να γράφῃ κατιτί, αὐτὸ δὲν μπορεῖ να τὸ δημοσιέψῃ. Και πὼς; Ἡ Διάπλαση τῶν Παίδων δὲ γίνῃκε φτωχοκομείο. Ἀγόρασε ψευδώνυμο, πλήρωσε και τυπωτικά, ἀδείασε τὸ πορτοφολάκι σου στὸ ταμεῖο για να δῆς τυπωμένο ε,τι γράφεις... Ἀλλιώτικα μὴ ζηλεύεις, μὴ φιλοτιμίσαι, μὴ φιλοδοξεῖς. Ἐχεις δεκάρες, ὄλα τὰ ἔχεις. Δὲν ἔχεις; δὲν ἔχεις τίποτε! Ἄλλωστε τὸ ξέρεις τὸ σύστημα της Διάπλασης εἶναι γνωστό: ὄλα αγοράζονται στὸν κόσμο.

Και θα μπορούσα βέβαια να πῶ, πὼς μακάρι και ὄλα τὰ παιδιὰ της Διάπλασης, σαν και τὰ φτώχαινα να μὴν εἶχαν να πληρώνουν, για να μὴ δημοσιεύονται τόσες περιττές ἀνοησίες, και να μὴν παίρνουν ἔτσι τὸ δικαίωμα ἀπὸ μικρὰ να βεβηλώνουν μεθαῦριο τὴν Τέχνη, ἢ να ἔχουν τόσο μικρὲς φιλοτιμίες, ὥστε και με τὰ μουστάκια ἀκόμα να ἐξακολουθοῦν να λαβαίνουν μέρος στοὺς διαγωνισμοὺς για τίς λύσεις τῶν μαγικῶν εἰκόνων, για να δημοσιευτοῦν οἱ εἰκόνες τους!

Ἄλλὰ αὐτὰ σαν πὼ βαθειὰ σκέψη και πὼ ἀνώτερη. Για τὴν ὄρα βλέπομε στὸ γνωστότερο περιοδικό μας για παιδιά τὰ δικαιώματα τοῦ παρὰ και τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πλοῦτου, ἄς εἶναι και τὴν πὼ ἐξευτελιστικὴ τους ἐκδήλωση. Βλέπομε τὸ μῖσος και τὴ ζήλεια ἀνάμεσα σὲ παιδάκια, βλέπομε τὴν ἀβυσσο που ἀρχινᾷ ν' ἀνοίγεται σὲ κοινωνικὲς τάξεις, τὴν τάξη τοῦ φτωχοῦ και τὴν τάξη τοῦ πλοῦτου τὴν πὼ σκοτεινὴ και τὴν πὼ ἀδικαιολόγητη ἀβυσσο που χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους. Γιατί δὲν πρόκειται ἐπιτέλους ν' ἀποκλείσῃ ἕνα παιδάκι με καμιά περγαμηνὴ ἢ με κανένα οἰκόσημο — τὸ ἀποκλείεις με μιὰ πεντάρα ἀπὸ τὰ σιδερένια ἀλώνια της τέχνης, που οἱ μαχητές δὲ μετριοῦνται με πεντάρες. Μὰ για να καταφέρῃ αὐτὸ

τὸ χῶρισμα ἢ Διάπλαση βρῆκε ἄλλα μέσα πρὸ ἀσφαλῆ καὶ σίγουρα ἔβρυσε Αὐτοκρατορία. Δὲν πρόκειται πιά γιὰ ψευδώνυμα καὶ λύσεις· πρόκειται περὶ ἀξιωμάτων καὶ τίτλων ποὺ παίρνουν τὰ προνομιούχα παιδάκια τῆς ζωῆς. Αὐτὰ ποὺ ἢ Καλὴ Μοῖρα στὴ γέννηση τ' ἄγγισε μὲ τὸ χρυσὸ τῆς τὸ ραβδάκι.

Ὁ κανονισμὸς τῆς θριαμβευτικῆς Αὐτοκρατορίας ἔπυε μόνο λαβαίνει μέρος πᾶν «ψευδωνυμοῦχον μέλος» εἶναι ὁ ἀκόλουθος (ἀρ. 36, 3ῆς Αὐγούστου 1913).—Θριαμβευτικὴ Αὐτοκρατορία: Αὐτοκράτωρ καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν κραταιοτάτου θριαμβευτικοῦ στρατοῦ ἢ Α. Μ. ὁ ἀήττητος εὐζωνος, Αὐτοκράτειρα ἢ Α. Μ. Αὐτοκράτειρα τῆς Τροῆλλας.—Ἀνάκτορα, Αὐλή: Βασιλῆνος Δελαπειάνου, Δόρδος τῆς Δόρδας, Κυρίαί τῆς τιμῆς: Βασιλοπούλα τοῦ Μισοῦ, Κόμισσα Κασιτί, Σωματοφυλακὴ, Διάβολος Ξεῖδατος, Δέρα τοῦ Διαβόλου, Διαβόλον κέρατο.—Υπουργικὸν συμβούλιον: Πρωθυπουργός, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης καὶ μέγας σφραγιστοφύλαξ: Ἀδαμάντινος χαρακτῆρ. Υπουργοί: Στρατιωτικῶν, Πρόμαχος τῆς Ἐλευθερίας, Ναυτικῶν, Ναυτάκι τῆς Χαλκίδος, Ἐξωτερικῶν, Ὀνειρευμένη Ἑλλάς. Ἐσωτερικῶν, Ἀναστηθεῖσα Ἡπειρος. Οἰκονομικῶν, Τσιγγούνης Πιταούλης. Παιδείας καὶ Ἐκκλησιαστικῶν, Μαγευτικὸν Δάσος. Πρόεδρος Βουλῆς Μαγευτικῶν Ἀνκόφως.—Υπουργεῖον Στρατιωτικόν: Στρατηγοί: Κέντρον καὶ διοικητῆς Α' Μεραρχίας, Γενναῖοφυχος Στρατηλάτης. Τοῦ Δεξιοῦ καὶ Διοικητῆς Β' Μεραρχίας, Στέφανο στὴ Γαλαρὴ μας. Τοῦ ἀριστεροῦ καὶ Διοικητῆς Γ' Μεραρχίας Σταυραετός. Διοικηταί, Δ' Μεραρχίας ὁ συνταγματάρχης Πυροβολικοῦ, Ὀνειρευμένη Πατρίδα. Γ' Μεραρχίας ὁ ἀντισυνταγματάρχης Μηχανικοῦ, Ἀπελευθερωθεῖσα Ἡπειρος, ἀρχηγὸς τοῦ Πυροβολικοῦ, Ἀρχικουμπούρας. Τοῦ Ἐπιτελείου, Δαφροσιεφῆς Ὀλυμπιονίκης, τῆς Ἐπιμελητείας, ταγματάρχης Ἐωσφόρος, Ἀεροναυτικοῦ στόλου, ὑπολοχαγὸς Σατανᾶς.—Υπουργεῖον Ναυτικῶν: Ναύαρχος τῆς Βασιλείας. Διοικητῆς θωρηκτοῦ «Θρίαμβος» Χρυσαιετός. Ἀσυστάτου, Ἐθνικὸς ἐγουςμός.—Υπουργεῖον Ἐσωτερικῶν: Ἀθηναί. Πρόεδρος, Ἑλληνὶς Μητέρα. Γραμματεὺς, Ἐθνικὸν Ὀνειρον. Ἀκόλουθος, Ἀσπρος Ἀραπάκος. Διερχομένης Συμμαχικὸς Στρατός. Πειραιεύς, Πρόξενος, Ἀτικὴ Δύσις. Γραμματεὺς, Πανελλήνιον Ὀνειρον. Διερχομένης, Δοξασμένη Ἑλλάς. Βόλος. Ὑποπρόξενος, Ἐν τούτῳ Νικα. Ἀλμυρός. Ὑποπρόξενος, Κῶμα τῆς Γαλανολεύκων. Γενικὸς Ἐπιθεωρητῆς, Ἐλπιδοφόρος Ἑλλάς.—Υπουργεῖον Ἐσωτερικῶν: Ἀρχισυννόμος, Ἀρχιζιζάνιον τῆς

Χαλκίδος. Φρενοκομεῖον, Διευθυντῆς, Ὀνειρωδες Βάλς. Φρενιάρου, Ἀγνώστος Χ. Νοσοκόμοι, Ξανθὸ διαβολάκι, Κατσαρὸ σκυλάκι.—Υπουργεῖον Παιδείας: Πανεπιστήμιον, Πρύτανις, Σιὸρ δόκτωρ Μπαροῦτης. Καθηγητῆς τῆς ρητορικῆς Γαβριᾶς. Ἀρχιμαέστρος τῶν Γαϊδάρων. Ἀρχιεπίσκοπος, Δὸν Βίδας Καπουκίνος.—Γενικοὶ Ἀρχηγοί: Ἑλληνικὴ καρδιά, Ἀναστηθεῖσα Ἡπειρος, Ὀνειρευμένη Ἑλλάς.

Ἀναφέρω μὲ τίς λεπτομέρειες αὐτὲς ὅλη τὴ δρᾶση τῆς Διάπλασης γιατί τυχαίνει αὐτὴ ν' ἀντιπροσωπεύη τὸ μόνο παιδικὸ περιοδικὸ στὴν Ἑλλάδα ποὺ ἔχει μεγάλη κυκλοφορία, ποὺ μπαίνει σὲ ὅλα τὰ σπίτια καὶ καυχέται γιὰ τὴ θαυμαστὴ τῆς ἐπίδραση, ἀφοῦ ὡς λέει σὲ κάποια ρεκλάμα, ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ ποὺ ἔχομε σήμερα ἀναθράφηκαν καὶ μορφώθηκαν μ' αὐτὴ. Ἴσως τώρα νὰ βρεθοῦν νὰ μὲ ρωτήσουν, ἂν πλάι πλάι μὲ τὰ κακὰ τῆς Διάπλασης δὲν ὑπάρχουν καὶ τὰ καλὰ τῆς. Ναί ὑπάρχουν γιὰ τὰ παιδιὰ ποὺ δὲν ἤξεραν γαλλικά, ἢ ἄλλῃ καμιά ξένη γλῶσσα στάθηκε ἕνας καλὸς μεταφραστῆς. Ἄλλὰ δὲν πρόκειται νὰ μασήσω τὴν κριτικὴ μου. Ἡ Διάπλαση δὲν ἀντιπροσώπεψε τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Αὐτὸ γιὰ μένα εἶναι τὸ κύριο, τὸ θεμελιώδες. Τ' ἄλλα τὰ καλὰ τῆς πᾶν νὰ μὴν ὑπάρχουν. Καὶ ἂν ἀκόμα ἐκεῖ μέσα ὑπῆρξαν συνεργάτες Ἕλληνες ποὺ ἔγραψαν πρωτότυπα καλὰ πραγματάκια — ἐδῶ χρωστῶ νὰ πῶ πῶς ὁ Φαῖδρος Ἀδάμας ἔγραψε ἀριστουργήματα — ἀπὸ τὴν ἀποψη ποὺ παίρνω ἐγὼ τὸ περιοδικὸ δὲν ἔχει αὐτὸ καμιά σημασίαν. Αὐτὰ γιὰ τὴ Διάπλαση· κι ἐπειδὴ δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ παιδικὸ περιοδικὸ στὴν Ἑλλάδα θὰ κοιτάξωμε ἀκόμη καὶ δυὸ ἄλλα, τὸν «Παιδικὸ Ἀστέρ», ποὺ ἔχει ἀπάνω κάτω δυὸ χρόνια ποὺ βγαίνει, καὶ τὸν «Ἑλληνόπαιδα» ποὺ εἶναι κι αὐτὸς δυὸ χρονῶν περιοδικό.

*

Ὁ Παιδικὸς Ἀστὴρ εἶναι τὸ γνήσιο παιδί τῆς Διάπλασης. Ὅλα δανεισμένα, ὅλα ξένα. Κατάχρηση στὶς πνευματικὲς ἀσκήσεις, καὶ δῶ, στοὺς διαγωνισμοὺς καὶ στὴν ἀλληλογραφία. Ἐνα μυθιστόρημά του μὲ ἑλληνικὴ ὑπόθεση, «Ἡ τελευταία Σπαρτιάτις», εἶναι κι αὐτὸ ἔργο ξένου συγγραφέα. Τρία πράγματα τὸ χαρακτηρίζουν γενικὰ: ἡ τέλεια ἀπομίμηση τῆς Διάπλασης, ἡ φριχτὴ του καθαρεύουσα, καὶ ἡ ἔλλειψη σχεδὸν ποιημάτων. Στὰ τελευταῖα του φυλλάδια βλέπομε καὶ μερικὲς εἰκόνες ἀπὸ τὸν πόλεμο.

Κι ἔρχεται ὁ Ἑλληνόπαις. Ὁ τίτλος ἐδῶ φανερώνει τὸ πρόγραμμα. Νὰ εἰπωθοῦν πολλά, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὴ θρησκείαν. Καὶ λέγονται ἄλλα Θεέ μου, πῶς! Σὲ μὰ γλῶσσα ποὺ εἶναι ἀδύνατο

νά διαβαστή, σέ μιὰ βλῆ πού δὲν ἔχει καμιά σχέση με τὴ λογοτεχνία. Τίποτε ἄλλο πὺ ἀντιπαθητικὸ καὶ πὺ σιχαμένο ἀπὸ τὸν «Ἑλληνό-παιδα». Μιὰ ξερότατη ἀρθρογραφία, μιὰ περιγραφή ἀπὸ γεγονότα δίχως ψυχὴ καὶ τρυφερότητα, πὺ θὰ σταθῆ στὸ παιδί ἐντελῶς ἀδύ- νατο νὰ βρῆ ἔστω καὶ τὸ παραμικρὸ ἐνδιαφέρον. Ἡ γλῶσσα του, τὸ ξαναλέω, εἶναι τρισάθλια. Ὁ Κόντος ὁ μακαρίτης καὶ ὁ Μιστριώτης μόνο θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ τὴ διαβάσουν. Καὶ τί ἀδειοσύνη, τί ἀναι- σθησία! Προξενεὶ ἀγανάκτηση ὁ τρόπος πὺ μιλεῖ γιὰ τὰ πὺ γλυκὰ καὶ τὰ πὺ πλησίον στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ. Ἄς ἀφήσωμε ὅμως ἕνα ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τοῦ «Ἑλληνόπαιδος» νὰ μᾶς πῆ γιὰ τὴν ἀγα- πητὴ μορφή τῆς γιαγιάς:

«Υπάρχει ἐν οἰκογενειακὸν πρόσωπον ἐκ τοῦ ὁποίου τὸν κεφα- λαιώδη ρόλον ἐν τῇ ὑφάνσει τῆς ἡμετέρας ὀντότητος δὲν ἔχομεν προσέ- ξει δεόντως, συνεπῶς δὲν ἔχομεν πλήρη ἀντίληψιν τοῦ ρόλου τούτου καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἀποδίδομεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτὸ τὴν προσήκουσαν θείαν τιμὴν...» («Ἑλληνόπαις», 13 Φεβρ. 1913).

Τώρα τί ἐννοεῖ με τὸ: «ἐκ τοῦ ὁποίου τὸν κεφαλαιώδη ρόλον ἐν τῇ ὑφάνσει τῆς ἡμετέρας ὀντότητος», καὶ τί ἀραγε θέλει νὰ ἐκφράσῃ με τὴν «θείαν τιμὴν» αὐτὸ δὲν εἶναι δουλειά μου. νὰ τὸ ξεσκαλίσω ὅ,τι ὅμως μοῦ κινεῖ τὴν ἀγανάκτηση εἶναι πὺς τὸ σπάνιο αὐτὸ μαργαριτάρι τῆς καθαρεύουσας ἔχει γιὰ τίτλο τὴν ἀκόλουθη τρυ- φερώτατη καὶ γλυκύτατη φράση: «Καλῶς μου τα!» Καὶ δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω γιὰτί αὐτὸς πὺ τάγραφε αὐτὰ, ἀντὶ νὰ μεταχειριστῆ αὐτὴ τὴν ἐκφραση, δὲν ἔβαζε π. χ. «Ὡς εὐ παρέστητε φίλτατα τεκνία, γιὰ νὰ εἶναι τέλος πάντων καὶ συνεπῆς στὸν ἑαυτὸ του, καὶ ἀξίος ἑγγονος τῆς μάμμης του. Τώρα μοῦ κάνει θλίψη νὰ φαντάζωμαι τὰ τρεμάμενα χεράκια τῆς καλῆς γιαγιάκας, ν' ἀνοίγωνται νὰ ὑποδε- χτοῦν τὰ ἑγγονάκια με τὸ γλυκύτατο αὐτὸ καλωσῶρισμα: «Καλῶς μου τα!» Ποῦ νάξερε πὺς ἔτσι ἀναισθητα καὶ δασκαλικά θάρχονταν ἀργότερα τὰ γλυκὰ τῆς λόγια στὴ θύμησή τους...

Αὐτὰ εἶναι τὰ περιοδικὰ πὺ θέλησα σήμερα νὰ κρίνω. Τὰ ἔκρινα σύμφωνα με τὴν κρίση μου καὶ τὴν ἀντίληψή μου, καὶ εἶπα καθαρὰ τὴ γνώμη μου γιὰ ὅλα, ἀπορώντας μόνο λίγο, πὺς ὅ,τι κάνω ἐγὼ σήμερα δὲν τὸ ἔκαμαν πρῶτα ἀπὸ μένα χιλιάδες γονεῖς.*

*

Καὶ τώρα ἄς μιλήσωμε καὶ γιὰ τὸ ἄλλο, τὸ ἰδανικὸ παιδικὸ περι-

* Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔγραψε ὁ Ἡλ. Βουτισπρίδης «Ἡ Διάπλαση καὶ τὰ Ρωμηόπουλα» στὸ Νομῆ, Δεκέμβρ. 1907, ἀρ. 273—274.

οδικό, πὺ πλάι με τὴν ἀναγέννηση τῆς φυλῆς θὰ συντελέσῃ ὅσο μπορεῖ στὴ μόρφωση τοῦ αὐριανοῦ Ἑλληνα με τὸν τίμιο χαρακτήρα καὶ τὰ μεγάλα ἰδανικά. Δίπλα στὸ ἀρνητικὸ αὐτὸ ἀντίκρουσμα πάνω στὴν ἀξία τῶν περιοδικῶν μας, ἄς ὀρίσω τίς βάσεις πὺ πρέπει νάχη ἕνα νέο παιδαγωγικὸ φύλλο γιὰ τὸ ἑλληνόπουλο. Γι' αὐτὸ πρῶτα πρῶτα ἀνάγκη νὰ πῶ ποιά χαρακτηριστικά πρέπει ν' ἀναπτύξῃ στὸ χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ. Κατόπι θὰ δοῦμε με τί ὄλικὸ θὰ μπορέ- σωμε νὰ πετύχωμε τὸ ἀγαθὸ ἀποτέλεσμα.

Θυμοῦμαι τί μεγάλη ἐντύπωση μοῦ ἔκαμαν οἱ ἀγγλικοὶ στίχοι πὺ εἶναι γραμμένοι στὸ τέλος τοῦ φυλλάδιου τῆς κ. Δέλτα, «Στο- χασμοὶ γιὰ τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν μας». «Ὁ κόσμος, λέει ἡ μάνα στὸ παιδί τῆς, ἔχει τόπο γιὰ ἀγῶνα ὅσο θές, μπορείς νὰ νική- σης ἀλλὰ μπορεῖ καὶ νὰ νικηθῆς, ὅμως ὅ,τι καὶ ἂν γίνῃ μείνε γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ τζέντλεμαν». Λοιπὸν αὐτὸ εἶναι: Νὰ μάθῃ τὸ παιδί νὰ εἶναι τζέντλεμαν. Καὶ θὰ τὸ μάθῃ ἂν στὸ καθετὶ πὺ τοῦ δίνωμε νὰ διαβάσῃ, βρῖσκῃ τὰ χαρακτηριστικά πὺ μορφώνουν τὸν ἀνώτατο αὐτὸν τύπο τῆς ἀνθρώπινης ἐκδήλωσης. Νὰ εἶσαι τίμιος, θὰ αἰσθάνεται τὸ παιδί νὰ βγαίνῃ ἀπὸ κείνα πὺ θὰ διαβάξῃ, νὰ εἶσαι ὑπερήφανος, νὰ εἶσαι γενναῖος, νὰ εἶσαι αἰσιόδοξος, νὰ ἔχῃς θέληση, νὰ λὲς τὴν ἀλήθεια, νὰ μὴν καταδέχεσαι νὰ ἐργάζωνται ἄλλοι γιὰ σένα, ν' ἀγαπᾶς τὴν πατρίδα σου, νὰ ἔχῃς φιλοδοξίες.

Γιὰ νὰ βάλωμε αὐτοὺς τοὺς ὀρισμοὺς μέσα σὲ τερπνὴ βλῆ ἀπὸ διηγήματα, μυθιστορήματα, ποιήματα, ἀνέκδοτα, καὶ ἱστορικά ντο- κουμέντα, δὲ θὰ χρειαστῆ αὐτὴ τὴν βλῆ νὰ τὴ ζητήσωμε ἀπὸ τὰ ξένα συγγράμματα. Δὲ θὰ μᾶς τὴν δανεῖσῃ κανένα ξένο ἔθνος. Θὰ εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴ ζωὴ τὴν ἑλληνικὴ, ἀπὸ τὰ ἦθη καὶ τὰ δικά μας ἔθιμα.

Οἱ πλοῦσιοι τόμοι τῆς Λαογραφίας τοῦ κ. Ν. Πολίτη θὰ μᾶς δώσουν χίλια θέματα γιὰ διηγήματα βγαλμένα ἀπὸ τὴ φυλὴ μας, ἀπὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικὸ. Τοῦ Ἀναδρομάρη τ' ἀνέκδοτα θὰ μᾶς μάθουν με τί τρόπο ἔζησαν οἱ Ἑλληνες τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ πὺς κράτησαν πάντα στὴ συνείδηση τους ψηλά τοῦ Ἑλληνισμοῦ τίς ἐλπίδες καὶ τὰ ὄνειρα. Θὰ δοῦμε τὸ ἑλληνόπουλο πὺς κινήθηκε μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία. Τί ἥρωισμοὺς ἔκαμε καὶ πὺς ἀπὸ μικρὸ μάθαινε ν' ἀγαπᾶ καὶ νὰ εἶναι περήφανο γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ Κρυφὸ σκολεῖό, τὸ μικρὸ αὐτὸ φῶς πὺ ἔλαμπε στὰ σκότη τῆς σκλαβιάς, γιὰ νὰ γίνῃ κατόπιν ὁ ἥλιος τῆς ἑλληνικῆς ἀναγέννησης, θὰ δείξῃ στὰ παιδιά, πὺς σκλάβος δὲ θὰ πῆ πάντα ταπείνωση καὶ ἐξευτελισμὸς

κι εξουθένωση, αλλά θα πη και παλαιότερα που ύφώνεται ή συνειδηση, και γίνονται οι ψυχικές δυνάμεις άτσαλένιες, και φγαίνε με τον καιρό ο Έλληνας του 21. Θα μάθουν τα παιδιά πως σκλάβος δεν είναι ποτέ εκείνος που ένω σκύδει κάτω από το βαρύ πόδι του τυράννου, όμως ή ψυχή του άπομένει ελεύθερη και ζητά το λυτρωμό της.

Το ιδανικό περιοδικό πρέπει να μιλή στο ελληνόπουλο μας για τα ήθη και τα έθιμα της φυλής του· γιατί αυτά είναι ή ψυχή του λαού μέσα στην πιδ βαθειά της ύπόστασης. Μέσα από αυτά βγήκε και μεγάλωσε ή ελληνική εγγένεια. Πρέπει λοιπόν να τα ξέρη και να τα σέβεται. Να ξέρη πως άνάνοι κοινωνικοί όροι, μάς αναγκάζουν να ζούμε διαφορετικά, όμως αυτό δε θα πη πως πρέπει να παραγνωρίσωμε τις σεμνές συνήθειες του σπιτιού της γιαγιάς· είναι πιδ ελληνικό εκείνο και πιδ κοντά στην ελληνική πατρίδα. Να ξέρη την ελληνική οικογενειακή ζωή. Τις γιορτές της, τους γάμους της, τα βαφτίσια της. Και να πάη και μακρότερα. Να δη και στην αρχαιότητα και στο μεσαίωνα πως ζούσαν οι Έλληνες.

Έπειτα να γνωρίση τους γειτονικούς λαούς. Τη δύναμή τους, την ιστορία τους, τις ικανότητες τους. Προπάντων αυτές. Και ποτέ να μην καταδεχτή να τις υποτιμήση. Αυτό όχι μόνο άνάξιο του θα είναι μά θα του σταθη και δλέθριο. Πρέπει να ξέρη του έχθρου τα πλεονεκτήματα και να προσπαθή να τ' άποχτήση αν δε τάχη. Την Τουρκία, τη Σερβία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, να τις ξέρη στα δάχτυλα. Να ξέρη με τί γείτονες συνορεύει ή Ελλάδα.

Θα περιγράφη το περιοδικό στα παιδιά ζωντανά εικόνες από τη καθημερινή ζωή. Θα του πη για το μανάδη, που πρωί πρωί περνά και μάς ξυπνά με τα διαλαλήματα του· για το γαϊδουράκι του το καταστόλιστο από τα πράσινα λαχανικά και τα γλυκά φρούτα· για τον καρβουνιάρη τον καημένο που είναι δλο μουντζούρες, για τα παιδιά που πουλούν τις κουβαρίστρες και τα κεντήματα, για τον έφημεριδοπάλη... Να μάθη εκεί ν' αγαπά και να σέβεται δλους αυτούς τους βιοπαλαιστές, που έρχονται στην πόρτα του ν' αγοράση αναπαυμένα αυτούς το καθετί. Να τους συμπαθή, να τους λυπάται. Να μάθη πως ή ζωή δεν είναι για δλους άνετη, ότι συχνά έχει σκληρές δοκιμασίες. Να τους αγαπήση αυτούς τους ταπεινούς δουλευταδες, και να μην τους περιφρονήση ποτέ. Και κοντά στους ανθρώπους να μάθη το ελληνόπουλο ν' αγαπά και τα ζώα. Ν' αγαπά τα λουλούδια. Να ξέρη πως όποιος δεν αγαπά αυτά τα δυδ πράματα δεν είναι ποτέ δυνατό να είναι καλός άνθρωπος. Ένα λουλουδάκι κάποτε

που φύτρωσε μοναχό του άνάμεσα από τις πλάκες της φυλακής παρηγόρησε έναν κατάδικο, και του έδωσε το θάρρος να υπομονεύεται στα βάσανα του, και πολλές φορές ένα πουλάκι, ένα γατάκι, ένα σκυλάκι, μάς συντροφεύει τόσο καλά όσο ένας όμοίός μας. Και κοντά σ' αυτά θα του δίνη να μαθαίνη παιδρά τραγουδάκια, άστείες κωμωδίτσες, θα του δίνη και κανένα μουσικό κομματάκι.

Να γνωρίσουν τα παιδιά σε εξιστορήσεις ταξιδιών την Ελλάδα δη, τις πολιτείες της, τα βουνά της, τα προϊόντα της, τις όμορφίες της· να τη δούν με τα μάτια της φαντασίας τους ώραία, θεϊκά ώραία την Ελλάδα. Διάπλατη ν' ανοίγεται ή ψυχή τους ν' αναπνεύσουν τον άέρα της το μυρισμένο· μέσα στη φύση την ελληνική να μάθουν τα παιδιά να λατρεύουν τη φύση άλάκαιρη. Ν' αγαπούν τα δέντρα, τα νερά, τη θάλασσα. Ν' αγαπούν την έξοχη και τα βουνά, γιατί αυτά κάνουν την ψυχή ελεύθερη, άγνότερη, πιδ δυνατή.

Και πάνω απ' όλα να γνωρίσουν και ν' αγαπήσουν τη Βυζαντινή μας ιστορία και να πεθυμήσουν τη Πόλη.

Μόνο σά θα μπορούσωμε να δώσωμε στα παιδιά ένα τέτοιο περιοδικό, με τέτοιο ύλικό, γραμμένο στη γλώσσα μας, βγαλμένο από την καρδιά μας, θα δούμε να ύφώνεται το δυνατό δέντρο που θα είναι ή νέα ελληνική αναγέννηση. Τότε αντί ο Έλληνόπουλος να λην τις γελοιωδέστερες άνοησίες για τη σεμνή μορφή της «μάμμης», το Ελληνόπουλο θα ψιθυρίζη συγχινημένο το υπέροχο σονέτο του Πορφύρα:

*Πήραν στρατι στρατι το μονοπάτι
Βασιλοπούλες και καλοκυράδες,
Από τις ξένες χώρες βασιλιάδες
Και καβαλόρηδες χρυσοί στο άτι.*

*Και γύρω στης γιαγιάς μου το κρεβάτι,
Ανάμεσα από δυδ χλομές λαμπάδες
Πειούσανε, και σαν τραγουδιτάδες
Της τραγουδούσαν — ποιος το ξέρει; — κάτι.*

*Κανείς για της γιαγιάς μου την άγάπη
Δε σκότωσε το Δράκο ή τον Αράπη
Και να της φέρη άθάνατο νερό.*

*Η μάνα μου είχε γονατίσει κάτω
Μά πάνω — μιά φορά κι έναν καιρό —
Ο Αρχάγγελος χτυπούσε τα φτερά του.*

ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΜΑΣ

Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

Τέλεια ἀναγνωστικά εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνουν ὅσο ἐπιβάλλεται στὸ σχολικὸ βιβλίον ἢ καθαρεύουσα· τὸ πρῶτο πρῶτο θὰ ἦταν ν' ἀλλάξη ἢ γλῶσσα· ἀφοῦ ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι στὸ χέρι μας, ἀφοῦ ὁ νόμος δυστυχῶς μᾶς ἐπιβάλλει τὴ διγλωσσία, τουλάχιστον ἄς διορθωθῇ ἡ οὐσία τοῦ ἐλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ, ποῦ ὡς τώρα δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς παιδαγωγικῆς.

Ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο ἀρχίζει ἡ ἀνυπόφορη καθαρεύουσα καὶ πηγαίνει ἀξάνοντας μὲ κάθε κεφάλαιο, σὲ κάθε βιβλίον. Στὸ βιβλίον ποῦ τὸ παιδί μαθαίνει νὰ συλλαβίξῃ (Ἄλφαβητάριο Ἀ' Δημοτικοῦ) ἔχομε ἤδη λέξεις καὶ φράσεις καθὼς συνάγχῃν (σ. 30), νῆσσα (σ. 16), «ἡ χῆν γεννᾷ μεγάλα φῶ» (σ. 17), «ἐχόρευσαν καὶ ἠῶλησαν» (σ. 22), «ἂν ὁ κύριος ἀσθενῇ, ἄρρωστῆ καὶ ὁ σκύλος» (σ. 25), «ὄνυχας γαμψούς» καὶ «σαθρῶν τοίχων» (σ. 28), «ὁ σκῆψ» (σ. 31) κτλ.

Καὶ τὸν ἴδιον χρόνον στὸ πρῶτον ἀναγνωστικὸν (Α' τάξη, μέρος δευτέρου) βλέπομε τέτοιες φράσεις: «Ἡ μήτηρ συνεχώρησεν αὐτόν» (σ. 5), «ἔσχιζε τὰς χεῖρας αὐτῶν μὲ τοὺς γαμψοὺς καὶ ὄξεις ὄνυχάς της» (σ. 8), «ὕλαττε μὲ χαρᾶν» (σ. 11), «ὁ Ἐκτωρ ἠγάπα τὰ παιδιά, διότι ταῦτα περιποιούνητο αὐτὸν περισσότερον τῶν ἄλλων» (σ. 11) (φράση σκοτεινὴ καὶ βαρεῖα γιὰ μικρὰ παιδάκια), «παιδίον... ἀνυπόδητον καὶ ρυπαρόν» (σ. 14), «τὸ μέγα φρέαρ» (σ. 25), «ὁ λαγῶς» (σ. 26), «νὰ τὸν ἐκδιώξῃ» (σ. 31), «ἔλειχε τὰς χεῖρας» (σ. 32), «ὠραιᾶς τριανταφυλλέας» (σ. 36), «ὁδὸς εἰς ἐμέ» (σ. 36), «τὰ παιδιά ἐσιόρτων ἐκ χαρᾶς» (σ. 60), «ἔδῶ δὲ ἐφρόντο μηλέαι, ἀχλαδέαι» (σ. 61) κ. ἄ.

Αὐτὰ γιὰ παιδάκια ποῦ ἀρχίζουν νὰ διαβάζουν μόλις, δηλ. 6-7 χρονῶν, μὴν τὸ ξεχνοῦμε. Οἱ δάσκαλοι ὅλοι τραβοῦν τὰ μαλλιά τους κάθε φορὰ πὺρ βάζουν τὰ παιδάκια νὰ διαβάσουν. Οἱ καλύτεροι προσπαθοῦν νὰ μεταφράσουν — ἂν εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ παραδεχθοῦμε ἕνα τέτοιο πρωτάκουστο πρᾶμα — λέξη πρὸς λέξη τὸ κείμενον, ὅπως δηλ. θὰ ἔκαναν ἂν μάθαινε τὸ ἐλληνόπουλον ξένη γλῶσσα καὶ ὄχι ἐκείνη ποῦ μιλά στὸ σπῆτι. Καὶ εἶναι χειρότερον παρὰ ἂν μάθαινε ξένη γλῶσσα· γιὰ τὶς λέξεις τῆς ξένης γλώσσας ποῦ θὰ

μάθῃ, θὰ τὶς ξανακούσῃ ὅποτε βρεθῇ μὲ ξένους ποῦ μεταχειρίζονται αὐτὴν τὴ γλῶσσα· ἐνῶ τὶς λέξεις ποῦ βρίσκει στὸ ἐλληνικὸ ἀναγνωσμάτιον καὶ ποῦ κοπιᾷ τόσο νὰ τὶς μάθῃ, δὲν τὶς ἀκούει σὲ καμιὰ ἐλληνικὴ συντροφιά, ὅπου ἡ νῆσσα λέγεται πάπια, τὰ φῶ ἀθγά, ὁ ὄνυξ νύχι, ὁ σκῆψ σκνίπα κτλ.

Μοῦ ἔλεγε μιὰ δασκάλισσα, μιὰ πολὺ μορφωμένη κύρια: «Ὅταν ἀνοίξω καὶ διαβάσω τὸ ἀναγνωστικόν, δὲ μοῦ κάνει ἐντύπωση ἡ γλῶσσα, τὴν ἔχω συνηθίσει· μὰ σὰν πιάσω νὰ ἐξηγήσω τοῦ παιδιοῦ ποῦ διαβάζει... ποπό! μοῦ ἔρχεται νὰ τραβήξω τὰ μαλλιά μου.» Σ' αὐτὴ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν βρίσκονται ὅλοι οἱ δάσκαλοι μας ποῦ τίματα θέλουν νὰ διδάξουν τὰ παιδιά μας. Καὶ αὐτὸ δὲν τυχαίνει μόνο στὶς πολὺ μικρὰς τάξεις, ὅπου ἀπαντοῦμε τραγελαφικὰς φράσεις σὰν αὐτὴν: «καὶ ἀμέσως συλλαμβάνει τὴν οἶνα τοῦ Ἀνδρέου καὶ σῦρει αὐτὴν δυνατὰ» (Α*, σ. 15), καὶ ἄγριες καθαρεύουσες σὰν ἐτούτην: «ὅταν ἐκκολαφθῶσιν οἱ πειναλέοι νεοσσοί, οἱ γονεῖς ἔχουσι πολλὰ νὰ κάμωσι, διὰ νὰ καθουχάσωσι τοὺς μικροὺς ταραξίας» (Β, σ. 38) αὐτὸ λέγω, δὲν τυχαίνει μόνο στὶς πρῶτες τάξεις ὅπου διδάσκονται παιδάκια 6 καὶ 7 χρονῶν, μὰ καὶ στὶς μεγάλας, στὴν Δ' καὶ στὴν Ε' τάξιν, ἀκόμα καὶ στὴν Σ', ὅπου κεφάλαια ὀλόκληρα τὰ πηδοῦν ἐκ συμφώνου ὅλοι οἱ δάσκαλοι, γιὰ τὴν ἰδίαν δὲν μποροῦν νὰ τὰ καλοκαταλάβουν ἔτσι ποῦ νὰ τὰ ἐξηγήσουν καὶ στὰ παιδιά. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι στὴν Σ' τὸ κεφάλαιον «Οἱ συνεταιρισμοὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ», κακογραμμένο, σκοτεινόν, ἀκατανόητο τόσο ποῦ μόνο σύγχυση μπορεῖ νὰ φέρῃ στὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ μπερδέψῃ τὶς λίγες γνώσεις ποῦ ἴσως ἔχει τὸ παιδί γιὰ τὸ συνεταιρισμό.

Μιὰ διευθύντρια παρθεναγωγείου μοῦ διηγήθηκε πῶς μιὰ μέρα ποῦ ἀναπλήρωνε κάποια ἄρρωστη δασκάλισσά της σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς μεσαῖες τάξεις, προσπάθησε νὰ ἐξηγήσῃ στὰ παιδιά τὶς λέξεις ποῦ δὲν καταλάβαιναν· μὰ τόσες πολλὰς ἦταν αὐτὲς, τόσο συχνὰ ἀναγκάζονταν νὰ σταματήσῃ τὸ διάβασμα σὲ κάθε λέξη, ποῦ ἀπελπίστηκε καὶ τὰ παράτησε, καὶ εἶπε στὸ παιδί: «Διάβαζε τώρα καὶ μὴ γυρεύεις νὰ καταλάβῃς». Φαντάστηκε ἄραγε ποτὲ κανένας ὑπουργὸς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τί ἐγκλημα ἔκανε ἔταν παραδέχτηκε τὰ βιβλία αὐτὰ γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ σ' ἑλα τὰ δυστυχισμένα παιδιά τοῦ ἐλληνισμοῦ τὸ βάσανον γιὰ ἕξι χρόνια τῆς ζωῆς τους νὰ διαβάζουν «χωρὶς νὰ γυρεύουν νὰ καταλάβουν»;

* Τὰ φηφία Α, Β κτλ. σημαίνουν Ἀναγνωστικὸν γιὰ τὴν Α' Δημοτικῆν, Β' κτλ.

Δοκίμασα κάποτε να βάλω παιδιά να διαβάσουν δυνατά: ήταν τραγικό ν' άκουσ ένα παιδάκι δέκα χρονών ν' άραδιάζει σαν παπαγάλος με μονότονη τσιριχτή φωνή συλλαβές άκατανόητες, κόβοντας τις λέξεις στη μέση, κολλώντας το τέλος της μιας στην άρχή της άλλης, χωρίς άλλη συλλογή παρά πώς να τά πη πιό γρήγορα: «Αίκραεατό-μυιαιτοτεμέ-τονιαχυρόν-βομβονκαί-τηνώραί-ανμεταλλικήν-λαμφιντών» κτλ.— Σταμάτησα το παιδί και ρώτησα: «Καταλαβαίνεις»; — Κοίταξε το βιβλίο, έμένα, και πάλι το βιβλίο και δέ μίλησε. Πήρα το βιβλίο και ζήτησα ένα διηγηματάκι που είχε διαβάσει λίγες μέρες πρωτότερα το παιδί, «Πώς ανταμείβεται μία άνθρωπλις διά την τιμότητα αυτής» (Γ, σ. 85), και του είπα να μου το διηγηθί. Το μικρό με κοίταζε, κοίταζε το βιβλίο, μά δέ μιλούσε. Ρώτησα: «Τό διαβάσας;» — «Ναι» μου είπε. — «Λοιπόν πές μου το». — Και τό μικρό μου ώμολόγησε, με ντροπή και στενοχωρία: «Τό διαβάσαμε στό σχολείο... μά δέν τό κατάλαβα...» Δέν του είχε περάσει ή ιδέα πώς τά βιβλία γράφονται για να καταλαβαίνονται.

Έβαλα μιά μαθήτρια που είχε τελειώσει τή Β' του Έλληνικού να μου διαβάση από τό αναγνωστικό της Γ' του Δημοτικού, και πολλές λέξεις δέν τις καταλάβαινε: κάποτε ή έννοια την έκανε να μαντεύη, άλλοτε από την έννοια μάντευε στραβά, και άλλοτε δέν καταλάβαινε τίποτα. Έχω σημειώσει στό περιθώριο του βιβλίου μερικές της άπαντήσεις:

«Τέλος παρετήρησε κάτι τι έντός κοιλώματος μιας δρυός» (σ. 124),
Έξήγηση: «στό σώμα μιας δρυός».

«Έχει ούγγος δξύτερον του λύκου» (σ. 125). Έξήγηση: «δυνατώτερο».

«Ούραν μακροτέραν, πλέον θυσανωτήν». Έξήγηση: «καμπυλωτή».

«Υλακτι δέ δξέως». Έξήγηση: «πηδα δυνατά».

Στις σ. 126 και 127, έμπρός σε όλόκληρες φράσεις έχω σημειώσει: «Δέν μπόρεσε να έξηγηήση». Στις λέξεις «άδηφάγος — άκαταπόνητος — θηρέει — κονίλους — βούων» έχω σημειώσει: «άγνωστο». Στή σ. 91 βλέπω τις ίδιες πάλι έξηγήσεις: «ερχουσαι», έξήγ. «πετούν», και έξαφνα «άχ, άχι! έρπετα είναι τά φιδια: θα πη σέρνονται! «Θέτουσαι», έξήγ. «μπαίνουν» — «εισδύουσαι», έξήγ. «βγαίνουν». Έδώ ή έννοια τή γέλασε ή φράση λέγει: «Τότε ερχουσαι αί κάμποι, εισδύουσαι εις την γην και μεταβάλλονται εις χρυσαλλίδας» (Γ, σ. 91). «Α!» μου είπε ή μαθήτρια της Β' του Έλληνικού, «εισδύουσαι, θα πη βγαίνουν από τή γή».

Σέ άλλη μαθήτρια που είχε τελειώσει τις έξι τάξεις του δημοτικού διάβαξα από τό αναγνωσματάριο της Β', που είναι δηλαδή γραμμένο για παιδάκια 8—9 χρονών: «Ο ίππος είναι ώραϊον ζώον. Η κεφαλή του είναι επιμήκης». Ρώτησα: «Τί θα πη επιμήκης;» — Με κοίταξε και συλλογίζουσαν, τέλος είπε: «Πέστε το πάλι», και ξαναδιάβασα τή φράση. — «Α!» είπε, «θα πη τετράγωνη τετράγωνο δέν είναι τό κεφάλι του άλόγου; τό μέτωπό του είναι πλατύ».

Σέ διηγηματάκια όπου μιλούσαν παιδιά ή γλώσσα είναι άνυπόφορη π. χ. «Αχ, πόσον ψύχος είναι σήμερα! έλεγε ή Καλλιόπη». «Και ο άδελφός της Άγιοίλαος εισήλθεν εις τό δωμάτιον με κοκκίνην εκ του ψύχους ρίνα...» (Β, σ. 26). «Τί πτηνόν να είναι; ηρώτησεν ή Καλλιόπη. — Είπε καρδερίνα, απήντησεν ο Άγιοίλαος. Δέν βλέπεις τό κόκκινον στίγμα άνωθεν του ράμφους και τά κίτρινα πτερά εις τάς πτέρυγας;... να τό βάλωμεν εις τό κλωβίον...» (σ. 27). «Είπεν ή μήτηρ των παιδιών εις αυτά: Άκούσατε, τέκνα μου, τώρα θα ηγαριστέιτο ή καρδερίνα σας περισσότερον έξω ή μέσα εις τό δωμάτιον. Απολούσατέ την, διότι ήμπορεί να αποθάνη εις τό κλωβίον...» (σ. 28). «Η καρδερίνα... τέλος επέταξε. Χαίρε, καρδερίνα, χαίρε! έκραξαν τά παιδια» (σ. 29). «Τότε ειπε ή μήτηρ προς αυτά. Τό καλόν πτηνόν σας αγαπά από εγγνωμοσύνην διότι εδειχθητε εὐσπλαγχνα προς αυτό...» (σ. 29), κτλ.

Σέ τέτοια διηγήματα όπου τό παιδί που διαβάζει ξαναβρίσκει σκηνές της δικής του καθημερινής ζωής, φαίνεται ακόμα πιό φανερά ή ψευτιά, ή προσποίηση της καθαρεύουσας: ένα παιδάκι 7—8 χρονών δέν μπορεί να ζωντανέψη στη διήγηση, γιατί για κάθε λέξη αναγκάζεται να κάνη έναν κόπο στό κεφαλάκι του μέσα, να τή μεταφράση δηλ. για να μπορέση να δη τήν εικόνα που αντιπροσωπεύει ή λέξη αυτή και σε λίγο κουράζεται και δέ μεταφράζει πιά. Και γίνεται εκείνο που έλεγε ή διευθύντρια, δηλ. διαβάζει χωρίς να γυρεύη να καταλάβη. Και τότε παίρνει την παπαγαλιστική, μονότονη φωνή, και άραδιάζει συλλαβές κόβοντας τις λέξεις στη μέση, άδιαφορώντας αν έχη ή άχι έννοια αυτό που λέγει, αφού έτσι κι έτσι δέν καταλαβαίνει τίποτα από τό βιβλίο του.

Κάποιος άλλος δάσκαλος μου έλεγε για μιά μικρή του μαθήτρια πώς «αν και αγαπούσε τά ξένα της μαθήματα, τό ελληνικό μάθημα τό αντιπαθούσε στενοχωριούνταν, και τά κρέμαζε κάθε φορά που έπρεπε να διαβάση, ένω τά γαλλικά της βιβλία τά έτρωγε την ώρα του διαλείματος και δέν ήθελε να τ' άφήση». Αυτό άλλωστε είναι

γενικό σε όλα τα παιδιά που διαβάζουν ξένες γλώσσες: τρελαίνονται για τα ξένα τους βιβλία και μισούν το βιβλίο το ελληνικό. Ευτυχισμένα όσα διαβάζουν ξένες γλώσσες! Τα περισσότερα όμως ελληνόπαιδα δε μαθαίνουν παρά ελληνικά, και αυτά είναι τα δυστυχισμένα παιδιά που μεγαλώνουν χωρίς καμιά πνευματική τροφή, αφού τ' αναγνωστικά μας δεν τους μαθαίνουν παρά λέξεις που θα τους χρησιμεύσουν για λίγες ώρες μόνο, αφού μόλις κλείσουν το βιβλίο, κλείουν μέσα και όσα έμαθαν, και δε θα τα ξαναθυμηθούν παρά όταν ξανανοιξουν το βιβλίο. Αν δεν το ανοίξουν και άμέσως, αν περάσουν μερικοί μήνες στο μεταξύ ή κι εβδομάδες μόνο, το ύλακτώ γίνεται ηηδών και το επίμηκες γίνεται πλατύ.

Ένα από τα φοβερότερα αναγνώσματα ως γλώσσα είναι το κεφάλαιο «Οι άνθρακες», από το βιβλίο που διαβάζουν παιδάκια 9 χρονών (Γ, σ. 150). Η γλώσσα καταλαβαίνεται βέβαια από καθηγητή πανεπιστημίου γράφηκε όμως με τον έπαινετό σκοπό να έχουν μιάν ιδέα τα παιδάκια τί θα πή κάρβουνο. Αν τα ρομάντσα με «επιλήψιμα» πράματα γράφονταν σ' αυτή τη γλώσσα, μπορούσαμε χωρίς τον παραμικρό κίνδυνο να τ' αφήσουμε στα χέρια των κοριτσιών μας δε θα καταλάβαιναν τίποτα. Όταν όμως συλλογιστής πώς από τα βιβλία αυτά πρόκειται το ελληνόπουλο να μάθη χρήσιμες γνώσεις και πώς έξω απ' αυτά δεν έχει άλλο βιβλίο, σε πιάνει αγανάχτηση.

Άλλο κεφάλαιο φυσιογνωσίας στο ίδιο βιβλίο είναι «Το Θείον» όπου άπαντομμε (σ. 163) τον άγριο αυτόν παράγραφο, που πρόκειται, μὴν τὸ ξεχνούμε, να τὸν καταλάβουν παιδάκια 9 χρονών: «Οδτος (δ σωρός δρυκτιών) αναπλέγεται και μέρος μὲν αὐτοῦ καίεται, τὸ δ' ὑπόλοιπον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖται ἐκ θεῖου, τήκεται και χύνεται εἰς λάκκούς ευρισκομένους παρὰ τὴν βῆσιν τοῦ σωροῦ. Ἐκεῖ ψυχόμενον πῆγνυται», κι εξακολουθεῖ ἔτσι ὡς τὸ τέλος. Ἀκόμα χειρότερο ἴσως εἶναι τὸ κεφάλαιο «Πόσον ἀνδρεῖοι φαίνονται μερικοί Ψαριανοί κατὰ τὴν ἐπανάστασιν» (Ε, σ. 150). Δὲ δοκιμάζω ν' αντιγράψω περικοπές θὰ ἦταν δύσκολο νὰ διαλέξω, γιατί ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος εἶναι ἐπίσης ἀκατανόητο. Μὰ νὰ δασκάλισσα πὺ ἤθελε νὰ μάθη σὲ κάποιο ἑλληνόπουλο τὴν ἁμορφη αὐτὴ σελίδα τοῦ Εἰκοσιένα και τὸ εἶχε διαλέξει ὡς ἀνάγνωση, ἀναγκάστηκε ὑστέρᾳ ἀπὸ λίγες γραμμὲς νὰ κλείση τὸ βιβλίο και μοῦ ἔλεγε μὲ αγανάχτηση: «Τί νὰ καταλάβη τὸ δύστυχο,

ἀπ' αὐτὰ πὺ διάβαζε; Θ' ἀντίπαθήση και τὸ Εἰκοσιένα μαζί μὲ τὸ βιβλίο του».

Μὰ γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὑπουργὸς και ἡ ἐπιτροπὴ πὺ ἐγκρίνουν τὰ γελοῖα και σχολαστικά αὐτὰ κεφάλαια δὲν ἔχουν παιδιά; Δοκίμασαν ἀραγε ποτὲ νὰ βάλουν ἓνα παιδί, ἔχι πιά 9 χρονών, μὰ και 13 και 14 και 15, νὰ διαβάση τὴν ἄγρια αὐτὴ γλώσσα, νὰ δοῦν πὺς τὴ διαβάσει, τὸ δύστυχο, και πὺς τὴν καταλαβαίνει; Δὲν ἐνωθᾶν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι τί σκληρὸ πὺ εἶναι ν' ἀναγκάζουν ἓνα παιδάκι 9 χρονών νὰ τυραννιέται ἔχι πιά γιὰ νὰ καταλάβη ἓνα στεγνὸ μάθημα ὀρυκτολογίας, ἀλλὰ νὰ μεταφράση μὰ μὰ λέξεις πεθαμένες, σθημένες ἀπὸ τὴ ζωὴ, λόγια πὺ μέσα στὸ κεφάλι του κουδουνίζουν σὰν ἀνυπόφορη, ἄγρια, κακόφωνη κλαγγή;

*

Και μὲ τί ὕφος εἶναι όλα αὐτὰ γραμμένα! Ὑποθέτω ἡ ἴδια ἡ γλώσσα φταίει γιὰ τὴ φτώχεια τῶν ἐκφράσεων, πὺ παρουσιάζονται σὰ βγαλμένες ἀπὸ τὸ ἴδιο καλούπι. Π. χ. στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Δ' στὸ κεφάλαιο τῆς Πατριδογνωσίας «Ἡ Θεσσαλία» και τ' ἀκόλουθα βλέπομε: «ἄνεμοι δροσεροί (σ. 25), ὕδατα δροσερά (σ. 25), τὰς δροσερὰς αὐτοῦ πηγὰς (σ. 26), τὴν δροσερὰν σκιάν (σ. 31), δροσιζει τὸ δουλωμένον ἔδαφος (σ. 32), διαυγὴ ὕδατα (σ. 24), ρυάκια διαυγῆ (σ. 29), ὁ Πηγεῖος διαρρέει τὴν πεδιάδα (σ. 24), ὕδατα δροσερὰ καταρρέουσιν (σ. 25), ὕδατα καταρρέοντα (σ. 26), καταρρέουσι ρυάκια διαυγῆ, και καταρρέουσι κελαρύζοντα ὕδατα, και διαρρέει ὁ Πηγεῖος (σ. 29), ὁ Πηγεῖος ρέει (σ. 31).—Ἡ Ὅσσα εἶναι ἀπότομον ὄρος (σ. 25), ἀπότομος χωρίζεται, ὑψηλὸν και πολυκόρυφον ὄρος.—Πρὸ χιλιάδων ἐτῶν... ἐπίστευον ὅτι ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων αὐτοῦ κορυφῶν.—ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ κορυφῶν.— εἰς τὴν ὑψηλοτέραν τοῦ Ὀλύμπου κορυφῆν (δλα αὐτὰ στὴν ἴδια σελίδα 26).— ἡ Πίνδος μετὰ τῶν ὑψηλῶν και πριονωτῶν κορυφῶν αὐτῆς (σ. 27), ἀπότομοι τοῦ Ὀλύμπου οἱ βράχοι.—αἱ ὑπόρρειαι αὐτοῦ εἶναι ἀπότομοι (σ. 29), κελαρύζοντα ὕδατα (σ. 29), τὸ κελάρημα τῶν κρυσταλλίνων ὑδάτων (σ. 31), ἡ Θεσσαλία εἶναι ὄραία χώρα (σ. 25), εἰς τὴν ὄραιοτέραν χώραν (σ. 26), ἡ περικαλλῆς Μακεδονία (σ. 27).—ἀπερίγραπτον κάλλος,—τὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος.—εὐμορφος εἶνε ἡ κοιλάς (σ. 32).—τὸ κάλλος αὐτῆς.—εἶνε ἡ Πατρίς ἡμῶν ἡ ὄραιοτέρα χώρα τοῦ κόσμου».

Σὲ ἔξι σελίδες μέσα, γιατί οἱ ἄλλες εἶναι μουντζούρες πὺ παρασταίνουν εἰκόνες, βλέπομε: «εἶνε τὰ δασώδη τῆς Θεσσαλίας βουνά

(σ. 24). — κατά την άνοιξιν ή πεδιάς χρυσίζει (:) εκ του πράσινου (:) χρώματος των σπαρτών (σ. 25). — το πράσινον Πήλιον... — το Πηλίον την κορυφήν και τας κλιτύς καλύπτουσι δάση μεγάλα. — εν μέσφ δένδρων όπωροφόρων. — τας κορυφάς αυτής, τας κλιτύς και τας βαθείας χαράδρας καλύπτουσι δάση πυκνά. — μέγισται εκτάσεις των όπωρειών αυτού εινε δασώδεις (σ. 26). — ή δασώδης Όρθρυς (σ. 27). — υπό παχείαν σκιάν την όποιαν άπλώνουσιν αι πλατανόφυτοι όχθαι (σ. 29). — άριστέροθεν... εινε έρριζωμένα (!) ύψηλά και καταπράσινα δένδρα, δεξιόθεν αι κλιτύς της Όσσης εινε καταπράσινοι. — σκεπάζουσιν αυτούς (τους βράχους) τά χλώρα φύλλα του κισσού και άλλων φυτών (σ. 31) — βαδίζεις... πάντοτε υπό την δροσεράν σκιάν των δρυών και των πρίνων, των πλατάνων και των ίτεών. — τους όφθαλμούς θέλγει ή ποικιλία του πρασίνου χρώματος» κτλ.

Βέβαια ή ποικιλία της περιγραφής δε θέλγει τη φαντασία εκείνου που διαδάζει: ή φτώχεια των ιδεών σε πιάνει στο λαιμό, σε αηδιάζει. Νομίζει ο συγγραφέας πως όταν πή μιá φορά έμμορφιά, την άλλη κάλλος και την τρίτη ωραιότητα, πως άλλαξε και την έννοια; Επίσης και όταν μάς μιλά για βουνά δασώδη, δάση μεγάλα, δάση πυκνά, εκτάσεις δασώδεις, δασώδη Όρθρυν, πράσινον χρώμα, πράσινον Πήλιον, καταπράσινα δένδρα, κλιτύς καταπράσινους κτλ. μήπως φαντάζεται πως κάθε φορά που ξαναλέγει τη λέξη πράσινο μάς φέρνει εμπρός στα μάτια μας από έναν άλλο χρωματισμό της πρασινάδας; και κάθε φορά που λέγει δάσος ή δασώδης ή δέντρα μεγάλα, δέντρα μικρά, δέντρα πράσινα, πως πρόσθέτει και από ένα δάσος στην εικόνα, που μάταια καταγίνεται να ζωντανέψη μπροστά μας; Δε νιώθει το βαρεμό του αναγνώστη που για έξι σελίδες δεν μπορεί να ξεκολλήση από τις κλιτύς και τα δασώδη και τ' άπότομα και τα δροσερά και τα πράσινα και τα καταρρέοντα και διαρρέοντα και ρέοντα; Παρακάτω, σε άλλο κεφάλαιο (Δ, σ. 58), «Πώς φαίνεται ή ανατολή του ήλιου επί της Γκιώνας», βρισκομε τρεις σελίδες παραγεμισμένες με παράγραφους και άλλους παράγραφους που λέν και ξαναλέν τα ίδια πράματα χωρίς να μάς λένε τίποτα. Με λίγα, σεμνά, μετρημένα λόγια μπορούσε να μάς περιγράψη, σε μισή σελίδα μέσα, ζωντανή την ανατολή του ήλιου όπως φαίνεται από το ψηλό αυτό βουνό, ενώ μάς ζαλίζει και μάς κοιμίζει με τους πόθους του και τις επιθυμίες του ν' ανέδη: «Και όμως έγω εκ της σφοδράς μου επιθυμίας να φθάσω εις την κορυφήν ουτε τας δυσκολίας ουτε τήν κόπον ήσθανόμην». «Όσάκις ο κόπος κατελάμβανε τας κνήμας

ήμων (!) άνεπαυόμεθα επί όλίγον επί του σάγματος της ήμιόνου» (σ. 59). — «Έκαθίσαμεν ν' αναπαυθώμεν όλίγον, περιβεβλημένοι τά σκεπάσματα. Άφου παρήλθεν εκανή ώρα ήγήθη. Είχον στραφή προς ανατολάς» (σ. 60).

Τί ένδιαφέρον μπορούν να έχουν όλα αυτά; Και ακολουθούν κωμικοτραγικές προσπάθειες να φτιάση ποίηση: «Έπάνω εις τον γαλανόν ουρανόν ελαμπύριζον οι άστέρες». (σ. 59). — «Έκ του φαιδρου εκείνου χρώματος οι μόν άστέρες ώχρίων, κύκλω μου δ' άνεφαίνοντο σημεΐα προέχοντα... Βραδέως και αυτάι έδάφοντο διά του γλυκέος φωτός του ουρανού (σ. 60). — Πρδ όλίγου άκόμη ήσαν βεθυθισμένοι εις το σκότος, ως αν μη όπήρχον και τώρα έφαίνοντο, ως αν άνεπήδησαν εκ του μηδενός! Ένόμιζον ότι γίνομαι μάρτυς νέας Δημιουργίας» (σ. 61). Σε άλλο κεφάλαιο, «Η κοιλάς των Τεμπών» (Δ' σ. 27): «Η καρδιά σου τότε εκ της χαράς θα σκιρτήση» — «Τους όφθαλμούς σου θέλγει ή ποικιλία του πρασίνου χρώματος» (σ. 31). — «Τά ότα σου τέρει το κελάρυσμα των κρυσταλλίνων υδάτων και σε συνοδεύει ή μουσική των εϋθύμων πτηνών» — «Εινε τερπνόν να προχωρήσης προς το πέρας» κτλ.

Ειναι λυπηρό να συλλογιστής πως το ελληνόπουλο πρέπει να σχηματίση το φιλολογικό του γουστο άπάνω σ' αυτά τά στερεότυπα, αξιοθρήνητα, οικτρα καλούπια, που σέρονται σε όλα τά τετράδια με τις «έκθέσεις ιδεών» των μαθηταρίων.

Τά κεφάλαια όλα που έχουν το συγκινητικό κι έμορφο τίτλο «πατριδογνωσία» είναι άποτυχημένες δοκιμές να περιγράψουν μέρη της Ελλάδας μας. Τίποτα δε λέγουν που να χαρακτηρίζη τη Θεσσαλία, την κοιλάδα των Τεμπών ή τά δσα φαίνονται από πάνω από την Γκιώνα: οι περιγραφές αυτές που χαρακτηριστικό έχουν μόνο μιάν άπελπιστική έλλειψη ειδικού χαρακτήρα, φαντασίας και ποίησης, μπορούν να μπουν παντού, στη Γερμανία, στην Ίσπανία, στην Αίγυπτο, στην Αυστρία ή στην Άγγλία, αναλόγως που αναφέρουν βράχους και δέντρα, ή κάμπους και σπαρτά: τίποτε χαρακτηριστικό δε μάς λέγουν, τίποτα που να μάς ζωντανεύη την Ελλάδα μας που ξέρομε και αγαπούμε. Τί μάς φέρνει άραγε εμπρός στα μάτια περιγραφή σαν αυτές (Δ, σ. 62); «Υψουτο πλησιέστερον ο Παρνασσός διεκρίνοντο καθαρώς αι δύο προέχουσαι αυτού κορυφαί». «Κατωτέρω ύψουτο ο χαριτωμένος Έλικών». «Κατωτέρω του Έλικώνος ειδον τον Κιθαιρώνα μετά των δασοφύτων αυτού χαράδρων και την πολυδότανον Πάρνην». «Απέ-

ναντι της Ευβοίας ηγείρετο τὸ Πεντελικόν. Ἐκ τῶν ἐγκάτων αὐτοῦ ἐξορύσσεται τὸ λευκὸν μάρμαρον». «Νοτιώτερον ὑφούται ὁ Ὑμηττός, τὰς ἐκτάσεις τοῦ ὁποίου καλύπτει ὁ ἀρωματώδης θύμος».

Τὴν ἰδιαίτερον μᾶς παρουσιάζει ἡ περιγραφή δλων αὐτῶν τῶν ἀγαπημένων μας βουνῶν; Τί διαφορετικὸ ἔχει τὸ ἓνα ἀπὸ τ' ἄλλο; Τὸ θυμάρι ξεχωρίζει τὸν Ὑμηττό; Μὰ θυμάρι βρίσκεται καὶ στὴν Πεντέ τὸν Πάρνηθα καὶ στὴν Γκιώνα καὶ σ' ἄλλα μας τὰ βουνά. Ἡ γραμμὴ τοῦ Ὑμηττοῦ διαφέρει, ἐπίσης καὶ τὰ χρώματά του. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν Πεντέλη ποὺ ἀπὸ μακριὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τ' ἄλλα βουνά μὲ τὴν ἀσπρίλα τῶν μαρμαρένιων βράχων της καὶ τις πολυάριθμες καμπούρες της, τὸ ἴδιο καὶ γιὰ ἄλλα μας τὰ βουνά ποὺ ἔχουν τόσο χαρακτηριστικὰ γραμμὰς, τόσο ἰδιαίτερα χρώματα. Ἄν πρόκειται ἡ περιγραφή τοῦ «Τὶ βλέπει κανεὶς ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς Γκιώνας» (σ. 61 καὶ ἀκόλουθες) νὰ περιορίζεται σ' ἓνα σαχλὸ ἀράδισμα ὀνομάτων ἀπὸ βουνά καὶ λίμνες καὶ ποτάμια, καλύτερο πολὺ εἶναι νὰ πάρωμε τὸ χάρτη μας καὶ νὰ κάνωμε ἓνα ξερὸ μάθημα γεωγραφίας. Θὰ τελειώσῃ γρηγορώτερα καὶ θὰ ἔχωμε σαφέστερες καὶ βεβαιώτερες ἰδέες γιὰ τὴν τοποθεσίαν τῶν βουνῶν κτλ. Οἱ βαρετὲς ἀναγνώσεις ἄλλωστε πλημμυρίζουν τοὺς τόμους δλους Μεταξὺ τῆς Α' τάξης καὶ τῆς Σ' ἢ γλώσσα διαφέρει, γιὰτί σὲ κάθε τάξη ἡ καθαρεύουσα γίνεται ἀγριώτερη· στὰ διηγήματα ἕως τὰ ἠθοπλαστικά, ἡ οὐσία μένει ἐπίσης μωρουδιακίστικη. Ἄνοιξετε τὸ βιβλίον τῆς Σ' καὶ διαβάσετε π. χ. τ' ἀκόλουθα διηγήματα: «Διατί ὁ ξυλουργὸς Πέτρος ἐργάζεται τώρα περισσότερον ἀπὸ τὸ σύνθηδες» (σ. 21). — «Πῶς εἰς πλούσιος νέος ἀνταπέδωκε τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὀφειλομένην χάριν» (σ. 30). — «Πῶς φέρεται εἰς Ἑλλήν νομάρχης πρὸς ἀσθενεῖς τινὰς ἀπειλουμένους ὑπὸ πυρκαϊᾶς» (σ. 38) κτλ. κτλ.

Οἱ ἐπικεφαλίδες εἶναι φοβεράς, θέλουν μνημονικὸ καλὸ γιὰ νὰ τίς θυμᾶται κανεὶς ἀπ' ἔξω, μὰ ἡ οὐσία τους εἶναι κωμικὴ· γραμμῆνα σὲ ἀπλή γλώσσα, θὰ ἦταν καλὰ γιὰ παιδάκια 5-8 χρονῶν τὸ πολὺ. Ἐκάναν τὴν παρατήρησιν αὐτὴν ἐμπρὸς σὲ μιὰ δασκάλισσα· μοῦ ἀποκρίθηκε ἀφοῦ τὸ σκέφτηκε λίγο: «Μὰ ἐσεὶς κρίνετε ἀπὸ τὰ ξένα παιδιὰ· τὰ δικά μας παιδιὰ 13-14 χρονῶν δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένα ὡς τὰ ξένα».

Μὰ γιὰτί δὲν εἶναι μορφωμένα; Ποιὸς τὰ ἐμποδίζει νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ ἐπίσης ἀνεπτυγμένα, ἂν ὄχι καὶ περισσότερο; Ποιὰ ὁμολογία μεγαλύτερη θέλωμε γιὰ ν' ἀποδείξωμε τὴν ἐλαστικότητα τοῦ εκπαιδευτικοῦ μας συστήματος γενικά, καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν μας ἰδιαίτερος;

Τὸ ἐλληνόπουλο, τὸ ζυπνότερον παιδάκι ποὺ μπορεῖ νὰ ὄνειρευθῇ νὰ διαπλάσῃ ἓνα δάσκαλος, φθάνει στὸ σχολεῖο μὲ τὸ μυαλὸ ἀνοιχτό, γεμάτο περιέργεια καὶ πόθο νὰ μάθῃ. Καὶ ὕστερα ἀπὸ ἕξι χρόνων κόπους καὶ μόχθους, μένει τόσο ἀμόρφωτο ὥστε οἱ ἀνοστες, ἀνούσιες, μωρουδιακίστικες, κουτὲς καὶ κοινὲς σαχλοδιηγήσεις αὐτῆς, ν' ἀρχοῦν ὡς τροφή στὸ πνεῦμα του! Θὰ πῆ πῶς τὸ ἀνοιχτὸ αὐτὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ ἔπαθε ἀτροφία στὸ μεταξὺ· καὶ τὴν ἀτροφία αὐτὴν τοῦ τὴν ἔφερε τὸ σχολεῖο καὶ τὸ βιβλίον.

*

Μὰ δὲν ἔπαθε μόνο ἀτροφία τὸ παιδικὸ μυαλὸ· ἔχει χαλάσει συνάμα. Δὲν εἶναι μόνη ἡ γλώσσα καὶ ἡ φιλολογικὴ διατύπωση τοῦ ἀναγνωστικοῦ μας ποὺ εἶναι κακὴ· ἡ οὐσία εἶναι ἀκόμη χειρότερη, ἰδίως στὸ ἠθοπλαστικὸ κεφάλαιο. Ἐκεῖνο π. χ. ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος κάνει ἐντύπωση στὰ ἐλληνικὰ ἀναγνωσμάτια, μὰ προπάντων στὰ τέσσερα πρώτα, εἶναι ἡ ἔλλειψη ἀνώτερων αἰσθημάτων, ὅπως ἡ εὐγένεια, ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ τόλμη, ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ αὐτοθυσία. Καὶ ἀπεναντίας, ἐκεῖνο ποὺ τὸ περισσότερο καλλιεργεῖται ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ στὸ παιδί εἶναι ἡ φροντίδα τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ φόβος μὴν κακοπάθῃ, ὁ φόβος τῆς ἀρρώστειας. Τὸ τετραστίχο τοῦ παιδικοῦ τραγουδιοῦ «Τὸ Ἀρνάκι»:

Καθὼς παιδί μου προχωρεῖς

Καὶ σὰν ἐλάφι τρέχεις,

Νὰ κακοπάθῃς ἤμπορεῖς

Καὶ πρέπει νὰ προσέχῃς

ἔγινε εὐαγγέλιον στὸ ἀτολμο μυαλὸ τῶν διαφόρων συγγραφέων τῶν ἀναγνωστικῶν μας.

Πάρτε δλόκληρη τὴν σειρά τὰ διηγήματα τῶν πρώτων βιβλίων· ἀρκεῖ νὰ διαβάσῃ κανεὶς τίς ἐπικεφαλίδες γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴν ἠθοπλαστικὴν σημασίαν ποὺ ἔχει τὸ περιεχόμενον. Στὸ Βιβλίον Α':

- «Τὶ παθαίνει εἰς βοσκὸς ψεύστης» (σ. 5).
- «Τὶ παθαίνει ὁ φιλόνομικος Ἐκτωρ» (σ. 11).
- «Τὶ ἔπαθον αἱ δύο φιλόνομικοι αἰγες» (σ. 16).
- «Τὶ ἔπαθε τὸ ἀπειθὲς ψαράκι» (σ. 21), καὶ ἄλλα ποὺ ἀφήνω.
- «Τὶ παθαίνει εἰς βάρβαρος δούσις ἔβλαψεν ἓνα πονικόν» (Β, σ. 61).
- «Τὶ παθαίνει εἰς ὑπερήφανος λύχνος» (σ. 47).
- «Τὶ ἔπαθεν εἰς πετεινὸς διὰ τὴν ὑπερηφάνειάν του» (σ. 49).
- «Τὶ παθαίνει εἰς κόραξ στολισθεὶς μὲ πτερὰ παγωνίων» (σ. 105)

ἀφήνω πολλά και παραλείπω τ' ἀμέτρητα «Τί παθαίνει» τῆς Γ' και Δ'. Ἡ ἠθικὴ ποὺ βγαίνει ἀπ' ὅλα τὰ διηγήματα τῆς σειρᾶς τῶν ἀναγνωστικῶν εἶναι πῶς τὸ παιδί πρέπει νὰ εἶναι καλὸ, γιατί ὁ κακὸς ἄνθρωπος κινδυνεύει νὰ κακοπάθῃ. Ἔτσι «ὁ φιλόνεικος Ἐπιωρ», ἕνα σκυλάκι ποὺ χωρὶς λόγο δαγκάνει ἕνα μεγάλο σκύλο, τίς τρώγει, και κλαίγει γιατί πονεῖ. «Αἱ δύο φιλόνεικοι αἰγες» ἔπεσαν στὸ ποτάμι και πνίγηκαν. «Τὸ ἀπειθὲς ψαράκι» ἔφαγε τὸ δόλωμα και πιάστηκε στὸ ἀγκίστρι. «Ὁ βάρβαρος δούσις ἔβλαψεν ἕνα ποικιλό», ὅστερα ἀπὸ πολλὰ φαγώθηκε ἀπὸ ἕνα γεράκι. «Ὁ πειτεινός, διὰ τὴν ὑπερηφάνειάν του» φαγώθηκε και αὐτὸς ἀπὸ ἕνα γεράκι, κτλ. Ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ συμβαίνουν κατὰ τύχη, στέλνονται ἀπὸ κάποιο θεὸ ἀγνωστο γιὰ νὰ τιμωρηθοῦν οἱ κακοί.

Τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι ἀντιπαιδαγωγικὸ ὅσο παίρνει. Τὸ παιδί συνηθίζει νὰ περιμένῃ πάντα τιμωρία γιὰ τὴν κακὴ πράξη και τὴν ἀμοιβὴ τῆς καλῆς· ὅτι και ἂν κάνῃ, τὸ κάνει μὲ ὑπολογισμούς· ἀποφεύγει τὸ κακὸ ἀπὸ φόβο τῆς τιμωρίας, ἀπαιτεῖ νὰ τιμωρηθῇ ὅποιος τὸ βλάψῃ και δὲν κάνει τὸ καλὸ, ἀκόμα και τὸ ἀπλούστατο καθήκον του, παρὰ ἂν πρόκειται νὰ μαθευτῇ και νὰ τοῦ δοθῇ ἡ ἀμοιβή. Τὸ αἶσθημα δμως αὐτὸ εἶναι μικρὸ και πρόστυχο· καλὸ εἶναι νὰ μαθαίνει τὸ παιδί νὰ κάνῃ τὸ καθήκον του ἐπειδὴ πρέπει, ἀπὸ ὑπερηφάνεια, ἀπὸ ἀξιοπρέπεια. Οἱ ἀμοιβὲς και οἱ τιμωρίες ἄλλωστε δὲν εἶναι κοινὲς στὴ ζωὴ· ὅστε εἶναι περιττὲς και στὰ βιβλία.

Μαθαίνει ἐπίσης τὸ παιδί πῶς δὲν πρέπει νὰ λέγῃ ψέματα· ἀπὸ κανένα διήγημα δμως ὅπου πρόκειται γιὰ ψέμα δὲ βγαίνει πῶς πρέπει νὰ λέμε τὴν ἀλήθεια γιατί τὸ ψέμα εἶναι ἐλάττωμα ποταπὸ και σιχαμένο ποὺ μᾶς λερώνει· πῶς πρέπει νὰ λέμε τὴν ἀλήθεια ἀπὸ ὑπερηφάνεια, χωρὶς ὑπολογισμούς, ἔστω και ἂν μιὰ τολμηρὴ ἀλήθεια μᾶς φέρῃ κάποτε σὲ δυσκολίες, ἀκόμα και σὲ καταστροφές.

Ἀπ' ὅλα τὰ διηγήματα ἀπεναντίας βγαίνει πῶς πρέπει νὰ λέμε καλύτερα τὴν ἀλήθεια, γιατί λέγοντας ψέματα μποροῦμε νὰ κακοπάθουμε.

Κι ἔτσι στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Α' τάξης (σ. 5), δταν ὁ Ἄνδρέας λέγῃ τὴν ἀλήθεια, πῶς ἔκανε μιὰ ζημιὰ, ἡ μητέρα ἀμέσως τοῦ δίνει τὸ μάθημα: «Καλὰ ἔκαμες, Ἄνδρέα μου, και μοῦ εἶπες τὴν ἀλήθειαν. Ἄκουσε, παιδί μου, τί ἔπαθεν εἰς βοσκός, ὁ ὁποῖός ἔλεγε ψεύματα!» Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ διήγημα «Τί παθαίνει εἰς βοσκὸς ψεύστης» (σ. 5), ἡ κλασικὴ δηλ. ἱστορία τοῦ «λύκοι! λύκοι!» ποὺ φωνάζει ὁ βοσκός

χωρὶς νὰ ἔχῃ λύκους, και ποὺ δταν ἔρθουν οἱ λύκοι μένει χωρὶς βοήθεια και τὸν τρών ἢ τοῦ τρών τ' ἄρνιά του, γιατί κανένας πιά δὲν τὸν πιστεύει.

Ὁ Ἄνδρέας θὰ κάνῃ βέβαια τὴ σκέψη πῶς ἂν εἶναι πάντα νὰ βγαίνει ἔτσι σὲ τόσο κακὸ μιὰ ψευτιά, περισσότερο συμφέρει νὰ λέγῃ κανεὶς τὴν ἀλήθεια, ἀκόμα και ἂν δὲν τὸν ἐσυγχωροῦσε ἡ μητέρα, ἀκόμα και ἂν τὸν ἔδερνε. Ὁ Ἄνδρέας, ὅπως και τὸ παιδί ποὺ διαβάσει τὴν ἱστορία τοῦ Ἄνδρέα, ἀρχίζει και κάνει ὑπολογισμούς, ζυγίζει τὸ ὑπὲρ και τὸ κατὰ, και διαλέγει ἀπὸ τὰ δύο κατὰ τὸ μικρότερο.

Τὴν ὑπερηφάνεια τοῦ παιδιοῦ δὲν τὴν ἀγγίξε τὸ διήγημα· τὴ συνείδησή του ὅτε· κανένα ἔμορφο, γενναῖο ἢ τολμηρὸ αἶσθημα δὲν ξύπνησε μέσα του· μόνο ὑπολογισμούς θὰ σκεφθῇ νὰ κάνῃ ὁ ἀναγνώστης. «Πρέπει νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθεια, γιατί τὸ ψέμα τιμωρεῖται, και ἂν πῶ ψέμα Κύριος οἶδε τί κακὸ μπορεῖ νὰ μοῦ βγῇ στὸ κεφάλι».

Ἴσως και σταματήσῃ και δὲν πῇ τὴν ψευτιά ποὺ θὰ εἶχε δρεξὴ νὰ πῇ, ἀπὸ δεισιδαιμονία, μὲ τὴν πρόληψή ποὺ ἔχουν πολλὰ παιδιὰ πῶς τὸ κακὸ πάντα τιμωρεῖται. Ὁ φόβος αὐτός, ποὺ μπορεῖ βέβαια νὰ βολῇ τοῦ δασκάλου ἢ τοῦ γονέα, γιατί θὰ σταματήσῃ τὸ παιδί σὲ μιὰ κακὴ πράξη, δὲν ἔχει τίποτα ἔμορφο, εἶναι κακὸς γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ, εἶναι ἀντιπαιδαγωγικός, γιατί δὲν ἀγγίξει κανένα γενναῖο αἶσθημα· ἀπεναντίας εἶναι αἶσθημα μικρὸ, δειλὸ και πρόστυχο.

Σ' ἕνα ἄλλο διηγηματάκι τῆς Β' τάξης (σ. 43), ποὺ μποροῦσε ἄλλιῶς γραμμένο και σὲ ἀπλὴ γλῶσσα νὰ εἶναι νόστιμο, παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη νὰ λέμε τὴν ἀλήθεια μὲ ἀκόμα χειρότερο και προστυχώτερο τρόπο. «Ὁ βασιλεὺς τότε τὸν ἐκάλεσε (τὸ βοριά) και τὸν ἠρώτησεν ἂν ἦσαν ἀληθῆ ὅσα ἔλεγον ἐναντίον του οἱ ἄνθρωποι. Ὁ Βορρᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ ψευσθῇ, διότι τὸ πρᾶγμα ἦτο πολὺ φανερόν». Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν τὸ πρᾶμα δὲν ἦταν «πολὸ φανερόν» ὁ Βορρᾶς «ἠδύνατο νὰ ψευσθῇ». Εἶναι καημὸς νὰ συλλογίζεται κανεὶς πῶς μὲ τέτοια ἠθικὴ ἀνατρέφονται τὰ ἑλληνόπουλα. Γιαυτὸ δταν φθάνουν στὰ 13-14 χρόνια, εἶναι τόσο πιὸ ἀμόρφωτα ἀπὸ τὰ ξένα παιδιὰ τῆς ἴδιας ἡλικίας. Τὸ ἀναγνωστικὸ μας δὲν ξυπνᾷ, δὲν καλλιεργεῖ τ' ἀνώτερα αἰσθήματα τοῦ παιδιοῦ ἀπεναντίας ξυπνᾷ τὰ μικρὰ και πρόστυχα ἐνστικτα, και καλλιεργεῖ προπάντων τὴν ὑποκρισία και τὴν πονηριά. Ἀπόδειξη τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα:

Στη Β' τάξη (σ. 100), βρίσκουμε ένα διήγημα «Πώς τιμωρείται ο ψεύστης Αντώνιος υπό του πατρός του». Ο Αντώνης είπε πώς στις Αθήνας είδε ένα πορτοκάλι μεγάλο σαν καρπούζι, και ο πατέρας του του λέγει: «Απίστευτον μοι φαίνεται, αλλά ποιος ήξευρε πάλιν; Έκαστος τόπος έχει και τα παράδοξά του. Ίδου εις τον δρόμον πού πηγαίνομεν, θ' απαντήσωμεν μίαν γέφυραν διαν διέλη εις ο οποίος ειπε ψεύδος, πίπτει και θραύει τον πόδα του». Ο Αντώνης άνησυχεί και γυρεύει να μικρέψη το πορτοκάλι, πού από καρπούζι γίνεται πεπόνι, έπειτα φράπα. «Ο πατήρ του Αντωνίου δεν άπαντά. Προχωροῦσιν» ο Αντώνιος είναι ιδρωμένος ή καρδιά του κτυπά, συλλογίζεται δι τι το πράγμα ειπε σοβαρόν και δι δύναται να θραύση τον πόδα του. Μετ' όλίγον φθάνουσι εις την φοβεράν γέφυραν τότε ο Αντώνιος, πριν πατήση επ' αυτής, φωνάζει: «Επίστευσεσθε δι ειδον τόσον μεγάλον πορτοκάλιον; Να σοι ειπω την αλήθειαν; Το πορτοκάλιον, το όποιον ειδον, ήτο δπως όλα τα πορτοκάλια!»

Το διήγημα αυτό βρίσκεται, μὴν το ξεχνούμε, σε αναγνωσματάριο διδασκαλικό, εγκεκριμένο από το Υπουργείο, για να μορφώσει το ελληνόπουλο και να το κάνει χρήσιμο πολίτη. Το μόνο μάθημα όμως που μπορεί να βγάλει το παιδί από το πολύ κακογραμμένο αυτό διήγημα είναι ένα μάθημα πονηριάς. Αν δεν ήταν τόσο κουτσός ο Αντώνης, αν δεν ήταν τόσο σιχαμερά φοβιτσιάρης, θα καταλάβαινε την πονηριά του εγγενικού πατέρα του, που για να τον κάνει να δημολογήσει την ψευτιά του καταφεύγει ο ίδιος σε άλλη ψευτιά, και όχι μόνο θα πιάνονταν ο πατέρας, αλλά και θα επικυρώνονταν η ψευτιά του Αντώνη, αφού θα περνούσε το γεφύρι χωρίς να σπάσει το πόδι του, και θ' απόδειχνε έτσι πώς το πορτοκάλι ήταν μεγάλο σαν καρπούζι. Ωραίο ήθικό μάθημα!

*

Το χρηματικό ζήτημα παίζει σημαντικό ρόλο, και είναι πολύ αντιπαθητικό. Συχνά στη διήγηση μιας καλής πράξης έρχεται ή χρηματική άμοιβή που χαλνά όλο το ήθοπλαστικό μάθημα. Στο νόστιμο διηγηματάκι της 5' τάξης (σ. 21), που θα είχε τη θέση του στο Α' αναγνωστικό, τόσο άπλη είναι ή οδσία του — «Διατι ο ξυλοργός Πέτρος εργάζεται τώρα περισσότερον από το σύνθεσ» — ο Πέτρος δουλεύει τη νύχτα για να δώσει ψωμί στην οικογένεια κάποιου άρρωστου γείτονά του, και όταν τον ρωτά ο πλούσιος κύρ Αργύρης αν θ' αναγνωρίσει ο γείτονας την καλωσύνη του, δίνει ο

Πέτρος την πολύ έμορφη κι εγγενική απάντηση: «Τι να σου ειπώ, κύρ Αργύρη! Αυτό το πράγμα δεν έπρόφθασα άκόμη να το σκεφθώ. Τα παιδιά του Χριστού πεινούν... Τώρα σκέπτομαι και αυτό, το όποιον λέγετε... Είτε μείνη (δηλαδή εδχαριστημένος ο γείτονας) είτε δεν μείνη, εγώ είμαι πληρωμένος δια τους κόπους μου. Ήξευρετε, πόσην χαράν αισθάνομαι, όταν βλέπω, με τί χαράν με υποδέχονται τα καιμένα τα παιδάμα;» (σ. 23). Ο πλούσιος στέλνει ένα εκατοστάριο και χαλνά όλη την έμορφή του μαθήματος, αφού οι κόποι του Πέτρου γίνονται άχρηστοι, ή θυσία του περιττή, και το παιδί που διαβάσει παύει να νιώθει την ανάγκη να στερηθή κάτι για να το δώσει, αφού μπορεί είτε ο πατέρας του είτε κανένας άλλος κύρ Αργύρης να το αναπληρώσει χωρίς κόπο και χωρίς θυσία. Πόσο πύο έμορφο και συνάμα παιδαγωγικό θα ήταν αν ο Πέτρος με τον κόπο του και τις στερήσεις του βοηθούσε τη φτωχή οικογένεια και τη συντηρούσε ως πού να επιστρέψη ο άρρωστος πατέρας από το νοσοκομείο.

Αφήνω τ' άλλα παραδείγματα, όπου τα διηγήματα είναι πολλά και άκαλαιόσητα και άνάξια να τ' αναφέρη κανείς: αλλά είναι κι ένα έμορφο ποίημα του Παράσχου, «Και νεκρός έλειε» (5, σ. 27), που θα ήταν έξοχο αν έλειπαν οι έξι τελευταίοι στίχοι:

Μά... βρήκαν κεί που έσκaban όπίσ' απ' τ'όγιο Βήμα,
φλουρι γεμάτο ένα μικρό παμπάλαιο πιθάρι...

και τα φλουριά αυτά χαλόν όλη την ποίηση των έξι προτελευταίων στίχων:

Στο οημοκλήσι έτρεξαν άνήσυχ' οι πτωχοί του
Και κεί τον βρήκανε νεκρό... το όστερον ψωμί του
Κρατούσε, σαν να τ'όδινε το θάμα ειχε άρχισει
Ο Χάρος δεν έμπόρεσε το χέρι του να κλείσει!...
Ένας πτωχός το φίλησε, το έκαμε κομμάτια
Και τ'όδωσε αντίδωρο με βουρκωμένα μάτια.

Άξιζε, νομίζω, να κοπούν οι τελευταίοι στίχοι και να σταματούσε εκεί το ποίημα: θα ήταν κέρδος για τη φιλολογική και παιδαγωγική ανάπτυξη του παιδιού.

Οι υπολογισμοί δε λείπουν από κανένα κεφάλαιο ήθοπλαστικής, στο ζήτημα της ευγένειας, της αξιοπρέπειας, της τιμότητας, της τόλμης όσο και της ψευτιάς. Βλέπουμε π.χ. κάτι ρητά τέτοια: — «Δεν πρέπει να κρατώμεν ποτέ ξένον πράγμα. Η τιμότης

ἀνταμείβεται» (Γ, σ. 91). — «Ὁ ἀπειθῶν εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν γονέων τιμωρεῖται» (Δ, σ. 149). — «Ὁ ἀπατεῶν τιμωρεῖται» (σ. 107). «Ἡ τύχη βοηθεῖ τοὺς γενναίους. Ὁ γενναῖος σώζεται ἐν τοῖς κινδύνοις». (Ε, σ. 164). — «Λέγε πάντοτε τὴν ἀλήθειαν. Τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀπάτη τιμωροῦνται» (Γ, σ. 99).

Ὅταν ὁμως «ἡ τιμότης» δὲν ἀνταμείβεται, καὶ δταν «τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀπάτη» δὲν τιμωροῦνται, γιατί πρέπει νὰ μὴ λέμε ψέματα καὶ νὰ εἶμαστε τίμιοι; Καὶ ἂν ἡ τύχη δὲ βοηθήσῃ τὸ γενναῖο, καὶ στὸν κίνδυνο σκοτωθῇ, γιατί πρέπει νὰ εἶμαστε γενναῖοι;... Πουθενὰ δὲ βλέπω ρητὸ νὰ λέγῃ: «Τὸ ψέμα καὶ ἡ ἀπάτη λερώνουν καὶ ντροπιάζουν», ἢ «νὰ εἶσαι τίμιος ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ σου», ἢ «νὰ εἶσαι ἴσιος καὶ τίμιος ὄχι γιὰ νὰ σ' ἐπαινοῦν οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορῆς ἐσὺ νὰ ἐπιμῆς τὸν ἑαυτοῦ σου», ἢ «μὴ γυρεύεις νὰ φαίνεσαι, μὰ νὰ εἶσαι», καὶ «μὴ φοβᾶσαι οὔτε κίνδυνον οὔτε θάνατον, ἀλλὰ μένε στὴ θέση σου», ἢ «ἡ παλικαριὰ ἀνυψώνει τὸν ἀνθρώπον ὁ φόβος τὸν μικραίνει καὶ τὸν προστυχεύει».

Γιὰ τὴν εὐγένεια στοὺς τρόπους βλέπομε τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα παιδαγωγικῆς, μοναδικό, νομίζω, στὸ εἶδος τοῦ (Γ' σ. 66) «Τὶ διδάσκουσι τὰ ζῶα εἰς τὸν ἀχάριστον Λεωνίδα». Ἡ μητέρα τοῦ Λεωνίδα φέρνει κάποιο γλύκισμα, δίνει τοῦ γιοῦ της, τοῦ σκύλου, τῆς γάτας καὶ τοῦ κότσυφα· ὅλα δείχνουν μὲ σημεῖα τὴν εὐγνωμοσύνη τους ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γιὸ ποὺ ξεχνᾷ νὰ εὐχαριστήσῃ. Καὶ τοῦ λέγει ἡ μητέρα «... Δὲν γνωρίζουσι νὰ δμυλώσῃ καὶ μὲ αὐτὰ (τὰ σημεῖα) ἐξέφρασαν τὰς εὐχαριστίας των διὰ τὸ γλύκισμα, τὸ ὁποῖον ἔδωκα εἰς τὰ καλὰ ζῶα. Σὺ δὲν εἶπες εὐχαριστῶ. Ἐὰν ἔλεγες... — Θὰ μοὶ τὸ ἔδιδες ὅλον; ἠρώτησεν ὁ Λεωνίδα κατακόκκινος ἀπὸ ἐντροπήν. — Βεβαίως, διότι διὰ σὲ τὸ ἔφερον. — Ὁ Λεωνίδα ἐλυπήθη διότι ἐφάνη ἀχάριστος εἰς τὴν μητέρα του, δι' αὐτὸ δ' ἐτσιροήθη ἐν τόσον ὠραῖον γλύκισμα. Εἶδεν ὁμῶς, ὅτι ἡ μήτηρ του εἶχε δικαίον» (σ. 67). Ὁ Λεωνίδας ρώτησε πρῶτα πρῶτα ἂν θὰ ἔπαιρνε ὅλο τὸ γλύκισμα μ' ἓνα εὐχαριστῶ, καὶ ἡ μητέρα λέγει «ναί». Τὸ παιδί ποὺ διαβάξῃ φθάνει στὸ συμπέρασμα πὼς πάντα συμφέρει νὰ λέγῃ κανεὶς εὐχαριστῶ, γιατί δὲν κοστίζει τίποτα καὶ μπορεῖ νὰ τοῦ φέρῃ κανένα σημαντικὸ κέρδος. Παιδαγωγικὴ!..

Στὸ βιβλίον τῆς Β' τάξης (σ. 135), βλέπομε ἓνα μάθημα πάστρας: «Παρακαλέσατε τὰς μητέρας σας καθ' ἑβδομάδα ἢ τουλάχιστον κατὰ δεκαπενθήμερον νὰ πλύνωσιν ὁλόκληρον τὸ σῶμα σας μὲ χλιαρὸν ὕδωρ καὶ ἄφθονον σάπωνα».

Ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά μας τὸ παιδί μαθαίνει κάτι παράξενες ἀφέλιμες γνώσεις, ποὺ ἀναγκάζεται ὕστερα συστηματικὰ νὰ ξεμάθῃ. Π. χ. στὴν Α' τάξη (σ. 66) μαθαίνει πὼς «ὁ Θεὸς ἔχει τὴν κατοικίαν του εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ βλέπει καὶ κυβερνᾷ ὅλον τὸν κόσμον». Ἡ λέξη κατοικία δίνει στὴν ποιητικὴν ἰδέαν τοῦ οὐρανοῦ ὅπου εἶναι ὁ Θεὸς κάτι ἀνυπόφορο, ὀλισκὸ καὶ χειροπιαστὸ.

Βλέπομε ἐπίσης στὸ Ἀλφαβητάριον τῆς Α' τάξης, πλάγι σὲ μιὰ κακοζωγραφισμένη φραγχοπαναγιά, τὴν ἀκόλουθον διδαχὴν ποὺ ξαφνίζει: «Ἐχε σέβας εἰς τὰς ἁγίας εἰκόνας· ἡ ἁγία εἰκὼν φυλάττει ἡμᾶς ἀπὸ κάθε κακόν, ἀπὸ βαρῶν χειμῶνα, ἀπὸ ξηρῶν θέρος, ἀπὸ πείναν καὶ ἀπὸ νόσον» (σ. 19). Ὡστε ἀπὸ τὸ πρῶτον μάθημα τὸ σχολεῖο διδάσκει εἰδωλολατρεία στὰ παιδιά μας ἀντὶ νὰ τοὺς μαθαίνει τὴ θρησκείαν μας; Κι ἐξακολουθεῖ ἡ διδαχὴ αὐτὴ ὡς τὴν Ε' τάξιν, ὅπου βρίσκομε (σ. 251) τὸν ἀκόλουθον παράγραφο: «Τὸ εἰκόνημα ἐσώθη ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἔσωσε τὸν Μανώλην ἀπ' αὐτῶν. Ἦτο ἀπλοῦν συνειθισμένον εἰκόνημα. Ἐκτοτε ὁμως ἔγινε θαυματουργόν, διότι ἡ Παναγία πρὸ τῆς τοιαύτης εὐσεβείας τοῦ νέου χωρικοῦ δὲν ἀπηξίωσε νὰ περιβάλῃ αὐτὸ διὰ τῆς θείας Ἀδτιῆς Χάριτος». Καὶ αὐτὸ εἶναι στὸ κεφάλαιον «Θεοσέβεια»! Τὴν ἡμέραν ὁμως ποὺ τὸ παιδί βλέποντας τὸ χωράφι νὰ καταστρέφεται ἀπὸ ἀβροχιά θὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ εἰκόνημα νὰ φέρῃ βροχὴν καὶ ὁμως ἡ βροχὴ δὲ θὰ ἔλθῃ; τὴν ἡμέραν ποὺ θὰ δῆ κανέναν ἀγαπημένον του νὰ πεθαίνῃ καὶ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ εἰκόνημα ἓνα θαῦμα, καὶ τὸ θαῦμα δὲ γίνῃ, τί πίστη θὰ μείνῃ στὸ παιδί αὐτό; Τὸ ζήτημα τῆς διδαχῆς τῆς θρησκείας δὲν εἶναι βέβαιον εὐκολο πρᾶμα, οὔτε εἶναι στὸ χέρι καθενὸς νὰ δώσῃ στὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ τὴν κατάλληλον κατεύθυνση, ὥστε νὰ κτίσῃ τὴν θρησκείαν του ἀπάνω σὲ σοβαρὴν καὶ βαθειὰ πίστη. Μὰ τότε ἄς μὴν καταπιάνωνται οἱ παιδαγωγοὶ τῆς ντουζίνας τῆ βαρεῖαν αὐτὴν εὐθύνην, ἄς ἀφήνουν τὰ παιδιά μας νὰ διδασκοῦν ἀπὸ τοὺς κατάλληλους καὶ ἄς μὴ μᾶς τὰ χαλοῦν στὰ σχολεῖα μὲ τίς εἰδωλολατρικὰς τους προλήψεις.

Στὸ ἴδιον ἀλφαβητάριον βλέπομε (σ. 31), πὼς «ὁ σκνὶν εἶναι ἐχθρὸς τῶν ἀνθρώπων», καὶ «ὅπου κεντὰ κάμνει ἄσπρας καὶ ἐρυθρὰς πληγὰς». Πιστεύω πὼς τὸ παιδί δὲ θὰ συνταυτίσῃ τὸ ἄγριον αὐτὸ ζῶον ποὺ λέγεται σκνὶν καὶ ποὺ κάνει πληγὰς, μὲ τὴν γνωστὴν του σκνίπα ποὺ σὰν τὸ κεντήσῃ τοῦ κάνει τὸ πολὺ πολὺ σημαδάκια κόκκινα ποὺ δίνουν δυνατὴ φαγούραν.

Στὸ ἀναγνωσμάριον τῆς Β' τάξης (σ. 59), μαθαίνομε πὼς τὸ

άλογο είναι «εὐφρὲς ζῶον» και πῶς «ἂν συμβῆ καθ' ὁδὸν δυστύχημά τι εἰς τὸν κύριόν του, ἐπιστρέφει εἰς τὴν οἰκίαν, ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς του δὲ ἐννοοῦσιν οἱ συγγενεῖς τοῦ κυρίου του, ὅτι κατὰ συνέβη εἰς αὐτόν». Τὸ παιδί πού διαβάζει μένει μὲ τὴν πολὺ στραβὴ ἐντύπωση πῶς τὸ ἄλογο γυρίζει ἐπίτηδες γιὰ ν' ἀναγγεῖλη τὸ δυστύχημα στοὺς συγγενεῖς, ἐνῶ ἀπλουστάτα μίς και μείνη χωρὶς ὁδηγῶ, γυρίζει φυσικά στοὺς στάβλο του. Μὰ ἀμέσως παρακάτω μᾶς λέγει, «ἂν φωνεθῆ εἰς τὸν πόλεμον ὁ κύριός του, μένει πλησίον του λυπημένος» δηλαδή ὁ ἴπιος. Ὡστε τὸ ἄλογο εἶναι σὲ θέση νὰ κρίνη και ν' ἀποφασίξῃ, ἂν ὁ κύριός του πέθανε ἀπὸ τὴν καρδιά του ἢ ἂν τὸν κτύπησε κλέφτης κι ἔπεσε ἀπὸ τὸ ἄλογο, πῶς πρέπει νὰ τρέξῃ πίσω, ἐνῶ ἂν σκοτωθῆ στὸν πόλεμο, πῶς πρέπει νὰ λυπηθῆ και νὰ μείνη κοντά του.

Και πάλι τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Α' τάξης (σ. 27): «Ἄλλὰ τὰ ὄντα (τοῦ λαγοῦ) διατί εἶναι τόσο μεγάλα; ἠρώτησεν πάλιν ἡ Μαρία» — «Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀκούη καλῶς διὰ ν' ἀποφεύγῃ τοὺς ἐχθρούς του οἱ ὅποιοι εἶναι πολλοί», ἀπαντᾷ ὁ πατέρας, ὁ ὅποιος ἐξηγεῖ στὰ παιδιά του πῶς οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ εἶναι «πρὸ πάντων οἱ ἄνθρωποι, αἱ ἀλώπεκες, και οἱ λύκοι». Καὶ ρωτᾷ πάλι τὸ παιδί «Καὶ διατί τὸν κυνηγοῦσι τόσο τὸν καϊμένον τὸν λαγόν;» Καὶ ἀπαντᾷ ὁ πατέρας. «Διότι ἔχει πολὺ νόστιμον κρέας». Τί γνώσεις ἔδωσε τοῦ παιδιοῦ ἢ ἢ ἐξήγησῃ αὐτή; Μόνο σύγχυση μπορεῖ νὰ φέρῃ στοὺς μυαλό του α) τὸ παιδί θὰ κἀνῃ τὴ σκέψη πῶς και ἄλλα ζῶα ἔχουν νόστιμο κρέας, σὰν π.χ. τὰ ψάρια, τὰ ὀρτύκια, οἱ πέρδικες, τὰ ἐλαφάκια και τόσα ἄλλα ζῶα πού κυνηγᾷ και σκοτώνει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ τὰ φάγῃ, και πού βέβαια θὰ φοβοῦνται πολὺ τὸν ἄνθρωπο και θὰ θέλουν και αὐτὰ νὰ τὸν ἀποφεύγουν, και ὁμοίως δὲν ἔχουν μεγάλα ἄφτια σὰν τὸ λαγὸ νὰ «ἀκούουν καλῶς και ν' ἀποφεύγουν τοὺς ἐχθρούς των οἱ ὅποιοι εἶναι πολλοί», και τουλάχιστον ἐπίσης ἐπικίνδυνος ἔσο και γιὰ τὸ λαγὸ — β) τὸ παιδί θὰ ρωτήσῃ γιατί και ὁ γάιδαρος ἔχει και αὐτὸς μεγάλα ἄφτια, ἐνῶ δὲν ἔχει νόστιμο κρέας και δὲν ἔχει πολλοὺς ἐχθρούς τοὺς ὁποίους ν' ἀποφεύγῃ. Ἄν τὸ διήγημα τοῦ ἀναγνωστικοῦ θέλῃ νὰ ἐξηγήσῃ στοὺς παιδιά τὴ θεωρία τοῦ Darwin, πῶς δηλ. ἀνάλογα μὲ τις ἀνάγκες πού γεννᾷ τὸ περιβάλλον κάθε ζῶου ἀναπτύσσονται τὰ κατάλληλα ὄργανα, ἔπεσε ἔξω. Ἡ ἐξήγησῃ τοῦ πατέρα μάλλον θὰ τὸ βάλῃ τὸ δύστυχο σὲ ἀπορίεσ μεγάλες πού δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ λύσῃ.

Ἀκόμη μερικὲς φυσικὲς ἐξηγήσεις πού εἶναι μαργαριταράκια:

«Ἡ ἀηδὼν ἀγαπᾷ μετὰ πάθους τὴν ἐλευθερίαν. Ἐὰν αἰχμαλωτισθῆ, προσπαθεῖ κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα νὰ σπᾷσῃ τὴν κεφαλὴν κινυπῶσα αὐτὴν ἐπὶ τῆς ὁροφῆς τοῦ κλωβίου». (Γ, σ. 21) ἔτσι ἐξηγεῖ ὁ συγγραφέας τις προσπάθειες τοῦ πουλιοῦ νὰ σπᾷσῃ τὸ κλουβὶ πού τὸ βαστά.—Τὰς πρῶτας ἐπτά ἡ ὀκτὼ ἡμέρας ζητεῖ ν' ἀποθάνῃ ἐξ ἀσιτίας», δηλ. γυρεύει ν' αὐτοκτονήσῃ, ἐνῶ τὸ δύστυχο εἶναι ἀμάθητο νὰ τρώγῃ κλεισμένο και γυρεύει νὰ φύγῃ νὰ πᾶν νὰ βρῆ φαγί! — «Ὁ ἱέραξ εἶναι κακὸν πτηνόν ἀρπάζει και κατατρώγει δοῦνθας και δοῦνθια». (Β, σ. 1). Ὡστε ὁ ἄνθρωπος πού ἀρπάζει και τρώγει βόδια, ἀρνιά, πουλιά και τόσα ἄλλα, τί εἶναι; — «Ὁ ἄνεμος ζηλεύει συνήθως τὸ μεγαλεῖον τῆς δοῦδος και προσπαθεῖ νὰ ἐκριζώσῃ αὐτήν». (Γ, σ. 34). — Ἐὰν ποτὲ ταξιδεύης, θὰ ἴδῃς δαυθεν τοῦ πλοίου σου ἀγέλην δελφίνων νὰ σκιρτᾷ ἐκ χαρᾶς, νὰ βυθίζηται και ν' ἀναφαινηται ἐμπροσθεν πάλιν. Αἰτία τῆς χαρᾶς ταύτης τοῦ δελφίνου εἶναι ἢ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπον». (Γ, σ. 77). Νομίζω πῶς ὑστερα ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτὸ παράδειγμα, εἶναι περιττὸ νὰ ζητήσω ἄλλο δεῖγμα γιὰ τις κωμικὲς γνώσεις πού μαζεύει τὸ ἑλληνόπουλο στὰ σχολικά του βιβλία.

Μὰ δὲν ἀρκοῦν αὐτὰ: πρέπει νὰ λογαριάσωμε και τις κωμικὲς ἀνοησίες τοῦ ὕφους π.χ. «Ἐπίσης γνωστὸς ἀλωνισμὸς εἶναι ὁ γινόμενος διὰ παχείας σανίδας, ἐφ' ἧς συνήθως ἀνέρχεται παιδίον τι ἢ τέλειος ἀνὴρ». (Σ, σ. 11). Ἄραγε ἂν τοῦ λείπη ἓνα μάτι δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀνέβῃ στὴ σανίδα; Καὶ παρακάτω: «Ὁ σκύλος ἔσισε τὴν οὐρᾶν, ἐφίλησε τὴν χεῖρα τῆς κυρίας του και ἔφαγε τὸ γλύνισμα». (Γ, σ. 66). Μὴ γίνῃ, παρακαλῶ, καμιὰ παρανόησῃ και νομίσῃ κανένας πῶς τὸ «ἐφίλησε» εἶναι λάθος τυπογραφικὸ. Παρακάτω μᾶς λέγει ἢ κυρία τί σημαίνει «τὸ φίλημα τοῦ σκύλλου» τῆς. — «Και ἀμέσως συλλαμβάνει τὴν ρῖνα τοῦ Ἄνδρέου και σύρει αὐτὴν δυνατά». (Α, σ. 15). Πού ἀραγε; — «Ἐξωθεν ὄλα τὰ μῆλα ἔχουσι φλοιδόν. Ἐντὸς τοῦ φλοιοῦ εἶνε τὸ μέρος τοῦ μήλου, τὸ ὁποῖον τρώγομεν, και οἱ σπόροι αὐτοῦ». (Α, σ. 51). «Ἡ ἀγαθὴ Ρωξάνη... ἀφῆκε κρυφίως νὰ πῶσῃ ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ἐν διπλωμένο χαρτίον... Τὸ ἐν ἐκ τῶν τέκνων τῆς χήρας εἶδε τὸ χαρτίον, τὸ ἀνέλαβε και τὸ ἔδωκεν εἰς τὴν μητέρα του (Γ, σ. 85). Τὸ ἀνέλαβε θὰ πῆ σήκωσε. — «Πρὸς ἐξαγωγήν λοιπὸν τοῦ ἄνθρακος σκάπτιονσι βαθέα και πλατέα φρέατα, διὰ τῶν ὁποίων κατέρχονται οἱ ἐργάται. Δεξιὰ και ἀριστερὰ, και ἐν γένει καθ' ὄλας τὰς διευσθύνσεις τοῦ φρέατος σχηματίζουσιν ὁδοὺς κόπτοντες τοὺς δορυκτοὺς ἄνθρακος». — «Τὸ μὲν (πῖσμα)

ήρωωτρισμένηον φρικωδώς εκολύμβα εντός μαύρου αίματος...». Αυτό είναι το γαλλικό «pageait dans le sang», που ελληνικά δε σημαίνει τίποτε· πώς μπορούσε ο άνθρωπος να κολυμπά αφού ήταν πεθαμένος; (E, σ. 157). — «Ανήλθον άκολούθως εις το κατάστρομα και αφού ηΰχαριστησαν τον αγαθόν ναύτην (αγαθός γιατί τους έδειξε το πλοίο) κατέβησαν εις την λέμβον». «Όλη ή ανθρωπότητα διαιρείται σε «αγαθούς» και «κακούς», επίσης και δη ή φύση· έτσι βλέπομε το καλόν πτηνόν και το κακόν πτηνόν αναλόγως που μάς ευχαριστεί ή μάς δυσαρεστεί.

*

Ανοίγω τ' άγγλικά Royal Readers και τὰ συγκρίνω με τὰ δικά μας αναγνωστικά. Αναφέρω τ' άγγλικά αυτά βιβλία, γιατί απ' όλα τὰ σχολικά αναγνωσματάρια που είδα και φυλλομέτρησα, τὰ βρίσκω άνώτερα, προπάντων στο ήθοπλαστικό μέρος. Τὰ διηγήματα, από το άλφαβητάριο ως το 6. βιβλίο, που είναι το τελευταίο, απο- τείνονται πάντα στην ύπερηφάνεια του παιδιού, στην τιμιότητα, στην καρδιά, στην παλικαριά, στη φιλοτιμία του. Ένα παιδί που ανατρά- φηκε με αυτές τις αναγνώσεις και τις ένιωσε, δεν μπορεί πιά να πη φέματα, να κάνει μικρούς υπολογισμούς, να καταδεχτή τις μικροπο- νηριές και μικροπροστυχιές, έστω για να ξεφύγη καμιά μεγάλη τιμωρία.

Στον πρόλογο κάθε χωριστού τόμου, βλέπομε την ίδια ιδέα: — (Α' χρόνος) «Το βιβλίο τουτο γράφηκε με την πρόθεση να κάνει το παιδί να ενδιαφέρεται σε κείνο που διαβάζει και να ευχαριστιέται στο διάβασμα». — (Β' χρόνος) «Τὰ μαθήματα που είναι μέσα σκοπό έχουν να ενδιαφέρουν τὰ μικρά έτσι που να τὰ προτρέπουν να δια- βάζουν, όχι ως μάθημα, άλλ' από ευχαρίστηση» — (Γ' χρόνος) «και ο μόνος τρόπος να κάνωμε τὰ παιδιά να διαβάζουν πολυ είναι να τους παρουσιάζωμε ενδιαφέροντα θέματα γραμμένα έμορφα» — (Δ' χρόνος). «Τὰ μαθήματα αυτά σκοπό έχουν όχι μόνο να μαθαίνουν τὰ παιδιά να διαβάζουν καλά, μά και να τὰ κάνουν ν' αγαπούν την ανάγνωση. Προσπαθούν ν' αποφύγουν όσο το δυνατό το πληκτικό και μονοκόμματο υφος που κάνει τις ώρες του σχολείου τόσο βαρε- τές για τὰ μικρά» κτλ.

Άρκει να συλλογιστοΰμε μόνο τὰ δύο κεφάλαια του Γ' βιβλίου μας, «Οί άνθρακες» (σ. 150), και «Το θεϊον» (σ. 162), επίσης και το κεφάλαιο «Συνεταιρισμοί» του 5' βιβλίου, σελ. 12, και χειρότερο

ακόμα, την Ιστορία των Ψαριανών, στο Ε' βιβλίο (σ. 150 και ακόλου- θες, για να καταλάβωμε πως τὰ δικά μας βιβλία εργάζονται άκριβώς με τον αντίθετο τρόπο, δηλ. κάνουν ότι μπορούν για να μισήση το ελληνόπουλο το διάβασμα.

Στο ελληνικό αναγνωστικό της 5' τάξης, βρίσκομε εδώ και κει κανένα καλό κεφάλαιο στις ωφέλιμες γνώσεις, σοβαρά και άπλά γραμμένα, και εκτός από τη γλώσσα, κατάλληλα για παιδιά 12—13 χρονών· μά τέτοια κεφάλαια είναι λίγα, και πνίγονται ανάμεσα στις σχολαστικάδες άλλων κεφαλαίων και στ' ανόητα, κούφια, κακογραμ- μένα, σαχλά διηγήματα, τάχα διασκεδαστικά. Συγκρίνετε π.χ. το διήγημα «Πώς εις πλούσιος νέος ανταπέδωκε την προς τον Θεόν όφειλομένην χάριν», που καλογραμμένο και σε πολλή άπλή γλώσσα, θά ήταν καλό για παιδί πέντε χρονών, ή το άλλο τάχα διήγημα (σ. 43), «Πώς προφυλάσσεται ή οικογένεια του Παύλου από της διφθεριτιδος» (ύγεινή), γραμμένο μωρουδιακίστικα για να πη σοβαρά και σωστά πράματα, συγκρίνετε αυτά και άλλα όμοια με το κεφάλαιο, π.χ. «Ο Χριστόφορος Κολόμβος» (σ. 65), ή «Η Ιστορία της άτμομηχα- νής» (σ. 70). Πώς είναι δυνατό το ίδιο παιδί να διαβάζη και το ένα και το άλλο; «Ο Χριστόφορος Κολόμβος εκτός πάντα από τη δύσκολη γλώσσα, είναι γραμμένο με υφος σεμνό, σοβαρό όπως ται- ριάζει σε παιδί που δεν είναι πιά μωρό. Τ' άλλα διηγήματα είναι ένα κωμικό και άδέξιο ανακάτωμα από σοβαρές γνώσεις και παιδια- τικες άνούσιες κουθέντες, που ούτε μικρό παιδί μπορεί να ευχαρι- στήση, ούτε μεγάλο παιδί να ενδιαφέρει. Ένώ τ' άγγλικά Royal Readers είναι γραμμένα από το πρώτο ως το τελευταίο με ένότητα στο πρόγραμμα, με φροντίδα κ' επίζητηση φιλολογική· αναλόγως της ηλικίας του παιδιού είναι λογαριασμένες οι γνώσεις και οι ιδέες που βρίσκονται σε κάθε βιβλίο, με τρόπο που να μπορέση να ενδια- φέρεται σε κείνο που διαβάζει και συνάμα να το χωνεύη χωρίς τη βοήθεια του δασκάλου.

Συγκρίνετε τον αριθ. 4 των άγγλικών αναγνωστικών με το δικό μας της Δ' τάξης· στον πρόλογο του άγγλικού λέγει: «Η εξήγηση των δύσκολων λέξεων βρίσκεται στην αρχή κάθε μαθήματος. Ο όρι- σμός και ή μετάφραση κάθε λέξης είναι έτσι καμωμένα ώστε να μπορούν να μπουν στη θέση της δύσκολης λέξης μέσα στο κείμενο», δηλ. χωρίς ν' αλλάξη καν ή φρασεολογία. Και ανοίγω, στην τύχη το Δ' αναγνωστικό μας, και πέφτω σ' αυτήν τη φράση: «Η τέφρα και οι σπινθήρες, οτινες πανταχόθεν εκρηγνόνται, και ο πυρώδης

καπνός περιβάλλουσιν και πνίγουσιν αὐτόν· ἐν τῇ πυκνῇ δ' ἐκεῖνη σκοτιᾷ, ἀγνοεῖ ποῦ βαδίζει ἢ ποῦ εὐρίσκεται, και σύρεται ὑπὸ τῶν πτερωτῶν ἵππων». Και θυμοῦμαι πάλι τὰ λόγια τῆς δασκάλισσας ποῦ μοῦ ἔλεγε πῶς σάν ἀνοίγη ἓνα ἀναγνωστικό δὲν τῆς κάνει ἐντύπωση, μὰ «σάν πιάσω νὰ ἐξηγήσω τοῦ παιδιοῦ, ... ποπό! ... μοῦ ἔρχεται νὰ τραβήξω τὰ μαλλιά μου».

Και συγκρίνω τὴν ἀκατανόητη καθαρεύουσα μὲ τὴν εὐκολὴ τοῦ ἐγγλεζοπαίδου γλώσσα, ποῦ εἶναι ἡ ἴδια μ' αὐτὴν ποῦ λέγει στὴ μάνα του πῶς τὴν ἀγαπᾷ ἢ πῶς νυστάζει ἢ πῶς ἔπαιξε μὲ τὸ σκύλο του και πῶς ἀγαπᾷ πολὺ τὰ σκυλιά, γιατί στὸ σημερινὸ μάθημα διάβασε μὴν ἱστορία ποῦ δείχνει πόσο πιστὰ εἶναι. Τὸ δικό μας δυστυχισμένο παιδάκι, σὰ γυρίση σπῆτι του και τὸ ρωτήσουν οἱ γονεῖς του τί ἔμαθε, θὰ τυραννιστῇ νὰ ξαναθυμηθῇ τὴν τέφρα, τοὺς σπιθίθρας, τὴν σκοιάν, ποῦ οὔτε στάχτη, οὔτε σπῆθες, οὔτε σκοτάδι τοῦ θυμίζου, παρὰ μόνο τις βαρετές, κουραστικὲς ὥρες τοῦ σχολείου ὅπου διάβαζε τὸ ἀκατανόητο μάθημα, ποῦ ἔχει ἀκόμα νὰ μάθῃ σάν παπαγάλος γιὰ αὐριο.

Και τί βλέπομε στ' ἀγγλικά αὐτὰ βιβλία ποῦ νὰ μὴν τὸ ζουλέψωμε! Στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου βιβλίου λέγει: (Γιὰ νὰ ἐνδιαφέρεται τὸ παιδί σὲ κείνα ποῦ διαβάσει) «μεταχειρίζομαστε πολὺ τὸ βίο τῶν ζῶων καθὼς και ἐπεισόδια και πράματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς ποῦ μποροῦν περισσότερο νὰ διασκεδάσουν τὰ παιδάκια». Στὸν ἴδιο πρόλογο βλέπομε πόση σημασία δίνεται στὴ ζωγραφιά: «Γιὰ νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ δλόκληρη τὴν παιδαγωγικὴ ἀξία τῶν εἰκόνων, πρέπει νὰ τις ἐξετάζωμε μαζί μὲ τὰ παιδιά ἀφοῦ τελειώση τὸ μάθημα. Π. χ. (ἡ εἰκόνα παριστάνει μιὰ γάτα σ' ἓνα κλαδί, μ' ἓνα φύσιο πουλάκι στὰ νύχια τῆς) ... — «Τί εἶναι αὐτὸ τὸ ζῶο;» — «Εἶναι γάτα» — «Ποῦ βρίσκεται;» — «Στὸ κλαδί κάποιου δέντρου» — «Τί λὲς νὰ ἔκανε ἐκεῖ ἀπάνω;» — «Κυνηγοῦσε, νομίζω πουλάκια» — «Γιατί τὸ ὑποθέτεις;» — «Βαστὰ ἓνα σκοτωμένο πουλάκι στα νύχια τῆς» — «Τί εἶδος γάτα λὲς νάναι;» — «Θάναι ἀγριόγατα, σάν αὐτὲς ποῦ ζοῦν στὰ δάση».

Ἐννοεῖται πῶς γιὰ νὰ γυμνάσωμε τὴν παρατηρητικὴτητα και τὴν κρίση μὲ τὸν πολὺ ἐξυπνο αὐτὸν τρόπο πρέπει πρώτα πρώτα νὰ ἔχωμε ἀναγνωσματάρια μὲ καθαρὲς κι ἔμορφες εἰκόνες και μὲ καλὸ χαρτί, ὅπου θὰ τυπώνεται καλὰ ἢ ζωγραφιά. Οὔτε εἶναι ἀνάγκη νὰ στοιχίσῃ ἢ ἐκδοσῃ αὐτὴ ἀκριβώτερα· τὸ ἀγγλικὸ βιβλίο ποῦ λέω κοστίζει 4 πένες, δηλ. 40 λεπτά. Τὸ ἀναλογο ἑλληνικὸ ἀναγνωσμα-

τάριο μὲ τις μουντζούρες γιὰ εἰκόνες και τὸ κατώτερό του χαρτί στοιχίζει δρ. 1,15.

Στὸ ἀγγλικὸ ἀναγνωστικὸ ἀριθ. 5 βρῖσκω, στὴ σελ. 141 ἓνα κεφάλαιο μὲ ἐπικεφαλίδα «Πῶς νὰ γράφωμε γράμματα». Δὲν μποροῦσε ἄραγε νὰ μεταφραστῇ δλόκληρο και νὰ σταλῇ σ' ὄλους τοὺς δασκάλους ὄλου τοῦ ἑλληνισμοῦ και νὰ μπῆ σὲ ὄλα τὰ ἑλληνικὰ ἀναγνωστικά; Μεταφράζω ἐδῶ μόνο τις κυριώτερες συμβουλές: «α'. Γράφε ὅπως μιλάς· λέγε ἀκριβῶς ἐκεῖνο ποῦ αἰσθάνεσαι, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποῦ θὰ τὸ ἔλεγες ἀν ὁ ἀνταποκριτῆς σου ἦταν κοντὰ σου—β'. Νὰ μεταχειρίζεσαι τις ἀπλούστερες λέξεις ποῦ μπορεῖς νὰ βρῆς. Ἀπόφευγε μεγάλα λόγια και λόγια τοῦ λεξικοῦ... Ἄν πολλές λέξεις σου ἔλθουν στὸ νοῦ συγχρόνως, διάλεξε τὴν πιὸ ἀπλὴ και τὴν πιὸ συνηθισμένη—γ'. Νὰ μεταχειρίζεσαι τὴ σωστὴ λέξη γιὰ νὰ ἐκφράσης τὴν ἰδέα ποῦ ἔχεις στὸ νοῦ σου. Ὁ κανόνας αὐτὸς εἶναι γιὰ τὴ σαφήνεια, ποῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερο προτέρημα τοῦ ὕφους.—ε'. Ἡ φράση σου νὰ εἶναι κοντὴ—ς'. Ποτὲ μὴ μεταχειρίζεσαι δυὸ λέξεις ἀν μπορῆς μὲ μιὰ νὰ ἐκφράσης δλόκληρη τὴν ἔννοια ποῦ ἔχεις κατὰ νοῦ».

Καλὸ θὰ ἦταν οἱ συγγραφεῖς ποῦ γράφουν ἀναγνωστικά γιὰ τὰ παιδάκια μας νὰ τις μελετήσουν τις λίγες αὐτὲς φράσεις· ἴσως θ' ἀπόφευγαν τὴ βροχὴ ἀπὸ ἐπίθετα ποῦ πλημμυρίζουν τὰ ἑλληνικὰ ἀναγνωστικά.

Περὶσσότερο ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἀπλὴ γλώσσα τοῦ ἀγγλικοῦ ἀναγνωστικοῦ ζουλεύω τὴν οὐσία και τὸ ὕφος του. Ἐκεῖ δὲν ἔχει κούφιες ρητορικὲς και σοβινιστικὲς μεγαλολογίες σάν: «Και εἶναι ἡ Πατρίς ἡμῶν ἢ ὠραιότερα χώρα τοῦ κόσμου» (Δ, σ. 32), ἢ «Μεγίστην δόξαν περιποιεῖ εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν και ἡ διόρυξις τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου» (Δ, σ. 136), ἢ «Ἄλλ' ἢ θεία πρόνοια προῦριζε τὴν δόξαν ταύτην (νὰ κοπῇ ὁ Ἰσθμὸς) διὰ τὴν πατρίδα» (Δ, σ. 139), «Τιμὴ και δόξα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν μητέρα τῶν μεγάλων τούτων τέκνων» ὅσοι δηλ. ἔκτισαν πτωχοκομεία, νοσοκομεία, ὄρφανοτροφεία και ἄλλα σὲ -εἶα (Γ, σ. 51).

Τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας τὴν δυναμώνουν στὰ ἀγγλόπαιδα τὰ ἀγγλικά βιβλία μὲ τις ἱστορικὲς σελίδες των, δυνατὰ και σεμνὰ γραμμένες ἀπὸ τεχνίτες τῆς φιλογογίας· μὲ διηγήματα ποῦ ξυπνοῦν τὴν ὑπερηφάνεια, τὴν εὐγένεια, τὴν παλικαριά, τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ παιδιοῦ· μὲ ἠθοπλαστικά μαθήματα ὅπου λείπουν συστηματικά οἱ

αυτοθουμασμοί, οι αισθηματικότητες, οι άμοιβές που πέφτουν από τον ουρανό, και φράσεις σαν αυτήν που αντιγράφω από το βιβλίο «Ο άμαξηλάτης κατώρθωσε να συγκρατήσει τους ίππους» άλλ' ο Λύσανδρος εκ του τρόμου κατέπεσεν εις την χιόνα» (Γ' σ. 44), που δείχνουν τη δειλία σά φυσικό αισθημα.

Στά δικά μας, ένας που δέν έκλεψε διαν του έτυχε περίσταση, γίνεται ήρωας, καθώς στο «Πόσον τίμιος ήτο ο Άριστειδης»: «Είς την παραλίαν έμενον δεδεμένα πλοία αιχμάλωτα, κατάφορτα εκ χρυσών και άργυρών νομισμάτων. Ο Άριστειδης ήδύνατο, αν ήθελε, να γίνη τότε πλούσιος» και όμως «Οί θησαυροί εκείνοι δέν άνήκον εις αυτόν ήσαν κτήμα κοινόν των Άθηναίων». «Και ο Άριστειδης ούδδ διεορήθη καν να κηλιδώση το έντιμον αυτού όνομα» κτλ. (Γ,σ.87).

Διηγήσεις και κρίσεις τέτοιες φέρνουν άηδία: δέν είναι καν να τά σχολιάζη κανείς: ένας που τά διαβάζει μένει με την έντύπωση πως τόσο κοινή και γενική είναι ή κλεψιά στον Έλληνισμό, ώστε ένας που δέν είναι ληστής θεωρείται από τους πατριώτες του εξαίρεση μοναδική.

Τά ωραιότερα άλλωστε διηγήματα γίνονται κοινά, σα χιλιά, άνοστα στα χέρια των συγγραφέων του αναγνωστικού, χάνουν τη δύναμή τους, την ποιηση, την έμορφιά τους. Κοίτ. βιβλίο Δ' σ. 54 και ακόλουθες, τί γίνεται ο ωραίος μύθος του Φαέθοντος. «Τέλος εις φοβερόν τι μέρος του ουρανού χάνει τον νουν του, παραλύει εκ του τρόμου και παραιτεί τας ήλικας...» σ. 57, «... εν τη πυκνή δ' εκείνη σκοτία άγνοεί, που βαδίζει ή που εδρίσκειται, και σύρεται υπό των πτερωτών ίππων...» (σ. 58). Κρίμα στην έμορφη εικόνα που μπορούσε να ζωγραφιστή στη φαντασία του έλληνόπουλου ο Φαέθων δρθιος στο άρμα του, το πρόσωπο αναμμένο, βάζοντας όλη του τη φιλοτιμία, όλη τη δύναμη και την υπερηφάνεια της θεϊκής του γενιάς να δαμάση τά φτερωτά άλογα που τον παράσερναν! Άντίς αυτό βλέπομε έναν έλεεινό Φαέθοντα μισολιποθυμισμένο, σκαλωμένο στις πλευρές του άρματος για να μην πέση, το πρόσωπο αναλυμένο από το σιχαμένο τρόπο που τον κάνει, αυτόν, του Ήλιου το γιό, πιό μικρό, πιό δειλό, πιό πρόστυχο από το δειλότερο ανάμεσα στους ανθρώπους.

Άλλο διήγημα από τά μεγαλύτερα, τά έμορφότερα, το δράμα το πιό συγκινητικό της ιστορίας μας όλης και το πιό μεγάλο — ο θάνατος του τελευταίου μας αυτοκράτορα — καταντά και αυτό στα χέρια τους, κοινό, άψυχο, άσήμαντο. Κοίτ. «Η τελευταία χριστια-

νική τελετή εν τη Άγία Σοφία» (Ε' σ. 165) και ακόλουθες «Οί Τούρκοι τέλος περικυκλοοσι τον λαμπρόψυχον βασιλέα. Ο Κωνσταντίνος, βλέπων τον άφευκτον θάνατόν του, κραυγάζει προς τους οπαδούς του: Δέν είνε κανείς εδώ, εστις να λάβη την κεφαλήν μου; ... Ούδεις ζωντανός ήτο πλησίον του: δέν ήτο άλλο τι παρά πτώματα χριστιανών.— Πρι τέλους δέχεται και αυτός, υστάτος πάντων, τον ουράνιον εκείνον στέφανον, περι του οποίου όλίγον πρότερον έλεγεν, ενθαρρύνων τους συναγωνιστάς του τρωθείς εις τον ώμον πίπτει ήμιθανής κατá το 49 έτος της ηλικίας του και εκπνέει ευσεβής και φιλόπατρις όπως και έζησεν» (σ. 168).

Άλήθεια, ή περιγραφή αυτή τον δείχνει «πρόβατον επί σφαγήν άγόμενον» όπως μας το λέγει το ίδιο αυτό διήγημα (σ. 167). Διαβάζοντας το χλιαρό, άνάλατο και κακογραμμένο αυτό τέλος, θα φανταστή άραγε ποτέ το έλληνόπουλο, το φοβερό μεγαλειό της μοναδικής αυτής σκηνης της ιστορίας μας; Θα εικόνιση στα μάτια του το άγριο κύμα των Τούρκων σκαρφαλώνοντας τους γκρεμισμένους τοίχους, που ανάμεσα στους πεθαμένους του ήρωες, μονάχος σχεδόν, σκεπασμένος αίματα και σκόνη, πολεμά άκόμα, σαν άπλός στρατιώτης, ο μεγαλύτερος του κόσμου βασιλιάς; Άκούει το έλληνόπουλο άραγε τη βροντή των κολοσσιαίων κανονιών του Μουχάμετ, τις φωνές των άγρίων του στρατιωτών; Μαντεύει το δράμα που ξεσπά στην καρδιά του Βασιλιά που ξέρει τη χώρα του χαμένη, που βλέπει σά χείμαρρο τά θηρία να χύνονται στους δρόμους της Πόλης σφάζοντας αδιάκριτα άντρες, γυναίκες και παιδιά, που νιώθει την αδυναμία του να τους σταματήσει, και με ήρεμη άπελπισία ρίχνεται στο θάνατο και πέφτει εκεί μόνος, άγνωστος, σκοτεινός; Νιώθει, το έλληνόπουλο που διαβάζει, τη σκηνη αυτή, νιώθει, φαντάζεται την έρημια της μεγάλης αυτής βασιλικής ψυχής που δέ θέλει να ζήση για να δή το μισοφέγγαρο άπάνω στην Άγία Σοφία, και σήνγει εκεί πανέμορφη και πανέρημη;...

Τίποτα απ' αυτά δέν ένιωσε το έλληνόπουλο. Πέρασε κοντά στην τραγικώτερη σελίδα της ιστορίας του χωρίς να συγκινηθή. Άν τη διαβάση με κανέναν καλό δάσκαλο, μπορεί ο δάσκαλος να συμπληρώση εκείνο που δέν ειπε το βιβλίο. Μά τ' αναγνωστικά δέν πρέπει να γράφονται με την ιδέα πως μπορεί να βοηθήση ο δάσκαλος το παιδί μόνο του πρέπει να μπορή να βγάλη από το αναγνωσματάριο το μάθημα όλόκληρο, χωρίς καν να καταλάβη πως είναι μάθημα.

Στ' ἀγγλικά Royal Readers οἱ τέτοιες ἱστορικές σελίδες εἶναι ἀριστουργηματάκια, ὅλα υπογραμμένα ἀπὸ λογοτέχνες. Συγκρίνω τὴν «Τελευταία χριστιανική τελετή κτλ.» τοῦ Β' βιβλίου μας, μὲ τὸ διήγημα «Ἡ πολιορκία τοῦ Κεμπέκ» σ. 169 τοῦ 5. ἀγγλικοῦ, συγκρίνω τὸ θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου μας μὲ τὸ θάνατο τοῦ στρατηγῶ Βούλφ. Τὸ ἀγγλόπαιδο θὰ συγκινηθῆ κατάβαθα μὲ τὴν πολὺ ἀπλή καὶ σεμνότατη διήγηση ποὺ δείχνει ἀκόμα ἐμορφότερο καὶ μεγαλύτερο τὸ ἥρωικό τέλος τοῦ Ἄγγλου στρατηγῶ καὶ θὰ μείνῃ μέρες μὲ τὴν ἐντύπωση τῆς ἀνάγνωσής αὐτῆς· ἐνῶ τὸ ἑλληνόπουλο θὰ κλείσῃ τὸ βιβλίο του μὲ χαρὰ πὼς τελείωσε καὶ ξεφορτώθηκε τὸ μάθημα.

Καὶ ὅμως οἱ Ἄγγλοι στὸ Κεμπέκ κυρίευσαν ἀπλῶς μιὰ νέα καὶ ἀπόμακρη χώρα. Ἐνῶ ἐμεῖς τότε χάναμε τὴν Πόλη.

Ἀλεξάνδρεια, 28 Νοεμβρίου 1913.

Β' ΑΡΘΡΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΑΣ

A. Δ.

Στὸ τελευταῖο Δελτίο τοῦ περασμένου χρόνου δημοσιεύθηκε τὸ πρῶτο ἄρθρο ἀπὸ μιὰ μελέτη γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας στὰ σχολεῖα μας: Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλώσσά της, Εἰκό- νες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας*. Ὁ συγγραφέας τῆς Μ. Τριανταφυλλίδης τονίζει πόσο ἐπιτακτικὸ εἶναι γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννηση ν' ἀλλάξῃ τὸ γλωσσικὸ σύστημα ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ σχολεῖο στὴν Ἑλλάδα, καὶ δείχνει σὲ διάφορες εἰκόνας παρμένες ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, τί γίνεται ἐκεῖ μέσα μὲ τὴν ἐπίσημη αὐτὴ νεοελληνικὴ γλώσσα, τὴ βάση καὶ τὸ σκοπὸ κάθε διδασκα- λίας στὸν τόπο μας.

Οἱ κωμικοτραγικὲς αὐτὲς εἰκόνας μοῦ θύμισαν κάτι σκίτσα ἀνά- λογα ποὺ εἶχα πάρει καὶ γὼ ἀπὸ διάφορα σχολεῖα στὰ 1907-1908 κι ἀργότερα, σκίτσα ποὺ μιλοῦν ὄχι μόνο γιὰ τὴ γλώσσα, μὰ καὶ γιὰ τ' ἄλλα χάλια τῆς παιδείας μας. Τὰ δίνω ὅλα, γιὰτὶ ὅλα ἐνδιαφέ- ρουν τὸν πατέρα καὶ τὸ δάσκαλο, καὶ τ' ἀφήνω ἔτσι ὅπως τὰ βρήκα στὶς σημειώσεις μου πρόχειρα γραμμένα καὶ χωρὶς σχόλια, ἀφοῦ ὅλα φωνάζουν μοναχὰ τους γιὰ τὴν αἰτία ποὺ τὰ προκαλεῖ.

Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἔλεγε πὼς στὶς εἰκόνας ποὺ ἔδωσε «λίγο μόνο ἀντιπροσωπεύονται οἱ μεγάλες πόλεις, ὅπου ὁ μαθητὴς φέρνει συχνά μαζί του κάπως διαφορετικὴ γλωσσικὴ προπαιδεία», καὶ μὰς ἄρρηγε ἔτσι τὴν ἐλπίδα πὼς ἴσως τὰ παιδιὰ στὶς πόλεις θὰ υποφέ- ρουν λιγώτερο ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ χάλια τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Δυστυχῶς ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιφύλαξη δὲν ἔχει τὸν τόπο της. Ὅσα γράφονται παρακάτω τ' ἀκούσα σὲ πόλεις, καὶ τὰ περισσότερα μάλιστα στὴν καρδιά, στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδας.

Πρέπει ὅμως νὰ τονιστῆ πὼς μερικὲς ἀπαντήσεις τῶν παιδιῶν

* Τοποθετήθηκε καὶ χωριστὰ στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, 2 ἐκδ., 1913.

δπως τὰ πύρινα δάκρυα καὶ τὰ κουκούτσια ἀπὸ βερίκοκα, ἢ τὸ ὠδικὸν πιτηρόν = τραγουδεῖ καλὰ ἢ ἀηδῶν κλπ. δὲν ἀφείλονται τόσο στὴ γλώσσα, ὅσο σὲ βαθύτερα ψυχολογικὰ αἰτία καὶ λάθη μεθοδικὰ, ἀφοῦ ἀνάλογα φαινόμενα βρίσκουμε καὶ σὲ τόπους ὅπου τὰ παιδιὰ δὲ βασανίζονται μὲ γλώσσα νεκρὴ καὶ τεχνητῇ. Τέτοιες ἀπαντήσεις — παρόμοιες βρίσκονται ἀρκετὲς καὶ στὴ σχετικῇ μελέτῃ τοῦ κ. Μ. Τριανταφυλλίδου — θὰ εἶναι πολὺτιμες εἰδικὰ γιὰ τὸν παιδαγωγὸ καὶ τὸν ψυχολόγο.

I. Ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο.

Τάξη Α' (Ἀθήνα, Ἀναγνωστικὸ Παπαμάρκου).

Ὁ δάσκαλος: «Τί θὰ πῆ πτέρνα;»

Ἐνας μαθητῆς: «φτερούγα» (προηγήθηκε στὸ ἀναγνωστικὸ ἢ λέξη πτέρυξ).

Ὁ δάσκαλος: «Τί θὰ πῆ πτίλα;»

Μαθητῆς: «πτίλα θὰ πῆ πετάνε» (προηγήθηκε ἢ λέξη πετῶσι).

Δάσκαλος: «Τί θὰ πῆ πτύω;»

Μαθητῆς: «μεγάλα φτερά».

Δάσκαλος: «Πῶς λέγεται καλύτερα τὸ φτύνω;»

Μαθητῆς: «φτύω».

Ἐνας μαθητῆς: «... τὸ κουμπούρι...»

Δάσκαλος: «Τὸ κουμπούρι πῶς λέγεται καλύτερα;»

Ἀπάντηση: «κουμπούρα». Ὁ δάσκαλος δὲν τὸ δέχεται καὶ ξαναρωτᾷ. «Πιστόλι» ἀπαντᾷ ἕνας δεύτερος. Ὁ τρίτος λέει «τουφέκι», «Γκράς», λέει ἕνας ἄλλος, καὶ ἄλλος ἀκόμη, «ὄπλο». Πῶς νὰ λέγεται καλύτερα τὸ κουμπούρι; νὰ φωτίστηκε τάχα ἢ τάξη;

Τὸ «πῶς τὸ λένε καλύτερα» παίρνει καὶ δίνει σ' ὅλο τὸ μάθημα. Ὁ μαθητῆς διηγεῖται: «Ἐνας ποιμὴν μὲ μία μαγκούρα». Ὁ δάσκαλος τὸν σταματᾷ: «Πῶς λέγεται καλύτερα ἢ μαγκούρα;» Πιετιέται ἕνας: «ἀγκλίτσα». «Ὅχι», λέει ὁ δάσκαλος καὶ ξαναρωτᾷ. Ἄλλος μαθητῆς: «Ἡ μαγκούρα λέγεται καλύτερα μπασιούρι». Μὰ καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ καλύτερό. Ἐνας τρίτος: «ἢ μαγκούρα λέγεται καλύτερα ράβδος».

* Ὁ δάσκαλος ρωτᾷ τί θὰ πῆ πίπιω οἱ μαθηταὶ σωπαίνουν. Ὁ δάσκαλος σηκώνοντας τὴ βέργα τοῦ ψηλά καὶ ἀφήνοντάς την νὰ

πέσει κάτω τοὺς λέει: «αὐτὸ θὰ πῆ πίπιω». Ὑστερα ξαναρωτᾷ γιὰ τὴ σημασία τοῦ πίπιω, μὰ οἱ μαθηταὶ καὶ πάλι σωπαίνουν. Στὸ τέλος ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγῃ στὸ «πέφτω», καὶ ἔτσι δὲ χρειάστηκε ἄλλη ἐρμηνεία.

Ὁ δάσκαλος: «Τί θὰ πῆ ὠδικὸν πιτηρόν;»

Ὁ μαθητῆς: «ὠδικὸν πιτηρόν θὰ πῆ τραγουδάει καλὰ ἢ ἀηδῶν».

Στὴν ἴδια τάξη ὁ ἴδιος δάσκαλος μιλώντας γιὰ κάποια ἐκδρομὴ πού εἶχε κάμει μὲ τὰ παιδιὰ στὸ Λυκαβητὸ ρώτησε: «πῶς τὸ λένε ἐκεῖνο τὸ βουνὸ πού πήγαμε;» Ἀπάντηση ἑνός: «ὄρος» ἄλλου: «λόφος».

*

Ἐνας πατέρας ρώτησε τὸ κορίτσι τοῦ σὰ γύρισε στὸ σπίτι, τί εἶχε μάθει ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα στὸ σχολεῖο. Τὸ κοριτσάκι τοῦ ἀποκρίθηκε: «Μὰς εἶπανε γιὰ τὸ Χριστό. Γεννήθηκε σ' ἕνα ξενοδοχεῖο. Ἐκεῖ ἦτανε καὶ ὁ κατώκει». Ὁ δάσκαλος βέβαια εἶχε διηγηθῆ: «εἰς τὸ ξενοδοχεῖον κατώκει καὶ ὁ...». Σὲ σχετικῇ ἐρώτησιν τοῦ πατέρα γιὰ τὴν νὰ τοὺς μιλοῦν ἔτσι στὴν Α' τάξη τοῦ δημοτικοῦ καὶ νὰ λένε φέματα, ὁ δάσκαλος ἀποκρίθηκε: «τί νὰ τοὺς πῶ; χάρι;».

Τὸ ἴδιο κορίτσι στὸν πατέρα τοῦ: «Τὸ σκυλὶ δὲν ἔχει ἀφτιά, ἔχει ὄτια (Ἀνακοίνωση Δ. Σαράτση — Βόλος).

*

Τάξη Γ' (Ἀθήνα).

Ἐνας μαθητῆς διηγεῖται στὰ θρησκευτικὰ: «... στὸ δρόμο εἶδε...» Ὁ δάσκαλος τὸν διορθώνει: «καθ' ὁδόν». Ὁ μαθητῆς τώρα λέει: «καθ' ὁδόν στὸ δρόμο εἶδε...».

Στὴν ἴδια τάξη στὸ μάθημα τῆς γραμματικῆς ρωτᾷ ὁ δάσκαλος τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ πληρωθέντα. Ἀπάντηση: «ὁ πληρωμένος» ἄλλος μαθητῆς λέει τὸ σωστό: «ὁ πληρωθείς». Δάσκαλος: «τὸ θηλυκόν;» Μαθητῆς: «ἢ πληρωθείς». Δάσκαλος: «κλίνει τὸ πληρωθείς». Ὁ μαθητῆς τὸ κλίνει σωστὰ ὡς τὴ δοτικὴ τοῦ πληθυντικοῦ ἐκεῖ λέει: «πληρωθοῦσι» ἄλλος «πληρωθῶσι» ἄλλος «πληρωθέντισι». Ὁ δάσκαλος τοὺς ξαναεξηγεῖ πῶς τὸ πληρωθέντισι ἔγινε πληρωθεῖσι καὶ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τοῦ γυρίζει καὶ μοῦ λέει: «αὐτὴ ἢ τάξις τῶν ὀνομάτων δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα, ἀλλὰ τὸ διδάσκω διότι τοὺς εἶναι εὐκολώτατον καὶ κινεῖ τὴν ἀμιλλαν τῶν μαθητῶν».

*

Τάξη Δ' (Αθήνα).

«Ο δάσκαλος μιὰ ώρα δλόκληρη δίδασκε για τις άντωνυμίες και στο τέλος έδωσε στα παιδιά μόνος του τον ακόλουθο έρσιμό: «άντωνυμίες λέγονται αι λέξεις αι ιυθέμεναι άντι των ονομάτων».

«Όταν τελείωσε το μάθημα, ρώτησα τα παιδιά τί λέγεται άντωνυμία. Όλα τα χέρια πετάχτηκαν πρόθυμα: Ένας μαθητής ειπε: «άντωνυμίες λέγονται» και στάθηκε· άλλος: «άντωνυμίες λέγονται τα ονόματα». Ό δάσκαλος πειστωμένος μπήκε στη μέση και ρώτησε αυτός έναν τρίτο μαθητή φυσικά από τους πιδ καλούς και όμως πήρε την ακόλουθη απάντηση: «άντωνυμίες λέγονται άντι των ονομάτων».

*

Στην Δ' τάξη άλλου σχολείου ο δάσκαλος ρώτησε τα παιδιά να του ειπούν τί σημαίνει ή φράση του αναγνωστικού: *πύρινα δάκρυα*. Τα παιδιά σώπαιναν, ώσπου ένα τίναξε άνυπόμονα το χέρι του ψηλά φωνάζοντας: «κύριε! κύριε!» Δέν πρόφτασε ακόμα ο δάσκαλος να δώσει την άδεια, και ή απάντηση ειχε πια πετάξει: «*πύρινα* θα πή κουκούτσι από βερύκοκα!»

Η λέξη *πύρινα* θύμισε στο παιδι τα *γλυκοπύρινα βερύκοκα*, κι από και ξεπήδησε ή έρμηνεία του φυσικώτατη και τα δάκρυα λησμονήθηκαν, πράμα που δε θα γινόταν βέβαια αν τα δάκρυα ήταν καυτερά.

*

Τάξη Α' (Αθήνα).

Σ' ένα μικρό δωμάτιο σκονισμένο και βρώμικο είναι στιβαγμένα ως 90 παιδιά: τα θρανία μακριά, με το ίδιο ύψος, και στο καθένα στριμώνονται 9-10 μικροσκοπικοί μαθηταί: από πολλούς φαίνονται μόνο τα κεφάλια. Ό δάσκαλος έχει σηκώσει ένα παιδάκι στο μαυροπίνακα. Από τις έρωτήσεις του έχω σημειωμένες τις ακόλουθες: «τί λέγεται *δίφθογγος*; γιατί λέγεται *δίφθογγος*; τί λέγονται σύμφωνα; τί άφωνα, τί δδοντόφωνα και τί χειλέφωνα;». Τ' άλλα παιδιά κάτω και πέρα στα θρανία παίζουν, τσιμπιούνται, γελούν, φωνάζουν. Ό δάσκαλος πετά δυο τρία έξω από την πόρτα και τ' άλλα λουφάζουν για μιὰ στιγμή. Υστερα σηκώνει στον πίνακα άλλο μαθητή, ξαναρχίζουν οι ίδιες έρωτήσεις, κι έπειτα έρχεται άλλος κι άλλος, κι όλοι άπαντούν στα χειλέφωνα, τα δδοντόφωνα και Σ^α. Στο τέλος του μαθήματος ρώτησα το δάσκαλο γιατί δέχτηκε τόσα πολλά παιδιά, και μου ειπε: ειχαν έγγραφη 130, μα έμει-

ναν 90. Το ειπα στο διευθυντή, άλλ' αυτός δέν εκανε τίποτα». Στην ίδια μου έρώτηση πήρα από το διευθυντή την ακόλουθη απάντηση: «δχ αδερφέ! στο ρωμαίικο γίνεται τίποτα!»

*

II. Από τις εξετάσεις ενός παρθεναγωγείου.

Τάξη Σ' (Βόλος 1909).

Τα κορίτσια εξετάζονται στην αριθμητική. Λύνουν στο μαυροπίνακα σα μηχανές προβλήματα τρομερά πολυσύνθετα. Οι μόνες λέξεις που βγάζουν είναι: θα προσθέσωμεν, τώρα θα πολλαπλασιάσωμεν, θα αφαιρέσωμεν ή θα διαιρέσωμεν, και κάνουν όλα αυτά χωρίς να πάρουν άναπνοή: σ' ένα πρόβλημα εξετάζονται δυο τρεις μαθήτριες και ο πίνακας καθαρίζεται και ξαναγεμίζει κάθε λίγο και λιγάκι με αριθμούς. Η δασκάλα με παρακάλεσε επίμονα να εξετάσω και γω κάτι, αφού πρώτα φρόντισε να μου άραδιάση όλο το υλικό από τα μαθηματικά που ειχε διδάξει στην τάξη της. Ρώτησα μιὰ μαθήτρια πόσο τ' αγοράζουν τ' άβγά.—«15 τα δύο».—«Θέλεις ν' αγοράσης 5 άβγά: πόσα λεπτά θα δώσης;» — «Η μαθήτρια σωπαίνει. Κάνω την ίδια έρώτηση γενικά σ' όλη την τάξη. Όλες σωπαίνουν. Η δασκάλα ταραγμένη κάπως μου λέει: «Έδιδάξαμεν τα κλάσματα, την άπλην και την σύνθετον μέθοδον των τριων...» Δέν πρόφτασε όμως να τελειώσει, κι ένας πατέρας από το άκροατήριο πετάχτηκε και φώναξε στα παιδιά που τα ειχαν χαμένα: «37 1/2 λεπτά!». Ήταν κλητήρας στη δημαρχία.

*

III. Από τις εξετάσεις στο ελληνικό σχολείο κάποιου νησιού.

Η αίθουσα του σχολείου—ένός παλιού μοναστηριού—στολισμένη με λουλούδια και γεμάτη γονείς και κηδεμόνες.

Τάξη Α', Ελληνικά. Έξηγούν μύθους του Αισώπου. Ένας μαθητής διαβάει το μύθο: «Υς και κύων». Έξηγει: «ο χοίρος...» δάσκαλος: «πές το θηλυκόν του υς». Μαθητής: «ή χοίρα» — Ό δάσκαλος γυρίζοντας στις διπλανές του κυρίες: «κυρίες μου γουρούνες σās εκανε!» Στο μαθητή: «πές το χυδαία!» — Μαθητής: «γουρούνα». Δάσκαλος: «έρμήνευσον!» — Μαθητής: «ή γουρούνα υπολαβοόσα ειπεν».

Δάσκαλος: «πὲς τὸ θηλυκὸν τοῦ κύων!» — Μαθητής: «ἡ κύνα».
 Δάσκαλος: «πὲς το χυδαία!» — Μαθητής: «ἡ σκύλα».

Ὁ δάσκαλος θέλει νὰ τελειώσῃ κάποια φράση ποὺ ἀρχίσει ὁ μαθητής — σχετικὴ μὲ γραμματικὰ παρατηρήσεις — καὶ λέει: τοῦ τε ἐνικοῦ...» Μὰ ὁ μαθητής τὸν προλαβαίνει: «οὔτε τοῦ ἐνικοῦ οὔτε τοῦ πληθυντικοῦ».

*

Τάξη Β', Γραμματικὴ. Δάσκαλος, «Γιατί τὸ ἀθροίζω γράφεται μὲ οἱ;» Μαθητής: «διότι εἶναι ἀπὸ τὰ ἐξηρημένα». — Δάσκαλος: «βεβαίως».

*

Τάξη Γ', Γραμματικὴ. Λέει ὁ μαθητής πὼς τὸ τιθέναι ἐγένε τιθεῖσι. Δάσκαλος: «τί θὰ πῆ ἔκτασις;» Μαθητής: «τὸ ε γίνεται εἰ». Δάσκαλος: «Πολὺ καλὰ».

*

Τάξη Α', Ἱστορία. Δάσκαλος: «Τί ἦτο ὁ Κύλων;» Μαθητής: «Ὁ Θησεὺς ὡς εἶδομεν» κλπ. — Σ' ἄλλη ἐρώτηση ἄλλος μαθητής ἀποκρίνεται: «Εἰς τὴν Φθίαν, χώραν περὶ ἧς ἀνωτέρω εἶπομεν...»

Τάξη Β'. Ὁ μαθητής διηγείται: «ἡ Κορνηλία ἦτο ὠραία...» Δάσκαλος: «τί ἄλλο;» — Μαθητής: — «Ἦτο μεγάλου κάλλους».

Θρησκευτικὰ. Μαθητής: «Ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν ὀνομάζομεν τὴν σπουδαίαν καὶ ὠραίαν ἐκείνην ὁμιλίαν, ἣν ὁ Ἰησοῦς...»

Μαθητής: «Ἀλέξαρ, δέονται σου αἱ ἁμαρτίαι...» — Ἄλλος: «ἦτο προβεβηκυῖα τῆς ἡλικίας».

*

IV. Γυμνάσιο (Ἀθήνα).

Τάξη Α'. Ὁ δάσκαλος δίνει φράσεις στὰ παιδιά νὰ τις μεταφράσουν σπῆτι τους στὴ λατινικὴ γλῶσσα. Μέσα στίς πολλές εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθοι: ἄς πληρώται ἡ θάλασσα νεῶν — ἐλυπήθημεν διότι δὲν ἐπετρέπη ἡμῖν νὰ κλαίωμεν — παραινούμεθα νὰ κλαίωμεν — ὀφείλομεν νὰ ἀφανίσωμεν τοὺς ἀνθοῦντας κήπους. — Στὴν τελευταία φράση οἱ μαθηταὶ ἔφεραν ἀντίρρηση πὼς δὲν εἶναι σωστὴ, ἢ οὐσία τῆς βέβαια. Ὁ δάσκαλος δικαιολογήθηκε ἔτσι: «μὰ αὐτὸ εἶναι διὰ τὰ ἄτακτα παιδιά!» Παρακάτω ὁμοίως τοὺς ἔδωσε τὴ φράση: Εἶθε νὰ ὑπακούωμεν καὶ ἀρέσκωμεν τοῖς ἡμετέροις διδασκάλους.

Περὶ τὴ σημείωση: Ὁ δάσκαλος μετάφρασε τὶς φράσεις ἀπὸ κάποια λατινικὴ χρηστομάθεια καὶ τὶς ἔδωσε στὰ παιδιά, γὰ νὰ μπορέσῃ ἐδκολώτερα νὰ κρίνῃ ἂν τὶς μετάφρασαν σωστὰ στὰ λατινικά.

V. Πανεπιστήμιο.

(Μερικὴ ἐξήγηση στίς παραπάνω ἐντυπώσεις).

Στὰ 1908 εἶχε καλέσει τὸ Ὑπουργεῖο τοὺς ἑλληνοδιδασκάλους στὴν Ἀθήνα, ὅπου διάφοροι εἰδικοί ἔκαναν πρότυπες διδασκαλίες στὸ Πανεπιστήμιο. Σὲ μιὰ διδασκαλία νεοελληνικῶν ἀκούσα τὸν ἀκόλουθο διάλογο:

Μαθητής: «Ὀφείλομεν νὰ βοηθῶμεν τοὺς πτωχοὺς».

Ὁ εἰδικός: «Πῶς δυνάμεθα κομψότερον νὰ ἐκφράσωμεν αὐτὸ τὸ νόημα;

Μαθητής: «Ὀφείλομεν νὰ βοηθῶμεν τοὺς ἐνδεεῖς».

Ὁ εἰδικός: «Ἔτι κομψότερον;»

Μαθητής: «Ὀφείλομεν νὰ περιθάλπωμεν τοὺς ἐνδεεῖς». (Αὐτὴ ἦταν ἡ φράση ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐντυπωθῆ στὰ παιδιά).

Ὁ εἰδικός: «Καὶ ὅστις σὰς ἀκούσῃ νὰ ὁμιλῆτε τοιουτοτρόπως, τί θὰ εἴπῃ;»

Οἱ μαθηταὶ σιωποῦν.

Ὁ εἰδικός: «Βεβαίως ὅτι εἰσθε μεμορφωμένοι!».

ΔΙΔΑΧΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΒΗΛΑΡΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

Ἄν σήμερα ὄλο καὶ βαθύτερα νιώθουμε τὴν ἀμεση σχέση καὶ ὑπέροχη σημασία πού ἔχει ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ λαοῦ καὶ τὴ μὀρφωση τοῦ ἔθνους μας, τὴν ἀλήθεια αὐτὴ τὴν ἐνωσαν κιόλας οἱ πρῶτοι καὶ λιγστοὶ πού σὲ περασμένους αἰῶνες παρουσιάστηκαν μέσα στὴ γενικὴ πλάνη πρόμαχοι τῆς λαϊκῆς γλώσσας φαίνεται μάλιστα σὰ νὰ ἦταν ἡ μὀρφωση τοῦ ἀγράμματος λαοῦ τους πού τοὺς κίνησε νὰ ξεσπαθώσουν γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ πολεμήσουν τὴν πρόληψη.

Πρῶτο ἔχομε, πρὶν ἀπὸ τὰ 1550, τὸν Κερκυραῖο Σοφιανό, πού κήρυξε στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς καὶ τοῦ πνευματικοῦ ξεπεσμοῦ, πὼς θὰ φωτιστῆ τὸ ἔθνος, πὼς θὰ «διορθωθῆ, καθὼς λέει, τὸ πάθος τοῦτο τῆς ἀπαιδεύσεως» καὶ θὰ «γυρίσουν εἰς τὸ καλόν», ἂν τοὺς δοθῆ καλὴ πνευματικὴ τροφή στὴν ἐθνικὴ τους γλώσσα, «ἂν ἤθελαν διαβάσουν καὶ νὰ γρικήσουν τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων» σὲ «τέτοιαν γλώσσαν, ὅπου καὶ οἱ γυναῖκες νὰ τὴν γρικοῦν»*.

Καὶ πιστεύει ἀκόμη ὁ Σοφιανός, πὼς μὲ τὴν καθιέρωση τῆς ἐθνικῆς γλώσσας «οἱ νέοι θέλουν ἀφήσει νὰ μηδὲν σπουδάζουν στὰ μαθήματα τὰ ἑλληνικά, ἀλλὰ μάλιστα τούτῃ θέλει εἶσται ἀρχὴ καλὴ νὰ παρακινήθουν καὶ νὰ πάρουν πόθον νὰ μάθουν ἐκεῖνα πού ναι βαθύτερα... Ὑστερ' ἀπ' ὄλα, αὐτὴ ἡ φιλοσοφία... ὄλα τὰ θέλωμεν δώσει εἰς τούτῃ τὴν χυδαίαν καὶ κοινὴν γλώσσαν».

Πρὶν περάσουν διακόσια χρόνια ὁ Κεφαλλονίτης Βικέντιος Δαμωδός, φιλόσοφος, δικηγόρος καὶ διευθυντῆς σχολείου στὴν πατρίδα του, ὑποστηρίζει πὼς ἀκόμη καὶ τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα πρέπει νὰ γράφονται στὴν «κοινὴ γλώσσα» καὶ τὴν «ἀπλὴ διάλεχτο» καὶ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ ἀκολουθεῖ ὁ ἴδιος, «ἐπιθυμῶντας λέει, νὰ ὠφελῶσω κάθε λογῆς ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ γένος μας».

Πύρω στὰ 1800, μόλις ξανάρχισαν οἱ γλωσσικὲς συζητήσεις καὶ τὰ ζητήματα ξεκαθαρίστηκαν, τοῦ δημοτικισμοῦ τὰ αἰτήματα ξαναπαρουσιάζονται κατηγορηματικά. Ὁ Δημητράκης Φωτιάδης ὁ Κανταρτζῆς ἀπαιτεῖ στὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ νὰ γίνεται ὄλη ἡ

* Κτ. ὅ.τι ἔγραφα γιὰ τὸ Σοφιανό στὸ Δελτίο 2 (1912) σ. 42.

διδασκαλία καὶ ὑποστηρίζει «ἔτ' εἶναι ἀνάγκη νὰ συγγράψουμε τὶς ἐπιστῆμες καὶ τέχνες ρωμαῖκα γιὰ νὰ προλάβουν οἱ νέοι μας πιδ γλήγορα καὶ μὲ πιδ θεμέλιο εἰς ὄλα». Καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς μὲ τὸ Δανιὴλ Φιλιππίδη, λόγιοι ἱερομόναχοι καὶ οἱ δύο τους, ἀναγνωρίζουν πὼς «τὸ πρῶτο καὶ φυσικὸ μάθημα τῶν νέων πρέπει νὰ εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς μητρικῆς τους γλώσσας», ἐνῶ μὲ τὸν τρόπο πού συνηθίζεται «διαβάζουν καὶ δὲν μαθαίνουν τίποτε καὶ τὸ χειρότερο εἶναι ὅπου μὲ αὐτὸν τὸν ὀλέθριο τρόπο τῆς σπουδῆς ἐξαμβλύνεται ὁ νοῦς τους...».

Πιδ συστηματοποιημένες καὶ μὲ ἀπαράμιλλη πειστικότητα καὶ χάρη βρισκομε τὶς ἰδέες αὐτὲς γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση στὴν ἀρχὴ τοῦ περασμένου αἰῶνα, στὸ Βηλαρά, ἰδίως στὶς Φηλολογικες του γραφες, πού δημοσιεύτηκαν στὰ Προπύλαια τοῦ Βλαχογιάννη. Πρέπει τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο «νὰ μαθαίνουν τὴ μικρὴ ἱερὰ κατήχηση τῆς πίστεως μας, μὲ σύντομη ἱστορία τῆς παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης, τὴ γεωγραφία τοῦ βασιλείου τους, τὴν ἀριθμητικὴ, τὴν ἱστορία τοῦ γένους μας μοναχὰ καὶ τὴ χριστιανικὴ ἠθικὴ καὶ ὄλα τούτα τὰ μαθήματα νὰ εἶναι γραμμένα στὴ γλώσσα τῶν παιδιῶν τὴ μητρικὴ καὶ φυσικὴ τους, ὅπου τὴν πρωτόμαθαν μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας τους» καὶ ἀκόμη καὶ τὰ μαθήματα πού θὰ διδάσκωνται στ' ἀνώτερα σχολεῖα, «Λογικὴ, Μεταφυσικὴ, Φυσικὴ, Ἠθικὴ, Ἄλγεδρα, Γεωμετρία, Τριγωνομετρία, Θεολογία... ἡ παλιὰ ἑλληνικὴ γλώσσα, ἡ λατινικὴ, ἡ ἰταλικὴ, ἡ φραντζέζικη, τὸ πρραματευτάρικο σύστημα, ἡ κριτικὴ γενικὴ ἱστορία...» πρέπει ὄλα τους «νὰ εἶναι γραμμένα στὴν τωρινὴ μας φυσικὴ γλώσσα». Γιαυτὸ κοντὰ στ' ἄλλα καὶ πρὶν ἀπ' ὄλα «μᾶς χρειάζονται... βιβλία τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν γιὰ νὰ πλουτίσῃ τὸ γένος ἀπὸ ἰδέες ἀναγκαῖες, τὲς ὅποῖες ὀφκολα τὲς παίρνει, ἂν εἶναι γραμμένες στὴ γλώσσα του».

Ὅποιος μελέτησε τὴν ἱστορία τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης στὴ νέα Ἑλλάδα θυμάται πόσα μεγάλα κατωρθώθηκαν στὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια, ἔξερει ὅμως καὶ πόσα κοντὰ σ' αὐτὰ δὲν ἔγιναν, ὥστε καὶ σήμερα ἀκόμη, ἑκατὸ χρόνια ἀφοῦ ἔγραψε ὁ Βηλαράς ὄσα εἶδαμε παραπάνω, νὰ βρισκόμαστε στὴν ἴδια περίπου θέση. Καὶ τὰ λιγστοὰ βιβλία πού ἀραιὰ καὶ σπάνια βλέπουν σήμερα τὸ φῶς, γραμμένα στὴ ζωντανὴ γλώσσα γιὰ ἐπιστῆμες καὶ τέχνες, γιὰ παιδιὰ καὶ σχολεῖα, μᾶς κάνουν διπλὰ νὰ ἐχτιμῶμε τὴν κρίση τῶν ἀντρῶν ἐκεῖνων, ἰδίως ὄταν, καθὼς ὁ Σοφιανός καὶ ὁ Βηλαράς, ζήτησαν καὶ πρραχτικὰ νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴ μὀρφωση τοῦ λαοῦ των.

Μερικά ανέκδοτα βιβλιαράκια για παιδιά γραμμένα από το Βηλαρά (ή αντιγραμμένα κάποτε ως φαίνεται από τους κληρονόμους του), βρίσκονται στην πλούσια συλλογή του ιστοριοδίφη Γ. Βλαχογιάννη* από κεί είναι παρμένα και τ' ακόλουθα αποσπάσματα. Ο κάτοχος της συλλογής είχε την καλωσύνη να με αφήσει να τα παραθέσω, και πρέπει να ευχηθούμε πώς γρήγορα μια μέρα θα βρεθούν τα μέσα για να βγῆ στο φῶς ολόκληρη ή σοφή εργασία του Γιαννιώτη γιατροφιλόσοφου.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ

§ 1.

Τὴν ἡμέρα, παιδιά, ἀνοίγοντας τὰ μάτια μας βλέπομε τὸν οὐρανὸ γαλάζιο, καὶ ἕναν φωστῆρα, ὅπου τὸν λέμε ἥλιο, καὶ τὴ νύχτα βλέπομε ὄλον τὸν οὐρανὸ γεμάτον ἀστρία κι ἕναν φωστῆρα, ὅπου τὸν ὀνομάζομε φεγγάρι, καὶ τοῦτο πότε τὸ βλέπομε ἀμέριο, πότε μισό, καὶ πότε χάνεται ὀλότελα.

§ 2.

Ἐπάνω ὅμως στὴ γῆ περιπατώντας βλέπομε βουνά, ποτάμια, λίμνες, θάλασσες, κάμπους, λόγια, φυτὰ διάφορα, ἤγουν δέντρα καὶ χορτάρια καὶ θάμνους· ζῶα διαφορετικά, ἀνθρώπους διαφορετικούς, καὶ σὲ μερικούς τόπους τῆς γῆς παρατηροῦμε, ὅπου εἶναι χωριά, πόλεις, τέχνες, μάλιστα καὶ ἐπιστῆμες, νόμοι, κυβέρνησες κάθε λογῆς, θρησκείες καὶ γλώσσες διαφορετικῆς καὶ σ' ἄλλους τόπους βλέπομε τοὺς ἀνθρώπους μὲ σκηνές καὶ καλύβες, ὅπου βόσκουν τὰ ζῶα τους καὶ σ' ἄλλους τοὺς βλέπομε σὰν τ' ἄλογα ζῶα.....

§ 4.

Ὅλα λοιπὸν τοῦτα, ὅπου εἶπαμε, ἐπερπάτησαν πολλοὶ προκομμένοι, τὰ παρατήρησαν σωστά, καὶ τάγραψαν, καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον, ὅπου ἔκαμαν ἀπ' αὐτὰ, τὸν ὀνόμασαν Γεωγραφία. Καὶ ἐπειδὴς ὅσα εἶναι ἐπάνω στὴ γῆ ἄλλα εἶναι φυσικά, καθὼς τὰ ἔπλασε ὁ Θεός, καὶ ἄλλα τεχνικά, ὅπου οἱ ἀνθρώποι τὰ ἐφευρῆκαν ἀπ' ἀνάγκη γιὰ ὀφέλειά τους, καὶ ἄλλα, ἀγκαλιὰ κι εἶναι φυσικά καὶ θεϊκά, ὅμως γιὰ

Α. χ.: Σημειωμένη Γεωγραφία για τα παιδιά. 1822· τὸς 2 τοῦ Γενάρη. Γιαννίνα.—
Σύντομη Γενική Ἱστορία. 1828· ὀκτωβρίου 20· Ἰωάννινα.— Γεωγραφία συντομῆ.
1826: Κερκύρα.

να ξηγηθοῦν, χρειάζεται ἡ μαθηματικὴ καὶ ἀστρονομία, γιὰ τοῦτο καὶ τὴ Γεωγραφία τὴ μοιράζουσαν σὲ τρία, σὲ φυσική, σὲ τεχνική ἢ πολιτική, καὶ σὲ μαθηματική, ἢ ἀστρονομική· καὶ οἱ τρεῖς ὅμως ξηγᾶν ὅσα εἶναι καὶ φαίνονται ἐπάνω στὴ γῆ.

§ 5.

Ἐμεῖς* ὥστόσο, παιδιά, κατὰ τὸ παρὸν πρέπει νὰ ξηγήσωμε τὴ Φυσικὴ καὶ Πολιτικὴ Γεωγραφία, καὶ τὴν Ἀστρονομικὴν ὕστερα σὰν ἀκούσετε καὶ ἄλλα μαθήματα, γιὰ νὰ μπορέσετε νὰ τὴν καταλάβετε· ἀφορμῆς ὅπου εἶναι δύσκολη· οἱ πρῶτες ὅμως καὶ οἱ δυὸ εἶναι ὀφκολες καὶ πολλὰ ὀφέλιμες γιὰ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπου χωρὶς αὐτὲς ὁ ἀνθρώπος εἶναι σὰν τὸ ζῶον, ἢ σὰν ἐκείνον, ὅπου κἀθεταὶ σ' ἕνα σπιτί, καὶ δὲ γνωρίζει οὐδὲ τὰ χωρίσματα τοῦ σπιτιοῦ του, οὐδὲ τὰ κατώγια, οὐδὲ τί εἶναι σ' αὐτὰ...

§ 6.

Φυσικὴ Γεωγραφία

Ὅλη ἡ Γῆ εἶναι στρογγυλή, καθὼς εἶπαμε, καὶ καθὼς πολλὲς φορὲς τριγυρίστηκε ἀπὸ πολλοὺς προκομμένους, καὶ σκεπασμένη ἢ ὄψη τῆς ἢ περισσότερη ἀπὸ θάλασσες, ποτάμια καὶ λίμνες, καὶ καθὼς λὲν τοῦτοι οἱ προκομμένοι ἕνα τρίτο τῆς ὄψης τῆς εἶναι χωρὶς νερό. Τοῦτο ὅμως τὸ ἔσκεπε δὲν εἶναι συγκροτούμενον, ἀλλὰ μοιρασμένο σὲ πολλὰ μέρη, ὅπου λέγονται νησιά· ἀφορμῆς ὅπου τριγυρίζονται ἀπὸ νερό· καὶ τοῦτα τὰ νησιά μοιράζονται σὲ δυὸ, σὲ μεγάλα, καὶ σὲ μικρά· καὶ μεγάλα εἶναι τρία, ὅπου λέγονται καὶ στεριές· μικρὰ ὅμως ἀναρίθμητα, καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ μικρὰ εἶναι κοντὰ σὲ κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ τρία τὰ μεγάλα, σὰν τὰ πουλιὰ κοντὰ στὴν ὄρνιθα τὴν κλωσσαριά.

§ 7.

Τὰ τρία μεγάλα νησιά, ἤγουν οἱ τρεῖς μεγάλες στεριές ἔχουν καὶ τὰ ὀνόματά τους· ἢ μία ὅπου εἶναι ἡ μεγαλύτερη, καὶ στὴν ὅποια εὐρισκόμαστε, λέγεται παλιὸς κόσμος· ἀφορμῆς ὅπου τὸν ἤξευραν καὶ οἱ παλιοὶ πρόγονοὶ μας Ἕλληνες.....

§ 9.

Ὁ Ὀκεανὸς τριγυρίζοντας τὰ νησιά δὲν τὰ κατασταίνει ὀλοστρογγυλά, ἀλλὰ σὲ σχῆμα ἀκανόνιστο, ἤγουν ἄνισο, καὶ σὲ μερικά

* Ἐμεῖς· τὸ χειρόγραφο ἔχει ημῆς (=ἡμεῖς).

χώνεται τόσο πολύ ανάμεσα, όπου σου φαίνεται, πώς θα τὸ χωρίση σὲ δύο, καὶ σὲ μερικὰ χώνεται ἄλλο καὶ στὴν πρώτη καὶ στὴ δεύτερη περίστασις αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ Ὠκεανοῦ, όπου μπαίνει ἀνάμεσα στὴ στεριά, λέγεται *κόρφος*, καὶ τὸ ἔμπασμα *πορθμός*. Καὶ ἂν εἶναι μέγας πολὺ ὁ κόρφος, λέγεται καὶ *θάλασσα*, καθὼς ἡ μεσόγειος θάλασσα. Ἄν ὁμοῦς ὁ κόρφος εἶναι μικρός, όπου νὰ ἠμποροῦν νὰ ἀράξουν τὰ καράβια χωρὶς κίνδυνον, τότε λέγεται *λιμάνι* καὶ *σκάλωμα*. Ὁ Ὠκεανὸς μερικὰ μέρη τῆς στεριᾶς τὰ ἀγκαλιάζει τόσο πολὺ, όπου ζυγώνει νὰ τὰ καταντήσῃ νησιά, ἀφήνει ὁμοῦς ἕναν λαίμῳ τόσο στενόν, όπου ἠμπορεῖ τινὰς νὰ ἰδῇ τὴ θάλασσα καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη αὐτὸ τὸ μέρος λέγεται *χερσόνησος*, καὶ ὁ λαίμῳς *ισθμός*: σὰν ὁ Μοριάς, τὸ Κριμὶ (ἢ Κριμαία), καὶ ἄλλα, καὶ ἰσθμὸς τὸ Ἑξαμίλι τοῦ Μοριά, καὶ τὸ Περικόπι τοῦ Κριμιού....

§ 11.

Ἡ θάλασσα πολλὰ μέρη τῆς ὀψῆς τῆς γῆς δὲν τὰ σκεπάζει καλά, καὶ κινδυνεύουν τὰ πλεούμενα, ἂν δὲν τὰ ἀπεικασοῦν νὰ τραβηχτοῦν. Καὶ αὐτὰ τὰ μέρη τὰ ὀνομάζουν *ξέρες*, ἂν εἶναι πέτρες, καὶ *ρηχὰ νερά*, ἂν εἶναι ἄμμουδιά. Στὰ πρῶτα τσακίζονται τὰ καράβια εὐθὺς, καὶ στὰ δεύτερα κολνοῦν, καὶ ὕστερα τὸ κύμα ταραζόντάς τα τὰ ἀνοίγει καὶ πνίγονται.

§ 12.

Ὅλα τὰ νησιά καὶ τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρά, ἔχουν βουνὰ δύο λογιῶν, κρύα καὶ φλογισμένα, ἢ ἡφαίστεια. Τὰ κρύα εἶναι παντοῦ καὶ στὰ παραθάλασσα, καὶ βαθιὰ στὴ στεριά, σὲ διάφορα σχήματα ὅλα δέματα ἕνα μὲ τ' ἄλλο σὰν ἄλυσος, καθὼς ὁ Αἴμος (κοτζαμπάλκανι) ἐνώνεται μὲ τὸν Σκάρδο, μὲ τὸν Πίνδο καὶ μὲ τὰ Ἀκροκεραῖνια.....

§ 14.

Ὅλα λοιπὸν τὰ ποτάμια καταντᾶν στὴ θάλασσα. Εἶναι ὁμοῦς μερικὰ, όπου *χωνέθουν* σὲ καμιὰ ἄμμουδα, καὶ λέγονται *ἐρημοπόταμα* σὰν ὁ Τίγρος τῆς Αἰθιοπίας, καὶ ἄλλα. Παρατηροῦμε ἀκόμη, ὅτι πολλὰ ποτάμια κάνουν λίμνες, καὶ πολλὲς λίμνες βγάζουν ποτάμια σὰν ἡ λίμνη τῆς Ὀχρης, όπου βγάζει τὸ Δρίνα ποταμό. Ἀκόμη καὶ πολλὲς λίμνες ἔχουν *χωνεῦτες* καὶ *καταβόθρες*, καὶ σ' αὐτὲς χωνεύουν τὰ νερά τους, καὶ ἔτσι ἀπόσκεπα τοῦ βάρθου καταντοῦν στὴ θάλασσα σὰν ἡ δική μας τοῦ Γιαννίνου.

Γ'. ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΔΙΑΤΙ Η ΜΗΛΙΑ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ ΜΗΛΕΑ

Κ. ΒΙΖΥΗΝΟΥ

Δίγα λόγια. Ἡ ἀκόλουθη ἱστορία τοῦ ἀτυχοῦ ποιητῆ τῆς Βιζύης βρίσκεται τυπωμένη στὸ περιοδικὸν Ἑβδομάς, στὰ 1885 (τόμ. 2., ἀρ. 48, σ. 37-39). Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ ὁ γλωσσικὸς καθαρισμὸς εἶχε φτάσει στὴ μεγαλύτερῃ του ἀκμῇ καὶ ἀρχίζε νὰ γίνεται φανερό τὸ ἀπροχώρητο. Αἰτία ἦταν ὁ κομματισμὸς, καὶ τὴν ἀφορμὴν ἔδωσαν τοῦ Κόντου οἱ «Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν» (1882). Χωρὶς ξεκαθαρισμένο γλωσσικὸ πρόγραμμα ζητοῦσε στὶς 600 σελίδες τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας νὰ κωδικοποιήσῃ τίς διορθώσεις ποὺ εἶχε κάνει στὴν «ἐν δουλείᾳ καὶ βαρβαρότητι δημιουργηθεῖσαν» γλῶσσαν, καθὼς μᾶς λέει ὁ ἐκδότης, καὶ νὰ βοηθήσῃ τὸ ἔθνος νὰ δῇ μέρες καλύτερες, καθὼς πίστευε ὁ ἴδιος* ἔτσι ξαναγίνονταν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα φλέγον καὶ ἀκόμη γιὰ μιὰ φορὰ — ὅτε πρώτη βέβαια ὅτε καὶ τελευταία — ἀναβῆ ὁ γλωσσικὸς πόλεμος.

Μιὰ χλομασμένη ἀπήχησις ἀπὸ τὴ θύελλα τῶν φιλολογικῶν ἐκείνων καθγάδων ξαναβρίσκομα στὸ ἄρθρον αὐτὸ τοῦ Βιζυηνοῦ, τὸ ξεχασμένο σήμερα καὶ ἀγνωστο. Σκαλιζοντας μέσα στὶς παιδικὲς του ἀναμνήσεις ὁ ποιητὴς μᾶς ξαναζωντανεύει — κιὰς εἶναι στὴ συνηθισμένη κρύα γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του — μιὰ σχολικὴ σκηνή, καὶ προσπαθεῖ νὰ δεῖξῃ στοὺς συγκαιρινούς του τὴν ἀνυπολόγητον βλάβην ποὺ ἔδλεπε νὰ φέρνῃ ὁ γλωσσικὸς καθαρισμὸς στὴν παιδικὴν σκέψην καὶ σὲ ἐλόκληρον τὴν παιδείαν τοῦ ἔθνους* καὶ ἀφοῦ ἔφτασε στὸ συμπέρασμα πὼς ἡ μόρφωση κατάντησε στὴν Ἑλλάδα «μόχθος σισύφειος...» ποὺ «καταδικάζει τὸ ἔθνος εἰς τὸν διὰ πνευματικῆς αἰτίας θάνατον», ὑποστηρίζει ὁ ποιητὴς τοῦ *Μαρμαρωμένου βασιλιᾶ* πὼς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι πρὸ σπουδαιότερον ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ ἀνατολικόν.

Ἔρομε πὼς ὁ ποιητὴς μιλεῖ συχνὰ προφητικὰ καὶ νιώθει στὴν ψυχὴν του ἀλήθειαις ποὺ μόνο ἀργότερα ἠρμιάζουν στὴν κοινωνίαν ποὺ τὸν ἐβγαλε* ἔτσι δὲ θὰ παραξενευτοῦμε διαβάζοντας στὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅσα ἀργότερα κήρυξε ὁ ἴδιος ὁ δημοτικισμὸς. Γι' αὐτὸ φαίνεται καλὸ νὰ ξεσθῶμε ἀπὸ τὴ λήθη τίς λησμονημέναις ἐκείναις σελίδαις ποὺ μένουν καὶ ὕστερα ἀπὸ τριάντα χρόνια τόσο ἐπίκαιραι*.

* Ἀγαθὴ τύχη, ἀνεκινήθη ἐσχάτως τὸ περὶ νεοελληνικῆς γλώσσης ζήτημα, τὸ οὐσιωδέστερον καὶ ἡμῶν τῶν ὅσα ἔπρεπε νὰ ἐπασχολοῦν τὸ ἡμέτερον ἔθνος, οὐσιωδέστερον ἴσως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Πλὴν, ἀναγνώσται καὶ ἀναγνώστριαί, ὅσοι ὑπολείπεσθε ἀκόμη

* Ἔχουν γίνει μερικὲς ἀλλαγὲς στὴν ὀρθογραφίαν.

τῆς Μεγάλῃς ἡμῶν Ἰδέας θιασῶται, μὴ ἐκπλαγῆτε διὰ τὴν ἄμεσον ταύτην συσχέεισιν τοῦ ζωτικώτερον τῶν ζητημάτων μὲ τὴν γραμματικὴν τῶν σχολαστικῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ γνωρίζω: Οἱ καλόγηροι φρονοῦν, ὅτι θὰ ὑπάγωμεν ὅλοι εἰς τὸν διάβολον, ὅσοι δὲν ἀποκληροῦμεν τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας ἡμῶν, διὰ τὴν ἀφιερῶσωμεν τὰ κτήματά μας εἰς τὰ μοναστήρια πρὸς ψυχικὴν σωτηρίαν· οἱ συγγραφεῖς προσβεβύουν ὡς ἄρθρον πίστεως ἰδίας, ὅτι πρόοδος ἐθνικὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἐνόσω ἕκαστος τῶν Ἑλλήνων δὲν σπεύδει νὰ ἐγγραφῆ συνδρομητῆς εἰς τὰ βιβλία των, προπληρόνων, ἐννοεῖται, τὴν συνδρομὴν του. Καὶ ἐγὼ λοιπόν, ἤμπορῶ νὰ φανῶ ὑποθέτων, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν θὰ λύσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἢ ἐρῆναι εἰ μὴ διὰ τῶν ἀπολύτων γενικῶν καὶ τῶν ἀπαρεμφάτων, καὶ ἐρχομαι ἐπομένως ἐνταῦθα νὰ παραστήσω τὸ σύνθημα τοῦ μέλλοντος μεγαλείου τῆς πατρίδος ὡς συνιστάμενον εἰς οὐδὲν ἄλλο, εἰ μὴ εἰς λέξεις, λέξεις, λέξεις! "Ὀχι! ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον συνδέω τὸ γλωσσικὸν τῆς Ἑλλάδος ζήτημα μὲ τὸ ἄλλο, τὸ ἀποβλέπον τοῦτ' αὐτὸ τὴν ὑπαρξίν της εἶναι — ἀλλὰ καλύτερα νὰ τὸν μαντεύσητε μόνοι σας ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγινώσκοντες. — Τὸ ἀνάγνωσμα ὅμως, ὅπερ σὰς προσφέρω, δὲν εἶναι παρὰ μία ἱστορία. Μία ἱστορία τόσον ἀπλή καὶ συνήθης, ὥστε ἀπορῶ πῶς δὲν τὴν ἔχει καμία ἐκ τῶν μεγάλων ἐπιφυλλίδων, κανὲν ἀπὸ τὰ ὀγκώδη βιβλία ὅσα ἐγράφησαν ἐσχάτως περὶ τοῦ ποῖα πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων. Ἰδοὺ ἡ ἱστορία.

"Ὅταν ἤμην μαθητῆς τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου τῆς πατρίδος μου, εἶχον ἰδιαιτέραν τὴν ἀδυναμίαν εἰς τὴν *μηλιά*—δὲν ἐννοῶ τὴν *Μηλιά* τὴν θυγατέρα τοῦ γείτονός μου, ἀλλὰ τὴν γλυκομηλιά, τὸ δένδρον, τὸ ὁποῖον ἐστόλιζε τὸν κήπον μας.—Ἦτο πολὺ περιεργον δένδρον αὐτὴ ἡ *μηλιά*: "Ἐκαμνεν ἄνθη καὶ καρπούς, ὅπως πᾶσα ἑξαδέλφη της κατὰ τὸ θέρος, καὶ πάλιν ἄνθη καὶ καρπούς κατὰ τὸ φθινόπωρον. "Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἡ πρώτη *μηλιά*, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισα εἰς τὴν ζωὴν μου, καὶ ἡ μόνη, ἣτις μὲ ἤρσεκε πλέον τῶν ἄλλων, ἔμαθον νὰ ὀνομάζω καὶ ὅλα τὰ δένδρα *μηλιές* ὅσα εἶχον τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἔκαμνον *μηλα* ὅπως τὰ τῆς ἰδικῆς μας, ἂν καὶ δὲν ἔκαρποφόρον ἐκεῖναι ὅπως αὐτὴ δύο φορὰς τὸ ἔτος. "Ἐν τούτοις μὲ ὅλην τὴν μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῆς *μηλιάς* παλαιᾶν φιλίαν καὶ συμπάθειαν δὲν ἤμπορῶ νὰ εἶπω, ὅτι ἐγνώριζε καλὰ καλὰ ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Δὲν ἤξεύρω ἂν καὶ ἡ *μηλιά* προσεπάθεισέ ποτε νὰ ἐννοήσῃ τί πράγμα ἤμην ἐγὼ, ὅστις ἔπαιζον τόσον συχνὰ ὑπὸ τὴν σκιάν της

ἢ ἐκαθήμην ἵπασσι ἐπὶ τῶν κλάδων της. "Ἐνθυμοῦμαι ὅμως πολὺ καλὰ διὲ ἐγὼ πρὸ πάντων κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀνιήσεώς της, ἐσυνήθιζον νὰ ἴσταιμαι ἐν τινι ἀπ' αὐτῆς ἀποστάσει μὲ τὰς χεῖρας ἐστηριγμένας ἐπὶ τῶν λαγόνων, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀτενεῖς πρὸς τὸν θαυμάσιον, τὸν ἐρυθρόλευκον αὐτῆς στολισμὸν ἀπορῶν κατ' ἐμαυτὸν ἐπὶ πολλὴν ὥραν τί πράγμα νὰ εἶναι ἄραγε αὐτὸ τὸ δένδρον! Τί πράγμα νὰ ἦναι. "Ἄλλ' ὄσω καὶ ἂν ἠπόρουν, ὄσω καὶ ἂν ἠρώτων τοὺς περὶ ἐμέ, ἢ ἀπόκρισις ἦτο πάντοτε ἢ αὐτὴ διὲ δηλαδὴ τὸ δένδρον ἐκεῖνο ἦτο *μηλιά*. Καλὰ! ἀλλὰ ἡ *μηλιά* τί πράγμα εἶναι;...

"Ὅταν ἔφερον εἰς τὸ χωρίον μας νέον διδάσκαλον, ἤλπισα ἐνδομύχως διὲ θὰ ἐμάνθανον πλέον τί πράγμα εἶναι ἡ *μηλιά*, διότι πρὶν ἀκόμη φθάσῃ ὁ φραγκοφορεμένος ἐκεῖνος κύριος εἰς τὸ χωρίον μας διεδόθη μεταξὺ τῶν παιδιῶν, ὅτι ἦτο πολὺ καλύτερος ἀπὸ τὸν παλαιὸν καὶ τὰ ἤξευρε ὅλα *περιγραμμάτου*. Ἡ φήμη δὲν διεψεύσθη. Διότι μόλις ἔλθων ὁ καχεκτικός ἐκεῖνος νεανίσκος ἀνέγνωσε τὰ ὀνόματά μας ἐκ τοῦ καταλόγου, καὶ ἀμέσως εὗρεν ὅτι ἦσαν ὅλα ἐσφαλμένα καὶ ὅτι ὁ πρῶτος ἡμῶν διδάσκαλος ἦτο *χαιβάνι*. Καὶ ἐπῆρε λοιπὸν τὸ κονδύλι καὶ ἤρξατο νὰ μᾶς διορθῶναι τὰ ὀνόματά μας.— Πῶς σὲ λέγουν ἐσένα;— Θόδωρο Μπεράτογλου.— "Ὀχι βρὲ *χαιβάνι*! Θουκυδίδη σὲ λέγουν. Θουκυδίδη Μπεράτογλου. Ἐσένα πῶς σὲ λέν;— Δημήτρη Ντεμιρτζόγλου.— "Ὀχι, βρὲ *χαιβάνι*! Δημοσθένη Ντεμιρτζόγλου.— Καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἐν μᾶ ἡμέρα μετέβαλεν ὁ ἀθεόφοβος ὅλα τὰ βαπτιστικά μας ὀνόματα ἀρσενικά καὶ θηλυκὰ τοιουτοτρόπως ὥστε ἂν συνέβαινε νὰ ἔλθῃ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς τὸ χωρίον μας ξένος τις ἐκ τῶν ἀγαθῶν φιλελλήνων θὰ ἐπίστευεν ἀναμφιβόλως, ὅτι ἀνεκάλυψεν αἴφνης τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὀλοζώντανον μὲ ὄλους αὐτῆς τοὺς θεοὺς, τὰς θεάς, τοὺς ἡμιθεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας, τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς σοφοὺς της φοιτῶντας εἰς τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον, γυμνοὺς μὲν τοὺς πόδας καὶ ἀσκεπεῖς τὴν κεφαλὴν ὅπως ἄλλοτε, ἀλλὰ βρακοφοροῦντας καὶ γελεκοφοροῦντας καὶ ἀντεροφοροῦντας! "Ὅπωςδὴποτε, ὅταν ὁ ἀσυνείδητος ἐκεῖνος ἄνθρωπος ἔπεισε τὸν κόσμον, ὅτι ἐγὼ δὲν εἶμαι τὸ *Γιωργί* τοῦ χωρίου μου, ἀλλὰ εἶμαι ὁ *Γοργίας* τὸ πράγμα δὲν μοῦ ἤγγισε τόσον δὲ τὴν καρδίαν: Τὸ ἐπῆρα δι' ἀστεῖον. "Ἄλλως τε ἐγὼ δὲν ὀνόμαζον ποτὲ τὸν ἑαυτὸν μου, καὶ ἡ μεταβολὴ ἀπέβλεπε τοὺς ὅσοι ἐμελλον νὰ μὲ καλῶσι μὲ τὸ νέον μου ὄνομα.

"Ἄλλὰ τὰ *περιγραμμάτου* τοῦ διδασκάλου μας δὲν περιορίσθησαν εἰς τὰ ὀνόματά μας μόνον. Δις ἢ τρις τῆς ἑβδομάδος ἠγγάρευε

τινας ἐξ ἡμῶν διὰ τὰ ξεβοτανίζωμεν τὸν κήπον τῆς μητροπόλεως. Ἐγὼ δὲν ἔβλεπον τὴν ὄραν νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά μου. Ἐν τῷ κήπῳ ὑπῆρχεν ἓν δένδρον ἀνθισμένον ὡς τὸ ἰδικόν μας, χωρὶς ἄλλο θὰ ἔμάνθανον τί πράγμα εἶναι αὐτὸ τὸ δένδρον. Ὅταν τέλος ἀγγαρευθεῖς καὶ ἐγὼ εὐρέθην μετὰ τοῦ διδασκάλου ἐνώπιον τῆς μηλιάς: Τί πράγμα εἶν' αὐτὸ τὸ δένδρον, δάσκαλε, τὸν ἠρώτησα δεξιάς πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ δακτύλου.—Μηλιά, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος.—Ὅχι, ἀπήντησα ἐγὼ, δὲν τὸ ξέρεις! Αὐτὸ ν' μηλιά! Ἦτο ἡ κακὴ ὥρα ποῦ τὸ εἶπα διότι ἀπὸ τότε ἤρχισαν τὰ βάσανά μου, με αὐτὸν τὸν διδάσκαλον. Θεοὺς καὶ ἀνθρώπους μαρτύρομαι, ὅτι ἐγὼ ἠρώτησα οὐχὶ περὶ τοῦ ὀνόματος—τὸ ὄνομα τὸ ἤξευρον—ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος: τί πράγμα εἶναι τὸ δένδρον ἤθελα νὰ μάθω, τίποτε ἄλλο. Ὁ διδάσκαλός μου ὅμως δὲν ἤξεύρω τί παθῶν, ἀπεφάσισεν ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς νὰ με μάθῃ καὶ καλὰ ὅτι ἡ μηλιά δὲν εἶναι *μηλιά*, ἀλλὰ *μηλέα*!—Πῶς πῶς τὸ λέν *μηλέα*! Ἐκραύγαζεν ἔξαλλος ὁ λοχνὸς καὶ χλωμὸς νεανίσκος, κρατῶν με ἀπὸ τοῦ ὤτιου καὶ δεικνύων τὸ δένδρον.—Μπά, π' ἀνάθεμά τον! ἔσκεπτόμην ἐγὼ ἡγανακτισμένος, πῶς ἤμπορεῖ αὐτὸ ποτέ, νὰ γίνῃ ἡ μηλιά *μηλέα*! Αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο δένδρον ποῦ ἔχουμεν εἰς τὸν κήπον μας, κάμνει τὰ αὐτὰ ἄνθη, τὰ αὐτὰ φύλλα, τοὺς αὐτοὺς καρπούς, δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι καὶ αὐτὸ *μηλιά*, ὅπως ἡ ἐδική μας. Τὸ ξεύρω ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς, με τὸ ἔμαθην ἡ μητέρα μου. Τὸ λέγει ὁλος ὁ κόσμος! Ἐγὼ ποῖον νὰ πιστεύσω περισσότερον, τὴν μητέρα μου καὶ τοὺς χωριανούς μου ἢ αὐτὸν τὸν ξένον ποῦ ἦλθε νὰ μᾶς ἀλλάξῃ τὰ ὀνόματά μας! Ὅχι δάσκαλε, δὲν τὸ ξέρεις! ἀπεκρινόμην ὁσάκις με ἠρώτα, αὐτὸ ν' μηλιά!—Μπά; Ἔτσι θεὸς ἐσύ, χαϊβάνι; Τώρα νὰ σὲ δείξω ἐγὼ πῶς τὸ λέν.—Καί—αὐτοῦ σὲ τρώγει αὐτοῦ σὲ πονεῖ—μοῦ ἔδωκεν ὁ ἀθεόφοβος τεσσαράκοντα παρὰ μίαν, ὀξύτατα κραυγάζων ἓν τῷ μεταξὺ νὰ εἰπῶ, ὅτι ἡ *μηλιά*, δὲν εἶναι *μηλιά*, ἀλλὰ *μηλέα*!—Τώρα πρέπει νὰ ἤξεύρητε ὅτι εἰς τὸ χωρίον μου ἐπικρατεῖ μία φυσικὴ κατὰ τῆς χασμωδίας ἀντιπάθεια, συνεπεῖα δὲ ταύτης αἱ πλείους τῶν λέξεών μας ὑπόκεινται εἰς ἐκθλίψεις πολλὰς, καὶ συνιζήσεις, ἐνῶ ἄλλαι τινὲς λαμβάνουν τὸ γ μεταξὺ τῶν φωνηέντων ὡς τὸ *Θεός*, *νέγος*, *ὠραία*, ἀντὶ *Θεός*, *νέος*, *ὠραία* κτλ. Εἶχον λοιπὸν ἐγὼ ὁ δυστυχὴς ὄχι μόνον νὰ θυσιάσω τὴν *μηλιά*ν εἰς τὴν *μηλέα*ν ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπερνικήσω τὴν ἀντιπάθειαν ταύτην, νὰ προσφέρω *μηλέα* ἀντὶ *μηλέα*: κατόρθωμα, πρὸς τὸ ὅποιον δὲν με ἐβοήθουν τότε τὰ φωνητικά μου ὄργανα. Φαντάζεσθε λοιπὸν τί ὑπέφερα ἀπὸ τὸν μονομανῆ ἐκεῖνον

διδάσκαλον, ἕως ὅτου κατορθώσω καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο, καὶ νὰ εἶπω ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ *μηλιά* εἶναι *μηλέα*! Ἐν τούτοις, ὅταν μετ' ὀλίγον μεταβὰς εἰς τὸν οἶκον μας, εἶδον τὸ ὠραῖον μας δένδρον ἀνθοβολοῦν καὶ μυροβόλον ἓν τῷ κήπῳ, κολακευτικῶς περιβομβούμενον ὑπὸ τῶν ἐπ' αὐτοῦ πετομένων μελισσῶν, ἠσθάνθην τόσῃ ἐντροπῇ, τόσῃ ἐντροπῇ! Ἐνόμιζον ὅτι ἕκαστος τῶν πρασίνων ὀφθαλμῶν τοῦ με ἔβλεπε θυμωμένος ἕκαστον τῶν ἀνθέων τοῦ ἤνοιγε τὰ χεῖλη νὰ με εἶπῃ ὅτι τὰ ἐπρόδωσα. Καὶ μοὶ ἐφάνη ὅτι ὁ γενικὸς ἐκεῖνος βόμβος ἦτο πικρὸς τῆς ἀνοησίας μου ἔλεγχος! Καὶ πῶς νὰ μὴ με εἰποῦν ἀνόητον καὶ πῶς νὰ μὴ μ' ἐλέγξουν ἀφοῦ αὐτὸ τὸ δένδρον, τὸ ὅποιον ἔβλεπον ἐνώπιόν μου, ἦτο ὅλως διόλου τὸ αὐτὸ με τὸ δένδρον τῆς μητροπόλεως καὶ ὅμως ἐγὼ τὸ ἀρνήθηκα καὶ εἶπα ὅτι δὲν εἶναι *μηλιά*, ἀλλὰ *μηλέα*!

Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὀλην ἐκείνην τὴν νύκτα ἔβλεπον εἰς τὸν ὕπνον μου τὰ ἄνθη τῆς *μηλιάς* ὡς ἀπειρον πληθὺν μικροσκοπικῶν ὠραίων λευκοφύρων κορασιῶν, τὰ ὅποια με περιεβόμβουν παραπονούμενα, ἐπιπλήττοντα, ἐλέγχοντά με διὰ τὴν ἀνοησίαν μου.

Ὅταν τὴν ἐπιούσαν εἰσήλθον εἰς τὸ σχολεῖον ἔρριψα ἐπὶ τοῦ διδασκάλου περιφρονητικόν, προκλητικὸν βλέμμα. — Πῶς τὸ λέγουν τὸ δέντρο ποῦ σὲ εἶπα, βρὲ χαϊβάνι; με ἠρώτησεν ἐκεῖνος χαιρεκάκως. — *Μηλιά*, δάσκαλε, ἀπήντησα ἐγὼ μετὰ πείσματος καὶ προέβην εἰς τὴν θέσιν μου. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφρασα νὰ καθίσω καὶ με συνέλαβεν ὁ σκληρὸς ἀπὸ τοῦ ὤτιου καὶ ἤρχισε πάλιν νὰ με βασανίζῃ. Δὲν εἶναι πολὺ τιμητικὸν διὰ τὸ γένος τῶν δασκάλων νὰ σᾶς διηγηθῶ ὁσάκις ἐτιμωρήθην διὰ νὰ εἶπω καὶ καλὰ, ὅτι ἡ *μηλιά* εἶναι *μηλέα* διότι ἐννοεῖται ὅτι ἔπρεπεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσω καὶ νὰ τοῦ εἰπῶ, ἄλλως ἐκινδύνευεν ἡ ζωὴ μου. Ἐν τούτοις, τὸ λέγω πρὸς ἰκανοποίησιν τῆς ἰδικῆς μας τῆς *μηλιάς*, αὐτὴν δὲν τὴν ἐπρόδωσα. Καὶ ἰδοὺ πῶς: Ἀφοῦ εἶδον, ὅτι δὲν ἠδυνάμην ν' ἀνθέξω πλέον εἰς τὴν σκληρότητα τοῦ ἀπανθρωπαρίου ἐκείνου, ἔκαμα τὸν ἐξῆς λογαριασμὸν με τὴν συνείδησίν μου καὶ εἶπον: Αὐτὴ ἡ *μηλιά*, ποῦ εἶναι μέσα εἰς τὸν κήπον τῆς μητροπόλεως ἤμπορεῖ νὰ ἦναι *μηλέα* καὶ εἶναι *μηλέα* ὄχι δι' ἄλλον λόγον, παρὰ... διότι ὁ διδάσκαλος δέρνει! Ἡ *μηλιά* ὅμως ὅπου εἶναι μέσα εἰς τὸν κήπον μας εἶναι *μηλιά*, διότι εἶναι *μηλιά*! Τοιουτοτρόπως συνεβιβάσθημεν με τὸν διδάσκαλον.

Ἀλλὰ ἔλα τώρα ὅπου ἤρχισε μία τρομερὰ διαμάχη μεταξὺ τῆς *μηλιάς* καὶ τῆς *μηλέας* ἐντὸς τῆς κεφαλῆς μου! Τὸ πράγμα ἤμπορεῖ νὰ φαίνεται παράξενον, νὰ φαίνεται ἀστεῖον, ἀλλ' ἐγὼ δὲν χορατεῦω.

Ἡ μηλιά — δηλαδή, καθὼς λέγουν οἱ ψυχολόγοι, ἡ παράστασις τῆς λέξεως *μηλιά* — ἐμβήκεν εἰς τὴν ψυχὴν μου συγχρόνως μὲ τὴν παράστασιν τοῦ δένδρου καὶ εἰς ἓνα καιρὸν κατὰ τὸν ὁποῖον ὄλαι αἱ αἰσθήσεις μου εἶχον ἀναπεπταμένας τὰς θύρας καὶ ἐδέχοντο εὐχαρίστως κάθε τι, τὸ ὁποῖον ἤρχετο συστημένον ἢ ἀπὸ τὴν μητέρα μου ἢ ἀπὸ τοὺς οικίους μου νὰ κατοικήσῃ ἐντὸς τῆς κεφαλῆς μου. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἦτο πολὺς τύπος διαθέσιμος, ἐκάστη παράστασις, ἢ ὁποία εἰσήρχετο, ἔστηνε τὸν θρόνον τῆς καὶ ἐκάθιζεν ὅσον καὶ ὅπως τῆς ἤρθεσε καλύτερα καὶ ἦτο ὡσάν οἰκοκυρὰ μέσα εἰς τὸ σπῆτι τῆς. Ἔτσι τὸ ἔκαμον τόσαι ἄλλαι, ἔτσι τὸ ἔκαμε καὶ ἡ μηλιά. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ τελευταία ἐκεῖ ὅπου ἐκάθητο τόσα χρόνια εἰς τὴν ἡσυχία τῆς καὶ εἶχε πλέον τὸ σπιτικό τῆς καὶ τοὺς φίλους τῆς καὶ τὰς φίλας τῆς, παραστάσεις μὲ τὰς ὁποίας συνέζησε τόσον καιρὸν εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ συνέδεσε τόσας σχέσεις πρὸς αὐτὰς καὶ συγγενείας, βλέπει μίαν ἡμέραν τὴν κυρὰ τὴν *μηλέα* ποῦ ἐμβαίνει μέσα στὸ κεφάλι μου ἔξαφνα ἔξαφνα, τόσον μονάχη καὶ ὅμως τόσον ξιπασμένη νὰ τῆς λέγει τῆς μηλιάς «*σὴκω σὺ νὰ κάτσω γώ*». Μπα! εἶπεν ἡ μηλιά, καὶ πῶς γίνετ' αὐτό! ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ τόσα χρόνια, τὸν τόπο ποῦ κρατῶ τὸν ἡῦρα ἀδέσποτο καὶ ἔκαμα κατοχὴν δικαιώματι προτεραιότητος, καὶ ποῖα εἶσαι σὺ, ποῦ ἔρχεσαι νὰ μοῦ τὸν πάρῃς; Καὶ ἐφώναξε τὰς σχετικὰς τῆς καὶ τὰς φίλας τῆς καὶ τὰς ἠρώτησε: Ποῖα εἶναι παρακαλῶ τοῦ λόγου τῆς; Τὴν γνωρίζετε; Ὁχι, ὄχι! ἀπήνησαν ὄλαι ὁμοφώνως καὶ συνεμάχησαν μὲ τὴν μηλιάν καὶ ἤρχισαν νὰ ἐκδιώκουν τὴν μηλέαν κακὴν κακῶς ἔξω! ἔξω ξένη. Δὲν ταιριάζεις μαζί μας! δὲν σὲ γνωρίζομεν! δὲν σὲ θέλομεν! Τότε ἡ παράστασις τῆς μηλέας ἐλάμβανεν εἰς ἐπικουρίαν τῆς τὴν παράστασιν τοῦ διδασκάλου, τὰς παραστάσεις τῶν τιμωριῶν καὶ εἰσέρχεται ἐκ νέου εἰς τὴν συνείδησίν μου ὡς ἄνθρωπος ὅστις θέλει νὰ παρέμβῃ εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ἄλλων διὰ τῆς ἀδίκου ὑποστηρίξεως ἀστυνομικῶν ὁργάνων. Ἀλλὰ καταλαμβάνετε, ὅτι ὁ διδάσκαλος τιμωρεῖ, ὄχι ὅμως καὶ ἡ παράστασις του ὅτι οἱ *ραβδισμοὶ* προξενοῦν πόνον ὄχι ὅμως καὶ ἡ ἀνάμνησις τῶν ραβδισμῶν καὶ λοιπὸν ἕξανέστη κατὰ τῆς τοιαύτης παρεμβάσεως ὀλόκληρος ἡ ψυχὴ μου καὶ ἔξω! ἔξω! ἔστειλα τοὺς εἰσβολεῖς κατὰ διαβόλου. Μόνον ὅσας μὲ ἠρώτα ὁ ἀληθινὸς διδάσκαλος πῶς τὸ λέγουν τὸ δένδρον ἀπεικονίμην, ὅτι τὸ ἔλεγον *μηλέαν*, ἀφοῦ δὰ δὲν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ δένδρου τοῦ κήπου μας. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔπαυσε μετ' ὀλίγον διότι καὶ ὁ ἀληθινὸς διδάσκαλος ἐδιώχθη κακῶς κακῶς ὄχι μόνον ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς

ψυχῆς μου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ χωρίου μας. Ὅτι μετ' αὐτοῦ ἔφυγον καὶ πάντες ἐκεῖνοι οἱ ὀνομαστικοὶ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες, δι' ὧν ἐπλημύρηνσε τὸ χωρίον μας, εἶναι περιττὸν νὰ σὰς τὸ εἶπω. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιέφερεν ἐνταῦθα εἶναι ὅτι ἡ μηλιά δὲν ἔγινε *μηλέα*, καὶ ὅτι ἐγὼ, μὲ ὄλους ἐκείνους τοὺς δαρμοὺς καὶ τὰ μαλώματα ἔμεινα χωρὶς νὰ μάθω ἐν τῷ σχολείῳ τί *πραῖγμα* εἶναι ἡ μηλιά!

Ὅσοι τῶν ἀναγνωστῶν τῆς *Ἑβδομάδος* ἀνῆκουσιν εἰς τοὺς ἀναγινώσκοντας πᾶν οἰονδήποτε ἄρθρον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους δύνανται νὰ διακόψουν ἐνταῦθα τὴν ἀνάγνωσιν διότι ἡ ἱστορία μου ἐτελείωσεν. Ὅσοι ὅμως ἔχουσι τὴν κακὴν συνήθειαν ν' ἀναγινώσκουσι μόνον τοὺς ἐπιλόγους, ἄς μάθωσι τοῦλάχιστον ἐντεῦθεν, ὅτι ἡ μανία τῶν θελόντων νὰ διδάσκωσιν οὐχὶ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, εἰσάγοντες τὰ τελευταία ὑπὸ τὰ γνωστὰ αὐτῶν ὀνόματα, ἀλλὰ ἀγνώστους λέξεις δι' ὧν ἀπαιτοῦσι νὰ ὀνομάζωνται ἀγνώστα πράγματα, καθιστᾷ τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν οἰσύφειον μόχθον καὶ καταδικάζει τὸ ἔθνος εἰς τὸν διὰ πνευματικῆς ἀσιτείας χείριστον θάνατον! Διὰ τοῦτο τὸ περὶ ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι κατ' ἐμὲ ὡς εἶπον οὐσιωδέστερον παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα.

Στις σελ. 269 καὶ 272 νὰ διορθωθῇ τὸ Κ. Βιζυηνοῦ ποῦ τυπώθηκε, σὲ Γ. Βιζυηνοῦ.

Δ'. ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Εκπαιδευτικά

Τὰ εκπαιδευτικά νομοσχέδια

Κάθε Υπουργός της Παιδείας τὰ τελευταία δέκα χρόνια φιλοδοξεί νὰ μεταρρυθμίση τὴν ἐκπαίδευσιν τὸ πρᾶμα κατάντησε σχεδὸν μόδα. Γι' αὐτὸ δὲ θὰ ἦταν λόγος νὰ συγκινηθοῦμε ἐξαιρετικὰ γιατί και ὁ κ. Ί. Τσιριμώκος ἔφερε σειρά ἀπὸ εκπαιδευτικὰ νομοσχέδια. Ὅμως αὐτὴ τὴ φορά ἔχι μὴνὰ οἱ ἐξωτερικὲς περιστάσεις, δηλ. τὸ μέγαλωμα τῆς Ἑλλάδος και ἡ γενικὴ κίνησις γιὰ νὰ καλυτερέψουν οἱ ὅροι τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς, μὰ και ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῆς μεταρρυθμίσεως ποὺ ζητοῦν νὰ φέρουν τὰ νομοσχέδια, δίνουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον στὴν προσπάθεια τοῦ κ. Τσιριμώκου.

Τὰ ἐφτά τοῦ νομοσχέδια προνοοῦν γιὰ τὴν ὀργάνωσις τῆς Δημοτικῆς και τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως, γιὰ τὰ διδασκαλεῖα τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως και τὸ διδασκαλεῖο τῆς Μέσης, γιὰ τὴν ἰδρύσις διδασκαλεῖου τεχνικῶν μαθημάτων, γιὰ τὴ διοίκησις τῆς ἐκπαιδεύσεως και γιὰ τὴ μίσθωσις τῶν σχολικῶν κτιρίων.

Ὅσοι γνωρίζουν τίς ἰδέας τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ὅσοι ἔχουν καταλάβει τὴν οὐσία και τοὺς σκοποὺς τῆς ψυχικῆς και πνευματικῆς ἀναγεννήσεως, ποὺ σημαντικὸς τῆς σταθμὸς θὰ εἶναι ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ σημερινοῦ σχολικοῦ μας ἀπὸ τὸ σχολαστικισμό, τὸν τυφλὸ ἔμπειρισμό, τὴν προγονοπληξία, τὴν ἀεροβασία, τὸ λογοκοπάνισμα, τὴν ἀσυνειδησία, τὴν ὠχυρωμένη πίσω ἀπὸ τὴν πρόληψιν κάθε λογῆς, ξέρουν πολὺ καλά πὼς δὲν περιμένουμε, δὲν μπορούμε νὰ τὰ περιμένουμε αὐτὰ ἀπὸ ἀλλαγὴ μόνου τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀργανισμοῦ και τῆς διοικήσεως τῶν σχολειῶν. Ξέρουν πὼς ὅλα αὐτὰ εἶναι πρὸ πάντων ζητήματα ἰδεολογίας, ἐπιστημονικῆς και ἀληθινῆς μορφώσεως τῶν δασκάλων, και ἀκόμη πιὸ πέρα πὼς εἶναι ζητήματα ἀλλαγῆς τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν ἢ καλύτερα ζητήματα αὐτοαναγνωρίσεως τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Οἱ ἰδέες μας πρέπει νὰ συμφωνήσουν μὲ τὴν ἀληθινὴν ὑπόστασίν μας.

Τὰ ἰδανικὰ μας, ποὺ ὀργανό τους θὰ γίνῃ ὁ δάσκαλος και τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ εἶναι μας. Ἀπὸ τὸ εἶναι ἐνὸς λαοῦ μὲ μεγάλη παράδοσις, μὲ μεγάλες ἔμφυτες ἀρετές, μὲ ζωτικότητα, μὲ ἀντοχή, μὲ ἰκανότητα προσαρμογῆς, μὲ θέλησις ζωῆς, μὲ λαοὺ σημερινοῦ, λαοὺ ποὺ ζῆ στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα και πρέπει νὰ βλέπῃ γύρω του και μπροστὰ του μὲ μάτια δυνατὰ και καθαρὰ ἀπὸ πρόληψιν, καθαρὰ ἀπὸ ψεύτικα ὄνειρα. Ἑλληνικὰ μάτια ἔξυπνα, ποὺ νὰ βλέπουν ἔμπρός και ἔχι πίσω ἔμπρός και πάντα ἔμπρός. Τὸ σύμβολο αὐτὸ μὰς ἔδωκε τὴ νίκη στὸν πόλεμο. Αὐτὸ τὸ σύμβολο τὸ ἴδιο θὰ μὰς δώσῃ τὴ νίκη και στὴν εἰρήνη, στὸν ἀγῶνα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐμπρός σάν Ἑλληνες, ἔμπρός σάν Ἑυρωπαῖοι τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ἔμπρός σάν ἄνθρωποι.

Ἡ ἐπιστημονικότητα, ἡ αὐτοαναγνώρισις, τὸ γνῶρισμα τῆς ψυχῆς μας και τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ μας, εἶναι πράγματα ποὺ δὲ δημιουργοῦνται μὲ νομοσχέδια. Μὰ κατὰ μέρος βρίσκουν μέσα σ' αὐτὰ αὐτὸ τὸ ἐξωτερικὸ τους φανέρωμα. Ἡ

ἀλλαγὴ τῆς ὀργανώσεως ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ νὰ κινήθῃ μέσα σ' αὐτόν ἡ νέα ψυχὴ.

Ἄν λοιπὸν βάλωμε τὸ ἐρώτημα: Ἐρχονται τὰ νέα νομοσχέδια ν' ἀνοίξουν αὐτὸ τὸ δρόμο; Μποροῦμε ν' ἀπαντήσωμε ἀδίσταχτα: και.

Τὸ ἐξατάξιον κοινὸ και ἰσοχρεωτικὸ δημοτικὸ σχολεῖο εἶναι τὸ πρῶτο διαμάντι στὰ νέα νομοσχέδια. Εἶναι ἀπαίτησις τῆς ἐπιστήμης, ἀπαίτησις τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, εἶναι ἀπαίτησις τῶν ὀρων τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Φῶς στὸ λαὸ, γλῶσσα στὸ λαὸ, μάτι στὸ λαὸ, συνειδησις στὸ λαὸ, ἀλλὰ σκεφτιά, και στὸν τσοπάνο, στὸν ἐργάτη και στὸ μεροδουλετῆ, στὸν τεχνίτη, στὸν ἑλληνικὸ ἄνθρωπο τὸ θαυμάσιον, ποὺ και χωρὶς αὐτὰ, μὲ τὰ ὀρμέματά του μόνου θαυματοῦργησε στὸν πόλεμο, μὰ ποὺ χρειάζεται τὰ ὀπλα αὐτὰ γιὰ νὰ θαυματοῦργησῃ και στὴν εἰρήνη.

Πνευματικὴ ἀπολύτρωσις τῆς γυναίκας, τὸ δεῦτερον διαμάντι τους. Ἡ ἑλληνίδα κόρη πνιγμένη στὴν ἀμάθεια, δολοφονημένη ἀπὸ τὴν ἀργία και τὸ καρτέρι τοῦ γαμπροῦ, ἡ ἑλληνίδα «δασποινὴς τῶν αἰθουσῶν» ψευτισμένη ἀπὸ τὴν ξενομανία και τὸν παπαγαλισμὸ ξένων γλωσσῶν, πρέπει νὰ λείψουν. Ἡ γυναίκα ἄνθρωπος, ἡ γυναίκα ἀποδοτικὴ, ἡ γυναίκα μέλος τῆς κοινωνίας ἐνεργὸς, ἡ γυναίκα ἀνεξάρτητη, ἡ γυναίκα φωτισμένη, ἡ γυναίκα ἐργάτης τῆς κοινωνικῆς πρόοδου και ἔχι παθητικὸ ὄν, ἔχι βυζικάντι στὸ σῆμα τοῦ ἀνδρός, ἡ γυναίκα αὐτὴ θὰ βγῇ ἀπὸ τὴν παιδεία. Καὶ παιδεία ἔρχεται νὰ δώσῃ στὴν γυναίκα ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις.

Χτύπημα τοῦ ἐπιστημονικοῦ μονοπόλιου, τὸ τρίτον διαμάντι τῶν νομοσχεδίων. Κάθε δέκα ἢ δεκαπέντε χρόνια πῆγαιναν τρεῖς, τέσσερις, πάντε ἄνθρωποι στὴν Ἑδρῶπη. Τί ἔκαναν ἔτσι ἀδιάφορο. Γύριζαν πίσω. Ἦταν οἱ σοφοί, ἦταν οἱ μανταρίνοι τῆς ἐπιστήμης. Μὲ καιτὶ μεταφρασοῦλες, μὲ καιτὶ μαζέματα, μὲ καιτὶ ξαναμασήματα ξένων ἰδεῶν, και μὲ καιτὶ ἄλλα μέσα γνωστὰ σὲ ὄλους μας, κολλοῦσαν στὸ Πανεπιστήμιον. Ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκεῖνοι τύραννοι και φωτοσέστες. Κανείς νὰ μὴ σηκώσῃ κεφάλι γύρω τους. Αὐτὸς ἔφα' ὁ σφῶς καθηγητής. Ποῖον ὠδήγησαν στὴν ἐπιστήμη; Ποῖον ὠδήγησαν στὸ φῶς; Κάθε νέος ἐπιστήμονας ποὺ δὲ θὰ ἦταν ὑποταχτικὸς τους, ἦταν ἐχθρὸς τους. Μονοπόλιον πνευματικὸ. Ἡ πανεπιστημιακὴ ἔδρα ταμεῖο τῆς σοφίας, και τίς περισσότερες φορές ταμεῖο ἄδειο.

Κάτω τὸ μονοπόλιον. Φῶς ἀπὸ τὴν Ἑδρῶπη, φῶς πολὺ, φῶς ἄφθονον. Ἐξήντα δημοδασκάλου τοῦ χρόνου, ἄλλου τόσοι διδάχτορες νὰ πηγαίνουν ἔξω. Καὶ τότε οὐσία και ἔχι τίτλοι, οὐσία και ἔχι ἀποδείξεις, οὐσία και ἔχι χειροτονίες ἀπὸ γραμματάκια εὐρωπαίων καλόβολων καθηγητῶν.

Θὰ ἔφταναν αὐτὰ γιὰ νὰ κάνουν τὴν μεταρρύθμιση συμπαθητικὴ, ἄξια νὰ ὑποστηριχτῇ ἀπὸ κάθε φιλελεύθερο, κάθε ἀληθινὸ ἄνθρωπο. Καὶ ὅμως μὲ τὰ νομοσχέδια ὀργανώνεται σὲ νέα βάση ἡ ἐκπαίδευσις τῆς μέσης ἀστικῆς τάξεως, ὀργανώνεται σὲ νέα βάση ἡ κλασικὴ παιδεία, δημιουργεῖται πραγματικὸ τμήμα στὰ γυμνάσια, ἰδρύεται διδασκαλεῖο τεχνικῶν μαθημάτων, λύεται τὸ ζήτημα τῶν καθηγητῶν γιὰ τὰ γαλλικὰ, ὀργανώνεται ἡ διοίκησις, μεγαλώνουν οἱ μισθοὶ τῶν δασκάλων, ἰδρύονται κοινοτικὲς ἐπιτροπείες γιὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ἀξάνουν οἱ ἐπιθεωρητές, κωδικοποιεῖται ἡ νομοθεσία, και προβλέπονται πολλὰ ζητήματα ποὺ ἔδειξε ἡ πείρα πὼς πρέπει νὰ λύωνται μὲ νόμους και ἔχι μὲ διατάγματα.

Ἄλλὰ ἐφαρμόζεται τὸ πρόγραμμα τῶν δημοτικιστῶν μὲ

αὐτά; Ὅχι. Παραπάνω εἶπαμε γιατί δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆ με νομοσχέδια τὸ πλατύτερο πρόγραμμα τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Ἀλλὰ καὶ στενώτερα τὸ πρόγραμμα τοῦ δημοτικισμοῦ δὲν πραγματοποιεῖται. Ὅταν τὰ νομοσχέδια μιλοῦν γιὰ νεολληνικὴ γλῶσσα, δὲν ἐννοοῦν βέβαια τὴ δημοτικὴ πού θέλομε ἑμεῖς. Μπορούσαμε μάλιστα νὰ ποῦμε, πῶς ἂν δὲν εἶχαμε τὴν πεποιθῆση πῶς ἡ καθαρεύουσα δὲ διδάσκεται, γιατί δὲν εἶναι γλῶσσα ἀλλὰ τάση, θὰ ἔπρεπε ν' ἀνησυχῆσαμε πολὺ γιὰ τὴν ἔκταση πού δίνεται ὅτῃ διδασκαλίᾳ τῆς « νέας ἑλληνικῆς ». Τὸν καιρὸ πού ἡ καθαρεύουσα ὑποχωροῦσε στὰ σημερινὰ σκολειὰ τόσο γρήγορα γιὰ ν' ἀρχίσῃ ἡ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας, δὲν μπορούσε ποτὲ νὰ μαθευθῆ ἀπὸ τὰ παιδιά. Τώρα τῆς δημιουργεῖται μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ δείξῃ τὴ δύναμή της. Ἄν δὲν μπορέσῃ τώρα νὰ διδαχθῆ δὲ θὰ μπορέσῃ ποτὲ. Τῆς παραχωροῦν ὅμως ὅλο τὸν καιρὸ. Καὶ ἔπρεπε οἱ καθαρευουσιανοὶ νὰ εἶναι εὐχαριστιμῆνοι καὶ μεις ἀνήνοχοι. Καὶ ὅμως συμβαίνει τὸ ἀντίθετο! Τόσο λίγη πεποιθῆση ἔχουν στὴ γλῶσσα πού ὑποστηρίζουν! καὶ τόσο φοβοῦνται τὴν πραγματικότητά, πού ἀποδίδουν σ' ἐνέργειες τῶν δημοτικιστῶν ἐκεῖνο πού αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ κάμουν, καὶ πού μόνο ἓνας ἀληθινὰ φανατικὸς καὶ πιστὸς καθαρευουσιανὸς θὰ ζητοῦσε γιὰ τὴ γλῶσσα του: νὰ τῆς παραχωρηθοῦν ὅρες πολλῆς στὸ πρόγραμμα.

Ἀλλὰ κοντὰ σ' αὐτὸ οἱ καθαρευουσιανοὶ πού ἐγράψαν γιὰ τὰ νομοσχέδια βρίσκουν σ' αὐτὰ πόλεμο ἐνάντιο στὸν κλασικισμό. Καὶ γι' αὐτὸ μᾶς κατηγοροῦν ἑμᾶς, οἱ δειλότεροι μασημένα καὶ πλάγια, ἄλλοι πὺ φανερά. Ἡ πλάνη τους εἶναι μοναδική, ἴση με τὴν ἀμάθεια τους. Ἐμεῖς στὰ νομοσχέδια δὲ βρίσκουμε πόλεμο ἐνάντια στὸν κλασικισμό. Ἰσα ἴσα, τὴν προσπάθειά νὰ καλυτερέψῃ. Μὰ σ' αὐτὸ δὲ θέλομε ν' ἀπαντήσωμε, γιατί ἑμεῖς δὲν ἀπολογιοῦμαστε γιὰ τὰ νομοσχέδια. Θέλομε ὅμως νὰ δείξωμε πόσο μεγάλη εἶναι ἡ σύγχυσις τους, ὅταν νομίζουν ὅτι δημοτικισμὸς θὰ πῆ πόλεμος ἐνάντια στὸν κλασικισμό. Ποῦ βρίσκονται τὰ καθαρώτερα φανερώματα τοῦ κλασικισμοῦ μέσα στὴν Ἑλλάδα; πού εἶναι ἡ βαθύτερη, ἡ ζωντανότερη ἀντίληψη τοῦ ἀρχαίου κόσμου; Στους πρόλογους τοῦ Μιστριώτη, στὶς ἀερολογίες καὶ στὶς δολιχοδρομίες του, στὸ τὰρὰμ τὰμ τὰμ τῶν λέξεων, στοῦ Παγανέλη τὶς σαχλολογίες, ἢ στῶν Ραγκαβῆδων τὸ « Διονόσου πλοῦς »; Ἄς ριζοῦν μιὰ ματιὰ στὴ δημοτικὴ φιλολογία, ἄς διαβάσουν τὸ Ταξιδὶ τοῦ Ψυχάρη, τὴν ἀνάλυση τοῦ « Φιλολογία » στὴν « Ἀρρωστη δούλα » τοῦ Ἰδίου, ἄς διαβάσουν τὸν « Ὑμνο στὴν Ἀθηνᾶ » τοῦ Παλαμά, τοὺς « Ἀρχαίους θεοὺς » ἢ τὸν « Κεραμεικὸ » ἀπὸ « Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου » τοῦ Ἰδίου, γιὰ νὰ δοῦν ποιοὶ αἰσθάνονται, ποιοὶ ἀγαποῦν, ποιοὶ λατρεῖουν, ποιοὶ ἐννοοῦν τὸν ἀρχαῖο κόσμο, τὴν οὐσία καὶ ἔχι τὸν τύπο, τὴ ζωὴ καὶ ἔχι τὸ γράμμα τὸ ναρκατωκί, ἄς ἐξετάσουν νὰ μάθουν, ὅσοι μάλιστα θέλουν νὰ λέγονται καὶ παιδαγωγοί, σὲ ποῖο σκολεῖο ζωντανεύτηκε ποτὲ ὁ ἀρχαῖος κόσμος στὴν Ἑλλάδα, στὰ σχολαρχεῖα με τὴν ἀττικὴ γραμματικὴ τους, στὰ γυμνάσια με τὴν ἀττικὴ τους σύνταξιν ἢ στὸ Παρθενάγειο τοῦ Βόλου, ὅπου κορίτσια 14 χρόνων ἤξεραν ὅλη τὴν Ὀδύσεια καὶ εἶχαν αἰσθανθῆ ζωντανὰ τὸν δημηρικό κόσμο, ὅσο δὲν αἰσθάνθηκαν ὅλοι οἱ Γαρθάκιδες τῶν γυμνασίων.

Ἄν ὑπάρχῃ ἀληθινὸς κλασικισμὸς στὴν Ἑλλάδα βρίσκεται μόνο στους δημοτικιστὲς καὶ πουθενὰ ἄλλοῦ. Τὰ νομοσχέδια τοῦ κ. Τσιριμώκου ἔχουν βέβαια στὰ καθέκαστα ἀνάγκη ἀπὸ πολλὰ διορθώματα καὶ συμπληρώματα, καὶ αὐτὰ θὰ γίνουν, ἐλπίζομε, ἂν ἔρθουν σὲ συζήτηση καὶ ψηφιστοῦν. Ἐμεῖς, γιὰ τοὺς λόγους

πού εἶπαμε παραπάνω, δὲν μπορούμε παρὰ νὰ εὐχόμεστε νὰ ψηφιστοῦν. Ἄνοίγουν τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Στὴν ἐφαρμογὴ θὰ χρειασθῆ νὰ διαφωτιστοῦν πολλὰ ζητήματα. Καὶ τότες ἐλπίζομε νὰ μᾶς δοθῆ εὐκαιρία νὰ ποῦμε καὶ μεις ἀπὸ ἐδῶ πλατύτερα τὶς γνώμες μας.

Δ. Φ.

Νέα βιβλία

Δ. Ι. Σαράτση. Περὶ ὑπαιθρίων σχολείων καὶ ὑπαιθρίου διδασκαλίας. Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν πρακτικῶν τοῦ Β'. ἑλληνικοῦ συνεδρίου κατὰ τῆς φυματώσεως. Βόλος 1913, 35 σελ., σχ. 8°.

Τὸ ἑλληνικὸ σκολεῖο βρίσκεται σὲ τέτοια πρωτόγονη ὑγιεινολογικὴ κατάσταση, πού τὴν πρώτη στιγμὴ συλλογιέται κανεὶς πῶς εἶναι εἰρωνεῖα νὰ μιλάμε στὴν Ἑλλάδα γιὰ ὑπαιθρία σχολεῖα, παιδικὲς ἐξοχὲς καὶ τὰ παρόμοια. Ἀκόμη πέρουσι στὴν ἀριστοτεχνικὴ περιγραφή πού μᾶς ἔδωκε γιὰ τὰ σκολεῖα τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ὁ κ. Δαμασκηνὸς (Δελτίο Ἐκπαίδ. Ὀμίλου Α'. 2 (1912, 176 κ. ἀ.) εἶδαμε πῶς μέσα σ' αὐτὴ τὴν πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἔχι μόνο ἔννοια σχολικῆς ὑγιεινῆς δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ πῶς ἀπλό φιλανθρωπικὸ συναίσθημα δὲν φαίνεται νὰ συγινῆ τοὺς ἀνθρώπους πού δολοφονοῦν τὰ παιδάκια με τὴν ὑγρασία, με τὴ βρωμία, με τὸ σκοτάδι, με τὸ δηλητηριασμένον ἀέρα καὶ με τὸ στράβωμα τοῦ κορμιοῦ ἀπάνω στὰ σαραβαλοθρανία.

Καὶ ὅμως διαδίδοντας κανεὶς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Σαράτση βγάζει στὸ τέλος τὸ συμπέρασμα πῶς τὰ ἄκρα ἀπαντιοῦνται, πῶς θὰ μπορούσαμε δηλαδὴ νὰ περάσωμε ἴσως ἀπὸ τὸ κατώτατο σκαλοπάτι τῆς ὑγιεινολογικῆς πρόνοιας γιὰ τὰ παιδιά στὴν ἀνάταξη, ἂν καλλιεργήσωμε καὶ ἐφαρμόσωμε γενικὰ στὸν τόπο μας τὴν ἰδέα τοῦ ὑπαιθρίου σκολεῖο.

Ὁ κ. Σαράτσης μᾶς δείχνει στὸ βιβλίον του πῶς ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις, πού γέννησε τὶς νεώτερες βιομηχανικὲς πόλεις καὶ στέρησε μεγάλο μέρος ἀνθρώπους ἀπὸ τ' ἀγαθὰ τῆς ἐξοχῆς, τοῦ καθαροῦ ἀέρα καὶ τοῦ ἡλίου, ἔφερε καὶ τὸ ξαπλωμα τῆς ποιικιλμορφῆς ἀρρώστιας, πού δεκατίζει τὶς λαϊκὰς τάξεις καὶ πού τὰ σπέρματά της ριζοβολοῦν καὶ ξαπλώνονται μέσα στὸν κλειστὸν ἀέρα τοῦ σκολεῖο. 30—40% ἀπὸ τὰ παιδιά τῶν σκολείων βρέθηκαν ἔχοντας τὴν προδιάθεση ἢ τὶς ἀρχὲς ἀπὸ διάφορες ἀρρώστιας με ὅλη τὴν προσοχὴ πού δίνουν ἐκεῖ γιὰ τὴν ὑγιεινὴ τοῦ σκολεῖο.

Σὲ μᾶς, ἂν καὶ λειπῆ ἀκόμη ἐκεῖνο τὸ στρέμμα τῶν ἀνθρώπων σὲ ὑγρὰ καὶ ἀνήλια σπῆτια πού ὑπάρχει στὶς εὐρωπαϊκὰς μεγαλοπολιτεῖες, ὅμως οἱ ἄλλοι ὅροι τῆς ζωῆς τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ σκολεῖο εἶναι τέτοιοι πού ἡ ὑγιεινὴ κατάσταση τῶν παιδιῶν ἴσως ἔχι μόνο δὲν εἶναι καλύτερη παρὰ σὲ πολλὰ βρίσκεται χειρότερη.

Στὴν Ἑυρώπη λοιπὸν καθὼς καὶ στὴν Ἀμερικὴ προσπαθοῦν τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια νὰ καλυτερέψουν τὴν ὑγεία τῶν μισοἀρρωστων παιδιῶν ἀλλάζοντάς τους τὴν περιγυριὰ τῆς ζωῆς γιὰ λίγο ἢ περισσότερο καιρὸ. Ἡ τὰ πηγαίνουν τὸ καλοκαίρι τὶς σκόλες στὴν ἐξοχὴ ἢ κάνουν σκολεῖα ἔξω μέσα σὲ δάση ἢ πάνω σὲ βουνὰ. Καὶ πάλι στὰ σκολεῖα αὐτὰ τὰ ὑπαιθρία, τὰ σκολεῖα τοῦ δάσους, ἢ πηγαίνουν τὰ παιδιά τὸ πρῶν καὶ γυρίζουν τὸ βράδυ σπῆτι τους, ἢ μένουν μέρα νύχτα μέσα. Ὅλα τὰ συστήματα ἔδωσαν ἀποτελέσματα καλὰ, φυσικὰ καλύτερα τὰ σκολεῖα πού κρατοῦν τὸ παιδί περισσότερο καιρὸ καὶ μέρα νύχτα. Γι' αὐτὸ δῆμοι καὶ κοινότητες, φιλανθρωπικὲς εἰταιρεῖες ἢ τὰ κράτη τὰ ἴδια, βοηθοῦν ὅσο

μποροῦν τὴν κίνησιν αὐτὴ τῆς παιδικῆς σωτηρίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκθέτει μὲ ἀκρίβεια, μὲ στατιστικὰ πορίσματα, μὲ ἐπιστημονικὰς αἰτιολογίας, ὁ κ. Σαράτσης. Καὶ τὸ συμπέρασμά του εἶναι πῶς ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔχομε ἀφθονοὺν τὸν ἥλιο καὶ τὸν ἀέρα, ὅπου ἔχομε ἀκόμη μικρὰς πολιτείας καὶ πληθυσμὸν πολὺ ἀγροτικὸν, ὅπου ἔχομε τὴ φύσιν τόσο καλὴν, πρέπει ὅλα τὰ σχολεῖα νὰ τεῖνουν πρὸς τὸ ὑπαιθρὸν. Γιὰ τοὺς μαθητὰς ποὺ εἶναι ἀσθενικοὶ θὰ μπορέσουν κοντὰ στὶς πολιτείας νὰ γίνουν ουστηματικὰ ὑπαιθρῖα σχολεῖα, ὅπως τὰ εὐρωπαϊκὰ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Charlottenburg ἢ τῆς Ζυρίχης. Καὶ παιδικὰς ἐξοχὰς ὅπως τὴς ἀρχαίας ἢ κ. Σλήμαν στὴν Ἀθήνα, θὰ μποροῦσαν νὰ γίνουν καὶ ἄλλοι.

Μὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι καθεὶ σχολεῖο ποὺ χιτίζεται, νὰ γίνεται ἔτσι ποὺ νὰ μπορῇ νὰ εἶναι καὶ ὑπαιθρῖο καὶ κλειστό. Ὁ κ. Σαράτσης προτείνει γι' αὐτὸ ἢ μιὰ πλευρὰ ἀπὸ κάθε αἴθουσα νὰ μπορῇ νὰ σηκωθῇ, ὁπότε τὸ σχολεῖο θὰ γίνεται ὑπαιθρῖο ὁ κ. Σάββας εἶχε ἄλλοτε στὰ 1904 προτείνει νὰ ὑπάρχη στὴν ἀλλήν κάθε σχολεῖο ἓνα μεγάλο ὑπόστεγο, ὅπου νὰ γίνεται ἡ διδασκαλία· μόλις ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέπει. Δοκιμὰς καὶ ἀκριβεῖς παρατηρήσεις δὲν ἔχουν γίνει ἀκόμη σὲ μᾶς, μὰ θὰ μποροῦσε κανεὶς καὶ ἀπὸ πρὶν νὰ ὑποστηρίξῃ, πῶς τουλάχιστον 150 μέρας τὸ χρόνο ὁ καιρὸς θὰ ἀφήνῃ νὰ γίνεται ἡ διδασκαλία στὸ ὑπόστεγο. Κι ἔτσι θὰ εἶχαμε τὴν καλύτερην λύσιν τοῦ σχολικοῦ ὕγιονολογικοῦ προβλήματος στὴν Ἑλλάδα· δὲ βλέπομε κανένα λόγο γιὰ νὰ μὴν πραγματοποιηθῇ ἡ πρότασις τοῦ κ. Σαράτση, ποὺ τὸ Συνέδριον τὴν ἀποδέχτηκε ὁμόφωνα καὶ τὴ διατύπωσε εὐχῇ.

Ἐνα μόνον ἐμπόδιον θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ νεολληνικὴ ὀκνηρία τῆς σκέψεως, ἐχτρός μεγάλος, ποὺ πρέπει ἐξάπαντος νὰ νικηθῇ γιατί εἶναι χειρότερος καὶ ἀπὸ τὸ Βούλγαρον.

Ἀχ. Τζαρτζάνου, Ὁδηγίαι πρὸς μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις διδασκομένων μαθημάτων. Μέρος Α'. Τεύχος Α'. Ἐρησκευτικὰ καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ. Ἀθήναι 1913, 160 σελ. σχ. 8°.

Ἐδῶ καὶ δεκαπέντε χρόνια περίπου εἶχε τυπώσει τὸ Ἰνστιτούτον τῆς Παιδείας ἓνα ἀπὸ τὰ λίγα χρήσιμα ἐντυπα ποὺ ἔχει βγάλει ὡς τώρα, δηλ. ὁδηγίαι γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῶν ἠρησκευτικῶν καὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, γραμμένες ἀπὸ τὸ μακαρίτην παιδαγωγὸν Δ. Ζαγγογιάννην. Οἱ ὁδηγίαι αὗται, ὅπως διόλου πραχτικὰς, δὲν ἔφεραν παρὰ πολὺ λίγην καλυτέρεσιν ἐπὶ τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων αὐτῶν στὰ σχολεῖα, γιὰ δύο λόγους. Πρῶτα πρῶτα ἔλειπε ἀπὸ τοὺς δασκάλους ἐπὶ τῆς Μῆθης Ἑκπαίδευσιν κάθε θεωρητικὴν παιδαγωγικὴν μὲθοδον, ὥστε δὲν μποροῦσαν οὔτε νὰ καταλάβουν τὴν σημασίαν ποὺ εἶχαν οἱ πραχτικὰς αὗται ὁδηγίαι οὔτε νὰ τὶς ἐφαρμόσουν μὲ αὐτοτέλειαν. Ἄν μάλιστα ἐπιχειροῦσε κανεὶς δάσκαλος νὰ τὶς ἐφαρμόσῃ πιστὰ μᾶλλον θάβλαπτε. Γιατὶ μὴ βάζοντας καθόλου ψυχρῇ, ἐλευθερίαν καὶ σκοπιμότητα ἐπὶ τὴν ἀρκετὰ πολυσύνθετον μηχανικὴν τῆς μεθόδου ποὺ τοῦ ἔλεγον οἱ ὁδηγίαι, θὰ ἐφάρμοζε ἓνα σχολαστικὸν καλοῦπι, θάφρνε σύγχυσιν ἐπὶ τὰ κεφάλια τῶν παιδῶν, καὶ θὰ χαλοῦσαν καὶ τὰ λίγα ἀποτελέσματα ποὺ πετύχανε μὲ τὴν πατροπαράδοτον καὶ καθιερωμένην μέθοδον τῆς διδασκαλίας, καθὼς δὲ ἐγίνετο ἀργότερα καὶ γίνεται ἀκόμη καὶ σήμερον μὲ τὶς διαφορὰς «Ἰποδειγματικὰς διδασκαλίαις» καὶ τὶς μεθοδικὰς μετὰ τὴν μερικὴν ἐπιθεωρητικὴν ἐδῶσαν ἐπὶ τὰ χέρια δασκάλων χωρὶς νάχουν τὴν προεπιβεβληθεὴν θεωρητικὴν παιδαγωγικὴν μὲθοδον.

Δεύτερος λόγος ποὺ δὲν ἔφεραν καλυτέρεσιν εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἦταν γραμμένες καὶ τυπωμένες. Ὁ μακαρίτης Ζαγγογιάννης, ὁπαδὸς καὶ αὐτὸς τῆς προκομμένης ἀττικῆς καλλιτέπειας, ἔγραφε τόσο στρυφνὰ καὶ ἀποκρουστικὰ, ποὺ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀηδία ποὺ ἦταν ἀνάγκη νὰ νικηθῇ ὅποιος διάβαζε τὶς ὁδηγίαις του, χρειαζόνταν καὶ πολλὸς κόπος γιὰ νὰ καταλάβῃ τί ἔλεγε. Ἦταν τυπωμένες χωρὶς καμιά διάκρισιν ἐν κεφάλαιον, χωρὶς ἐπιγραφὰς, χωρὶς καθόλου νὰ ξεχωρίζονται τὰ σημαντικὰ ἀπὸ τὰ δευτερεύοντα, ἔτσι ποὺ πελάγωνε ὁ ἀναγνώστης, ἂν δὲν ἦταν ἐν θέσει νὰ διακρίνῃ ὁ ἴδιος τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἐργασίας ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνῃ. Ὁ κ. Τζαρτζάνος, καθηγητὴς μὲ πραχτικὴν παιδαγωγικὴν μὲθοδον σημαντικῇ, πῆρε τὶς ὁδηγίαις αὗταις καὶ τὶς ξανάγραψε, συμπληρώνοντας μερικὰ μὲ τὴν δικήν του πείραν, προσθέτοντας παραδείγματα καὶ παρατηρήσεις σωστὰς, καὶ διερθύνοντας τὰ ἐλαττώματα ποὺ εἶχαν.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς πῶς σήμερον τὸ βιβλίον ἐγίνετο πολὺ πιὸ χρήσιμον ἂν καὶ τοῦ κ. Τζαρτζάνου τὸ ὄφρος, μὲ τὶς κάποιες ἐξωτερικὰς παραχωρήσεις του ἐπὶ τὴν ἀπλούστερον χρῆσιν τῆς καθαρεύουσας, ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λογιωτατισμοῦ, τὸ βιβλίον τοῦ ὅμως διαβάζεται εὐκολώτερα. Καὶ ὑπάρχουν σήμερον κίολας πολὺ περισσότεροι δάσκαλοι μὲ θεωρητικὴν παιδαγωγικὴν μὲθοδον νὰ τὸ μεταχειριστοῦν. Γιατὶ πρέπει νὰ τὸ καταλάβουν πρῶτα πρῶτα οἱ παιδαγωγοὶ μᾶς πῶς δὲν ἔχουν καμιά ἀξίαν, παρὰ μᾶλλον βλάβην φέρουν, πραχτικὰς ὁδηγίαις καὶ κάθε εἶδος μεθοδικὰ καλοῦπι, ἂν λείπῃ ἀπὸ τὸ δάσκαλον ἡ ὑψηλότερη θεωρητικὴ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψις, ποὺ μόνον μπορεῖ νὰ τὸν ἀνεβάσῃ ἀπὸ χειροτέχνην ἐπὶ ἐπιστήμονα καὶ πλαστοουργὸν παιδαγωγόν. Καὶ ἡ τέτοια βελτιωτικὴ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψις φαίνεται: πῶς λείπει ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν ἀκόμη καὶ τῶν παιδαγωγῶν τῆς παλαιᾶς σχολῆς τῶν δὴθεν νεωτέρων ἀποκλειστικῶν Ἐρβαρτιανῶν.

Καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Τζαρτζάνου δὲν ὑπάρχει οὔτε ἱστορικὴ ἀνασκόπησις, οὔτε ἔρευνα γιὰ τὸ σκοπὸν καὶ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων ποὺ πραγματεύεται, οὔτε ἐπιστημονικὴ γιὰ τὰ διδαχτικὰ μέσα ποὺ περιγράφει καὶ βέβαια ὁ προορισμὸς τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι αὐτός. Εἶναι ἀπλές, πραχτικὰς ὁδηγίαις ἀπάνω ἐπὶ τοὺς καθιερωμένους σκοποὺς καὶ τὸ καθιερωμένον πρόγραμμα. Τὸ πρόβλημα τῆς μεθοδικῆς καὶ τῶν ἠρησκευτικῶν καὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν οὔτε τίγεται ἐπὶ τὴν οὐσίαν τοῦ οὔτε βέβαια λύνεται μὲ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Τζαρτζάνου.

Ἰωάννου Ν. Βαϊνοπούλου. Μαθηματα εἰδικῆς διδακτικῆς τῶν στοιχειωδῶν μαθηματικῶν. Ἀθήναι 1912, 240 σελ., σχ. 8°.

Ἐπὶ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Βαϊνοπούλου γίνεται ἀκριβῶς σπουδαιότερη προσπάθεια νὰ δοθῶν θεωρητικὰς γνώσεις γενικώτερας ἐπὶ τὸ δάσκαλον, πρὶν νὰ δοθῶν οἱ εἰδικὰς, μὲ τὴν προϋπόθεσιν πῶς ὁ δάσκαλος δὲν ἔχει ἀπ' ἄλλοῦ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως.

Ἐπὶ αὐτὸ ἀφαιρῶνται καμιά ἐξηγῆσις σελίδες γιὰ νὰ ἐξηγηθῇ τί εἶναι παιδαγωγοῦσα διδασκαλία, γιὰ νὰ ξετιλιχτοῦν τὰ «στάδια» τῆς διδασκαλίας, οἱ διδαχτικὰς μορφές, νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὶς ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις, γιὰ τὶς διδαχτικὰς ἀρχὰς καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον κτλ. δίνει δηλαδὴ ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν μιὰ σύντομον γενικὴν διδαχτικὴν. Καὶ ὅπως εἶναι οἱ δάσκαλοι σήμερον κάνει καλά. Μόνον ποὺ δὲν τοῦ μένει ἔτσι καιρὸς νὰ ἐξετάσῃ ὅσο πρέπει βαθιὰ κυριώτερα γενικὰ ζητήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν ἐπὶ

σκολειά τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως, ἂν καὶ πρέπει νὰ ποῦμε πῶς ἀφιερώνει σ' αὐτὰ τις 17 πρώτες σελίδες τοῦ βιβλίου του. Ὁ συγγραφέας ἐξετάζει ξεχωριστὰ δλους τοὺς κλάδους τῶν μαθηματικῶν, πρακτικὴ ἀριθμητικὴ, πρακτικὴ γεωμετρία, θεωρητικὴ ἀριθμητικὴ, ἀλγεβρα, ἐπιστημονικὴ γεωμετρία καὶ τριγωνομετρία, καὶ δίνει γιὰ τὸν καθένα καὶ ὑποδείγματα διδασκαλίας. Μερικὰ του παραδείγματα ἴσως νὰ μὴ εἶναι καλοδιαλεγμένα, ἀλλὰ τὸ βιβλίον του στὸ σύνολό του εἶναι πολὺτιμο καὶ ἀπαραίτητο βοήθημα γιὰ κάθε δάσκαλο τῶν μαθηματικῶν.

Δ. Φ.

Εἶναι ὑποχρεωτικὸ τὸ σχολεῖο;

Παίρνομε ἀπὸ τὴ «Νέα Ἡμέρα» τὸ ἀκόλουθο γράμμα ποῦ δείχνει πόσο γλήγορα ξαπλώνεται ἡ παιδεία στὴν Ἑλλάδα.

«Διατί τόση κατάπληξις; — Κύριε Συντάκτα. Ἐξεπλάγητε διὰ τὸ γεγονός δι. εἰς μικρὸς μὲρτης εἰς τὸ πλημμελειοδικεῖον δὲν ἐγνώριζεν ἑλληνικὰ. Ἀλλὰ διατί τόση διὰ τοῦτο κατάπληξις; Καθ' ὅν χρόνον διηύθυνα τὸ σχολεῖον Χασιάς (Φυλῆς), δύο μόλις ὥρας μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν, ἠναγκάσθην, στηριζόμενος εἰς τὸν γνωστὸν νόμον, νὰ καταγγείλω πολλοὺς γονεῖς, οἵτινες ἀντὶ νὰ σταίλουν τὰ παιδιά των εἰς τὸ σχολεῖον τὰ ἴσταλλον στὸ βουνὸ νὰ βοσκῆσουν τὰ πρόβατα ἢ νὰ κόψουν ξύλα. Ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῆς δίκης. 18 ἦσαν ὄλοι οἱ γονεῖς. Παρουσιάσθησαν συνοδευόμενοι ἀπὸ κουστῶδιαν ἑλληνὴν συνηγόρων, οἵτινες μὲ πολλὴν εἰρωνίαν ἐμιλήσαντες περὶ ἐμοῦ ἐζήτησαν τὴν ἀθώωσιν τῶν κατηγορουμένων καὶ τὸ Δικαστήριον τοὺς ἠθώωσε. Ἀποτέλεσμα τῆς δίκης αὐτῆς ἦτο οἱ μὲν 18 κατηγορούμενοι νὰ γίνον ἐχθροὶ μου, οἱ δὲ λοιποὶ γονεῖς, ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τὴν ἀτιμωρησίαν ν' ἀποσύρουν τὰ τέκνα των ἐκ τοῦ σχολείου. Μετὰ τμηρ. Νικ. Βάγιας, ἀπευθυντῆς πλήρους σχολείου».

Ὁ Ὄμιλος δὲ λυπήθη καὶ πολὺ πῶς τὰ παιδιά τῶν 18 κατηγορουμένων γλιτώσανε τὸ σχολεῖο. Πιὸ καλὸ θὰ τοὺς κἀν νὰ βόσκουν πρόβατα καὶ νὰ κόβουν ξύλα παρὰ νὰ τοὺς στραβώνῃ τὸ μυαλὸ ἢ καθαρεύουσα.

Λογοτεχνικὰ

Τὸ τελευταῖο βιβλίον τοῦ Παλαμᾶ

Κωστή Παλαμᾶ, Τὰ πρῶτα Κριτικὰ (Λογοτεχνικὴ Βιβλιοθήκη Φέξη). Ἀθῆναι 1913, 200 σελ., σχ. 8ο.

Ἐδῶ καὶ ἑκατὸ περίπου χρόνια ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς ρωμιούνης ἦταν χωρισμένη σὲ τρεῖς τύπους — τὴν κλέφτικὴν ποίησιν, τὴν ἑφτανησιώτικὴν παράδοσιν καὶ τὸ φαναριώτικον κλασικισμό. Οἱ τρεῖς αὐτὲς μορφῆς εἶχαν βάσιν καὶ προῖπῶσιν ξεχωριστοὺς φυλετικούς ὀργανισμούς. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια ῥοβολοῦσαν ἀπὸ τὰ ρουμελιώτικα βουνά, ἀπὸ καὶ ποῦ τὸ ἀριανὸ τὸ σοὶ σιζότανε πρὸ ἀμόλυτο κι ἀγριμακό. Ἡ Μοῦσα Ἰωνία — καθὼς θὰ ἔλεγε ὁ Κάλβος — ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς φυλετικῆς ὁμοιομορφίας ποῦ εἶχε πλαστῆ στὰ νησιά τὰ λεύτερα ἀπὸ τούρικην σκλαβιά μὰ τὰ φακιωμένα σὲ ἰταλικά σπάργανα στὴν Ἰταλία τότε πήγαιναν οἱ περισσότεροι Ἕλληνες γυρεύοντας κάποιο φῶς ποῦ εἶχε πιά σῆσαι ἐκεῖ τελειωτικά. Ὁ δασκαλισμὸς τῆς Πόλης καὶ τῆς Βλαχιάς εἶχε τίς ρίζες του μέσα στὴ

φυλετικὴ κοπριά ποῦ εἶχε σωριαστῆ στὸ Βοζάντιο, στὴν ἀνατολίτικη ἀνακατωσοῦρα ὅπου θεριεῖανε τὰ χιτιτικὰ καὶ τὰ σημιτισμένα συριακὰ ἀλματα.

Ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ φυλετικοῦ χαραχτήρα ζυγίστηκε καὶ τῶν ἔργων ἡ σημασία. Τὰ τραγούδια τοῦ κλέφτη ἦταν ἡ λεβεντιά τῆς ρωμαϊκῆς ψυχῆς καὶ στάθηκαν ἡ βάση τῆς ἑθνικῆς μας ποίησης, μὰ τοὺς ἔλειψε φυσικὰ ἡ βούλα ἡ ἀτομικὴ ποῦ συνοργανίζει τὴ δουλειὰ τοῦ ξεχωριστοῦ ταχνίτη. Στὰ Ἐφτάνησα ἀγεροχτύπησαν κάποια μεγάλα φτερουγίσματα — ὁ Σολωμὸς ποῦ γύριζε μὲ τὴν ἀστραπὴ ποῦ τὴ βιαστικὴ μέσα στὰ βάρβα τῆς ψυχῆς ὡς τίς ἐπικῆς κορφῆς, ὁ Κάλβος, κατὶ γιγάντιο μέσα σὲ παραχώδικο σκοτάδι. Μὰ ἡ ἑφτανησιώτικη ζωὴ καὶ στενὴ φυσικὰ ἦταν καὶ τὴν παραμόρφωνε τῆς φόβιας Ἰταλίας ὁ ἰσοιτισμὸς. Γι' αὐτὸ βλέπουμε τοὺς ἀληθινὰ μεγάλους αὐτοὺς ποιητῆς νὰ μᾶς ἀφήνουν ἔργα λιγοστά μὰ πολλὰ συντρίμια. Κάποια φάγουσα εἶχε κόψει τὴν ὁρμὴ τους. Ὅσο γιὰ τὸ Φανάρι, τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ κἀν τίποτε ζωντανό, γιατί — καθὼς πάντα τυχαίνει σὰ γίνεται ἄστατο ἀνακάτεμα φυλῶν — οἱ λογογράφοι τοῦ δουλεύανε μὲ τὸ ρητορικὸ φέμα καὶ τὸν πιὸ ἀκαθάρτο ὄλισμό.

Ἀργότερα σὰ λευτερώθηκε τὸ μικρὸ βασίλειο, ἔγινε ἀναγκαστικὰ μιὰ καινούρια φυλετικὴ ζύμωσις ποῦ πήρε μιὸ αἰῶνα καὶ παραπάνω γιὰ νὰ κατασταλάξῃ κάπως. Ἡ ζύμωσις αὐτὴ φανέρωσε τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα:

α') περιώρισε σημαντικὰ τὴ ζωντάνια τοῦ ρουμελιώτικου τραγουδιοῦ — οἱ καπεταναῖοι κατεβήκανε στὶς συνταγματικῆς χῶρες, καὶ βάλανε κάλην γιὰ συρτήκανε στὰ Παρίσια νὰ τελειοποιηθῶνε.

β') ἀδυνατίσει τὴ νησιώτικη φιλολογία ποῦ τὴν ἀτρόφεισε τὸ καινούριο κέντρο, ἡ Ἀθήνα. Θαρρῶ πῶς ὁ τύπος αὐτὸς ξεψύχησε πιά μὲ τὸ Βαλαωρίτη καὶ τὸ Μάβιλη.

γ') ἄνοιξε στὴν ἀρχὴ λεύτερο δρόμο στὸν πολιτικὸν καλαμαρισμὸν κ' ἔτσι ἄφησε νὰ μουχλιάσῃ τὸ ἔθνος μέσα στὶς στιχοπλοκίαις τῶν Σούτσων, τῶν Ραγκαβῆδων, καὶ τῶν Τανταλιδῆδων.

δ') ὅμως ἀργότερα, ἄμα στεριώθηκε κάπως μιὰ καινούρια φυλετικὴ μορφή, ξαναστήθηκε ἡ ζωὴ πρὸ ζωντανῆ παρὰ ποτὲ καὶ μᾶς ἔφερε στὴν τέχνη ποῦ δοξάζει σήμερα ὁ Παλαμᾶς. Νὰ μὴν ξεχνῶμε ὅμως πῶς ὁ Παλαμᾶς εἶναι ρουμελιώτης. Αὐτὸ μᾶς δείχνει τὸ θεμέλιο.

Ἴσως ὁ πρόλογος αὐτὸς νὰ εἶναι κάπως βαρὺς γιὰ τὰ λίγα λόγια ποῦ θέλω νὰ πῶ γιὰ τὸ νύβγαλτο βιβλίον τοῦ Παλαμᾶ — «Τὰ Πρῶτα Κριτικὰ». Μὰ δύσκολο νὰ καθορίσῃ κανεὶς συνειδητὰ τὴ θέση μιᾶς φιλολογικῆς ἐποχῆς ἂν πρωτύτερα δὲ γίνῃ κάποιο ἀπλόχωρο ξεκαθάρισμα. Καὶ θαρρῶ πῶς στέκει μιὰ τέτοια εἰσήγησις — ἂν καὶ αὐτὴ τόσο λακωνικὴ ποῦ νὰ καταντᾶ χρησιμοδοτικὴ — γιὰ τὸ Παλαμᾶ τὸ βιβλίον ἴσια ἴσια ἀγκαλιάζει τὴ λογοτεχνικὴν μας ζωὴ ἀπὸ τὸ Ρῆγα ὡς τὸν Καρκαβίτσα καὶ τὸ Βασιλικό. Εἶναι χωρισμένο σὲ ἕξι τμήματα μὲ τοὺς ἀκόλουθους τίτλους: Οἱ Πατέρες (Ρῆγας καὶ Σολωμὸς), Ἰόνιοι Ποιηταὶ (Κάλβος, Μαρκοράς καὶ Λασκαράτος), Πρόδρομοι καὶ Σκαπανεῖς (Πολυλᾶς, Καλοσογῶρος, Ροῖδης, Φυχάρης καὶ Πάλλης), Δυὸ Βιβλία Ποιητῶν (Ἀρσίνης καὶ Προβελέγγιος), Τὸ Ἑλληνικὸν Διήγημα (Βιζυηνός, Καρκαβίτσας, Ἐπαχτίτης, Μητσάκης), Ἡ Νέα Κίνησις (Βασιλικός). Τὸ βιβλίον εἶναι γραμμένον στὴν καθαρεύουσα, γιατί τὰ ἄρθρα αὐτὰ τυπωθήκανε σὲ φημερίδες καὶ περιοδικὰ σὲ καιρὸ ποῦ ὁ Παλαμᾶς δὲν ἔγραφε ἀκόμα τὰ πεζὰ του στὴ δημοτικὴ.

Οι μελέτες αυτές γραφήκανε από τὰ 1880 ὡς τὰ 1900 καὶ λίγο πέρα ὕστερα. Ἡ ἀξία τους εἶναι διπλή. Πρῶτα γιατί μᾶς ζουγραφίζουσι μιὰν ἐποχὴ τῆς λογοτεχνίας μας χτεσινὴ ἀκόμα, μὰ πὺ μᾶς οἱ πὺ νέοι δὲν τὴν καλονοῦθουσι πιά, καὶ ἴσως μάλιστα τὴν παραμελοῦσι σὰν κάτι ἐπαρχιώτικο καὶ στενόχωρο. Μὰ δὲν πρέπει νὰ καταφρονεθῆ, γιατί καθὼς τὸ λέει ὁ Παλαμᾶς στὸν πρόλογό του, «ἀπὸ τὸ περασμένο τοῦτο καὶ μᾶς φυχρῶσαμε, ἀπὸ τὴν κληρονομιά του πήραμε τὸ σπρώξιμο, κι ἄς τραβήξαμε μπροστά. Δείχνονται μέσα του οἱ ματιές πὺ εἶχαν πρὸς κάποια ἰδανικά δυὸ γενεές, κείνη πὺ ἦρθε ὕστερα ἀπὸ τὰ 1880 καὶ κείνη πὺ ἦρθε ὕστερα ἀπὸ τὰ 1890».

Κι ὁ δεύτερος ὁ λόγος — ἴσως κι ὁ πὺ σπουδαῖος — πὺ μᾶς φέρνει νὰ διαβάσουμε προσεχτικά τοῦτο τὸ βιβλίον, εἶναι πὺς μᾶς δείχνει τὸν Παλαμᾶ σὲ ὅρα τῆς ζωῆς του κάπως προϊστορικὴ γιὰ μᾶς κι ὅμως χαρακτηριστικὴ. Πόσοι ἀπὸ κείνους πὺ ἀγαποῦνε τὸν ποιητὴ τῆς «Ἀσάλυτης Ζωῆς» καὶ τοῦ «Δωδεκάλογου» ὑποφιάζονται πὺς ἦτανε καιρὸς πὺ ἔγραφε ταχτικά στὴν καθαρεύουσα τῆς ἑλληνομάθειας; Κι ὅμως αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνίξει. Ὁ Ἀδάντες κι ὁ Πετράρκας γράφανε τὰ πεζὰ τους στὰ λατινικά. Τέτοια διμορφία φανερώναται συχνά στὶς μεταβατικὲς ἐποχές. Μὰ ὅσο κι ἂν ἡ μορφή παθαίνει ἔτσι κι ἀσκημίζει ἀπὸ τῆς γλώσσας τὸ μαρᾶκι, μπορεῖ ὅμως νὰ βρῆ κιόλας ὁ μελετητὴς μέσα σὲ τοῦτα τὰ κριτικά σκεδὸν ἐλάκερο τὸν Παλαμᾶ πὺ ξετυλίχτηκε ἀργότερα στὰ πὺ γινωμένα του ἔργα. Βλέπεις τὴν ἀγάπη τῆς ποίησης πὺ τότε φέρνει νὰ θαμάξει τὴν ὁμορφιά ὅσο κρυμμένη κι ὅσο ταπεινὴ κι ἂν εἶναι, καὶ βλέπεις τὴν ἀγάπη τῆς ἀλήθειας πὺ ἀπὸ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ ἴσαμε τὴν κριτικὴ φιλοσοφία τότε κάνει νὰ φωτίξει σταθερά τὴ σωστὴ τὴν στράτα. Ἐγὼ τουλάχιστο διάβασα μὲ χαρὰ τίς μελέτες αυτές γιατί καὶ πολλὰ μοῦ μάθανε καὶ γιατί μὲ κᾶνανε νὰ γνωρίσω τὸν Παλαμᾶ ἀκόμα πὺ βαθιά πρὸς τὰ πίσω. Δὲν τοὺς λείπουν ἀτέλειες κι οὐτε φανερώνουν πάντα τὴν τόλμη πὺ εἶναι σήμερα τὸ σῆγουρο γνώρισμα τοῦ Παλαμᾶ, μὰ τὸ μπουσοῦλισμα αὐτὸ εἶναι διδαχτικὸ καὶ γιὰ τὸν ψυχολόγο καὶ γιὰ τὸν ἱστορικό, γιατί μᾶς δείχνει ὅχι μόνο πὺς ἔρχισε τὸ λευτέρωμα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης μὰ καὶ πὺς συνοργανίζεται χτυπώντας κι ἀντιχτυπώντας ἕνας δυνάτοδ ποιητικὸς χαραχτήρας.

Ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς μᾶς δίνει τὸν πὺ λαμπρὸ τὸ λόγο γιατί τυπᾶνει «Τὰ Πρῶτα Κριτικά» — «γιατί ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ προσώπου μου». Αὐτὸ σημαθεῖ τὸ χαραχτήρα τοῦ ζωντανοῦ ἀνθρώπου — μισεῖ τὴ λήθη, δὲ θέλει νὰ χαθῆ τίποτε ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του ὑπαρξή. Καὶ γι' αὐτόνα περασμένα καὶ μελλοῦμένα δὲν ὑπάρχουν ξεχωριστά — τέτοια ἱστορικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς μόνο στοὺς Ὀβριούς καὶ τοὺς παρακατινοὺς ὀλιστῆς ταιριάζει — μὰ ἡ ζωὴ στέκεται ἀκέρια πάντα καὶ σφυρίζει σύντονη μέσα στὸ ἀδάμαστο κι ἐλοένα σῆγκατρο τώρα.
π. β.

Ἐνα βιβλίον γιὰ τὸ Μαβίλη

Ἀφιερωμένο τοῦ Λορέντσου Μαβίλη, Γράμματα. Μηνιαῖο λογοτεχνικὸ περιοδικό, Ἀλεξάνδρεια 1913, τεύχ. 13-14, 96 σελ., σχ. 8°.

Τὸ περιοδικὸ τὰ «Γράμματα» βγάλανε ἕναν τόμο ἀφιερωμένο ἐλάκληρο στὸ Μαβίλη, τὸν Κερκυραῖο ποιητὴ πὺ σκοτώθηκε πέρασι πολέμωντας στὸ Ἄρικο. Τυπώθηκαν ἐκεῖ μέσα δεκαπέντε γνωστὰ σονέτα τοῦ Μαβίλη κι ἄλλα δώδεκα πὺ δὲν εἶχαν τυπωθῆ ποτέ. Τὸ ἔργο του ἦτανε λιγοστὸ καὶ σὰν παραμερισμένο

ἀπὸ τὸν ἴδιο. Θύμιζε κάπως τίς λίγες γλάστρες βασιλικὸ πὺ βρίσκεις σὲ μοναστήρι τῆς ἐρημιάς. Καὶ γιὰ νὰ γνωρίση κανεὶς καλὰ ὅχι μόνο τὸν ποιητὴ μὰ καὶ τὸν ἀνθρώπο, πρέπει νὰ διαβάση τὴ μονογραφία πὺ τυπᾶνει ὁ Κώστας Παπαγιάννης στὸν τόμο αὐτόνα τῶν «Γράμμάτων». Μᾶς ξαναζωντανεύει μὲ τὴν φιλόλογη τέχνη τῆς φιλίας πὺ φοβάται μὴν ξεχαστῆ τίποτε καὶ παραμεληθῆ, καὶ μᾶς φανερώνει χτυπητὰ τὴν ἠθικὴ ἀνοιχτοσύνη τοῦ Μαβίλη, τὴν ἴσια του ἀκαταδεξιά, τὴ σιγαλή του λύπη γιὰ τὴν πίκρια τῆς ζωῆς, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὴ στέρεση κ' ἐσώψυχῆ του ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴ γλῶσσα τῆ δημοτικῆς.

Δὲ θὰ κᾶνω ἐδῶ κριτικὴ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μαβίλη. Θὰ ἦταν περιττὴ. Στὰ «Γράμματα» τυπώθηκαν γνώμες διαλεχτές ἀπὸ ἀρκετοὺς μας λογοτέχνες. Κι οὐτε χρειάζονται πολλὲς κριτικὲς γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Μαβίλη τῆ λιτῆ καὶ συγκρατητῆ, τῆ λυπημένη σὲ χειμωνιάτικο βασίλειμα, τὴν ὑπονοητικὴ κάποτε ἀπὸ μεταφυσικὴ ψυχοπάθεια καὶ τὴν κάποτε φρέσκα καὶ γυαλιστερὴ σὲ θαλασσοδρεχὸ χαλκί.

Τὰ σονέτα τοῦ Μαβίλη δὲν τὰ ἤξερα. Εἶναι παράξενο μὰ ὅχι καὶ τυχερὸ γνώρισμα τοῦ καιροῦ μας, πὺς τὴ φιλολογία μας λιγοστοὶ τὴν ξέρουνε ἀκόμα κι ἀπὸ κείνους πὺ γράφουσι. Μὰ μὲ τὸ Μαβίλη ἔφταιγε ἀρκετὰ κι ὁ ἴδιος, γιατί τὰ λίγα του τυπωμένα ἔργα ἦτανε σκόρπια σὲ φημερίδες καὶ περιοδικά. Τὸν ἀνθρώπο ὅμως τότε γνώρισα πέρασι λίγες μέρες προτοῦ φάγη γιὰ τὴν Ἠπειρο, καὶ γράφτηκε στὴ μνήμη μου τὸ ἀνοιχτόκαρδο πρόσωπό του καὶ τὰ μυστικισμένα του μάτια. Ἐλεγα νὰ τὸν ξαναδῶ γιὰ νὰ τότε γνωρίσω καλύτερα. Μὰ τώρα πιά ἡ ψυχὴ του πρέπει δίχως ἄλλο νὰ πλανιέται «στὴν τετραγάλην μονάξια» τῆς Παλιοκαστρίτσας, στὸ ἀγαπημένο του νησί.

Ξεχωριστὰ μοῦ ἀρῆσουν τὰ δυὸ του σονέτα «Excelsior» καὶ ἡ «Ἀθήνη». Τὰ ἀντιγράφω ἐδῶ.

Λ Η Θ Η

Καλόνοι οἱ νεροὶ πὺ λημονᾶνε
τὴν πίκρια τῆς ζωῆς. Ὅντας θυθῆση
Ὁ ἥλιος καὶ τὸ σούρουπο ἀκλονθῆση
Μὴν τοὺς κλαῖς, ὁ καιμὸς ὅσος καὶ νάνα.
Τέτοιαν ὅρα οἱ ψυχὲς διψοῦν καὶ πάνε
Στῆς λημονιάς τὴν κρουσταλλένια βροῦση.
Μὰ βόθρος τὸ νεράκι θὰ μανρίση
Ἄ σιάξη γι' αὐτὲς δάκρυ ὅθε ἀγοπάνε.
Κι ἂν πιοῦν θολὸ νερὸ ξαναθυμοῦνται,
Διαβαίνοντας λιβάδια ἀπὸ ἀσφοδίλι,
Πόνους παλιούς πὺ μέσα τους κοιμοῦνται.
Ἄ δὲν μπορῆς παρὰ νὰ κλαῖς τὸ δειλὸ
Τοὺς ζωντανούς τὰ μάτια σου ἄς θρηνησοῦν.
Θέλου, μὰ δὲ βολεῖ νὰ λημονήσουν.

Τῶν Κρητικῶν ἀγώνων ἡ ἐπικὴ λεβεντιά ζουγραφίζεται μὲ δωρικὴ λιτότητα στὸ ἀκόλουθο σονέτο.

EXCELSIOR

Κρὸ κρῶσταλλο νερὸ τὰ ἡλιοφρομένα
Χεῖλια θὰ ὀργάνη. Ἐγγενεῖα ἀνθρωπότη
Θὰ τοὺς φιλέψη πλοῦσιο φαγοπότι.
Κορμιά ἀπὸ τὴν πλῆθια χάρη ἀλαφρομένη,

Ἀγάλματα θεῶν ζωντανέμενα
 Ὅ' ἀγναντέφουν στή Νήκυρο ἐκεῖ τήν πρώτη
 Τῆς λευτεριάς ἀστραφτερῆ λαμπρότη,
 Τά στήθια θά χαροῦν τὰ πονεμένα.
 Κι ἀνηφοροῦν οἱ βλάμηδες λεβέντες
 Στ' ἀτέλειωτο φαρᾶγγι ὄλο χαλίμι,
 Μοῦσοκοῖνι μὲ γέλια και κουνέντες.
 Μὰ ἔχουν ποδάρια και καρδιές τοσιάνι
 Μὰ τοὺς θεωρεῖει ἡ ἐλπίδα τοῦ θανάτου
 Μὲ τ' ἀγιασμένα δαφροστέφανά του.

Π. Β.

Τὸ ζωντανέμα τῶν ἀρχαίων

Αἰσχύλου Ἀγαμέμνων, Μετάφρασις *I. M. Γρυπάρη* (Βιβλιοθήκη Φέξη ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων). Ἀθήναι 1911, 80 σελ., σχ. 8ο.

Κοντεύουν τώρα δέκα χρόνια πού εἶχα τυπώσει μιά παράφραση ἀπὸ τὸν Ἰππόλυτο τοῦ Εὐρυπίδη. Στὸν πρόλογο ἐξηγοῦσα πῶς ἐπρεπε κατὰ τὴ γνώμη μου νὰ ξαναζωντανέψουμε τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία και τί νὰ διαλέξουμε μέσα ἀπὸ τὰ λειψάνα πού μᾶς ἀπομείνανε. Κι αὐτὸ γιατί συχνά ἱστορικὴ μονάχα ἔχουν ἀξία ἢ ἀκόμα χειρότερα εἶναι βλαβερὰ ἔργα καθὼς κείνα πού μᾶς φίλεψε ὁ σάπιος καὶ ζούπιος Λουκιανός.

Ξαναδιαβάζοντας τώρα και τὸν πρόλογο και τὴ μετάφρασή μου ὁμολογῶ πῶς σέ ἀρκετὰ λάθησα τότε, ἢ γιατί μοῦ εἶχε κάποτε λείψει ἡ σπουδασμένη γνώση εἴτε γιατί κάποτε στραβοπάτησε ἡ τεχνικὴ μου κριτικὴ. Μὰ στὴν οὐσία νομίζω πῶς ἤμουν αὐστωτός — δηλαδὴ πῶς κάθε μεταφορὰ ἀρχαίου ἔργου πρέπει νὰ εἶναι καμωμένη ἀπὸ ποιητὴ, και πῶς ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ δουλέψῃ μὲ λευτεριά μεγάλη και νὰ παραγκωνίσῃ τὸ κείμενο ὅπου ἡ σημερινὴ μας ἔννοια τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖ ξανάνοημα γιὰ νὰ μὴ χαθῆ τῆς ὁμορφιάς ἢ συγκίνησης.

Χάρηκα πού ποιητὴς τῆς ἀξίας τοῦ Γρυπάρη καταπίστηκε μετάφραση τῆς Ὀρέστειας τοῦ Αἰσχύλου. Δὲν ξέτασα δάκαρη τὴν τριλογία γιὰ τὴ λιγόλογη τούτη μελέτη μὰ περιορίστηκα στὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ ἀπὸ τὰ τρία δράματα — τὸν Ἀγαμέμνονα. Ἡ μετάφραση και καλοδουλεμένη εἶναι και συχνά ἀληθινὰ ποιητικὴ. Παρατηρῶ ὅμως πῶς ἐξαιρώντας τὰ χορικά, ὁ μεταφραστὴς παρακολουθεῖ πολὺ πιστὰ τὸ κείμενο — τόσο πιστὰ μάλιστα πού κάποτε κομπιάζει ὁ στίχος και κάποτε φαίνεται ὡς ἄδαιος.

Και στὰ χορικά πάλι, θαρρῶ, πῶς δὲν ξεπετάχτηκε ἀρκετὰ ὁ Γρυπάρης παίρνοντας ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο τὴ γενικὴ πνοὴ μοναχὰ και παραμελώντας, τὰ καθέκαστα τῆς στροφῆς. Τὰ χορικά ἦτανε μουσικὰ τραγούδια, και μῖς πού σήμερα τοὺς ἔλειψε ἡ μουσικὴ, χρειάζεται νὰ μπῆ στὴ θέση τῆς μῆς πὸ πλαστικὴ και πὸ νοητικὴ ἐνέργεια. Ὁ μεταφραστὴς τὸ προσπαθῆσε αὐτὸ — τὰ χορικά του ἔχουνε μάλιστα και ρίμας — και κάποτε πέτυχε νὰ ξαναστυλώσῃ τὴ λυρικὴ ὀρμὴ, μὰ και κάποτε πάλι τοῦ λείπει τὸ φῶσημα και οἱ στίχοι του λυγίζουν ἀδύναμοι και νεραμπουλιασμένοι.

Ἄς εἶναι, τὰ ψεγάδια αὐτὰ εἶναι μικρά. Τὸ μεγάλο κέρδος εἶναι πῶς ξαναγεννήθηκε γιὰ μᾶς ὁ Αἰσχύλος μὲ τοῦτο τὸ ἔργο. Μπορεῖ τώρα κάθε Ρωμιός νὰ πάρῃ νὰ διαβάσῃ τὴ σκηνὴ ὅπου ἡ Κασσάντρα, ἡ τρωϊκὴ ἢ μάντισσα, φανερώνει

στὸ χορὸ πῶς μέσα σφάζεται ὁ βασιλιάς στὸ παλάτι, και σὺγκαιρα μοιρολογάει, γιὰ τὸ φριχτὸ τέλος πού κι αὐτὴνα γλήγορα τὴν καρτερᾷ. Εἶναι σκηνὴ ἀπλὴ και δωρικὴ και πλήθια ἀπὸ τὴν πρωτόγονη μεγαλοπρέπεια τοῦ καιροῦ ὅπου οἱ θεοὶ δὲν εἶχαν ἀποξυλιάσει στὸν προστυχημένο τοὺς Ὀλυμπο μὰ ζοῦσα ἀκόμα τὸ «δαϊμόνιον» και τὸ «θεῖον» και συγκοινωνοῦσε ψυχομαντευτικά μὲ ἄλη τὴν ἐνόργανη φύση.

Ἄλλοῦ πάλι ὅπου μιλά κανένας ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, καθὼς ὁ φύλακας πού ἀγρυπνάει ἀπάνω στὴ στέγη τοῦ παλατιοῦ, ξαναζωντανεῖ τὸ ἀρχαῖο κείμενο μὲ μιὰ δύναμη και μιὰ χάρη πού ἡ δημοτικὴ μονάχα γλῶσσα μποροῦσε νὰ φανερώσῃ.

Ὁ Γρυπάρης μεταχειρίστηκε τὸ δωδεκασύλλαβο ἀντὶ τὸν πολιτικὸ στίχο. Ὑποθέτω προτίμησε τὸν πρώτο γιατί κάνει τὴν ὀμιλία πιὸ λεύτερη κ' ἐπιτρέπει πολλές ποικιλίας μετρικῆς. Ἴσως νὰ ἔχη δίκιο και σέβουμαι τὴν ἀντιληψὴ του, μὰ ὅσο γιὰ μένα θὰ προτιμοῦσα τὸν πολιτικὸ. Εἶναι πιὸ σταθερὸς και πιὸ ἀξίος νὰ γίνῃ δραματικὸς κόθορος.

Δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ καταπιστώ κατάβαθῃ ἀνάλυση τῆς μετάφρασης τούτης τοῦ Γρυπάρη. Θέλω μόνο νὰ σημειώσω πῶς ἀξίζει προσοχὴ τὸ ἔργο του και νὰ τονίσω πῶς ὄχι μοναχὰ στὴ σταγὴ φιλολογικὴ του ἔννοια εἶναι δαῖγμα δουλειᾶς καλοσυνείδητης μὰ και στὴν πλατύτερη ποιητικὴ ἀξιοσύνη.

Μιὰ μόνο παρατήρηση θὰ κάμω ἀκόμα. Ἡ γλῶσσα εἶναι καλὴ δημοτικὴ — κάποτε μάλιστα κρουστή και πλουτοχρώματη — μὰ βρίσκω πάλι πῶς εἶναι συχνὰ τῆς ἀνακόλουθη στὸ τυπικὸ. Ξέρω τὴ θεωρία πῶς τέτοια μικρολογήματα δὲ σημαίνουνε και πῶς ἡ γλῶσσα μοναχὴ τῆς θὰ κατασταλάξῃ. Δὲν τὸ παραδέχομαι. Τέτοια γνώμη βασιεῖται ἀπὸ τὸν ὀλισμὸ και τὴν ἀβλεψιά. Τίποτε ποτὲ δὲ γίνεται μοναχὸ του στὴ ζωὴ. Ἔτσι και στὴ γλῶσσα κάθε ἀτομικὴ προσπάθεια ἔχει τὸν τόπο τῆς και τὴν ἐπιρροὴ τῆς. Και γι' αὐτὸ καμιά δὲ μᾶς ἐπιτρέπεται τμηματιὰ οὔτε ἀπροσεξία. Ὑποθέτω πῶς στὸ τύπωμα τοῦ Ἀγαμέμνονα σὲ πολλὰ ἐφατῆς ὁ τυπογράφος. Αὐτὸ βάζει ἄλλοῦ τὸ βάρος τῆς ἁμαρτίας μὰ ἡ ἁμαρτία μένει δάκαρη. Ποτὲ δὲ θὰ καταφέρουμε δουλειὰ σωστὴ ὅσο δὲ μάθουμε πειθαρχία και στὰ παραμικρὰ καθέκαστα.

Ἄς ἀραδιάσω και μερικὰ παραδείγματα. Βρίσκουμε τοὺς τύπους τῆ λάμψη, ἡ πόλι, τὴν σύναξι, μὰ και τοὺς τύπους ἡ λάμψη, ἡ πόλη, τὴν πόλη, στὴν πόλη, στὴ γνώση, κρίση, τιμὴν. Ἀπαντᾷ τὴ μορφή ἀνδρόφυχη, ἀνδρῶν, μὰ και τὴ μορφή ἀντρας, ἀντρός. Μᾶς φανερώνεται ἕνας Ἀγαμέμνων, ἕνα στέλλει, ἕνα θάλλῃ, κι ὅμως ἄλλοῦ ἐπεηδᾶνε τὸ ἦρθα, τὸ γαῖμα. Κάποτε ἀκοῦς τῆς πόλεως, τῆς γνώσεως, ἢ σκουντουφλᾶς σὲ κάποια φθάνει, φθόνος, ἔχθηρητα, κι ἄλλοῦ πάλι ἀνταμώνεις τὸ κατακαημένο τὸ φάνει, τὸ μόνο νόμιμο και σωστὸ. Τέτοια ἀταξία μοῦ φαίνεται μεγάλη ἀδικία, και γλωσσικὴ και ποιητικὴ. Π. Β.

Νέα ποιήματα

Ρῆγα Ραγιά, Τραγούδια τοῦ Γένους, Ἀθήναι 1913.

Ἄν ἔλειπε ἀπὸ τὴν ποιητικὴ τούτη συλλογὴ τὸ «Τραγούδι τῆς Ρωμίας» (σ. 43 — 46), και λίγα ἄλλα ἢ συλλογὴ θάταν ἀπὸ τίς συνηθισμένες ρητορείες ἐνὸς ριμαδόρου πατριώτη. Στὴν ποιητικὴ ὅμως μετριότητα πού μᾶς πνίγει κι ἕνα τραγούδι μόνο νὰ βρεθῆ μέσα σ' ἑκατὸ σελίδας, εἶναι ὄμοιο πολὺτιμο κι ἀναπάντεχο πού τὸ δεχόμεστε μὲ ὑπερβολικὴ ἀγαλλίαση διψασμένου.

Τὸ «Τραγούδι τῆς Ρωμιάς» φλέγεται ἀπὸ ψυχικὴ περηφάνεια ἀδάμαστη καὶ τρέμει ἀπὸ τὴν πνοὴ μιᾶς δυνατῆς συγκίνησεως καὶ ἀγάπης. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ὁ ρυθμὸς δὲ χαλαρώνεται, γιὰ τὴ συγκίνηση, ἢ θαυματουργικὴ αὐτὴ ιδιότητα τῆς ψυχῆς μας, βασιλεύει πάντα γεμάτῃ πάθος καὶ εὐκρίνεια. Τὸ «Τραγούδι τῆς Ρωμιάς» γενικεῖται ἔτσι μὲ ὀρμὴν σὲ συμβολικὴ ἔκφραση τὴν ψυχὴ τῆς Ρωμοσύνης ποῦ μισοῖ καὶ ἀγαπᾷ, βασανίζεται καὶ ἀδικιᾶται, μὲ πάντα εὐγενικὰ καὶ πάντα περηφανεῖ καὶ ἀλύγιστη. Ἦνας παίανας νίκης ξεσπᾷ στὴ φυλακὴ τῆς καὶ γεμίζει τὴ δυστυχία τῆς ἀλαλαγμοῦ θριᾶμβου.

Σπάνια τραγούδι μὲ συγκίνηση τόσο πολὺ. Βλέπω τὰ τεχνικὰ του ἐλαττώματα καὶ ὅμως ἡ συγκίνηση δὲ λιγοστεύει, γιὰ τὸ τραγούδι τοῦτο εἶναι ὄλο ἓνα βγαλμένο ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ψυχὴ. Ὁ ποιητὴς ποῦ στὰ ἄλλα του ποιήματα ξεπέφτει σὲ πολὺλόγα καὶ κοινὰ, πατριωτικὰ θόρυβα ἢ περὶ ἀντιγράφει ἐθνικὰ ἐπεισόδια, ἐδῶ βρέθηκε σὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ στιγμὴ, καὶ δημιούργησε τὸ τραγούδι αὐτὸ ποῦ ἀνάμεσα στὰ πῶ μᾶτρα του τὰ ἄλλα ὑψώνεται σὲ ποίημα δυνατὸ καὶ πρωτότυπο.

Τὸ Τραγούδι τῆς Ρωμιάς

Μοῦ τὸν πήρανε στὴ χάμη τὰ κιάνια,
Τὸνε ζώσανε τὴ νύχτα σὰ μελίσσια,
Ἐοκαλώσαν τὰ κτουβάρια ἀπὸ τὰ χάνια
Μὲ τρεχάματα, φωνὲς καὶ ραβαῖσια,
Καὶ τὸν πήρανε στὴ χάμη τὰ κιάνια.

Τοῦ φορέσαν σι' ἀισαλένια του τὰ χέρια
Σιδερένιες κελεπέδες καὶ ἀλυσίδες
Τοῦ ματώσαν τὸ κορμί μὲ τὰ μαχαίρια
Μπισσαριάδες, τσοουσαάδες, σουβαρηδες,
Καὶ τοῦ φόρεσαν τὰ σίδερα στὰ χέρια.

Ἔνας μέσα σὲ χιλιάδες ἀνομάτοι!
Στριφογύρισε πένη' ἔξι σὰν φορῖμα,
Ἐνὸς μαύρου τοῦ κοκκίνισε τὸ μάτι,
Σ' ὄλους πάτησε βροϊοῖδια καὶ βλαστήμα,
Μάταν ἓνας καὶ ἦταν χίλιοι αὐτοὶ ἀνομάτοι!

Μὲς στὴ χάμη τὸ χορτάσανε σαρδέλες
Ἀδειασμένα τοῦ ἀραδιάσανε κανάτια,
Μὲ βελόνες τὸν πιπίλιαν σὰ βδέλλες,
Τὸν ξαγούπησαν μὲ ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια
Καὶ τὸν τάζαν, τὸν τάζαν σαρδέλες!

Παλικάρι καὶ στὴ δέρα καὶ στὸν πόνο
Ὅπως ἦταν στὴν ἀγάπη παλικάρι,
Δὲν προουμώτισε, δὲν εἶπε ἐν' «ἄχου» μόνο
Καὶ ναυεῖς τὸ μυστικὸ του δὲ θὰ πάρη
Παλικάρι ὅπως εἶναι καὶ στὸν πόνο.

Τὸ κρυφὸ τὸ μυστικὸ ποῦ κάποιο βράδυ
Ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὸν ἔσημο τὸ φράχτη
Τὸ εἶδε μόνο τὸ τρικοκίτιδο σκοτιάδι
Σ' ἓνα πάλεμα ποῦ θέριεβε τὸ ἄχι
Μιὰ ψυχὴ τὸ ξέριε μόνο καὶ ἓνα βράδυ

A. B.

Τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια

N. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἀθήνα 1914. (Βγαίνει σὲ λίγες ἑβδομάδες). Ὁ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο κ. **N. Γ. Πολίτης,** ὁ μοναδικὸς μελετητὴς τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς τῆς κρυσταλλωμένης τόσο πλαστικὰ καὶ οὐσιαστικὰ καὶ ἀνόθευτα μέσα στὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὶς παροιμίας, τὶς παραδόσεις καὶ τὰ παραμύθια τοῦ λαοῦ, μᾶς χαρίζει μὲ τὸ νέο του βιβλίον μιὰ ἐργασία πολὺτιμη, ποῦ μόνο αὐτὸς μποροῦσε σήμερὰ νὰ κἀνῃ. Συλλογὲς δημοτικῆς τραγουδιῶν ἔχομε ὡς τώρα πολλές. Οἱ γνωστότερες εἶναι τοῦ Fauvel, τοῦ Passow, τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Μὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, θησαυρὸς σκορπισμένους σὲ κάθε γωνίᾳ ἐλληνικῆ, περιμένει ἀκόμα νὰ τοῦ χτιστῇ ἓνα παλάτι ἀπλόχωρο καὶ ἄξιο γιὰ νὰ τὸν περιλάβῃ ὄλονε ἀπὸ τὰ πῶ ἀξέτιμητα πετράδια του ὡς τὸ τελευταῖον μαργαριταράκι, τὸ παράπαταμένο σ' ἓνα χωριουδάκι ἢ σὲ μιὰ στάνη τοῦ βουνοῦ. Χιλιάδες σελίδες ἔχουν ὡς τώρα κυριστη μὲ ὀλικὸ ἄχρηστο, μὰ ἀκόμα περιμένομα νὰ φανῇ ἓνας Μαικῆνας γιὰ τὰ πῶ ἄθολα φανερώματα τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς. Βάβαια δὲν εἶναι μόνο ζήτημα νὰ βρεθοῦν τὰ χρήματα γιὰ τὴν ἔκδοση, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι ποῦ θὰ καταπιαστοῦν καὶ ἢ ἀποτελειώσουν ἓνα τέτοιο μεγάλο καὶ δύσκολο ἔργο. Καὶ εἶναι ἀκόμη ἀλήθεια πὼς ἦταν ἀδύνατο σὲ ἐποχὲς ποῦ παραγνώριζαν τόσο πολὺ τὴν ἀληθινὴν ἀξία τοῦ σημερινοῦ, τοῦ δικοῦ μας πολιτισμοῦ, καὶ γύριζαν πάντα μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ ξεπεσμένου ἀριστοκράτη στὶς παλιὲς παραμυθίες νὰ γίνῃ γενικώτερα αἰσθητὴ ἢ ἀνάγκη γιὰ μιὰ τέτοια ἔκδοση.

Μὰ τώρα καὶ οἱ καιροὶ ἄλλαξαν σιγὰ σιγὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει βρεθῇ ποῦ ἀπὸ χρόνια ἔχει ἐτοιμάσει μὲ ὑπομονὴ καὶ ἀγάπη καὶ μὲ ἐπιστήμη καὶ μὲ σύστημα τὸ θησαυριόμα τοῦ ἐλληνικοῦ τραγουδιοῦ καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ παραμυθιοῦ καὶ τῆς ἐλληνικῆς παροιμίας καὶ τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων. Ὅσοσο τὸ ἔργο ποῦ μᾶς δίνει τώρα ὁ κ. Πολίτης δὲν εἶναι αὐτὸ ποῦ διαγράψαμε στὴ Βιβλιοθήκη Μαρσολῆ εἶχε ἀρχίσει μιὰ τέτοια ἐργασία γιὰ τὶς παροιμίας καὶ τὶς παραδόσεις, ποῦ κόπηκε στὴ μέση. Μὰ περιμένοντας νὰ βρεθοῦν καὶ τὸ χρῆμα καὶ οἱ δυνάμεις γιὰ ἀνάλογο ἔργο ὡς πρὸς τὰ τραγούδια προβαίνει ὁ μεγάλος λαογράφος μας σὲ κάποια ἄλλη ὅμοια σημαντικὴ καὶ ὅμοια χρησιμὴ δουλειά. Εἶναι γνωστὸ πὼς τὰ δημοτικὰ τραγούδια βρίσκονται σὲ διάφορες παραλλαγές. Διὰφορὰ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἀτομικῆς προσθήκης, παρερμηνείας ἢ παρετυμολογίας, ἐπίδρασιν ἀπὸ τοπικῆς παραδόσεις, ἀδυναμία τοῦ μνημονικοῦ καὶ ἄλλοι λόγοι ἔχουν δημιουργήσει ὅπως εἶναι φυσικὸ μιὰ πολυμορφία, ποῦ πολλὰς φορὲς ὄχι μόνον τὸ ἴδιο τραγούδι γίνεται ὄλοως διόλου ἀγνώριστο μέσα σὲ δυὸ παραλλαγές μὰ καὶ τὰ περισσότερα παρουσιάζονται ἀτέλειωτα, ἢ ἔχουν χᾶσματα, ἢ συμπληρώματα ἀπ' ἄλλα τραγούδια, καὶ ἔτσι δὲν ικανοποιοῦν τὸν ἀναγνώστη, δὲ δείχνουν ὄλο τὸς τὸ νόημα καὶ τὴν ἀληθινὴν τους ὁμορφιά. Εἶναι γνωστὸ πόσο τὸ ἐλληνικὸ τραγούδι εἶναι ἐπικὸ καὶ δραματικὸ καὶ πολὺ λιγώτερο λυρικό. Μὰ ἴσα ἴσα γι' αὐτὸ καὶ εὐκολώτερα μπορεῖ καὶ νὰ χᾶσῃ κομμάτια δλάκτρα μάλιστα ἀπὸ τοὺς τελευταίους στίχους καὶ νὰ παραλλαχτῇ ὀλότιστα. Ἀμα ἔχει κανεὶς μπροστά του τὸ σύγολο ἢ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὶς παραλλαγές βλέπει πὼς τὸ ἀτέλο καὶ παραφθορμένο τραγούδι μπορεῖ νὰ ξελαμπικαριστῇ καὶ ν' ἀποτελειωθῇ, ἄμα ἓνα χέρι ἐπιστήμονα καὶ καλλιτέχνη πάρη ἀπὸ τὶς διάφορες παραλλαγές τὰ διάφορα στοιχεῖα. Τέτοιος ἐπιστήμονας καὶ μὲ λογοτεχνικὸ γούστο καλλιεργημένο ἀπὸ μελέτες

και άπάνω στα κλασικά πρότυπα και στις νεώτερες ευρωπαϊκές και στην ίδια τη λαϊκή μας λογοτεχνία είναι ο κ. Πολίτης. Και γι' αυτό μια τέτοια δύσκολη και λεπτή εργασία, που θα τη δεχόμαστε με δυσπιστία από κάθε άλλον από τους σημερινούς μας επιστήμονες, τη χαριερίζουμε με εμπιστοσύνη άμα την επιχειρή ένας Πολίτης.

Οι Έκλογές του περιέχουν τα καλύτερα δημοτικά μας τραγούδια συμπληρωμένα με τον τρόπο που αναφέραμε. Και περιέχουν 1) Ιστορικά τραγούδια, 2) Κλέφτικα τραγούδια, 3) Ακριτικά τραγούδια, 4) Παραλογές, 5) Τραγούδια της αγάπης, 6) Νυφιάτικα τραγούδια, (τραγούδια του γάμου), 7) Ναυαρίσματα, 8) Καλανδα, βατικά, (εὐχετικά), 9) Τραγούδια της ξενιτιάς, 10) Μοιρολόγια, 11) Τραγούδια του κάτω κόσμου και του χάρου, 12) Γνωμικά τραγούδια, 13) Έργατικά και βλάχικα, 14) Περιγελαστικά. Ακολουθεί και ένα έπιμετρο που περιέχει 1) Μεσαιωνικά δημοτικά τραγούδια και 2) τραγούδια εις ελληνικούς διαλέκτους (Θρακικά, νησιώτικα, κυπριακά, καππαδοκικά, ποντικά, τοακωνικά, της κάτω Ιταλίας κτλ.)

Σε κάθε τραγούδι έβαλε ο εκδότης συμπληρωτής στην άρχή ένα προεισαγωγικό σημείωμα και στο τέλος, όπου είναι ανάγκη, σημειώσεις επεξηγηματικές λεκτικές και πραγματικές. Ο εκδότης έχοντας στα χέρια του το μεγαλύτερο μέρος του λαογραφικού όλικου μάς δίνει απ' αυτό το δημοτικό τραγούδι συναρμολογημένο, συμπληρωμένο, ξεκαθαρισμένο. Ο ίδιος δέν προσθέτει τίποτα. Όλο το όλικό παρμένο από το στόμα του λαού. Δικό του είναι το ξεδιάλεγμα και η κατάλληλη τοποθέτηση. Μόλα αυτά η εργασία του είναι συνθετική, δημιουργική, πολύτιμη και θυμίζει τη δουλειά που έγινε άπάνω στα δημοτικά τραγούδια την εποχή του Περιστράτου. Η σημασία της πολλαπλή. Όχι μόνο μάς δίνει κορυφωμένη την ένσπωση από τη λαϊκή λογοπλαστική δύναμη, μά μάς άνοίγει τώρα για πρώτη φορά όλους τους θησαυρούς της λαϊκής ψυχής. Άκόμα παραπάνω για τον ποιητή, για το ζωγράφο, για το μουσικό, για κάθε τεχνίτη και πλάστη κάθε όλικού, που θέλετε ν' άντλήση από την πλούσια, την πλατύστομη και πλατύφωνη και κρυσταλλένια πηγή της λαϊκής Μούσας, και ιδιαίτερα για τον παιδαγωγό που θέλετε και να γνωρίση στο παιδί τη σημερινή Ελλάδα σε όλες της τις συγκινήσεις και σε όλα της τα συναισθήματα και που θέλετε με το άναχτίμητο τούτο όλικό να πλάση γνήσιους Έλληνες, δίνονται τώρα με όλα τους τα κάλλη ζωντανεμένα τ' άριστουργήματα, που κίνησαν τό θαυμασμό των πιο διαλεχτών πνευμάτων του αιώνα μας.

Α. Φ.

Γλωσσικά

Η γλώσσα που γράφηκαν τα Εθαγγέλια

Μ. Τριανταφυλλίδη, Τα Εθαγγέλια και ο Αττικισμός (Άλεξάνδρεια 1913, 7 σελ., 15 λ.), είναι τ' όνομα μιας μικρής μελέτης που βγήκε τελευταία, άφου πρωτοτυπήθηκε στα «Γράμματα», το γνωστό φιλολογικό περιοδικό στην Άλεξάνδρεια. Έξετάζεται, καθώς κι από τον τίτλο φαίνεται, η γλώσσα που γράφηκαν τα Εθαγγέλια, και έξορμε πώς στ' όνομά τους ζήτησαν τελευταία να χτυπήσουν το δημοτικισμό οι έχτροί του, γιατί τάχα μια και γράφηκαν τα Εθαγγέλια στην άρχαϊζουσα γλώσσα, δέν επιτρέπεται έμεις οι νεώτεροι να καθερώ-

σωμε τη δημοτική μας. Άπό τη σύντομη αυτή μελέτη μαθαίνουμε ώστόσο πως η διαφορά που παρουσιάζουν στην εποχή τους τα Εθαγγέλια από τη γλώσσα την κλασική ήταν σημαντικώτατη και πως η γλώσσα της Γραφής είναι η δημοτική γλώσσα της εποχής, κι όχι καμιά καθαρεύουσα που τάχα μιλούσαν τότε οι διαβασμένοι και λόγιοι.

Περισσότερο άκόμη ενδιαφέρει το μέρος όπου βάζει ο συγγραφέας κοντά τους άφορισμούς των δασκάλων της εποχής εκείνης — που σάν τους σημερινούς αποφάσιζαν τα σωστά και μη χυδαία, και τα έβαζαν με δους δέν έννοούσαν γά τους άκούσουν — και άπό την άλλη μεριά τα διορφα, άπείριτα λόγια του Χριστού, γραμμένα στη γλώσσα ίσα ίσα την καταδικασμένη. Δέει ο Φρόνιχος (γραμματικός στον 2. αιώνα μ. Χ.): ... βιωτικόν άηδής ή λέξις — άποτάσσομαί σοι έκφυλόν πάνυ — εὐσχέμων, τούτο μόν αι άμαθεις επί του πλούσιου — έμελλον έμέσαι, έσχάτως βάρβαρος ή σύνταξις, και άλλα δμοια. Και έρωσ στα Εθαγγέλια και τ' άλλα έργα της Καινής Διαθήκης διαβάσαμε: μήποτε βαρυνθώσιν θυών αι καρδιαί εν κρανιάη και μέθη και μερίμαις βιωτικαίς — επίτροφόν μοι άποτάξασθαι — Ιωσήφ εὐσχέμων βουλευτής — της μελλούσης τε κεϊν, μέλλω σε έμέσαι κτλ. κτλ. Δέν είναι βέβαια δυνατό να βάλουμε έδω όλα τα παραδείγματα μά και αυτά άρκούν για να δείξουν πόσο άσταιο και άνώφελοι ήταν οι κανόνες των άττικιστών, που ζητούσαν να σταματήσουν τη ζωή και καθώς παρατηρεί και ο συγγραφέας, οι κανόνες τους «έμειναν άκαρποι». «Τού Χριστού όμως τα λόγια, άν και γράφηκαν στη γλώσσα την περιφρονημένη από τους διαβασμένους της εποχής σκόρπισαν τη ζωή στον κόσμο, ξανάδωσαν έπίδες στους άπελισμένους και θεμέλιωσαν μια καινούρια θρησκεία». Και θα ήταν και άσταιο άν μια θρησκεία σάν τη χριστιανική είχε ανάγκη για να νικήση... άπό την καθαρεύουσα.

Κ. Κ.

Δημοτικισμός και σοσιαλισμός

Καθώς και άλλοι άλλοτε παρατήρησαν ο δημοτικισμός κι ο σοσιαλισμός, άπό φύση κι έξ άρχής ξεχωριστά πράματα, δέν μπορούν να έχουν άμση σχέση. Όστόσο είναι φανερό πως κάθε εργατική κίνηση στην Ελλάδα, όσο καλύτερα προσαρμόζεται στις λαϊκές ανάγκες δέν μπορεί παρά να ξεκολλήση σιγά σιγά και άπό την καθαρεύουσα και να μεταχειριστή για όργανό της τη λαϊκή γλώσσα. Κι είναι κι αυτό άπό τ' άπίστευτα που μόνο στον τόπο μας μπορούσε κανείς να περιμένη — σοσιαλιστή καθαρευουσιάνο, άνθρωπος που να γυρεύουν να φωτίσουν και να μορφώσουν το λαό με γλώσσα που δέν μπορεί να γίνει δική του, και το λαό τον ίδιο να πολεμά μια κίνηση που περισσότερο από κάθε άλλη είναι εθνική και λαϊκή. Όστόσο στα βιβλία και τα φυλλάδια που βγήκαν τα τελευταία χρόνια μέσα άπο την εργατική κίνηση άρχισε να φανερώνεται δειλά και η δημοτική γλώσσα, κάποτε μάλιστα να δείχεται καθαρότερη και πιο μελετημένη. Τέτοια είδαμε τελευταία του Μάρξ Έγγελς, Το κοινωνικό μανιφέστο, μετάφραση Κ. Χατζόπουλου (Έκδοση Σοσιαλιστικού Κέντρου Άθηνών) Άθήνα 1913, κι ένα μικρό κόκκινο φυλλάδι για τις εργάτριες με το καταστατικό του Άλληλοβοθηθητικού Συνδέσμου Άθηνών. Άπό τη σύντομη εισαγωγή αντιγράφουμε ένα μέρος:

«Τι γίνεται όταν άρρωσταίνουμε; τρομάζουμε να γιατρευθούμε. Ο γιατρός θέλει

χρήματα, τὰ φάρμακα θέλουν παράδες και τὸ ἡμερομίσθιο σταματάει. Ὄταν τὴ τύχη τὸ φέρη νὰ βρεθῆ κανένα παλικάρι και γιὰ μᾶς, ἔχομεν ἀνάγκη ἀπὸ λίγα χρήματα διὰ τὰ ἔξοδα τῆς χαρᾶς ποῖός θὰ μᾶς προικοδοτήσῃ; Πόσοι γάμοι δὲν χαλοῦν καθμέρα γιὰ λίγες ψυροδραχμῆς! Ὄταν οἱ ὑπανδρευμένους ἀπὸ ἐμᾶς ἔρχονται στὴν ὄρα τους και ἀποτραβιῶνται ἀπὸ τὴ δουλειὰ τους ποῖός πληρώνει τὰ λίγα ἔκτακτα ἀλλὰ ἀπαραίτητα ἔξοδα ποῦ χρειάζονται διὰ τὴν περίστασι; Ὄταν πεθαίνωμεν — ἄνθρωποι εἴμαστε — ποῖός φροντίζει διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ τελευταίου ταξιδιοῦ μας; Πόσες οἰκογένειες δὲν ἐρέθησαν σὲ φρικτὴ θέσῃ μὲ λείψανο στὸ σπίτι και ἀδειανὴ τὴν τσέπη!... Μὰ καμιὰ δὲν ἐσκέφθηκε ποτὲ ὅτι μπορούμε μόνες μας, χωρὶς τὴ βοήθεια και τὴν προστασία και τὴν φιλανθρωπία κανενός (ὦ, νὰ τὴν χαίρωνται τὴ φιλανθρωπία τους!) νὰ κάμωμε λίγο καλύτερη τὴν τύχη μας, νὰ κάμωμε πιὸ χαρούμενη τὴ ζωὴ μας (διότι ἔχομε δικαιώματα και μετς στὴ χαρὰ και τὴ ζωὴ, και νὰ αὐτοπροστατευθῶμε. Μποροῦμε, ἀλήθεια, μονάχες μας νὰ κάμωμε δια αὐτὰ τὰ τρομερὰ πράγματα και πλάσωμε νέα ζωὴ; Ναι, ἀδελφές, μπορούμε. Φθάνει νὰ τὸ θελήσωμε!

Ἐνωσις — συνασπισμός — συσσωμάτωσις. Ἡ μία μὲ τὴν ἄλλη και ὅλες μαζί νὰ ἐνωθῶμε σὲ ἓνα κοινὸ σκοπὸ, μιὰ κοινὴ ἰδέα: τὴν ἀλληλεγγύην, τὴν ἀλληλοβοήθειαν, τὴν ἀλληλοὑποστήριξιν... Και ἔτσι ἰδρῶθῃ ἀπὸ ἐμᾶς ὁ «Ἀλληλοδοθητικὸς Σύνδεσμος Ἐργατριῶν Ἀθηνῶν». Και τώρα ὁ σύνδεσμός μας σὰς προσκαλεῖ στὴν ἀγκαλιὰ του. Θὰ βρῆτε μέσα του φροντίδα, στοργή, παρηγοριὰ στὶς δυστυχίες σας, ἐνθάρρυνσιν στὸν ἀγῶνα σας, βοήθεια στὶς δυσκολίες και στὶς ἐκτακτες περιστάσεις τῆς ζωῆς σας. Ἐμπρός, ἐλάτε μαζί μας νὰ κτίσωμε τὸ λαμπρὸ παλάτι του μὲ τὰ χέρια μας ὅλες μαζί ἀδελφωμένες, ὁμοιοασημένους, σφικτοδεμένες μὲ τὴ χρυσὴ ἀλυσίδα τῆς ἀγάπης και τῆς ἀλληλοὑποστηρίξεως.

Ὁ Goethe και οἱ διάλεκτοι

Μιὰ ἀπὸ τὶς συχνότερες κατηγορίες γιὰ κεινούς ποῦ γράφουν στὴ δημοτικὴ εἶναι πῶς χωρὶς λόγῳ συστηματικὰ μεταχειρίζονται διαλεκτικὰ στοιχεῖα κὶ ἀπειλοῦν ἔτσι τὴ γλωσσικὴ μας κὶ ἄθνηκὴ διάσπαση. Δὲν εἶναι βέβαια ἐδῶ ὁ τόπος νὰ τονιστῇ πόσο ἀδικαιολόγητος εἶναι ὁ φόβος αὐτὸς και νὰ ξαναειπωθῇ πῶς ἴσια ἴσια οἱ δημοτικιστῆς και πρῶτος ὁ Ψυχάρης — οἱ ἐξαιρέσεις δὲ σημαίνουν βέβαια τίποτε — φρόντισαν νὰ μεταχειριστοῦν τοὺς καινότερους τύπους και ν' ἀποφύγουν κάθε ἀδικαιολόγητο μεταχειρισμὰ ἰδιωματικῶν στοιχείων. Οἱ διάλεκτοι ὅσοπο ἐνός λαοῦ εἶναι κὶ αὐτὲς μιὰ ἀπὸ τὶς πολυτιμότερες πηγῆς γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῆς γραφομένης του, και θὰ ἦταν λάθος και ἀσυνώρητη στενοκεφαλιά ἂν ἤθελε κανεὶς ν' ἀποκλείσῃ ἀπὸ τὴν κοινὴ γλῶσσα καθμιὰ ἁμορφὴ λέξη, ἕναν τύπο ποῦ ἐκφράζει κάτι ἐσχωριστό, ἕναν ἰδιωτισμὸ, μόνον και μόνον γιὰτι ἔτυχε νὰ εἶναι διαλεκτικός. Ἐμεῖς ἴσως νὰ μὴ φτάσωμε ἀκόμη στὴν ἐποχὴ ποῦ νὰ συλλογιστοῦμε προσηχτικώτερα τὸ ζήτημα αὐτὸ, κὶ ἴσως εἶναι και σωστότερο γιὰ τὴν ὄρα νὰ φροντίσωμε τὰ κοινὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, ποῦ ἀποτελοῦν τὴ βάση τῆς γραφομένης μας. Μὰ ὅποιος μελέτησῃ τὶς ἕνας γλῶσσες και τὴν ἱστορίαν τους ξέρει πῶς ὅλες τους ἔχουν πλουτιστῆ ἀπὸ τὰ ἰδιώματα, και πολλὰς φορές μάλιστα μεγάλοι λογοτέχνες συνειδητὰ ἐργάστηκαν γι' αὐτόν τὸ σκοπὸ.

Ἀφορμὴ στὶς σκέψεις αὐτὰς ἔδωσε τὸ ἄρθρον Mundartliches bei Goethe («Διαλεκτικὰ στοιχεῖα στὸν Goethe») ποῦ δημοσιεύθηκε σ' ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα

φύλλα τοῦ περιοδικοῦ Zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins 28 (1913) σ. 161 ἄ. Ἀπὸ και ἔσοκωνίων μερικὰ ποῦ νομίζω χρήσιμα και γιὰ μᾶς:

Ὁ Goethe ἔδειχνε ἰδιαίτερη προσοχὴ γιὰ τοὺς διαλεκτικούς τύπους. Φοιτητῆς στὴν Ἀλσατία, και ἀργότερα ταξιδεύοντας στὴν Ἑλβετία και τὴν Ὀλλανδία κὶ ἄλλοι, σημειῶνε ὅλες τὶς ἐκφράσεις ποῦ τοῦ φαίνονταν περιέργες. Τὸ ἴδιο προσέχει και τὶς ποιητικὰς συλλογὰς ποῦ ἔβγαζαν σὲ διαλεκτικὴ γλῶσσα και συχνὰ μιλά γι' αὐτὰς σὲ περιοδικὰ. Ἐτσι ἅμα βγήκαν τοῦ Hebel τὰ ποιήματα στὴν ἀλσατικὴ διάλεκτο, τοῦ Gröbel τὰ νυρεμπεργικὰ, τοῦ Voss τὰ βορειογερμανικὰ, και ἄλλα. ἀδιάλεχτο μεταχειρίστηκε και ὁ ἴδιος ἅμα ἔγραψε τὸ ἑλβετικὸ τραγοῦδι: Ufm Bergli bin i gsässe, ha de Vögli zugschaut κτλ. Στὸν προφορικὸ λόγῳ κράτησε ὅλη τὴ ζωὴ κάτι ἀπὸ τὴ φραγκοφουρτέζικὴ του προφορά και δῶ και και μεταχειρίζονταν και λέξεις ἰδιωματικές.

M. T.

Ὁ Λούθηρος και τὰ γερμανικά

Βγήκε τελευταῖα ἓνα μεγάλο ἔργο στὴ Γερμανία γιὰ τὸ Λούθηρο, Martin Luthers deutsche Bibel, 1522-1546, σὲ ἑπτὰ τόμους, και στὸ περιοδικὸ Zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins 28 (1914) σ. 324 δημοσιεύθηκε ἓνα μικρὸ ἄρθρον γιὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ και τὴν ἐποχὴ ποῦ περιγράφει. Ἐσοκωνίωμε ἐδῶ μερικὰ ποῦ μπορεῖ νὰ ἐνδιαφέρουν: Σὲ κάθε καινούρια ἔκδοσι τῆς γερμανικῆς Διαθήκης ὁ Λούθηρος συζητοῦσε μὲ τοὺς φίλους του ὅσα ἔπρεπε ν' ἀλλαχθοῦν στὴ μετάφρασι γιὰ νὰ γίνῃ πιὸ γερμανικὴ και πιὸ ἁμορφῆ. Ἐνας μαθητῆς του πήρε σημειῶσι ἀπὸ τὶς συζητήσεις αὐτὰς και μᾶς τὶς φύλαξε. Γίνονταν σὲ μιὰ ἀνυπόφορη λατινογερμανικὴ γλῶσσα ποῦ συνήθιζαν τότε οἱ λόγιοι, και ποῦ πρῶτος ὁ Λούθηρος τόλμησε νὰ παρατήσῃ.

Μὰ και γιὰ τὸ Λούθηρο δὲν ἦταν ἔνκολο νὰ μεταφράσῃ σωστὰ στὴ μητρικὴ γλῶσσα κάθε νόημα τῶν Γραφῶν. Κὶ αὐτὸς συλλογίζονταν λατινικὰ, και συχνὰ σημειῶνε στὸ περιθώριον τοῦ καιμένου «λατινικὰ» τὸ νόημα ποῦ δὲν μπορούσε ἀκόμη νὰ τὸ ἀποδώσῃ γερμανικὰ. «Ἐπρεπε κὶ ὁ Λούθηρος νὰ ξερᾶθῃ νὰ συλλογίζεσθαι λατινικὰ», ἐκεῖ ποῦ «κάθε ἄνθρωπος τῆς σκέψης ὡς τότε λατινικὰ μόνον συλλογίζονταν» και πίστευε πῶς τὰ γερμανικὰ δὲν ἔφταναν γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν βαθύτερες σκέψεις.

Ὁ Λούθηρος γιὰ νὰ συγκινήσῃ τὸ λαὸ ζητοῦσε ὅχι τὶς λέξεις ποῦ θ' ἄρεζαν στὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστη, μὰ τὴν ἐκφρασι ποῦ θὰ πῆγαν στὸ ἀπεί. Σὲ κάθε νέα ἔκδοσι βρισκονταν και νέες ἀλλαγές. Ἡ κυριολεξία γίνεται μεγαλύτερη και ἡ γλῶσσα πιὸ παραστατικὴ. Προσπαθοῦσε νὰ γράφῃ γερμανικὰ τέτοια ποῦ νὰ τὰ νύθη κὶ ἕνας ἁπλὸς ἄνθρωπος «χωρὶς νὰ πονοκεφαλᾷ». Και πολλὰς φορές σημειῶνε ὁ Λούθηρος γιὰ μιὰ του φράσι «ἔτσι λέμε», «ἔτσι λέμε καλά γερμανικὰ».

M. T.

Ἡ ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἀγγλία

Τώρα τελευταῖα ἀρχισε στὴν Ἀγγλία μιὰ κίνησι γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας. Δὲν ἔγινε λόγος γι' αὐτὴ στὴν παραπάνω μελέτη τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη, μὰ εἶναι ἐπίκαιρο νὰ εἰπωθοῦν ἐδῶ λίγα λόγια και γι' αὐτὸ τὸ κίνημα. Μᾶς στάλθηκε ἡ τρίτη ἔκδοσι ἐνός μικροῦ βιβλίου Simplified Spelling, An appeal to common sense (Ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία, ἐκκλήσι στὸν κοινὸ νοῦ)

95 σελ., σχ. 8^ο μικρ., πού μέ πλούσια καί πρακτικά ἐπιχειρήματα, καθώς μόνο ἀπό Ἀγγλους καί Ἀμερικάνους μπορεῖ κανεῖς νά περιμένῃ, ὑποστηρίζεται μέ ἀρκετὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση τῆς ἀγγλικῆς ὀρθογραφίας. Τὸ βιβλιόρακι αὐτό τὸ ἔδωκε The Simplified Spelling Society, πού ἰδρύθηκε στὸ Λονδίνο στὰ 1908 καί ἔδωκε ὡς τώρα διάφορα σχετικὰ φυλλάδια. Ἴσως θὰ εἶναι διδακτικὸ νά ρίξῃ κανεῖς ἄλλοτε μιὰ ματιὰ καί στὴν κίνηση αὐτὴ πού μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἀγγλία. Σήμερα θὰ περιοριστοῦμε ν' ἀναφέρουμε μιὰ κριτικὴ πού τελευταία δημοσιεύθηκε στὴν Contemporary Review τοῦ Λονδίνου (Ἰανουάριος 1914).

Ὁ ἀρθρογράφος ἀπορεῖ πῶς βρίσκονται μέσ στὸν ἀγῶνα αὐτὸν ὁ μέγας Ἕλλητιστὴς Gilbert Murray, ὁ Carnegie καί ἄλλοι ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστοὺς καί ξεχωριστοὺς λόγιους, τόσο πού καθώς λέει, καί κελνοὶ ἀκόμη πού δὲν μποροῦν νά δοῦν τίποτε τυπωμένο στὴ νέα ὀρθογραφία τοὺς ἔρχεται νά γίνουν ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμισμένης ὀρθογραφίας. Τὸ σημαντικώτερον ἐπιχείρημα τῶν Ἀγγλων μεταρρυθμιστῶν εἶναι πῶς τὰ παιδιὰ δυσκολεύονται, καί χάνουν τὸν καιρὸ τους. Ὁ ἀρθρογράφος ὁμῶς νομίζει πῶς αὐτό δὲν εἶναι καί τόσο σπουδαῖο, γιατί οἱ ἀσυνέπειες καί ἀνοησίες τῆς ἀγγλικῆς ὀρθογραφίας δίνουν στὰ παιδιὰ κάποια βοήθεια καί ἀνάσα ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἄλλη λογικὰ τῆς σχολικῆς ρουτίνας. Οἱ ἀσυνέπειες καί ἀλογίες δίνουν, λέει, καὶ αὐτὲς ἀφορμὴ πρὸς ἱστορικὰ ἐπεξηγήσεις, καὶ εἶναι καλὸ νά ὑπάρχουν ὀρθογραφικὲς δυσκολίες ὥστε ν' ἀργοπορῇ τὸ παιδί πρὸς πρωτομαθαίνει νὰ διαβάξῃ, καί ἔτσι νά μαθαίνῃ καλύτερα. Ὁ ἀρθρογράφος ἐλπίζει πῶς δὲ θ' ἀποθαρρυνθῇ ἡ νεογέννητη ἔταιρεία μέ τὴν κριτικὴν του, καί αὐτὸ βέβαια δὲ θὰ γίνῃ ἂν δὲν ὑπάρχουν σοβαρώτερα ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν διατήρηση τῆς ἀγγλικῆς ὀρθογραφίας. Καί ἂν, καθώς ἀκόμη παρατηρεῖ ὁ ἐπικριτὴς, γιὰ νά πετόχῃ ἡ μεταρρύθμιση δὲν πρέπει ν' ἀλλαχτοῦν διὰ μιὰς πολλὰ, τὸ παράδειγμα ἔδωσε κιάλας ὁ σύλλογος γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἀμερικὴ, πού καὶ αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς εἶδε πῶς εἶσι μποροῦσε νά ἐργαστῇ μέ περισσότερες ἐλπίδες ἐπιτυχίας.

M. T.

Πῶς προσπαθεῖ νά γίνῃ πρακτικὸ τὸ κράτος

Τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, τμήμα Γεωργίας, ἔδωκε ἕνα φυλλάδιο γιὰ νά φωτίσῃ τοὺς γεωργοὺς στὸ φύτεμα καί μεταφύτεμα τῶν δέντρων. Τοῦ ἔδωσε καί τὸν τίτλο «Πρακτικαὶ Ὁδηγίαι» μὰ δὲ συλλογίστηκε πῶς σκοπεῖται ἡ πράξις ἅμα δοκιμάσῃ νά μιλήσῃ στὴ συνταγματικὴ γλῶσσα γιὰ πράγματα πού ὁ λαὸς τὰ ξέρει μέ τὰ δικὰ του τὰ δημοτικὰ ὀνόματα. Εἶναι περισσότερο ἀπὸ παράξενη ἡ τυφλαμάρα αὐτὴ τοῦ κράτους πού θέλει νά φωτίσῃ τὸ λαὸ καὶ ὁμῶς ἀφοῦ ἀνάψῃ τὸ καντήλι τὸ σκεπάζει ἀμέσως μέ τὸ πηγάρι τῆς καθαραιούσας, καὶ ἀφήνει ἔτσι τὸ δύστυχο τὸ χωριάτη μέσα στὸ ἴδιο σκοτάδι πού τότε σκιάθωνε καί πρίν. Εἶναι ἀνάγκη νά τὸ φωνάζουμε κάθε μέρα πῶς τότε μοναχὰ θὰ πολιτιστῇ καί θὰ δασκαλευτῇ ὁ λαὸς δταν τὸ κράτος καὶ ὁ δάσκαλος καί τὸ βιβλίον θὰ τοῦ μιλήσουν τὴ γλῶσσα τῆς δικῆς του, τῆς ζωντανῆς καί τόσο πρακτικῆς;

Γιὰ νά δείξουμε τὸ χάος πού χωρίζει τὸ τμήμα τῆς Γεωργίας ἀπὸ τὴν ἀλήθεια βάζουμε πλάι-πλάι μερικά λόγια στὴ δημοτικὴ καί τὸ καθαρευουσιάνικο ἀντίστοιχο κείμενο, καί ρωτοῦμε, ποῖο ἀπὸ τὰ δύο θὰ καταλάβῃ καλύτερα, ἔχι μοναχὰ ὁ χωριάτης μὰ καὶ ὁ πιὸ σφόδρ κληρονομικὸς καὶ ὁ πιὸ γραμματισμένος κἀτοικος τῆς πολιτείας;

"Ὅσο βαστὰ τὸ κοῦνημα καὶ τὸ κοῦδάλημα τῆς μπάλας πού εἶναι μέσα στὸ βαρέλι, χρειάζεται νὰ μὴν τραταχτῇ αὐτὴ καθόλου καὶ νὰ μὴ χτυπηθῇ. Ὁ λάκκος ὅπου θὰ ξαναφυτεῖται τὸ δέντρο, πρέπει νά εἶναι ἕτοιμος καὶ νὰ ἔχῃ κατ'ἄφρον ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά γιὰ νά μπορέσῃ νά γλιστρήσῃ εὐκόλῃ στὴ θέσιν τῆς ἡμίλιας. Φέρομε λοιπὸν τὸ δέντρο κοντὰ στὸ λάκκο, καὶ καθώς ἡ ἡμίλια κατεβαίνει γλιστρώντας πρὸς τὰ μέσα, εἶας ἐργάτης σέρνει σιγὰ σιγὰ βαστώντας τὴ φυλλωσιά τοῦ δέντρου. Ὅταν μὴ πιά ὀπίσθετα μέσα στὸ λάκκο ὀρθοτυλώνουμε τὸ δέντρο κανονικὰ μέ τὰ σκοινιά πού μεταχειριστήκαμε γιὰ τὸ ξερίζωμα. Ἐνας ἐργάτης στεριώνει τὴν ἡμίλια μέσα στὸ λάκκο σὲ τρόπο πού νὰ σταθῇ κάθετος ὁ κορμὸς τοῦ δέντρου καὶ ἔπειτα κόβουμε μέ πριόνι τὰ τρία στεφάνια ἀνάμεσα σὲ δύο γειτονικὰ ντύθες. Ὅλα τὰ σανίδια τοῦ βαρελιοῦ βγαίνουν ἔπειτα μέ εὐκολία.

Γεμίζουμε τὸ λάκκο μέ τὸ ξεκαμμένο χῶμα καὶ τὸ ζουλάμε καλά γιὰ νὰ μὴν τύχῃ καὶ γείρῃ ἔπειτα τὸ δέντρο ὅαν κατάκαθίσουν τὰ χῶματα ὕστερ ἀπὸ τὸ πότισμα. Τὸ πότισμα πρέπει νά γίνῃ μπόλικον καὶ εἶσι τὸ μεταφύτεμα τελειώνει.

Καθ' ὅλην τὴν μεταφορὰν καὶ τὸν χειρισμὸν τοῦ βυτιοειδοῦς σβώλου σπουδαῖον εἶνε τὸ νὰ μὴ παραχθῇ οὗτος καὶ ὑποστῇ κτυπήματα. Ὁ λάκκος, ὅστις θὰ δεχθῇ τὸ δέντρον, πρέπει γὰ εἶνε ἕτοιμος καὶ ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἐπίσης ἐπικλινθῆς, ἵνα διευκολυνθῇ ἡ διολίσθησις τῆς μπάλας εἰς τὴν θέσιν τῆς. Φέρομεν λοιπὸν τὸ δέντρον παρὰ τὸν λάκκον καὶ ἐνθ' ὃ σβώλος ὀλισθαίνων πίπτει ἐντὸς αὐτοῦ, εἰς ἐργάτης ἀνασείρει βαθμηδὸν τὴν κόμην του, ἀφ' ὃθ' δὲ τεθῆ ἔντελως εἰς τὸν λάκκον, κανονίζομεν τὴν ὀρθὴν στάσιν τοῦ δέντρου διὰ μέσου τῶν σχετιῶν, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποίησαμεν διὰ τὴν ἐκρίζωσιν. Εἰς ἐργάτης στεριώνει τὴν ἡμίλιαν ἐν τῇ λάκκῳ, ὅπως ὥστε ὁ κορμὸς τοῦ δέντρου νά εἶνε κάθετος, διὰ μέσου δὲ πριόνος ἀποκόπτομεν τὰς τρεῖς στεφάνιας μεταξὺ δύο συνεχῶν δουγῶν καὶ τὸ δλον περικάλυμμα βυτίου ἐξάγεται μετὰ ταῦτα εὐκόλως.

Πληροῦμεν τὸν λάκκον διὰ τὸ ἐξαχθέντος χῶματος καὶ πιέζομεν καλῶς, ἵνα μὴ τὸ δέντρον κλινεῖ κατὰ τὴν καθίτησιν τῶν χωμάτων κατόπιν τοῦ πότιστος, τὸ ὅποιν θὰ δοθῇ γέννατον καὶ ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν πράξιν τῆς μεταφύτεσεως.

P. B.

Ἡ γλῶσσα πού θέσπισε τὸ σύνταγμα

"Ὅσο καὶ ἂν χάρηκαν οἱ ἀντιδραστικοὶ γιὰ τὸ γλωσσικὸν ἄρθρον πού μῆκε στὸ νέο σύνταγμα, δὲ λείπουν κάθε τόσο στὸν τύπον τὰ παράπονα γιὰ τὴν ἐπίσημη γλῶσσα, πού ὅπως τουλάχιστον τῇ μεταχειρίζονται οἱ ἐπίσημοι, δυσκολεύει τὴ συνεννόησιν σὲ ὄλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως καὶ τῆς πολιτείας. Εἶδαμε παραπάνω σὲ τί ἀλαμπουρνέζικα προσπαθεῖ τὸ κράτος νά χάρισῃ στοὺς πολίτες του τίς πρακτικὰς του ὁδηγίας, κατὰ ἀλαμπουρνέζικα πού συχνὰ προκάλεσαν διαμαρτυρίας στὸν τύπον. Ἐδῶ βάζομε ἀκόμη ἕνα ἄποσπασμα ἀπὸ τὸν καθημερινὸν τύπον πού δεῖχουν πῶς καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τῶν ἐφημερίδων δὲ μοιάζει νά εἶναι τόσο ἱκανοποιημένη ἀπὸ τὴ συνταγματικὴν γλῶσσα:

Ἀπὸ τὸ «Ἐμπρός» τῆς 31 Ἰαν. 1913, σελ. 3, στ. 2: «Σαν σκριτικὴ! Προχθεσινὴ ἐγκύκλιος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν διατάσσει τὰ σώματα νά ὑποβάλουν πίνακας ἀναφερομένου ὀλικῶν ἐξ ἐγκριτιδων, κλειστῶν πηγαίων, παρακύντων, ἀκρᾶσονίων, παρεκταμάτων, ὑπερεϊσματος, πλοκαμίδων, νήματος, σιριδων παρεκτριπτῶν κτλ. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀκαταλήπτων αὐτῶν φράσεων — ἀπὸ διακόσια ὀνόματα τοῦ καταλόγου μόνον δεκα ἡμπορεῖ νά ἐξαίρεση κανεῖς — πιθανόν νά ὑπανθῇ ἀνεπιθυμητὴν, ἀνεπιθυμητὴν, ἀνεπιθυμητὴν ἢ καὶ ἀλαμπουρνέζικην ἂν θέλετε, ποτὲ ὁμῶς ἑλληνικὴν. Καὶ ἔχουν ὅλα αὐτὰ τὰ στρατιωτικὰ εἶδη ἑλληνικώτατα καὶ δημοτικώτατα ὀνόματα. Διότι φανερὰ μετὰ θυσάνων δὲν εἶναι ἴσως παρὰ τὰ λεβέντικα εὐχωνικά φέσια, καὶ αἱ παρεκτριπτὰ σιριδὸς τὰ σιριτῆρια τῶν ἀξιωματικῶν. Ἐχάθη ἐπομένως μία μεταφραστικὴ τῶν ὄρων αὐτῶν ὥστε νά μὴ βασανίζονται ἀγαθοὶ στρατιῶται εἰς ἀνιαρὰν ἀποστήθειαν; Ἐκτός ἂν τὸ ἀπαίτη πλεον ἢ εὐχωνικὴ φιλολογία...»

Τὸ πιὸ ἀστεῖο ὁμῶς σὲ ὅλην αὐτὴ τὴ δουλειὰ εἶναι πῶς κάποτε ἡ ἴδια ἡ

διηρησία τοῦ ὑπουργείου καταλαβαίνει πὼς ἡ γλῶσσα τοῦ κράτους χρειάζεται να τὴν καταλάβουν καὶ οἱ πολλοὶ οἱ καλῶς τοὶ, ποὺ εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ φρουρηθῇ ἡ γλῶσσα τοὺς με συνταγματικὴ διάταξη. Ἔτσι μᾶς πληροφορεῖ τ' ἀκόλουθα ἡ «Ἐστία» τῆς 3 Ἰαν: «Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶπαμεν διὰ τὴν ἐγκύκλιον περὶ τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν, πραγματοποιεῖται ἤδη. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, διὰ νέας ἐγκυκλίου τοῦ προσκαλεῖ τοὺς Δημάρχους, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς δημοδιδασκάλους νὰ ἐξηγηθῶσιν εἰς τοὺς ἐκλογεῖς τὴν ἑλληνικὴν ἐγκύκλιον, τὴν γραμμῶν εἰς τὸ αὐστηρὸν γραφειοκρατικὸν ὄφρος, τοῦ ὁποῦ τὰς δυσκολίας ὑπεδείξαν ἀπὸ τότε. Ἡ νέα ἐγκύκλιος μάλιστα προβαίνει καὶ περαιτέρω, καὶ καθιστᾷ ὑπευθύνους τοὺς Δημάρχους, ἱερεῖς καὶ δημοδιδασκάλους, ἀν καποὺ εἴ αἰτίας τῶν ἐπέθῃ ἀνωμαλία εἰς τὴν ἐκλογὴν.

Καὶ οἱ μὲν Δημάρχοι καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ δημοδιδασκαλοὶ θὰ προσπαθήσουν βεβαίως νὰ κάμουν τὸ καθήκον των, καὶ ὅτι εἶναι καθήκον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπειλὴν τῆς εὐθύνης. Θὰ τὸ κατορθώσουν ὅμως ὅλοι, ὅσον καὶ ἀν προσπαθήσουν; Καὶ δὲν θὰ ἦτο ἀπέρας προτιμότερον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὑπουργεῖον ν' ἀφῆνε τὴν στρυφνότητα τοῦ ἐπισήμου ὄφρους καὶ νὰ συντάξῃ τὴν ἐγκύκλιον του εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῶν ἐφημερίδων τὴν ὁποῖαν ἐνοσοῦν ὅλοι οἱ «Ἕλληνες, ἀφοῦ τὸ ἔγγραφον αὐτὸ δὲν ἦτο προωρισμένον διὰ τὴν ἑσωτερικὴν κατανάλωσιν τῆς διηρησίας συνηθισμένης εἰς αὐτὰ τὰ ἱερογλυφικά;»

Τὶ σὰς λέει τώρα ἐκεῖνο τὸ «αὐστηρὸν γραφειοκρατικὸν ὄφρος», ποὺ ἔχει «δυσκολίας» καὶ «στρυφνότητα ἐπισήμου ὄφρους»; Ὡς τώρα ἔγραψε γλῶσσα ποὺ μιλοῦμε — τὴ «χουδαία» καὶ «κοιτικὴ» — καὶ γλῶσσα ποὺ γράφεται — τὴν «προγονικὴν» καὶ «ἐπίσημην». Τώρα μαθαίνομε πὼς οὐτε καὶ οἱ ἐφημερίδες δὲ μεταχειρίζονται τὴ συνταγματικὴ γλῶσσα, ἀφοῦ ἀκοῦμε πὼς πρέπει τὸ ὑπουργεῖο νὰ παρατήσῃ τὴ γραφειοκρατικὴ καὶ στρυφνὴ γλῶσσα γιὰ τὴν «ἑλληνικὴν» τῶν ἐφημερίδων, «τὴν ὁποῖαν ἐνοσοῦν ὅλοι οἱ «Ἕλληνες».

Ἡ διάκρισις αὐτὴ δὲ μᾶς φαίνεται ἀσκημη. Ἐκεῖ ποὺ ἄλλοι λαοὶ γράφουν, καταλαβαίνουν καὶ μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα, ἐμεῖς στὴν Ἑλλάδα ἔχομε τρεῖς: Μία γλῶσσα γιὰ νὰ τὴ μιλοῦμε καὶ νὰ τὴν καταλαβαίνομε — τὴ δημοτικὴ δηλαδὴ — μιὰν ἄλλην ποῦ δὲν τὴ μιλοῦμε μὰ ποῦ τὴν «ἐνοσοῦν» ὅμως ὅλοι οἱ «Ἕλληνες, μερικοὶ τουλάχιστο — τὴ γλῶσσα τῶν ἐφημερίδων καὶ τῆς «Ἐστίας» — καὶ μιὰν ἄλλην ἀκόμη ποὺ οὐτε τὴ μιλοῦμε οὔτε τὴν καταλαβαίνομε, καθὼς τὸ παραδέχεται καὶ ἡ «Ἐστία», μὰ ποῦ τὴν ἔχομε γιὰ νὰ τὴ βλέπομε τυπωμένη καὶ νὰ τὴ φυλάξῃ σὸ σὺνταγμα, καὶ ποῦ ἀπαγορεύεται ἡ «οἰαδῆποτε» παράδοσις τῆς. Ὡστόσο φαίνεται πὼς δίκαια εἶναι τὰ παράπονα ποὺ καθημερινὰ σχεδὸν διαβάζομε στὶς ἐφημερίδες γιὰ τὴ γλῶσσα αὐτὴ ποὺ δὲν καταλαβαίνεται. Σὲ μιὰν ἄλλην περίστασις φαίνεται μάλιστα πὼς γίνηκε σωστὴ ἀνακατωσούρα. Τέτοια ποὺ τὴν τιλοφορεῖ «κομπούτσιον» — «γλῶσσα τῶν ἐφημερίδων» καὶ αὐτὸ — ἡ «Ἐστία». Νὰ τί μᾶς λέει σὸ φύλλο τῆς 21 Δεκ. 1913. «Χάρης εἰς τὸ στρυφνὸν τῆς ἐπισήμου ἑλληνικῆς φρασεολογίας, ἡ δημοσίευσίς τῶν τροποποιήσεων τοῦ δασμολογίου, αἱ ὑποβλήθεισαι γῆδες εἰς τὴν Βουλὴν καὶ δημοσιεύμεναι αὐτοῖσι σήμερον εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἐπροξένησαν καταπληκτικὴν σύγχυσιν εἰς τὸ κοινόν. Εἰς τὰς λαϊκὰς μάλιστα συνοικίας ἐθεωρήθη ὅτι ἐπίκειται ὀφθαλμὸς τῶν δασμῶν καὶ ἠκούσθησαν ἄθῆνοι καὶ ὀδυρμοί.

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐφημερίδες ἐπέτειναν τὴν σύγχυσιν, διατρεθείσαι εἰς τρεῖς κατηγορίας. Ὑπάρχουν μερικὰ αἱ ὅποια πίσω ἀπὸ τὴν στρυφνότητα τοῦ ὄφρους διέγνωσαν περὶ τίνας πρόκειται καὶ τὸ ἐξηγήσαν. Ὑπάρχουν ἄλλαι αἱ ὅποια αὐτὴν τὴν φροντίδα τὴν ἀφῆσαν εἰς τοὺς ἀναγνώστας των, ἀρκεσθεῖσαι νὰ δημοσιεύουν τὰ ἱερογλυφικά ὅπως τὰ ἔλαβαν. Καὶ τέλος ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὅποια ἐφαντάσθησαν ἀβέβαιον αὐξήσιν τῶν δασμῶν...» Σὲ ἄλλη στήλῃ τῆς «Ἐστίας» βρίσκειται μεταφρασμένη ἡ συνταγματικὴ γλῶσσα σὸ «ἰδίωμα» τῶν ἐφημερίδων.

Ὡστόσο φαίνεται πὼς μὲ ὅλο τὸ σὺνταγμα καὶ τίς ἀπαγορευτικὰς τοῦ διατά-

ξεις οἱ ἴδιοι οἱ ὑπουργοὶ τὸ κατάλαβαν πὼς προκοπὴ δὲ γίνεται με τὴν ἐπίσημην γλῶσσα. Καὶ νὰ τί ἀνακοινῶναι σ' ἕνα συντάχτη τῆς «Ἐστίας» ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Μακεδονίας καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Ρέπουλης ἐπειτα ἀπὸ τὴν περιόδεσιν του στοὺς νέους τόπους. Ἔδωσε, λέει, τὴ συμβουλὴ στοὺς δασκάλους «ν' ἀποφεύγουν τ' ἀκατάληπτα βιβλία καὶ νὰ προτιμοῦν τὴν ὑπάγορεύουσιν εἰς τοὺς μαθητὰς λέξεων καὶ φράσεων τῆς καθομιλουμένης γλώσσῃς, ἢ ὅποια εὐχερέστερα ἐκμανθάνεται, ἐνθ' ἡ ἄλλη, διδασκομένη, ἀποβαίνει ἀχρηστος εἰς τὴν συνομιλίαν.»

Habemus confidentem! ὁ ἴδιος ὁ ὑπουργός, γνωστὸς μάλιστα καθαρευουσιάνος, ποὺ ἀπρόκλητος ἐμολογεῖ πὼς τὰ βιβλία τοῦ κράτους στραβῶνουν με τὴ γλῶσσα τοὺς καὶ καλύτερα νὰ λείπουν. Ἀργὰ σὰ ν' ἀρχίσαν νὰ ζυπνῶν οἱ ἐπίσημοι, μὰ κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτὲ. Χρόνια καὶ χρόνια τώρα τὸ φωνάζομε ἐκεῖνο ποὺ ἔνωσε ὁ κύριος ὑπουργός ἐπειτα ἀπὸ τὸ ταξίδι του στὴ Νέα Ἑλλάδα, πὼς μόνον με τὴ ζωντανὴ μας γλῶσσα γίνεται δουλειά. Μὰ μόνον γιὰ τὴ Μακεδονία εἶναι «ἀχρηστος εἰς τὴν συνομιλίαν» ἡ «διδασκομένη γλῶσσα»; καὶ πὼς δὲ φροντίζει ὁ ὑπουργός νὰ κοῦν δια τ' ἀκατάληπτα ἐγκυκλιμένα βιβλία, μὰ καὶ πείστηκε πὼς πρέπει νὰ τ' ἀποφεύγουν οἱ δασκαλοὶ;

Τὸ φυλλάδιον ποὺ μιλήσαμεν δὲν εἶναι τὸ μόνον. Βγήκαν, με τὴν καλύτερη πάντα πρόθεσις, μιὰ δόλοκληρη οὐστρά τέτοιος δδηγίας πρακτικῆς, με ἐπικεφαλίδια συνήθως «Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Τμήμα α' Γεωργίας» καὶ με ἀξέοντα ἀριθμό. Τὰ ὄνόματά τους εἶναι «Ἡ φωρίσις τῶν ἐσπεριδοειδῶν καὶ τῆς οὐκῆς», «Πρακτικαὶ δδηγίαι πρὸς κατασκευὴν καλῶν οἰνῶν», «Πρακτικαὶ δδηγίαι πρὸς καταπολέμησιν τοῦ δάκου (μυίας) τῆς ἐλαίας», «Θεραπεία τῆς διατομίτιδος (κλαπάτσας) διὰ τοῦ αἰθέριου ἐκχυλίσματος τῆς ἀρρενοπτέριδος», «Πρακτικαὶ δδηγίαι περὶ χρήσεως τοῦ μαγειρικοῦ ἀλατος ἐν τῇ κτηνοτροφίᾳ καὶ τῇ κτηνιατρικῇ». Ἀπὸ τὸ πρῶτο φυλλάδιον ποὺ ἀναφέραμε καὶ τὸ τελευταῖον βάζομε ἐδῶ χωρὶς ἄλλα σχόλια δυὸ μικρὰ δείγματα.

«Ἐνδειξίεις καὶ ἀντενδειξίεις χρήσεως τοῦ ἀλατος. — Ἡ εἰς τὰ ἀγροτικὰ ζῆα παροχὴ τοῦ ἀλατος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀνάγκης, ἧτις ἐκάστοτε παρουσιάζεται πρὸς τοῦτο, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐν γένει ὑγιεινὴν κατάστασιν καὶ τὴν εὐεξίαν ἢ καχεξίαν αὐτῶν. Ἐπιβάλλεται, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ παροχὴ ἀλατος ὅπταν τὰ ζῆα εἶναι ἀνόρεκτα, ὅταν ἀρέσκονται νὰ ἀναλαμβάνωσι ξένας ῥυπαρὰς ὕλας, ὡς χῶμα, κόπρον, ἔρια κτλ. ὅπταν, ἀποτόμως, ἀρνούμενα τὴν συνήθη τροφήν των, ἐπιζητῶσι νὰ λείχωσι τὰ φατνία, τὰ τοιχώματα τῶν σταύλων κτλ., ἢ καὶ νὰ ἀλληλολείχωνται. Ὅπταν ταῦτα φαίνονται ἐξηνητῆμένα, κενηκῶτα, νεθρά, ἀδύνατα ὅπταν τὸ τρίχωμα ἢ τὰ ἔρια φαίνονται ἀμαυρά, ἀνορθωμένα καὶ ἀστίλπινα ὅπταν ἐλλείπῃ ὁ φυσιολογικὸς αὐτῶν ὄργασμος καὶ τέλος δασκίς, ἀνευ προφανοῦς τινοῦ νυκτῆρας αἰτίας, ἀρχεται ἐκδηλούμενη μείωσις τῆς συνήθους ποσότητος τοῦ γάλακτος.

Τοῦναντίον ἀντενδείκνυται ἡ χορηγία τοῦ ἀλατος εἰς τὰ πάσχοντα ἐξ ὀξείων φλεγμονῶν τοῦ γαστροεντερικοῦ σωλήνος ἢ καὶ ἐξ ἄλλων ἐκ τῶν συνήθως τὰ ζῆα προσβαλλουσῶν συμφορητικῶν νόσων. Ἐπίσης ἀντενδείκνυται τὸ ἄλας κατὰ τὰ μεγάλα καύματα, κατὰ τὰς μεγάλας ἐξηρασίας, ὡς καὶ εἰς περιπτώσιν καθ' ἣν ἐν τῇ χώρᾳ ἐνθα συνήθως βόσκουσι τὰ ζῆα δὲν ὑπάρχουσι καθαρὰ πόσιμα ὕδατα, ἀναγκάζονταὶ δὲ ταῦτα νὰ πίνωσι ῥυπαρὰ καὶ ἀθυγιμὰ ὕδατα.»

Τὸ μαγειρικὸν ἄλας ὡς μέσον θεραπευτικόν. — Ἐκτός τῶν ἐν τοῖς ἀνω σημειωθεῖσιν ἰδιοτήτων, τὸ ἄλας κέντηται καὶ θεραπευτικῶς, ἀποτελεῖ δὲ ἐξαιρετον πρῆξιρον καὶ εὐχῆρον φάρμακον, δυνάμενον λίαν ἐπιτυχῶς νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ ἐιδικώτερα φάρμακα.»

Τὸ ἄλας χορηγίαις τοῦ ἀλατος εἰς τὰ ζῆα καὶ ποσότης αὐτοῦ. — Τὸ ἄλας χορηγίαις εἰς τὰ ζῆα, εἴτε συντετριμμένον, εἴτε καὶ εἰς

πυκνόν διάλυμα μεθ' ὕδατος μέχρι κορεσμοῦ (ἐντός δηλονότι τοῦ δοχείου τοῦ περιέχοντος τὸ πρὸς διάλυμα ἄλλας ἐπιχέεται κατὰ μικρὸν τόση ποσότης ὕδατος ὅση ἐπαρκεῖ πρὸς τελείαν αὐτοῦ διάλυμα). Καὶ συνετραμμμένον μὲν παρέχεται εἴτε ἀναμιγνύμενον εἴτε ἐπιπασσόμενον ἐπὶ τῶν τροφῶν δι' ὃν ἕκαστος κτηνοτρόφος συνειθίζει· νὰ διατρέφῃ τὰ ζῷα του, ἢ τοῦτο βίπεται ἐντός τῶν δοχείων ἀπὸ τῶν ὁποίων τὰ ζῷα ἀναλαμβάνουσι τὰς τροφὰς τῶν».

«Κατὰ πολλὰ μέρη τῆς ψωριάσεως. — Ἐξ ὅσων ἐκ τοῦ βίου τῶν κοκκοειδῶν ἐντόμων καταφαίνεται ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ καταπολέμησις ἀποβαίνει λίαν δυσχερής, καθόσον ἐκτός τοῦ ὅτι ὁ πολλαπλασιασμός αὐτῶν λαμβάνει χώραν ἐπὶ πολλοῦς μῆνας καλύπτονται ταυτοχρόνως ὑπὸ τοῦ, περὶ οὗ ἤδη ἐγένετο λόγος, χελωνίου, ὅπερ προφυλάσσει αὐτὰ ἀπὸ τὰς κατ' αὐτῶν χρησιμοποιοιμένας ἐντομοκτόνους οὐσίας. Ἴνα ὅθεν αἱ συνιστώμεναι διάφοροι παρασιτοκτόνοι οὐσίαι ἀποδοῦσι δραστικά κατὰ τῶν ζωφίων, πρέπει νὰ ἐκλέγηται ἡ κατάλληλος ἐποχή, ἢ ἐποχὴ θηλ., καθ' ἣν εἰσέτι τὰ ζωφία εἶναι γυνὰ καὶ δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἀναπτύξει τὸ χελωνίδιον των. Καὶ ἐπειδὴ ἡ φθορία καὶ ἐκκόλαφίς ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις ἐντός τοῦ ἔτους, πρέπει καὶ ἡ χρῆσις τῶν παρασιτοκτόνων οὐσιῶν νὰ ἐπαναληφθῇ, ὁσάκις γίνεται καὶ νέα ἐκκόλαφίς φαρίων».

Κ. Κ.

Ἐνας δάσκαλος γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα

Εἰς δημοδιδάσκαλος ἔχει γιὰ ὑπογραφή τὸ ἄρθρον «Ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς γλώσσης» ποῦ δημοσιεύτηκε στὴν Ἀκρόπολη τῆς 11 Δεκεμβρίου 1913 καὶ ποῦ ἀξίζει νὰ ξανατυπωθῇ ἐδῶ ὁλόκληρον. Μὲ χαρὰ βλέπομα πὺς καὶ μέσα ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν δημοδιδασκάλων ἄρχισαν νὰ ἀκούονται τέτοιαι φωτεινὰς γνώμας γιὰ τὴ σημερινὴ γλῶσσα τῶν σχολείων μας.

«Τὸ κατωτέρω γεγονός μαρτυρεῖ πόσην δύναμιν ἔχει ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ποῖα ἀγαθὰ ἀποτελέσματα θὰ ἔχωμεν, εἴαν ἠθέλωμεν εἰσαγάγει αὐτὴν εἰς τὰ σχολεῖα μας. Ἀναφέρω ξηρὰ ἄρα ὅτι εἶδον καὶ ἤκουσα ἀπὸ ἕνα μαθητὴν τῆς δευτέρας τάξεως τοῦ σχολείου ἐν ᾧ δηρητῶ, πρῶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἀπαιτεῖ νὰ ἔχη πολλὴν κἀνείς περὶ τὰ παιδαγωγικὰ καὶ γλωσσολογικὰ σπουδὴν διὰ νὰ ἐξαγάγῃ συμπέρασμα.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων ἐπειδὴ δὲν προσήρχοντο τακτικῶς ὅλοι οἱ μαθηταὶ καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ σχολείου δὲν εἶχε καθορισθῆ τελείως πρὸς τακτικὴν λειτουργίαν τῶν μαθημάτων, ἡμεῖς δὲ οἱ διδάσκαλοι δὲν προσηρχόμεθα ἀκριβῶς εἰς τὴν κανονισμένην ὥραν, ἠναγκασθῆ ὁ κ. διευθυντὴς νὰ ἄρῃσις ἐπιτηρητὰς κατὰ τὰ συνήθη καὶ χάριν τῆς ἡσυχίας, μέχρις οὗ τακτοποιηθῶσι τὰ πάντα καὶ ἀρχίσῃ ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ σχολείου. Μίαν πρώϊαν μετέβην εἰς τὸ γραφεῖον — ὀλίγον βραδέως — εἶρον τὸν κ. διευθυντὴν ἐνεργούντα ἐγγραφὰς καὶ τοὺς λοιποὺς συναδέλφους ἀπουσιάζοντας ἀκολούθως μετέβην ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν διὰ νὰ παρατηρήσω τί κάμνουν οἱ μαθηταὶ. Πρὶν ἢ εἰσελθῶ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς δευτέρας τάξεως δὲν ἤκουον οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον θόρυβον καὶ ἐνόμισα ὅτι οἱ μαθηταὶ εἶχον ἀπέλθει. Ὡς δὲ εἰσῆλθον καὶ εἶδον τὸν μικρὸν ἐπιμηλητὴν ἐπὶ τῆς ἔδρας, ἠρώτησα, πὺς συμβαίνει νὰ καθῶνται οἱ μαθηταὶ τόσον ἡσυχῶς, ἐνᾷ εἰς τὰς ἄλλας τάξεις μὲ ὅλας τὰς ἀπειλάς καὶ καταγγελίας τῶν ἐπιμηλητῶν οὐδεμία τάξις ἐπικρατεῖ. Τότε τινὲς τῶν μαθητῶν μοὶ ἀπήντησαν ὅτι ἠκροῶντο ἐνός παραμυθίου, τὸ ὁποῖον ὁ ἐπιμηλητὴς διηγείτο εἰς αὐτοὺς. Ἐκ περιέργειας ὅπως μάθω ὁποῖου εἶδος ἦτο αὐτὸ τὸ παραμῦθον — διότι δυνατόν νὰ ἦτο τοῦτο ἀκατάλληλον διὰ μαθητὰς — εἶπον εἰς τὸν ἐπιμηλητὴν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ παραμῦθον του καὶ ἔλαβον θέαν ἀκροατοῦ μεταξὺ τῶν μαθητῶν.

«Ὁ μικρὸς ἐπιμηλητὴς μετὰ μικρὰν δυστροπίαν ἐξηκολούθησε τὴν διήγησιν του μέχρις οὗ ἐτελείωσεν αὐτὴν. Τότε ἐγερθεὶς τῆς θέσεώς μου ἠρώτησα τοὺς μαθητὰς ποῖος εἴς αὐτῶν δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ ὅσα ἤκουσε. Ποῖα ἐκπληξίς! Ὅλα τὰ παιδάκια μὲ τὰ ἀτελεύτητα ἐγὼ, ἐγὼ, ἐγὼ ἀνέτειναν τὰς χεῖρας, ἐγείροντο, ὕφοντο ἐπὶ τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν των, ὅπως καταφανέστεροι γίνωνται καὶ ἐπρόθυμοι ποῖον ποῖον ἐκ τῶν πρώτων νὰ διηγῆθῃ τὸ παραμῦθον. Ἐξέλεξα τέλος ἐνὰ τῶν σχετικῶν ἀδυνάτων. Ὅποια τις καὶ πάλιν ἐκπληξίς. Ὁ μικρὸς ἐπανέλαβεν ἀνευ βοηθείας τινὸς τὸ παραμῦθον ἀκριβέστατα. Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ὑπὸ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου μαθητοῦ.

Καὶ ἤδη ἐρώτῶ. Ποῦ ἐγκτεῖται τὸ μυστήριον τῆς ἐπιτυχίας; Ποῖα δύναμις ἐφέρεν αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, ὅστε νὰ μὴ ἀπαιτῆται ἐπανάδηγησις; Ἡ μεθοδικότης τοῦ ἐπιμηλητοῦ; Ὁχι. Ἡ ἀντιληπτικὴ δύναμις τῶν μαθητῶν; καὶ πάλιν ὄχι. Διότι οἱ αὐτοὶ μαθηταὶ ἀκροῶνται καὶ τοῦ διδασκάλου των, ἀλλ' εἰς ἐρώτησιν ποῖος δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ ὅσα ἤκουσε παρ' αὐτοῦ, δὲν ἀποκρίνονται, δὲν ὕψουσι τὰς χεῖρας των καὶ μὲ ἀπλανὰς βλέμμα προσβλέπουσι πρὸς αὐτόν. Ὁ διδάσκαλος ἀναγκάζεται νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν διήγησιν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι μόλις οἱ εὐφρόστεροι μετὰ δυσκολίας καὶ πολλῶν χαματῶν δύνανται νὰ εἰπωσὶ τι. Ποῖον ἄλλο δύναται νὰ εἶναι ἢ ἡ γλῶσσα; Ὁ μαθητὴς ὁμιλεῖ καὶ διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτός ὑπὸ τῶν ἄλλων συμμαθητῶν του δὲν μετὰχειρίζεται λέξεις καὶ φράσεις νεκράς, ἀλλὰ ζώσας, ὁμιλῶν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ μαθητοῦ. Ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς γραφίδος καὶ τοῦ μιστρώτιομοῦ μεταχειρίζεται — χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ — τὴν ἐπιτηδευσμένην, τὴν νεκρὰν καὶ πνευματοκτόνον γλῶσσαν. Ὅπως τὰ κεκαρκευμένα φαγητὰ βλάπτουσι τὸν στομάχον οὕτω καὶ ἡ πλάστη διήγησις τὸ πνεῦμα. Τὰ μιστρώτικα νεκρὰ τῆς ὑπερκαθαρευούσης λόγια οὕτε κἀν προσβάλλουσι τὸ ἀκουστικὸν τὸμπανον τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ ἐν τοῦτο γίνεται οὐδεμίαν δύναμιν ἔχουσιν ὅστε νὰ διεγείρωσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ ἀπὸ τὸν γλυκὺν καὶ ἡσυχον αὐτῆς ὕπνον, εἶναι τὸ ἴδιον ὡς νὰ ἀκούῃ τις ἤχους γαλλικῶν ἢ ἀγγλικῶν λέξεων. Ἡ ζωντανὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ὑπερβάλλει ὅλας τὰς μεθόδους, κρατεῖ εἰς ἀδιάπτωτον προσοχὴν τὸ ἀκροατήριον, διεγείρει τὸ διαφέρον καὶ γενεῖ τὰ λεπτότατα τῶν συναισθημάτων, διότι ὡς μουσικὴ γλυκεῖα ἤχοῦσα, ἔρπει τὴν ψυχὴν, συμπαρᾶσσει τὸν ἀκροατὴν καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ αὐτὸς παρακολουθεῖ τὴν διήγησιν. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἡ λαλουμένη, ἡ ζωντανὴ πρέπει νὰ γίνῃ γλῶσσα τοῦ σχολείου ἂν θέλωμεν νὰ ἀπαλλάξωμεν τὰ παιδιὰ μας ἐνός βασανιστηρίου ἀπομνημονεύσεως ξηρῶν καὶ νεκρῶν λέξεων τῶν ὁποίων οὐδέποτε θὰ κάνωσιν ἐν τῷ βίῳ των χρῆσιν. Καὶ πρὸς πίστωσιν τῶν λόγων μου ἀρκεῖ νὰ φέρω ὡς παραδειγμα ἐκ τοῦ ἐπισήμου σχολείου λέξεις τοιαύτας:

Ἄσθη. Διάνθος — (γαρουγαλλιά), χειρᾶνθος — (βιολέτα ἢ κίτρινη), Ἴον τὸ τρίχρον — (πανός), ἀτίθρονον — (σκυλάκια). Ζῶα. Λεῖμαξ ὁ ἀγροδίαιτος — (γυμνοσάλιαγκας), κητιονία ἡ χρυσόχρους — (χρυσόμυγα), μελαργίς ἡ νομιστικὴ — (φραγκόκοια), ἔπνο — (σαλαπιενός). Καρποὶ. Στρέχχος ὁ ἐιδώμιος — (μελιζάνια), στρέχχος, τὸ λυκοπερικόν — (νιομάτια), ἰδίοςκος ὁ ἐιδώμιος — (μπάμια), κλπ.

Καὶ ἤδη προβάλλεται τὸ ἐρώτημα. Τίς ἡ πρακτικὴ ὠφέλεια ἐκ τῆς ἀπομνημονεύσεως τοιούτων λέξεων; ἀπαντᾶται ἢ ὄχι χρόνος μάταιος; Θὰ τολμήσῃ τις ποτε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν μανὰβην ἀντινομάτας στρέχχος, τὸ λυκοπερικόν; Ἄλλιμονον ἂν ἐννοήσῃ ὁ μανὰβης τί τοῦ ζητᾶ καὶ τύχη νὰ ἔχη σάπιες.

Τι δὲ νὰ εἶπω διὰ τὸ τυπικὸν καὶ ἐτυμολογικὸν μέρος τῆς γλώσσης; Ὁ μαθηθῆς μανθάνει κανόνας καὶ ἐξαιρέσεις χωρὶς νὰ κάμνῃ εφαρμογὴν ποτὲ αὐτῶν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος, ἄλλο τυπικὸν διδάσκει καὶ ἄλλο μεταχειρίζεται εἰς τὸν διὰ ζώσης λόγον του. Π. χ. διδάσκει τὸ ὕδωρ - τοῦ ὕδατος καὶ ἡ βρύσις γεν. τῆς βρύσεως, ἀλλὰ ζητῶν ἕνα ποτήριον ὕδατος λέγει, ὅπως μου ἕνα ποτήρι νερὸ τῆς βρύσης. Ἐπίσης διατάσσει ὁ διδάσκαλος τὸν μαθητὴν νὰ γράφῃ τὸν ἀόριστον τοῦ γράφω εἰς τὴν προστακτικὴν λέγει, γράψε τὸν ἀόρ. τοῦ γράφω εἰς τὴν προστακτικὴν, ἢ ἄς γράφῃ ὁ Α. μαθητῆς κ.λ.π. Ἐνῶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀπαιτεῖ νὰ τοῦ γράφουν γραφάτω, αὐτὸς λέγει γράψε, ἄς γράφῃ... Πληθῶραν τοιοῦτων παραδειγμάτων δύναμαι νὰ παραθέσω, ἀλλ' ἀπ' ἐνὸς θεωρῶ τοῦτο περιττὸν, καθ' ὅσον ὑπὸ πολλῶν καὶ δὴ εἰδικῶν ἐλέγχθησαν καὶ ἐγράφθησαν τοιαῦτα, ἀπ' ἑτέρου δὲ διότι ὅλοι ἔχομεν πρόσφατα καὶ ἀπειροπληθῆ ἐκ τῆς καθημερινῆς χρήσεως ἐν τῇ σχολείῳ, καθ' ὅσον οὐδὲν ἄλλο πράττομεν ἢ νὰ μεταφράζωμεν κατὰ 95 % ἐκ τῆς διηλουμένης εἰς τὴν νεκρὰν: φωνή— ἄριστος, φωνή— ἰχθύς, νερὸ— ὕδωρ, κλπ.

Ἴσως τινὲς μὲ κατακρίνωσιν ὅτι δὲν εἶμαι σύμφωνος πρὸς ὅσα γράφω. Δὲν ἀντιλέγω, ἀλλὰ τὸ αἴτιον εἶνε συνόητον. Ἐν μόνον δὲν δύναμαι νὰ ἐνοήσω καὶ τοῦτο ἀναμένω νὰ ἀκούσω ἀπὸ εἰδικωτέρους ἐμοῦ, τίνι τρόπῳ θὰ λυθῆ, εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, διότι τοῦτο εἶνε πρὸ πολλοῦ λελυμένον, ἀλλ' ὁ γλωσσολόγος, αἱ χειροπέδες τὰς ὁποίας μᾶς ἔθεσαν λαοπλάνοι δημοκόποι διὰ τοῦ γνωστοῦ ἄρθρου τοῦ συντάγματος. Τοῦτο ἀνάμενον ἀνυπομῶνος ν' ἀκούσω παρὰ εἰδικῶν γλωσσολόγων καὶ παιδαγωγῶν χάριν τοῦ σχολείου.

Ἀθήναι, Ἀσκέμβριος 1913.

Μουσικά

Γιὰ τὴ μουσικὴ κίνησιν τῆς περασμένης χρονιάς στὸν τόπο μας πολὺ λίγα ἔχει κανένας νὰ πῆ. Τῆ στιγμῇ ποῦ ἀκούσθηκε τὸ πολεμιστήριον σάλπισμα ποῦ ἔσπυνθη τὸ ἔθνος γιὰ τὸ μεγάλο τὸν ἀγῶνα, σάπασε κάθε ἄλλη μουσικὴ. Ὅλες οἱ καρδιὲς μὲ τὸν ἴδιον παλμὸν καὶ μὲ τὴν ἴδιαν ἀγωνία ζούσανε τὶς μεγάλας μέρας τῆς φυλῆς μας. Καὶ κάθε ἄλλο φανέρωμα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἦτανε σὰν κάτι χωρὶς σημασίαν, κάτι ἀδιάφορον καὶ ξένο, μπροστὰ στὸ ἕνα καὶ τὸ μεγάλο ποῦ γέμιζε ὅλες τὶς ψυχὰς.

Φυσικὸ ἦτανε νὰ ζητήσῃ τὸ δυνατό αὐτὸ πατριωτικὸ αἰσθημα νὰ φανερωθῆ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ. Γιὰ μερικὸς ἀνάγκη, τοὺς ἀληθινούς τεχνίτες, γι' ἄλλους βιομηχανία, ὅπως τυχαίνει πάντα— δυστυχῶς. Κι ἔτσι γραφτήκανε διάφορα ἐμβατήρια, θούρια, πολεμιστήρια τραγούδια, ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς μουσικοὺς μας, δασκάλους καὶ μαθητὰδες κ. ἐρασιτέχνες.

Κρῖμα τόσο ἀσήμαντῆ νὰ εἶναι ὅλη αὐτὴ ἡ παραγωγὴ ποῦ τίποτα ἀπ' αὐτὴ νὰ μὴν μὴν πορέσῃ νὰ μείνῃ μέσα ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ ὡς ἀντίλαλος μιᾶς δοξασιμένης ἐποχῆς. Γιατί οἱ τρανοὶ ποῦ γράφανε φαίνεται σὰ νὰ γράφανε ἄνθρωποι ἀπὸ μιᾶ ἐσωτερικῆ ἀνάγκη τόσο, ὅσο γιατί ἡ περίστασις τὸ καλοῦσε, γιατί τὸ θεωροῦσαν χρέος τοὺς νὰ πληρώσουνε κὶ αὐτοὶ τὸ φόρον τοῦ ἐθνουσιασμοῦ, στὸ δικὸν τοὺς τὸ νόμισμα. Καὶ στενέφανε τὸν ἐαυτὸν τοὺς σὲ κάτι ξένο γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ τὴ φύσιν τοῦ ταλέντου των. Γι' αὐτὸ μόνον σχετικὰ μὴν μπορεῖ νὰ κρίνῃ κανεὶς τὰ ἔργα τοῦ Καλομοίρη καὶ τοῦ Σαμάρᾳ γιατί ὅσο κὶ ἂν ἀπέκουνται ἐξωριστὰ ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα,

δὲν μποροῦνε φυσικὰ νὰ σταθοῦνε πλάι μὲ ἄλλα διὰ τοὺς ἔργα. Ὡστόσο δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῆ ὅτι ὁ πῶς ἀληθινός, ὁ πῶς εὐγενικός ἐθνουσιασμός εἶναι ἐκείνος ποῦ ἐξελίχθη μέσα ἀπὸ τὸ «Ἐμπρός» τοῦ Καλομοίρη, γραμμένον ἀπάνω σὲ στίχους τοῦ Παλαμά. Ἀλήθεια πῶς στὸ πρῶτον καὶ στὸ δεύτερον ἀκόμα ἀκουσμα μπορεῖ νὰ φανῆ στρυφνὸ καὶ δύσκολον ἐν τῇ ἐκτέλεσῃ ὁ συνθέτης ποῦ ἀποστρέφεται τὴν προσοχίαν καὶ τὴν κοινοτοπία, προσπάθησε καὶ ὅν νὰ δώσῃ ἕναν καινούριον τόνον, νὰ μεταχειριστῆ πλούσιες κὶ ἀσυνήθιστες ἁρμονίας ποῦ ἐξαφνιάζονε ἐν τῇ ἀρχῇ. Ὅμως ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἐξαφνιάσμα εἶναι ποῦ στεριώνει τὴ μελωδίαν μέσα ἐν τῇ μνήμῃ ἕστερα ἀπὸ μιὰ καλὴν ἀσκήσιν τοῦ ἀφτιοῦ.

Ἡ πρώτη τροφὴ τοῦ ἔθνου τοῦ Σαμάρᾳ «Οἱ νικηταί» εἶναι γραμμένη μὲ πρωτοτυπία καὶ δύναμιν. ἔχει ἕνα ρυθμὸ σφιχτοδεμένον, στερεὸν καὶ ἀντρικόν. Δὲν ἀξίζει νὰ μιλήσῃ κανεὶς γιὰ τ' ἄλλα ἐξωριστὰ. Θὰ μπορούσας κανεὶς νὰ συστήσῃ γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὸν «Ἦμνον τῆς Νίκης» τοῦ Γ. Λαμπελῆ καὶ τὸ «Γλυκοχάραμα» τῆς Χαρίκλειας Καλομοίρη. Ὅμως τὸ πρῶτον, ὅσο κὶ ἂν παροῦσάξῃ κάποιον ἐνδιαφέρον μουσικόν, ἔχει πολὺ συχνὰ σπουδαιότατα λάθη τονισμοῦ, δηλαδὴ ἡ τονισμένη συλλαβὴ τοῦ στίχου πέφτει σ' ἕνα ἄτονον μέρος τοῦ ρυθμοῦ, κὶ ἀντίστροφα. Αὐτὸ δυσκολεῖ τὸ τραγούδι, καταστρέφει τὸ νόημα καὶ χαλαρώνει τὸ ρυθμὸν. Τὸ δεύτερον, τῆς κ. Καλομοίρη, εἶναι ἕνα χαριτωμένον, παιδρὸν ἐμβατήριον, ποῦ τραγουδιέται εὐκόλως κὶ ἀπὸ ἀγύμναστες ἀκόμα φωνῆς. Καταλλήλοτερον ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα γιὰ τὰ σχολεῖα.

*

Κάτι ποῦ μπορεῖ νὰ πέρασε ἀπαρατήρητον γιὰ τὸν πολὺ κόσμον, μὲ ποῦ ἔχει πολὺ μεγάλην σημασίαν γιὰ ὅλους ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ μουσικὴν παιδαγωγίαν, εἶναι ἡ ἐκδόσις μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ μικρὰ εὐκόλως κομματάκια γιὰ πιάνον. ὁ τίτλος τῆς «Γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα». ἐξηγεῖ καὶ τὸ σκοπὸν τῆς. Τὰ κομματάκια αὐτά, γραμμένα ἀπὸ τὸν Καλομοίρη, μᾶς παίθουν πῶς μόνον ἕνας μουσικός μὲ ἀληθινὸν ταλέντον καὶ μεγάλην πνοὴν ἔσται νὰ σκύψῃ κὶ ἀπάνω ἐν τῇ παιδικῇ φυχῇ καὶ νὰ τῆς τραγουδήσῃ σκοποὺς ποῦ θὰ ἔσπυνθουνε μέσα τῆς τὸν κόπον καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθινῆς μουσικῆς. Ὅπως ὁ Schumann ἐν τῇ θεωρημασίᾳ τοῦ «Παιδικῆς σκηνῆς» μίλησε μὲ τὴν ἀπλὴν γλῶσσαν τοῦ παιδιοῦ στοῦ παιδιοῦ τὴν φυχή, ἔτσι κὶ ὁ Καλομοίρης μιλεῖ μὲ ἑλληνικὴν μουσικὴν γλῶσσαν ἐν τῇ «Ἑλληνόπουλα», καὶ τοὺς λέει ἕνα σωρὸν χαριτωμένα κὶ παιδρὰ πράγματα ποῦ τὰ νιώθουν καὶ τὰ χαίρουνται ἀλήθεια· γιατί μὲ ἀληθινὴν χαρὰν τὰ μελετοῦνε καὶ τὰ παίζον οἱ μικροὶ μου μαθητῆριες τὰ κομματάκια αὐτά, ποῦ εὐχομαι νὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ τέτοια κομμάτια γιὰ τὴ νεολαίαν ποῦ σπουδάζει. Στὸν τόπον μας εἶναι πρῶτῃ φορᾷ ποῦ συλλογίσθηκε κανεὶς νὰ δώσῃ ἐν τῇ παιδικῇ κόσμῳ, ἔξω ἀπὸ τὰ σαχλά μεταφράσματα ποῦ τραγουδοῦνται ἐν τῇ σχολείῳ, κάτι ποῦ νὰ τοῦ μορφώσῃ τὴν αἰσθητικὴν τοῦ ἀντίληψιν καὶ νὰ τοῦ δυναμώσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ γιὰ τὴ μουσικὴν.

*

Τὸ «Ἀποκριάτικο ἔθνος» τῆς Δέας Λαμπάρη ποῦ παίχθηκε γιὰ πρῶτῃ φορᾷ φέτος τὸ καλοκαίρι, παρουσιάσας μιὰ καλλιτέχνιδαν μὲ σοβαρὴν μουσικὴν μόρφωσιν καὶ μέλλον, ἔσαν λογαριάζονε κανεὶς πῶς ἡ ὄψις αὐτῆς εἶναι τὸ πρῶτον τῆς ἔργου γιὰ τὸ θέατρον. Πλούσια κὶ ἐνδιαφέρουσα ἐνορχήστρωσις, καλοδοσιμένα κῶρα, εἶναι τὰ κυριώτερα προτερήματα τοῦ ἔργου· τοῦ λείπει ἡ φόρμα

της όπερέτας, ή πεταχτή φαιδρότητα, ή άλαφράδα. Τελειώνει μελοδραματικά, θριαμβευτικά, βαρυσά. Σ' αυτό μπορεί να φταιή πιδ πολύ τδ λιμπρέτο, πιδ είναι εξααιρετικά σαχλό κι άνοστο. Η Δ^{δα} Λαμπάρη έχει τὰ προσόντα γιά να γράφη πιδ καλά, άν εβρη θέματα πιδ να ταιριάζουνε πιδ πολύ στην ιδιουσγκρασία της, πιδ να πλησιάζουνε περισσότερο στο λυρικό δράμα παρά στην όπερέτα.

*

Τώρα με τδ τέλος τδ πολέμου βλέπομε παντού μιά καινούρια ζύμωση. Η άτμοσφαιρα είναι γεμάτη ήλεκτρισμό' προσπάθειες απ' όλα τὰ μέρη και πρδς όλα τὰ σημεία. Τδ προγνωστικό δέν μπορεί παρά να είναι καλό. Όμως πρέπει έκείνοι πιδ έχουνε τή δύναμη στὰ χέρια τους να προσέξουνε πιδ μήπως αυτές όλες οι προσπάθειες πάρουνε κακό δρόμο, και χρειαστή άργότερα διπλός κόπος γιά να διορθωθή τδ παραστράτισμα. Μακριά από ντιλεταντισμούς. Άνέλεος πόλεμος στόν ντιλεταντισμό. Τὰ μουσικά ζητήματα δε μείνουνε στὰ χέρια τδν μουσικών, όπως κάθε ζήτημα να τδ καταπαδώνονται μονάχα οι ειδικοί. Άς πολεμηθούνε όλοι οι διάφοροι σύλλογοι πιδ με μεγάλα και κουδουμιστά όνόματα, «Ακαδημίες», «Τέχνες» κτλ. επαγγέλλονται τήν αναγέννηση όλων μαζί τδν κλάδων της τέχνης και τάζουνε λαγούς με πετραχήλια. Δέν είναι δύσκολο να γλιτώση κανείς από τήν παγίδα. Άρκει να δη ότι έκείνο πιδ λείπει κυρίως από τούς μουσικούς αυτούς συλλόγους είναι οι μουσικοί, και ότι κυβερνοδνται αυθήως από λόγιους, αρχαιολόγους και κάθε άλλο έξδν από μουσικούς. Τδ μόνο κακό είναι πιδ μπορούν να παρασύρουν τδ άνιθεο πλήθος, και τή στιγμή πιδ θ' άρχισή μιά σοβαρή εργασία, θα βρη αντίδραση κι άργοπορία. Άργοπορία κυρίως, γιατί ή σοβαρή και θετική εργασία άργά ή γρήγορα θα φτάση στό σκοπό της — δε γίνεται άλλως — και θα φτάση μονάχη της, με τὰ δικά της μέσα, χωρίς ρακλάμες και φασαρίες, και «αεληνοφώτιστες νύχτες», καθώς μας αναγγέλλει τδ πρόγραμμα της «Μουσικής Ακαδημίας».

ΑΥΡΑ Σ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

Διάφορα

J. B. Bury, A History of the Eastern Roman Empire, from the fall of Irene to the accession of Basil I (A. D. 802-867). Λονδίνο 1912. («Ιστορία της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, από τδ ξεθρόνιασμα της Ειρήνης ως τήν ανάβαση τδ Βασιλείου τδ Α' στό θρόνο»).

Από τδ σοβαρό κι εύσυνείδητα μελετημένο αυτό έργο, τδ αφιερωμένο στή οικία τδ Κρούμπαχερ, ξεχωρίζομε τ'ακόλουθα, σχετικά με τή γλώσσα, τήν παιδεία και τή φιλολογία τδν Βυζαντινδν, πιδ θα μπορούσαν να ενδιαφέρουν τούς αναγνώστες τδ Δελτίου:

«Μπορεί κανείς να ξεχωρίση μέσα στην Ίγνατιακή πολεμική τις άρχες τδ ανταγωνισμού και της άμοιβαίας αντιπάθειας Έλλήνων και Λατινδν, πιδ άργότερα δυναμώνουν τόσο πολύ. Μπορούμε να ιδούμε καθαρά μέσα στην άλληλογραφία τδ Πάπα με τόν Αυτοκράτορα τή λατινική φιλοποφία γιά τούς Έλληνες και τήν ελληνική περιφρόνηση γιά τούς Λατινούς. Ο Βασιλιάς περιγράφει τή λατινική γλώσσα ως «βάρβαρη και σκυθική», ίσως υποκινημένος από τδ Φώτιο. Ξεχώρισε δλοτελα πιδ αυτή ήταν ή γλώσσα τδ Μ. Κωνσταντίνου και τδ Ιουστινιανού, κι έχει δ Πάπας να τδ θυμίση πιδ δ δικός

του τίτλος είναι «Αυτοκράτορας τδν Ρωμαίων» και πιδ καθημερινά στις τελετές της δικής του αόλης λατινικές λέξεις λαλοδνται. Μά αυτή ή παιδικία κι άμελέτητη επίθεση ενάντια στή γλώσσα τδ ρωμαϊκού δικαίου δείχνει τδ πιδθε φυσικός τότε δ άέρας κι ώρατα ζωγραφίζει τδ πιδ οι Βυζαντινοί με τήν έντονη πεποιθήση της άπεροχής τδ δικού τους πολιτισμού — είχαν άλήθεια πολλούς λαμπρούς λόγους να τδ πιστεύουν — θεωρούσαν πιδ πιδ οι λατινόγλωσσοί λαοί ανήκανε στό βάρβαρο κόσμο. Δέν μπορεί κανείς να περιμένη πιδ οι Έλληνες συνπαρμένοι από τδ πνεύμα τδτο θα δέχονταν άξιώσεσ εκκλησιαστικής άπεροχής σαν τδ Πάπα Νικολάου, ή πιδ ή Έκκλησία της Πόλης θ' άφηνε ή θα προκαλούσε τήν παπική επέμβαση, παρά μόνο σαν προσωρινό μέτρο. Ο Φώτιος έκαιε συνειδητό τδ ελληνικό έθνικό αίσθημα, πιδ δλόκληρο τδ μεσαιώνα άντλούσε δύναμη και τροφή από τόν έντονο ανταγωνισμό με τή ρωμαϊκή χριστιανοσύνη, και οι τωρινοί Έλληνες δικίω έχουν να τόνε θεωρούν με σεβασμό έναν από τούς πρωτεργάτες της φυλής τους (σελ. 206. Κεφ. 6ο «Φώτιος και Ίγνατίος»).

Γνωρίζουν όλοι πιδ δ βυζαντινός κόσμος πιδ είχε βγάλει πολλούς άντρες με πλατεία και ποιικίλη μάθηση ή με λεπτό μυαλό, σαν τδ Φώτιο, τόν Ψελλό και τόν Εδστάθιο — γιά να όνομάσομε μόνο τρία από τὰ γνωστότερα όνόματα — ποτέ δε γέννησε πρωτότυπο και δημιουργικό μεγάλο πνεύμα. Η έπιστήμη του δέν μπορεί να περηφανευτή γιά καμιά καινούρια ανακάλυψη, ή φιλοσοφία του γιά κανένα νέο σύστημα ή εξήγηση τδ κόσμου. Έποχή τήν έποχή, άπειρα κοντύλια ταραχτήκαν, ποτάμια χύθηκε τδ μελάνι, μά κανένα έργο φιλολογικό δέν έμεινε πιδ να μπορη ν' αξιώση θέση άνάμεσα στὰ μνημειακά βιβλία της οικουμένης. Στόν όγκο της άνθρωπότητας ή βυζαντινή φιλολογία είναι νεκρό πράμα. Δέν έχει αφήσει κανένα άθάνατο βιβλίο πιδ να διδάσκη και να χαροποιή τις ακόλουθες γενεές.

Ενώ τδ ανέθεταστο κύρος πιδ είχε τδ θρησκευτικό δόγμα και ή τυραννία της όρθοδοξίας περνώριζαν τή σκέψη με άόρατα δεσμά, πιδ έπινγαν τήν όρμη της ελευθέρης έρευνας και τή διανοητική επιχειρηματικότητα, πρασθέτονταν κι άλλο κύρος, όχι λιγώτερο μοιραίο γιά τήν ελευθερία — πιδ είναι άπαραίτητος όρος γιά τή φιλολογική έπίδωση όσο και γιά τήν έπιστημονική πρόκοπή — τδ κύρος τδν αρχαίων.

Είδαμε τήν άπεροχή της Ανατολικής Αυτοκρατορίας πάνω στὰ συγκαρινά της ευρωπαϊκά κράτη όσο γιά τήν άνώτερη παιδεία πιδ έδινε. Μέσα στό εκπαιδευτικό τδτο σύστημα πιδ έδινε τήν εύκαιρία στούς μελετηρούς νέους και τούς ξεθάρρους να γνωρίσουν τούς μεγάλους ειδωλολάτρες λογοτέχνες της Ελλάδας, θα μπορούσαμε να φάξουμε μήπως βρούμε διάφοδο γιά να ελευθερωθδμε από τις κοσμογονικές θεωρίες και τις άποφες της ζωής πιδ τούς έπι-

* Τδ πνεύμα τδ Φώτιου γελοιογραφήθηκε αξιόπεριέργα στην Ελλάδα στόν τελευταίο άγώνα άνάμεσα στὰ δυο γλωσσικά στρατόπεδα. Οι όπερσπιστές της λόγιας γλώσσας (της καθαρεύουσας), πιδ μ' άρχηγό τόν καθήγητή κ. Μιστριώτη κατόψραν και καταδικάστηκε τελειωτικά ή λαϊκή γλώσσα, βεβαίωσαν πιδ ξενική έπίδραση όπιστήριζε τούς αντίπαλους των, τούς όπιστηριχτές της κοινής γλώσσας (γνωστούς με τ' όνομα μαλλιαροί), και πιδ σκοπός τους ήταν να όπισκάφουν τήν ελληνική ένότητα και τήν Όρθόδοξη Έκκλησία. — Οι ξένοι μόνο να χάσκουν από άπορία μπορούν.

διδάσκονταν δογματικά από τη θρησκεία, ή τουλάχιστο ένα καντρί που να τους δίνει αφορμή να ζητούν όλο και για φιλολογική τέχνη μέσα στον άπειρο κόσμο της ανθρώπινης φύσης. Μα ή επίδραση των μεγάλων ελληνικών μυαλών αποδείχτηκε άνικανή να γλιτώσει σκλάβους θεληματικούς, που μαλετούσαν το γράμμα και δεν ένιωθαν το νόημα.

Κι έτσι αυτή ή εκπαίδευση έφερε αποτέλεσμα το σκλάβωμα του νου σε άλλο ζυγό: στο λόγο κήρος των αρχαίων. Η κλασική παράδοση ήταν βραχνάς μάλλον παρά διεγερτικό ή κλασική φιλολογία τους ήταν είδωλο, μα όχι έμπνευση. Η ανώτερη εκπαίδευση ήταν εκπολιτιστική, μα όχι κινήτρα δύναμη ήταν ελευθέρια μα δεν ελευθέρωνε.

Οι τελευταίοι Έλληνες έγραφαν με ύφος και τρόπο που αποτεινόνταν στους πιο μορφωμένους συγχαιρινούς των, και το γούστο αυτών των αναγνώστικων έχτιμοδος κι απαιτοδος τεχνητό και φιλοδουλαμένο ύφος, έμμεσο, περιφραστικό και συχνά μεταφορικό που για μάς καταντά υπερβολικά κουραστικό και κρύο. Το λεξιλόγιο και ή γραμματική της φιλολογίας αυτής ήταν διαφορετικά από το λεξιλόγιο και τη γραμματική της καθημερινής ζωής, κι έπρεπε με πολλούς κόπους ν' αποχτηθούνε στο σκολεϊό. Η φιλολογία στο Βυζάντιο, γραμμένη έτσι σε γλώσσα που ήταν καθαρά συνθηματική, φυλάγοντας την παράδοση της ρητορικής που καίθβαινε από τους έλληνοιστικούς χρόνους, ήταν χροπόδαρο θεμένη με άφουσκους θευμούς. Κάτι τέτοιο θα είχε τύχει στους Ίταλους αν είχαν πάντα μεταχειριστή τα λατινικά για φιλολογικό όργανο, και δεν είχαν σταθή αξία να ξεσκλαβωθούν από την κηδεμονία του Κικέρωνα, του Λίβιου και του Σενέκα. Η δύναμη αυτής της παράδοσης στο ύφος είναι χαρακτηριστική για το συντηρητικό πνεύμα της Βυζαντινής κοινωνίας. — Αυτά τα περιστατικά έκαναν και δεν κατώρθωσαν έτσι οι Βυζαντινοί λογοτέχνες να βγάλουν από μέσα τους τίποτε που να έχει ανθρώπινη αξία. Μα αν, σαν αντίλλαγμα για κάποιες συνεισφορές με αξία σταθερή, ή φιλολογία του κόσμου δε χρωσταίει τίποτε στους Βυζαντινούς, όμως έμας χρωστούμε σ' αυτούς και στην έπιμονή που έδειξαν οι εκπαιδευτικές τους παράδοσης, κάτι ανεχτιμης, γιατί αυτοί διατήρησαν στα μνημεία της ελληνικής φιλολογίας χαϊρόμαστε σήμερα. Παίρνουμε για παραδειγμένη την κληρονομιά μας και σπάνια στεκόμαστε να θυμηθούμε πως τα χειρόγραφα των μεγάλων ποιητών και πεζογράφων της αρχαίας Ελλάδας γράφηκαν όχι για απομακρυσμένους κι άγνωστους απόγονους μα για να έπαρκεύουνε στη ζήτηση και στις ανάγκες εκείνης της εποχής» (σελ. 448. Κεφ. 14 «Τέχνη, Εκπαίδευση και Παιδεία στην Άμοριανή εποχή. § 2 Εκπαίδευση και Παιδεία»). φ. α.

Άνας Κατοίγγρα Μελά, Όδηγίαι δια την ανατροφήν των βρεφών, έγκριθείσαι υπό του Β. Ιατροσυνοδίου, Υπουργείου Έσωτερικών, τμήμα Δημοσίας Υγείας. Άθήναι 1912, 46 σελ., σχ. 8^ο μικρό.

Τό ανοίγεις με προκατάληψη. Τι καλό μπορεί να παρουσιάση ένα μικρό φυλλάδιο 45 σελίδες, με άσπρο ψυχρό εξώφυλλο που σοφ θυμίζει κανονισμούς, Έφημερίδα της Κυβερνήσεως, γραφειοκρατία; Και όμως άμείως απ' την πρώτη σελίδα νιώθεις μια ζεστή ζωντανή να βγαίνει απ' το άψυχο χαρτί.

Τό βιβλιάρκι αυτό γράφηκε για τις μητέρες του λαού πρό πάντων, όλες όμως θα κάνουν καλά να τό διαβάσουν, για όλες γενικά έχει κάτι και όλες θα ώφεληθούνε διαβάζοντας χρήσιμα λόγια με καρδιά ειπωμένα.

Οι οδηγίες διαορδούνται σε δυό μέρη: πριν γεννηθή το παιδί και μετά τη γέννησή του. Στο πρώτο φυσικά είναι συμβουλές πραχτικές για την υγεία της μητέρας «γιατί κάθετι σχετικό με την διαίτα της μητέρας, την διάθεσή της και την ζωή της γενικώς, εις την εποχήν της κησεως, επηρεάζει την ανάπτυξιν του παιδιού της. Κάθε άδιαθεσία, άταξία ή παρεκτροπή της την πληρώνει εκείνο». Αρχίζοντας λοιπόν από τη διάθεσή της την ψυχική, ή μητέρα πρέπει να προσέχη τον περίπατό της, την τροφή, τα φορέματά της, πρέπει ν' αποφεύγη την άρρώστια.

Στο δεύτερο μέρος τη μεγαλύτερη θέση την έχει το ζήτημα του θηλασμού του παιδιού, το κυριώτερο, εξετάζονται όμως προσεχτικά και με καθεκαστα όλα τ' άλλα σπουδαία ζητήματα της καθαριότητας, της ένδυμασίας, της κούνιας, της οδοντοφυίας, των πρώτων βημάτων και του περιπάτου.

Όλες οι συμβουλές που δίνει ή Κα Κατοίγγρα Μελά είναι αξιόλογες. Μπορεί ίσως να διαφωνήση κανείς σε τούτην ή σε κείνη τη λεπτομέρεια, μα αυτό είναι άδιόφορο γενικά δε τι λέει στηρίζεται σε γνώση βαθειά του θέματος της και σε μεγάλη πάρα. Όμως τό πιο σημαντικό δεν είναι οι ίδιες οι οδηγίες που δίνει όσο ο τρόπος που τις δίνει ο μεταδοτικός ένας τρόπος δικός της, που μοιάζει κάποτε δμιλία, κάποτε σάλπισμα και κάποτε μάλωμα, ένας τρόπος που αποκλείνει την αντίρρηση, που αψάει την αυτοπειποίθηση και τη φιλοτιμία τη μητρική. Η κυρία Μελά αποτεινεται σε γυναίκες λογικές και τους τα λέει ξάστερα δε φοβάται να τρομάξη καμιά γυναίκα, γιατί κοντά στον κίνδυνο που της δείχνει κατηγορηματικά της δίνει και τον τρόπο που θα τον αποφυγή. Αυό και δυό κάνουν τέσσερα.

«Τό γάλα του ζώου άπεστερωμένον ή μή, τό γάλα του κουτιού και τ' ά διάφορα άλλαρα σκοτώνουν τόσα παιδιά στα καμιά έπιδημία. Τίποτε, άπολύτως τίποτε, δεν ήμπορεί ν' αντικαταστήση τό γάλα της μητέρας» (σελ. 9).

«Δέν υπάρχει μητέρα που έχει μωρό και δεν έχει γάλα. Ίβου μία αλήθεια που την διαφεύδουν τα πράγματα κάθε ήμέρα ακριβώς διότι δεν είναι γνωστή. Υπάρχουν μητέρες με περισσότερον ή ολιγώτερον γάλα, μητέρες εις τας οποίας έρχεται ένωρίτερον, μητέρες εις τας οποίας έρχεται άργότερον. Δέν υπάρχουν όμως μητέρες χωρίς γάλα» (σελ. 10).

«Πριν βγάλετε έξω τό παιδί σας πρέπει να τό έμβολιάσετε. Λέγουν πως τα μικρά δεν βγάζουν την εύλογιάν. Ψέματα. Λέγουν πως τα μικρά υποφέρουν πολύ από τό έμβολίασμα, ότι δεν κάνει τό καλοκαίρι κλπ. Όλα ψέματα. Όσο μικρότερο είναι τό παιδί τόσο καλύτερα, αν μάάλιστα είναι έπιδημία ήμπορεί να τό έμβολιάσετε από την πρώτην εβδομάδα» (σελ. 12).

Όσο άμειλικτή είναι ή κυρία Κατοίγγρα Μελά για τις διάφορες προλήψεις «των γιαγιάδων» και τις ψευτοευσθησίες (σελ. 15 και 45) που κάθε άλλο είναι παρά μητρική αγάπη, τόσο την αισθάνεται γυναίκα με καρδιά ζεστή και μεγάλη, με καρδιά μητέρας τυφερή. Αυτό είναι τό μυστικό που ζωντανεύει τ' αποφθέγματα της και διορθώνει την κάποτε άυστηρή της γλώσσα. Πότε μπαίνει στη θέση του μωρού: «τρώγω καλά και στον πρέπει και χωνεύω λαμπρά. Μείνε ήσυχη καλή μου μητερούλα» (σελ. 20) «μή με σφίγγεις καλή μου μητερούλα τόσο πολύ. Άφησέ με σε παρκαλαώ όλίγο ελευθέρω» μου πιέζεις την κοι-

λιαν, μὴ πιέξεις τὸ στήθος καὶ δὲν ἤμπορῶ ν' ἀναπνεύσω» (σελ. 34) καὶ τότε συμμερίζεται τόσο ὑποκειμενικὰ τὴ χαρὰ καὶ τὴν υπερηφάνεια τῆς νέας μητέρας γιὰ τὸ μωρὸ τῆς, πού κάθε μιὰ πού τις διαβάση καὶ ἀθελα θὰ φανταστῇ πὺς γιὰ τὸ δικό τῆς ξανθὸ καὶ παχουλὸ παιδάκι γράφησαν οἱ «Ὁδηγίες».

Προσέξτε τὸν πρόλογο καὶ τὸν ἐπίλογο. Ξαναδιαβάστε καὶ τὸ κεφάλαιο «Παραμάννα» στὴ σελίδα 30: «Ἐάν ἕως τώρα δὲν ἀνέφερα τὸν θηλασμόν μὲ τὴν παραμάννα ὁ λόγος εἶναι διότι νομίζω ὅτι εἰς τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, αἰῶνα πολιτισμοῦ καὶ ἀνθρωπισμοῦ, ὅπως τουλάχιστον καυχώμεθα, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχη ἓνα τοιοῦτον ἐπάγγελμα. Μόνον εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ μικρῶν καὶ μεγάλων δὲν ἐλογαριάζετο διὰ τίποτε, μόνον εἰς ἐποχὴν τῆς σκλαβιάς, ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐνοήσῃ ἓνα τέτοιο θεραπευτικὸν ἐπάγγελμα» ἦτο τὸ ἐπάγγελμα τῶν δυστυχομένων σκλάβων. Ἄλλὰ σήμερον πού κάθε ζωὴ εἶναι σεβαστὴ, σήμερον πού ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη ἔλαβε τόσην ἔκτασιν, δὲν εἶναι ἐντροπὴ νὰ ὑπάρχη αὐτὸ τὸ λείψανον τῆς σκλαβιάς; Παραμάννα ἐπάγγελμα, τί φρίκη! Τὸ μητρικὸν γάλα τρόφιμον ἐμπορεύσιμον, τί ἐντροπὴ! Ἐσκαφθήκατε ποτέ, κυρία μου, τί γίνεται τὸ παιδί τῆς παραμάννας, τοῦ ὁποίου κλέπτομεν τὸ γάλα; Τί ἄλλο τὸ περιμένει παρά κακὴ διατροφή, γαστροεντερίτις, ἀτροφία, θάνατος! Δι' αὐτὸ ὅταν βλέπετε εἰς τὸν περίπατον καλονδεδυμένους παραμάννας μὲ σκουφάκια καὶ πλατεῖες κορδέλες, νὰ σκέπτεσθε ὅτι ὑπάρχει ἐκεῖ κάπου ἓνα μωρὸ πού ὑποφέρει, ἂν δὲν ἀπέθανε, καὶ δύο μητέρες ἔνοχοι, ἡ παραμάννα πού ἄφησε τὸ παιδί τῆς καὶ ἐκείνη πού ἀγόρασε διὰ τὸ ἰδικόν τῆς παιδί τὸ γάλα ἐνός δυστυχομένου, ἄμοιρου μωροῦ, τὸ ὁποῖον ἐστερήθη μόλις εἶδε τὸ φῶς, τὰ πλέον πολυτιμότερα πράγματα πού ἔχει ἓνα παιδί: τὸ γάλα καὶ τὴν καρδιά τῆς μητέρας του».

Εἶναι χαρακτηριστικὰ αὐτὰ γιὰ καινά πού εἶπα παραπάνω. Τὸ τρίτο μάλιστα θὰ ἦταν θέμα γιὰ ἓνα φυλλάδιο ἠθικοκοινωνικῆς ὑγιεινῆς πού θὰ ἤθελα νὰ τόγραφε ἡ κυρία Κατσιγρα Μελέ μὲ τὴν ἴδια φωτιὰ καὶ στρατευομένη ἀγάπη πού ἔγραψε τίς ὁδηγίες, ἀλλὰ μὲ γλῶσσα ὁμοιογενέστερη καὶ δημοτικὴ, πού θὰ μπορούσε ἓνα φυλλάδιο πρακτικῶν συμβουλῶν ὅπως τοῦτο νὰ τὸ μετατρέψῃ σὲ τέλειο ποίημα χωρὶς νὰ ἐλαττωθῶν ὅτε ἡ ἀξία του ἢ ἐπιστημονικὴ ὅτε ἢ ἐνέργεια του.

Π. Φ.

Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες καὶ ἡ καταγωγὴ τους. Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ τυπώθηκε τελευταῖα στὴν Contemporary Review τοῦ Ἰανουαρίου 1914 μιὰ ἁμορφὴ μελέτη ἀπὸ τὸ Γερμανὸ καθηγητὴ τῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Στρασβούργου **A. Thumb**. Ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτὴ κρίναμε καλὸ νὰ μεταφράσωμε γιὰ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ Δελτίου τίς ἀκόλουθες περιλήψεις: «Οἱ Σλάβοι ἔχουν σήμερα χαθῆ δλότελα ἀπὸ τὴν καθυπὸ Ἑλλάδα. Μποροῦμε ὅμως νὰ μάθωμε ἀρκετὰ γιὰ τὸ ἔαπλωμά τους στὸ μεσαιῶνα ἂν μελετήσωμε προσεκτικὰ τίς γεωγραφικὰς ὀνομασίες στὶς διάφορες ἑλληνικὰς χώρας. Χωριά, ποταμοὶ καὶ πόλεις ἔχουν ὀνόματα σλαβικῆς καταγωγῆς πού φανερώνουν καθαρὰ πὺς Σλάβοι ἔποικοι ἦρθαν καὶ καταστάλαξαν ἐκεῖ. Ὁ Τύρναβος στὴ Θεσσαλία, ἢ Ἀράχοβα κοντὰ στοὺς Δελφούς, καὶ οἱ Ζαγορές σὲ πολλὰ μέρη τοῦ Μωριά, τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχαίου Ἑλικῶνα, ἢ Γκέρτσα στὴ Λακωνία, τὸ ποτάμι Καμενίτσα στὴν Ἠλιδα, ὅλα ὀνόματα παρμένα στὴν τύχη, καὶ ἄλλα πολλὰ πού μπορῶ νὰ ἀρα-

διάσω χωρὶς δυσκολία, φανερώνουν πὺς οἱ Σλάβοι εἶχανε μιὰ φορὰ ἐγκυατασθῆ στὶς ἑλληνικὰς αὐτὰς χώρας. Μελετώντας αὐτὰ τὰ ὀνόματα μὲ περισσότερη προσοχὴ, παρατηροῦμε πὺς ἀπαντοῦν πῶς συχνὰ σὲ μερικὰ μέρη τοῦ Μωριά, μὰ στὴν Ἀττικὴ δὲν ἔμεινε σχεδὸν κανένα σημάδι σλαβικό.

Κριτικὴ μελέτη τοῦ ἱλικοῦ πού μᾶς παρουσιάζουν τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα δὲν ἔγινε ἀκόμα. Τὰ λεγόμενα τοῦ Φαλμεράγιερ δὲ βασιζοῦνται σὲ γνήσια ἐπιστημονικὴ μέθοδος. Π. χ. σήμερα πρέπει νὰ παρατήσωμε τὴ γνώμη πὺς τὸ νέο ὄνομα γιὰ τὴν Πελοπόννησο, ὁ Μωριάς, εἶναι σλαβικό· εἶναι καταγωγῆς καθάρια ἑλληνικῆς καὶ θὰ πῆ «ἡ χώρα τῆς μουριάς». Τότε μονάχα θὰ μπορέσωμε νὰ δοῦμε σὲ τί μέρη δὲν πατήσανε ποτὲ Σλάβοι καὶ πού οἱ Ἕλληνες ἀνακατόθησαν μὲ τοὺς Σλάβους, ὅταν πρῶτα γίνῃ ἐθνολογικὴ μελέτη καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς καταγραφῶν σὲ χάρτη ἐθνολογικό. Οἱ Ἕλληνες διατηρηθήκαμε ὄχι μονάχα στὶς πόλεις — πού μείνανε πάντα ἑλληνικῆς — περὰ καὶ στὸν ἀνοικτὸ κάμπος καὶ τὰ βουνά, ἢ Ἀργολικὴ π. χ. ἔμεινε ἐλεύθερη ἀπὸ Σλάβους καὶ αὐτὸ τὸ δείχνει ἔξαστερα ἡ ἀπουσία σλαβικῶν ὀνομάτων σὲ καινο τὸ νομὸ. Ἡ Κυνουρία κατὰ τὰ νότια τῆς Ἀργολικῆς πού τὴν κατοικεῖ ἡ περίεργη φυλὴ τῶν Τσακῶνων, ἔμεινε στὴ μέση καθαρὰ ἑλληνικὴ. Ἀπὸ προσεκτικὴ μελέτη πού ἔκανα ἐγὼ ὁ ἴδιος τῶν ὀνομάτων τοῦ τόπου αὐτοῦ δείχεται πὺς ἀπὸ τὴν Κυνουρία καὶ τίς νότιες γειτονικῆς τῆς χώρας ὡς κάτω στὴ Μονεμβασία, λείπουν δλότελα ἢ σχεδὸν δλότελα τὰ σλαβικὰ ὀνόματα. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγον μποροῦνε νὰ ὑπερηφανεύονται πὺς ἔχουν καθάρια ἑλληνικὴ καταγωγὴ καὶ οἱ παλικαρίσιοι Μανιάτες, τουλάχιστο ὅσοι ἀπὸ αὐτοῦ; ζοῦν ἀπὸ τὴ γραμμὴ Τσίμοβη - Γύθειο καὶ κάτω. Ἔτσι λοιπὸν βλέπομε πὺς καὶ στὴν Πελοπόννησο ἀκόμα — τὸ μέρος πού τὸ βγάζουν πρῶτα πρῶτα γιὰ δείγμα τοῦ σλαβισμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας — δὲν ὑπάρχουν ἀρκετοὶ λόγοι γιὰ νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ἐξερζώθηκε δλότελα ἀπὸ καὶ ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ. Ἀκόμα λιγώτερο μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ πῆ γιὰ τ' ἄλλα ἑλληνικὰ μέρη. Τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, οἱ ἑλληνικὰς χώρας στὴ Μικρὴ Ἀσία καὶ ἡ Κύπρος ἔμειναν ἀπείραχτες ἀπὸ τὰ κόματα τῆς σλαβικῆς ἐπιδρομῆς.

Εἶναι βέβαιον πὺς καὶ μιὰ βιαστικὴ ἀκόμα μελέτη τῆς ἑλληνικῆς ἐθνογραφίας δείχνει ὅτι τὰ συμπεράσματα τοῦ Φαλμεράγιερ ἦταν στραβὰ καὶ λανθασμένα. Δὲ στέκεται νὰ πῆ κανεὶς πὺς οὔτε στάλα ἀπὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸ αἷμα βρισκείται σήμερα μέσα στὶς φλέβες τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων. Κι ἀντίθετα κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ πὺς σὲ μερικὰ ἑλληνικὰ μέρη ἀνακατέθησαν τὰ ἑλληνικὰ καὶ σλαβικὰ αἷματα. . . Τὸ πῶς σπουδαῖον καὶ τὸ πῶς χαρακτηριστικὸ γνώρισμα ἐνός λαοῦ εἶναι ἡ γλῶσσα του. Καὶ ἡ γλῶσσα τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων εἶναι οὐσιαστικὴ ἀπόδειξις τῆς καταγωγῆς τους. Τὰ ρωμαϊκὰ δὲν εἶναι βέβαια ἀρχαῖα ἑλληνικὰ (κακέναν γνωστικὸς δὲν μποροῦσε νὰ τὸ περιμένῃ αὐτὸ) μὰ εἶναι — καὶ ἄς τὰ χωρίζουν ἀρκετὰς βαθεὶς διαφορές — νόμιμον παιδί καὶ φυσικὴ ἐξέλιξις τῆς ἀρχαίας γλώσσας. Ὅσες δοκιμὲς ἔγιναν γιὰ νὰ βρεθοῦν μέσα στὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ γραμματικὴ, μορφολογία καὶ σὲ συντακτικὰ, στοιχεῖα σλαβικῆς ἢ ἀρβανίτικης καταγωγῆς ἔχουν ἀποτύχει, καὶ δὲν μπορεῖ παρά ν' ἀποτύχουν γιὰ αὐτὰ πού τὰ νόμιζαν ἔξανα καὶ μεταγενέστερα εἶχαν ἀλήθεια ἀρχίσει νὰ φανερώνουνται πολὺν καιρὸ πρὶν κατεβοῦν οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Ἀρβανίτες, κάποτε μάλιστα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Τὰ σημερινὰ ἑλληνικὰ ἦταν κλόας ἔτοιμα σὲ πρωτόγονη κατὰ-

σταση κατά τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Τὰ «ἑλληνικά» ἢ ἀλεξανδρινὰ ἑλληνικά στέκονται ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ἀττική καὶ τὰ νέα ἑλληνικά, καὶ δεῖχνουν κίολας τὰ πὸ σημαντικά χαρακτηριστικά πὸ χωρίζουν τίς κλασσικὲς ἀπὸ τίς σημερινές γλώσσας. Τὸ λεχτικὸ φανερώνει φυσικὰ ξένες ἐπιρροές. Μὰ οἱ ξένες λέξεις πὸ μπαίνουν μέσα σὲ μιὰ γλώσσα δὲν πειράζουσι τὸν ἐθνογραφικὸ χαραχτήρα τοῦ λαοῦ, μὲ τὸν ἴδιον τρόπο καθὼς δὲν τὸν πειράζει καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ καφέ, τοῦ τσαγιοῦ ἢ τοῦ καπνοῦ». Καὶ ἀποτελεῖωνοντας ὁ καθηγητὴς Thumb λέει: «Κι ἔτσι τὸ θέμα μας τὸ φυλετικὸ μᾶς ἔφερε στὰ πολιτικά, στὸ ἀνατολικὸ δηλαδή τὸ ζήτημα. Τὸ πρόβλημά μας εἶναι δεμένο καὶ μὲ αὐτὸ τὸ ζήτημα, γιατί ἡ σημασία του δὲν εἶναι μόνο ἐπιστημονικὴ μὰ καὶ πολιτικὴ. Οἱ ἱστορικοὶ καὶ ἐθνογραφικοὶ ὄροι ἀπαιτοῦν νὰ λυθῇ τὸ πολιτικὸ πρόβλημα μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ἡ φυλὴ πὸ στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ μεσαιῶνα κυριαρχοῦσε στὸ Αἴγαο καὶ πὸ δίχως ἄλλο δὲν ἔχασε ἀκόμα τὴ ζωτικότητά της, νὰ ξαναεβῆ στὴν παλιὰ ἱστορικὴ τῆς θέσι καὶ νὰ βρῆ καλύτερη τύχη».

Τῶρα τελευταία παρασημοφορήθηκε ὁ καθηγητὴς Thumb ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Κυβέρνηση μὲ τὸ Σταυρὸ τῶν Ταξιαρχῶν. Κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτὲ! Δίκαιη τιμὴ στὴν πολυτίμη καὶ πολύχρονη ἐργασία τοῦ γερμανοῦ σοφοῦ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα.

A. Δελμούζου, Σὰν παραμῦθι. [Ἀθήνα] 1912, 105 σελ., σ. 8^ο.

K. Τριανταφυλλοπούλου, Θεὸς καὶ Θεμίς, Ἀθήνα 1912, 29 σελ., σ. 8^ο.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι μιὰ ἀπολογία τοῦ κ. A. Δελμούζου πὸ κατηγορήθηκε, καθὼς εἶναι γνωστὸ, πὸς ἔκανε συνωμοσίαν μὲ ἄλλους πολλοὺς νὰ καταστρέψουσι τὴ γλώσσα, τὴ θρησκείαν καὶ τὴν ἠθική. Τὸ δευτέρου ἐξετάζει τὴ νομικὴ ὄψη τῆς κατηγορίας ἰδίως ἂν μπορῇ νὰ σταθῇ κατηγορία γιὰ ἄρνηση τοῦ Θεοῦ. Σ' ἓνα μικρὸ σημεῖωμα εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ ἀνάλυση τῶν δύο αὐτῶν ἔργων, γιατί τὰ ζητήματα πὸ ἐξετάζομε εἶναι πολλὰ καὶ σπουδαία καὶ γεννοῦν πολλές, πάρα πολλές ἀκρίβειαι. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ τόπου μας πρέπει νὰ διαβάσουσι μὲ προσοχὴ αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ὅλα τὰ σχετικά μὲ τὴ δικαστικὴ καταδίωξη τῶν μαλλιαρῶν καὶ τῶν ἀθέων τοῦ Βόλου. Μὲ αὐτὴ ἔφτασε ὁ διωγμὸς τοῦ δημοτικισμοῦ στὸ μεγαλύτερο του σημεῖο καὶ γι' αὐτὸ ἔπεσε σὲ ἀτοπίες καὶ παραλογισμοὺς ἀφάνταστους. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσω πὸς ἔχαραχτηρίστηκε οὐσιαστικῶς ἀξιοποίησι πρᾶξι ἢ καλλιέργεια καὶ ἡ διάδοσις τῆς δημοτικῆς, καθὼς καὶ ὁ σοσιαλισμὸς, καὶ οὐ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως ἐρμηνεύτηκε ὡς ἐλευθερία τῆς σκέψεως μόνον καὶ ὄχι καὶ τῆς ἐκφράσεώς της.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ στὴν καταδίωξη αὐτὴ φαίνεται πόσο τὸ ἀδικαιολόγητο ἀνακάτωμα τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος δίνει εὐκαιρία σὲ διαφοροὺς ἐπιτήδειους, πὸ ἔχουν δικούς τους σκοποὺς νὰ τὸ μεταχειριστοῦν γιὰ νὰ ἐκμεταλλωθῶσι τὰ συμφέροντά τους, τὰ πάθη καὶ τίς φιλοδοξίας τους, καὶ πόσο σκοτίζει τὸ νοῦ τῶν πολλῶν, ὥστε νὰ πιστεῦναι πὸς τοὺς ἀπειλοῦν ἀόρατες δυνάμεις καὶ οὐκ εἶδαν ἢ ἀκούσαν πράγματα πὸ μονάχα ἡ φαντασία τους γέννησε. Αὐτὴ ἡ σύγχυσις κάνει καὶ ἀνθρώπους σοβαροὺς καὶ δικαστὲς ἀκόμη νὰ παίρνουν πράγματα ἀθῶα ἢ ἐντελῶς ἀσήμαντα ἢ ἀστεία γιὰ πολὺ σοβαρὰ καὶ ἐπιλήψιμα. Ἔτσι π. χ. τὸ ἀνάμμα στὴν ἀνάστασι μᾶς λαμπάδας μὲ σπῆρο καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ κερί τοῦ

παπὰ θεωρήθηκε προσβολὴ κατὰ τῆς θρησκείας, τὰ ἐθνικιστικὰ διηγήματα τῆς κυρίας Δέλλα χαρακτηρίστηκαν ἀναρχικά καὶ μιὰ ὀμίλια γιὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ καταρράχτη Νιαγάρου πέρασε γιὰ ἀπόδειξι ἀρνήσεως τοῦ Θεοῦ.

Τὸ θέμα, τὸ ξανάλεω, εἶναι πολὺ μεγάλο. Καὶ δὲ θὰ ἦταν ὑπερβολὴ ἂν ἔλεγε κανεὶς πὸς τὸ ὅλικὸ πὸ παρουσιάζουν σ' αὐτὴν τὴν καταδίωξι τὰ παράξενα εἶναι τόσο ἀφθονά, ὥστε γιὰ νὰ γίνῃ τέλεια φιλοσοφικὴ, ψυχολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἐκμετάλλευσή του, θὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ συσταθῇ μιὰ εἰδικὴ ἐταιρεία. Ὅσοσο σὲ λίγο θὰ γίνῃ ἡ δίκη, καὶ αὐτὴ θὰ μᾶς δεῖξῃ ἂν τὰ χρόνια πὸ πέρασαν ἀπὸ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς κατηγορίας ὡς σήμερα, ἰδίως τὰ πραγματικῶς κοσμοϊστορικὰ γεγονότα πὸ ἔγιναν στὸ μεταξύ, ἄρχισαν νὰ φέρνουν πρόοδο στὴ σκέψῃ. Ἄν δὲν ἄρχισαν δὲ θὰ βραδύνουν πολὺ νὰ τὸ κάμουν.

A. Π.

K. Δ. Τριανταφυλλοπούλου, Ὁ Φαλκιδίος νόμος ἐν τῷ Βυζαντινῷ δικαίῳ. Ἀθήνα, Ἐλευθεροδράκῃς καὶ Μπάρτ, 1912, 74-96 σελ., σ. 8^ο.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὴν ἐξέλιξι πὸ ἔπαθε ἕνας ρωμαϊκὸς νόμος μέσα στὸ βυζαντινὸ δίκαιο. Τὰ καθαρὰ νομικὰ πορίσματα τοῦ βιβλίου δὲν ἔχουν βέβαια θέσι ἐδώπερα· γι' αὐτὰ ἔγραψε ὁ καθηγητὴς Beseler στὴν Berliner philologische Wochenschrift 1912, σ. 567· μόνον γιὰ τὸ νόμο, πὸς ἐρμηνεύει ὁ συγγρ. στὴ σ. 22. σημ. 25, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ, πὸς συμφωνεῖ σὲ ὅλα τὰ σημεῖα μὲ τὸ κείμενο. Ἀξιοσημείωτη ὁμοίωσι εἶναι ἡ παραβολὴ πὸ κάνει ὁ συγγρ. τοῦ δικαίου μὲ τὴν ἐπίσημη καὶ τὴ λαϊκὴ γλώσσα τοῦ ἑλληνισμοῦ: «Ἐὐρὸ καὶ βαθὸ χάσμα ὑψίστατα: ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ὡς περίπου μεταξύ γραφομένης λογίας καὶ ὁμιλουμένης γλώσσης, οὕτω καὶ μεταξύ τοῦ γραπτοῦ δικαίου τῆς Ρώμης καὶ τοῦ ζωντανοῦ δικαίου, τὸ ὅποιον γνωρίζει ὁ λαὸς ἐκ παραδόσεως» (σ. 84). Ὅτι αὐτὰ τὰ δύο φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, γλώσσα καὶ δίκαιο, ἔχουν στὴ γέννησι καὶ στὴν ἐξέλιξί τους πολλὰ κοινὰ σημεῖα, εἶναι βέβαια παρατηρήμενα καὶ γνωστὰ. Μὰ πρῶτη φορά ξεσκεπάζονται στὸ βιβλίον αὐτὸ τόσοι καὶ τέτοιοι θεσμοὶ λαϊκοῦ δικαίου, πὸ καὶ σήμερα ἀκόμη ζῇ στὸ στόμα καὶ στὴν ἀντίληψι τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὥστε καὶ ἡ μέθοδος τοῦ συγγραφέα μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ βέβαια ὡς πρότυπον γιὰ τὴ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ τόσο χαρωποῦ ἀνεπίσημου δικαίου μέσα στὰ ἐπίσημα νομικὰ βιβλία. Ἀκόμα καὶ ὁ Ψελλός, πὸς ὅπως λέει ὁ συγγρ. στὸ γερμανικὸ πρόλογο (σ. VI), «λαχταράει γιὰ κάθε χάρτινον πρᾶμα», ἐπομένως καὶ γιὰ ἐπίσημη χάρτινη γλώσσα καὶ τὸ ἐπίσημον δίκαιο, δὲν μπόρεσε νὰ ἐσφύγη τὴν ἐπίδρασι τοῦ λαϊκοῦ δικαίου καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ μᾶς φύλαξε στὸ «νομικὸν ποιημά» του μερικὰ μορφα κομμάτια. Τὴ δημοτικὴ λέξι ἀκλήρος θέλει, φαίνεται, ὁ συγγρ. σ. VI, 19¹² νὰ τὴ σχετίσῃ μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, πὸς ὁ πατέρας μόνον εἶναι ἀτεκνος μπορεῖ νὰ διαθέσῃ σὲ ἄλλους τὴν περιουσίαν του, τὸν κληρο. Νομίζω ὁμοίως πὸς ἡ λέξι δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν κληρο, ἀλλὰ μὲ τὴν κλήρα. Κλήρα εἶναι στὴ δημοτικὴ γλώσσα τὸ παιδί (δὲς Παπαδιαμάντη, Ἡ Γυφτοπούλα, ἐκδ. Φέξη σ. 87).

ΜΑΛΑΞΟΣ

Γλωσσικὲς πενιές

Ἡ γλώσσα μας καὶ τὰ παιδιὰ μας

✽ Στὸ τραπέζι τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ γυρεύει τὸ παιδάκι, κάπου δ' 1/2 χρονῶν, «τὸ ἀβγό του», καὶ ὁ πατέρας—καθρευσιαῖνος—μισὸ ἀστεῖο μισὸ σοβαρὰ, τοῦ

λέει πῶς πρέπει νά γυρέψῃ γιά νά τοῦ δώσουν τὸ «φόν» του...» καὶ γυρευόντας στὴν διηγήτρια: «φέρε του τὸ φόν». Μὰ ὁ μικρός, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ στιγμή σιωπῆ, μὲ φωνές παραπονιάρικες καὶ απαιτητικές: «θέλω τὸ ἀεγὸ μου!... θέλω τὸ ἀεγὸ μου!»

✠ Ἐνα φίλος τοῦ σπιτιοῦ κάνει ἐπίσκεψη, κι ἡ μητέρα καμαρώνει τὸ παιδάκι τῆς, ποὺ λέει στὸν ξένο κύριο τὰ γαλλικὰ ποὺ ξέρει... ἡ μήτηρ εἶναι nez..., chapeau θὰ πῆ καπέλο... καὶ κύων θὰ πῆ σκύλος.

✠ Σ' ἓνα δημοτικὸ σχολεῖο στὴν Ἄντρο, ρωτᾷ ὁ δάσκαλος στὶς ἐξετάσεις ἓνα παιδάκι: «Πῶς τὸ λέν τὸ ἄλογο;»... Αὐτὸ στὴν Α' δημοτικῷ.

✠ Ἐνα παιδάκι κλίνει ὀνόματα τριτόκλιτα καὶ λέει: τῆς φλόγος... τοὺς κοράκας. Τοῦ λέει ἡ δασκάλισσα: «Μὰ παιδί μου, πῶς μπορεῖ κανεὶς νά γράψῃ τοὺς κοράκας;» — «Ἔϊδαμε τόσο παράξενα πράγματα» ἀπαντᾷ τὸ παιδί ἡσυχα. «Σ' αὐτὴ τῇ γλώσσᾳ ἄρα μπορεῖ κανεὶς νά τὰ περιμένῃ».

✠ Πάντε παιδιὰ θέλουν νά καθίσουν γύρω σ' ἓνα τετράγωνο τραπέζι. Ὁ μικρὸς Κωσταντίνος, ὀχτῶ χρονῶν, ἔχει καθίσει κιόλας, μὲ τοὺς ἀγκωνες ἀπλωμένους τόσο ποὺ πιάνει ἄλλο τὸ ἓνα μέρος τοῦ τραπέζιου. «Ἀγαπητέ μου Κωσταντίνε,» τοῦ εἶπε ἡ μεγάλη του ξαδέρφη, «πρέπει καὶ οἱ δύο μας νά χωρέσουμε ἐδῶ». Ὁ μικρὸς σήκωσε τὰ μάτια καὶ μὲ σοβαρὸ ὕφος τῆς εἶπε: «Τί ἀστεία ποὺ εἶσαι! Μιλᾷς σὰ νά γράφῃς γράμμα!»

✠ Μοῦ παραπονιέται μιὰ μητέρα, μὲ δύο παιδιὰ ποὺ τελειώνουν τὸ δημοτικὸ, πῶς δοκίμασε νά τοὺς διαβάσῃ ἑλληνικὰ βιβλία, μὰ ἀπελπίστηκε καὶ τὸ ἄφησε, γιατί ἡ γλώσσα τους εἶναι δύσκολη ἄλλο καὶ τῇ ρωτοῦν τὰ παιδιὰ, τί εἶναι αὐτὸ καὶ τί θὰ πῆ ἐκεῖνο καὶ κάποτε δυσκολεύεται καὶ ἡ ἴδια νά τοὺς ἀπαντήσῃ. Τῆς ζήτησα νά δῶ κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ μοῦ ἔδωσε τὸ Σάνσελλωρ τοῦ Ἰουλιου Βέρν κατὰ μετάφρασιν Π. Φέρμπου, Βιβλιοπωλεῖον Σιδέρη 1910. Ἀρχίζει ἔτσι: «Καταλείπομεν τὴν προκυμαίαν τοῦ πυροβολείου τῆ 3 μ.μ. ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς παλλήροιας, ἣ δὲ ἀμπωτικὴ ἐκφέρει ἡμᾶς ταχέως εἰς τὸ πέλαιος. Ὁ πλοίαρχος Χόντλνυ ἐκέλευσε νά ἐκπετάσῃσι τὰ ἀνώτερα ἰστία καὶ τὰ κατώτερα, ἣ δὲ πνοὴ τοῦ Βορρᾶ ὄθει τὸν Σάνσελλωρ ἀνά τὸν κολπίσκον. Μετ' οὐ πολὺ κάμπτομεν τὸ φρούριον Σόντερ καὶ ἀφίνομεν ἀριστερὰ τὰ μεταποδόλα πυροβολεῖα τῆς παραλίας. Τὴν τετάρτην ὥραν τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ἐξ οὗ ἐκφεύγει ταχὺ ρεῦμα ἀμπώτιδος παρέχει διόδον εἰς τὸ πλοῖον... Τὰ ἰστία τοῦ Σάνσελλωρ ἠθθητίστησαν πρὸς τὸν ἀνεμον, καὶ τὴν 7, μ. μ. τὸ πλοῖον ἡμῶν, παραπλεῦσαν τὴν ἐσχάτην ἀμμόδη ἀκραν τῆς παραλίας, διὰ μιᾶς εἰσβάλλει εἰς τὸν Ἀτλαντικόν:...»

Ἡ γλώσσα ποὺ δὲ μαθαίνεται.

✠ Ἐνα καλικάρι πουλεῖ στοὺς δρόμοι τὸ περιοδικὸ «Ἑλλάς». Εἶπε ἕως κι ἓνα «τὴν Ἑλλάς» κι ὁ ἀγοραστής τοῦ παρατηρεῖ πῶς «τὴν Ἑλλάδα πρέπει νά λές». — «Καὶ δὲ βλέπεις ποὺ γράφει Ἑλλάς;» — «Μὰ αὐτὸ εἶναι ὀνομαστικὴ» — «Εἶμαι ἀγράμματος».

✠ Ρωτᾷν τὸν ὁδηγὸ στοὺς τράμ, ποῦ εἶναι ἡ ὁδὸς Ἡλείου. — «Δὲν ξέρω αὐτὴν τὴν ὁδὸς».

✠ Κι αὐτὸ ἀπὸ τὴν τελευταία πρωτοχρονιά. Θέλησαν νά εὐχηθοῦν στοὺς πελάτες τους τὴν καλὴ χρονιά ἐκεῖνοι ποὺ σκουπίζουν τὸν ἀσφαλτὸ στὴν ὁδὸ Ἀκαδημίας. Τὴν εὐχή τους τὴν τύπωσαν σ' ἓνα κοκκινωπὸ χαρτόνι, καὶ καὶ βρίσκονταν τ' ἀκόλουθα. «Οἱ καθαρισταὶ τοῦ ἀσφαλτος τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας εὐχον-

ται ὅμιν αἰσιον καὶ εὐτυχῆς τὸ νέον ἔτος 1914». Εὐχαριστοῦμα, καὶ τοῦ χρόνου.

✠ Κάποιος εἶπε σ' ἓνα στρατιωτικὸ γραφεῖο «κύριε σιτιστή», κι ὁ γραφεὺς στρατιώτης τὸν ρωτᾷ γιατί δὲν καταδέχεται νά πῆ «κύριε σιτιστά». Σὲ λίγο παρουσιάζεται ἓνας στρατιώτης καὶ ρωτᾷ: «εἶναι ὁ κύριος σιτιστὰς ἐδῶ»; Ἡ ἀπάντησι δόθηκε πληρωμένη.

✠ Οἱ αἰτιατικὲς σὲ ἐς, μαθητῆς, κτλ. φαίνονται σὲ μερικοὺς ἀχώνευτες μὰ κι ὁ λαὸς φαίνεται σὰν ἀκόμη λιγώτερο νά μπορῆ νά χωνέψῃ τὴς αἰτιατικὲς σὲ - ἄς καὶ τὶς βάζει κι ὅπου δὲν πρέπει. Ἦρθαν δύο φοιτητᾶς, ἓνας φοιτητᾶς, εἶναι τετρακόστας δραχμᾶς.

Ἡ γλώσσα μας ὅπως μιλιέται.

✠ Στὴν «Πατρίδα» διαβάσαμε — καὶ γράφηκε κι ἀπὸ ἄλλες ἐφημερίδες — πῶς στὴ Θεσσαλονικὴ ἄμα ἐγίνε ἡ ἀπογραφὴ, ρωτήθηκε «ἓνας φτωχὸς καὶ δυστυχῆς Ἑλληνας» πῶς λέγουν τὸ παιδί του. — «Φιλοκτήμης». — «Ἐκεῖνο;» — «Ἀχιλεΐκης». — «Κι αὐτό;» — «Μουστοκλῆς». — «Τὸ ἄλλο;» — «Περίδρομος». — «Τί λές, μωρέ;» — «Περίδρομος. Ἔτσι τὸ εἶπε ὁ νουνός του».

Ἴσως νά εἶναι ὑπερβολικὰ ὅσα ὁ ἀνταποκριτῆς τῆς «Πατρίδος» ἔγραψε. Μὰ πιθανὸ εἶναι καὶ βέβαιον ὅμοια κανεὶς ν' ἀκούσῃ συχνότατα. Εἶναι τόσο φυσικὸ ν' ἀλλάξουν μὲ τέτοιο τρόπο στοὺς στόμα τοῦ λαοῦ μας ὁ Φιλοκτήμης, ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Περίανδρος. Τὴν ἀγάπη αὐτὴ γιὰ τ' ἀρχαῖα ὀνόματα βρίσκουμε μεγάλη μάλιστα στὴ σκληρωμένη Ἑλλάδα. Σ' ἓνα ξενοδοχεῖο τὰ τρία γκαρσόνια λέγονταν Ἀρισταίδης, Ἀχιλλεῖας, Χρυσόστομος.

✠ Ὁ λοχίας τῆς ὑπηρεσίας ἀναφέρει στοὺς λοχαγὸ τοῦ πῶς ἓνα ἄλογο φόφησε ἀπὸ τὴν κολλητικὴ ἀρρώστια ποὺ οἱ γιατροὶ τῇ λένε μάλιν, καὶ τοῦ λέει: «Ὁ ἴππος ἔπ' ἀριθμὸν τὰδε ἔθανε πάσχων ὑπὸ μάλης». Ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἀκούσει πῶς μπορεῖς νά πάρῃς μιὰ κοραμιάνα ἢ τὸ τουφέκι ὑπὸ μάλης καὶ τὰ μπερδεψε.

✠ Ὁ δεκανέας ποὺ γυμνάζει: «μερικοὶ δὲν πᾶν βῆμα κι οὔτε ἀποπειρῶνται νά τὸ φτιδσουνε».

Ὁ ἴδιος: «ἐνῶ βαδίζουμε παραγωγικῶς τέσσεροι τέσσεροί».

✠ Γίνεται ἀναφορὰ, κι ὁ λοχίας διαβάσει: «... τιμωρῶ διὰ τετρα... τετρακονθημέρου φυλακίσεως». Κάποιος μουρμουρίζει «τετρακόσιες μέρες!... πολλὴ εἶναι αὐτὴ ἡ τιμωρία». Ἡ ἀναφορὰ ἔλεγε βέβαια «40ημέρου».

✠ Ρωτᾷν τὸ μάρτυρα τί ὥρα σήμῳθηκε. Ἀπαντᾷ: «Δὲν ξέρω καλὰ καλὰ. Μὰ ἀκριβῶς στὶς τρεῖς». Ὁ ἄνθρωπος ἐνοοῦσε «περίπου». Κι ὅταν παρατήρησε πῶς χαμογελάσαμε μᾶς εἶπε: «Μὴν κοιτάζης, ἐγὼ εἶμαι Ἀρβανίτης, μπερδεύεται κάποτε ἡ γλώσσα μου».

Ἡ γλώσσα μας ὅπως καταλαβαίνεται.

✠ Ἀγοράζω στὴν ἑδ. Σταδίου, ἀντίκρυ στὴν ἑδ. Ἀγγέσμου τοιγαρέτα «Ἐῶα». Ἐκεῖ ποὺ τὰ παίρνω ρωτῶ τὸ παιδί, κάπου δέκα πέντε χρονῶν, τί θὰ πῆ τὸ «ῶθησον» ποὺ λέει ἀπέξω στοὺς κουτί. — «Ὅχι, λέει, Ἐῶα εἶναι.» — «Ναι, ξέρω, μὰ τὸ «ῶθησον» ἀπὸ θῶ τί σημαίνει;» — «Εἶναι Ἐῶα, ... τὸ «ῶθησον», εἶναι μάρκα τοῦ κουτιοῦ.» — «Ἄ, εὐχαριστῶ».

Ἡ ἴδια σικηγὴ σὲ ἄλλο καπνοπωλεῖο: «Τί σημαίνει τὸ «ῶθησον» ποὺ γράφει ἐδῶ;» — «Αὐτὸ εἶναι ἡ ρεκλάμα τοῦ καταστήματος».

Ἡ Ἀπό τὸν πλοίαρχο ἐνὸς πλοίου πρόκειται νὰ παραλάβῃ κάποιος μερικὲς κάσας· ὁ πλοίαρχος ἀνακοινώνει κοντὰ στ' ἄλλα πὺς θὰ τοῦ παραδώσῃ καὶ μιὰ κάσα «κενή», μὲ ἕξι κουτιά μέσα. Τὸν ξαναρωτᾷ, μὰ ὅλο τὸ ἴδιο τοῦ ξαναλέει. Στὸ τέλος, ἅμα τὸν ρώτησα πὺς γίνεται νὰ εἶναι ἄδεια, μοῦ ἐξήγηε πὺς ἐννοοῦσε ἀνοιγμένη.

Ἡ Εἶπε ἡ κυρία στὴν ὑπηρέτρια νὰ πῆ στὸ νέο (ποῦ τοῦ εἶχε γράφει ἕνα συστατικὸ) νὰ περάσῃ γιὰ νὰ πάρῃ τὸ μπλιέτο. Σὲ λίγο ἡ ὑπηρέτρια ἀναγγέλλει πὺς ὁ νέος ἦρθε νὰ πάρῃ τὸ εἰσιτήριο.

Ἡ Διαβάξω δυνατὰ, ἔμπρὸς στὴ ράφτρα μου, ποῦ ἔκανε 6 χρόνια σκολειό, τὸ ἀγνεκρινμένο ἀναγνωσματάριο γιὰ τὴ δευτέρα τοῦ Δημοτικοῦ. «Ὁ ἴππος εἶναι πολὺ ὠραῖον ζῷον. Ἡ κεφαλὴ του εἶναι ἐπιμήκης». Καὶ ρωτᾷ: «Μαρία, τί θὰ πῆ ἐπιμήκης;»

Μὲ κοιτάζει, σκέπτεται καὶ ρωτᾷ. «Πέστε το πάλι;»

— «Εἶναι λόγος γιὰ τὸ ἄλογο, καὶ λέει πὺς ἡ κεφαλὴ του εἶναι ἐπιμήκης!»

— «Ἄ! θὰ πῆ πλατὺ».

Ἡ Τὸ Ὑπουργεῖο εἶχε βγάλει κάποτε διαταγὴ γιὰ νὰ ὀργανώσῃ τὰ γυμνάσια τοῦ στρατοῦ. Γινόντανε ἐκεῖ μέσα λόγος γιὰ «μιογάγκεια». Ὁ συνταγματάρχης δὲν τὴν ἤξερε τὴ λέξη. Ρώτησε τοὺς κατώτερους ἀξιωματικούς καὶ αὐτοὶ ρώτησαν τοὺς ὑπαξιωματικούς, καὶ οἱ ὑπαξιωματικοὶ πάλι τοὺς στρατιώτες, ὁμῶς σὲ ὄλακρο τὸ σύνταγμα δὲ βρέθηκε ἄνθρωπος νὰ ξέρῃ τί σήμαινε ἡ λέξη. Ἀναγκάστηκε στὸ τέλος τὸ σύνταγμα νὰ γράψῃ στὸ Ὑπουργεῖο νὰ ρωτήσῃ τί θὰ πῆ «μιογάγκεια». Μήπως στὸν πόλεμο γυρίζουν οἱ ἀγγελιαφόροι μὲ κἀνένα λεξικό τῆς ἀρχαίας μαζὶ τους;

Ἡ Ἡ γλῶσσα μας ὅπως «διορθώνεται».

Ἡ «Ἐνας ταξιδιώτης στὸν Πειραιᾶ ποῦ χρειάζεται βάρνα, φωνάζει σ' ἕνα ποῦ βρίσκεται σιμὰ τῆς: «Ἐ βαρκάρη, ἔλα...» Μὰ τοῦ δίνεται ἡ ἀπάντησις: «Δὲν εἶμαι βαρκάρης ἐγὼ, εἶμαι ὀχτωφόρος».

Ἡ Στὸ βαπόρι ὅπου ἤμαστε, ἕνα ἀγοράκι πουλοῦσε ἐφημερίδες. «Ὁ Παρθενός!... Ὁ Παρθενός!...»

Τοῦ φωνάζω: «Τί πουλάς, μικρέ;»

— «Ἐφημερίδες, τὸν Παρθενός».

Ἡ Ὁ πλοῦτος τῆς γλῶσσας μας.

Ἡ Μιλώντας μ' ἕνα λοῦστρο, ἐκεῖ ποῦ μοῦ γιαλλεῖ τὰ παπούτσι, τοῦ λέω ἀπάνω στὴν κουβέντα γιὰ τὴν ὀνομασία τῆς δουλειᾶς ποῦ κάνει: «... μὰ καὶ σὺ ἔχεις δύο ὀνόματα...» — «Ὁχι, λέει, καθόλου, τρία». — «Ἐμεῖνα. Τί ἐννοοῦσε; Πὺς δηλαδὴ, τοῦ λέω. — «Λοῦστρος, σιλβωνίς, ὑποδηματοκαθαριστής!» Εἶχα ξεχάσει τὸ τελευταῖο! Μὰ γιατί ὄχι καὶ τέσσερα, πέντε, καὶ ἕξι. Δουλειὰ μόνο νὰ ἔχωμα.

Ἡ Μιὰ μητέρα, καθαρευουσιάνα, μοῦ διηγεῖται, πὺς τὸ παιδάκι τῆς, ποῦ ξέρει καλύτερα ἀπὸ τὴ μητρικὴ του γλῶσσα τὰ γαλλικά, καταγίνεται τώρα καὶ μὲ τὰ ἑλληνικά, καὶ πὺς ἀπορεῖ — περισσότερο ποῦ δὲ μοιάζει σ' αὐτὸ μὲ κάμποσους γλωσσολόγους ποῦ κηρύχουν πὺς παντοῦ τὸ ἴδιο τυχαίνει — γιατί νὰ μὴν ἔχωμα στὴ γλῶσσα μας μιὰ λέξη γιὰ κάθε πράμα, παρὰ δύο; «Τί νὰ πῶ, μὲ

ρωτᾷ ἡ μητέρα, παρὰ ὅτι καὶ εἶναι, πὺς ἡ γλῶσσα μας εἶναι πλοῦσα, καὶ γιὰ τὸ ἔχει πολλές διπλὲς λέξεις.

Ἡ Σ' ἕνα γραφεῖο μέσα κατασκευάζονται διάφορα πράματα ποῦ στέλνονται στὸν πόλεμο, καὶ ὁ γραμματικὸς ὑπαγορεύει σ' ἕναν ὑπάλληλο ἕναν κατάλογο μὲ τὰ πράματα ποῦ φέρουσι «... τριάντα κάδοι ἢ κουβάδες». Ρωτᾷ τὸ γραμματικὸ: «Εἶναι διαφορετικὰ πράματα οἱ κάδοι καὶ οἱ κουβάδες. — «Ὁχι, μοῦ λέει, τὸ ἴδιο». Καὶ ὁ ὑπάλληλος πετιέται: «Τὸ λέν καὶ ἔτσι, καὶ ἔτσι»... .

Ἡ Γλωσσικὰ καὶ γλωσσολογίαις.

Ἡ Ἡ γενικὴ πληθυντικὴ στὰ πρωτόκλιτα νὰ σβήνῃ ἢ νὰ μὴ σβήνῃ; Μιλώντας τὴν ἀποφύγομε ἄλλοτε πάλι τὴ διαβάξω δπου δὲν τὴν περιμέναμε. Σ' ἕνα πειραϊκὸν κατάστημα θρίσκειται μιὰ μεγάλη ἐπιγραφή: Κατάστημα ἐσσηνζῶν.

Ἡ Ὁ τονισμὸς στὴ γενικὴ τῶν παροξύτων δευτερόκλιτων μᾶς βάζει συχνὰ σὲ μπελάδες καὶ εἶναι μαρκεῖο ποῦ προτιμοῦν νὰ βαστοῦμε τὸν ἀρχαῖο τονισμὸ, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δασκάλου κτλ. Ὡστόσο φαίνεται πὺς καὶ δὴ δὲν εἶναι τόσο εὐκολὴ ἡ λύσις. Τὸ ἀκόλουθο ἀνέκδοτο ποῦ μᾶς διηγήθηκα δαίχνει πόση σημασία μπορεῖ κάποτε νὰ ἔχῃ ἕνας τόνος.

Κάποιος παίρνει ἕνα ἄμαξι καὶ λέει στὸν ἄμαξά νὰ τὸν πᾶν στὸ σπίτι «τοῦ Γιαννάρου». Ὁ ἄμαξας ὁμῶς δὲν τὸ ξέρει. — «Τράβα, καὶ γὼ ξέρω ποῦ πέφτει». Ἐφτάσαν στὸ δρόμο, μὰ τὸ σπίτι δὲ βρίσκεται. Καὶ βρίσκεται μόνο στὸ τέλος, δταν ὁ κύριος ἐξηγήθηκε καλύτερα πὺς γύρευε τὸ σπίτι «τοῦ Γιανναροῦ».

Ἡ Βουλευτικὰ λόγια

Ἡ Τὸ πόσο μποροῦν νὰ στραβοπατήσουν καὶ σοβαροὶ ἀκόμα ἐπιστήμονες ἄμα ἀγγίζουσι τὸ γλωσσικὸ ζήτημα χωρὶς πρῶτα νὰ ξετυφλωθοῦν ἀπὸ τὴν πρόληψή τους, δαίχνει ἡ ἀκόλουθη περικοπή.

«Δὲν πρέπει νὰ παρῆθῃ ἀπαρατήρητος ἡ καφαλαιώτης ἀρχὴ τοῦ τερατώδους τοῦτου διδακτικοῦ προγράμματος... καθ' ἣν ὁ «Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος» ἔχει σκοπὸν «νὰ κἀνῃ στὰ παιδιά συνειδητοῦς τοὺς γραμματικὸς καὶ συντακτικὸς κανόνες ποῦ ἀσυνεῖδητα ἔχουν στὰ χεῖλη τους... Ὡστε, ὅτι χυδαῖον καὶ ρυπαρὸν φέρουσι τὰ χεῖλη τοῦ παιδίου ἐκ τῆς οἰκίας καὶ τῶν τριῶν πρέπει νὰ μονιμοποιῇ τὸ σχολεῖον καὶ νὰ τὰ θεσπίσῃ ὡς κανόνες. Καὶ διατὶ νὰ μὴ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀγωγὴν ὁμῶν ταύτην καὶ εἰς τὴν συμπεριφορὰν, καὶ τὴν περιβολὴν καὶ ἔτι καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου; Τοιοῦτοτρόπως θὰ εἴσθε συνεπέστεροι πρὸς ὁμᾶς αὐτοὺς, καθιστάντες παρὰ τοῖς παιδίοις συνειδητὸν πᾶν ὅτι ἀσυνεῖδητον φέρουσι ταῦτα μεθ' ἑαυτῶν ἀρχόμενα εἰς τὸ σχολεῖον! Ἄλλ' ἤματι ἀπαυτοῦμεν ὅλους τοῦναντίον παρὰ τοῦ σχολεῖου, δηλ. νὰ καθάρῃ τὸ παιδίον ἀπὸ παντὸς ὅτι ρυπαρὸν φέρει τοῦτο μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀγυαίων.» Μέρμηγκα, Ἡ βουλευτεία μου. Ἀθῆναι 1912, σ. 43 ἀ. (Ὁμιλία στὴ βουλὴ «περὶ τοῦ γλωσσ. ζητήματος»).

A. N.

Ἡ Γλωσσικὰ στὸν πόλεμο καὶ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ

Ἡ Ὁ πόλεμος — ἡ βθεαὶ καὶ πικρὴ αὐτὴ ἐσμολόγησις ἐνὸς ἔθνους — φανέρωσε καὶ στὸ ζήτημα τῆς γλῶσσας ποῦ εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ποῦ κακοφορεῖται ἀκόμα τὸ μόλημα τῆς ἠθικῆς σκληριᾶς. Ὅσο μιλοῦσαν γιὰ μάχες, γιὰ πολιτικὰ καὶ διπλωματίας, οἱ ἐφημερίδες καὶ οἱ γραφίδες ὅλοι τὰ κατάφεραν ὅπως ὅπως μὲ τὴν καθαρευουσιάναν. Ὅταν ὁμῶς τοὺς ζέστανε τὸ αἷμα τῆς ζωῆς, δταν τοὺς ἐσφιγγε ὁ πόνος καὶ τοὺς ἔκαιε τὸ δάκρυ, δὲ βαστοῦσαν πιά, καὶ σάν τὸ παιδί ποῦ πάει νὰ κλάψῃ

στην ἀγκαλιά τῆς μάνας του παραφήνονταν κι αὐτοὶ στὴ ζέστη τῆς μητρικῆς τους γλώσσας. Ἦσαν ποὺ θὰ βροῦν τὴ λευτεριά καὶ ποὺ θὰ τοὺς χαδέψῃ ἢ παρηγοριᾶ. Κ' ἔτσι θέλα ἄρα τοὺς μὰ μὲ τὸ ψυχόρμητο κείνο τῆς ἀνάγκης ποὺ καὶ τὴν ὑποκρισία κὰν δὲ φοβᾶται, πῆγαν ἴσια στὴ δημοτικὴ γιὰ νὰ τραγουδήσουν τὴ χαρὰ τους, νὰ θρηνηθοῦν καὶ νὰ λειτουργηθοῦν, καὶ τὸ πιὸ σημαντικό — γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸ θανατικὸ κανονίζοντας, καθηγητὲς ἄνθρωποι, τίς ὁδηγίες ποὺ φυλάνε τὸν κόσμο ἀπὸ τὴ χολέρα.

Δὲν ἦταν παράξενο νὰ μιλήσῃ ὁ ποιητὴς στὴ δημοτικὴ. Τὸ ἀντίθετο θὰ μᾶς ἐξάφνιζε. Μὰ κι ὁ γιατρός κι ὁ νομάρχης, ἡ βασίλισσα κι ὁ ραγιάς, ἅμα θέλησαν νὰ τοὺς καταλάβουν καὶ νὰ τοὺς ἐμπιστευτοῦνε, στὴ δημοτικὴ μιλήσανε χωρὶς δειλία καὶ χωρὶς ρητορικές.

Δύσκολο θὰ ἦταν νὰ ἀραδιάσουμε δῶ ἀρκετὰ δείγματα τῆς νίκης τῆς ζωντανῆς μας γλώσσας. Καὶ πρῶτα πρῶτα ἀνάγκη νὰ παραλείψουμε τοὺς στίχους ποὺ ἔφερε ὁ πόλεμος στὰ χεῖλια τοῦ Παλαμά, τοῦ Πολέμη, τοῦ Σικελιανοῦ, τοῦ Στρατήγη καὶ τῶσων ἄλλων — ἀκόμα καὶ τοῦ καημένου τοῦ Σουρή. Σὲ ποιὰν ἄλλη γλώσσα ἦτανε φανταστὸ πὼς θὰ μιλήσουν αὐτοί; Μὰ κι ἀπὸ τὰ ἄλλα τόσα, λίγα μοναχὰ θὰ διαλέξουμε κομμάτια — τὰ πιὸ χαρακτηριστικά, καὶ κείνα ποὺ μᾶς δείχνουν πιὸ φανερά ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει πιά νὰ ξεσκαδώνεται καὶ ἡ κοινωνικὴ μας ζωὴ.

Ποῦ πᾶτε; τοῦ *Ματσούκα*. Δημοσιεύτηκε στὴν «Ἐσπερινή» τῆς 10 Μαΐου 1913, ὡς κύριο ἔρθρο, καὶ εἶναι γιὰ κείνους ποὺ ἐτοιμάζονταν νὰ μεταναστεύουν στὶς παράμονες τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου.

«Ποῦ πᾶτε δυστυχισμένοι ἄνθρωποι; Γιατί ἀφήνετε τὴν καλὴ Πατρίδα; Ποιὸς ἦταν ἐκεῖνος ὁ προδότης ποὺ σᾶς ἔδωσε συμβουλὴ νὰ φύγετε μὲ ξένα διαθατήρια. Κατάρια! Σᾶς πῆρε ἡ ἔργη, καὶ τώρα δὲ νιώθετε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ φύγετε. Τὰ ὄνια καὶ οἱ λόκοι ποὺ θὰ σᾶς φᾶνε μακριὰ ἀπὸ τὴν Πατρίδα, δὲν τὰ ξέρετε. Κατάρια. Ποῦ πᾶτε λεβέντες; Ἡ Πατρίδα σᾶς θέλει γιὰ τὸ Στρατό. Σᾶς θέλει γιὰ τὴν τιμὴ τῆς. Σᾶς θέλει νὰ μεγαλώσῃ. Σᾶς θέλει νὰ δοξασθῇ. Σᾶς θέλει νὰ προοδεύσῃ. Σᾶς θέλει νὰ ὀργώσετε τὴν γῆν, ποὺ μένει ἄερσα. Σᾶς θέλει! Σᾶς θέλει! Σᾶς θέλει!... Κατάρια! Τὶ κρατᾶτε κάτω τὸ κεφάλι καὶ φεύγετε μὲ ξένα διαθατήρια;... Ἡ Πατρίδα μας θέλει τὰ παιδιά τῆς, τὴ ζωὴ τῆς, θέλει τὸ αἷμα τῆς. Ἡ Πατρίδα μας ἢ Ἑλλάδα ἢ Δοξαμένη. Ἡ νέα Πατρίδα τῶν δαφνῶν καὶ τῶν παιάνων, Σᾶς θέλει νὰ χτυπήσῃ κατακέφαλα τοὺς προδότες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης. Ποῦ πᾶτε ἀδέφια; Σᾶς ἐξορκίζω — ἐτοιμασθεῖτε γιὰ τὸν ἀγῶνα τὸν ἱερὸν ποὺ μᾶς περιμένει σήμερα, αὔριο, ἀπόψε, αὐτὴ τὴ στιγμή...»

Ζ. Παπαντωνίου, Ὁ νομάρχης Κυκλάδων πρὸς τοὺς ἐργάτας Σύρου. (Τυπώθηκε χωριστὰ, καὶ δημοσιεύτηκε καὶ στὶς ἐφημερίδες).

«Στὰ ἐργοστάσια ποὺ δουλεύουν κυρίως ἄνδρες ἐπέρασα κι ἐξήγησα πὼς θὰ κάμετε καλλίτερη τὴν τύχη σας. Σᾶς τὰ ξαναγράφω σύντομα ἐδῶ γιὰ νὰ τὰ βάλετε καλὰ στὸ νοῦ σας. Σᾶς εἶπα: Μὲ 30 λεπτά ποὺ δίνετε τὸ μεσημέρι, στὸ μάγερα γιὰ νὰ φάτε ἑλασινὰ καὶ ξύμικα πράγματα ποὺ σᾶς καταστρέφουν, μπορεῖτε νὰ φάτε σ' ἓνα Συνεργατικὸ Ἐστιατόριο φαγητὸ ἀφθονο, φαγητὸ καθαρό, θρεπτικὸ. Ὁ μικρομάγερας ποὺ σᾶς ἐκμεταλλεύεται τώρα πρέπει νὰ ζῆσῃ καὶ γιὰ νὰ ζῆσῃ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σᾶς κουλῆ ἀκαθάρτα φαγητὰ γιὰ τὰ ὅποια σεις οἱ ἴδιοι ἐξήγησα τὴν ἐπιβίωση τῆς ἀστυνομίας. Συντηρεῖται λοιπὸν ἀπ' τὸ τομάρι σας, κλέβοντας τὴν ὕγια σας, τὴ δύναμή σας καὶ τὰ λεπτά σας.

Ἐνῶ τὸ Συνεργατικὸ Ἐστιατόριο ἔχει μόνον δὲ θὰ σᾶς παίρῃ τίποτε παραπάνω, ἀλλὰ θὰ σᾶς δίνει φαγητὸ παραπάνω. Τὸ Συνεργατικὸ δὲν ἔχει τίποτα νὰ κερδίσῃ, γιατί θὰ εἶναι δικό σας. Μὲ δικὰ σας λεπτά θὰ γίνῃ, σεις θέατε οἱ ἀρεστάδες του,

ἑσείς οἱ ἴδιοι. θὰ πουλάτε κι ἄσες θ' ἀγοράζετε. Ἀφοῦ θὰ εἶνε δικό σας, δὲ μπορεῖτε νὰ κλέψετε βέβαια τὸν ἑαυτὸ σας, καὶ νὰ γιὰ τὸ Συνεργατικὸ, τὸ οἷτι τῶν ἐργατῶν, εἶναι σωτηρία γι' αὐτούς. Ὅ,τι θὰ κερδίξεν ἄν τὸ εἶχεν ἓνας ξενοδόχος, θὰ τὸ κερδίξῃ ἡ τροφὴ ποὺ θὰ τρώτε, θὰ τὸ κερδίξῃ ἡ τσέπη σας. Γιατὶ καὶ τὸ κέρδος ποὺ θ' ἀφήνῃ τὸ κατάστημα στὸ τέλος τοῦ χρόνου πάλι θὰ μοιράζεται σὲ σᾶς. Θ' ἀγοράζετε τὸ κρέας χοντρικῶς, ὅπως ὁ χασάπης, θὰ παίρνετε καὶ θὰ βάζετε στὴν ἀποθήκη τοῦ Συνεργατικοῦ χοντρικῶς τὰ φασόλια σας, τὸ βούτυρό σας, τὸ λάδι σας, τὰ ὄσπρια σας, ἔλαια. Ἐπομένως ὅ,τι τρώτε θὰ εἶναι καθαρό, ὄχι βρώμικο. Θὰ εἶν' ἀληθινὸ, ὄχι ψεύτικο. Θὰ εἶναι σωστό, ὄχι ξύμικο. Θὰ εἶναι παρκαπνῶν ἀπ' τὰ λεπτά ποὺ δίνετε.

Ἔχετε καθῆκον νὰ κάμετε τὸ Συνεργατικὸ ὄχι μόνον γιὰ σᾶς, ἀλλὰ γιὰ τὰ χιλιά πεντακόσια κορίτσια καὶ παιδιά ποὺ ἐργάζονται στὰ ἐργοστάσια, Τρώνε φρικτὰ, νηστεύουν, εἶναι ἀρρωστιαρῆκα, εἶναι σκιές, εἶναι καταδικασμένα τὰ περισσότερα σὲ θάνατο ὅπως τρέφονται τώρα.

Τέλος — βάλτε τὸ τούτο καλὰ στὸ νοῦ σας — τὸ Συνεργατικὸ θὰ χρησιμεύσῃ νὰ κάμετε ἀργότερα καὶ Μπακάλικο δικό σας, καὶ Ψωμάδικό δικό σας... καὶ Φαρμακεῖο δικό σας. Δίνοντας δηλαδὴ τὰ 30 λεπτά σας γιὰ νὰ τρώτε σ' αὐτὸ κάμετε μιὰ Συνεργατικὴ Ἐταιρεία στὴ Σύρα, σὰν αὐτὲς τῆς Ἑβρώπης ποὺ ἔχουν εὐεργετήσῃ τὸν ἐργάτη, ποὺ εἶναι τιμὴ του καὶ δύναμή του. Ὅλες οἱ Συνεργατικὲς Ἐταιρεῖες τῶν ἐργατῶν τῆς Ἑβρώπης, καθὼς εἶδατε στὰ βιβλία ποὺ σᾶς ἔδειξα, τὰ ἔχουν αὐτὰ ἔλαια καὶ χιλιά ἄλλα εὐεργετήματα. Αὐτὰ τὰ μεγάλα ἰδρύματα τῆς Ἑβρώπης ἀρχίσανε μὲ 600 καὶ 800 δραχμῆς. Σεις καθὼς εἶπαμε προφορικῶς, μπορεῖτε νὰ τ' ἀρχίσετε μὲ 5,000 δραχμῆς! Ἄν δὲν τὰ κάμετε θὰ πῆ πὼς σᾶς ἀρᾶσει ἡ σημερινὴ κατάσταση ποὺ βρίσκεστε καὶ τότε τὴν ἀξίζετε. Τιμὴ σ' ἐκείνους ἀπὸ σᾶς ποὺ θὰ τ' ἀρχίσουν!»

Διὰ τὴν ἰδέαν τοῦ «Λευκοῦ Σταυροῦ», ἐν ἄρατον γράμμα. Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ δημοσιεύτηκε στὴν «Ἐστία» τῆς 25 Μαΐου 1913, τὸ ἀκόλουθο γράμμα πρὸς τὸ Ματσούκα ἐνὸς καθολικοῦ παπά τῆς Ἀθήνας, τοῦ *Ἀδὸν Μάμου*.

Ἀγαπητὴ μου Σπύρο,

Γιὰ τὸ σταυρό, ποὺ θὰ περιμαζέψῃ ἀποκάτω ἀπὸ τίς λευκὲς φτεροδύες τοῦ τῆς ἑλληνικῆς λεβεντιάς καὶ παλικαρσύνης τὰ τιμημένα βλαστάρια, δέξου καὶ ἀπὸ τὸ φτωχικὸ μου βαλάντιο τὴ μικρὴ μου ἀσημαντὴ προσφορά, μὲ τὴν ἐπίκαια καὶ καλωσύνῃ, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ κουνός μας Πατέρας ἐδέχθηκε τῆς χήρας τὸν ὄβολο. Πόσες φορές μὲ τὸ μαγικὸ δρᾶμα τοῦ λευκοῦ σου σταυροῦ δὲν ἐγλύκανα τίς τελευταῖες στιγμῆς τῶν μελλοθανάτων πολεμιστῶν μας, ποὺ φεύγοντας γιὰ τὴν ἄλλη ζωὴ ἀδημονοῦσαν γιὰ τὴν τύχην τῶν ἀγαπημένων παιδιῶν, ποὺ ἄφηναν πίσω τους!

— Καὶ τὸ παιδί μου; μὲ ρώτησε μιὰ μέρα μὲ πόνο ἓνας ἀπὸ τοὺς τραυματίας τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν, γεμμένος στὴν ἀγκαλιά μου.

— Τὸ παιδί σου; Νά το! τοῦ ἀπῆντησα ἀμέσως. Βλέπεις ἐκεῖ κάτω ἐκείνο τὸ μεγάλο ἄσπρο σταυρὸ μὲ τίς πανώριες φτεροδύες; Ἀπὸ κάτω ἀπὸ τίς ἄσπρες ἐκεῖνες φτεροδύες τὸ παιδάκι σου παίζει καὶ χοροπηδαῖε χαρούμενο καὶ γελαστό.

Τὰ σθησιμένα μάτια τοῦ πονεμένου πατέρα ἐπροσηλώθησαν στὴ λευκὴ ὀπτασία ποὺ τοῦ ἔδειξα. Ἐκίνησε μὲ κόπο ἄλλη μιὰ φορά τ' ἀποσταμένα χεῖλη του καὶ ἐφιθύρισε στοργικὰ:

— Ναι, τὸ βλέπω! Ματσούκα μου, σ' εὐχαριστῶ... καὶ δὲν μίλησε πιά. Ἀδῆτην τὴν ἔκφραση τῆς πατρικῆς ἐγνωμοσύνης, ποὺ μάζεψα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἐτοιμοθανάτου μαζί μὲ τὴν τελευταία πνοήν, ὀφείλω κατὰ καθῆκον νὰ σοῦ μεταβιβάσω, ἀγαπητὴ μου Σπύρο, μὲ τὴν πεποιθήσῃν ὅτι ἐκπληρῶ τὴ στερνὴ θέλησιν τοῦ τιμημένου ἀγωνιστοῦ τῶν Γιαννιτσῶν, ὁ ὁποῖος τώρα εὐλογαῖ ἀπὸ τὸν Ὀυρανὸν τὸ λευκὸ σου σταυρὸ ποὺ μαζί μὲ τόσα ἄλλα παιδιά θ' ἀγκαλιάσῃ καὶ τὸ μικρὸ του ὄρφανό. Μὲ πολλὴν ἀγάπην κτλ.»

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν πρῶτον πόλεμο, κι ὅσο βαστοῦσε ὁ δευτερός, ἡ «Ἐστία» δημοσίευε συχνὰ στὴ θέσιν τοῦ κύριου ἔρθρου, γράμματα τοῦ στρατιώτη καὶ ἀρχι-

συντάχτη της *Μίκου Καρμπούνη*. Μικρό δείγμα ἄς εἶναι τὸ κομμάτι πού ἀκο-
λουθεῖ, παρμένο ἀπὸ τὸ ἄρθρο «Χαίρετε ἐκλεκτοί», πού τυπώθηκε στὴν
«Ἐστία» τῆς 11 Αὐγούστου 1913, σ. 1.

... Δὲν Σᾶς ἐκλάψαμεν ὅτι καὶ θὰ Σᾶς κλάψουμε· ἔδεχτήκαμε κ' ἐφυλά-
ξαμε στ' ἄδυτα τῆς ψυχῆς μας τὸ τελευταῖο σας, τὸ ἄφραστο ἐκεῖνο ἀνάδελφμα.
Σὰ βλέπουμε πάντα, ἐφηβὲς σὺντροφε, πού μὲ τὴν ἀστραποβολὴ πάλλευσκῶν
δοντιῶν ἐγελῶδες ἀκόμη εὐτοχισμένα ἀπὸ τὰ μυστήρια τῆς Ἀθανασίας, ἤμερα
ξαπλωμένος στὰ χεῖλη τοῦ χαρακώματος τοῦ ἐχθροῦ, ὅπου ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ
Πολέμου μὲ τὸ φλογισμένο καὶ αὐστηρὸ πρόσωπο σοῦ ἔδωκε στὸ μέτωπο τὰ τρία
αἱματηρὰ φιλήματα, πού σ' ἔκαμαν ἀθάνατο. Ἀκόμη ἀκούμε τὴ βροντερὴ Σου τῆ
φωνῆ, πού ἐδέσποζε μέσα στὰν ὄσθια καὶ τῶν σφαιρῶν τὸ μανιασμένο σφύριγμα,
πολιε συνταγματάρχα — τῆ φωνῆ πού ἐκοφεν ἀπότομα τὸ μοιραῖο τὸ βόλι — τὸ
βόλι πού Σ' ἐξάπλωσε γιὰ πάντα κάτω ἀπὸ τ' ἄλογο.

Πῶς νὰ ξεχάσουμε τὴν θεῖαν ἐκφρασὴν τῆς μορφῆς Σου, ἀτάραχε λοχαγέ, πού
ἡ λόγχη ἢ βραβερικὴ Σου ἐκλεψε τὸ αἷμα μιᾶς πολυτίμου ζωῆς, μέσα στὸ πρό-
χωμα, ὅπου πρῶτος ἐπήδησες, γιὰ νὰ μὴν ξαναβῆς; Ὁρθῶνεσαι πάντοτε ἐμπρός
μας χαμογελώντας, ὅπως ὀρθώθηκε μὲ χαμόγελο μέσα στὸν ἀλαλαγμὸ καὶ τὴ
βροντερὴ συμφωνία τῆς μάχης, ἀγαπημένε σὺντροφε τῶν καμάτων, τῶν κινδύνων
καὶ τῆς δόξης.

... Κι ὅλοι Ἔσείς, οἱ νέοι κληρωτοί, πού πετώντας μὲ μιὰ ζητωκραυγὴ
ἀπὸ τίς λεῦκες πού ἐκύκλωναν στοργικὰ τὸν εἰρηνικὸ τὸ νερόμυλο πρὸς τοὺς
λόφους ὅπου ἐπαρμόνευεν ὁ θάνατος, ἐπέφτετε γύρω μας ὅπως τὰ παγωμένα τὰ
πουλιά, τὰ κύννηγημένα ἀπὸ ἀκαρδούς κυνηγούς κάποιου πρωὶ Ἀσκεμβριανό. Ἔσείς ...
πού τὸ θάνατο Σας τὸν ἀκούσαμε ἀπὸ χεῖλη σὺντρόφων τὴν ὥρα πού σέ νέο
χορὸ μᾶς ἐκαλοῦσαν ὁ Ἄγγελος τοῦ Πολέμου, ἢ ὅταν, κουρασμένοι τίς νύχτες,
ἐκαρτερούσαμε ξαπλωμένοι τὴν νέαν ἀγῆ κοιτώντας τὴν Μεγάλην Ἄρκτον, πού
ἔδειχνε τὸν δρόμον πρὸς Βορρᾶν, πρὸς τὴν Σόφια, καὶ Ἔσείς, πού κανεὶς δὲν ἐπα-
ράστακε στίς τελευταῖες Σας στιγμές, ἄγνωστοι νεκροί, χαίρετε! Δὲν θὰ σας κλά-
ψουμε τώρα, ὅπως δὲν Σᾶς ἐκλάψαμε τότε, γιατί ἡ χαρὰ σας ἦταν μεγαλειότερη
ἀπὸ τὴ λύπη μας.

Τὸ αἷμα πού χρειάζεται γιὰ νὰ στρεψθῆ τὸ βάθρον τῆς ἐλευθερίας, ἡ τύχη
ἠθέλησε νὰ τὸ δώσετε Σεῖς. Σᾶς ζηλεύομεν καὶ Σᾶς μακαρίζομεν. Καὶ ἂν πατέρες
ἀσπρομάλληδες καὶ μητέρες πικραμένες καὶ ἀδελφές κρινομέτωπες δὲν ἔγειραν
ἀπὸ πάνω Σας γιὰ νὰ ζεστάνουν μὲ τὸ χλωμὸ τὸ χέρι τῶν τὸ στοργικὸ τὰ μαρμα-
ρωμένα Σας μέτωπα καὶ τὰ στήθη τὰ ψυχρὰ ἀπὸ τὸ ἀγκάλιασμα τοῦ θανάτου
καὶ ἂν γυναῖκες πιστὲς καὶ ἄθθα παιδάκια δὲν ἐκόλλησαν τὰ φρυγμένα ἀπὸ τὸν
πόνου τοῦ χαμοῦ Σας χεῖλη στὰ χέρια, ἀπὸ τὰ ὅποια μόνον ὁ θάνατος ἠμπόρεσε
ν' ἀρπάξῃ τὴ λόγχη τὴν ἐκδικητρία καὶ τὸ σπαθὶ τὸ τρομερὸ στοὺς ἐχθρούς, μιὰ
Μητέρα Ἀθάναι τῆ γέρνει τώρα ἀπάνω Σας ἀργά, καὶ παραμερίζοντας μὲ τὸ θεῖο
Τῆς χέρι τὰ ματωμένα Σας τὰ μαλλιά, Σᾶς χαρίζει τὸ φίλημα τῆς χιλιάρχητος
εὐχαριστίας. Γιατί ἐκρηγνιδώσατε Ἔσείς μὲ τὰ κορμιά Σας τὸ Ἰερὸν τῆς Ἐλευθε-
ρίας, πού τὸ ἐστολλοῦσαν ἡμεῖς οἱ ἄλλοι μὲ δάφνες ἀμάραντες καὶ ἀκριβές.

Ἡ χαρὰ Σας ὑπερηφάνειά μας. Ὁ θάνατός Σας καύχημα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ
χαμὸς Σας ἐξαγορὰ ἐλευθερίας καὶ δόξης. Ἡ μνήμη Σας λατρεία τῶν γενεῶν πού
θαρθοῦν. Ἡ ἀδειανὴ Σας θέσις μπροστὰ στὴν πατρικὴ τῆ γυναιὰ τίς χιμωνιάτικες
βραδιάς πού θαρθοῦν, γύρω ἀπὸ τὸ φωτεινὸ ζεστοκόσμημα τῆς χαρωπῆς φωτιάς,
κέντρισμα σ' ὄσους ἔμειναν γιὰ νέους ἀγῶνας. Ἡ ἱστορία τοῦ θανάτου Σας θρόλος
ἐθνικός. Ἡ φραιδότης του ἐμπνευσις. Ἡ χαρὰ του ζωῆ.

Ὁδηγία διὰ τὸν λαόν, περὶ προφυλάξεως ἀπὸ τῆς χολέρας.
Ἰπουργεῖον Ἐσωτερικῶν, Β[ασιλ.] Ἰατροσυνέδριον. Βγήκε σὲ χωριστὴ ἐγκύκλιον.

Ἡ χολέρα εἶνε ἀσθένεια κολλητικὴ, ἐπιδημικὴ, βαρεῖα καὶ συχνὰ θανατηφόρος.

Ἡ χολέρα μεταδίδεται ὅπως ὁ κοιλιακὸς τύφος. Πρὸ πάντων μεταδίδεται μὲ
τὸ νερὸ, μὲ τὰς τροφάς, μὲ τὰ ἀσπρόρροχα, τὰ σπρώματα, τὰ διάφορα πράγ-
ματα τοῦ κρεβάτιου, τὰ φορέματα, τὰ διάφορα σκεύη, τὰ ὅποια ἐμολύνθησαν
ὀπωσδήποτε ἀπὸ τὰ περιττώματα (ἀποκατῆματα, ἐμείσματα) τῶν χολερίωντων.

Τὸ νερὸ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε βρασμένο. Τὰ κοινῶς λεγόμενα φίλτρα δὲν
εἶναι ἄξια καμιάς ἐμπιστοσύνης. Πολλές φορές τὸ νερὸ μολύνεται μὲ αὐτὰ, ἀντὶ
νὰ καθαρισθῆ.

Κατάλληλον ποτὸν εἶνε τοσά ἢ νερὸ βρασμένο μὲ φλοῦδα λεμονοῦ, ἢ ἄλλα
ἀρωματικά ποτά (δυσμός, μέλισσα, ψασκομηλιά, χαμόγηλο κλπ.) ἢ νερὸ βρα-
σμένο καὶ ἐκεῖνα ἀνακατωμένο μὲ ὀλίγο μαῦρο ἢ ἄσπρο κρασί ἢ μὲ ζουμί ἀπὸ
λεμόνι. Ἐπίσης βρασμένο πρέπει νὰ εἶνε ἐν καιρῷ χολέρας τὸ νερὸ τὸ ὅποιο
χρησιμεῖ διὰ νὰ πλύνωμεν τὰ χέρια μας, τὸ πρόσωπον, τὸ στόμα, τὰ σκεύη τοῦ
μαγειρείου καὶ τοῦ τραπέζιου (κατασρόλες, πιάτα, μαχαίρια, ποτήρια κλπ.) τὰ
τρόφιμα, τὰ φορέματα κλπ.

Πρέπει ὁ καθεὶς νὰ ἠξεύρῃ ὅτι οἱ μίγες μεταδίδουν τὸ μόλυσμα τῆς χολέρας
καὶ ὅτι πρέπει νὰ προσέχωμεν νὰ μὴ μολύνουν τὰ φαγητὰ μας κλπ. Ἀνάγκη λοι-
πὸν εἶναι νὰ τὰ σκεπάζωμεν δλα καὶ νὰ τὰ προφυλάττωμεν καλὰ ἀπὸ τῆς μίγες».

Ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ σχολιάστηκε ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Ἀθῆναι» (12 Ἰουνίου
1913, σ. 2). Κατόρθωσαν, λέει, οἱ συντάχτες τῆς, «ἐπὶ τῷ προσήματι, ὅτι εὐχε-
ρέστερον θὰ κατανοηθοῦν αἱ ὀδηγίαι ἀπὸ τὸν λαόν... νὰ κυκλοφορήσῃ ἡ πρώτη
ἐπίσημος ἐμφάνισις τῆς χυδαιότερας ἀντιλήψεως τοῦ μαλλιαρισμοῦ». Ἀπόδειξη
τοῦ «χυδαιότερου» αὐτοῦ «μαλλιαρισμοῦ» εἶναι γιὰ τὸν ἀρθρογράφου οἱ τύποι
ζεστό, βρασμένο, τίς πολλές φορές, παστρεύομεν.

Ὁ Λευκὸς Σταυρὸς. Εἰς μνήμην τοῦ πρωτομάρτυρος Βασιλέως Γεωρ-
γίου τοῦ Α' καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας ὑπὲρ τῶν
θυμάτων τοῦ πολέμου. — Ἡ ἐκκλήσις αὐτὴ τοιχοκολλήθηκε εἰς διάφορα ἀθηναϊκά
μαγαζιά, στὴν ὁδ. Σταδίου, Ἐρμού κτλ., καὶ μαζὶ μ' ἕνα ποίημα τοῦ *Ματσούκα*
εἶχε καὶ τ' ἀκόλουθα λόγια τοῦ ἴδιου:

Ἀδέρφια, ἄντρες εἰστε, καὶ ἄντρας εἶμαι, καὶ ἄντρικά καὶ παλικαρία σᾶς
μιλῶ. Ἦ ἀκούτε; Ὁ ἀγῶνας τώρα ἀρχίζει. Τὸ τραγοῦδι τὸ ἠρωϊκὸ τώρα θ' ἀκου-
στῆ στὰ πέρατα τοῦ Κόσμου. Τώρα κι ἐγὼ τραγουδιστὴς καὶ πολεμιστὴς ζητῶ
νὰ ἰδῶ τὰ ἐξότερα τὰ μάτια τῶν ἀληθινῶν πατριωτῶν καὶ ν' ἀκούσω μὲ τ' αὐτιά
μου τοὺς χτύπους τῶν γενναίων καρδιῶν γιὰ τὸ σκοπὸ, πού μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ
Θεοῦ, ἀρχίζω. Ἀδέρφια, οἱ νεκροὶ μας τότε θ' ἀναπαυθοῦν ὅταν ἰδοῦνε πῶς φρον-
τίζουμε γιὰ τοὺς δικούς των. Ὁ ἀγῶνας τώρα ἀρχίζει. Ὅτι σᾶς περσεύει, ἀλλὰ
καὶ ἀπὸ τὸ φῶμί σας κόψτε καὶ στείτε το στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα γιὰ τὸ «Λευκὸ
Σταυρὸ». Πιστέψτε δὲ, πιστεύω καὶ τραγοῦδῶ. Ἐνεργήστε δὲ, ἐνεργῶ μὲ τὴν
τρανὴ δύναμιν μου, πού εἶσθε Σεῖς, καὶ μὲ τὸ θάρρος μου, πού εἶναι ἡ ἀναπονή
Σας. Ἡ Πατρίδα μᾶς καμαρώνει. Ὁ Θεὸς μᾶς βοηθεῖ καὶ μᾶς βλέπει. Ἀδέρφια,
σᾶς ἀσπάζομαι ἀδερφικά, κρατώντας στὰ χεῖλη μου τὰς τρεῖς ἱερὰς λέξεις: «Ὁ
ἀγῶνας τώρα ἀρχίζει».

«Ἡ Βασιλίσα Ὀλγα ἐπισκεπτομένη τὰ νοσοκομεῖα. Τὶ ἐμοίρασαν εἰς τοὺς
τραυματίας». Ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτὸ, τυπωμένο στὴν Ἀκρόπολιν τῆς 10 Μαῦτου 1913
μαθαίνομε πῶς ἡ Βασιλίσα Ὀλγα πῆγε στίς 9 Μαῦτου στὸ μεγάλο νοσοκομεῖο
τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ χάρισε σὲ κάθε πλῆγωμένο «ἀπὸ ἕνα μικρὸ εἰκονισμα-
τάκι καὶ ἀπὸ ἕνα λευκὸ χαρτόνι, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιο ἦταν τυπωμένα τὰ ἐξῆς
ὄρατα καὶ συγκινητικὰ λόγια»:

«Παιδί μου πλῆγωμένο,

Παιδί μου πού πληγώθηκες κι εἶσαι μονάχο καὶ πονᾷς, θυμήσου τὸν Χριστὸ
μας πῶς ἦτον πλῆγωμένος κι ἐπόναις φορικτὰ ἀπάνου εἰς τὸ Σταυρὸ, ἀπαρητη-
μένος. Κ' ἐκεῖ πού ἐπόναις ὁ νοῦς του πῆγε σπλαγχνικὰ εἰς σέ, καὶ εἶπε λόγια
γκαρδιακά γιὰ τὴν παρηγοριά σου. Πάσχω, εἶπε, παρὰ πολὺ, ἀλλὰ δὲ θὰ σέ παρα-
τήσω πλῆγωμένε μου, ὅπου καὶ ἂν εἶσαι. Δὲ θὰ σ' ἀφήσω τὸν πόνου σου τὸν
παῖρνω ἐγὼ καὶ θὰ σέ λεπτέρωσω. Σέρω τί πάσχεις· ἕνας Θεὸς τὸ ἔβρει.

Καὶ ἡ μητέρα τοῦ Χριστοῦ μας, ἡ ἀχραντος Μαρία, ἡ τρισευλογημένη Παναγία μας, κι Αὐτὴ ποὺ τὸν ἀδλεψε κρατάμενον εἰς τὸν Σταυρὸν ἐτόνας κ' ἐθήρει. Μητέρα, τῆς εἶπεν ὁ Χριστός, σοῦ ἀφήνω τὸν ἀγαπημένο μου μαθητὴ τὸν Ἰωάννην νὰ τὸν ἔχῃ ὡς υἱὸν καὶ αὐτὸς νὰ σέ ἔχῃ μητέρα καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾷς καὶ νὰ σέ ἀγαπᾷ καὶ τίποτε ποτὲ νὰ μὴ σὰς λείψῃ. Πάντοτε ὁ νοῦς μου καὶ ἡ καρδιά μου στοὺς πάσχοντας πηγαίνει, ἀρκεῖ νὰ μὴ μὲ λησμονοῦν καὶ θάλαθι ἀναστάσεως ἡμέρα.

Παιδί μου πληγωμένο, θυμῆσου τὸν Χριστόν. Τὸ πνεῦμα του μᾶς σώζει. Ἡ ἀγία του καρδιά εἶνε γεμάτη ἀπὸ ἀγάπη κι εὐσπλαχνία καὶ τώρα ὅπου ζοῦμε καὶ ὅταν ἀποθάνουμε. Μᾶς συμπονεῖ καὶ θὰ μᾶς ἀνοίξῃ τὴν Πύλιν τῆς Ζωῆς. Φροντίζει καὶ μᾶς στέλνει νύκτα καὶ ἡμέρα στὸ πλευρό μας τοὺς ἀγγέλους του καὶ τοὺς ἁγίους τους καὶ μᾶς ἐμφυχώνουν καὶ μᾶς παρηγοροῦν χωρὶς νὰ τοὺς βλέπουμε. Παιδί μου, ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ μας καὶ τῆς Παρθένου σοῦ φέρνει ἀνάσταση ὕψια καὶ Ζωή».

Ἡ ζωντανὴ γλώσσα ἀρχισε νὰ φανερώνεται τολμηρότερη κι ὄξω ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα. Στὴν ἐφημερίδα τῆς Μυτιλήνης «Δαϊκὸς ἀγὼν» τῆς 6 Ἰουνίου 1913, διαβάζουμε τὸ ἄρθρο «Τὴν Πρώτη Φορὰ» ἐνὸς ποῦ ὑπογράφεται «Σμυρνιός». Βλέπει τὸν ἑλληνικὸ στόλο ποῦ ἔρχεται νὰ ξεσκλαθῶσιν τὸ νησί του καὶ ἡ καρδιά του ξεσπάει σὲ ὕμνο ἀκράτητο γιὰ τὴν ἀναπάνταχῃ «Δευτεριά».

«Ἄργα σὰν κούρασμένο προχωροῦτε τὸ βαπόρι γιὰ τὸ εὐμορφο νησί τῆς Μυτιλήνης. Ἦταν τῆς μάννας τὸ φιλί, τὸ δῶρο τὸ μεγάλο, τὸ ἀνεκτιμητό, ἡ ἀσβεστη ἑλλπίδα μας, ἡ λευτεριά ἦταν ἐκεῖνη.

Τρεμοῦλα τώρα, ἡ καρδιά μου στὸ θαῦμα αὐτὸ βλέποντας αὐτὴ τὴν ἀνέλπιστη νεκρανάσταση» νόμιζες πὼς θὰ πετοῦσε, πὼς θὰ φύγῃ ἀπ' τὰ στῆθεα μου πὼς θὰ τρέξῃ γρήγορα τὰ πέλαγα νὰ ἀνεσάνῃ λίγο, νὰ ζήσῃ μὴ στιγμὴ μπροστῆτερα ἐλευθερὴ μιὰ ὥρα. Τὸ ὄνειρο ἤρχισε τώρα νὰ γίνεταί ἀλήθεια.

Βλέπαμε μπροστὰ μας στ' ἀληθινά, βλέπαμε ζωντανούς αὐτοὺς ποὺ μᾶς λέγανε οἱ γονεῖς μας, βλέπαμε αὐτοὺς ποὺ γνωρίσαμε μονάχα στὰ παραμύθια, ποὺ μᾶς ἔλεγε ἡ γιὰ μιὰ μικρὰ παιδιὰ ἀκόμα μὲ φόβο γιὰ τὸν τύραννο.

Τὰ παληκάρια τῆς πατρίδος μας ἦτανε αὐτά; Θεὸ καὶ πῶς νὰ τὰ φιλήσω; Θεὸ μου ἀπ' τὴν πληγωμένη μου καρδιά ἐστάρειψε τὸ αἷμα, στὸν κόσμον τίποτε γιὰ μένα ὁμορφο δὲν εἶναι, τὰ μάτια βλέπουν σκοτεινά γιὰτ' εἶναι σκλαδωμένα....»

Πῶς μίλοῦν στὴν Κοζάνη. Τὸ μαθαίνομε ἀπὸ ἄρθρο πολεμικοῦ ἀναποκριτῆ στὴν Ἀκρόπολη τῆς 22 Δεκεμβρίου 1912.

«Εἰς τὰς 2 τὸ ἀπόγευμα ὁ κήρυξ ἐφώναζεν ἀπὸ τὴν βᾶσιν τοῦ πελωριοῦ καμπαναριοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου: «Στῆς 11 ἡ ὥρα, ἀλλὰ τούρκα, ἔρχεται ὁ Βασιλέας μας. Διαταγὴ τοῦ Δημάρχου εἶνε νὰ κλείσουν καὶ οὐλα τὰ σπῆτια. Οἱλοὶ οἱ Κοζανιώτες, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ πρέπει νὰ εἰμαστανε στὸ ἀπάντημα τοῦ Βασιλέα».

Π. Β.

Ε'. ΑΠ' ΟΣΑ ΜΑΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

1. Τὰ ἀναγνωστικά μας

Ἡ μικρὴ μὰ πολὺτιμη μελέτη τῆς Κας Δέλτα γιὰ τ' ἀναγνωστικά μας ποῦ δημοσιεύθηκε παραπάνω στὸ πρῶτο μέρος τοῦ φετινοῦ τόμου, κυκλοφόρησε καὶ χωριστὰ στὴ σειρά τῆς «Βιβλιοθήκης τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου». Παρακαλέσαμε μερικοὺς δασκάλους καὶ παιδαγωγούς νὰ γράψουν στὸ Δελτίο τὴ γνώμη τους γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἀναγνωστικῶν. Ἀπάντησιν ὅμως ὡς τώρα ἀπὸ καὶ δὲ μᾶς ἤρθε. Τυπώνομε ὥστόσο μὲ χαρὰ ὅσα μᾶς ἔγραψαν δυὸ μητέρες ἀπὸ τὴν Αθήνα:

Μὲ χαρὰ βλέπομε πὼς ἀρχίζουν νὰ συλλογίζονται οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδιῶν τους καὶ τὰ χάγια τῆς σημερινῆς παιδείας.

Τόσο βαθειὰ εἶναι οἱ κοινωνικὲς ρίζες τῆς παιδείας ὥστε μιὰ ἀμειψία καὶ σταθερὴ ἐνέργεια τῆς κοινωνίας τῆς ἴδιας εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ξεσκλαθῶσιν τὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα ἀπὸ τὸ μεσαιωνισμὸ καὶ νὰ φουσῆξῃ στὴ νεοελληνικὴ παιδεία νέα Ζωή.

«Ἡ κ. Δέλτα εἶχε τὴ μεγάλη ὑπομονὴ νὰ διαβάσῃ μὲ προσοχὴ τ' ἀναγνωστικά μας, νὰ τὰ ἐξετάσῃ λεπτομερῶς καὶ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ σὲ μιὰ πραγματεία τὸ πόρισμα τῆς μελέτης τῆς. Πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσω. Δὲ θὰ εἶχα τὴν ὑπομονὴ νὰ καταπιάσθῃ μιὰ τέτοια ἀχαρὴ δουλειὰ: χρειάζεται πραγματικὸ κουράγιο νὰ διαβάσῃ κανεὶς πολλὰ κεφάλαια ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτά. Ἄλλωστε, ὕστερα ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ ἀνάλυσιν ποὺ ἔκανε ἡ κ. Δέλτα εἶναι ἴσως καὶ ἐντελῶς περιττό. Καθὼς πολὺ σωστὰ ἀρχίζει τὴν πραγματεία τῆς «τέλεια ἀναγνωστικά εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνουν ὅσο ἐπιβάλλεται στὸ σχολικὸ βιβλίον ἡ καθαρεύουσα» ποῦ τὸ παιδί δὲν τὴν ἐννοεῖ καὶ τὴ σιχαίνεται. Μοῦ φαίνεται ὅτι ἐνδιαφέρον εἶναι ν' ἀκούσασθε καὶ τὴ γνώμη τῶν παιδιῶν μας γιὰ τὰ βιβλία τους.

Γνωρίζω ἓνα παιδάκι, ποῦ ὅταν ἔγινε 6 χρονῶν ἐπρόκειτο νὰ μάθῃ «γράμματα» μὲ τὸ ἐγκεκριμένο ἀλφαβητάριο. Ἄρχισε μὲ τὰ ἰὰ καὶ προχώρησε κανονικὰ στὰ φά καὶ στὰ ὦτα» στὴν ἀκόλουθῃ λέξη τὸ ἔπιασε τέτοια ἀγανάκτησιν, ὥστε ἀρπαξὲ τὸ βιβλιαράκι του καὶ τὸ πέταξε κατ' εὐθείαν στὸν τενεκὲ τῶν σκουπιδιῶν. Ὅταν τὸ ρώτησε ἡ μαμὰ του γιὰτὶ τὸ ἔκανε αὐτό, τῆς ἀπάντησε κατακόκκινος: «Δὲ μ' ἀρέσουν ἔμένα αὐτὰ τὰ βιβλία ποὺ ὄλα τὰ πράματα τὰ λέν μὲ ἄλλο ὄνομα». Ἡ μητέρα του ἀναγκάστηκε νὰ φτιάσῃ μόνῃ τῆς ἐκ τοῦ προχείρου ἓνα ἀλφαβητάριο μὲ γνωστὰς λέξεις, μὲ γάτες, μὲ σκύλους καὶ ἄλλα παρόμοια, κι εἶτα ἔμαθε αὐτὸ τὸ παιδάκι νὰ διαβάξῃ.

Ἐζήτησα ἀπὸ ἓνα γνωστό μου κοριτσάκι νὰ μοῦ δώσῃ τὸ περιεῖο τῆς ἀναγνωστικῆς (Δ' Δημοτικοῦ) γιὰ νὰ κοιτάξω μερικὰ κεφάλαια ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἐφάρσπε μέσα τους τόσα μαργαριτάρια ἢ κ. Δ., καὶ μοῦ ἀπάντησε ὅτι τὸ πέταξε μὲ μόλις τελείωσε ὁ σχολικὸς χρόνος, γιὰτὶ ἦταν πολὺ σαχλὸ καὶ δὲ θέλει νὰ τὸ ἔχῃ πιά τὴν ὥρὰ ποὺ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένη... «Δὲ μοῦ ἀρέσουν τὰ βιβλία

μας, γιατί είναι πολύ ἥθικα» μὸς εἶπε. — «Τι ἔννοεῖς μ' αὐτό;» — «Δέν πάντοτε κάτι σαχλές ἱστορίες εἶναι ὁ Γεώργιος ἦτο καλόν καί εὐπειθές παιδίον καί ὁ Παῦλος ἠγάπα τήν ἀλήθειαν», καί γὰρ τὰ βαριέμαι αὐτά. Ἦθελα νά ξέρω, μὸς πρόσθεσε μέ παράπονο, γιατί ἡ κυβέρνησις δέ λυπάται ἐμᾶς τὰ καημένα τὰ παιδιά, καί μᾶς δίνει τέτοια σαχλά βιβλία.

Ἐνα κοριτσάκι πάλι μὸς διηγῆθηκε εἶναι στό βιβλίον τῆς Δ'. τοῦ Δημοτικοῦ (σ. 60) ἐδιάβασε: «*Σχηματίζουσι οὐλαμόν καί γυμνάζονται ὡς στρατιῶται, κρατοῦντα ἀντι ὄπλου κάλαμον, μεταβάλλοντα πρόσωπον, γραμμῆν, βαδίζοντα μέ παράστημα στρατιωτικόν καί μέ κανονικόν βῆμα*». Ἐνόμιζε εἶναι ὅλες αὐτές οἱ ἐνεργεῖαι ἀναφέρονται στόν κάλαμον καί δέν μποροῦσε νά βγάλῃ ἔννοια.

Μὸς φαίνεται πῶς τὰ παιδιά αὐτά ἔβαλαν τό ζήτημα στή θέση του. Τά κυριώτερα χαρακτηριστικά τῶν ἀναγνωστικῶν μᾶς εἶναι τό ἀκατανόητο καί ἡ σαχλαμάρα τους.

Εἶναι γραμμένα βιομηχανικά, δηλαδή ἐπιτήδες γιά νά πετύχουν στό διαγωνισμό, καί ἀπό ἀνθρώπους ὄχι συγγραφεῖς ἀπό ἐσωτερική ἀνάγκη, ἀλλά μόνο γιά τήν περίστασι, τοῦς λείπει λοιπόν κάθε ἐμορφιά καί κάθε πρωτοτυπία. Παίρνουν διάφορα θέματα, τὰ ὁποῖα συχνότατα τοῦς εἶναι καί ἐντελῶς ἄγνωστα, τὰ περιγράφουν σύμφωνα μέ τοῦς κανονισμοῦς καί φτιάχνουν ἕνα βιβλίον σαχλό καί ἀκαλαίσθητο. Ὅσο δέν ἐπιτρέπεται νά διαλέξῃ κανεῖς γιά τ' ἀναγνωστικά βιβλία, πράματα καλογραμμένα, μόνο καί μόνο ἐπειδὴ ἀντι ἔχουσιν ἔχουν, καί ἄλλα παρόμοια, δέ βλέπω τί μπορεῖ νά γίνῃ γιά νά διορθωθῇ τό κακό. Τί εὐχαρίστησις λοιπόν νά βροῦν τὰ παιδιά μᾶς σέ τέτοια ἀνοῦσια κατασκευάσματα; Καί ὅμως τό κοριτσάκι τοῦ πέταξε τό ἀναγνωστικόν του διαβάξαι μέ πάθος τὰ ξενόγλωσσα βιβλία του.

Συχνά παρατήρησα πῶς τὰ παιδιά βρίσκουν περισσότερη εὐχαρίστησις στά ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἀν καί φυσικό εἶναι νά τὰ καταλαβαίνουν ἀκόμα λιγώτερο ἀπό τήν καθαρεύουσα. Ἴσως γιατί εἶναι καλογραμμένα, ἴσως ἐπειδὴ τό παίρνουν ἀπόφασι ἀπό τήν ἀρχή πῶς μαθαίνουν ἀρχαῖα, καί ὄχι ἕναν φεῦτικο κόσμον πού μιλάει διαφορετικά στό σπῆτι του καί διαφορετικά στό βιβλίον. Δέν πρόκειται πιά περί τοῦ «φιλαλήθους Παύλου» καί τῆς «μικρᾶς Αἰκατερίνης», ἀλλά γιά τὰ διάφορα ζῶα τοῦ Αἰσώπου, ἢ γιά τόν ἀρχαῖον πραγματικό Διογένη. Θυμᾶμαι μέ πόση εὐχαρίστησις διάβασα ὡς παιδί τοῦς νεκρικῶς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ καί τὰ ἀπορρημονεῦματα τοῦ Ἐνοφώντος, ἐνῶ οἱ διάφοροι εὐτακτοὶ Παῦλοι καί Γεώργιοι τῶν ἀναγνωστικῶν ποτέ δέν κατώρθωσαν νά μέ συγκινήσουν. Καί κάτι ἄλλο. Τό διήγημα «Πῶς τιμωρεῖται ὁ φεῦστης Ἀντώνιος ὑπό τοῦ πατρός του» πού ἀναφέρει ἡ κ. Δ. (σ. 14) εἶναι μιᾶ κακοφτιασμένη μετάφρασις ἐνός μύθου τοῦ Gellert, μέ τήν διαφορὰ εἶναι στό πρωτότυπον πρόκειται γιά σκυλί καί ὄχι γιά καρπούζι. Ὅτι ὁ ἕμμετρος αὐτός μῦθος δέν κερδίζει καθόλου στήν περὶ τῆς μετάφρασι καί δέν ἔχει τήν θέση του μέσα στό ἀναγνωστικόν ἄλλος ὁ λόγος. Δέν εἶναι ἄλλωστε αὐτή ἡ μόνη μετάφρασις δέν ἔχω πρόχειρα τὰ ἀναγνωστικά ἀπό τίς διάφορες τάξεις νά σᾶς ἀναφέρω καί ἄλλες πολλές. Ὡστε οὔτε κἀν πρωτότυπα δέν εἶναι τὰ σαχλολογήματα αὐτά. Γιατί ὅμως νά μήν ἀναφέρουν τοῦλάχιστον πῶς εἶναι μεταφράσεις;

Τὸ παιδί λοιπόν καθὼς εἶπαμε σιχάινεται τήν ἥθικὴν πού θέλει νά τοῦ ἐπιβάλλῃ τό σχολεῖον μέ φράσεις ἐξεζητημένες καί παραδείγματα κρύα. Μὸς ἔρχεται στό νοῦ ἡ γερμανικὴ διασκευὴ ἐνός ἰταλικῶν βιβλίου (Le avventure di Pinocchio),

πού ἔπεσε κάποτε στά χέρια μου. Πρόκειται γιά τήν ἱστορίαν ἐνός Φασουλῆ ζῦλιου. Ὁ Φασουλῆς αὐτός εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀτακτοῦ παιδιοῦ. Κάνει διάφορες ἀταξίες καί τρέλες, κάθε φορά ὅμως πού κάνει κάτι τιμωρεῖται μέ τήν φυσική συνέπεια τῆς ἀταξίας του, πολλές φορές καί γίνεται γελοῖος. Καί ὅλα αὐτά περιγράφονται πολὺ παραστατικά καί ζωντανά καί πρό πάντων μέ πολλὰ ἀστεία. Ἐνα παιδί πού τό εἶχε, τό διάβασε ὀκτὼ φορές, ἕνα ἄλλο ἐπιχείρησε νά τό μεταφράσῃ ἑλληνικά. Καί αὐτό εἶναι ἕνα σημεῖον πού ἤθελα νά τονίσω ἰδιαιτέρως. Τό παιδί ἔχει ἀνάγκη ἀπό χαρὰ καί ἀπό γέλια, καί τό βιβλίον πού θά τοῦ προξενήσῃ αὐτή τήν εὐχαρίστησι θά γίνῃ ὁ ἀχώριστός του φίλος. Γιατί ἐπὶ τέλους τό ἀναγνωστικόν νά εἶναι πέρα καί πέρα σοβαρό, μέ παιδικούς τύπους σχεδὸν ἀσκητικούς, καί νά μήν ἔχῃ καί μερικά κεφάλαια ἀστεία καί διασκεδαστικά; Εἶναι ἀνάγκη νά πλήττῃ τό παιδί γιά νά μάθῃ εἶναι ὁ Ἰωάννης ἦτο φρόνιμον παιδίον;

Οἱ περιγραφές ἀπό τῆ φύσι πού ἀναφέρει ἡ κυρία Δέλτα εἶναι μονότονες καί βαρετές, γιατί οἱ περισσότερες εἶναι γραμμένες ἀπό ἀνθρώπους πού δέν εἶδαν κἀν ποτέ τους τὰ μέρη πού περιγράφουν. Ἐδιάβασαν ἴσως καμιά γεωγραφία, ἢ τίποτα ἄλλα σχετικὰ μέ τὰ μέρη αὐτά καί ἀραδιάζουν ἔπειτα ξερά ξερά πρασινάδες, νερά καί κορυφὰς βουνῶν, σά νά ἐπρόκειτο νά μετρήσουν κουκιά. Καμῖα ζωντανὴ περιγραφή τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, κα ν ἕνα κομμάτι ἀπὸ τῆ σύγχρονη ἔθνικὴ μᾶς ζωῆ. Πουθενά ἡ περιγραφή ἐνός ἑλληνικοῦ χωριοῦ μέ τὰ ἔθιμά του, μέ τοῦς χωρικούς του ἢ μέ τὰ τραγούδια του. Τὰ νησιά μᾶς μέ τοῦς φαράδες των, τὰ πανηγύρια μᾶς, ὁ γεωργός, ὁ βοσκός καί ὅλοι αὐτοὶ οἱ ζωντανοὶ τύποι τῆς πατρίδας μᾶς μένουσιν terra incognita γιά τὰ παιδιά μᾶς, πού διαβάξουν τίς μοῦμας τῶν ἀναγνωστικῶν μᾶς μέ τίς κατὰ φαντασίαν περιγραφάς τῆς φύσεως καί μέ τοῦς σχολαστικούς παιδικούς τύπους.

Μόνον βιβλία γραμμένα ἀπὸ καλοῦς συγγραφεῖς καί ἀπὸ μορφωμένους παιδαγωγούς καί στολισμένα — nota bene — μέ εἰκόνας καλλιτεχνικές θά ἦταν κατάλληλα γιά ἀναγνωστικά τῶν παιδιῶν μᾶς. Τὸ τέλος μᾶς ἀρκεῖ γιά τὰ παιδιά μᾶς, καθὼς εἶπε κάποιος Γερμανός γιά τὰ παιδικὰ βιβλία: Das beste ist für unsere Kinder gut genug. Πῶς εἶναι ὅμως δυνατό νά περιγράψῃ κανεῖς πράματα ζωντανά μέ γλώσσα φέφια;

Καί ἔτσι καταλήγομε σέ καινὸ πού λέει ἡ κ. Δέλτα στήν ἀρχὴ τῆς πραγματείας τῆς: «Τέλεια ἀναγνωστικά εἶναι ἀδύνατον νά γίνουν ὅσο ἐπιβάλλεται στό σχολικόν βιβλίον ἢ καθαρεύουσα».

Β. Δέκα

«Τὸ λέγουν μερικοὶ αἰσιόδοξοι πῶς ἐγίνε κάποια πρόοδο στά σχολικά μᾶς βιβλία καί τό πιστεύομε ὅσοι δέν εἶδαμε κανένα ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά, ἢ δέν ἔχομε νά κάνωμε ἀμέσως μέ παιδιά, ἢ πού τὰ παιδιά μᾶς ἔχουν περάσει ἀπὸ καιρὸ τὰ «δύσκολα χρόνια» τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου. Μπορεῖ νά εἶναι καί ἀλήθεια ὡς ἕνα βαθμό, μὰ ὁ βαθμὸς αὐτός θά εἶναι τόσο χαμηλός πού γι' αὐτὸ σχεδὸν δέ φαίνεται. Πρέπει νά δῆς μαζεμένα τὰ παραδείγματα πού μᾶς παρουσιάζει σήμερον ἡ Κ. Δέλτα, παραδείγματα ὅλα παρμένα ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά τὰ «ἐγκακριμένα» τῶν ἑξὶ τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ, γιά νά φρίξῃς μέ τῆ γλώσσα, μέ τὴν ἐκλογὴ τῶν λέξεων, μέ τὴν οὐσία τῶν βιβλίων αὐτῶν καί γιά νά λυπηθῆς συνάμα κατάκαρδα ὄχι μόνον τὰ παιδιά πού τὰ διδάσκουν, ἀλλ' ὡς καί τό δάσκαλον, ἀν ἀξίξῃ τίποτα,

πού είναι υποχρεωμένοι ἀπὸ τὸ νόμο τέτοια ὄργανα νὰ μεταχειριστῆ. Κι ἐφτά ψυχὴ ἂν ἔχῃ αἰσιοδοξία θὰ τῆ χάσῃ μπροστὰ στὴν τραγικὴ πραγματικότητα.

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ γλῶσσα ἡ ψεύτικη, ἡ ψυχρὴ, ἡ ἀλύγιστη, ἡ ἀχρωμάτιστη, ἡ ἄγονη, ἡ καθαρεύουσα* ἀπὸ τ' ἄλλο — ἄξιο ἀκολούθημα τῆς τέτοιας γλώσσας — ἡ οὐσία ἡ φτωχὴ, ἡ σαχλὴ, ἡ ἄνοστη, ἡ ταπεινὴ, ἡ δουλόπρηπη. Ὅχι, δὲν κάνει νὰ τις χωρίσωμε· ἐδῶ εἶναι ὁ φαῦλος κύκλος.

Καὶ πάλι φαῦλος κύκλος εἶναι ἡ γνώριμη, δυστυχῶς, εἰκόνα πού παρουσιάζεται στὰ μάτια μας: τοῦ παιδιοῦ πού σαστίζει καὶ παθεῖ νὰ σκέπτεται* μὲν ἀρχίσῃ τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ τοῦ δασκάλου πού ἀναγκάζεται κάποτε νὰ πῆ στὸ παιδί: «διάβαζε τώρα καὶ μὴ γυρῶν νὰ καταλάβῃς».**

Δὲ βοηθῆει τῆ σκέψῃ ἡ καθαρεύουσα· τὸ ἐναντίον τῆ σκοτίζει. Ὅχι μόνον στὰ μικρὰ παιδιὰ παρατηρεῖται αὐτὸ ἀλλὰ καὶ στὰ μεγαλύτερα, πού τελειώνοντας τὸ γυμνάσιο σπάνια εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκθέσουν τίς ἰδέες τους.

Μὴν περιμένετε οὔτε αὐτοπεποιθῆση, οὔτε πρωτοτυπία οὔτε εὐκρινεῖα σὲ δ,τι γράφουν· τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς γλώσσας πού ἔμαθαν εἶναι οἱ ἔτοιμες φράσεις καὶ ἡ «κατὰ προσέγγισιν» ἀλήθεια· αὐτὲς πλάθουν καὶ τὴν ἠθικὴν τους ὑπόστασιν. Γι' αὐτὸ δὲ χωροῦν ἐδῶ ἡμίμετρα. Γιὰ νὰ σωθοῦν τὰ παιδιὰ μας πρέπει νὰ λείψῃ πρῶτα πρῶτα ἡ καθαρεύουσα ὡς ὄργανο διδασκαλίας. Νὰ τὸ πάρομε ἀπόφαση πὼς εἶναι ψεύτικη γλῶσσα πού δὲ δίνει στὸ παιδί τὴν καθαρὴν, τὴν ἀβολὴν ἔννοιαν τῶν πραγμάτων, τὴν ἀκριβολογίαν. Τὸ τρέφει μὲ «πομφόλυγες», μὲ ἀοριστίαι, μὲ νερούλες μισοαλήθειαι. Γι' αὐτὸ τοῦ ψευτίζει ὄχι μόνον τὴν ἐκφραση μὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ψυχὴν.

Ἄν δὲν μπορῶ ἀκόμη νὰ λείψῃ ἀπὸ τὰ σχολεῖα μὲ ἄς μείνῃ ὡς ξένη γλῶσσα, ὅπως ἀποφάσας νὰ τῆ διδάσκῃ ἓνας δάσκαλος ἐξυπνος καὶ ποιητῆς ὁ ἓνα νησί.

Ἀκόμη ὅμως καλύτερα — καὶ δὲν τὸ λέγω ἄστεϊα — θὰ ἦταν νὰ γυρίζαμε πίσω στὰ χρόνια πού τὰ παιδιὰ ἐμάθαιναν ἀνάγνωσιν μηχανικὴν στὸ Ψαλτήρι τοῦ σπιτιοῦ ἢ στὸ Μίγα Ἐρωλόγιον, καὶ τίς «γνώσεις» τοῦ καιροῦ τους στὸ μεγάλο βιβλίον τῆς ζωῆς. Διάβαζαν παπαγαλιότικα, μὰ τουλάχιστον ἐσωζαν ἀκέρια τὴν ψυχὴν τους καὶ στὰ χεῖλια τῆ ζωντανῆ, τῆ μητρικῆν τους γλῶσσαν. Καὶ γι' αὐτὸ, μὲ τίς ἑλλείψεις πού μπορεῖ νὰ εἶχαν, φαίνονται ἀπὸ μακριά, ὅπως καὶ ἦταν, μορφῆς γνησιώτεραι καὶ πὺ καθαρογραμμέναι τῆς φυλῆς μας, πού μ' ὅλα τῆς τὰ προτερήματα δὲ δημιουργῆσαι ἀκόμη ἔθνη· ὁ χαρακτῆρ σταθερό. Μία

2. Γιὰ τὰ βιβλία τῶν παιδιῶν μας

Γιὰ τὰ βιβλία τῶν παιδιῶν μας λέγομε ἀρκετὰ παρακάτω, ἐκεῖ πού μιλοῦμε γιὰ τὰ παιδικὰ βιβλία πού ἀρχίσι νὰ βγάλῃ ὁ Ὅμιλος, τὰ «Βιβλία γιὰ τὰ Ἑλλη-

* Ἐρῶ ἓνα παιδάκι 7 χρόνων ἐξυπνο καὶ ζωηρὸ πού μὲν καθίσει στὸ θρανίον γίνεται ἀφηρημένο, ἀπρόσεχτο καὶ δὲν καταλαβαίνει τίποτα. Διάβαζε προχθές «ἡ χὴν γεννὰ μεγάλη φά;», καὶ στὴν ἐρώτησιν «τί θὰ πῆ φά;», ὅστερα ἀπὸ πολλὴν κόπον γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ τὴ σκέψῃν του, ἀποκρίθηκε «φά θὰ πῆ ἀφτιά». Τὸ λάθος στῆ λέξῃ δὲν εἶναι τίποτα κοντὰ στὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀδιαφορίας του γιὰ τὴν ἔννοιαν. Τέτοια παραδείγματα ἔχει πλήθος ἡ Κα Δέλτα στῆ μελέτη τῆς. Κτ. καὶ στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτ. Ὁμίλου 2, 1912, «Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα τῆς».

** Βέβαια εἶναι παιδιὰ πού προσέχουν στὸ μάθημα ὅσο κουραστικὸ καὶ ἂν εἶναι. Μ' αὐτὸ εἶναι ζήτημα ἀντοχῆς. Κι αὐτὴ ὅμως ἡ ἀντοχὴ θὰ ἦταν ἄξια γιὰ πρακτικώτερον ἀποτέλεσμα.

νόπουλα». Ἐδῶ βάζομε σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιον ζήτημα περικοπή ἀπὸ τὸ γράμμα μιᾶς κυρίας, καὶ μιὰ σκηνὴ σχολικὴ πού μποροῦμε νὰ τῆ βεβαιώσωμε· καὶ τὰ δυὸ δείχνουν πόσο ἀληθινὰ εἶναι ὅσα ἄλλοδ ὑποστηρίζομε.

«Τὰ δικὰ μας βιβλία ἀπομακρύνουν τὰ παιδιὰ· εἶδα καὶ ἐπάθα νὰ ξεκολῶσιν τῆ μικρῆ μου ἀδερφῆ ἀπὸ τὴν Βιβλιοθήκη Rose καὶ τίς ἄλλαις διάφοραις Βιβλιοθήκηαι! Τὴν παρακαλοῦσα νὰ διαβάσῃ ἑλληνικὰ — «δὲν τὰ καταλαβαίνω» ἦταν ἡ θλιβερὴ ἀπάντησιν. Φαντάζεστε τί οἰκτρό, τί λυπηρό, τί ἀπελπιστικὸν πρᾶμα, τὸ παιδί νὰ μὴν καταλαβαίνει τῆ γλῶσσαν του; Ἄν δοκίμαζαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς καθαρεύουσας νὰ διδάξουν μόνου τους τὰ παιδιὰ τους; δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴν τὸς ἐπισηθῶν μερικὰ τέτοια παραδείγματα. Τὴν ἴδιαν ἑλλειψιν, ὅπως στὰ σχολικὰ βιβλία, βλέπομε καὶ στὰ διασκαδαστικά, ἐκεῖνα πού στίς ξέναις γλῶσσαις ἀποτελοῦν τίς διάφοραις Βιβλιοθήκηαι. Τὰ ἑλληνόπουλα δὲν ἔχουν βιβλία. Ὑπάρχουν μόνον μεταφράσεις, πού τίς περισσότεραις φορῆς δὲν ἔχουν τίποτα νὰ κάνουν μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ παιδιοῦ.

Μόνη ἐξαιρέσιν στὴν ἐρημιαν αὐτῆ εἶναι τὰ βιβλία τῆς Κα Δέλτα, πού εἶναι γραμμένα γιὰ παιδιὰ, μὰ κρατοῦν ἀγγυπνο τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴ συγκίνησιν τοῦ μεγάλου ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος. Εἶναι ἓνας θησαυρὸς γιὰ τὰ ἑλληνόπουλα. Δὲν εἶναι μόνον τὸ ἕφος, ἡ γλῶσσα πού τὰ κάνουν καὶ ξεχωρίζουν· τὸ παιδί ὅταν διαβάσῃ π. χ. τὸν «Βουλγαροκτόνον» μαθαίνει βανα κομμάτι τῆς ἱστορίας του, λίγο ἀπὸ τὴ γεωγραφίαν τῆς πατρίδας του, νιώθει ἑνωθὴν πὼς εἶναι Ἑλληνας, ζυποῦν μέσα του χίλιαι ἀπορίες ψυχολογικῆς πού θέλει νὰ ἐξηγήσῃ, καὶ ὅταν τελειώσῃ τὸ βιβλίον, θέλει νὰ τὸ ξαναδιαβάσῃ. Ἡ μικρῆ μου ἀδερφῆ ἔνναι φορῆς ἔχει διαβάσῃ τὸ «Βουλγαροκτόνον», καὶ ὅλα τὸν ξαναδιαβάσῃ· καὶ κάθε φορὰ εἶχαμε καινούριαι συνομιλίαι καὶ καινούριαι συγκινήσεις.

Καὶ θέλω νὰ τελειώσω μὲ μιὰ παιδικιστικὴν σκηνὴν. Οἱ μικρῆς φιλοξενούσαν μιὰ μέραν φιλενάδαι τῆς ἡλικίας τους. Ἡ ἀδερφῆ μου μὲ ἕφος ὑπερήφανον ἔφερε τὸ «Βουλγαροκτόνον» σὲ μιὰ ἄλλη μικρῆ καὶ τῆς λέει: «Θὰ σοῦ δείξω ἓνα ἄριστον βιβλίον». — «Ἑλληνικὸν εἶναι; εἶπε τὸ κοριτσάκι. Ὅχι, φέρε καλύτερα τὸ Général Dourakine, δὲν τ' ἀγαπῶ τὰ ἑλληνικὰ βιβλία».

Ἐγὼ ἀκούα σιωπηλῆ τῆ δίκαιη αὐτῆ καταδικὴ ἀπὸ παιδικὸν στόμα. Μὰ ἡ μικρῆ μου ἀδερφῆ, χωρὶς νὰ ταραχτῆ τὸ παραμικρόν, πήγαι καὶ κάθισαι κοντὰ στῆ φιλενάδα τῆς λέγοντας ἡσυχα. «Δὲν ξέρεις, αὐτὸ δὲν εἶναι ὁ ἄλλο!»

Σὲ μισὴ ὥραν, ὅταν ξαναμπῆκα στὸ δωμάτιον, οἱ δυὸ μικρῆς διαβάσαν, διαβάσαν προσεκτικὰ καὶ τὰ μάτια τους ἔλαμπαν. Μὲ βαθειὰ χαρὰ συλλογίσθηκα πὼς ἡ Κα Δέλτα φίλιωσε ἓνα παιδάκι μὲ τῆ γλῶσσαν του καὶ μοῦ γεννήθηκε ἡ ἐλπίδα πὼς μιὰ μέραν, ὄχι πολὺ μακρινῆ, τὰ ἑλληνόπουλα θὰ διαβάσουν βιβλία ἑλληνικὰ, γραμμένα γιὰ νὰ τοῦς μορφώσουν μιὰ ψυχὴν καθάραι ἑλληνικὴ καὶ δυνατῆ καὶ ὁμορφῆ.

Μ. Α.

Μιὰ φορὰ κάποιος δάσκαλος εἶχε δώσει στὴν τάξιν του τῆς Κα Δέλτα τὸ «Γιὰ τὴν Πατρίδα»· κάθε μαθητρία τὸ ἐπαίρνε σπῆτι τῆς, τὸ διάβαζε καὶ ὅστερα τὸ ἔδινε σὲ ἄλλη καὶ αὐτῆ σὲ ἄλλη, ὥστε νὰ τὸ διαβάσουν ὅλαι. Μιὰ μαθητρία ὅμως τὸ κράτησε περισσότερον ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε καὶ οἱ ἄλλαι πού ἤθελαν νὰ τὸ πάρουν παραπονέθηκαὶν στὸ δάσκαλό τους. Ἡ μαθητρία πού τὸ εἶχε, ζήτησε τὴν ἄδαιαν νὰ τὸ κρατῆσῃ ἀκόμα δυὸ μέραι, γιὰτὶ δὲν πρόφτασε νὰ τὸ τελειώσῃ. Κι ὅταν

τὸ πήγε στὸ δάσκαλό της, τοῦ ἔδειξε μαζί και ἓνα ἄλλο χειρόγραφο καλοδεμένο. Τὸ εἶχε ἀντιγράψει ὅλο και ἔδωσε και τὸ ἔδωσαν. Καί ἕμα ρώτησε ὁ δάσκαλος γιατί ἔκανε τόσον κόπο νὰ τὸ ἀντιγράψῃ, ἀποκρίθηκε: «ἦταν τόσο ὄρατο, ἤθελα νὰ τὸ ἔχω πάντα».

3. Οἱ ξενόφωνοι και τὰ σχολεῖα μας

Πόσο ἡ σημερινὴ γλωσσικὴ κατάστασις μᾶς ζημιώνει, κοντὰ στ' ἄλλα, και στοὺς φυλετικούς μας ἀγῶνες στὴ Μακεδονία και τ' ἄλλα μέρη, ὅπου ἔχομε ν' ἀφομοιώσωμε μὲ τὸ ἐθνικὸ σχολεῖο τοὺς ξενόγλωσσους και ὅπου κύριο ὄργανο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ παρουσιάζεται ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους μας, πολλοὶ τὸ ξέρουν και συχνὰ ἔλαβαν ἀφορμὴ νὰ τὸ τονίσουν ἄνθρωποι ποὺ ἔζησαν ἐκεῖ και ἄλλοι, δημοτικιστὲς και καθαρευουσιάνοι, δικοὶ μας και ξένοι. Τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ νομίσωμε πῶς ἔπεται ἀπὸ τὴ νέα Ἑλλάδα ποὺ δημιουργήσαν οἱ νικῆς τοῦ στρατοῦ μας ἔλλειψε πιά, ἢ πῶς ἐλαττώθηκε ἡ σημασία του. Γιατί γνωρίζομε πῶς ὁ ἀγῶνας δὲν τέλειωσε και οὔτε λείπουν ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ μεγαλωμένου κράτους οἱ ξενόφωνοι, οὔτε και γιὰ κείνους ποὺ ἦρθαν μέσα του σωστὸ θὰ ἦταν νὰ τοὺς ἀφήσωμε στὴν τύχη του. Καί ὅμως φαίνεται σὰ νὰ μὴν τοὺς πολυσυλλογιζόμαστε ὄλους αὐτούς. Καί μὲ ὅσα κι ἂν ἐδῶ και καὶ γράφηκαν ἢ εἰπώθηκαν, λείπει ἀκόμη μιὰ μελέτη ποὺ νὰ φωτίσῃ και μιὰ γιὰ πάντα νὰ ξεκαθαρίσῃ τὸ ζήτημα αὐτὸ, ὥστε νὰ κινήθουν ἴσως και κείνοι ποὺ χρέος τους εἶναι ἡ ἀμεσώτερη ἐνέργεια.

Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐλπίζομε πῶς στὸν ἐρχόμενο τόμο τοῦ Δελτίου μας εἰδικὸς συνεργάτης θὰ γράψῃ διεξοδικά γιὰ σήμερα κρίναμε σκόπιμο, γὰ καταχωρίσωμε μὲ μικρὲς ἀλλαγὰς ἀποσπάσματα ἀπὸ ἓνα ποὺ εἶχε σταλῆ στὴ σύνταξη τοῦ Δελτίου στὰ 1912, πρὶν ἀκόμη μεγαλώσουν τὰ ὄρια τοῦ κράτους.

Με λίγα και μετρημένα λόγια μᾶς ζυγγραφίζεται ἡ κατάστασις ἀπὸ κάποιον ποὺ ζῆ και δουλεῖ στὴν καρδιά τῆς μακεδονικῆς γῆς, στὴν ἐλληνικώτατη πόλῃ ποὺ δὲν ἦταν γραμμένο νὰ ἐνωθῇ μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα. Τὸ δημοσιεύομε μὲ χαρὰ, και μὲ τὴν ἐλπίδα πῶς θὰ γίνῃ ἀφορμὴ νὰ φιλοξενηθῶν στὸ ἐρχόμενο Δελτίο και ἄλλες γνώμες ἔγκυρες γιὰ ἓνα ζήτημα ποὺ κοντὰ στὴ γλωσσικὴ του σημασία ἔχει τέτοια ἀνυπολόγιστη ἐθνικὴ σπουδαιότητα.

«... Μέσα στὴς τόσες τους φροντίδες γιὰ τὰ μεγάλα και τρανὰ ἐθνικὰ και θρησκευτικὰ ζητήματα οἱ πουριτάνοι τῆς γλώσσας δὲν ἔχασαν και τοὺς ξενόφωνους Ἑλληνες. Καί ρωτοῦν τί θ' ἀπογίνουν μετὰ τὸν ἐκχυδαῖσμό οἱ χιλιάδες Βλαχόφωνοι, Ἀλβανόφωνοι, Βουλγαρόφωνοι, Τουρκόφωνοι, Ἀρμενόφωνοι κτλ. Δὲ θὰ σηκωθῶν τότε και αὐτοὶ μὲ τὸ δικό τους νὰ ζητήσουν χωριστὴ καλλιέργεια τῆς μητρικῆς τους γλώσσας;

Ἴσως τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ νὰ μὴ λογαριάστῃ και πολὺ ὡς τὰ τώρα στὴς γλωσσικὲς πολεμικὲς τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας. Ἐδῶ ὅμως στὸ ἐξωτερικὸ ἀποτελεῖ τὸ κύριο ὄπλο τῶν ὑπέρμαχων τῆς γλωσσικῆς παραδόσεως. Παραβλέπουν πῶς μὲ τὸ σύστημά τους κινδυνεύουν και αὐτοὶ οἱ ἑλληνοφώνοι νὰ χάσουν τὴ γλῶσσα τους και νὰ βαρβαρωθῶν, και τρέμουν μήπως ἡ γλωσσικὴ ἐπανάστασις κάνει τοὺς ἀλλόγλωσσους και χωριστοὺν ἀπὸ μᾶς.

Κατὰ τὴν περίφημη αὐτὴ λογικὴ ἔμεις οἱ ξενόφωνοι δὲν αισθανόμαστε τοὺς ἐκντοὺς μας Ἑλληνες παρὰ μόνο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ συντακτικοῦ και τῆς γραμμικῆς και τῶν λόγων τοῦ Μιστριώτη.

Ὅμως κι ἂν δὲν εἶχε γεννηθῇ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, οὔτε εἶχε βρεθῇ κανεὶς νὰ ἐλέγησῃ τὰ παιδιὰ τῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδας, πάλι ἀκριβῶς γιὰ χάρις αὐτῶν τῶν ξενόγλωσσων ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ αὐτό. Γιατί βέβαια δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ κανεὶς ποὺ νὰ ἐλπίζῃ πῶς θὰ μπορέσῃ ποτέ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα νὰ σφηνωθῇ και νὰ ξεπλωθῇ στὴν πλατεῖα μᾶζα τῶν ξενόφωνων ὅσο εἶναι σκεπασμένη μὲ περισσότερα και παρδαλότερα κουρέλια και ἀπὸ τὴν πρωτοχρονιάτικη γκαμήλα. Κι εἶτοι, ἐνῶ ἡ Βουλγαρία κατάρθωσε σὲ διάστημα 20 χρόνων νὰ διαδόσῃ τὴ βάρβαρη κι ἀπελέκητη γλῶσσα τῆς στοὺς τουρκόγλωσσους κατοίκους τῆς, ἔμεις ἔπεται ἀπὸ τετραπλάσιο διάστημα βρίσκομε στὰ πρόθυρα πρωτεύουσας τῶν Ἀθηνῶν πληθυσμοὺς ἀπὸ Ἑλληνες πολίτες, ποὺ μπροστὰ στὴ γλῶσσα τοῦ ξενόφροντος μένουν σασιτισμένοι ὅσο και μπροστὰ στὰ κινεζικά. [Δὲ θὰ μᾶς φανῇ μάλιστα καθόλου παράξενο ἂν αὐριο μεθ' αὐριο σηκωθῇ ὁ Μπρέτ τῆς Ἀλβανίας και μᾶς γυρέψῃ γλωσσικὰ και σχολικὰ πρόνομια γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες στὴν Ἀττικὴ και τὴν Πελοπόννησο. Δὲ θὰ ἔχη ἄδικο. Καί τὸ χροστᾶμε τῆς καθαρεύουσας. Σ. τ. Σ.] Κι ἂν ἔχομε τέτοια ἀποτελέσματα στὸν πρῶτο νομὸ τοῦ ἐλεύθερου κράτους μὲ ὅλη τὴν ἐργασία τοῦ στρατοῦ και τῶν ἐφημερίδων και τῆς λόγους τῶν κομματάρχων, ἂς συλλογιστῇ καθένας πῶς ἀκόμη χιλιοστρίδες μᾶς χρειάζονται γιὰ νὰ ἐλπίσωμε πῶς θὰ ἐξελληνιστοῦν και ὅλοι ἐκείνοι οἱ ξενόφωνοι, ποὺ σκορπισμένοι και μοιρασμένοι σὲ ὅλη τὴν εὐρωπαϊκὴν και ἀσιατικὴν Τουρκία πνίγονται ἀπὸ ἓνα ἄγριο και ἀκράτητο ὠκεανὸ φιλῶν βαρβάρων ἄλλὰ και ἀκμαίων.

Τὸ Μοναστήρι εἶναι τὸ καταλληλότερο μέρος γιὰ νὰ μελετήσῃ κανεὶς και νὰ σφυγομετρήσῃ τὴν ἐργασία τῶν σχολείων μας. Ἐδῶ εἶναι τὸ κοινὸ σημεῖο ὅπου διασταυρῶνεται Κουτσόβλαχοι, Σλάβοι, Ἀρβανίτες, Τοῦρκοι, ὅλες οἱ φυλὲς τῆς Μακεδονικῆς Βαλκωνίας. Πρὸ 30-40 χρόνων ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ἦταν δικοὶ μας ἀπὸ τότε ὅμως ὤρμησαν Βούλγαροι, Ρουμῶνοι, Σέρβοι, Ἀλβανιστὲς, Ἰσραήλοστολοι, Φράγκοι κι Ἀμερικάνοι, μὲ χρήματα και μὲ σχολεῖα, μὲ σύστημα και μέθοδο, και μᾶς ἀρπαξάν μεγάλα κομμάτια και κυρίως ἀπὸ τοὺς Σλαβοφώνους. Μᾶς μένουν πάλιν ἄρκατοί. Μὰ τὸ ζήτημα εἶναι ἂν θὰ μπορέσωμε ὡς τὸ τέλος νὰ διατηρήσωμε κι αὐτοὺς. Ἄν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὴ σημερινὴ χρεωκοπία δὲν ἤμπορῃ παρὰ νὰ εἶναι πολὺ ἀπαισιόδοξος γιὰ τὸ μέλλον. Ὑπάρχουν σλαβοφῶνα χωριά, ὅπου ἀπὸ 50 χρόνων διατηροῦμε σχολεῖα μὲ δύο τρεῖς τάξεις. Οἱ δάσκαλοι δὲν ἦταν ὅλοι γιὰ πέταμα. Βρισκόνταν μετὰξὺ τους και τελειοφοῖτοι τοῦ διδασκαλικοῦ Θεσσαλονίκης κι ἀπὸ τὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως μας. Καί ὅμως στὰ χωριά αὐτὰ, ποὺ εἶναι στὰ πρόθυρα τῆς χώρας μας δὲ βρίσκεῖς σήμερα ὄχι γυναίκα μὰ οὔτε ἕναν ἄντρα ποὺ νὰ συνηνοῖ ἢς μᾶζι τοῦ ἐλληνικῆ. Καί ἀπεναντίας, σὲ ὅσα χωριά μ' ἤθκαν οἱ Βούλγαροι δάσκαλοι, ἔκαμαν σὲ λίγα μόλις χρόνια ὄλους τοὺς χωρικοὺς νὰ διαβάξουν βουλγαρικὲς ἐφημερίδες.

Καί δὲν εἶναι σπάνιο ν' ἀνταμῶσῃ κανεὶς στὰ χωριά αὐτὰ ἀνθρώπους ποὺ νὰ κάνουν διάκριση μετὰξὺ ἄρτου και ψωμοῦ ἄρτο λέγουν τὸ φῶμι τῆς χώρας και ψωμί τὸ μαῦρο τοῦ χωριοῦ. Ἐβρουν ἀκόμη τὸν ὄνον μὰ δταν τοὺς παζαρευῆς κανένα γάιδαρο, νομίζουν πῶς τοὺς ζητᾶς μουλάρι. Ἡ τὸ περισσότερο, μπορεῖς ν' ἀκούσης ἀπὸ χεῖλη ποὺ μόλις ἔβρουν νὰ φιθυρίσουν λίγες λέξεις ἑλληνικὲς «τὰ φᾶ ἔτομα ἐτηγαρίσθωσαν». Καί θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ δημιουργήσῃ ἀπὸ τὸ ὄλιον

τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς λαοτραγωδίας ποῦ μᾶς ἔχει κοστίσει ποταμούς αἵματα καὶ χρήματα μιά νέα βαδύλωνία, γιὰ τὴν ὁποία δὲν θὰ εἶναι πιά υπεύθυνος ὁ καιρὸς καὶ οἱ ἱστορικές περιπέτειες τῆς φυλῆς μας, μὰ τὰ εκπαιδευτικά μας χάλια.

Τὸ παραδοξότερο εἶναι πὼς τὰ κοινότερα πράματα, ποῦ ἀπὸ αὐτὰ θ' ἀρχίσω ἀναγκαστικά κάθε ἐργασία καθὼς λ. χ. τὸ νερό, τὸ κρασί, τὸ χωράφι, τὸ σπῆτι, τὸ βῶδι, τὸ ἔλλογο κτλ., αὐτὰ ἀκριβῶς παρουσιάζονται στὰ μάτια τοῦ μικροῦ μασκαρεμένα. Ἔτσι πελαγώνει τὸ χωριότοπουλο... κι ὅσοι καταφέρουν καὶ μάθουν τὰ ἑλληνικά δύσκολα μποροῦν ἀργότερα νὰ τὰ μεταχειριστοῦν. Γίνονται πάλι οἱ ἴδιοι χωριάτες, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ Βούλγαροι λέγουν πὼς παθαίνουν «ἀνοσία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας»... Καὶ ὅμως ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους, ἔχι πιά παιδιὰ μὰ ἄντρες ἄνθρωποι, ἐργάστηκαν μὲ τὰ ἑλληνομακεδονικά σώματα, μπόρεσαν εὐκολώτατα σὲ λιγώτερο καιρὸ καὶ μόνο μὲ τὸ ἄφτι νὰ μιλοῦν ἑλληνικά τέλεια. ... Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τοὺς χριστιανούς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ποῦ στρατολογήθηκαν τελευταῖα κι ἔχουν πλημμυρήσει τὴν πόλιν μας... Διαβάζουν καὶ καταλαβαίνουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ἔξερουν πολλὰς ἀρχαιοπρεπεῖς λέξεις... ἑλληνικά ὅμως δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ μιλήσουν καὶ νὰ συνεννοηθοῦν».

4. Ἡ ὀρθογραφία μας.

Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας μας ποῦ ὑποκινήθηκε πάλι ἀπὸ τὴν παραπάνω μελέτη τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη, δημοσιεύομε ἐδῶ μερικὲς γνώμες ποῦ στάληθηκαν στὴ Σύνταξη ἢ στὸν κ. Τρ. τὸν ἴδιο*.

«... Ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐπέλθῃ ταχέως συμφωνία τις περὶ τὴν γραφὴν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ νὰ λείψῃ ἀπ' αὐτὴν ἡ ἀκαταστασία, τὴν ὁποίαν μὲ τόσην ἀκρίβειαν περιγράφετε. Ἐγὼ συμφωνῶ μαζί σας καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς δημοτικῆς γλώσσας δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ ἀσθηρῶς ἡ ἱστορικὴ ἀρχή, ἀλλ' ὅτι δίκαιον εἶναι νὰ προτιμηθοῦν πολλάκις γραφαὶ ἀπλοῦστεραι καὶ εὐκολώτεραι ἀντὶ τῶν ἐτυμολογικῶς ὀρθότερων. Ἐπίσης χάριον τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς ὀρθογραφίας ἡμῶν δέχομαι ἀδυστάκτως τὴν κατάρτησιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων, ἃν καὶ τὰ σημεῖα αὐτὰ καθιέρωσεν ἡ χρῆσις τῶσων αἰώνων, ἢ κατάργησις τῶν δὲ δυνατόν εἶναι νὰ ἔχη καὶ τινα ἐνοχλητικὰ ἐπακόλουθα. Ἀλλὰ σήμερον πρὸ πάντων ἔχομεν υπέρτατον ἐθνικὸν καθήκον νὰ καταστήσωμεν τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας ὅσον τὸ δυνατόν εὐκολωτέραν, διὰ τοῦτο δὲ φρονῶ, ὅτι καὶ ἡ Πολιτεία ὀφείλει νὰ μελετήσῃ σοβαρῶς τὰς γνώμας τοῦ Γ. Παπασωτηρίου, τοῦ Γ. Χατζιδάκι καὶ τῶν δημοδιδασκάλων, οἵτινες ἀπαιτοῦσι τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν βιβλίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τουλάχιστον ἀπὸ τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων».

Κρ. Τσοῦντας [καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Ἡποδιστρ. Πανεπιστήμιο].

*... Πολὺ λίγα ἔχω νὰ προσθέσω σὲ ὅσα λέγετε στὸ βιβλίον σας. Συμφωνῶ μὲ τις ἀρχές σας εἶναι οἱ ἴδιες μὲ κείνες ποῦ εἶπα κι ἐφαρμόξω στὸ Handbuch μου. Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴν στὶς λεπτομέρειες μπορεῖ πάντα κανεὶς νὰ συζητήσῃ. Δὲ μοῦ πολυαρέσει λ. χ. ἓνα νὰ γράφῃ ἀντὶς νὰ γράφῃ ἢ καλύτερα νὰ γράφει, καὶ γιὰ τὴν κατάρτησιν ὅλων τῶν τόνων θὰ δυσκολευθῶμιον νὰ συμφωνήσω εἶμαι μόνο γιὰ τὸν περιορισμό, ἢ τὴν κατάρτησιν τῆς περισομένης. Τὸ σημαντικό θὰ ἦταν νὰ συμφωνήσαν οἱ συμπατριῶτες σας ἀπάνω στὶς γενικὲς σας ἀρχές. Τότε θὰ μπο-

* Ὅσα τυπώθηκαν μὲ ἀρμὰ στοιχεῖα εἶχαν ὑπογραμμιστῆ ἀπὸ κείνους ποῦ τὰ ἔγραψαν.

ροῦσε μιὰ ἐπιτροπὴ νὰ κανονίσῃ τὴν «ἐπίσημη» ὀρθογραφία, καὶ φυσικά θὰ ἔπρεπε νὰ ἐποχωρήσῃ λίγο ὁ καθένας στὸν ἄλλο».

A. Thumb [καθηγητῆς τῆς ἰνδογερμανικῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Στρασβούργου. (Τὸ πρωτότυπο γράφηκε γερμανικά)].

«Ἡ θέσις τοῦ συγγραφέως θεωρητικῶς εἶναι τελεία καὶ κατ' ἀνάγκην τοιοῦτοτρόπως ἀπέπεται κάθε ἐπιστημονικῶς ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἡ διαφορὰ γνώμων προκύπτει εἰς τὸ σημεῖον τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὴν θεωρίαν εἰς τὴν πράξιν. Δηλαδή ἐξαρτᾶται αὐτὴ πρῶτον ἀπὸ τὴν θέσιν ἢ ὁποία πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὸ ὀρθογραφικὸν ζήτημα μετὰ εἰς ἄλλον τὸ γλωσσικὸν ζήτημά μας, καὶ δεύτερον ἀπὸ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει λάβει κανεὶς σχετικῶς μὲ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα.

Ὅπως καὶ ὁ συγγραφεὺς φρονῶ καὶ ἐγὼ ὅτι δὲν ἔμπορεῖ τώρα νὰ γίνῃ καμμία γενικὴ ὀρθογραφικὴ μεταρρυθμῆσις, διότι τὸ ὀρθογραφικὸν ζήτημα εἶναι τὸ τελευταῖον μέλος τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην θὰ περιμένῃ τὴν σειρὰν του εἰς τὴν λύσιν του. Προχωρῶν μάλιστα περισσότερον ἀπὸ αὐτὸν φρονῶ, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ θέτωμεν ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν εἰς τὴν ἴδιαν βαθμίδα τὰ γινόμενα εἰς ἄλλους πολιτισμένους λαοὺς μὲ τὰ ἰδικὰ μας διότι ἐκεῖνοι ἴστανται πρὸ πολλοῦ εἰς σημεῖον γλωσσικόν, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν καταρῥῥῥωσαμεν ἡμεῖς ἀκόμη νὰ σταθῶμεν. Ἀπέχομεν μάλιστα κατὰ τὴν γνώμην μου πολὺ ἀκόμη ἀπὸ τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἐνεκα τῆς καταστάσεως λοιπὸν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ γλωσσικὸν μας ζήτημα, εἶναι ἀνάγκη νὰ μένῃ ἄλυτον εἰς τὴν γενικότητά του καὶ τὸ ὀρθογραφικόν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον θεωρεῖται λυμένον τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, δηλαδή διὰ τοὺς γράφοντας μόνον τὴν δημοτικὴν εἰς ἄλλας τὰς κοινωνικὰς τῶν σχέσεις καὶ διὰ τὰ λογοτεχνικά εἶδη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεκράτησε τελείως ἡ δημοτικὴ φρονῶ ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ γενικὴ μεταρρυθμῆσις. Διότι καὶ τὰ ὅρια τῆς κοινῆς εἶναι ἀκόμη βεβυστά καὶ οἱ λογοτέχναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὀφείλονται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ καθεστῶτος, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἔχουν ἐντελῶς ἐννοίαν πορείαν.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν μόνον μερικώτεροι νεωτερισμοὶ ἔμποροῦν νὰ γίνωσι εἰς τὴν ὀρθογραφίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος, οἱ ὁποῖοι νὰ συμβιβάζωνται πρὸς τὰς σημερινὰς κοινωνικὰς ἀντιλήψεις καὶ νὰ ἀφοροῦν μόνον τὴν δημοτικὴν. Τοιοῦτοι δυνατοὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος νεωτερισμοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους συνιστᾷ ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ σελ. 34 ἐξ. (παράγραφος VII). Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παρασταθοῦν ὡς ἀνάγκη, ἀλλὰ μόνον ὡς ἀξιωματικὰ παραγγέλματα διὰ τοὺς γράφοντας τὴν δημοτικὴν. Διότι ἡ ἔκτασις τῶν κοινωνικῶς θὰ εἶναι μονομερῆς, ἀφ' ὅσον δὲν συνδεθοῦν τὰ σχετικὰ διδάγματα πρὸς τὰς πρώτας ἀντιλήψεις τὰς διδομένας διὰ τῆς ἐκπαίδευσως. Ἡ ῥιζικώτερα ἀπλοποιήσις, τὴν ὁποίαν προτείνει ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ σελ. 52 ἐξ. (παράγραφος VIII) εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου ἀδύνατος ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ φυσικά ἀδύνατος εἶναι καὶ ἡ γενικώτερα μεταρρυθμῆσις ὅσον ἀφορᾷ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα. Τοῦτο δὲ ἔχι διότι ἔμποδίζουν λόγοι ἱστορικοί, ἀλλὰ διότι εἶναι πρόσωρος διὰ τὴν γλωσσικὴν, ἐκπαιδευτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκόμεθα τώρα. Εἴς μερικὰ σημεῖα τῶν καὶ ἄπ' ἐμοῦ κρινόμενων ὡς δυνατῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος νεωτερισμῶν ἔχω μερικὰς ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας θὰ ὑποδείξω ἴσως εἰς ἄλλην περίστασιν».

Ἀθανάσιος Χ. Μπούτουρας

«... Είναι τόσον πολλαπλάι αἱ δυσκολαὶ τῆς γραφῆς καὶ τόσον ἐπίπονον καὶ ἀκανθώδες τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τῆς, ὥστε καὶ μετὰ τὴν οἰανδήποτε μεταρρυθμίαν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν μας πιστεύω ὅτι ἡ μὲν διδασκαλία τῆς γλώσσας μας ὀλίγον θὰ ἀνεκουφίζετο, τὸ δὲ κακὸν τῆς ἀνορθογραφίας δὲν θὰ ἔπαυε. Οὐχ ἤττον ἢ παράλειψις τῶν πνευμάτων καὶ ἡ χρῆσις ἐνὸς μόνου τοικοῦ σημείου — διότι τὴν δλοσχερῆ κατάργησιν τῶν τόνων δὲν θεωρῶ πρακτικῆν — εἰναι νομίζω, ἢ προχειροτέρα μεταρρυθμίσις, τὴν ὅποιαν θὰ ἠνείχετο ἡ ὀρθογραφία μας, καὶ τὴν ὅποιαν πάντες θὰ ἀπεδέχοντο».

II. Δοξεντζάτος [ἀρχισυντάχτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ἑλλ. γλώσσας].

«... Ὅτι ἡ ὀρθογραφία τῆς γλώσσας μας ἔχει πολλὰς καὶ μεγάλας δυσκολίας, εἶναι γεγονός, τὸ ὅποιον δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν. Ὅτι δὲ ἕνεκα τούτου πολὺς καὶ πολὺτιμος χρόνος χάνεται χάριν ταύτης εἰς τὰ σχολεῖα μας, χωρὶς πάλιν νὰ ἐπιτυχάνεται ποτε ἡ τελεία ἐκμάθησις τῆς, εἶναι παρατήρησις, τὴν ὅποιαν, πιστεύω, δὲν ὑπάρχει διδάσκαλος, ὁ ὅποιος νὰ μὴν ἔχη κάμει. Ἡ δυνατὴ λοιπὸν ἀπλοποιήσις τῆς ὀρθογραφίας μας ἐπιβάλλεται, καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων μας πάσης βαθμίδος θὰ ἦτον αὐτὴ ἀληθὴς εὐεργεσία.

Ὅσον ἀφορᾷ τώρα εἰς τὴν ἔκτασιν, τὴν ὅποιαν θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἀπλοποιήσις αὐτῆ, ἡ γνώμη μου εἶναι ἡ ἐξῆς: α) Νὰ καταργηθῶν τὰ διάφορα σημεία τόνων καὶ πνευμάτων, τὰ ὅποια, ὡς γνωστόν, δὲν εἶχεν ἀρχικῶς ἡ γραφομένη μας γλώσσα, νὰ ὀρισθῇ δὲ ἐν μόνον σημεῖον πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐντονώτερον προφερομένης συλλαβῆς τῶν δισυλλαβῶν καὶ ὑπερδισυλλαβῶν λέξεων, ὅταν αὐτὰ τονίζωνται οὐχὶ ἐπὶ τῆς ληγουσῆς. — β) Διὰ τὰς λέξεις καὶ καταλήξεις τὰς ἰδιαζούσας εἰς τὴν νέαν μας γλώσσαν (π. χ. *ἄγῳρι, ἑάλι, γέρας, διάκως, γυναικούλλα, φασούλλι, στήθη, χεῖλημα, Γεώργις, Βασίλεις* κ. τ. λ.) νὰ ἐπιτραπῇ παρέκκλισις τις ἀπὸ τῆς ἱστορικής βάσεως τῆς ὀρθογραφίας καὶ ἡ γραφὴ αὐτῶν κατὰ τὴν ὀρισμένον, τὸν ἀπλοῦστερον καὶ συνηθέστερον, τρόπον.

● **Ἀχιλλ. Τζάστζανος** [καθηγητὴς τὸ διδασκαλεῖο τῆς Ἀθην. Ἐκπαιδεύσεως].

«... Ἄν τώρα καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἢ ἀρκετὰ — μὲ τὸν σκοπὸν νὰ εἶναι εὐκολώτερα ἐφαρμοσίμη — συντηρητικὴ τροπολογία τῆς ὀρθογραφίας, ποὺ μας προτείνει ὁ Κος Τριανταφυλλίδης — ἂν καὶ ἐπιστημονικώτερη ἀπὸ ὅλες, ποὺ ἔχουνε κατὰ καιροὺς προταθῇ — ἂν καὶ αὐτὴ ἀκόμα θὰ γίνῃ δεχτὴ, καὶ αὐτὸ εἶναι ζήτημα — δηλαδὴ γιὰ μένα δὲν εἶναι, γιὰτ' εἶμαι βέβαιος, πῶς δὲν θὰ γίνῃ! Καὶ ἂν ὅμως ἀκόμα πετύχαινε, βλέπει, νομίζω, μολαταῦτα κατὰ βῆθος ὁ Κος Τριανταφυλλίδης, πῶς τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας μας — ὁ καινούριος αὐτὸς γόρδιος δεσμός — μόνον μὲ σπαθὶ ἢ κοπῆ: μὲ — θεωρητικὰ εὐκολώτατη — μεταγραφὴ ἐπὶ τοῦ πανευρωπαϊκοῦ ἀλφάβητου, μὰ, καθὼς καὶ ὁ ἴδιος λέει ἐπὶ τὸ βιβλίον του, «εἵμαστε καταδικασμένοι ἐπὶ τὴν τύχην ἐκείνων, ποὺ πολὺ ἀγαπηθῆκαμε» — τύχη καθὲ ἀλλοπαρὰ ζήλουτῆ».

IV. Χατζιδάκις [καθηγητὴς τῶν Μαθηματικῶν ἐπὶ τὸ Ἐθνικὸ Πανεπιστήμιον].

«... Τὸ ἱστορικὸ μέρος τῆς μονογραφίας ἀποτελεῖ μὴ φωτεινὴ κριτικὴ ὅλης τῆς ἐργασίας ποδύγιε ὡς τώρα. Βρίσκω μόνον — ἄς μοῦ ἐπιτρέψῃς — ὁ γλωσσολόγος νὰ πῶ τὴν γνώμη μου — πῶς δίνετε πλιότερη σημασίαν παρ' ὅση ἀξίζουν σὲ κάποια αἰθαίρετα συστήματα ἑπιτομῶν ἢ περασμένα. Δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ κουτουροῦ: θὰ γράφω εἶσι γιὰ τὸ εὐκολώτερον ἢ γιὰτ' εἶσι μ' ἄρσεις, ἀλλάζοντας τὴ μορφὴ

τῆς γλώσσας πέρα πέρα. Καὶ ἂν τὸ πρὶ δὲν ἀξίζει πολλὴ προσοχή. Εἶτ' ἀπ' τὴν ἴδια τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶτ' ἀπὸ ἄλλη αἰτία κόβει οὐδὲς αἰθαίρετα, μὰ δὲ θὰ κάμει βέβαια εἶσι ὅλες τῆς λέξεως ἢ τῆς συλλαβῆς κουτσονόρες. Θὰ οὐδύσουν οἱ ἰδιορρυθμίες τοῦ σάν τοῦ Σκυλίτη, τοῦ Φαρῶ κλπ. — Τὸ βιολογικὸ φαινόμενον τοῦ περιττοῦ, σάν ἡ οὐρὰ π. χ. ἐπὶ τῶν ζῴων ποὺ δὲν τοὺς χρειάζεται, ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς γλώσσας μεγάλη σηματικότητα καὶ ἐφαρμογὴ καὶ πολλὰ μάλιστα, ποὺ σάν νὰ μὴ χρειάζονται καὶ νὰ μὴ δικαιολογοῦνται σήμερον, εἶναι ζωντανὰ καὶ ἀμετασάλευτα ἀπὸ ἱστορικὴν αἰτία. Καὶ αὐτὰ κάποτε μὲ παρερμηγίες ἐπὶ τῆς χρήσεως καὶ μὲ διπλοτυπίαις πλουτίζοντες μὲ λεπτότητες θαυμάσιαις ἐπὶ τῆς γλώσσας. Ὁ μαθηματικὸς νόμος τῆς συνεχείας (ἢ *συνέχειας* ποὺ θὰ πῆ ἄλλο) εἶναι καὶ ἐφαρμοστὸς καὶ ὀδηγητικῆς.

Ἔτσι γι' αὐτὰ καὶ γι' ἄλλα, ποὺ ἴσως ἄλλοτε σὰς τὰ διατυπώσω, δεχόμενος πολλὰς ἀπὸ τῆς δικῆς σας μεταρρυθμίσεως ποὺ συστηματικὰ ὀρίζονται ἀπὸ τὸ VII καὶ κάτω κεφάλαια τῆς μονογραφίας σας — μεταρρυθμίσεως ὡς τόσο ὅλες μὲ σύστημα καὶ μέτρο, ἐμπειρία καὶ προσοχή, ἐπιμέλεια καὶ καλαισθησία — δὲν συμφωνῶ ὅμως σὲ κάποια ριφικίνδυνα, σάν π. χ. ἐπὶ τὴν κατάργησιν τῶν τόνων ἢ ἐπὶ τὴν γράφην μὲ ἡ δλων τῶν θηλυκῶν (τοῦτο γιὰτ' εἶναι δέχομαι πῶς ὑπάρχουν καὶ τριτόκλιτα θηλυκὰ, κάποτε μάλιστα παράλληλα μὲ τὸ πρωτόκλιτο τύπον τους μὲ ἄλλη ἔννοια: ἡ δύναμις — *εἰς* καὶ ἡ δύναμις — *εἰς*, ἡ θλίψη καὶ ἡ θλίψις). Ἴσως νὰ χωρὶς ἄδικο καὶ νὰ παρασῶρομαι ἀπὸ μίαν συγγραφικὴν λεπτολογία προσωπικῆ. Μὰ καὶ δίκην νὰ χωρὶς ἐπιφυλάξεις μου, πάλι ἡ μονογραφία σας γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν εἶναι διαφωτιστικὴ... »

I. Ζεεβδός

«... Αἱ προτάσεις τοῦ συγγρ. περὶ ἀπλοποιήσεως τῆς ὀρθογραφίας μοῦ φαίνονται ὀλεα πρακτικαί. Τὰ πνεύματα καὶ ἡ περισπωμένη εἰσι περιττεύουσιν ὀλεως διόλου, νομίζω πῶς δὲν χρειάζεται συζήτησιν. Ἀπὸ τοὺς τόνους ἄς μείνῃ προσωρινῶς ἕνας. Τὸ κέρδος ἀπὸ τῶν ἀπλοποιήσεως αὐτῶν θὰ εἶναι πολὺ μεγάλο. Κάθε διδάσκαλος μπορεῖ νὰ τὸ ἐκτιμήσῃ».

Γ. Σωτηριάδης [καθηγητὴς τῆς Γεν. Ἱστορίας ἐπὶ τὸ Καποδιστ. Πανεπιστήμιον].

Ἀπὸ τὸν κ. Γ. Παπασωτηρίου, ἄλλοτε διευθυντὴ διδασκαλείου καὶ Προέδρον τοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοτικῆς Λάδαμ ἕνα μεγάλο ὑπόμνημα ἀπὸ αὐτὸ κρίναμε καλὸ νὰ βάλωμε ἐδῶ τίς ἀκόλουθες περιχοπές:

«... Ἐνθ' ὁ κ. Τριανταφυλλίδης γράφει ἐν σελ. 31 ἐτι «ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ μίαν ὀρθογραφίαν ἀπλὴν καὶ εὐκολομάθητην» θεωρεῖ 36 κανόνες (τινας τοῦτον μάλιστα ὑποδιγρημένους καὶ εἰς κανονίδια), τῶν ὁποίων ἢ τήρησις εἶναι δύσκολος μὲν διὰ τὸν λόγιον δημοτικιστὴν, ἀδύνατος δὲ διὰ τὸν διδασκῶντα μόνον τὰ μαθητὰ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ διὰ τὰ παιδία. Ὁπῶν π. χ. τὸ παιδίον ἀδυνατεῖ νὰ ἐφαρμόξῃ τὸ β' καὶ γ' § τοῦ 4ου κανόνος (σελ. 36) καὶ τὸν 6ον κανόνα (σελ. 39) τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου εἶσι ἀγνοεῖ τίνας λέξεις προέρχονται ἐκ ξένης γλώσσας καὶ τίνας εἶναι αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ παραφθαρμένα καὶ ἂν ἐγράφοντο εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν διὰ διπλοῦ γ ἢ διὰ γκ αἱ λέξεις ἄγγελος, ἀγγελος, μαγκαρία, σφιγγω, ἀγκάλη, ἀγκυρα, ἀγκών, ἀγκιστρον, ἀνάγκη». Εἰς ταῦτα δύναται νὰ προβάλῃ τὴν ἔνστασιν ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἐτι τοὺς κανόνες, τοὺς ἂν τῆ βιβλίῳ τούτῳ διατυπωθέντας δὲν θὰ διδασκῶσιν οἱ παῖδες, ἀλλ' ὅσοι τῶν λογίων γράφουσι κατὰ τὸ δημοτικιστικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα, οἱ ὅποιοι ὑποτίθεται διηγωνίζουσι: «ποὺ ἡ ἐτυμολογία καὶ ἡ γραμματικὴ κατῶρθωσαν νὰ ἐξακριβώσουν πῶς γεννήθηκε ἕνας τύπος» (σελ. 35), καὶ ποὺ δὲν κατῶρθωσαν, καὶ οἱ ὅποιοι γνωρίζουσιν ἐτι ὁ πᾶγκος προέρχεται ἀπὸ τὸ βαυκ καὶ ἐτι τὸ φράγκον προέρχεται ἀπὸ τὸ franc.

"Αν τοῦτο ἐπεδίωξεν ὁ κ. Τριανταφυλλίδης διὰ τῆς πραγματείας αὐτοῦ, νὰ φέρῃ εἰς συμφωνίαν τοὺς λογίους δημοτικιστὰς, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι θὰ ἐπιτύχῃ. Ἄλλὰ δὲν ἐλύθη τὸ σπουδαιότατον ζήτημα. «Πῶς θὰ γράφωσιν οἱ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουσι τόσας γνώσεις; Πῶς θὰ γράφωσιν οἱ μαθηταὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων; Περὶ τούτων δ' ἀκριβῶς ἠλπίζω ὅτι θὰ εἰλάβαν μάλλον πρόνοιαν ὁ δημοτικιστὴς κ. Τριανταφυλλίδης... Ἐν ᾧ τόσον βίλοσοφικοί καὶ ἀδιάλλακτοι ἐφάνησαν οἱ δημοτικισταὶ ὡς πρὸς τὴν ἀποδοχὴν λέξεων καὶ τύπων λέξεων, εἶναι συντηρητικώτατοι ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν, ἣ ὅποια παρέχει ἀσυγκρίτως περισσotέρας δυσκολίας καὶ βασανίζει ἀπηνέστερον τὸν θέλοντα νὰ τηρήσῃ τοὺς κανόνας αὐτῆς κατὰ τὴν γραφὴν... Ἀφοῦ ἀπαράσισαν οἱ δημοτικισταὶ νὰ καταργήσωσι τοὺς κανόνας τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐκφερομένων διὰ ζῶσης καὶ ἀκουομένων λέξεων, δυσκολεύονται νὰ καταργήσωσι καὶ τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν γραφὴν τῶν λέξεων καὶ οὕτως τὰ πνεύματα καταργοῦν οὕτως τὰ τρία τῶν τόνων σημεῖα ἀντικαθιστῶσι δι' ἑνός, οὕτως γράφουσι ἀντὶ η, υ, οι, ει, η, οὕτως ο ἀντὶ ω καὶ φ γράφουσιν, οὕτως τὸν ὄριστικὸν ἀποκλειστικὸν τοῦ γγ ἢ τῶν γκ ἀποφασίζουσιν, οὕτως τὸ ν διὰ τοῦ φ καὶ διὰ τοῦ β ἀντικαθιστῶσιν, ὅπου τὸ ν ἐκφέρεται ὡς φ καὶ β. Ἄν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐπεχαιροῦν νὰ ἀπλοποιήσωσι τὴν γραφὴν τῶν λέξεων οἱ δημοτικισταὶ, θὰ ἐδικαιολογοῦντο πληρέστατα διὰ τὴν καινοτομίαν, διότι ὄντως ἀπλοποιεῖται αὕτη καὶ διευκολύνεται ἡ ἐκμάθησις τῆς γλώσσης εἰς παιδιὰ καὶ εἰς ἀλλογλώσσους ἀνήλικας. Ἄλλὰ καταργοῦντες τοὺς εἰς τὴν κλίσιν τῶν λέξεων ἀναφερομένους κανόνας καὶ νομοθετοῦντες ὀρθογραφίας κανόνας περιπίπτουσιν εἰς ἀντίφασιν ἀδικαιολόγητον... Ἄλλὰ δὲν τολμῶσι νὰ προτείνωσιν ὅσα ἀνωτέρω ἐπέδειξα μέτρα (κατάργησιν πνευμάτων, τόνων, τοῦ ω, τοῦ η, τῶν υ, ει, οι, κλπ.) διότι θεωροῦσι τὸ ζήτημα κοινωνικόν (σελ. 62) καὶ θέλουσιν ἴσως νὰ παρασκευάσωσι τὴν κοινωνίαν εἰς ἀποδοχὴν βίλοσοφικωτέρων μέτρων, βραδύτερον ληφθησομένων προτείνοντες κατ' ἀρχάς μετριώτερας μεταρρυθμίσεις...

Τὴν γνώμην ταύτην τῆς πλειοψηφίας τῶν δημοτικιστῶν δὲν εἰρήσκη πολλὰ βάζωμον. Οἱ περισσότεροι τῶν ἐχόντων τέκνα φοιτῶντα εἰς τὸ δημοτικὸν καὶ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον θὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὴν ἰδίωσιν, ὅτι δὲν βασανίζονται τὰ τέκνα των καὶ δὲν κατατρίβουσι χρόνον μανθάνοντα πράγματα ἀχρηστά καὶ εἰς τὸν χρόνον ὁ ὅποιος θὰ καταπαταλάτο εἰς διδασκαλίαν ἀχρηστῶν γνώσεων, χρησιμοποιοῦνται εἰς ἀπόκτησιν ἄλλων πολλῶν χρησιμωτέρων, ὡς εἶναι π. χ. τὰ φυσικογνωστικὰ μαθήματα, ἡ γεωγραφία, τὰ μαθηματικά...

Στὴν «Ἐφημερίδα» τῆς 3 Φεβρουαρίου 1914 δημοσιεύτηκε μετὰ τὸν τίτλον «Ἡ Ὀρθογραφία» μᾶς ἓνα χρονογράφημα τοῦ κ. Γε. Στεφάνου, τοῦ γνωστοῦ λογογράφου μᾶς, σχετικὰ μετὰ τὸ ἴδιον ζήτημα. Ἀπὸ τὸ ἀρθρον αὐτὸ ἐσηκώναμε ἐδῶ τ' ἀκόλουθα λόγια:

«... Ἄλλ' ὅτι κάποια ἀπλοποιήσις τῆς ὀρθογραφίας μᾶς, λογικὴ καὶ συγχρόνως μετρημένη, κατὰ τὸ δυνατόν συντηρητικὴ, εἶνε ἀναγκασιωτάτη καὶ τὴν ἐπιβάλλει αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, περὶ τοῦτου κανεὶς φρόνιμος ἄνθρωπος δὲν εἰμπορεῖ ν' ἀμφιβάλλῃ. Τὰ πράγματα ἐκεῖ τεινοῦν μοιραίως. Καὶ εἴτε θέλομεν ἡμεῖς, εἴτε ὄχι, τὰ παιδιὰ μᾶς ἀφεδκτως θὰ καταργήσωσιν μερικoὺς τόνους τουλάχιστον καὶ μερικὰ ἑπλά σύμφωνα.

Ὁ κ. Πέτρος Βλαστός προτείνει νὰ καταργηθῶν τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι, καὶ νὰ μείνῃ μόνον ἓνα ὄξεϊα, διὰ νὰ σημειώνεται ἡ τονισμένη συλλαβὴ. Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ὀρθογραφίας» προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο. Αὐτὸς δὲν παραδέχεται οὕτως τὴν ὄξειαν. Τὴν κρατεῖ ὅμως, διὰ νὰ τὴν βάλῃ μόνον ἐκεῖ ὅπου χρειάζεται, δηλαδὴ ὅπου εἰμπορεῖ νὰ γαννηθῇ ἀσάφεια.

Ὁμολογῶ, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως, ἐγώ

θὰ ἐπροτιμῶσα τὸ τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη. Αἱ συνεχεῖς ὄξειαι τοῦ κ. Βλαστοῦ μ' ἐξαρνίζουσιν πολὺ περισσότερο παρὰ τὸ ὅπως σχεδὸν ἄτονον κείμενον τὸ πρῶτον. Ἐπειτα δὲν βλέπω διὰ ποῖον λόγον αἱ μονοσύλλαβοι λέξεις πρέπει νὰ τονίζονται. Καὶ τέλος τὸ ἄτονον κείμενον εἶνε ἀσυγκρίτως κομψότερον — «γλαφυρῶτερον» ὅπως εἶπε καὶ ὁ μακαρίτης Σκυλίτσης, διώκτης αὐτὸς τῆς δασείας μόνον καὶ τῆς βαρείας — ἀπὸ τὸ πληρῆς ὄξειων, τὸ ὅποιον, ὀπτικῶς πάντοτε, μοῦ φαίνεται χειρότερον καὶ ἀπὸ τὸ φορτωμένον μετὰ τὰ πνεύματα καὶ ὄλους τοὺς τόνους, τὸ ὅποιον παρουσιάζει τουλάχιστον κάποιαν ποικιλίαν...»

5. "Ἐνας δάσκαλος γιὰ τὸ σχολεῖο του

"Ἐνας ἑλληνοδιδάσκαλος διαπίστηκε τελευταία κάπου στὴν καλιὰ Ἑλλάδα καὶ γράφοντας σ' ἓνα φίλο λέει τίς ἐντυπώσεις του. Ἀπὸ τὸ γράμμα του ἀξίζει νὰ διαβαστοῦν σὲ πλατύτερον κύκλον μερικὰ.

«Ἦθελα νὰ σὲ εἶχα ἀπὸ μὰ μαριὰ νὰ βλέπης τὴν τρύπα ποῦ εἶναι τὸ σκολεῖο τοῦ χωριοῦ. Ἄμα βρέχει δὲ βλέπουμε μέσα τὴ μύτη μας, ἄρα εἶναι κρῶ σκωτόνομε μεπανάτες, οἱ ποτικοὶ τὴν ὄρα τῆς παραδόσεως κάνουνε σουλάτσα στὴν κάμαρα, οἱ μαθητῆς μου χαζεύουν βλέποντάς τους καὶ ἐγὼ τρίβω τὰ πόδια μου νὰ φύγουν γιὰ νὰ θὰ σὺγκεντρώσω τὴν προσοχὴ τῶν παιδιῶν. Σύμφωνα με τοὺς κανόνες τῆς ὀγεινῆς τὰ παράθυρα καὶ τῶν τριῶν τάξεων ποῦ εἶναι στὴ σειρά βλέπουνε... στὸ ντουβάρη τῆς ἐκκλησίας ποῦ τὴν χωρίζει ἀπὸ τὸ σκολεῖο μᾶς μὰ σοῦδα γεμάτη κοπριά! Τὰ χάλια τῶν θρανίων δὲ λέγονται, ξεχαρβαλωμένα, σκουληκοφαγωμένα τρία σὲ κάθε τάξη καὶ τὰ παιδιὰ ἀπάνω σὲ δαῦτα σὰ σαρδέλες. Οἱ Γεωγραφικοὶ χάρτες, εἰκόνας Φυσικῆς κλ. εἶναι ἀγνωστα πράματα γιὰ τὸ περιβόητο σκολεῖο μᾶς.

Συνήθιζο σὲ κάθε μάθημα ποῦ θέλω νὰ τοὺς παραδώσω, νὰ τοὺς ρωτᾶω, ἂν πρόκειται λ. χ. γιὰ κανένα γνωστὸ τους ζῶο, σὰν τί ξέρον μ' αὐτὸ καὶ τί ἔχουν παρατηρήσει γιὰ νὰ ἰδῶ καὶ ἐγὼ τί παραστάσεις ἔχουν. Τότε δὴ τότε! Τοὺς βλέπεις καὶ ἀρχίζουσιν σὰν καὶ κείνον ποῦ λέει τὸ Φαλτήρι στὴν ἐκκλησιᾶ, ἀραδιάζοντας λέξεις ποῦ τίς ἀκούσανε ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ τῆ δασκάλα καὶ δὲν τίς καλοθυμοῦνται, χωρὶς κανένα νόημα, χωρὶς καμιά σειρά, χωρὶς καὶ αὐτοὶ νὰ καταλαβαίνουνε τί λένε! Τί νὰ σοῦ πῶ, μεγαλύτερη στρεβλομάρα μυαλοῦ καὶ μεγαλύτερη ἐπιπολαιότητα δὲ φαντάστηκα ποτέ μου. Μὲ πιάδουνε στὰ τελευταία τὰ νῆδρα μου. «Μωρὲ πέστε μου, ὅπως μιλάτε στὸ σπῆτι σας τί ξέρετε γι' αὐτὸ τὸ πράμα;»... κανέναν! Ξέρεις τί κατάλαβα; φοβοῦνται καὶ ντρέπονται νὰ μιλήσουνε στὸ δάσκαλο, ὅπως μιλάνε στὰ σπῆτια τους, γιὰτι οἱ δασκάλοι τοὺς τοὺς ἔλεγον: σείς ποῦ μαθαίνετε γράμματα νὰ μὴ μιλάτε ὅπως μιλάνε οἱ χωριάτες οἱ πατερράδες σας! Μὲ ἐκδρομῆς ἄρα μοῦ τὸ ἐπιτρέπει ὁ καιρὸς προσπαθῶ νὰ τοὺς κινήσω τὸ παρατηρητικῶ, νὰ τοὺς μάθω νὰ συλλογίζωνται καὶ μάλιστα νὰ μιλάνε στὸ δάσκαλό τους στὴ γλώσσα τους, χωρὶς φόβο καὶ χωρὶς ντροπὴ. Πιατεύω ὡς τὸ τέλος καὶ νὰ καταφέρω...»

Σ ΔΙΑΦΟΡΑ

Ὁ Διαγωνισμὸς μας γιὰ τὸ Ἀλφαβητάριο

Σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμά του εἶχε προκηρύξει ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλὸς τὴν 1 Μαρτίου 1912 ἕνα διαγωνισμὸ γιὰ ἕνα Ἀλφαβητάριο κατάλληλο γιὰ ἑλληνόπουλα, καὶ ἡ προκήρυξί του ἐκείνη δημοσιεύθηκε στὸ Δελτίο τοῦ 1912, ἀρ. 2, σ. 93. Στὸ μεταξύ ἔμως ἦρθε ὁ πόλεμος, καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ὀμίλου ἀποφάσισε νὰ βάλῃ καινούρια προθεσμία γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν χειρογράφων τὴν 31 Δεκεμβρίου 1913.

Ὡς τὴν ἡμέρα ἐκείνη εἶχαν ἔρθει στὰ γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου 7 ἀλφαβητάρια μὲ τ' ἀκόλουθα ρητὰ γιὰ διακριτικὸ σημάδι:

1. Τὰ κούφια δόντια πονοῦν ἔταν βγαίνουν, μὰ σὰν βγοῦν ἡσυχάζουμε (2 μέρη).
2. Ὅσο θέλεις δούλευε καὶ ὅσο θέλ' ὁ Θεὸς σου δίνει.
3. Τοῦ φρονίμου τὸ παιδί προτοῦ πεινάσει μαγειρεύει (2 μέρη).
4. Τὰ γράμματα θέλουν κατοικία (2 μέρη).
5. Ἡ χαρὰ δὲν μετράει τὲς ὥρες, ἡ λύπη τὲς μετράει.
6. Ἀς χρεῖ περισσότερο ἢ νεὰ γενεα μας (2 μέρη).
7. Ἄρνι ποῦ βλέπει ὁ Θεός, ὁ λύκος δὲν τὸ τρώει.

Μὰ καὶ πάλι δὲ θὰ μπορέσῃ ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ βγάλῃ τὴν ἀπόφασή της πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1914, καὶ ἔτσι ἀποφασίστηκε νὰ μείνῃ ἀνοιχτὴ ἡ προθεσμία ὡς τὴς 30 Ἀπριλίου 1914. Ἐγίνε τέτοια δήλωσις καὶ στὸ «Νουμά» (12 (1914) ἀρ. 522).

Οἱ φετινὲς ὀμιλίαι τοῦ Ὀμίλου

Οἱ ἀλήθειαι ποῦ θέλει ὁ Ὀμιλὸς νὰ νικήσουν καὶ νὰ ξεπλωθοῦν ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία εἶναι κιόλας μέσα της, μὰ δὲν ξύπνησαν ἀρκετὰ γιὰ νὰ γίνουσι συνειδητές. Ὁ καλύτερος ἴσως τρόπος γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ἀσύνειδο συνειδητὸ εἶναι ἡ ὀμιλία. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Ὀμιλὸς φρόντισε καὶ φέτος νὰ γίνουσι ὅσο γίνεται πρὸ συχνῆς καὶ ὅσο γίνεται πρὸ καλῆς οἱ ὀμιλίαι του. Πρῶτη πρῶτη μιλῆσε ἡ Κα Καζαντζάκη. «Τὶ διαβάζουν τὰ παιδιὰ μας» ἦταν τὸ θέμα τῆς ὀμιλίας της μὰ δὲν κάνομε δῶ ξεχωριστὸ λόγο γιὰ τὴν τυπώθηκα ὀλόκληρη στὸ φετινὸ δελτίο (σελ. 216 — 230).

Ὁ κ. Κ. Παλαμᾶς εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μιλῆσῃ στὸν Ὀμιλὸ γιὰ τὸ Βαλαωρίτη, καὶ οἱ δύο του ὀμιλίαι γι' αὐτὸ τὸ θέμα ἦταν τόσο ξεχωριστῆς καὶ μεγαλοφτέρουγες ποῦ θὰ μείνουσι δίχως ἄλλο

χαραγμέναι βαθιὰ ἐπὶ τὴν ἱστορία ὅχι μόνον τοῦ ἔργου τοῦ Παλαμᾶ μὰ καὶ τοῦ ἀγῶνα τῆς δημοτικῆς.

Ἡ πρῶτη ὀμιλία τοῦ Παλαμᾶ ἐγίνε ἐπὶ τὴν σάλα τοῦ Ὀμίλου μὰ δὲν ἔφτασε οὔτε γιὰ τοὺς μισοὺς ποῦ ἤθελαν νὰ ἀκούσουσι τὸν ποιητὴ. Ὁ Ὀμιλὸς προβλέποντας πῶς θὰ μαζευτῆ κόσμος πολὺς εἶχε γυρέφει μερικῆς ἄλλης σάλας καθὼς τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῶν Ἐμποροῦπαλλήλων, μὰ ἄλλοι τοῦ ἀρνήθησαν κατηγορηματικὰ καὶ ἄλλοι τοῦ εἶπαν πῶς θὰ δίνανε τὴν σάλα τοὺς στὸν Παλαμᾶ ὡς Παλαμᾶ μὰ ὅχι ὡς μέλος τοῦ Ὀμίλου. Τέτοιοι ξεχώρισμα οὔτε ὁ ποιητῆς οὔτε ὁ Ὀμιλὸς μπορούσαν νὰ τὸ δεχτοῦνε.

Τὸ Δύκειο τῶν Ἑλληνίδων πρόσφερε τὴν σάλα του μὲ πολλὴ εὐγένεια γιὰ τὴν δευτέρην ὀμιλία τοῦ Παλαμᾶ καὶ στάθηκε ἔτσι δυνατό νὰ ἀκουστῆ ὁ Παλαμᾶς ἀπὸ πολὺ πρὸ μεγάλο κοινὸ.

Δύσκολο θὰ ἦταν νὰ δώσωμε ὅχι κριτικὴ ἀνάλυση μὰ οὔτε σύντομη περιλήψῃ τῆς ὀμιλίας τοῦ Παλαμᾶ. Ὅταν ἕνας ποιητῆς σὰν τὸν Παλαμᾶ μιλῆ γιὰ ἕνα ἥρωα ποιητῆ σὰν τὸ Βαλαωρίτη δὲν εἶναι τόσο τὰ θέματα ποῦ σημαίνουν ὅσο ὁ τόνος, τὸ χρωμάτισμα, ἡ ὀρμη. Πόσο διαλεχτὰ, πόσο δυνατό ἦταν αὐτὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ συμπεράνῃ ἀν' ἀναλογιστῆ ὅτι ὁ Βαλαωρίτης ἦταν ὁ ποιητῆς ποῦ ζύπνησε τὸν Παλαμᾶ, ποῦ τὸν ἔκανε ξεφινικὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν γλώσσα του, τὴν πατρίδα του καὶ τὴν ἱστορία του ἕνα τέτοιο συναπάντημα γίνεται ἀχάλαστη ἀγάπη.

Αὐτὸ ποῦ ξεχώρισε ὁ Παλαμᾶς ἐπὶ τὸν ποιητὴ τῆς Κυρᾶ Φροσύνης, τοῦ Διάκου καὶ τοῦ Φωτεινοῦ, εἶναι ἡ ἐπική του πατριδολατρεία, ἡ κλέφτικη λεβεντιά, τὸ ἀλήθεμα μιᾶς ἐνέργειας ἀντικειμενικῆς. Ὁ λυρισμὸς καὶ ἡ γυναικία δὲν ἔχουν τὸν τόπο τοὺς σὲ μιὰ τέτοια ποίηση. Τὸ δημοτικὸ τὸ μοιρολόι ἔμως ξεναζωντανεύει στοὺς στίχους τοῦ Βαλαωρίτη μὲ ὀλη τὴν ἀπλή του μεγαλοπρέπεια. Καὶ ὁ Παλαμᾶς ἀποτελεῖωσε τὴν ὀμιλία του μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ «Ξερζωμένου Δέντρου,» μὲ τὸ «Ρουπάκι», τὸ σπάνιο κείνο ποίημα τοῦ Βαλαωρίτη ποῦ ἀνταγωνίζεται σὲ μιὰ συναρμονισμένη τριλογία τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, ἡ λατρεία τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ἡ κρυφὴ φιλοσοφία τοῦ ποιητῆ.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ ἦταν νὰ μιλῆσῃ ὁ κ. Δελμούζος. Ὁ Σύλλογος τῶν Ἐμποροῦπαλλήλων ἀλλάξε γνώμη στὸ μεταξύ καὶ πρόσφερε τὴν σάλα του στὸν Ὀμιλὸ γιὰ ὀλόκληρη τὴν χειμωνιάτικη σειρά τῶν ὀμιλιῶν του. Ὁ Ὀμιλὸς δέχτηκε, ὤρισε τὴν ἡμέρα τῆς ὀμιλίας, τὸ θέμα, τὸν ὀμιλητῆ. (τὸν κ. Δελμούζο), ἔστειλε τὸ νοῖκι τῆς σάλας καὶ τὴς καρέκλες του. Τὴν Παρασκευὴ ποῦ ἦταν νὰ γίνῃ ἡ ὀμιλία ἀποπρῶτη ἐφημερίδα ἔγραψε τὴς συνηθισμέναις βάρβαραις ἀνοησίαις γιὰ τὸν κ. Δελμούζο. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου φοβήθηκε καὶ 2 1/2 ὥρες πρὶν ἀρχίσῃ ἡ ὀμιλία ἔστειλε πίσω τὰ χρήματα καὶ ἀρνήθηκε τὴν σάλα πατώντας τὴν ἀπόφασιν καὶ τὴν συμφωνία τοῦ συμβουλίου του. Δὲν ἐγίνε ἔτσι κείνη τὴν μέρα ἡ ὀμιλία τοῦ κ. Δελμούζου. Αὐτὴ τὴν φορὰ ἦταν πρόθυμος ὁ Σύλλογος νὰ δώσῃ τὴν σάλα του

στον Όμιλο ως Όμιλο, όχι όμως στον κ. Δελμούζο ως Δελμούζο. Ό Όμιλος φυσικά και πάλι δε δέχτηκε να χωριστεί από το μέλος του. Έτσι έγινε η όμιλία του μια εβδομάδα αργότερα στα γραφεία του Όμίλου. Το θέμα — Τρία χρόνια Δάσκαλος — ήτανε παρμένο από τα ιστορικά του Βολιώτικου σχολείου. Ό κ. Δελμούζος έδειξε χεροπιαστά πώς το σωστό σχολείο και η αληθινή γλώσσα μπορεί να ζωντανέφουν σε λίγους μήνες μέσα τα παιδιά που τα είχε κιάλας μαρτζώσει το επίσημο σχολείο. Πιο τρανή και πιο συγκινητική απόδειξη για την ανάγκη της αναμόρφωσης θα ήτανε δύσκολο να βρεθί. Ό κ. Δελμούζος εξηκολούθησε τις όμιλίες του αυτές στα Γραφεία του Όμιλου και στην κάτω σάλα του Λυκείου των Έλληνιδων εκεί θα μιλήσουν και οι κ. κ. Χρυσάφης και Βλαστός.

Η παιδική μας βιβλιοθήκη

Όποιος ζήτησε να χαρίση στο παιδί του ένα βιβλίο διασκεδαστικό, χρήσιμο, ελληνικό, γραμμένο στη γλώσσα μας ξέρει πόσο δύσκολο είναι να βρεθούν τέτοια βιβλία. Οι περισσότεροι αναγκάζονται να καταφύγουν στις ξένες φιλολογίες και σε αλλόγλωσσα βιβλία για να πετύχουν, δι,τι άδικα ζήτησαν στη γλώσσα τους, και ξέρομε μητέρες που διαβάζοντας ένα ελληνικό παραμύθι στα παιδιά τους αναγκάζονται — μας το διηγήθηκαν οι ίδιες — να μεταφράζουν από τη γλώσσα του βιβλίου στη γλώσσα τη δική τους. Έτσι έπρεπε να κάνουν για να συγκινηθούν οι άπαλές ψυχές από το παραμύθι και να γλιτώσουν τα παιδιά από τύπους άσυνήθιστους και λέξεις άγνωστες, και να μη βασανίζουν τη μητέρα τους με τα ρωτήματα εκείνα «γιατί, μητέρα, να το λέμε αυτό κι έτσι;» και «γιατί να έχωμε διπλές λέξεις;»

Αν η φιλολογία ενός έθνους είναι ή πολύτιμη άνθιση ζωής πλούσιας και πολιτισμού δυσκολοαπόκτητου, παιδική φιλολογία δεν είναι βέβαια εύκολο να δημιουργηθή μέσα σε λίγα χρόνια. Οσοσο μια από τις μεγαλύτερες και βιαστικώτερες εθνικές μας ανάγκες είναι να δώσωμε στα παιδιά μας βιβλία, να βοηθήσωμε να μορφωθούν όλες οι χιλιάδες ελληνόπουλα, ή αυριανή γενιά. Η ανάγκη αυτή φαίνεται ακόμα μεγαλύτερη άμα θυμηθούμε πώς το σχολείο το ελληνικό έχει μόνο αφήνει άμόρφωτο το παιδί, χωρίς να του δώση να νιώτη ούτε τον ιστορικοφιλολογικό ούτε το φυσικό κόσμο, μα και φροντίζει να του καταστρέψη τις πνευματικές του ικανότητες, το παρατηρητικό, τη φαντασία και τη σκέψη, και το στρεβλώνει: ακόμα και το ήθικό, αναγκάζοντάς το να γίνη ραγιαός. Το ελληνόπουλο σιχάινεται το βιβλίο και το διάβασμα και μπαίνει στην κοινωνία χωρίς να μπορεί να γράψη ούτε δυο λόγια άπλά, φυσικά και άβιαστα.

Έτσι δψώνεται ό σκοπός του παιδικού βιβλίου και του παιδικού περιοδικού πιο δύσκολος και πιο ιερός. Δεν έχει να συμ-

πληρώση την εργασία του ελληνικού σχολείου, μα πρέπει να πολεμήση την κακή επίδραση, να προσπαθήση να γιατρέψη κι έπειτα να δημιουργήση.

Ό Εκπαιδευτικός Όμιλος θέλοντας να βοηθήση το έργο αυτό αποφάσισε να βγάλη μια σειρά βιβλία για παιδιά με τον τίτλο «Βιβλία για τα ελληνόπουλα», και τα πρώτα βιβλία που βγήκαν συνωδούτηκαν με τ' ακόλουθα λόγια, που φανερώνουν καλύτερα το σκοπό της βιβλιοθήκης αυτής:

Γνωρίζομε όλοι μας ποιά μορφωτική δύναμη έχει σε όλους τους πολιτισμένους λαούς το βιβλίο και πόσο άγνωστο και άδιάβαστο μένει στην πατρίδα μας το βιβλίο το ελληνικό. Για ν' αγαπήση όμως ο λαός μας το διάβασμα πρέπει να νιώσουν τα ελληνόπουλα από μικρά την αξία και την αγάπη του βιβλίου, και γιαυτό είναι τα καλά βιβλία από τα χρησιμώτερα και πιο άπαραίτητα που έχομε σήμερα να δώσωμε στο έθνος μας.

Για να βοηθήση ό Εκπαιδευτικός Όμιλος το μεγάλο αυτό έργο αποφάσισε να βγάλη μια σειρά βιβλία για τα ελληνόπουλα.

Τα βιβλία αυτά θα έχουν πάντα λογοτεχνική αξία γιατί μόνο δι,τι είναι όμορφο και με τέχνη γραμμένο μπορεί να συγκινήση το παιδί, και αξίζει να του το δώσωμε.

Θα παίρνουν το ύλικό τους από την εθνική ζωή, τη σημερινή και την περασμένη, καθώς και από το φυσικό κόσμο. Έτσι θα ζωντανέφουν για το ελληνόπουλο έθνος και φύση, και θα το κάνουν να νιώση καλύτερα τη θέση του και τη σημασία του μέσα στο έθνος και τον κόσμο.

Θα είναι πρωτότυπες ελληνικές ιστορίες ή και ξένα κλασικά έργα σε μεταφράσεις και διασκευές, που να μπορούν να διαβαστούν με όφέλεια από τα δικά μας παιδιά.

Θα χρησιμοποιουν για να διαβάζωνται από τα παιδιά μας σπίτι, σε συμπλήρωμα να πούμε της άγωγής που τους δίνει το σχολείο, θα έχουν όμως και μέσα στο εθνικό σχολείο τη θέση τους.

Περιοτό να προσθέσωμε πώς τα βιβλία αυτά θα είναι γραμμένα στη δημοτική μας γλώσσα. Γιατί μόνο σε αυτήν είναι δυνατό να νιώσουν τα παιδιά μας και ν' αγαπήσουν δι,τι διαβάζουν, και μόνο με αυτήν μπορούμε να τους δώσωμε αληθινή μόρφωση. Άφησε που δε γράφεται σήμερα έργο με φιλολογική σημασία σε άλλη γλώσσα από τη γλώσσα τη ζωντανή.

Τα βιβλία αυτά τυπώθηκαν με όλη τη δυνατή φροντίδα, σύμφωνα με τον ιερό σκοπό τους. Με όμοιο σχήμα και χρωματιστό ξώφυλλο, με τιμή όσο γίνεται μικρή, ώστε να διαδεθούν όσο γίνεται και στο μαθητικό κόσμο και να μπορούν να διαβαστούν από κάθε ελληνόπουλο.

Τα βιβλία που βγήκαν στο τέλος του 1913 είναι τ' ακόλουθα: Γ. Βλαχογιάννη, Μεγάλα χρόνια — Π. Σ. Δέλιτα, Για την Πατρίδα — Άδάμ, Από το χωριό μου — Τα Κοράλλια, μετάφρ. Α. Δελμούζου.

Τα Μεγάλα χρόνια είναι ιστορίες που ζωντανέφουν το Είκο-

σιένα και τους δυνατούς χαρακτήρες που εργάστηκαν τότε για να ελευθερωθή το έθνος, γραμμένες από το γνωστό ιστοριοδίφη και συγγραφέα.

Το Για την Πατρίδα είναι ένα κομμάτι διδαχτικώτατο κι όλοζώντανο από τη μεγάλη μας βυζαντινή εποχή, της συνεργάτισσας του Δελτίου, που έγραφε και το άλλο λαμπρό βιβλίο «Στὸν Καιρὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου». Στὴ φτηνὴ ἔκδοσιν τῶν βιβλίων γιὰ τὰ ἑλλινόπουλα θὰ μπορέσῃ ὁ καθένας ν' ἀγοράσῃ τὸ «Γιὰ τὴν Πατρίδα».

Τὰ ἡπειρώτικα διηγήματα Ἀπὸ τὸ χωριὸ μου ζουγραφίζουν τὴν ἀπλὴν κι ἁμορφὴν ζωὴ τοῦ χωριοῦ, καὶ μᾶς δίνουν τὴ λαϊκὴ ψυχολογία καὶ φιλοσοφία μὲ λόγια λίγα καὶ παρατήρησιν πολλή.

Τὰ Κοράλλια θὰ τὰ ἀκολουθήσουν γλήγορα καὶ ἄλλα παραμύθια τοῦ Δανοῦ Ewald. Στὶς ἀπλὲς μὰ ποιητικὲς σελίδες τους ξαναζωντανεύει ὁ φυσικὸς κόσμος, καὶ τὰ πλοῦσια μυστικὰ του ἀνοίγονται στὸ μάτι τοῦ παιδιοῦ μὲ μιὰ τέχνη μυριόψυχη καὶ ὑπονοητικὴ.

Αὐτὰ εἶναι τὰ βιβλία μὲ τὰ ὁποῖα νομίσαμε πὼς μποροῦσαμε ν' ἀνοίξωμε τὴν παιδικὴν μας βιβλιοθήκη. Εἶναι ἀλήθεια πὼς δὲν παρουσιάζουν ἴσως διὰ τὴν πρωτοτυπία που θὰ περιέμεναν μερικοί. Κοντὰ στὸ «Γιὰ τὴν Πατρίδα» που βγαίνει τώρα σὲ δευτέρῃ φτηνότερῃ, λαϊκὴ ἔκδοσιν, τοῦ Ἀδάμ τὰ διηγήματα ἔχουν δημοσιευτῇ σχεδὸν διὰ στοὺς τελευταίους τόμους τῆς Διακλάσεως, καὶ τοῦ Βλαχογιάννη οἱ περισσότερες ἱστορίες βρίσκονται σκορπισμένες σὲ διάφορες ἐφημερίδες καὶ περιοδικά. Αὐτὸ ὅμως δὲν κρίθηκε ἀρκετὸς λόγος γιὰ ν' ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τὴν Παιδικὴν Βιβλιοθήκη, μιὰ καὶ κρίναμε τὸ ὅλικὸ τους κατάλληλο γιὰ παιδιὰ. Στὰ διηγήματα τοῦ Βλαχογιάννη καὶ τοῦ Ἀδάμ ἔγινε ἄλλωστε ἡ κατάλληλῃ ἐπιλογή, καὶ τὰ διηγήματα τοῦ τελευταίου παρουσιάζουν σημαντικὲς ἀλλαγὲς καὶ στὸ περιεχόμενον σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ τοῦ βιβλίου καὶ ἀπὸ τὴν ὑποστήριξιν που θὰ βροῦν αὐτὰ θ' ἀποφασιστῇ ἂν ἡ βιβλιοθήκη μας θὰ πλουτιστῇ γρήγορα καὶ μὲ ἄλλα παρόμοια βιβλία, μάλιστα πρωτότυπα.

Αὐτὸ λόγια ἀκόμη γιὰ τὴ μορφή τῶν βιβλίων αὐτῶν, τὴ γλῶσσα τους καὶ τὴν ὀρθογραφία. Φροντίσαμε νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα στὸ λεχτικὸ καὶ στὸ τυπικὸ τῆς ὅσο γίνεται ὁμοίμορφη, ἀπὸ ἀνάγκη εἶναι τὸ σχολεῖο, καὶ κοντὰ του τὸ παιδικὸ βιβλίο, νὰ βοηθήσῃ νὰ διαδοθῇ ἕνας κοινὸς τύπος γραφομένης. Ἡ ὁμοιομορφία αὐτὴ ἦταν ἀνγκαιότερη, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος κι εὐκολώτερη νὰ τὴν πετύχωμε, στὰ βιβλία που προορίζονται γιὰ μικρότερα παιδιὰ, ὅχι καὶ δέκα χρονῶν σὲ κάπως μικρότερο βαθμὸ βρίσκεται στὰ βιβλία γιὰ παιδιὰ μεγαλύτερα. Ἐδῶ δὲ θελήσαμε νὰ ἐφαρμόσωμε δογματικὴ ὁμοιομορφία στοὺς γλωσσικοὺς τύπους· αὐτὸ μόνον ἡ φιλολογία θὰ τὸ πετύχῃ τελειωτικὰ. Ἐπειτα ἀπὸ καιρὸ. Κι ἔτσι οὔτε δικαίωμα θὰ εἶχαμε ν' ἀλλάξωμε τίποτε, κι οὔτε θὰ ἦταν ἀναγκαῖο ἢ σκόπιμον νὰ γίνῃ αὐτὸ, σὲ βιβλία γιὰ παιδιὰ δέκα τριῶν καὶ δέκα πέντε χρονῶν, που ἀρχίζουν νὰ γνωρίζονται μὲ τὴ νέα μᾶς

λογοτεχνία. Ἀκόμη καὶ μερικοὶ ἰδιωματικοὶ τύποι που ἀφήσαμε στὰ διηγήματα τοῦ Ἀδάμ, ἀφόντας γεννηθήκαμαν μῆλα δὲν ἐφάγαμαν κτλ. βρίσκονται ταιριασμένοι μὲ τὶς ἱστορίες τῆς «κυραμάνας» καὶ κάνουν τὸ ἑλληνόπουλο νὰ προσέξῃ στὸν πλοῦτον τῆς μητρικῆς του γλώσσας καὶ τὴν τὴν ἀγαπήσῃ καλύτερα καὶ πὺς συνειδητὰ.

Αὐτὰ γιὰ τὴ γλῶσσα μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα κοιτάξαμε καὶ τὴν ὀρθογραφία· ἂν καὶ ἀποφύγαμε κάθε ριζικώτερη ἀλλαγὴ που θὰ ἔρχονταν σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἐπίσημη σχολικὴ ὀρθογραφία, προσπαθήσαμε νὰ τὴν κάνωμε ὅσο γίνεται κανονικὴ, ἀπλὴ κι εὐκολὴ, ἀκολουθώντας τὸ σύστημα που ὁ ἀναγνώστης βλέπει στὴν παραπάνω σχετικὴ μελέτη.

Βιβλία γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα

Γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα — που τόση σημασία ἔχει γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μας καὶ κοινωνικὴ ἀναγέννησιν — πολλὰ ἔχουν γραφῆ, σὲ μιὰ κοινωνία ὅμως που λίγο διαβάζει δὲ διαβάστηκαν ὅσο ἔπρεπε, κι ἴσως νὰ ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ ἀκόμη που θέλουν νὰ φωτιστοῦν, δὲν ξέρουν ὅμως τί νὰ διαβάσουν. Σ' αὐτοὺς ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος συσταίνει σήμερον μερικὰ ἀπὸ τὰ σχετικὰ βιβλία που κρίνει καταλληλότερα.

Ἐλισαίου Γιαννίδου, Γλῶσσα καὶ Ζωὴ, Ἀναλυτικὴ Μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, 2 ἔκδ. Πόλη 1910, (Ἐκδοσὴ τοῦ Ἀδερφάτου τῆς ἐθνικῆς γλώσσας) «8 + 184. σελ., σχ. 8^ο μικρὸ». Τιμ. δρ. 1. Τυπώνεται ἢ γ' ἔκδοσιν.

Ἀπ' ὅσα ἔχουν γραφῆ ἑλληνικὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι τὸ καλύτερον καὶ καταλληλότερον γιὰ νὰ δώσῃ μιὰ σύντομη, ἀπλὴ καὶ περιεχτικὴ εἰκόνα γιὰ τὸ γλωσσικὸν μᾶς ζήτημα καὶ τὴ σημασία που ἔχει γιὰ τὴν ἐθνικὴν ζωὴν ἢ γλωσσικὴν μεταρρύθμισιν. Κοντὰ σὲ ἄλλα του κεφάλαια (Πλάνας - ἢ Κατάστασις - Ἀνάγκη - Μαλλιαροί) τὸ «Σκολεῖον» (σ. 135 — 166) ἐξετάζει τὸ γλωσσικὸν ζήτημα σχετικὰ μὲ τὴν παιδείαν μας, καὶ σὲ ὅχι θέσεις ἀνακεφαλαιώνει τὶς μεγάλας βλάβες που γεννᾷ ἡ διγλωσσία στὴν ἐθνικὴν ζωὴν.

Φώτης Δ. Φωτιάδης, Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννησις. Ἀθήνα 1902, 406 σελ., σχ. 8^ο. Τιμὴ δρ. 3.

Σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ γράμματα — ξαναδημοσιευμένα ἀπὸ τὸν «Ταχυδρόμον» τῆς Πόλης — ὑποστηρίζει καὶ ἀποδείχνει ὁ συγγραφέας πὼς «ἡ πλέον κατεπειγουσα ἐκπαιδευτικὴ μᾶς ἀνάγκη» ἂν θέλωμε ν' ἀναμόρφώσωμε τὴν παιδείαν μας, εἶναι νὰ καθιερώσωμε στὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον τὴ γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ βιβλίο εἶναι γραμμένο — ἔξω ἀπὸ τὸν πρόλογον — στὴν καθαρεύουσα, ὥστε νὰ διαβάζεται καὶ ἀπὸ κείνους που δὲν ἀποφασίζουν νὰ διαβάσουν βιβλία γραμμένα στὴν μητρικὴν τους γλῶσσα. Ἀπὸ τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀπομένουν στὸ γραφεῖον μᾶς πολὺ λίγα ἀντίτυπα.

Γ. Ψυχάρη, Τὸ ταξίδι μου, 2 ἔκδ., Ἀθήνα 1905, 275 σελ., σχ. 8^ο. Τιμὴ δρ. 2. Τὸ πῶς σημαντικό ἴσως βιβλίον ποὺ γράφηκε γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Σήμερον πολλές ἀπὸ τὴς ἀλήθειες ποὺ μᾶς ἔφερε κατάντησαν πιά κοινοτοπίες, μὰ ἴσα ἴσα αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ ἀξία τοῦ ταξιδίου. Ἐκαὶ φανερώθηκε γιὰ πρώτη φορά ἡ δημοτικὴ μᾶς γραμμὴν στὸ πεζὸ μὲ σύστημα ἐπιστημονικὰ μελετημένο. Εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς μεγάλης δουλειᾶς τοῦ Ψυχάρη, ὁ πρόλογος ποὺ κλείνει κιάλας μέσα του δλόκληρον τὸ γλωσσικὸν του πρόγραμμα καὶ τὴν ποιητικὴν του ἐνέργειαν. Γιατὶ ἡ ξεχωριστὴ ἀξία τοῦ βιβλίου εἶναι πῶς γράφηκε ἀπὸ ποιητὴ. Δὲν εἶναι ξερὴ σοφία γλωσσολογική. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ζωντανὸς ποὺ ἀγαπᾷ τὴν πατριδὰ του — «ἀ μύνεσθαι περὶ πάτρης» εἶναι χαραγμένο στὸ μέτωπον τοῦ Ταξιδίου — καὶ ποὺ γι' αὐτὸ μισεῖ τὸ δάσκαλον καὶ ὀρθώνειαι γιὰ νὰ λευτερώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ χειρότερή της σκλαβιά — τὴ γλωσσικὴ καὶ διανοητικὴ σκλαβιά. Ὅποιος θέλει νὰ καταλάβῃ τὸ γλωσσικὸν τὸ ζήτημα μὲ τὴν πλατεῖαν τὴν ἐθνικὴν του ἔννοιαν πρέπει δίχως ἄλλο νὰ διαβάσῃ πρώτῃ τὸ Ταξίδι.

Ε. Ροῖδη, Τὰ εἶδωλα, 2 ἔκδ., Ἀθήναι 1912, 20+234 σ. σχ. 8^ο. (Ἐκδοσὴ Φέξη), δρ. 4.—Τὸ βιβλίον τοῦ Ροῖδη συμπληρώνει τὸ Ταξίδι τοῦ Ψυχάρη. Ἐκεῖ ὁ τεχνίτης γίνεται γλωσσολόγος γιὰ νὰ βρῇ τὸν ἀληθινὸν χαρακτήρα τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἐδῶ ὁ κριτικὸς παίρνει βοήθουν τὴν ἐπιστῆμην καὶ τὸ σαρκασμὸν, καὶ γίνεται ὁ διώκτης καὶ ὁ τιμωρητὴς τῆς γλωσσικῆς ψευτιάς. Μὰ καὶ μετρημένους πάντα εἶναι ὁ Ροῖδης καὶ λογικὸς. Ὁ θυμὸς του σπάνια περνᾷ τὰ σύνορα τῆς εἰρωνίας. Μὲ σύστημα καὶ τάξην φωτεινὴν ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ ζετύλιγμα κάθε γλώσσας, καὶ ἀποδείχνει ὀλοφάνερα τὴ νόμιμην καὶ ἀναγκαστικὴν ζωντανίαν τῆς δημοτικῆς.

Τὸ βιβλίον εἶναι γραμμένο στὴν καθαρῆν οὐσαν καὶ γι' αὐτὸ τὸ συσταίνουμε σὲ ὅσους δυσκολεύονται ἀκόμα νὰ διαβάσουν τὴ γλώσσαν τοὺς γραμμένην. Εἶναι ἀλήθεια πῶς μερικὲς γλωσσικὲς θεωρίες τοῦ Ροῖδη εἶναι σήμερον παλιωμένες μὰ δὲ χάνει γι' αὐτὸ τίποτε ἢ ἀποδεικτικὴ δύναμιν τοῦ βιβλίου.

Π. Νιρβάνα, Γλωσσικὴ αὐτοβιογραφία. Διάλεξις στὴν αἴθουσαν τῶν Παναθηναίων. Ἐκδοσις Παναθηναίων, Ἀθήναι 1905, 44 σελ., σχ. 16^ο. Τιμὴ δρ. 1.

Πρέπει νάχη καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα τὴ μεθυγραφικὴν του φιλολογίαν, γιατί κοντὰ στὴ μεγάλη σοβαρότητα, στὴν ἀληθινὴν κάποτε τραγικότητα τῶν προβλημάτων του, φανερώνεται τόσο ἀστεῖα ἢ κωμικὴ του ὄψη ποὺ δὲ χρειάζεται ἄλλο ἐπιχείρημα δυνατώτερον γιὰ νὰ κτυπηθῇ ὁ σχολαστικισμὸς.

Ἔτσι ὁ συγγραφεὺς στὴν ἑυπνὴν αὐτὴν διάλεξιν, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος περιορίζεται στὰ γελοῖα τῆς καθαρῆν οὐσαν καὶ τῆς βάζει νικηφόρον ἀντιμέτωπον τὸν κοινὸν νοῦν ποὺ τὸ κάτω κάτω εἶναι ὁ καλύτερος σ' ἑλα σύμβουλος μᾶς.

Κ. Krumbacher, Das Problem der neugriechischen Schriftsprache. Μόναχο 1903. Ἀξιολογώτατη μελέτη ποὺ μεταφράστηκε καὶ ἑλληνικὰ στὴ Βιβλιοθήκην Μαρασλή. Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς ὑπὸ Κ. Krumbacher (καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γ. Ν. Χατζιδάκι), Ἀθήναι 1905, 300 (+560), σχ. 8^ο. Τιμ. δρ. 8.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ ποὺ στὴν ἐποχὴν του σήκωσε τέτοια θύελλα καὶ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ δυσφημιστῇ ὁ σοφὸς του συγγραφεὺς ἀξίζει νὰ διαβαστῇ ἀπὸ καθένα ποὺ θέλει νὰ νιώσῃ βαθύτερα τὸ ζήτημά μᾶς. Εἶναι τὸ τελειότερον βιβλίον ποὺ γράφηκε γιὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Μὲ σπάνια εὐθυκροσία μᾶς δίνει ὁ ὀνομαστὸς βυζαντινολόγος μιὰ πολύτιμην ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν, ἐξετάζει τὴ σημερινὴν κατάστασιν καὶ τὴς βλάβες ποὺ φέρνει ἡ διγλωσσία στὴν παιδείαν, τὴν πνευματικὴν ζωὴν, τὴν ἐκκλησίαν, τὴ διοίκησιν κτλ., ζυγιάζει τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ φέρουν οἱ καθαρῆν οὐσαν καὶ οἱ δημοτικιστῆς, οἱ ριζοσπαστικὸι καὶ οἱ συντηρητικώτεροι γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἰδέαν τους, καὶ ἔτσι ἀπλὰ καὶ ὀμορφογραμμένα βοηθεῖ τὸν ἀναγνώστη νὰ νιώσῃ τὸ ζήτημα καὶ νὰ μορφώσῃ τὴ γνώμην του ὀδηγὸν ἔχοντας τὴ φωτεινὴν καὶ δίκαιην κρίσιν τοῦ βαθυστόχαστου σοφοῦ.

Κ. Brugmann, Schrift- und Volkssprache und die Sprachfrage der heutigen Griechen (Deutsche Revue 1906, σ. 211 κ. ἀ.). Μεταφρασμένα ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸ Λέκα Ἀρβανίτην, Γραφτὴ καὶ δημοτικὴ καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα στὴν Ἑλλάδα. Ἀθήνα 1907.

Α. Thumb, zur neugriechischen Sprachfrage (Neue Jahrbücher für das klass. Altertum, 17 (1906) σ. 704 κ. ἀ.).

Ἀπὸ τ' ἄλλα βιβλία ὅσα γράφηκαν γιὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα σημειώνουμε τ' ἀκόλουθα.

Ψυχάρη, Ἀπολογία, (Ρόδα καὶ Μῆλα, Τόμ. Γ') Ἀθήνα 1906.

Ι. Πολυλά, Ἡ φιλολογικὴ μᾶς γλώσσα, Ἀθήναι 1892. 100 σελ., σχ. 8^ο, Τιμ. δρ. 1.

Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἑνεηλασία ἢ Ἰστοτέλεια, Μερ. Α' τευχ. 1-2, Ἀθήναι 1905-7, 376 σελ., δρ. 5+5.

Ἀρχεῖο. Μιὰ πρόβουλησις.

Κάθε τόσο δημοσιεύονται σὲ περιοδικὰ, ἐφημερίδες καὶ χωριστὰ φυλλάδια, σὲ ὅλα τὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, τὴν ἐκπαιδευτικὴν μᾶς ἀναγέννησιν καὶ γενικώτερα, τὴν πνευματικὴν κίνησιν καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Αὐτὰ, μαζὶ μὲ χαρακτηριστικὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, θὰ δώσουν τὸ πρῶτον ἀπαραίτητον ὄγκον γιὰ κείνον ποὺ θὰ ζητήσῃ μιὰ μέραν νὰ ἱστορήσῃ τὴς σύγχρονες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὴν μόρφωσιν νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Μὲ τὸν τρόπο ὅπως ποῦ γίνεται στὸν τόπο μας ἡ ἐκδοσὴ βιβλίων καὶ περιοδικῶν δύσκολο εἶναι νὰ παρακλυθῆ κανεὶς παντοῦ δ,τι γράφεται, καὶ φυσικὸ νὰ χρειαστῆ καὶ ἄλλων ἡ βοήθεια. Ὅποιος νιώθει τὴ σημασία ἐνὸς τέτοιου ἀρχείου ποῦ θὰ συγκεντρώσῃ τὸ ὕλικὸ αὐτό, τὸν παρακαλοῦμε νὰ στέλνῃ δ,τι σχετικὸ δημοσιεύει ἢ διαβά- ζει.—ἄσχετα μὲ τὶς ιδέες ποῦ ὑποστηρίζονται—ἢ, ἀν αὐτὸ δὲ γίνεται, ἕνα σημεῖωμα ποῦ νὰ λέγῃ τί ἔχει τὸ ἄρθρο κτλ. ποῦ βγήκε καὶ ποῦ ἀκριβῶς δημοσιεύτηκε. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς εἶναι χρήσιμες ἰδίως γιὰ ὅσα δημοσιεύονται μακριὰ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα.

Οἱ ἀποστολὲς αὐτὲς παρακαλοῦμε νὰ γίνονται πρὸς τὸν Ἐκπαι- δευτικὸ Ὅμιλο, ὁδ. Λέκα ἀρ. 4, μὲ τὴν πρόσθετη σημεῖωση, Γιὰ τὸ Ἄρχεῖο.

Τὰ βιβλία μας

Στὰ Γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου βρίσκονται τ' ἀκόλουθα βιβλία:

Α'. Βιβλία γιὰ παιδιὰ.

- Γ. Βλαχογιάννη, Μεγάλα χρόνια, δρ. 0,75.
 Π. Σ. Δέλτα, Γιὰ τὴν Πατρίδα, δρ. 0,75.
 Ἄδὰμ, Ἀπὸ τὸ χωριὸ μου, δρ. 0,75.
 Τὰ Κοράλλια, μετάφρ. Α. Δελμούζου, δρ. 0,20.
 Π. Σ. Δέλτα, Γιὰ τὴν Πατρίδα, μαζί μὲ τὴν Καρδιά τῆς Βασιλο-
 πούλας, δρ. 3,50.
 » Παραμῦθι χωρὶς ὄνομα, δρ. 3,50.
 » Τὸν καιρὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου (2 τόμοι), δρ. 4,50.

Β'. Βιβλιοθήκη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου

- Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα τῆς, δρ. 0,25.
 Α. Δελμούζου, Τρία χρόνια δάσκαλος, δρ. 0,20.
 Π. Σ. Δέλτα, Τὰ ἀναγνωστικά μας, δρ. 0,20.

Γ'. Ἄλλα βιβλία ποῦ πουλοῦνται στὰ γραφεῖα τοῦ Ὁμίλου

- Φώτη Φωτιάδης, Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα κ' ἡ ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννηση. Ἀθήνα, 1902, 406 σελ. δρ. 3—
 Ἐλισαῖοι Γιαννίδης, Γλῶσσα καὶ Ζωή, ἀναλυτικὴ μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, 184 σελ. δρ. 1—
 Μ. Φιλῆντα, Γραμματικὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς Γλώσσας, Τόμοι 2, Ἀθήνα, 1907, 1910, σελ. 564, δρ. 2.—
 Μ. Τριανταφυλλίδης, Τὰ Εὐαγγέλια καὶ ὁ Ἄττικισμός, Ἀλε-
 ξάνδρεια, 1913. σελ. 8, δρ. 0,15.
 Π. Σ. Δέλτα, Στοχασμοὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν μας, 2. ἐκδ., 1912, 22 σελ. Τιμὴ δρ. 0,25.
 Κ. Κ. Κ. Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὰ σχολεῖα τοῦ δήμου Ἀθηναίων, 1912, 28 σελ. Τιμὴ δρ. 0,20.

Α'. Βιβλία ποῦ χαρίζονται

- Β. Λαζαρίδου, Ἀλφάβητάριον (Μακεδονικὴ βιβλιοθήκη τῆς νεολο-
 γηρικῆς γλώσσας, 2 ἐκδ., ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία).
 Η. Βλαστοῦ, Κριτικὰ ταξίδια, Φυσικὴ.

Δίνονται χάρισμα μόνο στοὺς συνδρομητὲς τοῦ Δελτίου καὶ τὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου. Γιὰ ταχυδρομικὰ πρέπει ὅμως νὰ λογαριάσῃ ὅποιος τὰ ζητήσῃ 10 λεπτὰ γιὰ τὸ κάθε βιβλίον.

Γιὰ τὰ μέλη τῆς Φοιτητικῆς Συντροφίᾳς

Πέρασαν δυὸ χρόνια ποῦ τὰ μέλη τῆς Συντροφίᾳς δὲν ξαναταμώ-
 θηκαν, οὔτε ἔδειξαν πὼς σκοπεῖον νὰ τὸ κάνουν. Οἱ περισσότεροὶ ποῦ ἀποτελοῦσαν τὴ Συντροφίαν τέλειωσαν κιόλας τὶς πανεπιστημια-
 κές τους σπουδὲς κι ἔτσι ἀν πάλι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι μαζεύονταν, ἡ συν-
 τροφία τους δὲ θὰ ἦταν πιά φοιτητικὴ. Τέλος δὲ δείχνουν ἀκόμη οἱ
 νεώτεροι φοιτητὲς πὼς ἐτοιμάζονται νὰ ἰδρῦσουν καινούριο δημοτι-
 κιστικὸ σύλλογο. Γιὰ ὅλα αὐτὰ ἔκρινα καλύτερο τρόπο γιὰ νὰ δια-
 θέσω τὴ μικρὴ περιουσία ποῦ μοῦ ἀπέμεινε τῆς ἀνύπαρχτης τῶρα
 Φ. Συντροφίᾳς, νὰ τὴν παραδώσω σ' ἕνα σύλλογο ποῦ νὰ ζῆ καὶ νὰ
 ἔχη σκοπὸν ὅμοιο μὲ τὸ σκοπὸ ποῦ εἶχε κείνη. Γιὰ τοῦτο παραδίνω
 στὴν κυριότητα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου τὶς σαράντα (40) δραχ-
 μές τῆς καὶ τοὺς τόμους τῆς Βιβλιοθήκῆς τῆς. Ἐπειδὴ ἔσθησε ἡ
 πρώτη Φοιτητικὴ Συντροφία δὲ σημαίνει αὐτὸ πὼς ἔλλειψε καὶ ἡ
 ἀνάγκη ποῦ τὴν εἶχε γεννημένη. Ἡ ἀνάγκη ὑπάρχει καὶ φωνάζει
 στοὺς καινούριους δημοτικιστὲς φοιτητὲς νὰ ξυπνήσουν γλῆγορα, νὰ
 μαζευτοῦν, νὰ ὀργανωθοῦν γιὰ νὰ ἐκτελέσουν τὸ ἔργο ποῦ εἶχε ἀγα-
 λάσει ἡ Φοιτητικὴ Συντροφία, νὰ ἐνεργήσουν δηλαδὴ συστηματικὰ
 μέσα στὴν πανεπιστημιακὴ καὶ μαθητικὴ νεολαία γιὰ τὴ διάδοσιν
 καὶ τὴν τελειωτικὴ καθιέρωσιν τῆς Ἰδέας τοῦ Δημοτικισμοῦ.

Ἀθήνα 13 τοῦ Δεκέβρη 1913.

ΓΚ.

Προοδευτικὸ Κέντρο. Πόλη.

Μὲ χαρὰ μαθαίνομε πὼς συστήθηκε στὴν Πόλη ἕνας νέος σύλ-
 λογος, τὸ Προοδευτικὸ Κέντρο, «μὲ σκοπὸ νὰ ἐργαστῆ γιὰ τὴν κατιέ-
 ρωση τῆς δημοτικῆς γλώσσας, σὲ ὅλες τὶς ἐκδήλωσης τῆς ἐθνικῆς
 ζωῆς». Ἀπὸ τὸ καταστατικὸ μαθαίνομε ἀκόμη πὼς τὸ σκοπὸ τοῦ
 θὰ πετύχῃ ὁ Σύλλογος μὲ «δημόσιες ὁμιλίες, ἐκδοσὴ βιβλίων, ἐφη-
 μερίδες, περιοδικὰ, καταρτισμὸ βιβλιοθήκῆς, διαγωνισμοὺς, καὶ δ,τι
 ἄλλο θὰ κρίνῃ κατάλληλο». Τμήματα ἔχει ὁ Σύλλογος «λογοτεχνικὸ,
 ἐκπαιδευτικὸ, ἐπιστημονικὸ καὶ ὅποιο ἄλλο μὲ τὸν καιρὸ θὰ κρίνῃ
 χρήσιμο». Ἡ διεύθυνση τοῦ Προοδευτικοῦ Κέντρου εἶναι: Πόλη,
 Péra, Passage Christaki eff. 10.

Για τους αναγνώστες μας

Το Δελτίο του Έκπαιδευτικού Όμιλου βγαίνει σε 250 ως 300 σελίδες το χρόνο, κάποτε σε ένα μονάχα τόμο καθώς φέτος, κάποτε σε δυό ως τέσσερα φυλλάδια.

Συνδρομή του Δελτίου είναι 5 δρ. το χρόνο.

Για δημοδιδάσκαλους και φοιτητές 2 δρ. μόνο.

Κάθε νέος συνδρομητής του Γ' τόμου θα λάβη τὸν Α' και τὸ Β', ἂν μᾶς στείλῃ 2 δρ. γιὰ τὸν πρῶτο και 4 δρ. διὰ τὸ δεύτερο. Ἀπὸ τὸν Α' τόμο λείπει τὸ 1 φυλλάδιο γιατί ἔχει ἐξαντληθῆ.

Κάθε γράμμα, συνδρομή για τὸν Όμιλο ἢ τὸ Δελτίο κτλ. στέλνεται στὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Όμιλου, και ἔχει σὲ ἄτομα.

Τὴν εὐθύνη γιὰ κάθε ἄρθρο μὲ ὑπογραφή ἔχει φυσικά ὁ συγγραφέας τοῦ ἄρθρου. Δὲ γυρίζουμε πίσω τὰ χειρόγραφα.

Γιὰ εὐκολία τῶν συνδρομητῶν τοῦ Δελτίου τοὺς εἰδοποιούμε πῶς μαζί μὲ τὴ συνδρομὴ τους μπορούν νὰ μᾶς στέλνουν και ἕνα ποσὸ μικρὸ ἢ μεγάλο. Αὐτὸ θὰ φυλάγεται σὲ ἰδιαίτερο ταμεῖο σὲ ὄνομά τους και ἀπέναντί του θὰ τοὺς στέλνουμε βιβλία και ἄλλα δημοσιεύματα τοῦ Όμιλου ἀνάλογα μὲ τὴν παραγγελία ποὺ θὰ μᾶς κάνουν.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συνδρομητῆς τοῦ Δελτίου ἀλλάζουν κατοικία χωρὶς νὰ μᾶς τὸ ἀναγγείλουν, και ἔπειτα παραπονιοῦνται ὅτι δὲ λαβαίνουν τὸ Δελτίο. Γι' αὐτὸ παρακαλοῦμε κάθε συνδρομητὴ ποὺ ἀλλάζει ἐ σύστασιν νὰ μᾶς εἰδοποιῇ ἀμέσως μ' ἕνα δελτάριο, γιὰ νὰ μὴ γίνεται ἀκαταστασία ἢ ἀργοπορία στὴν ἀποστολὴ τοῦ Δελτίου.

Μαζὶ μὲ τὸ φετινὸ τόμο θὰ λάβῃ κάθε συνδρομητὴς και ἀγοραστής τοῦ Δελτίου γιὰ δῆγμα τῆς Παιδικῆς μας Βιβλιοθήκης ἕνα κεφάλαιο ἀπὸ τὸ «Γιὰ τὴν Πατρίδα» τῆς Κ^α Δέλτα, και τὰ «Κοράλλια». Κάθε νέος συνδρομητὴς θὰ λάβῃ τὸν πρῶτο ἀριθμὸ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Όμιλου «Ἡ παιδεία μας και ἡ γλῶσσα τῆς».

Δήλωση

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Όμιλος δοκίμασε φέτος νὰ ἐφαρμόσῃ μὲ συντονιώτερη ἐνέργεια τὸ πρόγραμμά του, γιὰ νὰ διαδοθοῦν οἱ ἰδέες του, πρακτικὰ και ἰδεολογικά, σὲ ὅσο γίνεται πλατύτερο κύκλο.

Φρόντισε γι' αὐτὸ νὰ τυπώσῃ τὰ τέσσερα βιβλία τῆς παιδικῆς του βιβλιοθήκης, ὀργάνωσε μιά σειρά ὀμιλίες, και προσπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ σὲ Δελτίο του, ὅσο περισσότερη μπορούσε πρωτότυπη ἐργασία. Και ἀκόμα ἔχει προκηρύξει ἕνα διαγωνισμό γιὰ τὸ πρῶτο ἀναγνωστικὸ, τὸ Ἀλφαβητάριο, ποὺ θὰ κριθῆ πρὶν κλείσῃ ὁ χρόνος.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Όμιλου κόστισε χρήματα πολλὰ, πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα του ἔρχονται ἀπὸ ταχτικῆς συνδρομῆς... Μόνο, γιὰ τὸ Ἀλφαβητάριο π. χ. θὰ χρειαστοῦνε 2000 δραχμῆς, χίλιες γιὰ τὸ βραβεῖο και χίλιες γιὰ τὴν ἐκδοσιν.

Γιὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ Όμιλος νὰ δουλεύῃ, μὲ ζῆλο, δύναμιν

και ἀποτέλεσμα, πρέπει νὰ τοῦ δοθοῦν τὰ ὀλικά μέσα, και γι' αὐτὸ, λογαριάζοντας πόσο ἱερὸς εἶναι ὁ σκοπὸς του, θεωρεῖ χρέος του ὁ Όμιλος νὰ παρακαλέσῃ ὄλους τοὺς φίλους τοῦ Δημοτικισμοῦ νὰ τὸν βοηθήσουν, ὁ καθένας ὅπως μπορεῖ — ἄς εἶναι και μὲ λίγα φτάνει νὰ εἶναι ἀπὸ πολλοὺς.

«Χαραυγὴ»

Ἔτσι ὀνομάζεται τὸ δεκαπενθήμερο εἰκονογραφημένο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τῆς Μυτιλήνης, ποὺ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ περασμένου χρόνου ἄρχισε και βγαίνει στὴν Ἀθήνα. Στὴ σχετικὴ ἀγγελία ποὺ στάλθηκε και σὲ μᾶς, βρίσκονται και τὰ ἀκόλουθα λόγια γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦ περιοδικοῦ ποὺ κρίνουμε καλὸ νὰ βάλωμε και ἑμεῖς:

«... Τὸ περιεχόμενόν τῆς δὲν θὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς λογοτεχνικόν (στῆχοι, διήγημα, θέατρον, μυθιστόρημα). Ἡ μουσικὴ, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ γλυπτικὴ, ἡ φωτογραφία (ἑλληνικά και ἕνα τοπία, ἐνδιαφέρουσαι φυσιογνωμίαι κλπ.), μιά ἡψηλοτέρα ἐπιθεώρησις τῆς πολιτικῆς και τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μας, μιά σατυρογραφικὴ ἐπικαιρὸς σελίς, ὅλη αὐτὴ ἡ ὀραία ποικιλία τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ψυχῆς και τοῦ νοῦ μιάς φυλῆς, θὰ παρουσιάζεται εἰς τὰ φύλλα τοῦ περιοδικοῦ μας ὅσον τὸ δυνατόν τελειότερα».

Τὰ γραφεῖα τῆς «Χαραυγῆς» εἶναι στὴν ὁδ. Βαλτετσίου ἢ συνδρομὴ εἶναι 15 δρ. γιὰ τὴν Ἀθήνα και τὴ Μυτιλήνη 17 δρ. γιὰ τίς ἐπαρχίας και 20 δρ. γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ. Μιά φτηνότερη ἐκδοσιν γιὰ παπάδες και δημοδιδασκαλοὺς 10 δρ. τὸ χρόνο.

Τὰ «Γράμματα», τὸ γνωστὸ ἀλεξανρινὸ περιοδικὸ ἐτοιμάζουν μιά νέα ἐκδοσιν. «Τὸ ἔργο τοῦ Μαιβίλη» μὲ ὄλα ὅσα ἄφησε ὁ ποιητὴς τῆς Ἀθήνης θὰ βγῇ σ' ἕνα τόμο ἀπὸ 10 τυπογραφικά φύλλα μὲ φωτογραφίες τοῦ ποιητῆ. Τιμὴ 3 δρ. σὲ χαρτὶ τῶν «Γραμμάτων» και 10 φρ. σὲ καλύτερο χαρτὶ. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες γιὰ τίς φιλολογικῆς ἐκδόσεις γράφει κανεὶς σὲ τὸ περιοδικὸ, Ρ.Ο.Β. 1146, Ἀλεξάνδρεια.

Βιβλιογραφία

Στὰ Χανιά τῆς Κρήτης τυπώθηκε στὰ 1912 μιά μετάφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Ντοστογιέφσκυ, «Τὸ ἔγκλημα και ἡ τιμωρία» σὲ 2 τόμους. Ἡ μετάφρασιν αὐτὴ εἶναι καμωμένη σὲ καλὴ δημοτικὴ ἀπὸ τὸν κ. Στέλιο Χαριτάκη και ἀξίζει νὰ διαβασθῇ και μάλιστα νὰ ἀγοραστῇ γιὰ τὸ μεταφραστῆς μᾶς τάξις νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴ δουλειά του μὲ τοὺς «Ἀδερφοὺς Καραμαζώφ», ἂν πρῶτα ἐπιούληθῃ δῆχως ζήμια ἢ πρῶτῃ του μετάφρασιν. Ἐκδότης εἶναι ὁ κ. Γοργίας Φορτσάκης, στὰ Χανιά.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ

(σημειώνονται μόνο τὰ κυριότερα)

σ. 64, στ. 4	ἀντι τοῖσ' ὀπίτω	διάβαξε τοῖσ' ὀπίτω
σ. 118, στ. 12	ἀπὸ κάτω μολο	» μολο.
σ. 119, στ. 1	ἀπὸ κάτω συνήθως	» συνήθως
σ. 121, στ. 19	οκοτεινιάσμενα	» οκοτεινιάσμενα
σ. 245, στ. 17	πολλὰ	» σαχλά
σ. 245, στ. 20	στίχοι... Μὰ βοήκαν	» στίχοι, ὄπου... βοήκαν
σ. 246, στ. 2	σ. 107	» Β, σ. 107
σ. 247, στ. 6	κάτι ἀνυπόφορο, ὀλικο	» κάτι ἀνυπόφορο ὀλικο
σ. 249, στ. 1	ἀπὸ κάτω ἀνθρακας».	» ἀνθρακας» (σ. 52).
σ. 250, στ. 6	λέμβον».	» λέμβον» (Γ. σ. 148).
σ. 250, στ. 19	ἔτσι γιὰ	» ἔτσι και γιὰ
σ. 252, στ. 3	ἴπων».	» ἴπων» (σ. 58).
σ. 256, στ. 3	τοῦ Β' βιβλίου	» τοῦ Ε' βιβλίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Ἐν πρόλογος	ε'
Α' Μελέτες	
Α. Δελμούζου, Τρία χρόνια δάσκαλος (Πῶς πῆρα τὰ παιδιὰ)	1
Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ ὀρθογραφία μας	28
Μ. Καλομοίρη, Ἡ Μουσική στὸ σχολεῖο	196
Μέλπωσ Λογοθέτη, ἡ Μουσική στὰ σχολεῖα	208
Γαλάτειασ Καζαντζάκη, Τί διαβάζουν τὰ παιδιὰ μας	216
Π. Σ. Δέλτα, Τὰ ἀναγνωστικά μας	232
Β' Ἀρθρα	
Α. Β. Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας	257
Μ. Τριανταφυλλίδη, Διδαχτικά τοῦ Βηλαρά ἀνέκδοτα	264
Γ' Δημονημένες σελίδες	
Γ. Βιζυηνοῦ, Διατί ἡ Μηλιά δέν ἔγινε Μηλέα	269
Δ' Ἐπιθεώρηση	
	276-318
Ἐκπαιδευτικά 276, Λογοτεχνικά 282, Γλωσσικά 290, Μουσικά 300, Διάφορα 302, Γλωσσικὲς πενιὲς 309, Γλωσσικά στὸν πόλεμο καὶ τῇ ζωῇ 313.	
Ε' Ἀπ' ὅσα μᾶς γράφουν	
	319-331
Τὰ ἀναγνωστικά μας 319, Γιὰ τὰ βιβλία τῶν παιδιῶν μας 322, Οἱ ξενόφωνοι καὶ τὰ σχολεῖα μας 324, Ἡ ὀρθογραφία μας 326, Ἐνας δάσκαλος γιὰ τὸ σχολεῖο του 331.	
Σ' Διάφορα	
	332-343
Ὁ Διαγωνισμὸς μας γιὰ τὸ Ἄλφαβητᾶριο 332, Οἱ φενιὲς ὀμιλίς τοῦ Ὀμίλου 332. Ἡ παιδική μας βιβλιοθήκη 334, Βιβλία γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα 337, Ἀρχεῖο. Μιά πρόσκληση 339, κτλ.	